İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI No : 1991

CİLD II
(BÖLÜM B)

İbn'ül-Arabi'nin Eserleri ve Kaynakları
İçin Misdak Olarak

el-Futûhât el-Mekkiyye

(ESAS MOTİFLER)
(No : XXVII - XXVIII - XXIX - XXX)

Prof. Dr. NİHAT KEKLİK
Felsefe Bölümü
Türk - İslam Düşüncesi Tarihi
Kürsüsü

EDEBİYAT FAKÜLTESİ MATBAASI
İSTANBUL — 1980

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI No : 1991

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi

CİLD II
(BÖLÜM B)

İbn'ül-Arabi'nin Eserleri ve Kaynakları
İçin Misdak Olarak

el-Futûhât el-Mekkiyye

(ESAS MOTİFLER)
(No : XXVII - XXVIII - XXIX - XXX)

Prof. Dr. NİHAT KEKLİK

Felsefe Bölümü
Türk - İslam Düşüncesi Tarihi
Kürsüsü

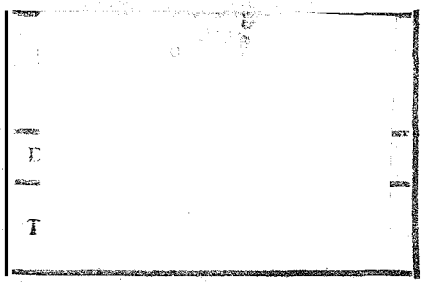

EDEBİYAT FAKÜLTESİ MATBAASI
İSTANBUL — 1980

İthaf

1949-1953 arasında, talebelik yıllarımda, Kuzguncuk (İst.)'daki mütevazi evine giderek lisan dersleri aldığım ve daha sonraki yıllarda, geniş bilgisinden ve yüce faziletinden faydalandığım büyük insan, rahmetli hocam

Yusuf Cemil Ararat'ın

(ölümü : 15 Nisan 1963)

aziz ruhu için

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ... 7

BÖLÜM - B

(XXVII-XXVIII-XXIX-XXX ncu Motifler)

XXVII. KENDİ BİYOGRAFİSİNDEN VE AYRICA HOCALARI İLE ARKADAŞLARINDAN BAHSETMESİ. ... (257—305)

a) İbn'ül-Arabî'nin kendi doğum tarihine ve âile ferdlerine dâir vesikalar ... 262—265

b) İbn'ül-Arabînin hayatındaki olaylar ve bunların âit olduğu yıllar (kronoloji) ... 266—278

c) Hocalarının hocaları, kendi hocaları ve dostları ... 279—305

XXVIII. FUTUHAT'DA KENDİ ESERLERİNİ ZİKRETMESİ ... (306—339)

—Ahlâk (Risâlet'ül-Ahlâk) ... 306—307

—Ankâ'u Mugrib ... 307—308

—El-Cem'u vet-Tafsîl (yâhut) Tefsîr'ül-Kur'ân ... 309—311

—Dîvân ... 311

—El-Dürret'ül-Fâhire ... 311

—El-Ezel ... 312

—El-Fenâ fil-Müşâhede ... 312

—Hılyet'ül-Ebdâl ... 312

—Heyâkil el-envâr ... 313

—El-Hüve ... 313

—İnşâ'ud-Devâir vel-Cedâvil ... 313—315

—El-İrşâd fî hark'il-edeb'il-mûtâd ... 315—316

—El-İsfâr an Netâic il-esfâr ... 316

—*El-İsrâ ve Tertîb'ür-Râhile* 317
—*El-İttihâd* 317
—*El-Mebâdî vel-Gâyât* ... ... 317—319
—*Mefâtîh'ül-guyûb* 319
—*El-Ma'lûm min akâid ehl ir-rusûm* 319
—*Manâhic el-irtikâ* ... ... 319—320
—*Merâtib ulûm el-vehb* 320
—*El-Ma'rife* ... ... 320—321
—*Ma'rifet'ül-medhal ilâ el-esmâ vel-kinâyât* 321
—*Mârifet'ül-Kutb vel-İmâmeyn* ... ... 321—322
—*El-Merkez* 322
—*Meşâhid'ül-Kudsiyye* ... ... 322—323
—*Mevâki'un-Nucûm* ... ... 323—325
—*El-Mev'izet'ül-Hasene* 326
—*Mubâyaat'ül-Kutb fî hazreti'l-Kurb* ... ... 326—327
—*Nasâih* 327
—*El-Rahmet'ül-İlâhiyye* ... ... 327—328
—*El-Şe'n* ... ... 328—329
—*Şerh'ül-Esmâ ül-husnâ* 329
—*Şerh Tercümân'il-Eşvâk* 329
—*Tâc'ür-Resâil ve Minhâc'ul-vesâil* 330
—*El-Tedbîrât'ül-İlâhiyye* ... ... 330—331
—*Tefsîr'ul-Kur'ân* 331
—*El-Tenezzülât'ül-Mevsıliyye* ... ... 331—333
—*Tercümân'ül-Eşvâk* ... ... 333—334
—*Uklet'ül-Müstevfiz* ... ... 334—335
—*El-Zamân ve Mârifet'üd-Dehr* 335
—*El-Zehâir vel-Â'lâk* ... ... 335—336

(İSMİ AÇIKLANMAMIŞ ESERLER)

—*Fi acâib el-Arz* 336
—*Fi'l-Enhâr il-erbaa* ... ... 336—337

—Fil-Evveliyât 337
—Fî ilm il-Aded 337
—Fî ilm il-mufâzala 337
—Fî mesâil iş-Şer' 338
—Fî'n-Nikâh is-Sârî beyn'el-Ümmehât vel-Âbâ 338
—Fî Tabakât il-Menzûil 338

XXIX. İBNÜ'ÜL ARABÎNİN ŞÂİRLİK YÖNÜ VE KENDİ ŞİİRLERİ. ... ... [340—360]

a) İbn'ül-Arabî'ye şiir zevkini ilk defâ kim aşıladı? 341
b) İbn'ül-Arabînin şiir anlayışı nedir? 341
c) İbn'ül-Arabî'nin şiir kitapları 342
d) Bâb başlarında bulunan ve kime âid olduklarına dâir hiçbir işâret taşımayan şiirler'in, İbn'ül-Arabîye âid olması gerektiğine dâir bâzı ipuçları ... ... 343—345
e) Yanıltıcı ve dikkat edilmesi gereken durumlar ... ... 345—348
f) Daha önceki eserlerinden ve kaside'lerinden, Futûhât'a aktardığını haber verdiği şiirler ... ... 348—350
g) İbn'ül-Arabî'ye «uykuda», Allâhın bellettiği yâhut «rûyâda» ezberlediği yâhut da, «irticâlen» veyâ bir «hâl» içinde söylediği şiirler ... ... 350—352
h) Konya, Malatya, Şam ve Tunus'ta yazdığı, ayrıca Sultan İzzeddin Keykâûs ve Şihâbeddîn (Sühreverdî)ye gönderdiği şiirler ... 352—353
i) İnşâd ettim, Bize âid, Dedim ki vs. gibi tâbirlerle, kendisine âid olduğunu beyân ettiği şiirler ... ... 353—360

XXX. FELSEFİ-TASAVVUFÎ FRAGMENTLER ... ... (361—451)

A : Bilgi Ve Mantık

a) İlimlerin tasnîf edilmesi ... ... 362—363
b) Bilgi'nin müterâdifleri ve bunların zıddı ... ... 363—365
c) Basar ve Basîret farkı; Bilgi bakımından Varlık 366
d) Bilgi'nin genel tarifleri ... ... 366—367
e) Bilgi ve İdrâk ... ... 367—368
f) Duyu kuvvetleri ve aklın idrâki ... ... 368—372
g) Mantık'ın târifleri ... ... 372—373

h) Kategorialar (Nisbetler=İzâfetler) ve Kıyâs ... ... 373—379

i) Mantık ve Metafizik için ortak sorular ... ... 380—382

B : Metafizik-Ontoloji

a) Varlık-Yokluk; Nûr-Zulmet; İyi-Kötü; Hakk-Bâtıl; Tâm-Nâkıs; Gayb-Şehâdet; Melekût-Mülk; Emr-Halk deyimleri ... ... 382—386

b) Vucûb (nécessité=gereklilik) ve Tanrı ... ... 386—387

c) Mekân (Eyniyet) ve Tanrı ... ... 387—388

d) Vech (: Zâtullâh) ve Hakîkat deyimlerinin Sinonim (eşanlamlı) oluşu ... ... 388—389

e) Dehr (Mutlak Zaman) ve Tanrı 389

f) Hüviyet (ipséité) ve Tanrı 390

g) Tanrı'nın ezeliyeti ve Tek oluşu ... ... 390—391

h) Tanrının görülmesi (Ruyet'ullâh) ... ... 391—392

i) Tanrının bilinmesi (Ma'rifet'ullâh) ... ... 392—393

j) Tanrının Zât ve Sıfatları ... ... 393—400

k) Nesnelerin ideaları olarak Kelimât'ullâh (Tanrının kelimeleri) ... ... 400—401

C : Kozmoloji

a) Halk, İcâd, İhtirâ, İbdâ, Ca'l, Kevn deyimleri 401

b) Psikoloji ve Gramer yönlerinden yaratma'nın izahı ... ... 401—402

c) Yaratık'ın Yaratan'a (San'at eserinin San'atkâr'a) delâlet etmesi ... ... 402—403

d) İllet-Eser arasındaki ilişkiler ve İdealizm ... ... 403—404

e) Dâiret'ül-vucûd'ta İlk Akıl ve İnsan ... ... 404—405

f) Vahdet-i vucûd 405

g) Yaratma sebebi olarak : Tanrı ve Kâinât arasındaki sevgi ... ... 405—406

h) Vâhid'ten Vâhid sâdır olur nazariyesinin redd edilmesi ... ... 406—407

i) Yaratılan ilk varlıklar ve bunların mertebeleri ... ... 407—409

j) Akıllar nazariyesi (İlk Akıl=Küllî Nefs) ... ... 409—411

k) Akıl-Nefs-Hebâ-Tabîat arasındaki bağlantılar ... ... 412—414

l) Arş ve Kürsî ... ... 414—415

m) Unsurlar ve onların keyfiyet'iyle meydana gelen Felekler, Menziller, Burçlar ve Atlas feleği ... ... 415—424

D : Fizik Ve Psikoloji

a) Madde ve Küllî cisim; Atomlar ve Hareket ... ... 424—426

b) Madde-Nefs-Ruh (Hylozoism ve Animizm) ve Ruhânî varlıklar ... ... 426—428

c) İdrak psikolojisi ... ... 428—429

d) Uyku ve Rûyâ psikolojisi ... ... 430—431

e) Ruh tedâvisi 431

f) Can, Cinn, Melek, Şeytân ve Firâset ilmi ... ... 431—434

E : Antropoloji (İnsan)

a) Mikrokosmos olarak İnsan ... ... 434—438

b) İnsân-ı Kâmil ... ... 438—440

c) Tasavvuf mertebeleri yönünden İnsan : Kutb-İmâmeyn, Evtâd-Ebdâl vs. ... ... 440—443

F : Ahlâk

a) Ahlâk nevileri ve İyi ahlâk ... ... 444—446

b) İyi ile Kötü (Hayr ve Şerr)'nün relatifliği 447

c) Aşk ve nevileri ... ... 447—450

d) İrâde Hürriyeti (Prédestination) ... ... 450—451

e) Eskatoloji (İlm'ül-âhire) 451

TATBÎKAT VE SONUÇ

İbn'ül-Arabî'nin DİVÂN adlı eseri ile El-FUTÛHAT el-MEKKİYE arasındaki ortak noktaları göstermek üzere, bir uygulama örneği ... ... 452—467

I. İNDEKS (Özel İsimlerin analitik ve izahlı İndeksi) 469

II. Terimler ... ...

ÖNSÖZ

Bu kitabın birinci kısmı 1974 yılında, Fakültemiz tarafından yayınlanmıştı (no. 1726). O cild içinde İbn'ül-arabî'nin şahsiyetini, ruh yapısını ve uslup husûsiyetlerini gösteren fragmentler, *tâlî motifler* adı altında sıralanmıştı (Motif: I-XXVI). Şimdi de, *esas motifler* (no. XXVII-XXVIII-XXIX-XXX) ismi altında, yine *Futûhât'a* dayanmak sûretiyle, İbn'ül-arabî'nin biyografisini, eserlerini ve felsefî-tasavvufî görüşlerini ihtivâ eden fragmentler, göz önüne serilmektedir. Böyiece, münhasıran *el-Futûhât el-Mekkiyye* adlı en meşhur ve en büyük eseri açısından İbn'ül-arabî, *bütün yönleri* ile ortaya çıkmış ve tarif edilmiş olmaktadır.

Demek ki bu araştırmanın ilk gâyesi, hiç de sistematik sayılmayan el-*Futûhât el-Mekkiyye*'nin muhtevâsını baştan sona fişlemek sûretiyle tanzîm ederek bu vesikaları sistemleştirmek ve bu sâyede de, İbn'ül-arabî'nin *gerçek eserleri*'ni, Futûhât'taki motiflerin vesikalarıyla *mukâyese* etmek sûretiyle ortaya çıkarmaktır. Yani bu motifler ve onlara dâir vesikalar, bir nevî *misdak* (criterium) vazifesini görmektedir. Nihâyet, böyle bir usul sâyesinde *İbn'ül-arabî'nin gerçek eserleri* de tesbît edildikten sonra (-çünkü ona izâfe edilenler arasında, gerçek olmayanlar da vardır-), *İbn'ül-arabî'nin Felsefesi*'ni güvenle kaleme almak kâbil olacaktır.

Önemli bir noktanın belirtilmesi gerekiyor: Gerçi, İbn'ül-arabîye izâfe edilecek herhangi bir eserin «gerçek» olup olmadığına karar verebilmek için, o eserdeki ifâdelerin, *el-Futûhat*'taki ifâdelere «uygun» olması yâni Futûhat'taki ifâdelerle çelişkili olmaması icab eder. Ama bâzı hallerde, (-şükür ki bunların sayısı azdır), İbn'ül-arabî, bizzat Futûhât'ın içinde dahî, kendisiyle çelişkiye (tenâkuza) düşmektedir. Şu halde, dipnotu olarak(*) işâret ettiğim bâzı çelişkileri de, göz önünde bulundurmakta fayda vardır.

---

*) Meselâ: I[15] ile 30[32] arasındaki çelişki; 15[11] de, hakikatlarm tebeddül ettiğini söylemesine karşılık, 30[18] de, bunun aksini söylüyor. Başka misâller için XXII[17] dn. daki açıklamalara bakınız.

Bildiğim kadarıyla, *Türk-İslâm Felsefesi* alanında, *ilk defâ* denenmekte olan bu yolun *tatbîkât*'ta nasıl sonuçlar vereceği de, merâk edilebilir. Bu konuda bir örnek, kitabın sonunda (s. 452-467) uygulama maksadıyla verilmiştir.

İbn'ül-arabî'yi doğru olarak anlayıp değerlendirebilmek için, kanâatımca bâzı hususlara dikkat etmek lâzımdır. Bunlardan birincisi, İbn'ül-arabî'nin *lafızlar*'a değil, onların ihtivâ ettiği *mânâlar*'a önem vermesidir. Misal olmak üzere İbn'ül-arabî bir *tercümân*'ın lafızları değil fakat mânâları aktarması gerektiğini, daha doğrusu bu mânâlardan anladığı şeyi nakletmesi îcâb ettiğini önemle işâret etmektedir : [Fut. 3/621(21)]

انّ الترجمان لا ينقل عَيْنَ ما تكلّم به مِمّنْ يُنقَل
عنه و إنّما يتكلّم فى نَقله بما فَهِمهُ منه

Dikkat edilmesi gereken ikinci nokta, İbn'ül-arabî'yi belli bir yönden (:tek taraflı) değil, fakat onu, *sisteminin bütünlüğü içinde* dikkate almak ve herhangi bir sözünü ancak bu çerçevede değerlendirmektir. Aksi takdirde İbn'ül-arabî hakkında ileri sürülecek kanâatlar dâimâ yanlış olacak ve onun fikirleri, esas gayesinden başka mânâlara saptırılacaktır. Galibâ bu maksatla olmalıdır ki İbn'ül-arabî şöyle diyor :

> «...Benim söylediğimi, *tek gözlü* olanlar değil, *iki gözlü* olanlar anlar....» *(Fut.* 3/465(9)

Daha kendi zamanından beri İbn'ül-arabî, yanlış yorumlara uğratılmıştı. Çünkü o, lüzumsuz yere övülmekten hoşlanmadığı gibi, haksız yere yerilmekten de hazzetmiyordu. Meselâ bir öğrencisinin (veyâ arkadaşının) yazdığı bir mektupta, onu (:İA. yi) 63 lakabla medhettiğini söylüyor ve bundan şikâyet ediyordu. [*Fut*, 3/622(5)]

İşte bu gibi hususları da dikkate almak sûretiyle, İbn'ül-arabî'den (-sistemleştirmek sûretiyle-) aktardığımız bütün vesikaların ışığında, öyle sanırım ki onun hakkında (-şimdilik *Futûhât* açısından-) tam bir tasavvur elde etmek kâbildir. Tabiatiyle işin buraya kadar olan safhası, ancak *temel*'den ibârettir. Bu temel üzerine kurulacak olan binânın diğer kısımları, gelecek yılların sabırlı mesâisine bağlıdır : Yeter ki Yüce Tanrı kısmet eylesin.

Bu cildin yayınlanması, şahsımdan doğmayan birçok güçlüklere mâruz

kaldı : Dizilmiş olan kalıplar, matbaada dağılmış ve bozulmuştu. Sayfalar (-hattâ değişik sayfaların satırları-) birbirine karışmıştı. Bunları düzene koymak için, (mecbûr olmadığım halde) uzun zaman çalıştım. Bu noktayı belirtmekten maksadım, herşeye rağmen eserde görülecek bâzı aksamaların sebebine işaret etmekten ibarettir.

Kitabın yayınlanmasında, yakın ilgi gösteren *Prof. Dr. Sencer Tonguç*'a, tashihlerde yardımcı olan *Dr. Mahmut Kaya* ile *Dr. Bekir Karlığa*'ya ve İndex tashihinde, (-teker teker isimlerini saymama imkân bulunmayan-) değerli öğrencilerime teşekkür ederim.

20/Aralık: 1979
Nihat Keklik

YİRMİYEDİNCİ MOTİF

KENDİ BİYOGRAFİSİNDEN VE AYRICA HOCALARI İLE ARKADAŞLARINDAN BAHSETMESİ

كان هذا السلطان صاحبَ شرقِ الأندلس يقال له محمد بن سعدبن مردنيش الذى ولدت انا فى زمانه و فى دولته بمرسية = XIX[3] = XXVII[1]

İbn'ül-arabî'ye izâfe edilen birçok eserden hangilerinin gerçekten kendisine âit olduğunu tesbît etmekte faydalanacağımız *yirmiyedinci motif*'e gelince: Bu da, onun kendi biyografisine (hâl tercümesine) ayrıca hocalarına ve arkadaşlarına dair bizzat verdiği kayıtlardan ibârettir. Başka bir deyişle, İbn'ül-arabî'ye isnâd edilen eserlerde (şayet varsa) bulunacak biyografi kayıtlarının, Futûhat'tan nakl edeceğimiz kayıtlara ve kronolojiye uygun olup olmadıklarına dikkat etmek lâzımdır.

Gerçek şu ki İbn'ül-arabî, Futûhat içinde hayat safhalarına ait bâzı seneler hakkında, çeşitli bilgiler vermiştir. Tabîatiyle böyle bir *kronoloji*'de her yıl için muntazam vesikalara sahib değiliz ve bunlar sâdece bâzı senelerin vukûâtına inhisar ediyor. Fakat hiç bahs etmediği ve arada boşluk teşkîl eden seneler hakkında da istidlâl yoluyla bâzı tahmînlerde bulunmak mümkün oluyor. İşte bu sâyededir ki, ona izâfe edilecek diğer kitaplarda, Futûhatın bu konuda verdiği tarihleri nakz edecek tarih ve bilgiler bulunursa, böyle eserlerin «uydurma» olduklarına rahatlıkla hükm edebileceğiz. Meselâ burada aktarılacak kronoloji sayesinde, kesin olarak biliyoruz ki İbn'ül-arabî Mekke'ye ilk defa h. 598 (m. 1201-1202) yılında (37 yaşındayken) gelmiştir. Bu durumda, şâyet ona izâfe edilen herhangi bir eserde bunu nakz edecek bir tarih bulunursa, o takdirde böyle bir eser İbn'ül-arabî'ye ait olamaz. Yahut da, şöyle diyelim: Futûhat'dan çıkardığımız bu kayıtlar sâyesinde çok kesin olarak biliyoruz ki İbn'ül-arabî hicrî 599 (m. 1203-1204) yılından itibâren artık devamlı olarak Ortadoğu ülkelerinde (Mekke, Mısır, Suriye, Irak ve Anadolu şehirlerinde) kalmış, bir daha Mağrib ve Endülüs bölgelerine gitmemiştir. Böyle bir durumda, ona izâfe edilecek herhangi bir eserde şâyet İbn'ül-arabî'nin bu tarihte ve ondan sonraki yıllarda Endülüs

ve Mağrib ülkesinde bulunduğunu gösteren bir kayda tesâdüf edecek olursak, o takdirde böyle bir eserin de «uydurma» olduğunu kolayca iddiâ edebileceğiz.

Önemle işâret edelim ki bu konuda tesâdüf ettiğimiz ve Futuhat'dan bulduğumuz en son kayıt, 75 sene ömür sürmüş ve h. 638 (m. 1240) yılında vefât etmiş olan İbn'ül-arabî'nin ölümünden iki üç yıl öncesine yani h. 635 (m. 1237-1238) senesine kadar gelmektedir. Bu keyfiyet, şâyân-ı şükran bir noktadır çünkü ölümüne kadar böylesine faâl olan ve kendi biyografisine dair birçok kayıtlar veren müellif ve mütefekkirlerin sayısı, parmakla sayılacak kadar azdır.

Onun *gerçek eser*lerini tesbit edebilmek için *Futûhât*'dan çıkardığımız ve burada :

a) Kendi doğum tarihi ve âile ferdleri,
b) Kendi hayatındaki olaylar ve bunların âit olduğu yıllar,
c) Hocalarının hocaları, kendi hocaları ve arkadaşları

şeklinde toplanmış olan vesikalar, üç gurup halinde bahis konusu edilecektir.

Bu gibi vesikaların nasıl değerlendirilmesi gerektiğini göstermek ve ilerki sayfaların ittirâdına okuyanları bir dereceye kadar şimdiden alıştırmak üzere İbn ülarabî'yi, mensup olduğu soysop ve âile çevresi bakımlarından birazcık tanıtmamızda fayda vardır. Önce isminden başlayalım :

Kısa olarak : *Muhyiddîn İbn'ül-arabî* (1165-1240) adıyla bilinen ünlü düşünürümüzün *tam ismi* şöyledir :

Muhyiddîn Ebû Abdullâh Muhammed ibn Alî ibn Muhammed ibn Ahmed ibn Ali ibn el-arabî el-Hâtemî el-Tâî el-Endelüsî : Görüldüğü üzere bu, (araplara ve diğer bâzı uluslara mahsûs olan) bir uzun isimdir**.

** Bu ismin Türkçe anlamı şöyledir :
Muhyiddîn : bir lâkab'tır. Ona sonradan verilmiştir : *Dini ihyâ eden* (İslâmiyeti canlandıran) manasındadır.
Ebû Abdullah, bir künye'dir : *Abdullâhın babası* demektir.
Muhammed, onun asıl ismi, kendi adıdır. (Türkçemizde *Mehmed* diyoruz.)
Ali ibn Muhammed ibn Ahmed ibn Ali : Bu da, uzun bir müselsel künye'dir. Onun babasının ve dedelerinin isimlerini gösteriyor. Bu künyeye göre babası *Ali*'dir. Dedesi *Mehmed,* büyük dedesi *Ahmed* ve en büyük dedesi de *Ali* ismini taşıyor. (Arapçadaki *ibn* sözü, *oğlu* manasındadır.)
el-Hâtemî el-Tâî, bir nisbe'dir. Cömertliği ile ün salan ve *Tayy* kabilesine mensup olan *Hâtem-i Tâî* adlı şahsın soyundan geldiğini gösteriyor.
Endülüsî sözü de bir nisbe'dir : *Endülüslü* (İspanyalı) demektir.
İbn'ül-arabî ,bir künye'dir. Fakat burada bir *soyadı* olarak kullanılmıştır. *Araplara mensup olanın oğlu* manasındadır.

İmdi *Futûhât*'ın çeşitli yerlerinden bulunup çıkarılan vesikaların hepsi de, İbn ül-arabî'nin gerek baba gerekse anne tarafından, soylu ve kültürlü, üstelik rûhâniyet sâhibi bir âileye mensup olduğuna şâhitlik etmektedir.

Kendi isminin *Muhammed* (: Mehmed) olduğunu Futûhât'da çeşitli vesilelerle zikrediyor. (VIII[1] ve IX[3]) Kendisine bâzen de *Muhammed ibn el-Nûr* (XII[14]) veyâ *Abdülazîz* (X[13]), yâhut da *Zidyâr* (زديار) isimlerini (X[12]) veriyor. Özellikle bu sonuncu ismin, *memsûk el-dâr* (= yurdundan alıkonulmuş = gurbete çıkmış = garib) anlamına geldiğini söylüyor ki, bu nokta, belki de onun cedlerinin Arabistan'dan Endülüs'e doğru *gurbet*'e çıkmış (: göç etmiş) olduğuna bir telmih sayılmaktadır (bak. X[12] dn.)

Soykütüğünde sâdece dört ceddinin ismi bulunmakla berâber, İbn'ül-arabî, kendi ecdâdının 40.000 (!) senelik bir geçmişe sâhip olduğunu söylemektedir. (XII[7] ve XXVII[1])

Doğum tarihini kesin olarak (Futûhât'dan değil) başka kaynaklardan öğreniyoruz. İbn ül-arabî : 7 Ağustos 1165 Cumâertesi günü (h. 27 Ramazan 560, Kadir Gecesi'nde) dünyâya gelmişti. Futûhât'da ise, bu konuda şu kadarını haber vermekle yetinip diyor ki : —Ben, doğu Endülüs sultânı *Muhammed ibn Sâ'd ibn Merzenîş* zamanında ve onun hüküm sürdüğü *Mürsiye* (: Murcia) şehrinde dünyaya geldim. (bak. XXVII[1]*)

Bu sözler, diğer vesikalardaki bilgileri doğrulamaktadır. Çünkü ismi geçen *İbn Merzenîş,* 1172 senesinde vefât ettiğine göre, İbn ül-arabî'nin 1172'den önceki bir tarihte dünyaya gelmiş olduğu keyfiyeti gerçeklik kazanmış oluyor.

Onun mensup olduğu soysop bakımından, biraz daha derinlere inecek olursak : Baba tarafından olan âile ferdleriyle başlayabiliriz :

Dedesinin *Muhammed* (= :Mehmed) adını taşıdığını, yukarda söylemiştik. Bu zâtın üç tâne oğlu vardı : *Ali, Abdullah* ve *Ahmed* adlarını taşıyan bu şahıslardan birincisi olan *Ali ibn Muhammed,* onun öz babasıdır.

Ali ibn Muhammed'in kişiliği konusunda etraflı bilgimiz yok. Fakat onun, kültürlü ve seçkin bir şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü yukarda ismi geçen sultan *İbn Merzenîş*'in arkadaşlarından biriydi. Ayni zamanda devrin ünlü bilgin ve filozofu *İbn Rüşd* (1126-1198) ile de yakın dostluğu vardı. (V[11] ve XXVII[2]) Çocuk yaştaki oğlu İbn ül-arabî'yi, bir vesile icad ederek bu filozofla tanıştırıp görüştüren kendisiydi. (V[11]) Vesikaların imkân verdiği ölçüde anlaşılıyor ki onun, çok sevdiği oğlu İbn ül-arabî'den başka, (en az) iki tâne de kızı vardı. Ailenin tek erkek çocuğu olmasından dolayı, babasının derin sevgisini kazanmıştı. Nitekim birgün, (fakat kaç yaşında olduğunu söylemiyor) İbn ül-arabî, çok ağır bir hastalığa tutulmuştu. Babası *Ali ibn Muhammed,* oğlunun şifâ bulması için, başı

ucunda Kur'ân okumaktaydı. (VI[18] ve XXVII[4]) *Ali ibn Muhammed,* herhalde uzun yaşamış değildir ve büyük bir ihtimâl ile, İbn ül-arabî'nin hayatının birinci safhasında (m. 1193'den önce) vefât etmiş olmalıdır. Hattâ, kendi vefât edeceği günü, ölümünden onbeş gün önce, oğlu İbn ül-arabî'ye haber vermişti. Herşey, dediği gibi çıkmıştı: O gün, ağır şekilde hastalanıp yatağa düşen babasının ölümünü görmek istemeyecek kadar üzülen İbn ül-arabî, *İşbiliyye* (Sevilla) câmiine giderek, ölüm haberini orada beklemeği tercih etmişti. (XV[8] ve XXVII[3]) Bu suretle anlaşılıyor ki İbn ül-arabî'nin babası, rûhâniyet sahibi bir kâmil insandı.

Amcası *Abdullah ibn Muhammed* dahî böyle bir kimse olarak tanıtılmaktadır: (Başka kayıtlardan anlaşıldığına göre) kardeşi *Ali*'den kısa bir süre sonra ölmüş olmalıdır. Çocuk yaştaki yeğeni İbn'ül-arabî'ye mânevî rehberlik yaptığını ve onun da ruhaniyet sahibi olduğunu, Futûhattaki bir kayıttan öğreniyoruz. (XXVII[9])

Diğer amcası *Ahmed ibn Muhammed,* hadis bilginlerinden biriydi. *İşbiliyye*'de ikâmet ediyordu. Herhalde 1196 senesine kadar hayattaydı. Çünkü bu tarihte İbn'ül-arabî, kendisinden hadîs dinlediğini söylemektedir. (XXVII[48]) (Fakat bu zâttan, *amcam* diye bahsetmiş değildir).

Bütün bunlar açıkça gösteriyor ki baba tarafından İbn'ül-arabî, soylu, kültürlü ve maddî mânevî dereceleri yüksek olan bir âile çevresine mensuptur.

Anne tarafına gelince: O da köklü bir âilenin ferdidir. Nitekim İbn'ül-arabî, annesinin *ensâr*'dan olduğunu söylüyor (XXVII[7]*) Bilindiği üzere *ensâr,* Hz. Muhammed'in zamanında, Mekke'lilerin zulmünden kaçarak Medine'ye sığınan müslümanlara *yardım edenler*'dir. Bu muhterem kadının, kocasından sonraki tarihlerde vefat ettiği muhakkaktır, çünkü kocasının ölümünde, hazır bulunmuştur. (XXII[6])

Yirmi yaşında iken, *tasavvuf* yoluna girmiş olan (V[12]) ve *huri ayn*'larla (Allah tarafından) izdivaç ettirildiğini söyleyen (V[25]) İbn'ül-arabî'nin ilk zevcesi *Meryem* adını taşımaktadır ve *İbn Abdûn* âilesine(?) mensuptur. Bu âileden, İbn'ül-arabî'ye yakınlığı olan bâzı *emîr*'lerin çıktığını (XVI[1]) bilmekteyiz. Futuhat'da (XXVII[14]* dn.) *Bicâyeli Meryem* diye tanıtılan *ehl-i hâl* kadın, belki de zevcesi olan *Meryem*'dir. Nitekim kendi zevcesi *Meryem*'in ruhaniyet sâhibi olduğunu (XXVII[13]) söylemektedir. Bu kadından İbn'ül-arabî'nin *Zeyneb* adında bir kızı dünyâya gelmiştir. *Meryem,* herhalde h. 598 (m. 1202) senesine kadar hayattaydı. Çünkü (en erken bu tarihte), kızı *Zeyneb*'le birlikte *Kudüs*'ten *Mekke*'ye gitmekteydiler ve *Zeyneb,* o sıralarda bir veyâ iki yaşlarındaydı. (XXVII[12]) *Zeyneb,* hârika bir çocuktur. Zira kundak çağındayken, düzgün bir lisanla konuşabiliyor, bâzı ciddî sorulara cevap verebiliyordu. (XV[4], XV[5], XV[6] ve XXVII[15]) Bütün bunlardan anlaşılıyor ki İbn'ül-arabî'nin ilk çocuğu *Zeyneb*'tir. İbn'ül-arabî çok

sevdiği bu kızı için *Zeynebiyât* adını verdiği bâzı *şiirler* yazmıştır. (XXIX[21]) Bu şiirlerin muhtevasına bakılırsa *Zeyneb*'in uzun süre yaşamadığı anlaşılıyor.

İbn'ül-arabî'nin birinci evliliğinden başka çocukları olmadı mı? Herhalde olmuştu fakat bunlar, belki de dünyaya gelmeden öldüler. Nitekim, künyesindeki *Ebû Abdullâh* (Abdullâhm babası) tâbiri, bunlardan birine işâret sayılabilir. Yahut ta bazı çocukları erken dünyaya geldiği için çok yaşamadan vefat ettiler. Nitekim sekiz aylık doğan çocukların ya uzun yaşamadığını yahut da sakat doğduğunu (XXVII[14]****) söylemesine bakarsak İbn'ül-arabî, belki de bu şekilde dünyaya gelip de ölen çocuklarının akibetine telmihte bulunuyordu. Onun erkek çocuğa olan meclûbiyeti son derece bârizdir. Nitekim, «*erkek çocuk, hayatın ziynetidir*» (XXII[14]****) şeklindeki bir ifâdesinden, bu manayı çıkarmamak kâbil değildir.

Menkabelere inanmak gerekirse İbn'ül-arabî, orta boylu ve beyaz tenliydi. Altın rengine çalan sarı saçları, uzun ve dalgalıydı. Zayıf sayılmayacak yahut da şişman denilmeyecek bir bünyesi vardı. Gözleri iriydi. Sesi berraktı ama yüksek sesle konuşmazdı. Gerekmedikçe gülmezdi. Menkabeye göre melânkolik ve hırçın bir tabîatı vardı. Gözlerinde, devamlı olarak yorgunluk alâmetleri mevcuttu. (*)

Bu tasvirler şâyet doğru ise, *İbn'ül-arabî,* (böyle bir soy ismi taşımakla berâber), pek de araplara benzememektedir. Buna rağmen kendisi, (biraz sonra göreceğiz), Arap yarımadasındaki cedlerden geldiğini açıkça söylemektedir. Bir de şu nokta önemlidir ki İbn'ül-arabî menkabenin iddiâ ettiği gibi, az gülen ve melânkolik bir insan kat'iyen sayılamaz. Bunun aksine olarak : *latife*'lerden hoşlanan bir tabiatı vardı. *Nükte*'lerden zevk alıyordu. (bak. XXI. Motif.) Ayrıca Eyyûbî sultanı *Melik Zâhir*'in, devlet işlerini görüşürken dahî kendi çocuklarıyla şakalaşmasına şâhit olduğunu (XXVII[188]) büyük bir hazla hikâye etmektedir. Bu bakımdan, menkabelerin anlattığı her şeye peşin hükümle inanmak doğru olmaz: Onun hakkında sâdece müsbet vesikalara dayanmak zorundayız. Gelecek sayfalardan itibâren söz konusu edilecek vesikalar, işte böyle bir keyfiyette olacaktır.

---

* Ebul-Hasan Ali... el-Bağdâdî (m. XIV. asır) : ***El-Dürr el-Semîn fî menâkıb iş Şeyh Muhyiddîn*** (nşr. Dr. S. el-Müneccid, Beyrut, 1959) terc; Dr. Abdülkadir Şener - Dr. M. Rahmi Ayas : ***Muhyiddîn İbn'al-Arabî'nin Menkabeleri*** (İl. Fak. Yay. CIX) Ank. 1972, s. 20.

a) *İbn'ül-arabî'nin kendi doğum tarihine ve âile ferdlerine dâir vesikalar*

— İbn'ül-arabî, doğu Endülüs hükümdârı olan *Muhammed b. Sa'd ibn Merzenîş* zamanında, Endülüs'ün *Mürsiye* (=Murcia) şehrinde dünyâya geldiğini bizzat söylemektedir[1]*.

— İbn'ül-arabî, annesinin *ensâr*'dan olduğunu iddiâ ettiği gibi (XXVII[7]*), baba tarafından ecdâdının 40.000 (!) senelik bir geçmişe sahip olduğunu söylemektedir[1].

1* *Fut.*, 4/227 (23-26) = *MİA*, s. 63 = Terc. XIX[3]

Anlaşıldığı üzere İbn'ül-arabî, kendi doğum târihini, yaklaşık olarak bizzat haber vermiş bulunuyor. Nitekim bu kayıtta (XXVIII, frg. 1) ve tercümesi daha önce (XIX[3]) verilmiş olan bu vesikadan anlaşıldığı üzere İbn'ül-arabî'nin, doğu Endülüs hükümdârı İbn Merdeniş (ölm. h. 27 Receb 567/m. 27 Mart 1172) zamanında Mürcia (=ar: Mürsiye) şehrinde doğduğu anlaşılıyor. (İbn Merdeniş hak. bak. C. Seybold, *İsl. Ans.* Cüz 48, s. 769).

İbn'ül-arabî, başka bir eserinde, *Muhâdarat'ul-Ebrâr* (Esad Ef. 1898, vr. 27a) adlı kitabında diyor ki: «... Ben, (Abbasi halifesi) el-Müstencid Billâh (h. 555-566/m. 1160-1171) zamânında, Mürsiye'de, Sultan Ebû Abdullah Muh. ibn Sa'd ibn Merzeniş'in devletinde dünyâya geldim. O sırada, Cuma günleri, imâmın hutbede el-Müstencid Billâh'ın ismini zikrettiğini işitiyordum...»

Onun tam doğum ve ölüm tarihleri ise, *MİA* adlı araştırmamızdaki arapça metinde görüldüğü üzere, şöyledir:

«... *İbn'ül-arabî; -Allah onun aziz sırrını takdîs etsin- 27 Ramazan 560 senesinde, Cuma gecesi* (doğmuş) *ve* Allah ona rahmet eylesin: 22 Rebi'ul-âhır 638 senesinde vefât etmiştir. Ömür süresi: 77 yıl, 6 ay ve 25 gündür...» (Bak. *MİA*, S. 171)

1. *Fut.*, 3/388 (4-5) = Terc. XII[7]

Fut., 3/627 (27 vd.)'da bu konudaki sözler, şöylece *tekrar*'lanıyor:

«... Yüce Allah, uyuyan (rûyâ gören) kimsenin gördüğünü bana göstermişti: (O sırada) ben, varlıklarını (: kim olduklarını) tanımadığım insanlardan bir bölük ile, Kâbe'yi tavâf ediyordum. Onlar bana iki beyit (şiir) inşâd ettiler ki, bir tanesi (hatırımda) kaldı, diğeri gitti. Bunlardan, (hatırımda) kalan beyit şudur: لقد طفنا كما طفتم سنينا بهذا البيت طرا أجمعين

... (insan)lardan bir tanesi -ki, beni bilmediğim bir ad ile isimlendirdi-, bana dedi ki:

— Ben, senin ecdâdından biriyim. Ona:

— Sen öleli ne kadar oldu? dedim.

— Kırkbin (40.000) küsur yıl oldu dedi. Ona:

— Hz. *Âdem* için dahî bu kadar olmamıştır (geçmemiştir) dedim. Dedi ki:

— Hangi *Âdem*'den söz ediyorsun? (Zamanca) sana en yakın olandan mı? Yoksa başkasından mı?

Ben de (bu sûretle) Hz. Peygamber'in (şu) sözünü hatırladım:

«... Allah, 100.000 tâne *Âdem* yaratmıştır...» (diyor Hz. Peygamber)...»

Babası : Alî ibn-i Muhammed

— Meşhur feylesof *İbn Rüşd*'ün arkadaşı idi ve oğlu İbn'ül-arabî'yi onunla bizzat tanıştırmıştı[2].
— Ruhaniyet sâhibiydi ve kendi ölüm gününü, onbeş gün öncesinden oğlu İbn'ül-arabî'ye bildirmiş ve dediği çıkmıştı[3].
— Hastalanan oğlu İbn'ül-arabî'nin baş ucunda *Yâsîn* okuması[4].
— Oğlu İbn'ül-arabî'ye anlattığı bir fıkra[5].
— Oğlu İbn'ül-arabî'ye doğan kuşlarıyla ilgili olarak anlattığı bir fıkra[5*].

Annesi (ismi zikredilmiyor).

— Zevci (Ali b. Muhammed) in vefâtı sırasında hazır bulunması[6].
— Şeyh *Fâtıma*'yı ziyâret etmesi (XXVII[134])
— İbn'ül-arabî'nin onu ruyâda açık saçık görmesi[7].
— İbn'ül-arabî, anne'sini (Medineli) *Ensâr*'a nisbet ediyor[7*].

Kızkardeşleri (iki tanedir)

— Babaları (Ali b. Muhammed) in vefâtında hazır bulunmaları[8].

Amcası (Abdullâh ibn-i Muhammed)

— Ruhâniyeti ve tasavvufî mertebesi ve İbn'ül-arabî'nin câhillik zamanı[9].
— İbn'ül-arabî'ye anlattığı bir fıkra (bak. XXVII[5*]).

Dayısı : (Yahyâ ibn-i Yagân)

— Bir zamanlar (kuzey Afrikada) *Tlemsen* sultanı iken, o devrin meşhur sûfîsi *Ebû Abdullâh el-Tunusî* ile karşılaşıp konuşmasından sonra, saltanattan vaz geçerek fakîrâne bir hayat sürmesi, tasavvufa girmesi ve meşhur velî olması, kabrinin ziyâretgâh haline gelmesi[10].

---

2. *Fut.*, 1/171(11-19) = *MİA*, s. 52-53 (ve n. 130); *MİA*, 64-5 (ve n. 32) = Terc. V[11].
3. *Fut.*, 1/248(12-21) = *MİA*, s. 58 (ve n. 9) = *Terc.* XV[9]
4. 4/552(26 vd.) = *Terc.* VI[18]
5. *Fut.*, 2/386(4-8) = *Terc.* XVII[5]
5* *Fut.*, 2/500 (24-30); *Terc.* XVI[7]
6. *Fut.*, 1/248(20-21) = *MİA*, s. 58 (ve n. 9) = *Terc.* XV[9]
7. *Fut.*, 2/478 (3-5) = *Terc.* VI[19] = ayr. XXIII[126]
7* *Fut.*, 1/298(19)
8. *Fut.*, 1/248(20-21) = *MİA*, s. 58 (ve n. 9) = *Terc.* XV[9]
9. *Fut.*, 1/207(10-12) = *MİA*, s. 58 (ve n. 8)
10. *Fut.*, 2/20(8-22) = *MİA*, s. 58-59 (ve n. 11) = *Terc.* XVII[10]

Dayısı : (Ebû Müslim el-Havlânî)

— İbâdete bağlı bir insan olması ve tasavvufî mertebesi[11]

İbn'ül-arabî'nin evlilik hayâtı ve zevcesi : (Meryem)

— Onsekiz yaşına kadar bekâr yaşaması ve *evlenmekten* nefret etmesinin sebebi[11*]

— *Kadınlar* hakkında yürüttüğü genel hükümler[11**]

— *Kadınlar* hakkındaki tavsiyeleri[11***]

---

11. *Fut.,* 2/20 (3-4) = *MİA,* s. 59-60 = *Terc.* XVII[9]

11*. *Fut.,* 4/91 (22-27)

İbn'ül-arabî, (burada zikredilen metinde), bir zamanlar evlenmekten hoşlanmadığını, hattâ 18 yaşına kadar *bekâr* yaşadığını fakat Hz. Peygamberin evlenmek konusundaki sözünü işittikten sonra, dünyâ evine girdiğini şöylece anlatıyor :

«... Bu (tasavvufî) yola girişimin başlangıcında, kadınlarla birleşmek konusunda, Allahın kulları arasında en çok ben iğreniyordum. Böylece bu makâma şâhid oluncaya kadar, takriben 18 yıl (bekâr) kaldım..... Fakat Hz. Peygambere, Allah'ın, kadınları sevimli kıldığı haberini almıştım. Ben ise kadınları tabiî (: cinsî) olarak değil, fakat Allahın sevdirmesi ile seviyordum. (Sonra bu nefreti) Allah benden izâle ettirdi ve onları, bana da sevimli kıldı : (Şimdi) ben, kadınlara şefkat olarak, yaratıkların (arasında), en önde gelen kimseyim...»

11**. *Fut.,* 1/148 (30)

Burada, kadınlar hakkında (umûmî olarak) şöyle bir hüküm veriyor (: hadîs);

«... *Kadınların aklı kısadır...*»

Bu söz Türkçemizde, (halk arasında) tekrarlanmakta olan :

«... *Kadınların saçı uzun, aklı kısadır...*»

deyimiyle yakınlık gösteriyor.

11***. *Fut.,* 4/556 (6-10)

Burada kadınlar ve evlilik hayâtı konusunda, objektif tavsiyelerde bulunarak diyor ki :

«... Şâyet evlenirsen, zevceni idâre et ve kendi akıl (seviyen)'den onun aklına in ; Bu da senin aklının mükemmelliğine (işâret)'dir. Çünkü bir kadının, senin (yani erkeğin) derecene ulaşmağa gücü yetmez. Bu sebeble kadınlarda, erkeklerin doğruluğunu arama.. Zira onların aslı (bünyesi) böyledir. Şu halde, her şahsa, sen değil onlar nasılsa öyle muâmele et (=yani, insanları, olduğu gibi kabûl et). Çünkü kadınlar çoğunlukla olgun erkeklerin derecesine erişemezler : (Tabiatıyle) haklarında âyet gelen *Meryem bint Imrân* (Hz. İsanın annesi) ile Firavunun zevcesi *Âsiye* istisnâ teşkil ederler...»

Demek ki yukarıda gördüğümüz küçümseyen ifâdeye (bak. XXVII[11**]) rağmen İbn'ül-arabî, bâzı kadınların yüksek mertebeye ulaşabileceğini de kabûl ediyordu. Ayr. bak. **XXX**[431]

— Zevcesi : *Meryem <bint Muh. ibn Abdûn>*'in, kızı *Zeyneb* (aş. bak) ile birlikte *hacc* için *Mekke*'ye gidişi[12]
— Ruhâniyet sâhibi olması ve İbn'ül-arabî'ye anlattıkları[13]
— Vefât etmesi ve rûhâniyeti[14]
— *Meryem*'in, *Hz. Meryem*'le isim benzerliğine işâret edilmesi[14*]
— *Latîf bir kadın* (?)'dan bahsetmesi[14**]

Kızı : (*Zeyneb* ve çocuk hakkında düşünceleri)

— *Erkek çocuk*'ları, daha değerli tutması[14***]
— *Sekizinci ayda doğan çocukları*n öldüğünü yahut, sakat doğduğunu söylemesi[14****]
— *Zeyneb* henüz kundak çocuğu iken ve süt emerken, fasih bir lisan ile konuşabiliyordu[15].
— Ayni hadisenin teferruatlı şekilde tekrar edilmesi : *Zeyneb*'in fasih bir lisanla konuşması[16].
— Ayni hadisenin tekrar anlatılması : *Zeyneb,* süt çocuğu iken fasih bir Arapçayla konuşabiliyordu[17].

İşte Futûhat'da gerek kendi doğum tarihi gerekse kendi âilesinin çeşitli ferdleri hakkında İbn'ül-arabî'nin verdiği bilgiler, bundan ibârettir. Buradaki referansların bir kısmı MİA rümuzu ile gösterdiğimiz eserimizde tahlil edilip, değerlendirilmiş ve bunların *MİA*'daki bulunduğu yerler, âit oldukları dipnotlarının hemen yanında işâret edilmiştir. Ayni hadiseler arasında tam *tercümesi* bulunanlar da, elinizdeki bu kitap içinde, romen rakkamı ile işâret edilen bölümlerde zikredilerek, gösterilmiştir.

---

12. *Fut.,* 4/127 (34-37) - 128 (1-4) = *MİA,* 128, = *Terc.* XV[6]
13. *Fut.,* 2/264 (7-9)
14. *Fut.,* 4/524 (21-22) = *MİA,* 128, n. 282
14*. *Fut.,* 2/462 (25-28) = Kezâ, *Fut.,* 1/310 (26-30)'da bahsettiği sûfî kadın *Meryem bint Muh. ibn Abdûn ibn Abd'ırrahmân el-Bihâni* (*Bicâî*) belki de zevcesi Meryem isimli hâtundan ibârettir. Bu hâtun, gördüğü *rûyâ*'yı, İbn'ül-arabî'ye anlatmış. Şayet *Meryem* kısa adıyla andığı bu zevcesi, *İbn Abdûn*'un kızı ise : Bu kadının soylu bir âileden geldiği anlaşılır. Çünkü *İbn Abdûn* âilesinden olmak üzere, *Abdullâh ibn Abdûn,* emîr'ul-mü'minîn'in kâtibidir; onun kardeşi *Abdülmecid ibn Abdûn* dahi, İbn'ül-arabî'nin yakın dostlarından biriydi. Bak. XV[1]
14**. *Fut.,* 2/367 (13-14) = *MİA,* s. 128, n. 283
14***. *Fut.,* 4/137 (18) : Şöyle diyor : «... *Erkek evlât, hayâtın ziynetidir...*»
14****. *Fut.,* 2/478 (26)
15. *Fut.,* 1/702(7-9) = *MİA,* 128 = *Terc.* XV[4]; Bu kızı (?) için yazdığı bir *kasîde* hakkında bak. XXIX[13]
16. *Fut.,* 3/19(9-14) = *MİA,* s. 128 = *Terc.* XV[5]
17. *Fut.,* 4/127(36-37) - 128(1-6) = *Terc.* XV[6]

b) *Kendi hayâtındaki olaylar ve bunların âit olduğu yıllar*

Şimdi de İbn'ül-arabî'nin Futûhat içinde kendi hayatına dair verdiği belli başlı tarihlere ve olaylara geliyoruz ki, bunları da senelerin sıralarına göre göstereceğiz.

H. 570 yılına dâir vesikalar = m. 1174-1175
(İbn'ül-arabî bu tarihte, 10 yaşındadır)
İşbiliye (Endülüs)

— Genç sûfî *Ahmed ibn'ül-Erîsî* ile tanışması[18].

H. 578 yılına dair vesikalar = m. 1182-1183
(İbn'ül-arabî bu tarihte 18 yaşındadır)
İşbiliye, Hanîyye (Endülüs)

— İspanya'nın *Sevilla* (=İşbiliyye) şehrine bağlı *Haniyye* kasabasında *Ebû Bekr Muhammed ibn-i Hâlef ibn-i Sâf el-Lahmî*'den, bu zâtın adını taşıyan bir mescidte Kur'ân dersi alması[19].

H. 580 yılına dair vesikalar = m. 1184-1185
(İbn'ül-arabî bu sırada 20 yaşındadır)
İşbiliye (: Endülüs)

— Tasavvuf'a resmen girişi ve nâil olduğu bir k e ş f hadisesi[20].

H. 581 yılına dair vesikalar = m. 1185-1186
(İbn'ül-arabî bu tarihte 21 yaşındadır)
İşbiliye (Endülüs)

— Sultan *Salâhaddin Yûsuf b. Eyyûb*'a, bu sene için *Ebu'l-Feth el-Münecdim*'in önceden haber verdiği büyük bir fırtınanın çıkacağı ve ahalinin toptan helâk olacağının bildirilmesi[21]. (Bu tarih ve hâdisenin, İbn'ül-arabî ile direkt ilgisi yoktur).

---

18. *Fut.*, 3/377(36-37) = *MİA*, s. 63-64 ve n. 30
19. *Fut.*, 1/369(9-10) = *MİA*, s. 67 (ve n. 37, 38)
20. *Fut.*, 2/471(20-25) = *MİA*, s. 70 (ve n. 70) = *Tcrc.* V[12]
21. *Fut.*, 2/293(26-30)

H. 585 yılına dâir vesîkalar = m. 1189-1190
(İbn'ül-arabî bu tarihte 25 yaşındadır)
İşbiliye (Endülüs)

— Arkadaşı *Ebû Abdullah b. Hazer el-Tîhî*'nin bu sene ve gelecek yıl (h. 586) içinde *Endülüs*'de vâki olacak hâdiseleri İbn'ül-arabî'ye önceden haber vermesi ve söylediklerinin doğru çıkması[22].
— İsmini bildirmediği bir arkadaşının bu yıl ve gelecek sene (h. 586) içinde Endülüs'te vaki olacak hadiseleri, İbn'ül-arabî'ye önceden bildirmesi ve söylediklerinin doğru çıkması[23].
(Bu iki notun yani 22 ve 23'ün bahsettiği mesele muhakkak ki ayni şeydir. Sadece birincisinde isim zikredilmiş, ikincisinde ise, herhangi bir isim zikr edilmemiştir).

H. 586 yılına dair vesikalar = m. 1190-1191
(İbn'ül-arabî bu tarihte 26 yaşındadır)
İşbiliye (Endülüs)

— Bu yıl içinde, *İşbiliyye*'ye bağlı *Merşânet'üz-Zeytûn* kasabasının hatîbi olan *Abdülmecîd b. Seleme* ile tanışması ve *Muâz b. Eşres (Eşref ?)* ile irtibatı[24].
— Hocası *Ebû Yakûb Yûsuf b. Yahlef el-Kûmî*'den riyazet öğrenmesi ve kendisinin de bu zâta hocalık etmesi[25].
— İşbiliyye'de *Mûsâ el-Bîderânî* (=el Sedrânî) ile bu yıl tanışması ve onu «ebdâl» den biri olarak tanıtması[26].
— Bu yıl, ismini zikr etmediği bir *necîb* ile görüşmesi[27].
— Bu yıl içinde, *Gılîre* kasabasına mensub olan ve ehl-i hâl diye tarif edilen *Eb'ul-Haccac Yusuf el-Gılîrî*'nin İşbiliyye'ye gelerek İbn'ül-arabî'yi ziyâret etmesi[28].
— İşbiliyye'de bir âlimler meclisinde ismini zikretmediği bir imansız «feylesof» ile karşılaşması ve o meclisde mûcize hakkında yapılan konuşmalar ve bir şeyhin gösterdiği kerâmet hâdisesi neticesinde inkârcı feylesof'un iman yoluna girmesi[29].

---

22. *Fut.*, 1/250(6-8) = *MİA*, s. 75 = *Terc.* XVI[6]
23. *Fut.*, 2/460(29-30) = *MİA*, s. 75
24. *Fut.*, 1/309(17-27) = *MİA*, s. 79
25. *Fut.*, 1/645(5-8) = *MİA*, s.
26. *Fut.*, 2/8(18-19) = *MİA*, s. 86-87
27. *Fut.*, 2/9(15) = *MİA*, s. 80
28. *Fut.* 2/186(4-) = *MİA*, s. 79-80
29. *Fut.*, 2/413(27-37) - 414(1-6) = *MİA*, s. 81-82 = *Terc.* XV[12]

— Tasavvuf yolunda en büyük şeyh olduğuna inandığı *Yûsuf b. Yahnef el-Kûtî* (=el-Kûmî) nin «ebdâl» den bir şeyh olan *Mûsâ el-Sedrânî*'nin Kaf Dağı ile alâkalı bir «fantezi» sini İbn'ül-arabî'ye bu sene anlatması[30].

— Yusuf b. Yahnef (=Yahlef) el-Kûmî'nin tecellî konusunda sorduğu bir suâle İbn'ül-arabî'nin verdiği açıklamalar[31].

— İşbiliyye kabristanında, bir Cuma günü namazdan sonra kendisine gelen âyet (!) yâhud vecd (?) hâli[32].

— İşbiliyye'de *Abdullah Nezhûnî* diye bilinen Kadı Şeref ve (ismi zikr edilmeyen) bir İşbiliyyeli ile birlikte kaldıkları üç gün içinde nâil oldukları bereket (=feyz)[33].

— İşbiliyye'de bu yıl Allah tarafından nâil edildiği büyük bir *meşhed*[34].

H. 589 yılına dair vesikalar = *m. 1193*
(İbn'ül-arabî bu tarihte 28 yaşındadır)
el-Cezîret'ül-hadrâ (Endülüs) *Septe* (Afrika)

— Fazîlet sâhibi bir fakîh olan Ebû Abdullah Muhammed b. Ubeydillâh el-Hucrî (el-Hacerî?)'den bu zâtın Sebte şehrindeki evinde, Ramazan ayında dinlediği bir hadîs[35].

— Sebte (=Ceuta) şehrinin kadısı olan Ebû İbrahim b. Ya'mûn ile birlikte Sebte'de şeyh Ebu'l-Hasan ve bir de şeyh (Ebû) Alî b. Abdullah el-Hucrî'den Ramazan ayında bir hadîs dinlemesi[36].

— Bu tarihte vefat eden bir şeyhi (=Ebû Medyen)[37].

— *El-Cezîret'ül-Hadrâ*'da hocası *Ebû İshâk İbn-i Tarîf*'in evinde yaptığı sohbet ve bu zâtın, en büyük şeyhlerinden biri olduğunu ifâde etmesi[38].

---

30. *Fut.*, 2/759(31-37) - 760(1-3) = Tekrarı: *Fut.*, 3/146 (25-32) = *MİA*, 86-88 = *Terc.* XVI[3, 4]
31. *Fut.*, 2/527(1-4) = *MİA*, s. 84-86 = *Terc.* V[4]
32. *Fut.*, 4/171(29-32) = *MİA*, s. 82 = *Terc.* XI[1]
33. *Fut.*, 4/178(4-8) = *MİA*, s. 83 = *Terc.* V[16]
34. *Fut.*, 4/526(33) = *MİA*, s. 83 = *Terc.* V[17]
35. *Fut.*, 1/34(8-9) = *MİA*, s. 103
36. *Fut.*, 3/371(33-37) = *MİA*, s. 103
    Burada açık bir tarih zikredilmeyerek, sâdece Ramazan ayında *Sebte* şehrinde bulunduğu bildiriliyor. Fakat bundan önceki not. 35'deki olaya dikkat edersek, orada ayni şehirdeki ayni şeyh'den ve kezâ Ramazan ayında hadis dinlenildiğinden bahs olunduğu görülecektir. Bu bakımdan bu hadisenin de kezâ h. 589'da olması gerekiyor.
37. *Fut.*, 4/214(12-13 = *MİA*, s. 91'de not. 133 : Bu tarihte ölen fakat ismi zikredilmeyen şeyhin, *Ebû Medyen* olması gerekir.
38. *Fut.*, 1/645(26-30) = *MİA*, s. 103 ve dn 184 = *Terc.* XXVIII[16]

H. 590 yılına dâir vesikalar = m. 1193-1194
(İbn'ül-arabî, bu tarihte 29/30 yaşındadır)
Tlemsen, Tunus (Afrika) *Ceziretü Tarif* (Endülüs)

— *Tlemsen* şehrinde arkadaşı *Ebû Yezîd Abdurrahmân el-Fizâzî,* kendisine ait (?) bir beyti İbn'ül-arabî'ye inşâd ediyor[39].

— *Tarîf Adası*'nda *Ebû Abdullâh el-Kalaʃât* ile yaptığı konuşma ve bu zâtın, kendi şeyhlerinden birinin, şeyh *Ebu'l-Abbâs ibn-ül-Arîf el-Sanhâcî-'* nin talebesi olan şeyh *Ebu'r-Rebî el-Kefîf el-Mâlikî*'den dinlediği bir fıkrayı İbn'ül-arabî'ye nakletmesi[40].

— Kün (كن) emrindeki K harfinin güneşi, İbn'ül-arabî'ye doğmuştu[41].

— Bu yıldan başlayarak, bu satırları yazdığı h. 628 (m. 1230-31) yılına kadar yaptığı ibâdetlerden bahsetmesi[42].

— Tlemsen şehrinde bulunurken ruyâda *Hz. Peygamberi* görmesi ve şeyh *Ebû Medyen*'e öfkelenen bir adama buğz ettiği için, Hz. Peygamberden nasihat alması[43].

— Tunus'da bu yıl, Ebu'l-Kâsım ibn Kasiyy'in Kitâb *Hal'un-Naʿleyn* adlı eserini bu zâtın oğlundan (ismi zikredilmiyor) okumaktaydı[43*].

H. 591 yılına dair vesikalar = m. 1194-1195
(İbn'ül-arabî bu tarihte otuz yaşındadır)
Fas (Afrika)

— Nâil olduğu bir ilâhî mertebe[44].

— Fas şehrinde bulunduğu sırada, Muvahhidî ordusunun frenklerle savaşmak üzere Endülüs'e geçmesine şâhid olması ve islâm ordularının Ribah, Kerkûy ve Argu kalelerini feth edişi; bu hadiselerin cereyan ettiği 591 yılının da rakkam olarak *İnnâ Fetahnâ leke fethan mubînâ* (Kur'ân XLVIII/1 ayetindeki harflerin ebced hesâbına göre 591 rakkamma tekâbül etmesi[45].

---

39. *Fut.,* 1/419(12-14) = *MİA,* s. 105
40. *Fut.,* 1/603(29-37)-604(1-2) = *MİA,* s. 105 = *Terc.* XXVII[161*]
41. *Fut.,* 2/487(6 vd.) = *MİA,* s. 105
42. *Fut.,* 3/251(31 vd.) = *MİA,* s. 105 = XXVII[96*]
43. *Fut.,* 4/551(9 vd.) = *MİA,* s. 118 = *Terc.* IX[8]
43* *Fut.,* 4/141(12-13) = *MİA,* s. 115 ve dn. 195
44. *Fut.,* 3/211(1 vd.) = *MİA,* s. 118 = *Terc.* VI[10]
45. *Fut.,* 4/242(7-31) = *MİA,* s. 117-118 = *Terc.* XXII[15] = krş. XXVII[45*]

— *Fas*'da bu yıl, kâfirler ordusu aleyhine, *müslümanlar*'a Allâhın yardım edeceğini, bu savaş meydana gelmezden önce, (h. 591 rakkamındaki *ebced* hesâbına bakarak, İbn'ül-arabî'nin, (ismini bildirmediği) birinden öğrenmesi[45*].

— *Risâlet el-ahlâk* adlı eserini, bu yıl kaleme alması[46].

— Fas şehrinde bulunurken, Ebû Abdullah Muh. b. Kâsım b. Abdurrahmân b. Abdilkerîm el-Temîmî ile Mescid'ül-Halîl yani *Mescid'ül-Ezher*'de hadîs dinlemesi[47].

H. 592 yılına dâir vesîkalar = m. 1195-1196
(İbn'ül-arabî bu tarihte 31 yaşındadır)
İşbiliye (Endülüs)

— İşbiliyye'de fakîh bir alim olan Ebu'l-Velîd Ahmed b. Muh. el-Arabî'nin evinde, hadîs dinlemesi[48].

— İşbiliyye'de Ebu'l-Huseyn b. ebî Ömer ibn'üt-Tufeyl'in evinde, diğer arkadaşları Ebu'l-Kasım el-Hatîb, Ebû Bekr b. Sâm ve bir de Ebu'l-Hakem ibn'üs-Serrâc ile birlikte, bütün gece dînî bir sohbet yaptıkları ve bu zevâtın İbn'ül-arabî'ye olan derin saygılarının belirtilmesi. İbn'ül-arabî'nin onlara kendi eserlerinden biri olan *el-İrşâd fî Hark'il-Edeb'il-Mu'tâd* adındaki kitabı okumalarını tavsiye etmesi[49].

H. 593 yılına dâir vesîkalar = m. 1196-1197
(İbn'ül-arabî bu tarihte 32 yaşındadır)
Fas (Afrika)

— Fas şehrinde ilk defâ nâil olduğu bir tasavvufî makâm[50].

— Fas şehrinde Bustân b. Hayvan denilen bir yerde, Eşell'ül-yed lâkabı ile tanınan (=bu zât el-Kabâilî'den ibârettir) bir kutb ile karşılaşması ve ayni meclisde şeyh Ebu'l-Abbas el-Hassâr'ın bulunması[51].

— Fas şehrinde kendisine Allah tarafından verilen bir tasavvufî makâm[52].

— Fas şehrinde, bir gecede nâil olduğu yüz tâne mertebe[53].

45* *Fut.*, 3/158(20-22). Bu vesika, XXVII[45] de anlatılan olayın *tekrâr*'ıdır.
46. *Fut.*, 4/508 (30 vd.) = *MİA*, s. = *Terc.* XXVIII[2]
47. *Fut.*, 4/597(34-35) = *MİA*, s. 125 ve dn. 364 deki açıklamaya bakınız.
48. *Fut.*, 1/34(10) = *MİA*, s. 119 ve dn. 239*
49. *Fut.*, 4/595(10-16) = *MİA*, s. = *Terc.* XXVIII[27*]
50. *Fut.*, 2/538(27-30) = *MİA*, s. 124 = *Terc.* V[13] = krş. XXVII[52] : Belki, ikisi de ayni olayın *tekrar*'ıdır(?)
51. *Fut.*, 4/82(1-14) = *MİA*, s. 122 ve dn. 249
52. *Fut.*, 4/136(22-23) = *MİA*, 124 = *Terc.* V[14]; krş. XXVII[50]
53. *Fut.*, 4/168(14 vd.)

— Fas şehrinde, Ayn'ül-hayl'deki el-Mescid'ül-Ezher imâmı olan ve *Kitâb'-ül-Müstefâd*'ın yazarı bulunan Ebû Abdullah Muh. b. Kâsım b. Abdurrahmân b. Abdulkerîm el-Temîmî el-Fâsî'den, bu eseri (yânî Kitâb'ül-Müstefâd'ı), h. 593'de okuması. Bu hocası İbn'ül-arabî'ye Fas şehrindeki Ebû Abdullah el-Dakkâk'ın menkıbe ve sözlerini anlatıyor[54].

H. 594 yılına dâir vesîkalar = m. 1197-1198
(İbn'ül-arabî bu tarihte 33 yaşındadır)
Septe, Fas (Afrika)

— Fas şehrinde bu yıl nail olduğu bir ilâhî sırrı, ondört tâne arkadaşına ifşâ etmesi ve bu yüzden ilâhî bir azar işitmesi. Durumu, genç arkadaşı Abdullah el-Hâdim (=el-Habeşî)'ye haber vermesi ve onunla birlik'te Sebte'den Fas'a seyâhat etmesi[55].
— Fas şehrinde, bu yıl Allah tarafından İbn'ül-arabî'ye el-Hatm'ül-Muhammedî realitesinin verilmesi[56].
— Fas'da, (kendi ifâdesiyle) gâliba bu yıl Muhammed b. Kâsım b. Abdurrahmân b. Abdülkerîm el-Temîmî el-Fâsî'den dinlediği bir fıkra[57].

H. 595 yılına dâir vesikalar = m. 1198-1199
(İbn'ül-arabî bu tarihte 34 yaşındadır)
Merrakeş, Fas (Afrika) *Kurtuba, Gırnata, Meriye* (Endülüs)

— Marrakeş'te bu yıl, meşhur feylesof *Ebu'l-Velîd ibn Rüşd* (m. 1126-1198) ün cenâze merâsimine iştirâk etmesi ve onun tabûtunun Kurtuba'ya nakl edilmesi, kabrinin orada bulunduğu; tabutu taşıyan hayvanın diğer yanına, İbn'ü Rüşd'ün eserlerinin yüklendiği ve bu sırada, es-Seyyid Ebû Saîd'in kâtibi olan edib ve fakîh Ebu'l-Hasan Muhammed İbn Cübeyr ile Ebu'l-Hakem Ömer ibn-üs-Serrâc en-Nâsih'in bulunması[58].
— Gırnata'da bu yıl aslen Bâga'lı olan şeyh Ebû Muhammed Abdullah el-Şekkar'ı ziyâret etmesi ve bu şeyhten daha büyüğünü görmediğini ifâde etmesi[59].
— Meriyye şehrinde bu yıl, Ramazan ayında (m. Haziran 1199'da) kendi

54. *Fut.*, 4/556(26-35) = *MİA*, s. 122 ve 125; ayr. dn. 264
55. *Fut.*, 2/388(26-35) = *MİA*, s. 134
56. *Fut.*, 3/568(36-37) = *MİA*, s. 134
57. *Fut.*, 4/606(31-36) = *MİA*, s. 124
58. *Fut.*, 1/171(24-30)
59. *Fut.*, 1/209(10-) = *MİA*, s. 131 ve not 292 (*Şekkâz?*)

eserlerinden biri olan *Mevâki un-Nucûm* isimli kitabını, onbir gün zarfında kaleme alması[60]

— Mürsiye şehrinde bu yıl içinde bulunurken, tanıdığı fakat nedense ismini zikredemediği bir şahsın, yine ismi zikredilmeyen bir meşhur âlimin şarap vs. içerek kendisini isrâf etmesi hikâyesi[61]. (krş. XXVII[65])

— Fas şehrinde bu yıl el-Hatm'ül-Muhammedî'yi görüp tanıması[62].

— Fas şehrinde bu yıl Hatm'ül-Velâye makâmını görmesi[63].

— Meriyye şehrinde bu yıl, kendi kitaplarından biri olan Mevâkı'un-Nucûm adlı eserini yazması[64] (krş. XXVII[60])

— Kurtuba şehrinde, bu şehre mensup sûfîlerden ve ismi zikredilmeyen birinin, Mürsiye'de bu yıl bulunurken tanıdığı ve kim olduğu bilinmesin diye ismini söylemediği bir âlim'in şarap vs. içerek kendisini isrâf ettiğini İbn'ül-arabî'ye anlatması[65] (Krş. XXVII[61])

H. 597 yılına dair vesîkalar = m. 1200-1201
(İbn'ül-arabî bu tarihte 36 yaşındadır)
Merrakeş, Fas, İnhâl? (Afrika)

— Magrib şehirlerinden İnhabîl'de müsâfir bulunduğu sırada bu yıl, Muharrem ayında (=m. Ekim 1199'da) İbn'ül-arabî'nin nâil olduğu bir tasavvufî makâm... Böyle bir mertebeye ulaşmaktan duyduğu korku üzerine Bistâmî'nin Allaha zillet ve iftikâr (XXIV[12]) ile yaklaştığını hatırlaması; yalnız kendisinin nail olduğu ve korktuğu bu ***hâl*** ile seyahata çıkması ve İnhâl (? En hâl) denilen bir menzilde (konakta) bir şahısla karşılaşması ve buradaki camide ikindi namazını kılması, bu sırada Emîr Ebû Yahyâ'nın Vacibîn'den kalkıp gelmesi ve iyi arkadaş oldukları için Emîrin bu karşılaşmadan çok sevinmesi ve İbn'ül-arabîyi kendi evinde kalmağa dâvet etmesi, İbn'ül-arabî'nin bunu kabul etmeyerek, onun kâtibi'nin evinde geceyi geçirmesi; ismi zikredilmeyen bu kâtib ile kendisi arasında da dostluk bulunması ve o gece, sufilerden Abdurrahmân el-Sülemî'nin rûhu'nun İbn'ül-arabî'ye *tecessüd* etmesi (görünmesi), onun ruhuyla konuştuğunu söylemesi[67].

---

60. *Fut.*, 1/372(25-28) = *MİA*, s. 132 = *Terc.* XXVIII[57]
61. *Fut.*, 1/742( ) = *MİA*, s. 131
62. *Fut.*, 2/45(34-35) = *MİA*, s. 131
63. *Fut.*, 2/55(6-8) = *MİA*, s. 131 ve n. 290
64. *Fut.*, 4/291(4-6) = *MİA*, s. 132 ve n. 296 = *Terc.* XXVIII[69]
65. *Fut.*, 4/549(23-33) = *MİA*, s. 131 : Bu hâdise ile burada not 61'de nakl edilen hâdise, gâliba ayni şeydir.
67. *Fut.*, 2/290 (7-20) = *MİA*, 137 ve dn. 314 : Emîr *Ebû Yahyâ Abdurrahmân*. Ayrıca, *tecessüd el-evrâh* konusunda bak. VII[1] vd.

— Merrakeş'teyken bu yıl gördüğü bir vâkıa (rûyâ) üzerine Fas şehrinde bekleyen Muhammed el-Hassâr'ın kendisine haber verilmesi ve ona Mekke'ye gitmek üzere yardım emrini alması. Bu sebeble h. 597'de derhal Fas'a giderek onunla buluşması ve el-Hassâr'ı alarak berâberinde Mısır'a götürmesi ve bu zatın Mısır'da vefât etmesi[68].

H. 598 yılına dâir vesîkalar = m. 1201-1202
(İbn'ül-arabî bu tarihte 37 yaşındadır)

Tunus (Afrika) *Kudüs* (Orta Doğu) *Mekke* (Hicâz)

— Yakın arkadaşlarından *Abdülcebbâr ez-Zekî*'nin evinde bu yıl kısmen yazdığı *İnşâ'ud Devâir* adlı eseri ve ayni sene (Kudüs'den) *Mekke*'ye hacc niyetinde bulunması[69].

— *Tunus*'da bu yıl gördüğü bir vâkıa[70].

H. 599 yılına dâir vesîkalar = m. 1202-1203
(İbn'ül-arabî bu tarihte 38 yaşlarındadır)

(Hicaz : Mekke)

— Bu yıl, İrânlı bir dostunun vefat etmesi[70*].

— Mekke'de Kâbe-i muazzama'nın *Rükn'ül-Yemânî*'sinde, ders yaptıkları yerde bu yıl *Cemâleddin Ebû Muh. Yûnus b. Yahyâ b. ebi'l-Huseyn b. eb'il-Berekât el-Hâşimî el-Abbâsî*'nin tam bir sened ile İbn'ül-arabî'ye (Buhâri'den) rivâyet ettiği hadîs[71].

— *Mekke*'de bu yıl, hocası *el-Kassâr* (= *Yûnus b. Yahyâ b. el-Huseyn b. eb'il-Berekât el-Hâşimî el-Abbasî*), Kâbe-i muazzama'nın Rükn'l-Yemânî'sinde İbn'ül-arabî'ye, uzun bir sened zikrederek *Hz. Âlî*'den naklettiği sözler[72].

— *Mekke*'de bu yıl, Kâbe-i muazzama'nın yanında (Kâbe ile ilgili olmak üzere) gördüğü bir vâkıa (=rûyâ)[73].

---

68. *Fut.*, 2/483 (14-24) = *MİA*, s. 139 = *Terc*, V[18]
69. *Fut.*, 1/109 (6-8) = *Terc*, XXVIII[24] = *MİA*, 140 ve dn. 324.
70. *Fut.*, 1/698 (27-32) = *MİA*, s. 139-140 = *Terc*, VI[13]
70*. *Fut.*, 1/179 (10-11)
71. *Fut.*, 1/34 (15-17)
72. *Fut.*, 1/344 (36-37) - 345 (1-vd)
73. *Fut.*, 1/355 (12-17) = *MİA*, 140 ve dn. 326

— *Mekke*'de bulunurken bu yıl, bir rûh'un tecessüd ettiğini bizzat görmüştü. Bu, Harun'ür-Reşîd'in oğlu *Ahmed el-Sebtî*'nin rûhuydu ve o sırada *Kâbe*'yi tavaf ediyordu[74].

— *Mekke*'de, bu sene *Bab'ül-Harûze* ve *Bab'ül-Ecyâd*'taki *Mescid'ül-Harâm* müezzini olan *Muhammed b. Mûsâ el-Kurtubî el-Kabbâb*'tan, ismi zikredilmeyen Kayravanlı bir müslümanın hacc'a gitmek konusunda bir yahudî'nin fikrini alması ve ona göre hareket etmesine dair fıkrayı, İbn'ülarabî'ye anlatması[75].

— *Mekke*'de bu yıl, *Yunus b. Yahyâ*'nın muttasıl bir senedle *Zün-Nûn el-Mısrî*'ye dair bir fıkrayı İbn'ül-arabî'ye nakl etmesi[76].

— Mekke'de Kâbe'nin Rükn-i Yemânî'sinde bu yıl (ilk defâ Mekke'ye geldiği yıldır) Şeyh Yunus b. Ebi'l-Huseyn el-Hâşimî el-Abbâsî el-Kassâr ile sohbeti; bu zâtın İbn'ül-arabî'ye meşhur sûfî Zü'n-Nun el-Mısrî hakkında h. 286'ya kadar giden bir *sened*'e dayanarak rivayette bulunması[76*].

— Kendisi Mekke'de iken, bu yıl Receb ve Ramazan ayları arasında (m. 1202 : Mart-Mayıs arası) Tâif'de çıkan korkunç bir vebâ salgını[77].

---

74. *Fut.*, 2/17 (14-16) = *MİA*, s. 144 = *Terc*, VII[1] Ayni olayın (târih zikredilmeksizin) iki tekrarı daha vardır :
Fut., 4/12 (32-37) - 13 (1-18) = *Terc*, VII[2]
Fut., 1/668 (32-37) - 669 (1-10) = *Terc*, VII[3]

75. *Fut.*, 2/291 (12-21) = *MİA*, s. 142 ve dn. 331

76. *Fut.*, 2/387 (36) = Bak. VII[4]

76*. *Fut.*, 2/387 (36-37) - 388 (1-2) = *Terc.* VII[4]. Bu olay, iki defâ *tekrâr*'lanıyor : *Fut.*, 4/579 (7 vd.) : *Mekke*'de, h. 599 yılında, *Rükn'el-yemânî*'de, *Yûnus ibn Yahyâ ibn el-Abbâs el-Kassâr*'m, İbn'ül-arabî'ye, *Zünnûn el-Mısrî* konusunda anlattığı menkabe.
Fut., 2/377 (2-4) : *Mekke*'de, h. 599 yılında, *Rükn'el-yemânî* (= Kâbe)'de, *Yûnus ibn el-Huseyn el-Hâşimî el-Abbâsî el-Kassâr*'m, İbn'ül-arabî'ye, *Zünnûn el-Mısrî* konusunda ve h. 286 (m. 899) yılına kadar giden bir *sened* ile anlattığı menkabe olarak.
Bu vesileyle, daah önce *MİA*, 135 ve dn. *310-311*'de yaptığımız bir yanlışlığın düzeltilmesi gerekiyor : O zaman, (-matbû *Fûtûhât* nüshasındaki baskı hatasına aldanarak), bu olayın h. 596 yılma ait olduğunu ifâde etmiştik. Sonradan, *Futûhât*'ın mevsuk yazma nüshası (: *Türk ve İslâm Eserleri Müzesi*, no. 1859, vr. 151a) içinde, bu tarihin h. 599 olarak yazıldığını tesbit edebildik.

77. *Fut.*, 2/498 (21-25) = *MİA*, s. 146 ven 348 = *Tere*, XV[3]

— *Mekke*'de bulunduğu sırada, bu yıl (veyâ h. 600'de) tavaf sırasında gece vakti zuhur eden kuyruklu yıldız hadisesi ve gökyüzünde yıldızların âdetâ kıvılcımlar gibi uçuşmasına bizzat şâhid olması[78].

— *Mekke*'de bu yıl, *Abdülkerim b. Vahşî el-Mısrî*'nin İbn'ül-arabî'ye anlattığı hikâye[79].

— *Mekke*'de bu sene, Kadı *Abdülvehhâb el-Esedî el-İskenderî*'nin kendi rûyâsını İbn'ül-arabî'ye anlatması[80].

— (İbn'ül-arabî'nin ifâdesiyle: gâlibâ bu yıl) *Mekke*'de *Abdüsselâm b. el-Sa'diyye* ismiyle anılan ve aslen Tunuslu olan bir zât, h. 597'de Mısır'dan satın aldığı câriye'sine dâir hadiseyi İbn'ül-arabî'ye nakletmesi[82]

— *Mekke*'de bu sene *Bab'ül-Harûze* ile *Bâb'ül-ecyâd* arasında İbn'ül-arabî'nin rûyâda Hz. Peygamberi görmesi, *Sahîh'ül-Buhârî* kıraâti ve bir sûfî olan *Muhammed b. Hâlid el-Sadefî el-Tlimsânî*'nin İbn'ül-arabî'den *Gazzâli*'nin *İhyâ'u Ulûm'id-Din* adlı eserini okuması[83].

H. 600 yılına dâir vesîkalar = m. 1203-1204
(İbn'ül-arabî bu tarihte 39 yaşındadır)
(*Hicâz : Mekke*)

— (Kendi ifâdesiyle) : Bu sene veyâ geçen yıl (= h. 599'da) Mekke'de bulunurken, tavaf sırasında gece vakti zuhûr eden bir kuyruklu yıldız hâdisesi ve gökyüzünde yıldızların, âdetâ kıvılcımlar şeklinde uçuşması (*Terc.* XV[2] ve XV[3]. Ayr. XXVII[78])

H. 601 yılına dair vesîkalar = m. 1204-1205
(İbn'ül-arabî bu sırada 40 yaşındadır)
(*Hicâz : Medine/Sûriye : Musul*)

— Musul şehrinde bu sene, bir arkadaşına yazdığı şiirler[84].

---

78. ***Fut.***, 2/498 (25-37) = *MİA*, s. 146 ve n. 348 = *Terc*, XV[2] = Ayr. bak. XXVII[95]
79. ***Fut.***, 2/712 (28-37) - 713 (1 vd) = *MİA*, 140-141 ve dn. 327 = *Terc.* XV[10]
80. ***Fut.***, 3/77 (24-27) = *MİA*, 143-144 ve dn. 336
82. ***Fut.***, 4/607 (7-12)
83. ***Fut.***, 4/609 (24-37) - 610 (1 vd) = *MİA*, 144 ve dn. 338
84. ***Fut.***, 2/662 (27 vd) = Bak. XXIX[43*]

— Musul şehrinde bu yıl, el-Mühezzib Sâbit b. Anter el-Hulvî (? el-Halevî) ile karşılaşıp tanışması[85]. (Bu zâtın, ayni sene vefât etmesi).

— (Medîne'de) bu sene Hz. Peygamberin kabrini ziyâret etmesi[86].

— Musul'da bu sene, babası el-Nekkârî (? النكارى) diye maruf olan Ebu'l-Hasan Alî b. ebi'l-Feth'den, muttasıl bir sened ile bir hadîs dinlemesi[87].

— Musul'da bu sene, «hocam» diye zikrettiği ez-Zeki Ahmed b. Şeddâd el-Mukrî el-Mevsılî isimli ve Hanefî mezhebinden bir zâtın gördüğü rûyâyı İbn'ül-arabî'ye anlatması[88].

— Musul'da bu yıl, doğru sözlü ve güvenilir bir şahsiyet olduğunu söylediği el-Zekî Ahmed b. Mes'ûd b. Şeddâd el-Mukrî el-Mevsılî'den muttasıl bir sened ile Cüneyd-i Bağdâdî'ye dair bir fıkra dinlemesi[89].

H. 603 yılına dâir vesîkalar = m. 1206-1207
(İbn'ül-arabî bu tarihte, 42 yaşındadır)
(Afrika : Mısır)

— Mısır'da bu sene Ebû'l-Abbâs el-Cerîrî (el-Harîrî?) den naklen Ebû Abdullâh el-Kuryâkî'ye dâir dinlediği şeyler[90].

H. 604 yılına dâir vesîkalar = m. 1207-1208
(İbn'ül-arabî bu tarihte 43 yaşındadır)
(*Hicâz : Mekke*)

— Mekke'de bu yıl, el-Harem'ül-Mekkî'de makâm imâmı olan ve «hocam» diye tanıttığı Mekîneddîn Ebû Şucâ Zâhir b. Rüstem el-İsfahânî'den, Hacer-i Esved'in bulunduğu Kâbe köşesine tekâbül eden el-Rükn'el-Yemanî'de, Enes b. Mâlik rivâyetine kadar dayanan bir hadîs'i dinlemesi[91].

---

85. *Fut.*, 3/19 (26-28) = *MİA*, 150 ve n. 368
86. *Fut.*, 4/212 (19-22) = *MİA*, 149 ve n. 361
87. *Fut.*, 4/547 (617) = *MİA*, 150 ve n. 365. Bu olay, *MİA'da* (göst. yer.) târif edilmiştir.
88. *Fut.*, 4/541 (32-37) - 542 (1 vd)
89. *Fut.*, 4/606 (2-6) = *MİA*, 149 ve n. 362
90. *Fut.*, 1/449 (2-11) = *MİA*, 69 ve n. 141; ayr. *MİA*, 154 ve n. 393
91. *Fut.*, 2/418 (3-9) = *MİA*, 154 ve n. 396

H. 608 yılına dâir vesîkalar = m. 1211-1212
(İbn'ül-arabî bu tarihte 47 yaşındadır)
(Irâk : Bağdâd)

— Bağdad'ta bu sene gördüğü bir vâkıa (=rûyâ) içinde, kendisine gökkapılarının açılması ve ruyada bir meleğin hitabına mazhar olması[92].

H. 609 yılına dair vesîkalar = m. 1212-1213
(İbn'ül-arabî bu tarihte 48 yaşındadır)
(Türkiye : Malatya)

— Selçuk sultânı *İzzeddin Keykâvus*'un bu yıl gönderdiği mektuba, İbn'ülarabî'nin verdiği cevap halindeki nasihatlar[93]. Sultan galiba *Antakya*'dan yazmıştır ve İbn'ül-arabî ise o sırada (tarih vermeksizin) *Malatya*'da bulunduğunu söylemektedir[94].

H. 627 yılına dair vesîkalar = m. 1229-1230
(İbn'ül-arabî bu tarihte 65 yaşındadır)
(Şam)

— Bu tarihte Futûhatın *191'nci Bâb*'ına âit bazı fasılları yazmakta olduğunu söylüyor[95].

H. 628 yılına dair vesikalar = m. 1230-1231
(İbn'ül-arabî bu tarihte 66 yaşındadır)
(Şam)

— Bu sene, *Haleb*'teki *Seyfeddin b. Galem'eddîn* (Alemüddîn?) medresesindeki müderrislerden biri olan *Necmeddin Muh. b. ebî Bekr b. Şây el-Mevsılî,* bizzat kendi arzûsuyla İbn'ül-arabî'yi gelip bulmuş ve görüşmüştür[96]. *Futûhât*'ın, (Bâb 463'deki) bu sayfaları da, bu sene yazılmaktaydı[96].

— İbn'ül-arabî'nin bu yıla kadar olan ibâdetleri[96*].

---

92. *Fut.*, 2/587 (26-28) = *MİA*, 155 ve n. 402 = *Terc*, VI[14]
93. *Fut.*, 4/604 (6-37) - 605 (1-20)
94. *Fut.*, 4/589 (11-18)
95. *Fut.*, 2/498 (21-36) = *Terc*, XV[2]
96. *Fut.*, 4/90 (20-23 vd)
96*. *Fut.*, 3/251 (31 vd.) = *MİA*, 105 ve dn. 199 = krş. XXVII[42]

H. 633 yılına dâir vesikalar = m. 1235-1236
(İbn'ül-arabî bu tarihte 71 yaşındadır)
(*Şam*)

— Bu tarihte (tam olarak h. 6 Receb 633 = m. 16 Mart 1236'da) İbn'ül-arabî, Futûhat'ın *121 nci Bâb*'ına âit sayfaları yazmakta olduğunu haber vermektedir[97].

H. 634 yılına dair vesikalar = m. 1236-1237
(İbn'ül-arabî bu tarihte 72 yaşındadır)
(*Şam*)

— Bu sene İbn'ül-arabî Futûhat'ın *295 nci Bâb*'ına tekabül eden sayfaları yazmakta olduğunu söylüyor[98].

H. 635 yılına dair vesikalar = m. 1237-1238
(İbn'ül-arabî bu tarihte 73 yaşındadır)
(Şam)

— İbn'ül-arabî Futûhat'ın *356 ncı Bâb*'ına tekâbül eden bu sayfaları bu sene yazmakta olduğunu haber vermektedir[99].

— Ömrünün uzamasını temenni etmesi (XXV[4], XXV[5])

— Ömrün geri kalan kısmından söz etmesi, (XXV[3])

İşte İbn'ül-arabî'nin Futûhat adındaki muazzam eserinde kendi âilesi ve kendi şahsı için (kronoloji bakımından) verdiği tarihler burada zikr edilen seneler ve onlardaki hadiselerden ibârettir.

Şimdi bütün bu tarihler neye yarayacak? Ona dair bir açıklama yapalım: Bu tarihlerin bizzat İbn'ül-arabî tarafından verilmesinde, bizim için büyük bir önem var. Çünkü bu sâyede onun hangi yıl nerede bulunduğunu ve kimlerle tanıştığını vs. biliyoruz. Bu bakımdan, meselâ İbn'ül-arabî'ye izâfe edilen bir eserde şâyet İbn'ül-arabî'nin h. 600 yılında Kuzey Afrika veyâ Endülüs'te bulunduğuna delâlet edecek bir kayda rastlarsak o takdirde böyle bir eserin uydurma olduğuna kolayca hükm edebileceğiz. Çünkü, yukarda verilen mevsuk malûmat neticesinde ortaya çıkıyor ki İbn'ül-arabî *h. 599'dan sonra* bir daha Kuzey Afrika memleketlerine veyâ Endülüs'e kat'iyen gitmemiştir.

97. *Fut.*, 2/227 (15 vd)
98. *Fut.*, 2/753 (28-29)
99. *Fut.*, 3/377 (37) - 378 (1)

c) *Hocalarının hocaları, kendi hocaları ve dostları*

Yirmiyedinci motif içinde, dikkate alınması gereken bir gurup malzemeyi de, İbn'ül-arabî'nin çeşitli zaman ve memleketlerde, mânen veyâ maddeten bağlantı kurduğu şahsiyetler teşkil etmektedir. Bu şahsiyetlerden çoğu, muhakkak ki, onun *hocaları* ile *hocalarının hocaları* ve ayrıca sufî *arkadaşları* ile *talebeleri*'dir. Fakat bunların dışında onun söz konusu ettiği birçok kimseler daha var ki, onlar arasında bâzı *sultan*'lar, *melik*'ler, *emîr*'ler, idarî ve siyâsî şahsiyetler; ayrıca ilmiye sınıfına giren *fakihler* (: fukahâ) ve *muhaddisler;* nihayet bâzı *mütefekkirler* (feylesoflar), *kelamcılar* ve bilhassa kendisini *küfr*'le itham eden bâzı *kadılar* (: kuzât) bulunmaktadır*. İşte müsbet veya menfî, hangi yönden olursa olsun, İbn'ül-arabî'nin hayatını dolduran bu şahsiyetlerden bir kısmı, çeşitli motiflerde verilen metinler içinde anılmış idi. Fakat oralarda bulunmayan, yahut da isimleri kısaca anılan diğer şahsiyetlerin de, sistematik olarak bu sayfalarda anlatılması icab ediyor**.

Birkaç defâ belirtmiştik : Onun biyografisini, *Endülüs* (m. 1165-1192), *Kuzey Afrika* (1193-1201), *Mekke* (1201-1204) ve *Anadolu-Orta Doğu* (m. 1205-1240) olmak üzere, başlıca dört safhaya ayırmak, en doğru iştir. Pratikte bunun ehemmiyeti büyüktür. Çünkü bu görüşten hareket edildiği takdirde, onun hangi safhada kimlerle tanışıp görüştüğünü bilmek mümkündür. Bu da bize iki çeşit fayda sağlar : Evvelâ, (— Futûhât'da söz konusu edilme şekli esas alınarak), bu şahsiyetlerden biri veyâ birkaç tânesinin, ona izafe edilen eserlerde de anılıp anılmadığına bakarak, o eserin *gerçek* (: authentique) olup olmadığına hükmetmemiz ve sonra da : bu şahısların âid olduğu safhaya bakarak, o eserin *hangi devrede* yazıldığını tahmin etmemiz kolaylaşacaktır***.

Yukarda işâret ettiğimiz üzere o, birçok *şeyhler*'den feyz almıştı. Zira, tasavvuf hayâtında bir «yol gösteren» olmaksızın kemâle ermek, sûfilere göre, imkânsızdır : *Mürşid, Şeyh* vs. gibi isimler alan bu nevî şahsiyetlerdeki mümeyyiz vasıf, akıl ve mantığın üstünde mutlak bir *inanç,* Tanrı ve Peygamber sevgisi, ilham ve sezgi gibi unsurlardan meydana geliyor. Bu vasfı taşıyan insanların hepsi, mutlakâ kitabî bilgilerin, klasik eğitimin ve tedris hayatının mahsûlü değildir. Çünkü aralarında, avam sınıfından olup, sâdece mânevî terbiye'yle *irfân*'a ulaşanlar da,

*. Bu arada onunla dost olan *fakihler* ve *kadılar*'ı da unutmamak lâzımdır. Meselâ bak. *II. Motif,* s. 9-10.

**. Haklarında verilen bilginin yeterli olmadığı bâzı şahsiyetler ise, sâdece *Index*'te (ve mazmûn olarak) gösterilecektir.

***. Meselâ, İbn'ül-arabî'nin Mekîneddin el-*İsfahânî* (bak. İndex) ile tanışması, *Mekke* devresinde olmuştur. Şu halde onun isminden bahseden eserin, en erken, m. 1201-1204 yılları arasında yazılmış olması gerekir.

vardır. Meselâ *Demirci* (bak. İndex) diye târif edilen zât, böyle bir insandı. Sonra, dünyâ nimetlerinden ve *tekessüb* (çalışıp kazanmak, zengin olmak)'tan uzak durmak, buradaki sûfîlerin ortak vasfı olmakla berâber, aralarında, -ilhâm ve sezgi sâyesinde- en yüksek *ictihâd* meselelerine vakıf olabilecek gibi şahsiyetler de görülmektedir. Meselâ, *Muhtesib* (XXVIII[178]) adındaki zat, böyle bir kimseydi. Ama istisnâ kabûl etmeyen tek nokta, İbn'ül-arabî'nin söz konusu ettiği *Şeyhler*'in hepsindeki sağlam «dindarlık»tır. Üstelik bu şeyhler ve sûfîler, dâimâ birbirlerini tasdik ederler ve *ittifâk* hâlindedirler. Çünkü onlar, ortak bir kaynak olan «İlâhî Bilgi» den -ilham yoluyla- feyizlenmektedir. Fakat, -sûfilerin görüşüne bakılırsa- sâdece akıl ve mantık kâideleri sâyesinde ortaya çıkan prensiplere dayanmak ve bu sebeble de birbirleriyle *ihtilâf* içinde olmak, feylesoflar için mecbûrî bir âkıbettir. İşte, aşağıda verilen iki metin, bunları anlatmak istiyor :

[102] «... Allâhm dostları (: *evliyâ'ullâh*) ile peygamberler ve Allahtan (bize) haber getiren herkes, tek görüş (: *kavl*) üzeredir. (Allahtan getirdikleri bilgi'ye), ne bir şey eklerler, ne noksan söylerler, ne de (birbirlerine) *muhâlefet* ederler. (Aksine) onlar, birbirlerini doğrularlar. Tıbkı buluttaki (yağmur) suyunun, yere inmesi hâlinde (aslî niteliğinin) değişmemesi gibi*...»

[103] «... *Mantıkçılar, gramerciler, hendeseciler, hesâb* ve *matematikçiler, kelâm* ve *felsefeciler :* Hangisi olursa olsun, bunların hepsinin de, kendilerine âid *istilâh*ları (terimleri) vardır ki bunlara girişen bir kimsenin onlara vâkıf olabilmesi, mutlakâ bir *şeyh* (hoca, önder) tarafından (mümkün) olabilir...»

Sözün başmda belirttiğimiz gibi, İbn'ül-arabî'nin mânevî yetişmesinde rol oynayanlar, sâdece *kendi hocaları* değildir. O ayni zamanda, *hocalarının hocaları*'ndan da, (ikinci elden) bilgi sâhibi olmuş, onların etkisinde kalmıştır. Bu sebeble, Futuhat'da nâdiren tesâdüf edilen *şeyhler listesi*'nde, garip bir sözle karşılaşıyoruz : *Zamanımızda* sözünü kullanarak İbn'ül-arabî bâzı sûfîlerin adlarını anıyor ki, ilk bakışta İbn'ül-arabî'nin bütün bu şahıslarla görüştüğü intibaı uyanabilir. Fakat buna aldanmamalı. Çünkü o, bu sözle, (hicrî olarak) içinde bulunduğu asrı (yüzyılı) düşünmektedir. Misâl olmak üzere, şu metni gösterebiliriz :

[104] «... (Melâmetiyye makâmı):... İşte bu, *Hz. Muhammed* ile Hz. *Ebû Bekr el-Sıddîk*'in makâmıdır. Bunu gerçekleştiren şeyhlerden de : *Hamdûn el-*

---

102. *Fut.*, 1/371 (9-10)

*. Bu çeşit *benzetmeler* için *XVIII. Motif*'e bakınız.

103. *Fut.*, 1/313 (20-21 = MİA, 61 ve dn. 21

104. *Fut.*, 3/38 (8-12) : İbn'ül-arabî, bunlardan *Cîlî* ve *İbn el-Şiblî* ile görüşmüş değildir. Çünkü onlar, daha önceki nesildendir.

Kassâr, Ebû Saîd el-Harrâz, Ebû Yezîd el-Bîstâmî... ve *bizim zamânımızda,* bu makamın efendilerinden : *Ebu's-Suûd ibn el-Şibl*(î), *Abdülkâdir el-Cîlî, Muhammed el-Eyvânî (Evânî), Sâlih el-Berberî, Ebû Abdullâh el-Şarkî* (=*Şerefî*), *Yûsuf el-Şeberbelî, Yusuf ibn Tâiz, İbn Ca'dûn el-Hanâvî, Muhammed ibn Kassûm, Ebû Abdullah ibn el-Mücâhîd, Abdullah ibn Tahmest, Ebû Abdullah el-Mehdevî, Abdullah el-Kattân, Ebu'l-Abbâs el-Hassâr...* vardır...»

İşte gelecek sayfalardan itibâren gerek bunlar gerekse burada ismi anılmayan *şeyhler* ile, İbn'ül-arabî'nin diğer dostları hakkındaki metinleri, hemen hemen hiç bir tefsir yapmaksızın, -mümkün olduğu kadar sistematik biçimde- aktarmağa çalışacağız.

[105] «... (Kur'ânı) bu şekilde (abdest alarak) şeyhlerimiz *Ebû Abdullâh ibn el-Mücâhid* ve *Ebû Abdullah ibn Kaysûm* (=*Kassûm*) ve *Ebu'l-Haccâc el-Şeberbelî* okumaktaydı. Bu üçünden başka, şeyhlerimizden *Kur'anı* böyle okumağa devâm edenleri görmedik...»

[106] «... (Hz. Peygamber diyor ki) : Hesâba çekilmezden önce siz, kendinizi hesâba çekiniz... İşte ben bu makâmı ancak, şeyhimiz *Ebû Abdullâh ibn el-Mücâhid*'ten ve *Ebû Abdullah ibn Kassûm*'dan, *İşbiliyye*'de aldım. Zirâ bu (nefîs muhâsebesi), onların hâliydi. Ben ise *nefîs muhâsebesi*'ne, hâtırımdan geçenleri de ekledim. Halbûki şeyh *İbn Kassûm,* sâdece yaptıklarında ve söylediklerinde (: *ef'âl* ve *akvâl*'inde) nefis muhâsebesi yapardı, başka değil...»

[107] «... Şeyhimiz *Ebû Abdullâh* (ibn) *el-Mücâhid* ve onun talebesi, ders vermekte ve imamlıkta onun yerini tutan şeyhimiz *Ebû Abdullâh ibn Kassûm,* (nefis muhâsebesi için) kalemi, kâğıdı ellerinden bırakmazlardı: Hergün, kendileri için takdir edilen bilgileri, yarın Allâhın indinde ilim talebeleri olmak istediklerinden (böyle yaparlardı)...»

---

105. *Fut.,* 1/399 (20-22) = *MİA,* 100 ve dn. 162, 166, 168; ayr. *MİA,* 102 ve dn. 175. Burada ismi geçen üç tane şeyh, Futûhât'da her zaman paralel olarak anılıyor.

106. *Fut.,* 2/699 (26-30) = *MİA,* 102 ve dn. 173
Fut., 1/236 (31 vd.) (= *MİA,* 101 ve dn. 167; ayr. *MİA,* 102 ve dn. 174)'de bu husus *tekrarlanıyor :*
«... Allahın elçisi (Hz. Muhammed) demiştir ki : Hesâba çekilmezden önce kendinizi hesâba çekiniz. Bu (gibi) şahıslardan ben, iki tânesiyle karşılaştım ki, onlar da : *Ebû Abdullâh ibn el-Mücâhid* ile *Ebû Abdullah ibn Kassûm*'dur. Onların makâmı buydu..... Biz de bu makâma onlar ve onların arkadaşları (vâsıtası) ile başladık...»

107. *Fut.,* 4/588 (25-27) = *MİA,* 101 ve n. 172; ayr. *ayni eser,* 102 ve n. 175.

[109] «... *Sâlih el-Berberî* ile, *Ebû Abdullah el-Şarkî* (: *Şerefî*) ve *Ebu'l-Haccac Yûsuf el-Şeberbelî,* bu (kerâmet sâhipleri)'ndendir. *Sâlih* (el-Berberî) kırk sene seyahat etti ve (sonra) *İşbiliye'deki Mescid el-Rutend*'te, seyâhatındaki hâl ile, mücerred (münzevî) olarak, kırk yıl daha kaldı. *Ebû Abdullah el-Şarkî* (: Şerefî) ise, *hatve* sahibiydi. Yaklaşık olarak elli yıl, evinde kandil yakmadı. Onda acaib şeyler (: kerametler) gördüm.

Ebu'l-Haccâc Yûsuf el-Şeberbelî ise, *İşbiliye*'nin doğusundaki *Şeberbel* denilen bir köydendir. ***Su üstünde yürüyen*** ve ***ruhlarla sohbet eden***'lerden idi. Bunların hepsiyle sevgi, imtizâc ve muhabbet dostluğu ile birarada bulundum... Onları, *el-Dürret el-Fâhire* adlı eserimizde, diğer şeyhlerimizle birlikte zikretmiştik...»

[110] «... *Ebu'l-Haccâc el-Şeberbelî,* İşbiliye'nin doğusunda *Şeberbel* adındaki bir köydendir...»

[111] «... Şeyhimiz *Ebû Ya'zâ*'nın *Mağrib*'te *kerâmet*'leri âşikâr idi. Kerâmetlerinden (biri) olarak : Herhangi bir şahıs ona baktığı zaman, derhal kör olurdu. Fakat şeyhin giysilerini gözlerine sürünce, Allah onun gözlerini tekrar açardı. Onun huzuruna girdiği zaman, (bu sebeble) kör olanlardan biri de *Ebû Medyen* idi. O da, gözlerini *Ebû Ya'zâ*'nın cübbesine sürünce, Allah onun gözlerini açtı.

Şeyhin kerâmetleri *Mağrib*'te ün kazanmıştı. Oysa ilim ve (Allaha) yakınlıkta, müslümanlardan birçok velîler, ondan daha büyüktü. Fakat ne *Ebû Ya'zâ,* ne de başkaları onları bilemezlerdi...»

[112] «... *Mağrib* şehirlerindeki Şeyh *Ebû Ya'zâ ibn Yenûr,* ramazan geldiğinde, (daha önceki aylarda) kendisine âit makbûl fiillerini bildirirdi...»

Bu metinlerin de gösterdiği gibi *Ebû Ya'zâ*'mn talebesi olan *Ebû Medyen,* kuzey Afrikadaki ***Bîcâye (Baja)*** şehrine nisbetle, ***Bîcâî*** olarak biliniyordu. Onun hakkında Futûhat'da bulunan bâzı metinleri, kitabımızın çeşitli motiflerinde, yeri geldikçe aktarmıştık. (Bak. IX[3], XV[14], XVI[3] ve XVI[4]). Bunların dışında kalan daha bir kaç fragment var ki, şimdi onları vermekle yetineceğiz :

---

109. ***Fut.,*** 1/230 (36-37) - 231 (1-4) = XXVIII[15], ayr. ***MİA,*** 101 ve dn. 168.
110. ***Fut.,*** 1/306 (1) = ***MİA.,*** 101 ve dn. 168
111. ***Fut.,*** 4/54 (2-5) = ***MİA.,*** 92 ve dn. 137
Futûhât içinde sözü en çok edilen şeyh ise, ***Ebû Medyen***'dir. Hocalarının hocası olan fakat h. 589 (m. 1193) yılına kadar sağ olduğu halde, İbn'ül-arabî onunla bir türlü görüşme kısmetini elde edemedi. Bu şeyhin hocası da, ***Ebû-Ya'zâ***'dır. Ondan pek az bahsediliyor.
112. ***Fut.,*** 2/709 (16-17)

113 «... Allah ondan râzı olsun, Şeyh *Ebû Medyen* diyordu ki: Hiç bir şey görmedim ki üzerinde *B* (: *besmele*) yazılmış olmasın...»

114 «... Bizden (: İbn'ül-arabî'den) önce, bu makâmın kutuplarından *Muhammed ibn Alî el-Tirmîzî el-Hakîm* ile hocalarımızdan, rahmetli *Ebû Medyen* vardı. O, ulvî âlemde *Ebu'n-nücebâ* (necîb'lerin babası) olarak bilinirdi. *Rûhânîler* dahi böylece isimlendirilmektedir. Allah ondan râzı olsun, şöyle diyordu: — Benim Kur'andaki sûrem, *Tebâreke* (Kur'ân, (LXVII/1)'dir*. Bu sebeble biz de onun, *iki imâm*'dan biri olduğunu söyledik...»

115 «... Tâcirlerden biri, ... şeyhimiz *Ebû Medyen*'e dedi ki: — Bir şeye ihtiyâcı olan bir fakiri gördüğün zaman bana tarif etmeni (haber vermeni) isterim. Yeter ki (yardım) benim elimde olsun.

Birgün giyeceğe muhtaç bir fakir geldi. Bu hususta şeyhin makâmı ve hâli, gerek kendisinin, gerekse başkalarının işlerinde (: ihtiyaçlarında), Allahtan başkasına güvenmemek idi. Zira şeyhler ittifâk eder ki, kendi nefsine tevekkül eden (: râm olan), başkalarına da tevekkül eder. Böylece *Ebû Medyen,* tâcirin isteğini hatırladı ve fakirle birlikte, bir elbise almak üzere onun dükkânına gitti... Şeyh bu tâcirin din'ini sordu. Bir de baktı ki, *müşrik*'miş... Hatırına gelen bu şey (: istek)'den dolayı, Allaha *tövbe* etti. Arkasına döndü ve gördü ki, (fakir) adam (oradan) ayrılmış. Fakat Şeyh onun nereye gittiğini bilemedi.

Ebû Medyen'in bu hikâyesi bana haber verildiği zaman, —bâzı şehirlerimizin din yönünden (gerçekten) islâm şehirleri arasında olmadığını bilerek— anladım ki, Allah bu (hususu) tenbih etmek, hatırlatmak üzere bu şahsı, Şeyh (Ebû Medyen'e) göndermiştir...»

116 «... Şeyhimiz *Ebû Medyen* diyordu ki: Şu insanlar *günâh*larını ve (dinimize olan) *muhâlefet*'lerini nasıl ilân ediyor ve yasak şeyleri açıkça yapı-

---

113. *Fut.,* 1/113 (10-11)
Kuzey Afrikadaki *Bicâye* (Baja) şehrine nisbetle *Bicâî* nisbesiyle anılan *Ebû Medyen*'in ismi ve bâzı menkabeleri çeşitli motiflerde zikredilmiştir. Meselâ: IX8 = XXVII43; ayr. XV14; XVI3 ve XVI4 = XXVII30. Bunlardan başka metinleri tercüme edilmeyen bâzı fragmentler daha var. Msl.
Fut., 2/290 (24) = MİA., 92 ve dn. 134*; ayr. *Fut.,* 2/559 (27); ayr. *Fut.,* 2/576 (18); ayr. *Fut.,* 3/393 (32); ayr. *Fut.,* 1/597 (22); ayr. *Fut.,* 4/150 (30)

114. *Fut.,* 1/205 (15-17) = *MİA.,* 93 ve dn. 140

*. Bu vesika, Ebû Medyen'in *ölüm târihi*'ni tesbit etmemize yarayacaktır. Bu konuda, XXVII130 dn. daki açıklamalara bakınız.

115. *Fut.,* 1/397 (15 vd.)

116. *Fut.,* 1/618 (10-11); bunu müteâkib fragment ile karşılaştırınız.

yorlar ve Allahtan utanmıyorlarsa, siz de Allahın adını çok yüceltmek için, (dinimize olan) itâatlarınızı *izhâr* ediniz (açıkça yapınız)...»

[117] «... Şeyhimiz *Ebû Medyen,* kendi arkadaşlarına, (dinî) itâatlarını açığa vurmalarını (=*izhâr*) emrederdi...»

[118] «... Şeyhimiz, rahmetli *Ebû Medyen* onlardan (= *ricâl-i zâhir*'den) idi. Arkadaşlarına diyordu ki :
— *Muvâfakat*'dan (yana) kendinizdeki şeyleri, insanlara açıklayınız. Tıbkı ahâlinin (size olan) *muhâlefet*'lerini açığa vurmaları (=*izhâr*) gibi...»

[121] «... Şeyhimiz *Ebû Medyen*... diyor ki : Bir *mürîd*'in, kendi *irâde*'sindeki doğruluk alâmetlerinden (biri), halktan kaçması; halktan kaçmasındaki doğruluk alâmetlerinden (biri), *hakk* (=hakikat) için varolması (yaşaması)'dır. Hakikat için varolmasının alâmetlerinden biri de, *halk*'a rucû etmesidir....»

[122] «... Allah ehli olanlardan biri, yani *Abdullah ibn el-Ustâz el-Mevrûrî* bana (=İbn'el-arabî'ye) haber verip, dedi ki : — Şeyh *Abdurrezzâk* veyâ başka biri, (şübhe bendedir, belki de muhakkak başka bir kimse; evet bunu şimdi hatırladım)*, *İblis*'i görmüş ve ona demiş ki : — Şeyh *Ebû Medyen*'le aran nasıl? Çünkü o, iyi bir kul (: insan)'dır. *Tevhîd* ve *tevekkül* (ilmin)de, *Bicâye* şehrinde önder olan odur...

*İblis i*se ona şöyle cevap vermiş : — Onun kalbine nüfûz ederken, kendimi ancak, *Okyanus*'a *bevl* eden** kimseye benzetiyorum. (Böyle yapan) bir şahsa, «... Niçin denize *bevl* ediyorsun?» denilmiş. O da, «— Kirleteyim de, kimse onunla temizlenmesin» demiş. Siz (demiş İblîs), bundan daha câhil bir adam gördünüz mü? İşte ben (yani İblis) ve *Ebû Medyen*'in kalbi de böyleyiz***...»

[123] «... Allah ondan râzı olsun, *Ebû Medyen* der ki : — Sadâkat zâil olunca, onun sâhibi bunsuz *Cennet*'e girer fakat kendisi, cesedleşmiş bir sû-

---

117. *Fut.,* 2/247 (21) = *MİA.,* 96 ve n. 149
118. *Fut.,* 2/13 (2-3) = *MİA,* 92 ve n. 136
121. *Fut.,* 2/25 (5-6) = MİA, 96 ve n. 149
122. *Fut.,* 1/698 (16-20)
*. Parantez içindeki bu ifâde, İbn'ül-arabî'ye aidtir.
**. Böyle müstehcen unsurlar için bak. XXIII[127] vd.
***. *İblis*'in, Ebû Medyen'in kalbine hiç bir kötülük sokamadığı söylenmek isteniyor.
123. *Fut.,* 3/132 (17-19)

rette, *Cehennem*'de kalır. Yahut da *kibr,* âit olduğu insana avdet eder, her *hak sâhibi*'nden kendi *hakk*'ını alır...»

[124] «... Bir topluluk, *mârifet* mertebesinin *rabbânî; ilim* mertebesinin de, *ilâhî* olduğunu söyler. Ben de bu görüşteyim (= wa bihi ekûlü)*. *Sehl el-Tüsterî* ve *Ebû Yezîd (el-Bîstâmî)* ve *İbn el-Arîf* (el-Sanhâcî) ve *Ebû Medyen* diye meşhûr olan *Ebu'n-nücebâ el-ilâhî* gibi muhakkıklar dahi böyle söylemiştir...»

[125] «... Şeyhimiz *Ebû Medyen* diyordu ki: — *Murîd* (= sûfî), *Kur'an*'da *irâde* ettiğini (istediğini) bulan kimsedir...»

[126] «... Allah ondan râzı olsun, *Ebû Medyen*'e, bâzı kimselerin kendisine el sürüp bereket dilemesi hakkında (soruldu):
— *Nefs*'inde bundan bir etki buluyor musun? denildi.
— *Hacer-i esved,* dünyâda Allâhm yemîni olduğu halde, Peygamberler ve evliyâ onu öptükleri zaman, kendisini taş olmaktan kurtaracak bir etki bulabiliyor mu? — Hayır denilince, o da cevap verdi: — İşte, ben de, bu (: böyle bir) taş'ım*...»

[127] «... Kendisine güzel konuşma (nimeti) verilmediği için, *Ebû Medyen,* — her ne kadar ifâde-i merâmı noksan idiyse de — ... neyi kasdettiği anlaşılırdı...»

[128] «... Şeyhimiz *Ebû Medyen*'in hoşa gidecek bir hikâyesi vardır: Allah ondan râzı olsun (Ebû Medyen), insanlara *rızk* veren sebeblerin (: çalışıp kazanmanın) terk edilmesini söylerdi. İnancı, çok kuvvetliydi. Ahâliyi, kendi mertebesine ve en önemli (şey) ile meşgûl olmağa dâvet ederdi. En önemli şey ise, *Allaha ibâdet*'tir.

Bu konuda, yani işgüç'ün terk edilmesi ve kazançtan yenilen şey konusunda: — Böylesi, çalışmaksızın yenilen şeyden daha faziletlidir denilince, o da, dedi ki:
— Bilmez misin ki, bir misâfir bir yere konunca, dinî hüküm bakımından ona, «üç gün» bakmak, haktır?. — Evet dediler.
— Öyleyse dedi (Ebû Medyen), bu üç gün'de yediği şey, çalıştığından

---

124. *Fut.,* 2/354 (37) - 355 (1-2) = *MİA,* 92 ve n. 134*
*. *Ben de bu görüşteyim* gibi deyimler için bak. XXIII[51]
125. *Fut.,* 4/417 (26)
126. *Fut.,* 3/153 (18-20) = *MİA,* 96 ve n. 150
*. Bu çeşit *benzetmeler* için *XVIII. Motif*'e bakınız.
127. *Fut.,* 4/222 (18-19)
128. *Fut.,* 4/537 (-vd.)?

(yani helâl) olmasaydı, bir yere misâfir almak ayıp değil miydi? — Evet dediler.

— O halde dedi (Ebû Medyen), *evliyâullah* dahi *halk*'dan ayrılıp, Allâha misâfir olanlardır: Onlar, Tanrı misâfirliği'ne, üç gün süreyle konmuşlardır. Halbûki (bir âyette) «... Rabbinin indindeki bir gün, sizin sayınızla 1000 yıl gibidir» (K. XXII/47) deniyor. Bizler de Allâha, onun günleri mikdârınca misâfir oluyoruz. Kendilerine misâfir olduğumuz kimselerin yanında üç gün sona erince, bir iş tutarak, kazancımızdan yemeyiz: Çünkü o takdirde ayıp olur...»

[129] «... *Demek, hakikaten her güçlükle berâber, bir kolaylık var:* yani: *Hastalık* güçlüğü ile berâber, *iftâr* kolaylığı;

— *Muhakkak, güçlükle berâber, bir kolaylık var:* Yani; muhakkak *sefer* güçlüğü ile beraber, *iftar* kolaylığı var.

— *O halde, boş kaldın mı, hemen yorul:*

Yâni, *sefer*'ini veyâ *hastalığını* bitirdiğin zaman, (derhal) *ibâdet* yâni, *oruç* (ibadeti) ile kendini yor.

— *Ve ancak, Rabbine sarıl*

Yani: *Maûnet* (yardım) konusunda Rabbine sarıl. Allah rahmet eylesin, şeyhimiz *Ebû Medyen,* bu âyetler konusunda dedi ki: — (Dünyevî) varlıklardan boş (mahrum) kalınca, derhal kendi kalbini Rahmân (olan) Allah ile meşgûl et. Ve (buna) devâm konusunda, ancak Rabbine sarıl...»

[130] «... *556 ncı Bâb,* mertebesi: *Tebâreke'llezi bi yedihi'l-mülk* olan Kutb'un hâlinin bilinmesi hakkındadır. Bu ise, (h.) *589 yılında vefât eden şeyh*'lerimizden biridir...»

---

129. *Fut.,* 1/658 (37) - (1 vd.)
Fut., 1/618 (7)'de ise, *tefsir* şekli için şu örneği buluyoruz:

وكانت طريقة شيخنا أبي مدين وكان يقول: قل الله ثم ذرهم أ غير الله تدعون
و قد يعلن بهذا للتأسي وراثة نبوية

130. *Fut.,* 4/214 (16-17) = *MİA,* 95 ve dn. 146.
Buna bakılırsa, h. 589 (m. 1193)'de vefât ettiğini söylediği ve ismini bildirmediği fakat *Tebâreke* âyeti ile hâllenmiş olduğunu söylediği bu şeyh, mutlakâ *Ebû Medyen*'dir. Çünkü *Tebâreke* âyetini vird eden şeyhler arasında, sâdece *Ebû Medyen*'in ismine tesâdüf edebiliyoruz. (bak. XXVII[114])*
Bu ölüm tarihi meselesi, *MİA,* 91 ve dn. 133'de kısaca münâkaşa edilmişti.

[131] «... (Hicrî) 586 yılında Şeyhimiz *Yûsuf ibn Yahlef el-Kûmî*...»

[132] «... Mechûl *ebdâl*'den biri olan arkadaşımız *Musâ el-Sedrânî*...»

[133] «... Bu hususta gördüğümüz (sûfî) kadınlardan en sâdık (: doğru) olanlar: *İşbiliye*'de *Fâtıma bint ibn el-Müsennâ* vardır: O, 95 yaşında iken, kendisine hizmet ettim.

Merşâne'de ise Ümm *el-Fakr* (var idi). Yine *İşbiliye*'de, *Umm el-Zühr* (: el-Zehrâ); *Mekke*'de *Behâr* gibiler...

Erkeklerden ise, *İşbiliye*'de *Ebu'l-Abbâs ibn el-Münzir* ve İşbiliye'nin doğusundaki *Şeberbel* denilen bir köyden olan *Ebu'l-Haccâc el-Şeberbelî* ve *Kurtuba*'da, *Yûsuf ibn Sahr* gibiler...»

[134] «... Şeyh *Fâtıma,* (bâzen) *def* çalar ve neş'elenirdi. Kendisine bundan söz ettiğim zaman: — Allaha yemin ederim ki, bana inâyet etmiş ve beni *velî*'lerinden biri kılmıştır. Allah beni, kendisi için seçmiştir... derdi...

Ben (diyor İbn'ül-arabî), ona bizzat hizmet ettim ve kendi ellerimle, onun için, kamışlardan, -onun boyunda- bir küçük ev (: kulübe) yaptım. Kendisi, ölünceye kadar burada ikâmet etti. Bana: — Ben, senin ilâhî annen'im... diyordu... (Bir gün kendi) *annem,* onu ziyârete gelmişti...»

[135] «... İşte ben, bu hâl içindeyken, şeyhimiz *Ebu'l-Abbâs el-Ureynî*'nin yanına girdim. Hâlime üzüldü... Bana:

— Sevgili (yavrum, sâdece) Allâha bak dedi. Sonra, onun huzûrundan

---

131. *Fut.,* 2/527 (1-4): Bunun tam metni için bak. V[4] = XXVII[31]
Bu şeyhten, başka vesileler ile bahsedilmiş ve gerekli metinler verilmişti. Bak. VII[7]; ayr. XVI[3] = XXVII[30]; ayr. XXVII[25]. Bu şeyhin ismi, *Musâ el-Sedrânî*'nin ismine paralel şekilde anılmaktadır. Her ikisi de, *Ebû Medyen*'in talebesidir.

132. *Fut.,* 3/146 (25-32): Bunun tam metni, için bak. XVI[4] = XXVII[30]
Bu şeyhten, başka vesileler ile bahsedilmiş ve gerekli metinler verilmişti. Bak. XVI[3] = XXVII[30]

133. *Fut.,* 1/305 (36-37) = *MİA,* 74 ve dn. 62
Şeyh *Fâtıma* hakkında başka bir menkabeyi, daha önce XV[9] da vermiştik.

134. *Fut.,* 2/387 (30-36): Bu metnin baş kısımlarının tercümesi için bak. XV[9]

135. *Fut.,* 2/197 (3-11) = *MİA,* 71 ve dn. 49
Bu metinde de görüldüğü üzere, *Ureynî* ile *Mârtülî*'nin isimleri paralel şekilde anılmaktadır. Bu iki şeyhe âid bâzı menkabe'ler, daha önceleri gösterilmişti. Bak. VIII[1] ve XV[17]
Bir de, tam ismi verilmeyip, sâdece *Ebu'l-Abbâs* künyesiyle anılan, zât, şâyet *Ureynî* ise, ondan nakledilen bir beyit'ten ibaret olan *şiir*'i, burada hatırlatmamız icâb ediyor.

çıkıp, şeyhimiz *Ebû İmrân el-Muberkulî* (: Martulî olacak) nin (yanına), yine bu hâl üzere girdim. O da bana :

— Kendi nefsine bak dedi. Ben de, dedim ki :

— Efendim, ikinizin arasında muhayyer (: kararsız) kaldım. Şu *Ebu'l-Abbâs* (el-Ureynî) bana, «Allâha bak» diyor, sen ise, «Nefsine bak» diyorsun. Siz, gerçeğe yol gösteren iki öndersiniz.

Bunun üzerine *Ebû İmrân* (el-Martulî) ağladı ve :

— Sevgili yavrum, *Ebu'l-Abbâs*'ın sana gösterdiği yol, doğrudur. Ona rucû etmek (gerekir) dedi. Çünkü her birimiz, sana kendi hâlinin gerektirdiği üzere yol göstermiştir. İnşâallah, ümîd ederim ki Allah beni de, *Ebû'l-Abbâs*'ın işâret ettiği makâma ulaştırır. Sen, onu dinle. Çünkü o, benden ve senden (daha) iyidir.

İşte (diyor İbn'ül-arabî, tasavvuf) kavminin insâfı (terbiyesi) ne kadar güzel. Sonra da, *Ebu'l-Abbâs*'a avdet ettim ve kendisine, *Ebû İmrân* (el-Martülî)'nin sözünü zikr ettim. O da, dedi ki :

— Onun sözünü beğen. Çünkü o, sana (tasavvuf) yolunu göstermiş. Ben ise Allah Yolu'nu göstermişim. Sen de, hem onun dediğine, hem de benim dediğime göre davran da, *refîk* (arkadaş) ile *tarîk* (yol)'i bir araya getir. Çünkü yolculuk'unda, *Hakk* ile *arkadaşlık* etmeyen, bu konuda, selâmet yönünden hakikat (: *beyyine*) üzere değildir...»

136 «... Şeyhimiz *Ebu'l-Abbâs el-Ureynî* kendisine, Allah'tan ***hubb*** (: sevgi) değil fakat *sevgi şehveti* (: isteği) rızkını vermesini isterdi...»

137 «... Şeyhimiz *Ebu'l-Abbâs el-Ureynî,* bu mertebeyi gerçekleştirmiş ve bizi defâlarca, bu konuda feyizlendirmiştir...»

138 «... Birgün *İşbiliye*'de, (tasavvuf) yolundaki şeyhimiz ve Endülüs'ün batısındaki *Ulyâ* ahâlisinden *Ebu'l-Abbâs el-Ureynî*'nin huzûrunda duruyordum. Adamın biri, (onun yanına) girdi...»

139 «... Batı Endülüs'den, *Ulyâ*'lı şeyhimiz *Ebu'l-Abbâs el-Mağribî :* O, benim hizmet ettiğim ve faydalandığım *ilk şeyh*'dir...»

140 «... Bâzı sûfîler, «Allah Allah» *zikr*'ini iltizâm etmişlerdir. Bu *zikr* üzere, Batı Endülüs'den şeyhimiz *Ebu'l-Abbâs el-Ureynî*'yi görmüşüz...»

---

136. *Fut.*, 2/362 (9) = *MİA*, 71 ve n. 49
137. *Fut.*, 2/764 (14-15) = MİA, 71 ve n. 9
138. *Fut.*, 3/589 (9-12) = *MİA*, 71 ve n. 49
139. *Fut.*, 3/596 (37) - 597 (1-3) = *MİA*,
140. *Fut.*, 4/96 (28) = *MİA*, 71 ve n. 49

[141] «... Bu *hâl* üzere olanlardan : *Mekke*'de *arz el-harîr* (: ipek memleketi)'den *Burz*'lu (bir zât)* ve *İşbiliye*'de *Ebu'l-Abbâs el-Ureynî* ile karşılaştım. O, Batı Endülüs'den, *Ulyâ* ahâlisindendir. Ömrümde bu *zevk*'in ehlinden (olmak üzere), ancak bu ikisiyle karşılaştım...»

[142] «... Batı Endülüs'den, *Ulyâ* ahâlisinden (olan) şeyhimiz *Ebu'l-Abbâs el-Ureynî* bana haber verdi ki, kendisi bu (azamet) mertebesi'nden bir kişiyi görmüş imiş...»

[143] «... Şeyhimiz *el-Ureynî, (el-Rahmân al-el-arş'istevâ :* K. XX/5) âyetindeki «*al'el*-arş» kelimesi üzerinde duraklar ve (sonra da) «*istevâ lehû mâ fi's-semâvât-i ve ma fi'l-arz...*» diye (okumağa) başlardı...»

[144] «... Şeyhim ve üstâdım *Ebu'l-Abbâs el-Ureynî,* bana böyle vasiyet etmiştir...»

[145] «... Şeyhimiz *Ebu'l-Abbâs el-Ureynî* ile benim aramda, zuhûrunu Hz. Peygamber'in müjdelediği bir şahıs (: Hızır) hakkında, bir mesele (: münâkaşa) cereyân etti. Şeyh bana :

— O, filân oğlu falan'dır dedi ve kendisini, ismen bildiğim bir şahsı zikretti. Ben onu görmemiştim. Lâkin, hala-zâdesini görmüştüm. Bunun üzerinde durdum fakat onun (Hızır) hakkındaki sözünü, basîret ile kabûl etmedim. Şübhe yok ki, şeyhîn attığı ok, (sanki) geri döndü ve içinden eziyet duydu. Bense, bunu bilemedim. Çünkü işimin (: tasavvufa girişimin) başlangıcındaydım.

Evime (gitmek üzere) oradan ayrıldım. Yolda iken, tanımadığım bir şahıs, karşıma çıktı ve beni, şefkatli bir dostun ilk selâmı ile selâmladı.

---

141. *Fut.,* 4/134 (34-35) = *MİA,* 71 ve n. 49

*. Burada, ismi açıkça anılmayan *Burz'lu zât,* her halde *Takiyeddin Abdurrahmân Ali ibn Meymûn ibn Ab'al-Burzî* olmalıdır. Nitekim : *Fut.,* 4/524 (13-19)'da bu zâtın *Mısır*'lı olduğu ve Şeyh *Ebu'r-Rebî el-Mâlıkî el-Darîr* (الضرير المالقي) hakkında, *el-Burzî*'den bilgi aldığını söylemektedir. Burada ismi anılan Şeyh *Ebu'r-Rebî* dahi, *Futûhât*'da birçok defâlar anılmıştır. Bu referanslar için *MİA,* s. 151, ve n. 372'deki açıklamalara bakınız. Ayr. bak. *İndex*'de *Mâlıkî* madd.

142. *Fut.,* 4/265 (30-32) = *MİA,* 71 ve n. 49

143. *Fut.,* 4/268 (24-26) = *MİA,* 71 ve n. 49

144. *Fut.,* 4/533 (23-24) = *MİA,* 71 ve n. 49

145. *Fut.,* 1/207 (25-35)

Dikkat edilecek olursa, ayni olay, *Futuhât*'ın başka bir yerinde (fakat *Ureynî*'nin ismi zikredilmeksizin) tekrarlanmıştır. Bak. VIII[1]. Bu fıkranın içinde dikkat etmemiz gereken bir nokta da, *Hızır*'ın, İbn'ül-arabî zamanında, muayyen bir şahısta *tecessüd* etmesi, (= o şahsın bedeninde tecellî etmesi)dir.

Bana :

— Ey *Muhammed* (: yani, İbn'ül-arabî), Şeyh *Ebu'l-Abbâs*'ı (: *Ureynî*'yi), filânca şahıstan dolayı sana zikrettiği şey hakkında tasdik et dedi ve *Ebu'l-Abbâs el-Ureynî*'nin bana zikrettiği şahsı, ismen söyledi. Ben de ona :

— Evet dedim ve ne irâde (: kasd) ettiğini bildim (fark ettim). Cereyân eden şeyi tarif etmek (: anlatmak) üzere, derhal şeyhe rucû ettim (gittim). Tam, huzûruna girdiğimde, bana :

— Ey *Ebû Abdullah* (: yani, İbn'ül-arabî), sana bir mesele zikrettiğim zaman, hâtırın (: gönlün) onu kabûl etmek hususunda taarruz ediyor (karşı koyuyorsun) ve (hocanın) «zikrettiği şeyde, filân kimseyi tasdik et» diyen *Hızır*'a vakıf oluyor (ve böylece bana inanıyor)sun. Her meselede bu sana nereden tesâdüf ediyor da, tavakkuf (: tereddüt) ediyorsun? dedi. Ben de :

— Tövbe kapısı açıktır dedim.

— Tövbe'nin kabûlü vâkidir dedi.

Böylece, (tesâdüf ettiğim) adamın *Hızır* olduğunu bildim. Hiç şübhe yok ki, (o zaman) şeyhe :

— O, *Hızır* mıdır? diye sormuştum.

— Evet dedi, o *Hızır*'dır...»

[146] «... Şeyhimiz *Ebu'l-Abbâs el-Ureynî*, (tasavvuf yolu)'nun sonunda, *îsevî* idi. Bu ise, bizim başlangıcımız idi. Bu yolda şeyhimizin nihâyeti *îsevî* idi demek istiyorum. Sonra biz, *mûsevî fethi*'ne nakledildik... Bundan sonra, Hz. *Hûd*'a, ve ondan sonra, bütün *peygamberler*'e ve bundan sonra da, *Hz. Muhammed*'e nakledildik...»

[147] «... Şeyhimiz *Ebû İmrân Mûsâ ibn İmran el-Mîrtülî* (: Martülî olacak), böyle yapardı. Birgün kendisine :

— *Mârifet*'lerini niçin azaltıyorsun? dedim.

— Belki de, şurada (: dünyâda) onlarla (amel eder) olamam da,... bilgilerimden utanırım (diye) dedi...»

[148] «... Şeyhimiz *Ebu's-Suûd ibn el-Şiblî* ve Mağrib şehirlerinden *Tunus*'da *Ebû Abdullâh el-Hevârî* ve Endülüs'deki *Meriyye*'de *Ebû Abdullah el-Gazzâl* ve *İşbiliyye*'de *Ebû Mûsâ ibn İmrân el-Mîrtülî* (: Martülî)...»

---

146. *Fut.*, 1/249 (34-37)
Fut., 2/96 (13-14 vd.)'da ise «... Şeyhimiz *Ebu'l-Abbâs*'a sordum ki...» diye başlayan *şefâat*'la ilgili bir fıkra daha mevcuttur.

147. *Fut.*, 2/90 (24 vd.)
Martülî hakkında da, XV[17] ve XXVII[135] de bilgi aktarılmıştı.

148. *Fut.*, 2/224 (14 vd)

[149] «... *Işbiliye*'deki *Ebû Mûsâ ibn İmrân el-Mîrtulî* (: Mârtülî)...»

[150] «... Allah yolunda kardeşim ve Endülüs şehirlerinden *İşbiliye*'nin âmâlinden (bir yer olan) *Merşânet el-zeytûn* hatîbi *Abdülmecid ibn Seleme,* ... 586 (m. 1191) yılında, bana haber verdi ve dedi ki: —Bir gece... *Merşâne*'deki evimdeydim. Gece ibâdetine kalkmıştım. Seccâdemde, ayakta iken, -evimin kapısı kilitli olduğu halde,- bir de baktım ki, (tanımadığım) bir şahıs içeri girmiş ve beni selâmlıyor. Nasıl girmiş? Bilmiyorum. Kendisinden ürktüm. Namazımı kısa kestim. Selâm verince bana :

— Ey *Abdülmecîd,* Allah ile ünsiyeti olan(lar), (başkalarından) korkmaz dedi ve sonra, üzerinde namaz kıldığım örtüyü kaldırıp attı ve altıma, kendisinde bulunan bir küçük *hasır*'ı serdi. Sonra da : — Bunun üzerinde namaz kıl dedi. Sonra (bu şahıs) beni aldı. Önce evimden, sonra da şehirden dışarı çıkardı ve bilmediğim bir yere yürüttü beni : Allahın toprağında, nerede bulunduğumu bilmiyordum.... Soma da beni, ikâmet ettiğim evime getirdi. Kendisine : — Kardeşim, *ebdâl* (denilen sûfîler) ne sâyede *ebdâl* olurlar? dedim. (Cevap olarak) : — *Ebû Tâlib* (el-Mekkî)'nin *el-Kût* (=*Kût el-Kulûb* adlı eserin)'de zikrettiği dört şey ile dedi ve bunların isimlerini söyledi : *Cû* (= açlık), *Seher* (: uykusuzluk), *Samt* (sükût) ve *uzlet* (yalnızlık).

Sonra (diyor İbn'ül-arabî), *Abdülmecîd* bana dedi ki : — İşte o *hasır,* budur : Onun üzerinde namaz kılmıştım. (Daha önce bilmediğim) bu adam, *ebdâl*'in büyüklerinden biridir. Ona, *Muâz ibn Eşres* denilir...»

[151] «... *Abdullah ibn el-Ustâz el-Mevrûzî* (: *Mevrûrî*); Endülüs şehirlerinden olan *Mevrûz* (: *Mevrûr*) şehrindendir. Kendi zamanımda o, *tevekkül kutbu* idi. Onunla karşılaştım ve sohbet ettim... Kendisiyle buluştuğum zaman, onu (derhal) tanıdım ve bana tebessüm etti...»

[152] «... Şeyhimizin şeyhi *Abdurrezzâk*'ın meclisine bir kadın geldi ve

— Efendim dedi, dün (gece) uykuda, senin arkadaşlarından birini gördüm: Namaz kılıyordu. Bu namaz bir sûret kazandı ve (göğe) yükseldi.

---

149. *Fut.,* 2/224 (14) =

150. *Fut.,* 1/309 (17-27) = krş. XXVII[24]
Fut., 2/8 (14-16)'da, kısaca *tekrarlanıyor :*
«... *Ebdâl*'den biri ile, arkadaşımız *Abdülmecîd ibn Seleme,* ismi *Muâz ibn Eşres* olan bir şahısla karşılaştı. Bu (şahıs), onların büyüklerinden biriydi. Bize, onun selâmı gelmişti. *Abdülmecid,* ebdâl'in bu mertebeye ne ile sâhib olduğunu, ona sormuştu. O da : — *Ebû Tâlib el-Mekkî*'nin zikrettiği dört şey, yâni : *Cû, Seher, Samt* ve *Uzlet* ile demişti...»

151. *Fut.,* 4/81 (36-37) - 82 (1)

152. *Fut.,* 4/239 (1-7)

Ben de bakıyordum. Nihayet arşa kadar (gitti.)...

Şeyh de ona dedi ki:.....

— ... Bu namaz, arkadaşlarımdan ancak bir tânesi: *Abdürrezzâk* için olabilir. O bunu, kendi nefsine söyler, dedi (ve ilâve etti): Sen bu şahsı, arkadaşlarım arasından tanıdım mı? Kadın da:

— Evet. İşte şu dedi ve *Abdürrezzâk*'ı işâret etti. ... Bana bu hikâyeyi haber verenlerden biri de, *Abdullah ibn'ül-Ustaz el-Mevrûzî* (: *Mevrûrî*)'dir: Endülüs şehirlerinden, *Mevrûz* (: *Mevrûr*)'da. O, güvenilir, dosdoğru biriydi...»

153 «... *Ali el-Selâvî:* Ben onunla seyâhat ve *İşbiliye*'de bir süre arkadaşlık ettim... Kendisi, bizimle seyâhata çıkmıştı...»

154 «... Seyâhat edenler: Onların büyüklerinden (olanlar ile) karşılaştım: *Yûsuf el-Megavîrî el-Cellâ,* düşman ülkesinde yirmi yıl seyahat etti...»

154* «... Çok ağlayanlar! Onlardan, sâdece bir kişi gördüm. Ona *Yûsuf el-Megâvîr el-Cellâ* denilir. Büyük bir şeyh idi. Bir süre, kendisiyle arkadaşlık ettim. Bizimle birlikte bulunur ve hâlini, bize arz eder (anlatır) idi. Çok *açlık* çekerdi. *Gözyaşları* dâimâ akardı...»

155 «... *Ebu'l-Abbâs el-Cerîrî* (: Harîrî), *Mısır*'da 603 (m. 1206-1207) senesinde bana haber verdi ki, *Abdullâh el-Kuryâkî,* berâberinde bir *lâzımlık* ile yürürmüş... O, bunu, nezdindeki bir küçük çocuk için satın almış...»

156 «... Arkadaşımız, *Ahmed el-Assâd el-Harîrî*...»

157 «... Bu makâmın ehli olanlardan, *Ebu'l-Abbâs Ahmed ibn el-Kassâr* (: el-*Assâd*)'ı görmüştük. Kendisi *Mısır*'da, *el-Harîrî* olarak mârûftur...»

---

153. *Fut.,* 2/208 (24) = *MİA,* 90 ve dn. 132
154. *Fut.,* 2/37 (7-8) = *MİA,* 90 ve dn. 132*
154*. *Fut.,* 2/208 (24-25) = *MİA,* 90 ve dn. 132**
155. *Fut.,* 1/449 (2-11) (2-11) = XXVII90 = *MİA,* 154 ve dn. 393
Bu metnin tam tercümesini vermekten kaçındık. Özeti şudur: Bahis konusu olan, henüz kullanılmamış ve tertemiz olarak çarşıdan alınmış olan bu lâzımlık içine, adı geçen sûfînin arkadaşları, -başka bir kap bulamadıkları için- yiyecek bir tatlı şey koymuş ve öylece yemişler. Bu lâzımlıktan bir ses gelmiş: — Sûfîlerin yemek kabı olarak kullanmasından sonra, benim içime pis şey konulamaz demiş ve lâzımlık, kendi kendine yere düşüp kırılmış.
156. *Fut.,* 1/308 (7)
157. *Fut.,* 2/587 (2-3)

[158] «... *Ebû Abdullâh el-Şarkî* (: Şerefî), «hatve» sâhibiydi: Elli yıl kadar bir süre kaldı da, evinde (geceleyin) ona bir kandil (: ışık) yakılmadı. Onda, acâib şeyler (:= kerâmetler) gördüm...»

[159] «... *Sâlih el-Berberî* (isimli) şeyhimiz, *İşbiliye*'deydi. Bana: — Oğlum, *bal*'dan sonra sakın ola *sîrke* tatmayasın. demişti. Ben de onun (gerçek) maksadını anlamıştım. O, kendisini Allâha *ınkıtâ* edenlerin en büyüklerindendi...»

[160] «... *Sâlih el-Berberî,* onlardan biriydi. Ben kendisiyle, mülâkât ve o, vefat edinceye kadar, arkadaşlık ettim...»

[161] «... *Merrakeş*'de *Ebu'l-Kâsım el-Bicâî,* bana, *Ebû Medyen* ile, *Tunus*'lu *Ebû Abdullâh el-Hevârî* ve *Ebû Ya'zâ* ile *Ebû Medyen Şuayb*'in... akrânından olup, *Meriyye*'de bulunmuş olan *Ebû Abdullâh el-Gazzâl*'den söz etmişti. *Ebû Abdullah el-Gazzâl* demiş ki:

— Hocamız *Ebu'l-Abbâs ibn el-Arîf* (: *el-Irrîf*) *el-Sanhâcî*'nin meclisinde (: dersinde), hiç konuşmayan, sormayan, topluluktan hiçkimseyle sohbet etmeyen bir adam bulunurdu. Şeyh(imiz) sözünü bitirince, o dışarı çıkardı. Kendisini, ancak (ertesi) toplantıda görebilirdiniz. Ona dâir içime bir şey (: merak) düştü... de, kendisiyle tanışmak ve onun yerini bilmek gereğini duydum. Şeyhimizin meclisinden ayrılmamızdan sonra, beni fark etmesin diye, geceleyin kendisini tâkib ettim. Şehrin sokaklarından birinde, ânî olarak bir şahısla karşılaştım. Bu şahıs, bir arpa ekmeğini ona, eliyle havadan uzatıp verdi ve gitti. Bense, (ekmeği alan) adamın arkasından çektim ve selâm verdim. Beni tanıdı ve selâmımı iâde etti. Arpa ekmeğini veren bu şahsı sordum. Durakladı. Öğrenmedikçe, peşini bırakmayacağımı bilince dedi ki: — O, *rızkların meleği*'dir. Rabbimin dünyâsında nerede bulunsam, hisseme takdir edilen *rızk*'ı, Allahın katından bana o getirir...»

[161*] «... *Zengin* ile *fakir,* yani «şükreden zengin» ile «sabreden fakir» den (hangisinin) daha fazîletli olduğu konusunda, kendisiyle benim aramda bir konuşma geçmiş olan *Ebû'l-Abbâs ibn el-Arif* (: el-Irrîf) *el-Sanhâcî*'nin talebesi olan *el-Şeyh el-Darîr Ebur-Rebî el-Kefîf el-Mâlıkî*'den hikâye eden şeyhlerden birinin meclisinde bulundum. Şeyh *Sanhâcî* demiş ki:

---

158. *Fut.,* 1/231 (1-2); ayr. bak. XXVIII[15] ve ayr. *MİA,* 76, 78-79.
159. *Fut.,* 3/540 (8-10)
160. *Fut.,* 2/17 (14-15)
161. *Fut.,* 4/607 (28-37)
161*. *Fut.,* 1/603 (29 vd.) = XXVII[40]

— İkisinde de 10'ar *dînar* (: para) bulunan iki adamdan biri, 9 dinar'ını, diğeri de (sâdece) 1 dinâr'ını *sadaka* (olarak) verse, bunlardan hangisi daha *fazîlet*'lidir?

Hazır bulunanlar : — Dokuz tânesini sadaka verendir dediler. O ise : — Bu kimseyi niçin daha faziletli (: üstün) saydınız? deyince, dediler ki: — Çünkü o, diğerinden daha fazlasını sadaka (olarak) vermiştir. (Sanhâcî) : — Güzel ama, meselenin rûhunu kavramadınız ve gözünüzden kaçtı, dedi. Kaçan nedir? dediler. O da : — Biz onları mal (: servet) konusunda müsâvî (: eşit) farz ettik. (İşte, yanılmanız bundan ileri geliyor) dedi...»

[162] «... *Zîde* (Runde) âmâlinden olan *Kubrufik* ahalisinden, (mutezile) taifesi şeyhlerinden *Ebû Abdullah ibn Cüneyd* <el-Kubrufiki> ile mülâkat ettim. O, mutezile mezhebinden idi. ... Kendisini, (mûtezile) mezhebinden geri çevirdim. Kulların, kendi fiillerini (kaderlerini) yarattıklarına kâil idi. Bizim sözümüze (görüşümüze) döndü... O, bizi (İşbiliye'de) ziyarete gelmişti. Kendi şehrine dönünce, ben de onu memleketinde ziyarete yürüdüm (gittim). Bundan sonra da, *halk el-ef'âl* (: kader) konusunda hem onu, hem de talebelerini, kendi mezheblerinden geri çevirdim. (Bunun için) Allaha şükretti. Tanrı, kendisine rahmet eylesin...»

[162*] «... *İşbiliye*'de bizi ziyarete geldiğinde, *Ebû Abdullah ibn Cûneyd*'e mulâki oldum. Kendisine, sorduğumda, (Allahın) *Kayyûm* ismi ile tahalluk câizdir demişti fakat sonra bundan vaz geçti. Vaz geçmesinin sebebini bilmiyorum... *Ebû Abdullah ibn Cûneyd el-Kubrusî* (: *Kubrufîkî* olacak). Endülüs şehirlerinden *Zîde* (: *Runde* olacak) âmâlinden bir köyün fakîh'iydi. Kendisi mütezile mezhebinden olduğu (halde), onun köyündeki tabileri ve arkadaşları arasında kendisine nâzik davranıyordum. ... Böylece *itizâl mezhebi*'nden rucû... ve bu sebeble bana teşekkür etti. Onun rucû etmesiyle de, bütün tabileri ve arkadaşları da rucû ettiler. İşte o zaman kendisinden ayrıldım. (İşbiliyeye döndüm.)...»

[162**] «... Şeyh *Ebû Abdullah el-Cuneyd el-Kubrufikî,* Endülüs'te bu (mûtezile) yolunun büyük şeyhlerindendi... Kendi talebelerinin huzurunda, Endülüs'teki *Runde* âmâlinden olan *Kubrufik*'de, onu kendi dersinde iknâ ettim. Nihayet bizim görüşümüze rucû etti...»

---

162. *Fut.*, 2/202 (17-22)
162*. *Fut.*, 4/197 (6-12)
162**. *Fut.*, 3/50 (24-26)

[163] «... *Ebu'l-Bedr el-Temâşekî el-Bağdâdî,* -ki çok doğru, emîn ve rivâyet (nakl) ettiğini bilen, (üstelik) Allah yolunda, kendi vaktinin önderi, şeyh *Ebu's-Suûd ibn el-Şiblî*'den rivâyet ettiğini hıfz ve zapt eden biriydi-, bana haber verdi ki, (İbn el-Şiblî ona, şöyle) demiş :

— *Bağdad*'ta, *Dicle*'nin kıyısındaydım. Allâhın, su içinde ibâdet eden kulları (: yaratıkları) acaba var mıdır? (sorusu) içimden geçti... Bir de baktım ki, nehir yarılıp bir adam çıktı. Bana selâm verdi ve : — Ey *Ebu's-Suûd,* Allahın, su içinde ibâdet eden adamları vardır. Ben de onlardanım. Ben, *Tekrît*'den bir adamım. Oradan çıkmıştım. (Sana haber vereyim ki), şu kadar gün sonra, şöyle şöyle (hâdiseler) olacak dedi. Ve hâdis olacak şeyi anlattı. Sonra da, su içinde kayboldu. (Aradan) onbeş gün geçince, bu adamın *Ebus-Suûd*'a anlattığı şey, onun dediği sûrette vâkî oldu...»

[164] «... *Ömer el-Bezzâr* ile *Ebu'l-Bedr* (el-Temâşekî) ve bu ikisinden başkaları, bu şeyhîn (yani : *İbn el-Şiblî*'nin) *hâl*'ini bana vasf ettiler...»

[165] «... *Ebu'l-Bedr el-Bağdâdî* (el-Temâşeki), -ki o sâdık (sûfî)lerden, giyesi bakımından en temiz ve ibâre (konuşma) yönünden en güzel olanlardan biridir-, bana haber verdi ve dedi ki : — Şeyh *Ragîb* (? Rugayb) ile benim aramda bir buluşma oldu. Şeyh *Ragîb,* sûfîlerden idi. Ancak, bize nakledilene göre, olgunlaşmış sûfîler derecesine bâliğ olamamıştı...»

[166] «... *Ebu'l-Bedr* (el-Temâşekî)'nin hocası olan Şeyh *Ebus-Suûd ibn el-Şiblî*(î)...»

[167] «... Arkadaşımız, rahmetli *Ebu'l-Bedr* (el-Temâşekî), bize haber verdi ki : Şeyh *Abdülkâdir* (el-Cîlî), *Ebus-Suûd* (ibn el-Şiblî)'nin huzûrunda zikredilmiş ve onun anılması ve övülmesinde (söz) uzatılmış, ifrâta varılmış. Şeyh *Ebus-Suûd* ise demiş ki :

— Ne kadar çok konuşuyorsun? Sen *Abdülkâdir*'in ... mertebesini mi tarif etmeği arzûluyorsun? Vallahi ben ise, *Abdülkâdir*'in kendi âilesiyle durumunu ve şimdi kabrinde nasıl (: ne hâlde) bulunduğunu bilmiyorum...»

[168] «... *Ebu'l-Bedr* (el-Temâşekî)... bize, rahmetli şeyhimiz *Abdülkâdir* (el-Cîlî)'den hikâye etti ki, o şöyle demiş :

---

163. *Fut.,* 2/20 (37) - 21 (1-5)
164. *Fut.,* 1/210 (9)
165. *Fut.,* 2/694 (28-30)
166. *Fut.,* 2/695 (7)
167. *Fut.,* 2/698 (33-36)
168. *Fut.,* 2/709 (16-17)

— (Yeni) bir sene girdiği zaman, bana gelir ve (o yıl) içinde neler olacaksa haber verir...»

[168*] «... *Ebu'l-Bedr* (el-Temâşeki) bana dedi ki : — Ben, *Meyyâfârıkîn*'de onlardan birinin yanına girdim ve ona, *Bağdâd*'taki ârif'in (sûfî'nin) işini anlattım. Bana : — O, benim işimin olduğu kimseler topluluğundan biridir» dedi. Sonra da, *Bağdad*'taki sûfî'ye gittim ve dedim ki : — Ben, *Meyyâfarıkîn*'de el-*Vekkâf* (?)'m yanına girdim ve senin işini (: durumunu, şânını) anlatınca, bana : — Onu benim işimin olduğu kimseler topluluğunda görüyorum» dedi. (Bağdadlı sûfi ise) : — O, öyle zannediyor fakat Allaha yemin ederim ki, ben de onu, benim huzurumda *gâşîye* (الغاشية) taşırken gördüm.

Ebu'l-Bedr dedi ki : İkisi arasında muhayyer (: kararsız) kaldım. Oysa, ikisi de benim indimde doğru kimselerdir... (Onlara) dedim ki: — İkiniz de doğrusunuz. Çünkü her biriniz, değerini kendi sultânı (: hâkimiyeti) altında görüyor. Hüküm, mahall (: mevki) sahibinindir...

Bu söz(üm) ile sevindi ve (düşüncemin) doğruluğunu bildi (ve kabûl etti)...»

[169] «... *el-Harem el-Mekkî*'de, *makâm-ı İbrâhim* imâmı olan *el-Mekkî Ebû Şucâ Zâhir ibn Rustem el-Isbahânî* bize söyledi ki...»

[170] «... *Zâhir ibn Rustem el-İsfahânî,* bize söyledi ki...»

[171] «... (Hicrî) 604 (m. 1207-1208) yılında, *el-Harem el-Mekkî*'de, *Hacer-i esved*'in bulunduğu *el-Rükn el-Yemânî*'de, imâm'ül-makâm olan şeyhimiz *Mekîneddin Ebû Şucâ Zâhir ibn Rustem el-İsfahânî el-Bezzâr* bize söyledi ki...»

[172] «... *el-Harem el-Mekkî*'de, imâm'ül-makâm olan *İbn Rüstem Mekînedîn Ebû Şucâ el-İsfahânî* ile, *Ömer ibn Abdülmecid el-Meyânişî* bize söyledi ki...»

[173] «... *Abdullah el-Megâvir* (el-Endelûsî) : *İşbiliyye* âmâlinden olan *Leble*

169*. *Fut.,* 4/46 (26-33)

169. *Fut.,* 3/367 (24-25 vd.) : Muttasıl bir *sened*'le *hadis* rivâyet ediyor.

170. *Fut.,* 4/103 (32 vd.) : Muttasıl bir *sened*'le *hadis* rivâyet ediyor.

171. *Fut.,* 2/418 (4 vd.) : Muttasıl bir *sened*'le *hâdis* rivâyet ediyor.

172. *Fut.,* 2/452 (2-3 vd.) : Muttasıl bir sened'le *hadis* rivayet ediyorlar.

173. *Fut.,* 4/575 (26-33) : Bu metnin, *müstehcen* kısmını, tercüme etmekten kaçındık. Ve aslını verdik. Bu gibi unsurlara tesâdüf ettiğimizi, XXIII[126] → XXIII[134] deki örneklerde göstermiştik.

ahâlisinden bir büyük adamdır. Kendisi, *el-Endelûsî* diye mârûftur. Allaha (: tasavvufa) rucû etmesinin sebebi şuydu : *Muvahhidîler* (ordusu), *Leble*'ye girdiği zaman, (tanımadığı) bir kadın, kendisini onun evine attı (: sığındı) ve : — Beni İşbiliye'ye götür ve bu insanların elinden, beni çabuk kaçır dedi. O da kadını boynuna (kendi himâyesine) aldı ve onunla yola çıktı. Kendisi güçlü, kuvvetli, kurnazlardan biriydi. Kadınsa yüksek bir güzellik sâhibiydi. Kadınla yalnız kalınca, *nefsâniyet*'i onu, kadına sarkıntılık etmeğe çağırdı. O zaman :

— Ey nefis, bu kadın benim elime bir *emânet*'dir. Hıyâneti sevmem Bu (davranış), arkadaş(lık)'a *vefâ* değildir dedi ve böylece, fi'liyâta geçmekten, nefsine (karşı) direndi. Nefsâniyetinden, (yine de) korktuğu için, eline bir taş aldı ve.....*..... Sonra, *hacc*'a gitmek istedi. Ölünceye kadar *İskenderiye*'de ikâmet etti. Kendisini idrâk ettim fakat buluş(a)madım...»

174 «... *Ebu'l-Hasen el-İşbîlî* bana haber verdi ki, *Abdullah el-Megâvir,* ona (şöyle) vasiyet etmiş : — Ey *Ebu'l-Hasen,* sana, *beş şey* emrediyor ve seni *beş şey*'den yasaklıyorum...»

175 «... Allahın «esmâ el-hüsnâ»sı konusunda, *Ebû Hâmid el-Gazzâli, Ebu'l-Hakem Abdüsselâm ibn Birricân el-İşbîlî, Ebû Bekr ibn Abdullâh el-Megâvirî* ve *Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî* gibiler, tekellüm etmiştir...»

176 «... *el-Kastalânî* diye marûf olan *Ebu'l-Abbâs Ahmed ibn Ali ibn Meymûn ibn Âb* (=Eb)*'il-Burzî,* bana *Mısır*'da haber verdi ki, şeyh *Ebur-Rebî el-Kefîf el-Mâlıkî* (المالقي) bir yemek sofrasında imiş..... Sofrada kendileriyle birlikte, sûfîlerden, keşf sâhibi, yaşı küçük bir delikanlı

---

*. Tercüme etmediğimiz arapça metin, şöyledir :

أخذ حجراً وجعل ذكره عليه وهو قائم و أخذ حجراً آخر فقال به عليه فرضحه بين الحجرين

174. *Fut.*, 4/575 (33-34 vd.)

175. *Fut.*, 2/723 (26-27) = *MİA*, 90 ve dn. 132

176. *Fut.*, 4/524 (13-19) = *MİA*, 151 ve dn. 372 : *Kastalânî*, ayrıca :
Fut., 1/208 (28-35) = VIII[3] = *MİA*, 151 ve dn. 374 : Burada onun ismi : arkadaşımız *Takiyeddin Abdurrahman ibn Ali ibn Âb el-Burzî* olarak geçiyor.
Fut., 1/432 (16-17)'de ise «kardeşimiz *Ebu'l-Abbâs el-Kastalânî* deniliyor.
Fut., 4/134 (33) = *MİA*, 151 ve dn. 372'de ise, *Mısır*'daki *Burz* (بورز)'dan söz ederek, açık bir isim vermeksizin : *Mekke*'de karşılaştığı bir şahıs(?)'tan söz ediyor.
Futûhât'da, *Burz*'a mensûb olan başka bir şahıstan bahsedilmediği için, burada anılan referanslardaki zâtın *İbn ebi'l-Burzî* (yâni : *el-Kastalânî*) olması

varmış. Bu (çocuk), elini yemeğe uzatınca, ağlamış. Sofradakiler ona: — Ne oldu da ağlıyorsun? demişler. (Çocuk): — Cehennemi görüyorum ve annemi de, onun içinde görüyorum demiş. Yemekten, kendini men'etmiş ve (tekrar) ağlamağa koyulmuş. Şeyh *Ebur-Rebî:* — Yâ Rabbi, bilirsin ki, getirdiğim şu 70.000 *kelime-i şehâdet*'i bu çocuğun annesini ateşden âzâd etmek için getirdim, diyerek, (bunları) kendi içinden geçirdi. ... (O zaman) çocuk: — Allâha hamd olsun, annem'in ateşten çıktığını görüyorum, fakat sebebini bilmiyorum, dedi ve neş'e hâlinde gülümsemeğe başladı. Toplulukla birlikte, (yemek) yedi...»

178 «... *Fas*'da *İbn'ul-Hicâzî el-Muhtesib*'i gördüm. *Şeriat*'da, ilim sâhibi değildi. (Buna rağmen) Allah onu, (dînî) hükümler konusunda muvaffak ediyordu... Ölünceye kadar, *Karaviyyîn Câmii*'nde (namaz kılmış) idi... Hükümleri, ... Allahtan (gelen) bir *ilhâm* ileydi.

— Ben kendi işime şaşıyorum (diyordu). Şeriat hükümlerinin ilmi (= fıkıh) ile hiç meşgûl olmadığım halde, bütün hükümlerinde, şeriatın hükmüne muvâfık oluyorum.

Şeriat bilginleri (: *fakîh'ler*)'den hiç biri, müctehid(ler)'in kâil olmadığı bir hüküm konusunda, onu yakalayamadı. Ben bunu, sâdece onda görmüştüm. Kendisi, avâm'dan (bir kimse) idi. ... Sûfîlerden değildi. Bilâkis, diğer insanlar gibi dünya (malına) hırslıydı... Lâkin, içi nurluydu...»

179 «... *Merrakeş*'li *Ebu'l-Abbâs el-Sebtî,* «sadaka sahibi» (çok sadaka veren kimse) idi. Kendisini gördüm, dostluk ettim.

Fakirlik'ten şikâyet etmek üzere, birinin ona geldiğini görmüştüm. (Şeyh) ona: — Evlen dedi. O da evlendi (fakat) fakirlikten (tekrar) şikâyet et-

---

gerekiyor. *Mekke*'de karşılaştığı bu zât, «arz el-harîr» olan *Burz* ahalisinden imiş.

Matbû metinlerde görülen *Bûrzî* nisbesi üzerinde, biraz tereddüd vardır. Bizim kullandığımız neşirde (*Fut.,* 1/208'de) *Burzî;* Beyrût neşri (*Fut.,* 1/187 (4)'nde *el-Vezerî* (? *el-Vizrî*); bizim kullandığımız neşirde (*Fut.,* 4/524) *Nûrzî;* Beyrut neşrinde (*Fut.,* 4/474) ise *el-Tûzerî* imlası görülmektedir. Gerçi Yakût el-Hamevî, (*Mu'cem el-Buldan,* 2/57-58) bunlar arasında, sâdece *Tûzer* (توزر)'den bahsediyor ve oranın, *Afrika*'da hurma ağaçlığı olduğunu söylüyor. Fakat, Futuhat'da sözü edilen yer, hurmalık değil, bir «ipek memleketi» (= arz el-harir) (yuk. bak) olarak tarif edilmiştir. İşte bu sebeble, *MİA*'da biz, *İbn ebi'l-Burzî* imlâsını daha uygun bulmuştuk. *Malıkî*'ye gelince:

Fut., 3/526 (8-9)'de ise, *el-Şeyh el-Darîr Ebur-Rebî el-Mâlıkî*'nin, Mısır'daki Şeyh *Ebû Abdullâh el-Kureşî* (? *el-Karşî*)'ye hocalık ettiği ifade edilmektedir.

178. *Fut.,* 2/628 (27-34)

179. *Fut.,* 3/327 (14-18) = *MİA,* 128 ve dn. 279

ti (Şeyh) ona : — Bir daha evlen dedi. Böylece ikinci defâ evlendi (fakat) fakirlikten (yine) şikâyet etti. (Şeyh) ona : — Bir daha evlen dedi. O da üçüncü evliliğini yaptı, (ancak) fakirlikten (tekrar) şikâyet etti. (Şeyh) ona : — Dörtle dedi. O da, dördüncü kadını aldı. Şeyh dedi ki : (Bu iş, artık) kemâline ermiştir. (Böylece) adam zengin oldu; Allah onun rızkına genişlik verdi. Halbûki, aldığı kadınlardan hiç birinde dünya malı yoktu...»

[180] «... Yüce Allah, *Mağrib* şehirlerinden (olan) *Merrakeş*'de(ki) *Ebu'l-Abbâs el-Sebtî*'ye böyle yapardı : Kendisini gördüm ve işi (: durumu) hakkında, onunla konuştum. Kendi hakkında bana haber verdi... Hastalanır, (sadaka ile) şîfa bulurmuş, ... Bütün bunlar *sadaka* ileydi. Onun bundaki *mîzân*'ı (: ölçüsü) bu (?) idi. Kendisi bana anlattı ve dedi ki : — Allahın indinde kendine, bilhassa âhıret'im (: vefât'ım) için, bir dirhem (para)'nın, çeğreğini sakladım (: geri kalan paralarımı sadaka olarak dağıttım)...»

[181] «... *Ebu'l-Abbâs el-Sebtî*'nin *sadaka* konusundaki düşüncesi, malın üçte birini *tasadduk* etmek idi...»

[182] «... *Mağrib* şehirlerinden *Merrakeş*'de, *Ebu'l-Abbâs el-Sebtî*'yi görmüştüm. ... Kendisi, *sâhib el-mevâzîn* idi...»

[183] «... *Merrakeş*'de, *Ebu'l-Abbâs el-Sebtî*'yi görmüş ve onunla konuşmuştum. Kendisi, «*şiyâî el-mîzân*» idi...»

[184] «... Bana haber verildi ki, onlardan biri *Avâniyye* (العوانية) topluluğundan (ve) *Erzurum* ahâlisindendir. Ben bu şahsı, tanıyorum. Onunla arkadaşlık ettim. Kendisi beni sayar ve çok gözetirdi. Onunla *Şâm*'da, *Sîvâs*'ta, *Malatya*'da, *Kayseri*'de buluştum. Bir süre bana hizmet etti. Onun bir *anne*'si vardı. Kendisi ona çok iyi davranırdı. Sonra, annesinin hizmetinde bulunduğu sırada, onunla *Harrân*'da buluştum. Gördüklerimin arasında, *anne*'sine onun gibi iyi davranan bir kimseyi görmemiştim. Zengin idi. *Ben, o sıralarda yaşlanmıştım. Şam*'dayken onu kaybettim: Bilmiyorum, sonra yaşadı mı, yoksa öldü mü?...»

---

180. *Fut.*, 4/132 (28 vd) = *MİA*, 128 ve dn. 279
181. *Fut.*, 1/604 (3-4) = *MİA*, 128 ve dn. 279
182. *Fut.*, 2/609 (5-6) = *MİA*, 127 ve dn. 278
183. *Fut.*, 3/620 (9-10) = *MİA*, 127 ve dn. 278
184. *Fut.*, 2/17 (22-26) = *MİA*, 167 ve dn. 453, 454

185 «... Bir yolculuk (: seyâhat)'da isen ve geceleyin, açık bir yerde konaklamak istiyorsan, yol (tehlikesin)'den kendini koru. Çünkü gece vakti *arslan*'lar, yolu gözetir. Belki de, onlardan sana bir eziyet (: zarar) gelebilir.

Bir yere indiğin zaman, «Eûzü bi-kelimât'it-tâmmâti küllihâ, min şerr'i mâ halak» deyiver. Zirâ konduğun yerde kaldıkça, (bu sâyede) sana hiç bir şey, zarar veremez.

Arkadaşım *Abdullâh Bedr el-Habeşî el-Hâdim,* şeyh *Rebî ibn Mahmûd el-Hattâb el-Mardînî*'den bana haber verdi ki, o şöyle demiş: *Re'sül-Ayn*'daki bir mescid'te gecelemiştik. *Re'sül-Ayn*'da «cerrâre» (=sarı akreb) denilen *akreb*'ler vardır..... Vurdukları (: soktukları) zaman, öldürürler. ... (O zaman, yanımızda) gecelemek üzere bir şahıs daha geldi ve bu duâyı okudu. O gece, bir *akreb,* onu soktu. Kendisi, Şeyh *Rebî*'ye (okuduğu duâ'yı) söyledi. Şeyh de: — Bu *hadîs,* doğrudur. Çünkü Allah, (bu olayda) ölümü senden kaldırmıştır. (Aksi takdirde) bu *akreb* kimi soksa, (mutlakâ) öldürür dedi.

Ben (diyor İbn'ül-arabî), bunun benzerini kendimde gördüm: Bir *akreb,* ayni ân içinde, birkaç defâ beni sokmuştu. Fakat hiç acı duymadım. Çünkü bu *duâ*'yı okumuştum. Şu var ki, *hırka*'mda iki tâne *fındık* vardı. İşitmiştim ki, *fındık,* özellikle *akreb sokması* acısını def'edermiş. (Bu sebeble) bilmiyorum, bu (acı duymamak), *fındık mı?* yoksa *duâ* mı? Yoksa, her ikisi sebebiyle midir? Ancak, ayağım şişmişti ve orada yara (?) hâsıl oldu. Bu şişlik, üç gün devâm etti. Pek tabiî ki, acı duymuyordum...»

186 «... Rahmetli sultan *Salâhaddin Yûsuf ibn Eyyûb**'a, 581 yılında denildi ki: — *Ebu'l-Feth el-müneccim,* bu yıl büyük bir rüzgâr (: *fırtına*) olacak. Bu (fırtına) nereden geçse, onu toz (duman) edecek diyor.

Bunun üzerine bâzı arkadaşları, bu rüzgâr'ın eseceği gecede, kendisinin bulunacağı (: sığınacağı) bir yer(altı) sığmağı edinmesini (: yaptırmasını), *Sultân*'a tavsiye ettiler. *Sultan:*

— İnsanlar helâk olacak mı? deyince,

— Evet dediler. O zaman (Sultân),

— İnsanlar helâk olunca, ben kime *melik* veyâ *sultân* olayım? Mülkün gitmesinden sonra, hayâttan bana hayır gelmez. Bırakın da, *melik* (sultân) olarak öleyim. (Böyle bir sığınağı) vallâhi yaptırmam, dedi....»

---

185. *Fut.,* 4/558 (20-30)

186. *Fut.,* 2/293 (26-30) = XXVII = *MİA,*

*. Burada bahis konusu olan Sultan, *Salâhaddin Eyyûbî* (h. 564-589/m. 1169-1193: Kâhire)'dir.

187 «... Şeyhimiz *el-Zekî Ahmed ibn Mes'ûd ibn Şeddâd el-Mukrî el-Mevsılî*, 601 (m. 1204-1205) yılında, *Musul*'de bana haber verdi ve dedi ki :

— Hz. Peygamber'i *rûyâ*'da gördüm. Ona : — Yâ Resûl'allâh, *satranç*, yâni bununla oynamak hakkında ne dersin? dedim. Allâhın elçisi : — *Helâl*'dir dedi. (İbn'ül-arabî, burada dikkatimizi çekerek diyor ki) Rûyâyı gören (bu zât), Hanefî mezhebinden idi. Sonra : — Ya *tavla?* dedim. Dedi ki : — *Haram*'dır. Ona : — Yâ Resûlallah dedim, *tagannî* (şarkı söylemek) konusunda ne dersin? Dedi ki : — *Helâl*'dir. Ona : — Peki, *çalgı çalmak*? dedim. Dedi ki : — *Haram*'dır. Ona : — Ya Resulallâh dedim, benim için duâ et : Çok (maddî) ihtiyâc içindeyim. ... Hz. Peygamber : — Allah, sana *1.000 dînâr* rızk versin. Her *dînâr*, dört dirhem'dir dedi.

Uyandım diyor (el-Mukrî). Sonra, rahmetli *el-Melik el-Nâsır Salâhaddin Yûsuf ibn Eyyûb**, bir iş için beni dâvet etti. Yanından ayrıldığım zaman, benim için *4.000 dirhem* (para verilmesini) emretti. Böylece, Hz. Peygamberin duâasında, benim için tâyin ettiği dirhemler (: paralar)'ın hepsi de, daha akşam olmadan, tam olarak elime geçti...»

188 «... Onları *bast* etsin (genişletsin) ve ferahlatsın diye, Hz. Peygamber, *yaşlı kadınlar* ve *çocuklar* ile *mizâh* (: şaka) yapardı. *Çocuk* gülsün (: neş'elensin) diye, büyük melik (: sultan)'ların dahi, kendi davranışlarında, onların seviyesine inerek, kendi çocuklarıyla nasıl gülüştüğünü (: şakalaştığını) görmez misin?

Ben bu makâmı, sultanlar arasında, *el-Melik el-Âdil Ebû Bekr ibn Eyyûb** gibi gerçekleştiren birini görmedim. Kendisi, (sarayındaki) büyük salonda, *ümerâ* (: emîr'ler)'nın ve *elçiler*'in huzûrunda, *Meyyâfarıkin*'de, bu topluluk ile birlikte benim de bulunduğum bir sırada, kendi çocuklarıyla (şakalaşıyordu).

Birçok *melik*'ler gördüm. Fakat bu konuda, *el-Melik el-Âdil*'de gördüğüm gibisini görmemiştim. Ben bunu, onun fazîletleri cümlesinden görüyorum. Bu sebeble o, benim nazarımda yüceliyor. Bundan dolayı, ona teşekkür ettim.

Onun, kendi kadınlarına olan yumuşaklığına, onların hâl (= istek)'lerinin yerine getirilmesine (= tafakkud) ve kendisinin onlardan istekle-

---

187. *Fut.*, 4/541 (32-37) - 542 (1-2) = XXVII88 = *MİA*, 149, ve dn. 363, 364.
*. Burada bahis konusu olan Sultan, *Salahaddin Eyyûbî* (m. 1169-1193)'den ibarettir.

188. *Fut.*, 4/247 (25-32). = *MİA*, 164 ve dn. 439*, 439**
*. Burada bahis konusu olan *el-Melik el-Âdil* (öl. m. 1218), *Salahaddin Eyyûbî*'nin kardeşidir.

rine, -başka sultanlarda görmediğim (derecede)- şâhid oldum, Allahtan, onun bu (davranışı)nın fâidesini (: sevâbını) vermesini ister (: niyâz eder)'im...»

189 «... Nefislere hevâ (ve heves) gâlib gelince ve *ulemâ* (: din bilginleri), sultanların yanında merâtib (: mevki) arayınca, ..., sultanların garaz (: istek)'lerini yerine getirmek için, uzak (: asılsız) yorumlara saparlar. ... Biz (bu gibi) *fakîhler* ve *kadılar*'dan çok kimseler görmüş bulunuyoruz.

Bu hususta, kendisi ile benim aramda bir konuşma geçmiş olan *el-Melik el-Zâhir Gâzi ibn el-Melik el-Nâsır Salâhaddin Yûsuf ibn Eyyûb**... bana dedi ki:

— Efendim, filânca *fakîh,* -şehirdeki en faziletli (: büyük) *fakih*'i andı-, bana fetvâ verdi ki, Ramazan ayında *oruç,* benim üzerime gerekmezmiş. (Evet), aynen böyle dedi. Aksine, benim üzerime gereken, sene içindeki (herhangi) bir ayda (oruç tutmak) imiş. Ve bu da, benim seçmeme bağlı imiş. Yâni, senenin hangi ayında istesem (olurmuş). Ben de, onu içimden *lânet*'ledim, fakat bu (duygumu), dışıma vurmadım. (İşte) bu (adam), filanca kimsedir (diyerek) bana (= İbn'ül-arabî'ye), onun ismini verdi**...»

190 «... *Haleb* şehrinin sâhibi (sultanı) olan, *rahmetli el-Melik el-Zâhir el-Gâzî ibn el-Melik el-Nâsır li-Dînillah Salâhaddin Yûsuf ibn Eyyûb*'a**, tek bir meclis (: ziyâret)'de, halkın ihtiyaç (: arzû)'larından 118 tânesini

---

189. *Fut.,* 3/78 (4-14) = *MİA,* 163 ve dn. 437

*. Burada bahis konusu olan sultan, *Melik Zâhir* olup, *Salâhâddin Eyyûbî*'nin oğludur. Tam ismiyle : *el-Melik el-Zâhir Gıyâseddin Ebu'l-Feth Gâzi ibn el-Melik Salâhaddin*...'dir. Babasının sağlığında, *Haleb*'de vâli idi. Onun ölümü olan 1193 yılından itibaren de, *Haleb* şehrinin sultânı oldu. Vâlilik devresi dahil olmak üzere, hükümdarlığı, h. 582 Cumâda'l-ahır' — 23 Cumâda'l-âhır 613 (= m. Ağustos, 1186 - Ekim 1216), tarihleri arasına tesadüf ediyor. (Bu notu, Doç. Dr. *Hakkı Dursun*'a borçluyum).

190. *Fut.,* 4/595 (30-37) - 596 (1-2) = *MİA,* 163-164 ve dn. 438

*. Burada, «*rahmetli*» sözüne bakacak olursak, Futûhatın bu sayfalarının, *Melik Zâhir*'in ölüm yılı olan 7 Ekim 1216 tarihinden sonra yazılmış olduğunu anlarız. Futuhatın bu sayfaları ise, eserin son bölümünü teşkil eden *Bâb 560*'da bulunmaktadır.

**. Bahis konusu *Melik Zâhir* (m. 1186-1216), bir önceki metin (no. 189) içinde sözü edilen Eyyûbilerden, *Haleb* sultânıdır.
Fut., 3/452 (6-17)'de bu olay, şöylece *tekrarlanıyor :*
«... Bir *melik*'in indinde, bir şahıs için şefâat'da bulunmuştum. Bu (adam), ona bir günâh (: suç) işlemişti ki, bu suç, melik'in onu öldürtmek isteğini gerekli kılıyordu. Çünkü *melik*'ler, -üç şey müstesnâ-, her şeyi *afv* ederler. ... Melikler indinde afvı olmayan üç şey (şunlardır) : (Sultan'ın) âilesine taar-

arz ettim. Hepsini yerine getirdi. Bu arada, (devlete âit) sırrını (gizli meseleleri) açığa vuran ve sultanın iktidarına lâf atan birinden de, söz ettim. Bu adam, sultanın dostlarından (?) idi. Sultan, onu öldürmeğe kararlıydı ve *Bedreddin Kalesi* yani *Deymûr*'da, -emîr gelinceye kadar- onun işini (durumunu) gizli tutmasını, kendi *nâib*'ine salık vermişti. (İşte) bu adamın lâfı da, bana ulaştı. Onun işinden Sultâna söz edince, gözlerini önüne eğdi ve dedi ki : — Bu adı geçenin günâhını, *Efendi*(miz)'e târif edeyim : Bu (öyle) bir günâh (: suç)'tur ki, Sultanlar bile ona tecâvüz edemez. (O zaman) kendisine : — Yâ hâzâ (: Be adam) dedim : Sultanların himmetine sâhib olduğunu ve Sultân olduğunu tahayyül ediyor (: düşünüyor)'sun. Bense dünyâda, benim *afv*'ıma mukâvemet edecek bir günâh (: suç) bilmiyorum. Oysa ben, senin tabaandan biriyim. Bir adamın günâhı, senin (gibi bir sultân'ın) *afv*'ına nasıl mukâvemet eder?... (Demek ki) sen, himmeti (: merhâmeti) aşağı (olan bir insan)'sın dedim. Utandı, onu salıverdi ve afvetti. Sonra da bana : — Sultanların meclislerine katılan senin gibi bir arkadaşa Allah, (çok) iyilikler ihsân etsin dedi.

İşte bu toplantıdan sonra, -ne olursa olsun-, ona bir hâcet (: iş) arz ettiğim zaman, derhâl (ve) hiç tereddüt etmeden, yerine getirmeğe çalışırdı...»

191 «... Bir *halife* (: sultan)'nin halka tâkibât, *zulüm* ve işkence yaptığını gören bir insanın, tâkibât yapılan insanlara karşı, kendi içinde nasıl bir *şef-*

---

ruz, (devlet) sırrını ifşâ etmek ve (bir de) saltanat göz dikmek. İşte bu şahıs, saltanata göz dikmek (suçu) ile, sultana getirilmişti. O da, onu öldürtmeğe azm etti.

Onun hikâyesi bana ulaşınca, -onu öldürtmesin diye- Sultân'ın katında *şefâat* teşebbüsünde bulundum. (Fakat) Sultan'ın yüzü değişti ve :

— Bu, afvedilmeyecek bir suçtur. Onu öldürmekten başka çâre yok dedi. Bense gülümsedim ve ona :

— Ey *melik*, senin ülkende, senin *afv*'ına mukâvemet etmeyen (: sığmayan) bir suç bulunduğunu bilseydim, ne senin indinde *şefâat* ister, ne de senin bir «melik» olduğuna inanırdım. Allaha yemin ederim ki ben, avâmî müslümanlardan biriyim. Bu dünyada, benim bile afvıma sığmayan bir günah (: suç) görmüyorum dedim. Sözümden (dolayı) şaşırdı. O şahsı, benim için *afv* ediverdi. Kendisine dedim ki : Onun cezâsını, gizli işlerinden haberdâr etmen için yükselttiğin mertebeden indirmek suretiyle ver!.. Onu öldürmemek istemen gibi, ben de ülkeye zararı önleyecek şeylerde sana yardıma hazırım. Melik bu sözüme sevindi ve bana : Allah razı olsun! dedi. Sonra, yanımdan ayrılıp bir kaleye çıktı ve bu mahbûsu çıkartıp bana gönderdi. Onu görünce kendisine gereken tavsiyede bulundum. Melikin aklına ve davranışına hayret etmiştim. Kendisine, bu lutfundan dolayı şükranlarımı sundum.

191. *Fut.*, 4/51 (15-25)

kat (duygusu) bulduğunu görmez misin? O insan der ki : — Sultanda hiç *merhamet* yokmuş. Ṣâyet ben, onun yerinde olsam, onlara merhamet eder ve bu *zulm*'ü (ortadan) kaldırırdım. Fakat, bunu söyleyen kimse de, bu mertebeye gelince, ... saltanat makamının hâsıl olmasından önce, (zulm'ü) kötüleyen (bu şahıs), selefinden belki de, daha fazla *tâkibât* ve *zulüm* yapar. Ona, bu konuda söz edildiğinde, der ki : — Allaha yemin ederim, hiç bilmiyorum (: farkında değilim).....

Bir sâdık (: arkadaş) bana haber verdi ki, bunun benzeri, *vezir**'in huzurunda, rahmetli** *İmâm* (Sultan) *el-Nâsır li-Dinillah*'ın başından, kendi babası *el-Mustadî**** (halife) konusunda geçmiş. Kendisi, *vezir* ile birlikte, kendi babası (: *el-Mustadî*') hakkında (halka zulm ediyor diye), *ayıplama*'da bulunmuş. Fakat hilâfet ona verilince, kendi babasında zahir olan *(zulm)*, onda da zâhir olmuş. Vezir, ona eski sözünü hatırlatınca :

— O zaman bulunduğum hâl, şimdi benden gitti. ... Bu ân, rahmetli babamın mâzereti, benim indimde kâim (sâbit, haklı) oldu demiş...»

192 «... Bana (haberi) ulaştı ki yaşlı şeyh, *Şihabeddin el-Sühreverdî ibn Ahi'n-Necîb,* «şuhud ve kelam'ın cem'edilmesi»ne kâil imiş. Onun makâmını ve zevk'ini böylece bildim. Ama bilmiyorum, acaba o, bundan sonra, irtikâ etti (daha yükseldi) mi, etmedi mi?. Biz sâdece bildik ki o, *tahayyül mertebesi*' içindedir...»

193 «... Rabb'inin hakkında *hayâl*'in müşahedesi, kime gâlib gelirse, ... işte bu, hayâl içinde bir istihzâr (استحضار) dır. Böyle olan kimse, müşâhede ve kelâm arasını cem'eder... Kendilerine (güvenim olan insanların naklettiğine göre : İşte bu, *el-Şehab ibn Ah'in-Necib*'in haliydi. O dermiş ki : İnsan, müşahede ve kelâm arasını cem eder.

---

*. Hangi *vezir* olduğu (= ismi) söylenmiyor.

**. Buradaki «*rahmetli*» sözüne bakılacak olursa, Futûhat'ın bu sayfaları, halife *el-Nasır li-Dînillah* (ölm. h. 622/m. 1225)ın ölümünden, yani h. 622 (m. 1225) yılından sonra yazılmış demektir. Bu suretle, Futûhat'ın bu sayfalarının bulunduğu *Bâb 436*'nın yazılış tarihi ortaya çıkıyor.

***. Bahis konusu olan : Abbasî hâlifelerinden *Ebu'l-Abbâs Ahmed el-Nâsır li-Din'illâh* (h. 575-622/m. 1179 - 1225) olup, *el-Mustadî bî-Emrillâh* (h. 566 - 575/m. 1171 - 1179)'in oğludur.

192. *Fut.,* 4/211 (13 vd.) = *Bulga,* Giriş, s. 39, (dn. 59)'da bunun arapça metnini vermiştik.

193. *Fut.,* 3/329 (18-20) = *Bulga,* Giriş, s. 39 (dn. 59)'da bunun arapça metnini vermiştik.

Nerede bu *zevk,* nerede Kuşeyrî'nin *Risâle*'sinde zikredilen adamlardan *Ebu'l-Abbas el-Seyyari*'nin zevki? Çünkü bu demiş ki : Bir akıl sahibi, hiç (bir zaman) lezzet bulmaz. Zira Hakkın müşâhedesi, bir fenâ (: fânilik) olup, onda lezzet duymak bulunmaz: Nerede bu zevk? Nerede *el-Şihab*'ın zevki?...»

[194] «... Allah, kendisini müşahede hâlinde kendi *müşahedesi* ile kendi *kelamını* hiç kimse için *cem*'etmiş değildir. Zira buna yol (imkân) yoktur. Yeter ki, *ilâhî tecelli* bir *misâli sûret* içinde olsun. İşte o zaman, müşahede ile kelam arasını cem'eder. Bu bizce inkâr edilmiş değildir.

Bağdad'ta bulunan *Şihabeddin el-Sühreverdi*'den bize (haber) ulaştı ki o, müşahede ve kelâm arasını cem'etmiş. Ama, bana bundan fazlası nakledilmiş değildir. Bunu nakleden kimseye sordum, fakat *tecellî*'nin nev'ini (bana) anlatmadı. Şeyh (Suhreverdi) hakkında (bendeki) kanâat güzel (: iyi)'dir. Şübhesiz o, *sûrî tecellî*'yi kastetmiş olmalıdır...»

İşte, *İbn'ül-arabî*'nin, ya doğrudan doğruya, veyâ vâsıtalı olarak tanıyıp ta, *Futûhât* içinde kendilerinden söz ettiği *önemli şahsiyetler,* bunlardır.

Bu çeşit *biyografi* örneklerinden ve onları ihtivâ eden metinler'den, (İbn'ülarabî'ye âit) *gerçek eserler*'i tesbit etmek konusunda, nasıl faydalanacağımızı, tekrar hatırlamak gerekirse :

a) İbn'ül-arabî'ye izâfe edilen eserlerde, (şâyet varsa), biyografi kayıtlarının, Futûhât'da bulunan kayıtlara ters düşmeyip, uygun olması icab eder. Aksi takdirde, öyle bir eserin İbn'ül-arabî'ye âit olması mümkün değildir.

b) Ona isnâd edilen bir eserin, *gerçek* (authentique) sayılabilmesi için, (-şâyet varsa-), böyle bir eserde ismi geçecek şahsiyetlerin, Futûhât'da anlatıldığı şekle uygun olması gerekir. Aksi takdirde, böyle bir eserin *uydurma* (apocryphe) sayılmasından başka çâre yoktur*.

*. *Futûhât* içinde, İbn'ül-arabî'nin biyografisini direkt olarak ilgilendirmeyen daha birçok şahsiyetler varsa da, -konumuzu ilgilendirmediği için- bunlar, söz konusu edilmemiştir.

194. *Fut.,* 1/681 (21 vd.) = *Bulga,* Giriş s. 39 (dn. 60)'da bunun arapça metnini vermiştik.

YİRMİSEKİZİNCİ MOTİF

KENDİ ESERLERİNİ ZİKRETMESİ

=XXVII[1] ان تآليفنا هذا وغيره لا يجرى مجرى التآليف ولا نجرى نحن مجرى المؤلفين .

Futuhat'da dikkatimizi çeken *yirmisekizinci motif,* burada İbn'ül-arabî'nin kendisine âit 48 tâne eserinden bahsetmesidir. Bunlardan 40 tânesinin ismi ve konuları açıkça zikredilmekte fakat geri kalan 8 tâne kitabın sâdece nelerden bahs ettiği bildirilmekte ve ismi söylenmemektedir. (*Şiir*'leri bunun dışındadır; onlardan gelecek bölümde bahsedeceğiz).

Böylece Futuhat'da adı geçen eserlerin gerçek ve şüphesiz olarak İbn'ül-arabî'ye âit oldukları anlaşılmaktadır. Şimdi onun bizzat andığı eserleri, alfabetik bir sıra içinde, teker teker gözden geçirelim ve onlar hakkında bizzat İbn'ül-arabî'nin söylediklerine dikkat edelim. (İsmi zikredilmeksizin konuları bildirilen eserler de, bu faslın sonunda gösterilecektir.)

AHLÂK (Risâlet'ül-Ahlâk)
(رسالة الأخلاق)

İbn'ül-arabî Futûhat'da bu eserden iki defa bahs etmiş ve onu hicrî 591 (m. 1194-95) târihinde yani kendisi otuziki yaşındayken, *Fahreddin Râzi* (ölm. h. 606/m. 1209)'ye hitaben yazdığını söylemiştir. (bak. XXVII[2])

Eserin konusu fütüvvet (yiğitlik, fazilet ve ahlâk)'den ibâret olup, kendi ifâdesine göre «lâtif bir risâle» olarak tavsif edilmiştir. Şunları söylüyor :

---

1. *Fut.,* 1/64 (18-19) = *Tere.* IV[4]
Kendi risâleleri, eserleri ve telif usûlü konusundaki mülahazalar için bak. IV[5], IV[6], IV[7], IV[8], IV[9], IV [10]

[1*]. «... Onlar, *fityân* (yiğitler) adını alırlar ve bütün güzel huyları kendilerine çekenler (yine) onlardır. ... Yiğitler, çok bilgi sâhibidir. Biz bu kitabın (Futuhat'm) içinde, mâkame ve hallerden bahs ettiğimiz sırada onlara bir bâb tahsis ettik. Şu halde bizim zikr ettiğimiz şeyleri bilmeksizin, fütüvvet (ahlâk ve yiğitlik) iddiâ edenleri iddiâsı, yalandır... Bir kimsenin *fetâ* (yiğit) ismini alması, ancak kevnî varlıkların (yaratıkların) mikdârı ile ilâhî mertebenin mikdârını (derecesini) bilerek, her varlığa değeri kadar muâmele etmesiyle mümkündür. O kimsenin önde geleni öne alması ve arkada olanı da arkaya alması gerekir.

İşte bu makâmın tafsîlâtı ve bu zümrenin hükmü konusunda *Fahr* (eddin) *Muhammed ibn-i Ömer ibn-i Hatîb'ir-Reyy*'e (Fahreddin Razi'ye) yazdığımız *Ahlâk Risâlesi*'nde etraflıca bilgi verdik. Şimdi (Futuhatm) bu babında onun aslından (esasından) bâzı şeyler zikr edelim...»

Futuhat'ın başka bir yerinde de, yine bu eser hakkında daha başka bilgiler vermek üzere diyor ki:

[2] «... Melek, can, insan, hayvan, bitki, cansız eşyâ, imanlı veyâ imansız: Allahın yarattığı her şey üzerinde, her inanç sâhibinin davranışında, Allah Teâlâ'nın mutlak olarak hakkı vardır.

Biz bunu (hicrî) *591* senesinde *arkadaşlarımızdan birine* (!) yazdığımız *Ahlâk Mektubu*'nda (Risâlet'ül-Ahlâk'ta) zikr ettik. Bu eser, bu mânâda (konuda) garib ve lâtîf bir cüz'(kitapçık)dır. Orada bütün yaratıkların *güzel ahlâk* ile davranışı bulunmaktadır...»

ANKÂ'U MUGRİB

عنقاء مغرب

Futuhat içinde İbn'ül-arabî bu kitaptan birkaç defâ bahsetmiş ve onun tam ismini, konusunu, ayrıca yazılış târihini (yaklaşık olarak) bildirmiştir. Aşağıda göreceğimiz üzere bu eserde ilâhî isimler'den, Hz. İsâ'nın velâyeti'nden ve ayrıca Mehdî meselesinden söz ettiğini haber vermektedir. Evvelâ şunları söylüyor:

[3] «... *Ankâu mugrib fî ma'rifet'i Hatm'il-evliyâ ve Şems'il-Magrib* adlı eserimize, safî ve velî *Abdül-Cebbar ez-Zekî* vâkıf olmuştur...»

Futûhat'm başka bir yerinde ise, şunları bulmaktayız:

[4] «... Mâ siva'llâh (Allah'dan başka herşey)'den ibâret olan bu âlem'in

---

1* *Fut.*, 1/269 (33-37) - 270 (1-2)

2. *Fut.*, 4/508 (29-32) = Bak. br. XXVII[46]

3. *Fut.*, 1/109 (5-6 vd) = *MİA*, 140 ve dn. 324

4. *Fut.*, 1/234 (35-37) : *Hılbe* veya *hılye* okunuşu üzerinde ihtilâf vardır. *Hılbe:* koşu atı, yığın, sağını gibi manalara geliyor. *Hılye:* gerdanlık vs. anlamındadır.

vucûda getirilmesi üzerinde, münâzaranın جلية 'si (konusu)nda ilâhî isimlerin, mücâveretini ve mücâveretlerini *Ankâ'u Mugrib Kitabı*'nda beyân ettik. (Ayrıca) ebedî neş'et üzerine ebedî muhâdara babları (yazdık). Kezâ bize âit *Neş'et'ül-Cedâvil ve'd-Devâir Kitâbı*'nda da (böyle yaptık)...»

Yine Futuhat'da Hz. Peygamberin zevcesi hz. *Safiyye*'den bahs ederken diyor ki :

[5] «... *Hazret-i Safiyye*'yi perde arkasından harekete getiren ilâhî isim, (yine) *Safiyye*'dir. Allahın selâmı onun üzerine olsun *Hz. Peygamber* (dahî) bu (isim) ile, teeddüb ederdi. Biz bunu, bu kitabın (Futûhat'm) başında ve *Ankâ'u Mugrib*'de beyân ettik...»

Yine Futûhat'da bulduğumuz başka bir kayıtta, bu kitabın içinde nelerden bahsettiğini şöylece hatırlatıyor :

[6] «... Zaman bakımından evliyânın velâyetinden önce gelen *Hz.* İsa'nın velâyetinin hükmü böyledir : *İsâ* aleyhisselâm dahî onlardandır. Onun rütbesini (mertebesini) *Ankâ'u Mugrib* isimli kitabımızda zikr ettik. Orada Hz. Peygamberin zikr ettiği *Mehdî ile Hz. İsâ*'nın anlatılması vardır...»

Ankâ'u Mugrib hakkında Futûhat'da anlatılanlara bakacak ve orada verilen bilgileri toparlayacak olursak anlaşılır ki : bu eserin tam adı, *Ankâ'u Mugrib fî ma'rifet'i Hatm'il-evliyâ ve Şems'il-Magrib* şeklindedir. (n. 3). Burada kâinâtın var edilmesinde ilâhî isimler'in rolü belirtilmektedir. (n. 4) Yine bu eserde Hz. Peygamber ile onun zevcesi Hz. Safiyye'yi etkileyen bir ilâhî isimden bahsedilmekte (no. 5) ve nihâyet Hz. İsâ ile Mehdî meselesinden ve Hz. İsâ'nın velâyetinden (=evliyâlığından) söz edilmektedir. (n. 6)

Bilindiği üzere (halk diline geçmiş bir tabir olarak) *Ankâ kuşu* denilen şey, İbn'ül-arabî tarafından bu esere isim şeklinde verilmiştir. Bizzat kendisi böyle bir kuşun aslında mevcut olmadığını ve sâdece ismen var olduğunu da hatırlatmaktadır. Futûhat'da diyor ki :

[7] «... İşte biz buna *Ankâ* adını veriyoruz: Zirâ o, (ismi) zikredilmekle duyulur ve anlaşılır; halbuki *onun maddeten varlığı yoktur*. Gerçek olarak o, ancak atasözleri ile bilinir... Filozoflar da buna *heyûlâ* (= madde) adını verirler...»

Başka bir deyişle : *Ankâ* ancak ismi söylenen ve atasözlerinde yahut halk inançlarında var olan fakat maddî âlemde gerçekliği bulunmayan bir varlıktır.

---

5. *Fut.*, 1/696 (14-16)
6. *Fut.*, 4/215 (14-15)
7. *Fut.*, 2/479 (8-9) ve 13

el-CEM'U ve't-TAFSİL
yahut
TEFSÎR'ul-KUR'ÂN
الجمع والتفصيل فى معرفة معانى التنزيل = تفسير القرآن

İbn'ül-arabî'nin *Kur'an sevgisi*'nden daha önceki bölümlerden birinde, söz etmiştik. (Bak. IV[28], IV[29] ve bilhassa IV[72-84]). Onun Kur'ana verdiği önem, *Allah Kelâmı*'m bizzat *tefsir* etmesi için, yeter bir sebebtir. Ancak, burada, önemli bir noktaya parmak basalım ki o, *yahudî rivâyetleri* ile Kur'an tefsiri yapmağa kalkışmanın dâimâ aleyhinde bulunmaktadır. (bak. IV[79])

İbn'ül-arabî, Futûhat'da iki eser ismi daha zikrediyor: Bunlardan biri *el-Cem'u ve't-Tafsîl* diğeri de *Tefsîr'ül-Kur'ân'dır*. Birbirinden ayrı eser intibâını verdikleri halde, bunlar *ayni kitap*'tan ibârettir. Zira Futûhat'ın çeşitli yerlerinde bâzen birinci bâzen de ikinci ismi kullandığı halde, bir defasında her ikisini birden zikredip, bu isimlerin ayni kitaba âit olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim Futuhat'da diyor ki:

[8] «... (harflerin sırları)'ndan, (sadra) şifâ veren bilgi almak isteyen, *el-Cem'u ve't-tafsîl* adım verdiğimiz *Tefsîr'ül-Kur'an*'ımızı (Kur'an tefsîrimizi) mutâlaa etsin...»

Şu halde bu kayda bakacak olursak, her iki isimle kasdedilen kitap, ayni eserden ibârettir ve bunları ayrı kitaplar zannetmek, yanlıştır. Kaldı ki O. Yahyâ, Futûhat'da zikredilen bu eserden haberdâr olmamış, onları zikr etmemiştir. Her ne olursa olsun, bu eser konusunda bizzat Futûhat içinde bulduğumuz kayıtlar şunlardır: Kendisi bu eserin tam ismini verip diyor ki:

[9] «... Bu harf'lerin mânâsı, zâhir ulemâsı ile hâl ehli (sûfîler)in keşfi indinde niçin mechûl kalmıştır? İşte bunları *el-Cem'u ve't-tafsîl fî mâ'rifet'i meâni't-Tenzîl* Kitâbı'nda zikr ettik...»

İşte buradaki kayıt dahî bahis konusu eserin «Kurânın mânâları» yâni «Kur'ân Tefsîri»ne dair olduğunu açıkça göstermekte ve yukardaki vesikayı doğrulamaktadır. Yine Futuhat'da şöyle diyordu:

[10] «... Lâm (=L), sıfatların mahallidir. Çünkü muhdes (yaratılmış) olan, kadîm (ezelî) olandan bu (sıfat) ile ayrılır... Biz Kur'andaki *ihla na'leyke* (K. 20/12) sözünden bahs ettiğimiz sırada *el-Cem'u ve't-tafsîl* Kitabı'nda bu konuda çok söz söyledik (açıklamalar yaptık)...»

Kezâ Futûhat'da, Kur'ânın ikinci sûresinin en başındaki Elif-Lâm-Mîm'in

8. *Fut.*, 1/84 (31-32)
9. *Fut.*, 1/64 (34-35)
10. *Fut.*, 1/68 (27-30)

mertebeleri hakkında gerek bu kitabında gerekse başka bir eserinde bilgi verdiğini söylemektedir :

[11] «... *hemze* (=elif), yüce âlem'dendir. *Lâm* (=L) ise orta âlem'dendir. *Mîm* (=M) ise aşağı âlem'dendir. (Allah), *Elif, Lâm, Mîm*'i bir araya getirmiştir... Bunlar (bâzı) sırlardır ki, *el-Mebâdî ve'l-Gâyât* Kitabı ile, *el-Cem'u ve't-Tafsîl Kitabı*'nda onları araştırdık. Bu bâb'ta Bakara (sûresi)nin *Elif-Lâm-Mim* üzerine sözün bu kadar yetişir...»

Yine Futuhat'da bulduğumuz bir açıklamaya göre, İbn'ül-arabî der ki :

[12] «... Kûr'ânın sırları'nın bilinmesi konusunda tasnîf ettiğimiz (yazdığımız) *el-Cem'u ve't-Tafsîl Kitâbı*'nda, bu fasıl (=konu)da çok söz söyledik. Şu halde *Hz. Adem,* bütün sıfatlar içindir; *Hz. Havvâ* ise, zatların (mâhiyetlerin) birbirinden ayrılması içindir. Çünkü *Havvâ,* fiil ve tohum yeridir...»

Bu kitapla ilgili olarak şunları ilâve ediyor :

[13] «... deriz ki kelime'ler üç (çeşit) hakîkat'a inhisâr eder : *Zât* (=cevher), *hudûs* (=yaratılma; fiil) ve *râbıta* (copula=bağlantı). İşte bu üçü, kelimeler topluluğudur (=cümle'dir).

Zât cinsinin altına, zât'lardan birçok nevîler girer; hudûs ve râbıta kelimelerinin cinsi altına giren (nevî)ler dahî böyledir. Bu nevîlerin tafsîlâtına ve (onların) devâmına bu kitapta (=Futûhat'da) ihtiyâcımız yok. Bu nevîler hakkında *Tefsîr'ül-Kur'ân*'ımızda çok söz söyledik...»

Bu eserle alâkalı olmak üzere Futûhat'da bulduğumuz başka bir kayıtta ise İbn'ül-arabî diyor ki :

[14] «... Allahtan ayrılanların şehâdet âlemi, «hitâb âlemi» dir; Allaha kavuşanların şehâdet âlemi ise, «ceberût âlemi» dir. Ceberût âlemindekilerin rabbi (efendisi), «melekût âlemi» dir; Melekût âleminde olanların rabbi de, Kelâm (yani Kur'ân)dır. Kelâm'm da rabbi, tek ve edebî olan, herşeyin Rabbi (=Allah)dır.

Biz bu fasılda (konuda), *el-Tedbîrât'ül-ilâhiyye fî aslâh'il-memleket'il-insâniyye Kitâbı*'mızda çok söz söyledik. Bu faslı tamamlamak üzere, *sözü uzatmaktan korktuğumuz için**, (Futûhat'da) kısaca bahs ettik. Kezâ bunu *Tefsîr'ül-Kur'ân*'da dahî zikr ettik...»

---

11. *Fut.,* 1/71 (13-15); *el-Mebâdî* adlı eser için bak. XXVIII[34] → XXVIII[42]
12. *Fut.,* 1/71 (8-10)
13. *Fut.,* 1/95 (8-11)
14. *Fut.,* 1/126 (12-16) = krş. br. XXVIII[79]

*. Bu deyim için bak. XXIII[7] vd.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki: gerek *Tefsîr'ül-Kur'ân ve gerekse el-Cem'u ve't-tafsîl fî maâni't-Tenzîl* diye ayrı isimlerle andığı bu kitapta, daha ziyâde «harflerin sırları» (incelikleri) üzerinde durmuş ve bunların metafizik mânâlarını belirtmiştir.

DÎVÂN

ديوان

Futûhat'da ismi anılan eserlerinden bir tânesi de, ünlü *Dîvân*'ıdır. Nitekim bundan bâzı beyitleri (sâdece 16 beyit'i) *Futûhât*'da tekrarladığını haber veriyor. (14*)

el-DÜRRET'ül-FÂHİRE

الدّرة الفاخرة

Futûhat'da gerek ismi gerekse konusu hakkında bilgi verilen ve İbn'ül-arabî'ye âit olan kitaplardan bir tânesi de el-Dürret'ül-Fâhire adındaki eserdir. Bunun hakkında Futûhat'da iki defâ söz edilmiştir ki, birincisinde şunları söylüyor:

[15] «... *Endülüs* şehirlerinden *İşbiliyye*'de, bu tâifeden bir toplulukla karşılaştım. Onlardan biri de, *Ebû Yahyâ el-Sanhâcî el-Zarîr*'dir... Diğerleri *Sâlih el-Berberî* ve *Ebû Abdullâh el-Şarkî* (= *el-Şerefî*) ile *Ebu'l-Haccâc Yûsuf el-Şeberbelî*'dir... Biz onları, -âhıret yolunda faydalandığımız diğer şeyhler ile birlikte anarken-, *el-Dürret'ül-Fâhire*'de zikr ettik...

Yine Futûhât'ın başka bir yerinde, şu kayda tesâdüf ediyoruz:

[16] «... Şeyhimiz *Ebû İshâk ibn-i Tarîf*...: Bir gün, *el-Cezîret'ül-hadrâ*'daki evinde, (hicrî) *589* senesinde ben onun huzûrunda idim: ... O, aleyhinde bulunulan ve insanların gafleti yüzünden ukûbete uğrayan şeyhlerden (biri) idi. (Halkın gösterdiği) gaflet yüzünden, ukûbet içinde öldü. Biz onları, *el-Dürret'ül-fâhire*'de zikr ettik...»

Şu halde anlaşılıyor ki, bu eserin asıl konusu, İbn'ül-arabî'nin şahsen istifâde ettiği ve ders aldığı hocaların biyografilerine dâirdir.

14*. *Fut.*, 2/360 (5 vd.) Ayrıca bak. XXIX[14]

15. *Fut.*, 1/230 (26, 30) - 231 (4-5): *Zârir* (: الضرير) imlasıyladır. Ayrıca bak. XXVII[19]

16. *Fut.*, 1/645 (24-33) = Bak. br. **XXVII[38]**

el-EZEL
الأزل

Futûhat'da İbn'ül-arabî'ye âit olmak üzere ismi sâdece bir defâ geçen eserlerden biri de *Kitâb'ül-Ezel* adını taşımaktadır. Konusu, *ezel* (=ezelî) lafzının anlatılmasına dâirdir. Kendisi şöyle diyor:

[17] «... Bu (ezel) lafzının delâlet ettiği gerçeği, bu kitapta (*Fut.* 1/725(34) içinde) ve (ayrıca *el-Ezel* adını verdiğimiz bir kitapcığımızda zikr ettik...»

el-FENÂ fi'l-MÜŞÂHEDE
القناء فى المشاهدة

İbn'ül-arabî'ye âit olmak üzere Futûhat'da ismi, sâdece bir defa geçen eserlerden bir tânesi de bu ismi taşımaktadır:

[18] «... Bu menzil'de bir kitapçık yazdım: Ona, *el-Fenâ fi'l-Müşâhede* adını koydum...»

HILYET'ül-EBDÂL
حلية الأبدال

Futûhat'da ismi ve konusu zikredilen ve hakkında biraz daha tafsilât verilen bu kitap dahi İbn'ül-arabî'ye âittir. Kendisi der ki:

[19] «... Ebdâl hânesinin dayandığı direkler dört tânedir ki onlar da: *seher, açlık, sessizlik* ve *yalnızlık*'dır. Bu dört şey'in bilinmesi için *Tâif*'de imal ettiğimiz bir kitapçık yazdık ve onu *Hılyet'ül-ebdâl* (diye) isimlendirdik. Arkadaşlarım *Muhammed ibn-i Hâlid el-Sûfî* (el-Sadafî) ile *Abdullah Bedr el-Hâdim*'in suâli (istemesi) üzerine, ismi geçen kitapta (bu dört husûsu) ş i i r hâlinde söyledim (anlattım). İşte şu beyitler:

Ey, bunu fi'len yapmaklığı kasd etmeksizin
Ebdâl'in mertebelerini irâde edenler;
Onlara tamâ etmeyin, zira siz onun ehli değilsiniz
Şâyet hâller(iniz)de bunlar (için) zahmet çekmezseniz.
Velâyet hânesinin direkleri taksim edilmiş(bölünmüş)tür
Onun içindeki efendilerimiz ebdâl'dendir (ki onlar)
Sessizlik (=*samt*) ve (insanların kötülüğünden) ayrılmak (*uzlet*),
Ve açlık (=*Cû'*) ile yüce ve nezîh *seher*(: uyanıklık)'dir...»

---

17. *Fut.*, 1/725 (34)
18. *Fut.*, 2/704 (25)
19. *Fut.*, 2/202 (25-32) = Bak, XXIX[16]

HEYÂKİL'ül-ENVÂR

هياكل الأنوار

Futûhat'da İbn'ül-arabî'ye âit olmak üzere ismi bir defâ geçen eserlerden biri de budur. Kendisi diyor ki :

[20] «... Bu menzili ve onun husûsiyetini ve (ayrıca) bunun heykel'inin verdiğini : *Heyâkil'ül-envâr* kitabı'nda zikr ettik. Oraya bakılsın...»

Gerek not 18'de gerekse buradaki not 20'de geçen *menzil* lafzının mânası gerçi müteâkib cildte etraflı olarak açıklanacaktır fakat buna şimdiden kısaca işâret etmemiz faydalıdır : İbn'ül-arabî'ye göre «...*Menzil, Allahın sana indiği ve senin de Allaha indiğin* (ulaştığın) *bir makâmdan ibârettir...*» (Futûhat, 2/642 (22-23)).

el-HÜVE

الهو

İsmi ve konusu Futûhat'da haber verilen ve İbn'ül-arabî'ye âit olan eserlerden biri de budur. Kendisi şöyle diyor :

[21] «... zâmîr'le ifâde edilen bu (ilâhî) isimler hakkında, *Kitâb'ül-Hüve* adını verdiğimiz kitapçığımız var: Güzel bir cüz'(kitapçık)dır. Orada, *zamîr isimleri*'nden çok bahs ettik...»

İNŞÂ'ud-DEVÂİR

انشاء الدوائر والجداول

Daha önce ismi ve konusu, başka bir eserle birlikte anılmış bulunan[22] ve Futûhat'da birçok defâlar zikr edilerek İbn'ül-arabî'ye âit olan meşhur eserlerden bir de *İnşâ'ud-Devâir ve'l-Cedâvil* adını taşımaktadır. Şimdiden işâret edelim ki, Futuhat'da bu eserin ismi, bâzen birbirinden değişik şekillerde geçmekle berâber, görüleceği üzere kasd edilen dâimâ ayni kitaptır. Şimdi bu kayıtları, sırasıyla gözden geçirecek olursak;

[22*] «... (hem) bu sebeble, (hem de) *İnşâ'ud-Devâir ve'l-Cedâvil* Kitâbı'nda beyân ettiğimiz üzere, hudûs ve kıdem'i kabûl eden aklî (ve) görünmez sûretden tecerrüd etmiş ezelî gerçekliklerin sebebi, ezel(iyet), (varlık) içinde gizlenmiştir...»

---

20. *Fut.*, 2/642 (19-20)
21. *Fut.*, 3/340 (36-37)
22. *Fut.*, 1/234 (35-37) = Bak. br. XXVIII[4]
22*. *Fut.*, 1/58 (23-24)

İbn'ül-arabî bu mâlûmatı verdikten birkaç sayfa sonra Futûhat'da şunları ilâve ediyor:

[23] «... Tabîatların ve onlardan terekküb eden (meydana gelen) âlem'in varlıklarının var oluşu'nda Yüce Allaha son derece muhtac ve muftekir olduğunu bilen kimse bilir ki, (varlığın) sebebi ilâhî mertebe hakîkatları ile esmâ-i hüsnâ ve (Allahın) yüce vasıflarıdır. ... Biz bu faslı yeterli olarak *İnşâ'ül-Cedâvil ve'd-Devâir* Kitâbı'nda beyân ettik. Bu kitapta (=Futûhat'da) dahî ondan, bir parça zikr edeceğiz...»

Bundan sonra, yine Futûhat'da bulduğumuz başka bir kayıtta ise, *İnşâ*'nın yazılış tarihi gösterilmektedir. Şöyle diyor:

[24] «... *Hacc*'a (gitmek) istediğimizde (hicrî) *598* senesinde, -kendisini evinde ziyâret ettiğimizde-, kısmen yazdığımız *İnşâ'ud-Devâir* isimli kitabımız(m) bir kısmını, *Abdülcebbâr ez-Zekî,* benim yazabildiğim kadarıyla, kendisi için de yazmış (bir nüshasını çıkarmış) dı. Sonra bu eseri berâberimde *Mekke*'ye, ... ayni sene, tamamlamak üzere götürdüm. Böylece gerek bu kitap gerekse diğer (eser)ler ile, -bâzı kardeşler(imiz)in teşvîkiyle-, *bize gelen ilâhî emir* sebebiyle, onları yazmağa uğraştık...»

İnşâ'ud-Devâir'in konusuna dair başka bir kayıtta da şöyle diyor:

[25] «... *Kelâm ilmi* sâhiplerinin indinde «sıfatlar» denilen yedi (ilâhî) sıfat, bu ikisini (yâni: ulvî ve süflî âlemleri) tazammun eder. Biz bunu, *İnşâ'ud-Devâir* adını verdiğimiz kitabımızda geniş olarak zikr ettik...»

[26] «... *Zât,* sıfatlar ismini alan yedi (tâne) nisbet ismi ile ihtisâs ettiği (=husûsiyet kazandığı) için, bütün isim ve sıfatlar ona rucû eder. Onların zât'a rucû etmesini biz *İnşâ'ul-Cedâvil Kitâbı*'nda zikr ettik...»

Yukarda (not 25 ve 26'da) azçok belirsiz şekilde ortaya konan açıklamanın teferruâtı ise, yine Futûhat'da verilerek şöyle deniliyor:

[26*] «... Şu halde *insan,* canlı, âlim, irâde sâhibi, işiten, gören, konuşan (ve) kadîr (=kudretli) ismini alan (sıfatlarla) vasıflanmıştır. Bütün *ilâhî isim*ler dahî, ... zikr ettiğimiz bu «yedi isim» in haytası altındadır. ... Biz bunlardan bir kısmını, geniş olarak (İnşâ) *el-Cedâvil ve'd-Devâir* isimli

---

23. *Fut.,* 1/61 (18-22)
24. *Fut.,* 1/109 (5-12) = Bak. br. XXVII[69]; *ilahî emîrle telîf* için bak. IV[2] ve X[3]
25. *Fut.,* 1/110 (33-34)
26. *Fut.,* 2/509 (19-20)
26*. *Fut.,* 3/443 (13-18)

kitabımızda andık ve orada alenî (= açık) ve müselsel iki mertebeyi *şekiller* (hâlin)de tasvîr ettik...»

Bütün bunlardan çıkan netîce şudur: Eserin adı bir defâsında (XXVIII[4]) *Neş'et'ül-Cedâvil ve'd-Devâir* olarak, gösterilmişse de, buradaki *Neş'et* sözü, zâten *İnşâ* sözüyle ayni kök harflerinden teşekkül ettiği ve hemen her zaman *İnşâ* lafzı kullanıldığı için, eserin orijinal ismi için bir sakınca teşkîl etmiyor. Diğer taraftan ayni ufak tefek değişiklikler, *Cedâvil ve Devâir* kelimelerinin de takdîm-te'hîr edilmesinde göze çarpmaktadır. Dikkat edildiği üzere bu değişiklikler, bizzat müellif tarafından (herhalde dalgınlıkla) yapılmıştır.

[27] «... (Dört çeşit âlem vardır)... Bunlar için -feleklerin sûretleri ve tertibi üzerine-, dostumuz *Ebû Muhammed Abdülaziz*'in mahallinde (: evinde?), *Tunus*'da yazmağa başladığımız *İnşâ el-devâir kitâbı*'nda, *dâireler* halinde (misâller) verdik...»

İRŞÂD FÎ HARK'İL-EDEB'İL-MÛTÂD

الارشاد فى خرق الادب المعتاد

Gerek ismi gerekse konusu Futûhat'da bir defaya mahsus olmak üzere zikr edilen bu eser, aşağıdaki kayıttan da anlaşılacağı üzere hiçrî 592 (m. 1196) senesinden ö n c e kaleme alınmış olmalıdır. Kendisi şöyle diyor:

[27*] «... İşbiliyye'de 592 senesinde *Ebu'l-Huseyn ibn-i Ebî Ömer ibn'üt-Tufeyl*'in evinde gecelemiştik. (Bu zât) bana çok saygı gösterir ve huzûrumda nâzik davranırdı. O gece *Ebu'l-Kasım el-Hatîb,* (ayrıca) *Ebû Bekr ibn-i Sâm* ve (bir de) *Ebu'l-Hakem ibn'üs-Serrâc* da bizimle birlikte gecelemişti. Bunların hepsi de bana çok saygılı olup, (benim) huzûrumda sukûnet ve terbiyeyi gözetirlerdi.

Her neyse, onların ferahlaması için bir hiyle yapmak (çâre bulmak) istedim. Böylece ev sâhibi (olan İbn'üt-Tufeyl) benden birşeyler sorup öğrenmek isteyince, onların bilgilerinin genişlemesi konusunda, kendimce bir yol bularak dedim ki:

— Eserlerimden *el-İrşâd fî hark'il-edeb'il-mutâd* adını verdiğimizi okuyun. Şâyet dilersen, sana o kitabın fasıllarından bir fasıl arz edeyim.

---

27. *Fut.,* 1/133 (26-27)

Anlaşılıyor ki, bu eser, *Tunus*'da yazılmağa başlanmıştır. Sonra da İbn'ülarabî, bu eserini tamamlamak üzere (h. 598 yılında), *Kudüs*'e götürmüş fakat yine bitirememiş, bu sebeble de, hacc vesilesiyle gittiği *Mekke*'ye götürmüştür. Ayr. bak. XXVIII[24].

27*. *Fut.,* 4/595 (10-16) = *MİA,* 119 = Bak. br. XXVII[49]

O da :

— İstiyorum dedi.

Böylece onun kucağına ayağımı uzatarak

— Beni جر et (bakalım) dedim.

Bu sûretle ne kasd ettiğimi anladı. Oradakiler de anladı ve bilgileri genişledi. İçinde bulundukları darlık ve ürkeklikten kurtuldular.

Geceyi çok güzel bir gece olarak, dînî mubâsata (genişlik, ferahlık) içinde geçirdik...»

İSFAR AN NETÂİC'İL-ESFAR

الاسفار عن نتايج الاذكار

Bir defasında telmih şeklinde ve iki defasında da açıkça olmak üzere Futûhat'da üç defâ zikr ettiği bu eser ve konusu hakkında, İbn'ül-arabî, önce telmîh sûretiyle diyor ki :

[28] «... Bunda, kendisinin kâim (mevcud) olduğu hayranlığı ortadan kaldıran sıfat(lar)ın bilgisi ve ondan ayrılan ve (ayrıca) ilâhî nefeslerin bilgisi ile «seferlerin neticelerinden isfâr» (=İsfâr an netâic'il-esfâr) bilgisi vardır...»

Kitabın ismini hem izah hem de telmih eden bu kayıttan başka, yine Futûhat'da şunları okumaktayız :

[29] «... Âyet'lerini göstermek için kulu (Hz. Muhammed)i *Mescid-i Harâm*'dan *Mescid-i Aksâ*'ya (Kudüs'e) yürüten Allahın şânı münezzehtir. Biz bu «sefer»i (yolculuk'u) *el-İsfâr an Netâic'il-Esfâr* adını koyduğumuz bir kitapçığımız'da zikr ettik...»

Yine Futûhat'da yapmış olduğu başka bir açıklamaya göre diyor ki :

[30] «... Bu mertebeden (dolayı) *ittihâd ve hulûl*'e inananlar türedi. Zirâ bu, ayağı kaydırtan bir ilim mertebesidir. Bundaki şüphe çok kuvvetlidir. Onu, birleşik delil (yani kıyas) ve sırlar (tasavvuf) bilgisi ayakta tutamaz. Bu konuda bizim bir kitapçığımız var ki, ismini *el-İsfâr an Netâic'il-Esfâr* koyduk...»

Başka bir açıklamasında ise, şöyle diyor :

[30*] «... Hz. Mûsâ'ya âit bu firâr'ı, *el-İsfar an netâic'il-esfâr* kitabında anlatmıştık...»

---

28. *Fut.*, 3/164 (6-7)
29. *Fut.*, 2/425 (23-24)
30. *Fut.*, 3/41 (27-37)
30*. *Fut.*, 2/172 (27-28)

İSRÂ VE TERTÎB'ÜR-RÂHİLE

الاسراء و ترتيب الراحله

Daha önce başka bir kitap vesilesiyle ismi ve konusu geçmiş olan bu

[31] «... Söylediğim ve *el-İsrâ Kitabı*'na koyduğum beyitler (şunlardır)
Ben Kur'ânım ve Seb'ul-Mesânî (=Fâtiha sûresi) yim
Evânî'nin rûhu değil, ruhların rûhuyum...»

Biraz önce işâret ettiğimiz gibi, daha önceki sayfalarda İbn'ül-arabî'nin mîracını anlatırken tercümesini verdiğimiz bir metinde kendisi aynen şunları söylemekteydi :

[32] «... Bunu, (yani sûfîlerin mîrâcından müşâhede ettiğimizi) *el-İsrâ ve Tertîb'ür-Râhile* isimli kitabımızda zikrettik...»

İTTİHÂD

الاتحاد

Bu eser, Futûhat'da sâdece bir defâ zikr edilmiştir. Çok kısa bir açıklama hâlinde İbn'ül-arabî diyor ki :

[33] «... *Risâlet'ül-İttihâd*'ta zikrettiğimiz üzere, (Allahı) seven irfân sâhibi (sûfîler), işin mâhiyetini bildiği için izdirap duymaz...»

el-MEBÂDÎ VE'L-GÂYÂT

المبادى والغايات

Futûhat içinde birçok defâ zikr edilen ve ismi anıldığı sıralarda henüz bitmemiş olduğu anlaşılan bu eser de İbn'ül-arabî'ye âittir ve esas konusu, harfler'in metafizik değerlerinin gösterilmesidir. Aşağıda Futûhat'dan nakledeceğimiz bilgilerden XXVIII[34] de bu eserin tam ismi, ayrıca bu eserin o sıralarda henüz yazılması bitmemiş olduğu XXVIII[35] de gösterilmektedir. Diğer notlarda ise bu eserin içindeki konulara dâir (İbn'ül-arabî tarafından) misaller verilmektedir. Şimdi bütün bunları sırasıyla gözden geçirelim.

Bundan önceki sayfalarda, başka bir eser dolayısıyla ismi ve konusu[34] geçmiş olan *el-Mebâdî ve'l-Gâyât*'ın tam ismi ve o sıralarda henüz bitmemiş olduğu bildirilmek üzere deniliyor ki

---

31. *Fut.*, 1/10 (19-26) : Bak. **XXIX[19]**
32. *Fut.*, 3/381 (33-35 vd) : *Terc.*, XII[3]; ayr. bak. XXIX[3]
33. *Fut.*, 2/391 (35-36)
34. *Fut.*, 1/71 (13-15) = Bak. br*i* **XXVIII[11]**

[34*] «... Harfler âlemi'nden ayn (غ), gayn (ع), sin (س) ve şin (ش)'i cinn'lerin nasîbi yaptık. ... Bu (konu)ların zikri ve beyânı, başlıbaşına bir dîvâna (büyük bir esere) muhtaçtır. Fakat biz bunları tamamlayıcı olarak *el-Mebâdî ve'l-Gâyât fîmâ tahtevî aleyhi hurûf'ül-mu'cem min'el-acâib ve'l-âyât Kitâbı*'nda zikr ettik. Bu (kitab) elimizdedir (henüz bitmemiştir). Bundan ancak kolay (=az) sayıda, dağınık yapraklar yazılmıştır. Lâkin bu (Futuhat'daki 2. nci) bâb'ta ondan şimşek parıltısı (kadar az) bahs edeceğiz...»

Görüldüğü üzere burada bir taraftan eserin tam ismi diğer taraftan da henüz yazılması bitmemiş olduğu ve nelerden bahs ettiği anlatılmıştır. Eserin henüz tamamlanmamış olduğunu haber veren diğer bir kayıt da şudur:

[36] «... Ve Allah Teâlâ isterse, harfler'deki maksad (konusun)da bize âit *el-Mebâdî ve'l-Gâyât Kitâbı*'nda kâfî (açıklama) vereceğiz. O kitap (henüz) elimizdedir. (Yazmakla meşgûlüz)...»

Bunları tâkib eden aşağıdaki notlarda ise, eserin diğer konularına dair misallere şâhid olacağız. İbn'ül-arabî, Futûhat'm çeşitli yerlerinde şunları söylemektedir:

[36] «... *el-Mebâdî ve'l-Gâyât* Kitabı'nda takrîr (izah) ettiğimiz üzere gerçek, buna karşı gelir (aykırı düşer). O (eser) içinde, diğer harfler bir yana, niçin (sâdece) ayn, gayn, sin ve şin harfleri ile hususiyetlendiklerini beyân ettik...»

[37] «... Bu harfler ile ilâhî hazret (mertebe) arasında toplayıcı münâsebet konusunda, *adı geçen kitapta,* (yani el-Mebâdî ve'l-Gâyât'da) söz söyledik (açıklama yaptık) ...»

[38] «... İnsanlar için olan Nun (ن), Sad (ص) ve Dad (ض) ile, İlâhî mertebe için olan Elif (أ), Zay (ز) ve Lâm (ل) arasındaki münâsebeti (ilişkiyi), *el-Mebâdî ve'l-Gâyât* Kitabı'nda zikr ettik...»

[39] «... Derim ki, noktalı harfler'in fasılları 500'den daha fazlaya ulaşır. Her fasılda da birçok mertebeler vardır. Bunlar üzerinde sözü (şimdilik) terk ettik. Tâ ki (ilerde) *el-Mebâdî ve'l-Gâyât* Kitabı'nda inşâallâh geniş bilgi verelim...»

34*. *Fut.*, 1/57 (14, 17-19) = Krş. br. XXVIII[36]
35. *Fut.*, 1/84 (32-34)
36. *Fut.*, 1/57 (23-24) = Krş. br, XXVIII[34*]
37. *Fut.*, 1/57 (31-32)
38. *Fut.*, 1/58 (5-7)
39. *Fut.*, 1/63 (4-5)

[40] «... Harfler'in olduğu gibi, onların da basîtleri, hâlleri ve makâmları vardır. Nasıl ki onları inşâallâh, *el-Mebâdî ve'l-Gâyât* Kitâbı'nda zikredeceğiz...»

[41] «... Bütün bunlar, *el-Mebâdî ve'l-Gâyât* Kitabı'nda (bulunmakta)dır...»

[42] «... *el-Mebâdî ve'l-Gâyât* Kitabı'nda noktalı harfler'in tazammun ettiği şeyi takrir (izah) ettiğimiz üzere, harfler, (kendi) mertebelerine göre amel (tesîr) ederler...»

MEFÂTÎH'ÜL-GUYÛB

مفاتيح الغيوب

Futûhat'da sâdece bir defâ zikredilen ve İbn'ül-arabî'ye âit olan bu eser için, kendisi «kitapçık» (=cüz') diyor ve şunları ilâve ediyor:

[43] «... (Şimdi) ana menziller (=mertebeler)'den her sınıfın tazammun ettiğini zikr edelim: ... Bunların ilki, medh (övme) menzilidir. Bunun feth yani sırrın fethi (açılması) ve ilk fethlerin menzili (olan) bir mertebesi vardır. Bu (konu)da bizim *Mefâtîh'ül-Guyûb* (isimli) bir kitapçığımız vardır...»

MA'LÛM MİN AKÂİD'İ EHL-İR-RUSÛM

المعلوم من عقائد اهل الرسوم

Futûhat'da ismi ve konusu bir defaya mahsus olmak üzere zikr edilen bu eseri İbn'ül-arabî, talebeler tarafından ezberlenmesi kolay olsun diye secili bir üslûpla yazdığını haber vermekte ve şöyle demektedir:

[44] «... bu millet için (olan) delil'lerin kaynakları üzerinde, talebelerin ezberlemesi kolay olsun diye, secili lafızlarla işâretler verdim ve onu *el-Ma'lûm min akâid'i ehl'ir-rusûm* (diye) adlandırdım...»

MANÂHİC'ÜL-İRTİKA

مناهج الارتقاء

Futuhat'da ismi ve konusu geçen eserlerden biri de Menâhic'ül-İrtikâ adını taşımaktadır. İbn'ül-arabî bu eseri hakkında şöyle diyor:

---

40. *Fut.*, 1/96 (1-2)
41. *Fut.*, 1/97 (18)
42. *Fut.*, 1/212 (31-32)
43. *Fut.*, 1/192 (33, 37) - 193 (1)
44. *Fut.*, 1/41 (29)

[46] «... Bize gelince : Bu menzillerden (bâzılarım), bize âit *Menâhic'ül-irtika* ismini verdiğimiz bir kitapta zikr ettik. (O kitap), 300 makam ihtivâ eder. Her makamda 10 menzil vardır. Şu halde orada, 300 menzil mevcuttur...»

MERÂTİB'u ULÛM'İL-VEHB

مراتب علوم الوهب

Daha önceki bölümlerden birinde (bak. br. XII[11]) ismi ve konusu geçen bu eserden İbn'ül-arabî iki defâ bahsetmiştir. Nitekim kendi mîrâc'ından bahsederken şöyle diyordu :

[46] «... (Sidre-i müntehâ'daki) dört (tâne) nehire gelince : Bunlar, *Merâtib'u ulûm'il-vehb* adını verdiğimiz küçük eserimizde zikr ettiğimiz dört tâne ilâhî bilgi'dir...»

[47] «... İçmek, bâzen susamak'tan, bâzen de susamaktan değil de lezzet (keyif) den olur. Tıpkı cennet ehli olanlar için zevk makâmına yaratılmış havuz'dan içmeleri gibi...

İçmek, içki(ler)in değişmesine göre değişir : İçilecek şey, tek nevî ise, o zaman (içmek), içenlerin mizacına göre değişir. ... İnsanlardan bâzılarının içkisi *su*'dur; bâzılarının içkisi *süt*'dür; bâzılarının içkisi *şarap*'tır ve bâzılarının içkisi de *bal*'dır. ... Zira bu (içkiye âit) sınıflar // muhtelif ilimlerin sûretleri'dir. Biz bunları *Merâtib'u Ulûm'il-vehb* adını verdiğimiz bir kitapçık'da zikr ettik...»

el-MA'RİFE

المعرفة

Bu eserden ise İbn'ül-arabî Futûhat içinde beş defâ bahsetmiş, onun gerek ismini gerekse konusunu şöylece belirtmiştir :

[48] «... Sonra bunları Allahın yolu (olan tasavvuf) ehlinden, Allâhın dostu (olan), gerçeği bulan, keşf ve varlık ehli (olan) sûfîlerin seçkinlerinin akîdesiyle takib ediyorum. Buna da ayrıca, başka bir kitapçık yaptım (yazdım) ve onu, *el-Ma'rife* (diye) isimlendirdim...»

---

45. *Fut.*, 2/311 (16-18)
46. *Fut.*, 3/390 (11) = Bak. XII[11]
47. *Fut.*, 2/610 (31-33) - 611 (1)
48. *Fut.*, 1/41 (30-31)

[49] «İhtirâ (=îcâd) kavramının zâhiri, şâhid (gören kimse) konusunda, misâlin yokluğudur. Şu halde, *-el-Ma'rife billâh Kitâbı*'nda takrir (izah) ettiğimiz gibi-, bir emr'de Allah Teâlâya dâimâ mâlum ve görünür bir icad nasıl doğru olur?

[50] «... De ki herşey Allahın katındandır (K. 4/78) Böylece Allah, herşeyi Allaha izâfe etti. Her şey ise «iyilik» (=hayr) dır ve bu O'nun elindedir. Kötülük (=şerr) ise O'na (âit) değildir. Böylece soran, sorulana itâat ve günâh lafzı ile vehm (zann) etti. Tâ ki ondaki bilgi'yi görsün. Zira keşf (tasavvuf)'dan (çıkan) hakikatlarm bilgisini iddiâ edenler için, bu bir imtihan (deneme) suâlidir. Bu faslı, bize âit *el-Ma'rife Kitâbı*'nda takrir (izah) ettik...»

[51] «... *el-Ma'rife Kitâbı*'nda dedim ki, bâzı insanların dediği gibi, mümkün (varlıklar), bizâtihi yokluk'u gerçekleştiremezler...»

[52] «... Rizâ meselesi için, ince bir mânâ vardır. Biz bunu *el-Ma'rife Kitâbı*'nda zikr ettik. O, latif bir *kitapçık*'tır. Oraya bakıla...»

MA'RİFET'ÜL-MEDHAL İLE'L-ESMÂ VE'L-KİNÂYÂT

معرفة المدخل الى الاسماء والكنايات

Futuhat'da ismi ve konusu sâdece bir defâ zikr edilen ve üstelik o sıralarda henüz kaleme alınmadığı (sonradan yazılacağı) haber verilen büyük bir eserini, hulâsa sûretiyle bu kitapta derleyip toparladığını şöylece anlatıyor :

[53] «... Bu konuda (yani ilâhî isimler konusunda) bir kitap vaz'etmeğe (yazmağa) azm etmiştik. (Henüz yazamadık, fakat) onu küçük bir latif kitapçık'da ihtisâr ettik (özetledik) ve ona *Mâ'rifet'ül-medhal ile'l-esmâ ve'l-kinâyât* ismini verdik. O (kitap), acâib (ve) garip bir üslûb (ile) dir. Bunu bildikleri halde, geçmiş olanlardan buna tenbih (işâret) eden bir (kimse)yi görmedim...»

MÂ'RİFET'ÜL-KUTB VE'L-İMÂMEYN

معرفة القطب والامامين

İbn'ül-arabî ismini açıkça bildirerek değil fakat telmih şeklinde bir eserin-

49. *Fut.*, 1/181 (31-33)
50. *Fut.*, 2/73 (20)
51. *Fut.*, 2/110 (28-29)
52. *Fut.*, 2/595 (8-9)
53. *Fut.*, 3/168 (20-23) = Krg. IV[10]
Fut., 2/304 (7-8)'de bunun, son cümlesi *tekrar*'lanıyor :
«... Benden başka, buna *tenbîh* eden bir kimse görmedim...»

de daha bahs ediyor: Bu eserin konusu, tasavvufî makamların en yücesi olan kutb ile onun vekilleri olan imâmeyn'in mertebesidir. İşâret ettiğimiz gibi, İbn'ülarabî bu eserin adını açıkça söylemiyor fakat konusu için «Kutb ve İki İmâm'ın Bilinmesi» anlamına gelen ve başlıkta görülen bu ismi kullanıyor.

Bu mülâhazanın önemi şuradadır: Bilindiği üzere İbn'ül-arabî'ye izâfe edilen eserler arasında bu ismi taşıyan bir kitap ta bulunuyor. Hatta Futûhat'm 270 nci Bâb'ı dâhî bu konuyu ele almaktadır: (*Fut.,* 2/635-639).

Eser hakkında Futûhat'da bulduğumuz açıklama şundan ibârettir:

[54] «... *Mâ'rifet'ül-Kutb ve'l-İmâmeyn* (=Kutb'un ve İmâmeyn'in Bilinmesi) konusunda, bize âit bir *kitapçık*'ta, onun hâllerini zikrettik...»

MERKEZ
المركز

İsmi ve konusu sâdece bir defâya mahsus olmak üzere Futûhat'da zikr edilen ve İbn'ül-arabî'ye âit olan eserlerden biri de budur. Kendisi şöyle diyor:

[55] «... Ve biz, merkez'e kâil değiliz: Ancak unsurların nihâyetine (son oluşuna) kâiliz (inanırız). Zirâ merkez'e kâil olan der ki: bu (merkez), toprak, su, ateş ve hava unsurlarını arayan ince (ve) akılla kavranan bir emir (=nesne)dir. Ve toprak olmasaydı su onu mutlaka devr ederdi (meydana getirirdi); hava olmasaydı hava onu mutlaka devr ederdi; hava olmasaydı, onu da ateş devr ederdi.

(Mesele) keşke onların dediği gibi olsaydı. Fakat görüyoruz ki buharlar, aşağıyı istiyor (yere çöküyor) fakat duyular(ımız) bunun hilâfını müşâhede ediyor.

Biz bu faslı, bize âit *el-Merkez Kitâbı*'nda beyân ettik. O (kitap), latîf bir kitapçık'tır...»

MEŞÂHİD'ÜL-KUDSİYYE
المشاهد القدسية

Futuhat'da ismi ve konusu sâdece bir defâ zikr edilen ve İbn'ül-arabî'ye âit olan eserlerden biri de budur. Kendisi şöyle anlatıyor:

[56] «... Kul'un dostluğu onun rabb'idir; Rabb'in dostluğu da onun kuludur.

54. *Fut.,* 2/637 (20-21)
55. *Fut.,* 1/156 (3-8)
56. *Fut.,* 4/161 (31-34)

Allah der ki: Siz Allaha yardım ederseniz, (o da) size yardım eder.

Bu iki dostluk arasında ince bir fark vardır. Allah kendi yardımını bir mükâfât yapmış ve inşâ (انشاء) nın mertebesini sana kılmış (=bırakmış) dır. Nasıl ki (Allah) seni bilmekliğini, senin onu bilmekliğine önce kılmıştır. Bu da sen, kendi bilginin nereden (olduğunu) bilesin diyedir. Zira Allah, «sizi tecrübe ederiz, tâ ki bilelim...» (K. 11/7) demiştir...»

el-Meşâhid'ül-Kudsiyye Kitâbı'nda zikrettik ki (Allah) bana: — Sen, asılsın ben de fer'im dedi...»

MEVÂKİ'UN-NUCÛM

مواقع النجوم

İsmini, muhakkak ki Kur'anda geçen *mavâkı'un-nucûm* (K. 66/25) tabirinden alan ve ayrıca bir deyim olarak Fut. 1/369(28)'de dahî görülen bu eser, Futuhat'da gerek ismi gerekse konusu en çok zikr edilen eserlerden bir tânesidir. Daha önceki bölümlerden birinde bu eser, «onbir günde yazılmış olması» bakımından zikredilmişti. (XXVII[60]) Ayni notu daha etraflı şekilde buraya da alacak olursak, İbn'ül-arabî diyor ki:

[57] «... Biz bunları tam olarak, onlara âit kerâmetler, nurlar, menziller, sırlar ve tecellîler ile birlikte, *Mevâkı'un-Nucûm* isimli kitabımızda beyân ettik. ... Onu, *Ramazan* ayında, *Meriyye* şehrinde (hicrî) *595 yılında, onbir günde kayd ettim* (yazdım). O (kitap), üstad'tan mustağnîdir (hocasız okunabilir). Belki üstad (hoca), ona muhtactır (hocalar bile ondan faydalanabilir). ... Bu kitap, bir üstâdın bulunabileceği en yüksek makâmdadır...»

[58] «... Hz. Peygamberin işâret ettiği gibi: (namaz için) tam abdest alanlar, sonra iki rek'at rukû edenler (=namaz kılanlar), bu iki rek'atta, ... onlara cennette (ki) göklerin kapısı açılmış olur: Hangisinden isterse (oradan) girerler. Bu şahsa böylece, tahareti (temizliği) mükemmel ve sırrı temiz oluşunda, uzuvlarının işlemlerinden (dolayı, cennet kapıları) açılır. ... Uzuvlar için (olan) bu önemli mertebeleri, *Mevâkı'un-Nucûm Kitâbı*'nda beyân ettik...»

[59] «... *Kâbe*'yi tavâfta, abdest şart olmuştur. ... Biz bunu, *Mevâkı'un Nu-*

57. ***Fut.*, 1/372 (25-28) = Bak. br. XXVII[60]**
58. ***Fut.*, 1/281 (35-)**
59. ***Fut.*, 1/399 (5-6)**

cûm'da, kutb feleği (bahsin)deki zâtî menzil menzilinde (faslında) beyân ettik...»

60 «... Ma'rifet ve ilim arasındaki fark (konusun)da, *Mevâkı'un-Nucûm Kitâbı*'nda tam olarak söz söyledik (bilgi verdik). Orada beyân ettik ki, mârifet makâmına kâil olana bundan (suâl) sorulduğunda, ilim makâmındaki muhâlifin cevâp verdiği (gibi) cevap verir...»

61 «... *Mevâkı'un-Nucûm Kitâbı*'nda bu kerâmetlerin fasıllarını zikr ettik; onun mertebelerini ve intâc ettiği şeyleri beyân ettik. ... Bu (kitap), doğru yollu, faydası büyük, cirmi (hacmi) küçük bir kitaptır. Bunu «münâsebet» üzere binâ ettik. Zira «münâsebet», âlem'in varlığının ve âlemden (doğan) mûcize'lerin aslıdır. ...»

62 «... Kur'ân, Allahın kelâmı (sözü)dür. Böylece, Allahın kelâmında *vâhid* lafzı bulunduğunda bunun hükmü bundaki lafzî iştirâk sebebi ile *ehadiyyet* hükmündedir. ... (Vahid ismi), Allahtan başka hiç kimsenin isimlenmediği Allah ismi gibi olur. Allaha mahsus bu tenzihten (ortaya çıkan) bu menzile (mertebeye) müteallik şeyden de, *Nevâkı'un-Nucûm Kitâbı*'nda zikrettiğimiz mârifetler (bilgiler) hâsıl olur...»

63 «... Allâha ait samedânî (ebedî) tecellîde mârifetler, hakîkatlar, zıyâ sırları vesâireden (doğan) bu menzilin (mertebenin) tazammun ettiğine vakıf olmak isteyen(ler), *Mevâkı'un-Nucûm Kitâbı*'ndan bâb'ül-Kalb (Kalb bâbı) içinde onu mutâlaa etsin...»

64 «... (bu konudaki) kitapları ve isimlerini, bu kitapta (Futuhatta) Menzil'-ul-Kur'ân'da ve (ayrıca) *Mevâkı'un-Nucûm Kitabı*'ndaki Uzv'ul-lisân (bölümün)de kısmen zikr ettim...»

65 «... İlim ve mârifet'in ve bu ikisi arasındaki farkın tahkîk (edilmesi)ni isteyenlerin üzerine, bize âit *Mevâkı'un-Nucûm Kitâbı*'nı (okumak) gerektir...»

66 «... Her uzuv'da kendisine mahsus bir amel (işlem) olması gibi, işlem için dahî, kevn'den yana kendisine mahsus bir netîce vardır (ki) ona ke-

60. *Fut.*, 2/355 (9-11)
61. *Fut.*, 2/414 (35-37)
62. *Fut.*, 2/646 (19-23)
63. *Fut.*, 2/708 (29-30)
64. *Fut.*, 3/515 (21-22)
65. *Fut.*, 4/58 (27-28)
66. *Fut.*, 4/186 (10-15)

râmet adı verilir. Bunu intâc eden, bu işlemin hâlidir. Mükellef (sorumlu) uzuv ve (bir de) bu uzva mahsus olan işlemin hâli, bu kerâmetle münâsib (nisbetli, bağlantılı)dır. Her uzvun işleminde tafsîl(ât) vâkidir. Onun yâni işlemin, Hakk'dan (yana) bir netîcesi vardır (ki) menzil adını alır. Bunu da, bu işlem'in makâmı intâc etmektedir. Bu menzil dahî, Allahın indinde sorumlu uzuv ile bağlantılıdır. Bu uzva mahsus olan makâmın tafsîlâtı, çeşit çeşit menzilleri birinden ayırır. Bütün bunları, bize âit *Mevâkı'un-Nucûm Kitâbı*'nda beyân ettik. Bu (kitap), talebe için hoca yerine kâim olur. Talebe güçlüğe uğradığı zaman, (hoca da bu kitabı) eline alıp onu mârifete hidâyet ettirir...»

[67] «... (insandaki) ana kuvvetler, sekiz tânedir. Beş tâne hissî kuvvet (=beş duyu) ve ayrıca akıl, müfekkire ve hayal kuvvetleri. Bu kuvvetlerden mâdâsı, bu sekiz kuvvet için gardiyan (bekçi) gibidir. Bu kuvvetler her nekadar (ana) kuvvetler ise de, bunlarda diğerlerinden başka (olan) gardiyan ve ıklîd (kilitli?) bir mertebe vardır. Bu nevîlerdeki fazîlet (üstünlük) mâlûmdur.

Mevâkı'un-Nucûm'da zikr ettiğimiz herşey, bu zikrin (=açıklamanın) verdiğinin (ancak) bir kısmıdır...»

[68] «... hissî (maddî) gıdâlar mâlumdur; mânevî gıdâlar ise, akılların gıdâlandığı şeydir. ... Bunu, *Mevâkı'un-Nucûm*'daki *uzv'ül-yed* (bahsin)de beyân ettik. Şâyet (sözü) uzatmak olmasaydı, bu mertebede sırlara taallûk eden şeyi de beyân ederdik...»

[69] «... (ilâhî) vergi mertebeleri çoktur: Vermek, cömertlik, kerem, sehâvet, bol bol (yardım) saçmak, -ki bu da yiğitlik vergisidir-, işte bunları, bu kitapta (=Futûhat'da) *fütüvvet* (=yiğitlik) bâbında ve (ayrıca) Endülüs şehirlerinden *el-Meriyye*'de (hicrî) *595 senesinde, ilâhî emirle telîf ettiğimiz Mevâkı'un-Nucûm Kitâbı*'ndaki uzv'ul-yed (bölüm)de beyân ettik. O, şerefli bir kitaptır...»

[70] «... (samedânî mertebe): ... Bunun sâhibine *abd'üs-samed* adı verilir. Bunun birçok ayrıntılarını, bize âit *Mevâkı'un-Nucûm Kitâbı*'nda (bulunan) samedânî tecellî (konusunda)ki uzv'ul-kalb (faslın)da çok anlattık. Bu kitapta (Futûhat'da) dahî buna lâyık olanı (şimdi) zikr edelim...»

---

67. *Fut.*, 4/186 (23-26)
68. *Fut.*, 4/219 (26-29)
69. *Fut.*, 4/291 (3-5); *ilâhî emirle telîf* için bak. IV[2], X[3] ve XXVIII[24]
70. *Fut.*, 4/324 (27-28)

MEV'IZET'ÜL-HASENE
الموعظة الحسنة

İsmini Kur'ân'daki bir âyet'den (K. 16/125) alan bu eserini İbn'ül-arabî Futûhât içinde bir defâya mahsûs olmak üzere anmış ve bu eser içindeki konulardan birini kısaca zikretmiştir. Diyor ki :

[71] «... Tıbb ilmi, (bedendeki) itidâli isteyerek noksan olanı fazlalaştırmak yahut fazla olanın (bir kısmını) noksanlaştırmaktır. Bu (husus), Allah Teâlâdan uzun bir söz (âyet?) ile rivâyet edilmiştir. Onu *el-Mev'ızet'ül-Hasene*'de zikr ettik...»

MUBÂYAAT'ÜL-KUTB FÎ HAZRET'İL-KURB
مبايعة القطب فى حضرة القرب

Futûhat'da ismi ve konusu bir defâya mahsûs olmak üzere zikr edilen bu eser de İbn'ül-arabî'ye âittir. Aşağıda tercümesi verilecek uzun bir Futûhat metninden anlaşılacağı üzere bu kitabın konusu, mânevî mertebelerin en yüksek noktasını teşkîl eden *kutb* makâmı ve onun halefleri sayılan İmâmeyn *(iki imâm)* mertebeleridir. Tevâtüre göre Kutb vefât ettiği zaman, onun iki yanında bulunan İki İmâm'dan sağdaki önce Kutb olur, ondan boşalan makâma ise, soldaki imâm geçer ve soldakinden boşalan mevkii de aşağıdan gelen Ebdâl'den en liyâkatlisi doldurur. İbn'ül-arabî der ki :

[72] «... Soldaki imâm, *Abdülmelik*'dir. Sağdaki imâm da *Abdü Rabbihi*'dir. Bu ikisi Kutb için, iki vezîr (gibi) dir. Hz. Peygamber ölünceye kadar Hz. Peygamber zamânında Hz. *Ebû Bekr,* (bir) Abdülmelik idi. Hz. *Ömer* dahî (bir) Abdü Rabbihi idi. Böylece Hz. *Ebû Bekr,* Abdullah adını aldı. Hz. *Ömer* de Abdülmelik adını aldı. Hz. *Ömer*'in makâmına vâris olan imâm da Abdü Rabbihi ismini aldı. İş, kıyâmet gününe kadar böyle devâm eder.

Hz. *Hasan* ve Hz. *Huseyn,* Allah ikisinden de razı olsun, bu makâmda, insanların en mekîn (مكين) olanlarıdır. Yakınlık ve temkîn meclislerinden bir meclisde bu makâm idâre edilmek (üzere) ikâme edildiği zaman, kutb konusunda ilâhî yol cârî oldu (açıldı). Onun (yani Kutb için) büyük bir taht nasb (tayin) edildi. Halk onun değerine baksa (=düşünse) akılları uçar gider.

---

71. *Fut.,* 1/170 (19-21)
72. *Fut.,* 2/635 (22-37)

Allahın Kutb için yarattığı İki İmâm, Kutb'un huzûrunda otururlar dururlar ve ilâhî biy'at (itâat) ve halef olmak için ellerini ona uzatırlar.

Melek ruhları, cinnler ve rûhânî beşer (insanlar), birbiri ardına ona biy'at (itâat) emrini alırlar. ... Böylece her ruh ona itâat eder. Bu makamda ona suâl sorarlar. Ruh, meselelerden bir meseleyi Kutb'a sorar ve hazır olanların imâmı da, ilimde kendi mertebesini bilsinler diye cevap verir demek istiyorum. O vakit onlar da, hangi ilâhî ismin ona mahsus olduğunu bilirler.

İşte bu *mubâyaa* (=biy'at=itâat) için başlıbaşına büyük bir kitabı ayırdık (yazdık) ve ona *Mubâyaat'ül-Kutb fî Hazret'il-Kurb* adını verdik. Orada Kutb'a sorulan birçok meselelerin mânâsını ve onun (verdiği) cevâbı zikr ettik.

Ancak temiz ve (Allaha) yaklaşmış ruhlar, Kutb'a biy'at ederler. Ona biy'at eden meleklerden, cinlerden ve insanlardan ancak vefât etmiş kutb'ların ruhları hassaten suâl sorar. İşte biz bu (ismi geçen) kitabta, onların suâllerini ve onun bunlara (verdiği) cevabı yeteri kadar zikr etmiştik...»

NASÂİH

النصائح

İbn'ül-arabi, *nasâih* (: nasihatlar) konusunda(*) görülen bu eserini tanıtırken diyor:

[72*]. «... *Allah'ın dini* konusunda *nasihat* eden kimsenin, çok *bilgi*'ye, *akıl*'a, doğru *fikir*'e ve... *mûtedil mizâc*'a ihtiyâcı vardır. Şâyet bu hasletler onda yoksa, *hatâ*'lar, *isâbet*'den daha çabuk olur... Bu konuda bize âit, *Kitâb el-Nasâih* (Nasihatlar Kitabı) adını verdiğimiz bir cüz'(=küçük eser) vardır...»

RAHMET'ÜL-İLÂHİYYE

الرحمة الالهية

Futûhat'da ismi sâdece bir defâ zikredilen ve görünüş bakımından bir kitab ismi olmadığı intibâını veren bu eser konusunda kesin bir iddiâda bulunmak mümkün değildir.

[73] «... ve bu (sırr) Allahın ancak Allahı bilenlere izhâr ettiği gizli sırlardandır. Bunları Allahın kullarında (herhangi) birinden gizlemek gerekmez.

72*. *Fut.*, 4/520 (18-20)

*. *Nasâih* (: nasihatlar) konusunda bâzı örnekler, *XIV. Motif*'de verilmiştir. *Futûhat*'ın, özellikle 560 ncı *bâb*'ı, nasihatlar'la doludur.

73. *Fut.*, 3/269 (17-20)

Bir bilgin onları ketm ederse (gizlerse), Allahın kulları aldanırlar. Bizi aldatanlar ise bizden değildir. Yani aldatmak, bizim yolumuzdan değildir.

Allah, âriflerin kalblerinin kaynaklarının şerhi olan *el-Rahmet ül-ilâhiyye* Kitâbı'nda bizi de bu meseleye vâkıf edince, Allaha şükr ettik...»

ŞE'N
كتاب الشأن

İbn'ül-arabî'ye âit olmak üzere Futûhat'da üç defâ zikr edilen bu eserin konusu ve ismi şöylece anlatılmaktadır:

[74] «... Bizde gündüz kısaldığı zaman, bizden başkalarında (yani başka ülkelerde) uzamaktadır: Onlara nisbetle güneş yüksek menzillerde bize nisbetle de aşağı menzillerde bulunur. Böylece bizde gündüz uzayınca, onlarda da geceler uzar.

Gün, ayniyle gündür: Ne artar ne eksilir, ne uzar ne de kısalır. İşte gün'ün hakîkatı budur.

Sonra, gündüz istilâh hükmüyle bâzen gün ismini alır. Bunu (iyice) anla.

Allah Teâlâ, gece ve gündüz (den ibâret) olan bu zamânı, gün olarak yaratmıştır. Şu halde zaman, gün'dür. Allah, zaman'da mevcûd olan gece ve gündüz'ü, baba ve anne olarak yarattı. ... Gece gündüzü örtülediği zaman, gece «baba» olur, gündüz de «anne». Gündüz vakti Allahın ihdâs ettiği (zaman içinde yarattığı) herşey, kadının doğurduğu çocuklar mertebesinde olur. *Gündüz* de geceyi örtülediği zaman, (bu sefer) gündüz «baba» olur, gece de «anne». Gece vakti Allahın şen'lerden ihdâs ettikleri de, annenin doğurduğu çocuklar mertebesinde (hükmünde) olur.

Biz bu faslı, bize âit *el-Şe'n* Kitâbı'nda beyân ettik. Orada Allahın «... O Allah, her gün bir iş içindedir...» (K.XLV/29) sözü (âyeti) üzerinde konuştuk (açıklama yaptık)...»

[75] «... Yirmi dördüncü fasıl: Allahın nûr ismi ve bu ilâhî ismin, âlemin kalbi ve semâların kalbi olan dördüncü göğü vucûda getirmesi hakkındadır. Bunun aynisinin izhâr ettiği, pazar günü'dür. Allah burada insan ruhlarının kutbu'nu iskân etmiş (yerleştirmiş) tir ki, o da Hz. İdrîs aleyhisselâmdır. Allah bu semâya «Yüce Mekân» adını vermiştir. Çünkü o, bir kalb'tir. Zira onun üzerinde olan ondan daha yücedir. Böylece (Allah), mekân'ın mekân oluşunun yüceliğini mürâd eylemiştir. İşte

74. *Fut.*, 1/156 (30-36)
75. *Fut.*, 2/493 (10-18)

bu mekân için, mekân oluş bakımından yücelik mertebesi vardır. (Allah) onu simâk (السماك) mertebesinde yaratmış, onun yıldızlarını ve feleğini açığa çıkarmış nûn (=N) harfini ondan oluşturmuştur. Onun yıldızının hareketi ile geceyi ve gündüzü izhâr etmiş (açığa vurmuş)tur. Böylece günü (ikiye) bölüştürmüştür.

Erkân (ana unsurlar)'da birleşik (cisim)ler (bakımın)dan zâhir olan şeyin neticelendirilmesi için Allah, bunlardan herbirini dişi, diğerini de erkek yapmıştır. Böylece umûmî olarak gündüzün eserlerden doğan ve zâhir olan herşeyin annesi gündüz, babası da gecedir. Geceleyin doğan şeyin de annesi gecedir, babası da gündüzdür. Bu sebeble gündüz dişi olunca, geceler gündüze nüfûz eder. Gece de, dişi olunca, (bu sefer) geceler gündüze nüfûz eder. Biz bunu, *Şe'n Kitâbı*'nda beyân ettik...»

[76] «... Yirmi yedinci fasıl: Mübîn ismi hakkındadır. Bu isim, dünyâ semâsının ve yıldızının (ay'ın) meydana getirilmesine teveccüh etmiş (yönelmiş) tir. Onun feleği pazartesi günüdür. Bu da bir tâc mertebesindedir. Bu feleğin hareketinden noktasız D (د) harfi (meydana gelmiştir). Alemde ruh ve cisim olarak pazartesi günü meydana gelen hükümlerden her biri ona âittir. Bütün bunlar o günün gecesi ile değil fakat gündüz iledir. Zira her günün gecesi, her günün sabâha erdiğindeki gece değildir. Güneşin batması ile bu gün içinde olan (meydana gelen) gece de değildir. İşte biz bunu, *Şe'n Kitâbı*'nda zikr ettik...»

ŞERH'ÜL-ESMÂ'İL-HÜSNÂ

شرح الاسماء الحسنى

İbn'ül-arabî'nin gerçi bu isimde bir eseri bulunduğu rivâyet edilmektedir. Fakat Futûhat içinde (aşağıda görüleceği üzere) zikredilen husus, kesin olarak böyle bir eser isminden değil ancak bir cüz'den (=kitapçıktan) ve onun şerhinden ibâret görünmektedir. Kendisi şöyle diyor:

[77] «... Dış (maddî) âleme mahsûs olan (ilâhî) isimlere gelince: Bunlar, biz neredeysek orada bulunan isimler değildir, başkadır. Biz, *Şerh'ül-esmâ'il Husnâ*'da *bize âit bir kitapçıkta,* Celîl isminin mânâsını iki yönden kısaca beyân etmiştik...»

ŞERH TERCÜMÂN'İL-EŞVÂK

Bu kitabın asıl ismi ZEHÂİR VE'l-Â'LÂK olduğu için, bahis konusu eser mezkûr isim altında, sonradan bahis konusu edilecektir. (Bak. XXVIII[92] ve[93])

---

76. *Fut.*, 2/493 (28-32)
77. *Fut.*, 2/601 (34-35)

TÂC'ÜR-RESÂİL VE MİNHÂC'ÜL-VESÂİL

تاج الرسائل و منهاج الوسائل

Futûhât'da zikredilmek sûretiyle İbn'ül-arabî'ye âit olan ve daha önceki bölümlerden birinde (bak. mot. VI[12]) bir defâ daha bahis konusu edilmiş bulunan bu eser hakkında İbn'ül-arabî şöyle diyor :

[78] «... *Kâbe* ile benim aramda, ona komşuluğum zamanında mektuplaşmalar ve haberleşmeler ve dâimî serzenişler vardır. Kâbe ile kendi aramdaki konuşmalardan bâzılarını *Tâc'ür-resâil ve Minhâc'ül-Vesâil* adını verdiğimiz, zannımızca yedi veyâ sekiz risâle (mektup) ihtivâ eden bir kitapçığımız'da zikr etmiştim. ...»

Okuyanlar, şâyet kitabımızda tam ve etraflı tercümesi bulunan uzun metni (bak. VI[12]) gözden geçirecek olurlarsa, daha geniş bilgi elde edeceklerdir.

TEDBÎRÂT'ÜL-İLÂHİYYE

التدبيرات الالٰهية

Futûhat'da gerek ismi gerekse konusu dört defâ zikr edilen bu kitap, İbn'ül-arabî'nin en önemli ve tanınmış eserlerinden biridir. Bundan önceki sayfalarda bahis konusu edilen *el-Cem'u ve-t'Tafsîl* adındaki kitapla birlikte kendisinden bir defâ daha bahs ettiğimiz bu eser hakkında şöyle demekteydi :

[79] «... Allahtan ayrılanların şehâdet âlemi, «hitâb âlemi» dir; Allâha kavuşanların şehâdet âlemi ise, «ceberût âlemi» dir. Ceberût âlemindekilerin rabbi (efendisi), «melekût âlemi» dir; melekût âleminde olanların rabbi de, Kelâm (yâni Kur'ân) dır. Kelâmın da rabbi, tek ve ebedî olan, herşeyin rabbi (Allah) dır.

Biz bu fasılda (konuda), *el-Tedbîrât'ül-ilâhiyye fî aslâh'il-memleket'-il-insâniyye* Kitâbı'mızda çok söz söyledik...»

Yukardaki izahlarda açık olarak bu eserin tam ismi ile nelerden bahs ettiği görülmektedir. Yine bu eser hakkında kendisi şöyle diyor :

[80] «... Kitâb'm ve Kâtib'in mânâsını *el-Tedbîrât'ül-ilâhiyye fî aslâh'il-memleket'il-insâniyye* Kitâbı'ndaki dokuzuncu bâb'ta şerh ettik. Oraya bak....»

[81] «... Tecellîler şerîatların ihtilâfı (anlaşmazlığı sebebi) ile ihtilâf etmiştir.

---

78. ***Fut.*, 1/734 (5-8) = Bak. VI[12] (tere.)**
79. ***Fut.*, 1/126 (12-14) = Bak. XXVIII[14]**
80. ***Fut.*, 1/69 (8-9)**
81. ***Fut.*, 1/297 (7 ve 9-10)**

Böylece her iş, dâirevî'dir. Ondaki her cüz'(parça, bölüm), farz (farazî?) olarak evvel ve son oluşu ve bu ikisi arasındakini kabûl eder.

Bu dâirevî şekil gibisini (benzerini), *el-Tedbîrât'ül-ilâhiyye*'de zikr ettik...»

[82] «... Melikler (devlet başkanları)nm âdâbı (davranışları) ve bir melik'in kendi memleketinde nasıl olması gerektiğine dâir bilgi: İşte bu fende (konuda) bize âit bir kitap vardır ki ona: *el-Tedbîrât'ül-ilâhiyye fî aslâh'il-memleket'il-insâniyye* adını verdik...»

TEFSÎR'ÜL-KUR'ÂN

تفسير القرآن

İbn'ül-arabî'nin eserlerinden bir tânesi de Kur'ân Tefsîri'ne dâirdir. Futûhat'da Tefsîr'ül-Kur'ân şeklinde zikr edilen bu eserin diğer ismi el-Cem'u ve't-Tafsîl olduğu için, bu eseri de bu son isim altında, daha önceki sayfalarda (bk. XXVIII[8] → XXVIII[14]) zikretmiş idik. Bir şeye dikkat etmek gerekir ki, bahis konusu eser çoğunlukla el-Cem'u ve't-Tafsîl fî ma'âni't-Tenzîl adıyla zikr edilmekle berâber, (bakınız: XXVIII[9] → XXVIII[12]) bâzen hem bu isim hem de Tefsîr'ül-Kur'ân (birlikte) olarak geçmekte (meselâ bak. XXVIII[8]) ve bâzen de sâdece *Tefsîr'ül-Kur'ân* şeklinde zikredilmektedir. (Meselâ bak. XXVIII[13] ve XXVIII[14]). Bu sûretle her iki ismin ayni kitaba delâlet ettiği anlaşılmaktadır.

TENEZZÜLÂT'ÜL-MEVSILİYYE

التنزلات الموصلية

İbn'ül-arabî'nin en meşhur eserlerinden bir tânesi de et-Tenezzülât'ül-Mevsıliyye adındaki eserdir. Bu kitaptan kendisi, Futûhat içinde bir çok defâlar bahs etmiş, onun gerek ismini gerekse ihtivâ ettiği konuları haber vermiştir. Bu notları bir sıra dahilinde gösterecek olursak, kendisi şöyle diyor:

[83] «... *el-Tenezzülât'ül-Mevsıliyye*'de her semâda (gök tabakasmda)ki iş'ten (şey'den) Allahın vahy ettiği konuda (geniş) açıklama yaptık. Ona vâkıf olduğun zaman, bunda bulunan şeyi ve Hz. Muhammed'e mahsûs olan beşinci felek'de emr edilen vahy'e vakıf olursun...»

[84] «... Namazın sırlarından birşey bilmek isteyen ve marifetlerden (yana) her namazın verdiği sonucu ve peygamber ruhları ile bunların alâkasını ve felek hareketlerini bilmek isteyen, *el-Tenezzülât'ül-Mevsıliyye* adını alan kitabımıza baksın...»

---

82. ***Fut.*, 3/293 (30-31)**
83. ***Fut.*, 1/162 (6-8)**
84. ***Fut.*, 1/288 (27-29)**

[85] «... Halk, Emr ve Teklîf âlemi, Sidre-i müntehâda inkısâm eder (kısımlara ayrılır). Zira o, dört mertebeye ayrılır. Sidre-i müntehâ ise, beşinci mertebedir. Böylece (iş), kalem'den levh'e, arş'a, kürsî'ye ve sidre'ye nüzûl eder (iner). Bu suretle vâcib, kalem'den; mendûb levh'den; mahzûr arş'dan; mekrûh kürsî'den ve mubâh ise sidre'den zâhir olmuştur.

Mubâh, ruh bölümüdür. Saâdet âleminin ruhları onda (orada) sona erer. Onun köklerinde de (ki bu, Zakkum'dur), eşkîyânın (kötü kimselerin) ruhları sona erer. Biz bunları *el-Tenezzülât'ül-Mevsıliyye* Kitabında(ki) Pazartesi Bâbı'nda beyân etmiştik...»

[86] «... *el-Tenezzülât'ül-Mevsıliyye Kitâbı*'nda bu vâlilerin, ve nâiblerin ve örtü'lerin ve unsurî (cismânî) ve rûhânî elemde tesirden (yana) Allahın kendilerini emr sâhibi kıldığını... zikr ettik. Orada, Pazar Günü Bâbı'nda -ki, İmâm Bâbı'dır-, zikr ettiğimiz her şey üzerinde mufassal söz söyledik ve *Yedi Nakîb*'ten her bir nâib'in elinde olan şeyi Pazar Günü ve Cumartesiye kadar diğer günleri Bab'larında beyân ettik. (Ayrıca), Nebîlerin ruhlarının makamlarını da beyân ederek, peygamber ruhlarına bu ruhânî lâkabları verdik. Ve kıyâmet gününde, hicâb (gizlilik) ve rü'yetde (görme aleminde) onların mertebelerini beyân ettik. Ve kendilerine tâbi ehl-i saâdet ve şekâvet (iyi ve kötü) olanların söylediklerini beyân ettik. Bu ise, *Hz. Âdem* lisanıyla Pazartesi Bâbı'nda (bulunmakta)dır...»

[87] «... Her uzuv için mânevî bir temizlik vardır. Bunları *el-Tenezzülât'ül-Mevsıliyye* Kitabı'nın tahâret (temizlik) babları'nda zikr ettik...

[88] «... Sana kapıları açtım: Sen de Uzuv'ların konusun(da) abdest, gusl ve teyemmüm'de bu uslûb (tarz) üzere hareket et. Zira bu, Hakkın senden istediğidir. Bu temizlik üzerinde *el-Tenezzülât'ül-Mevsıliyye*'de yeter söz söyledik. Nesir ve nazım (açıklamalar) olarak oraya bakıver...»

[89] «... Zirâ cennet arzı'nın (bölgesinin) iç bükeyi, ateş'in (cehennemin) çatısı (tavanı)dır. Biz bunu, *el-Tenezzülât'ül-Mevsıliyye*'de beyân ettik...»

[90] «... Şu kadar var ki ben, her semâya mahsus olan şeye bilhassa hüküm (bakımın)dan işâret ediyorum. Bu (dünyâdaki) semâya gelince: Allah, orada kendi emrini vahy etmiştir.

---

85. *Fut.*, 1/323 (18-22)
86. *Fut.*, 1/330 (36-37) - 331 (1-5)
87. *Fut.*, 1/368 (25)
88. *Fut.*, 1/372 (12-14)
89. *Fut.*, 2/179 (26-27)
90. *Fut.*, 2/492 (23-25)

Her semânın emrinin (meselesinin) tafsilâtı, (epey) uzundur. Bundan iyi (esaslı) bir kısmını, *el-Tenezzülât'ül-Mevsıliyye*'de zikr ettik...»

[91] «... Biz bunun (yani namaz'ın) sırlarından (bir kısmını), Allahın istediği şey (olarak) bu kitabın (yani Futuhat'ın) *Salât Bâbı*'nda beyan ettik. Ayni şekilde bunun işini (meselesini), bize âit *el-Tenezzülât'ül-Mevsıliyye*'nin (husûsî bir) bâbında (dahî) beyân ettik...»

TERCÜMAN'ÜL-EŞVÂK

ترجمان الاشواق

Manzum (şiir) olarak İbn'ül-arabî'nin tanınmış eserlerinden bir tânesi de Tercümân'ül-Eşvâk ismini taşımaktadır. Bir de bunun, bizzat kendisi tarafından yapılan bir şerh'i vardır ki, *el-Zehâir ve'l-A'lâk* adını taşımaktadır. İbn'ül-arabi burada zikredilen her iki eserin de ismini ve neler ihtivâ ettiğini bizzat Futûhat içinde haber vermektedir. Önce şunları söylüyor :

[92] «... Bâzı şiirlerimizde *teslîs* (konusun)da bir şiir yazmıştık. Orada bu mânaya işâret ettik ki, bu şiir bize âit *Tercümân'ül-Eşvâk Dîvânı*'ndadır. Bunun ilk maktaı şöyledir :

Ve (açıklamalar), Kasîde'nin sonuna kadar (böyle gidiyor) Biz, bunu *Tercümân'ül-Eşvâk Dîvânı*'nı *şerh* ettiğimiz (el-Zehâir ve'l-A'lâk adlı eserimiz) de açıklamıştık...»

İbn'ül-arabî yine Futûhat'da bu iki kitabı hakkında şunları ilâve ediyor :

[93] «... Bundan (bir kısmını) bize âit bir nazımda (şiir kitabında) Mekke'de şerh etmiştik. Ona, *Tercümân'ül-Eşvâk* adını vermiştik. Bunu da *el-Zehâir ve'l-A'lâk* (diye) isimlendirdiğimiz bir kitapta şerh etmiştik. Çünkü *Haleb* fukâhâ'sından (biri), bize itirâz etmişti. (Çünkü biz), bu *Tercümân'ül-Eşvâk*'ta bütün zikr ettiklerimizden murâd (maksad), ilâhî bilgiler ve benzerleri olduğunu söylemiştik. O (fakîh) demişti ki :

— (İbn'ül-arabî) bunu Din'e (İslâmiyete) mensûb olduğu için yapmış fakat böylesine gazeller ve teşbîb (gençlik şiiri) ile İslâmiyete mensûb olduğunu murâd eylememiştir.

Bu sözlerinden dolayı Allah ona iyilik versin : Zirâ bu (sözler) bizim şerh'e dair isteklerimizi harekete getirdi. Herkes de bu (şerh) den faydalandı. Gerek o (fakîh) gerekse onun gibileri, bizim maksadımızı ve id-

---

91. *Fut.*, 4/193 (23-25)
92. *Fut.*, 3/146 (5-10) = ayr. XXIX[18]
93. *Fut.*, 3/622 (18-25)

diâ ettiklerimizi tasdîk etti. Bu şerh'e vâkıf olunca da, bundan (dolayı) Allaha tevbe ve (iddiâsından) rucû etti...»

UKLET'ÜL-MÜSTEVFİZ

عقلة المستوفز

İbn'ül-arabî'nin meşhur ve yaygın eserlerinden biri de, Uklet'ül-Müstevfiz adını taşımaktadır. Bu kitap, bizzat kendisi tarafından Futûhât'da altı defâ zikredilmiştir. Futûhât'ın çeşitli yerlerinde İbn'ül-arabî'nin anlattıklarını, bir sıra dahilinde nakl edecek olursak, diyor ki :

[94] «... Kâinâtın doğuş tertîbini, *Uklet'ül-Müstevfiz Kitâbı*'nda zikr ettik...»

[95] «... Tabîat ve Hebâ (الهباء), bir baba ile bir anadan doğan erkek ve kızkardeş gibidirler. (Sonra) Tabîat, Hebâ ile nikâh etmiş (birleşmiş) ve onlardan *küllî cisim* sûreti doğmuştur. // Bu, zâhir olan İlk Cisim'dir. Sonra bu tevâlüd (=üreme) ... özel bir tertib üzere ... Arz'a (Toprak'a) kadar inmiştir. Bunu *Uklet'ül-Müstevfiz* adlı kitabımızda zikr ettik...»

[96] «... En büyük, en aza (küçüğe) hükm ettiğine işâret olarak biz, bunu *Uklet'ül-Müstevfiz*'de zikr ettik...»

[97] «... Kâinâtın yaratılmasını *Uklet'ül-Müstevfiz* (diye) isimlendirdiğimiz bir kitapta beyân ettik. Burada (=Futûhat'da)ki bu (13 ncü) Bâb'ta ise, o (kitap)tan esas şeyleri alıyoruz...»

[98] «... Keşf mârifeti ancak riyâzet ve mücâhede'den sonra olur. Böylece nazar ve keşf'i öne alman gerekir. ... Bu, çok ince bir meseledir ve onu, *Uklet'ül-Müstevfiz* (diye) isimlenen kitabımızda ve (ayrıca) bu kitapta (=Futuhat'da) zikr ettik...»

[99] «... *Uklet'ül-Müstevfiz*'de kâinâtm nasıl idiğinin tertibini zikr etmiştik...»

YAKÎN

اليقين

İbn'ül-arabî'nin Futûhat'da ismini ve konusunu andığı eserlerden biri de Kitâb'ül-Yâkîn'dir. Bununla berâber dikkat etmek gerekir ki bu isim Futûhat'da

---

94. *Fut.*, 1/136 (33)
95. *Fut.*, 1/155 (37) - 156 (1-3)
96. *Fut.*, 1/156 (12)
97. *Fut.*, 1/165 (27-28)
98. *Fut.*, 1/692 (14-17)
99. *Fut.*, 2/481 (22)

açıkça zikr edilmiş değildir. Orada sâdece *yakîn konusunda* bir eser yazdığını haber vermektedir. Nitekim şöyle diyor :

[100] «... *Yakîn* (iman, şüphesiz inanç) *konusunda* bizim şerefli bir kitapçığımız vardır. Onu, Lût aleyhisselâmı ziyâretimizde Halîl İbrahim Mescidi olan *Mescid'ül-Yakin*'de vaz'ettik (yazdık)...»

ZAMAN VE MÂRİFET'ÜD-DEHR

الزمان و معرفة الدهر

İbn'ül-arabî'ye ait olmak üzere Futûhat'da ismi ve nelerden bahsettiği bildirilen kitaplardan biri de Kitâb'üz-Zamân ve Ma'rifet'üd-Dehr adlı eserdir. İbn'-ül-arabî kendisine âit bu kitaptan, Futûhat'da iki defa söz etmiştir :

[101] «... Gece, gündüz'ün anasıdır. Gündüz ondan doğmuştur: Tıbkı bebeğin (kendi) anasından çıktığı zaman ayrılması (doğması) veyâ yılanın kendi derisinden (soyunması) gibi. Bu şey, kuşatıcı (olan) âlemden başka bir âlemde, doğurtucu olarak onu meydana çıkarır. Baba işte bu zikr ettiğimiz gündüz'dür.

Biz bunu, kendimize âit *el-Zamân ve Mâ'rifet'üd-Dehr Kitâbı*'nda beyân ettik. Şu halde gece ve gündüz, bir bakıma iki baba, bir bakıma da iki anadır...»

[102] «... Bu kitapta (Futûhat'da) ve *Kitâb'üz-Zamân*'da zikrettiğimiz şeyde sana açıkladık ki, vakit bir emr-i ademî (yok şey) dir, onun varlığı yoktur...»

ZEHÂİR VE'L-A'LÂK

الزخائر والأعلاق

İbn'ül-arabî kendisine âit olmak üzere, yine Futûhat'da bir eserini daha anmaktadır. Bu kitap, ismi ve konusu daha önce geçen Tercümân'ül Eşvâk'ın şerhinden ibârettir. Bu sebeble İbn'ül-arabî bu kitabını onunla birlikte zikretmiş ve ne sebeble kaleme aldığını da anlatmıştır. Nitekim el-Zehâir ve'l-A'lâk adını verdiğini söylediği bu eseri, Tercümân'ül-Eşvâk isimli kitabına Haleb fakîhlerinden birinin itirâz ettiğinden dolayı, esas maksadını açıklamak üzere kaleme aldığım haber vermektedir ki bu hususdaki mâlûmat, daha önceki sayfalarda (bak. XXVIII[92] ve XXVIII[93]) verildiğinden, ayni şeylerin burada tekrarına hacet yoktur.

---

100. *Fut.*, 2/228 (17-); ayr. 1/252 (18)
101. *Fut.*, 1/157 (1-4)
102. *Fut.*, 1/519 (29-30)

İmdi, buraya kadar İbn'ül-arabî'ye âit olmak üzere Futûhat'da ismi ve konusu açıkça bildirilen 38 tâne eser hakkındaki bilgileri, olduğu gibi aktarmağa çalıştık. Şimdi de bunlara ilâveten yine Futûhat'da konusu bildirilen fakat isimleri açıkça haber verilmeyen bir takım eserlerden daha bahs etmemiz lâznndır ki, bunlar dahî kezâ İbn'ül-arabî'ye âittir. Bunların da sayısı, şimdilik 8 den ibârettir. Bu sûretle her iki guruba giren eserleri toplayacak olursak, İbn'ül-arabî Futûhat içinde kendisine ait olmak üzere 46 tâne eserinden bahs etmiş demektir. İşte ismi açıkça bildirilmeyen fakat neler ihtivâ ettikleri haber verilen eserler de şunlardan ibârettir.

İSMİ AÇIKLANMAMIŞ ESERLER

fî ACAİB'İL-ARZ
فى عجائب الارض

Futûhat'da sâdece konusu bildirilen fakat ismi, açıkça söylenmeyen eserlerden biri, *Acâib'ül-Arz* yani dünyanın Gariplikleri (veya Dünyanın yaratılışındaki fevkalâdelikler) konusundadır. İbn'ül-arabî bu eserinin hacimli bir kitap olduğunu ve o sırada yazılmış durumda olduğunu haber veriyor. Bu eser belki de daha önce ismi geçen veyâ bu satırları yazarken, ismini hatırlamadığı kitaplarından biridir. Fakat bununla hangi eserini kasd ettiğini kesin şekilde söylemek mümkün değildir. Şöyle diyor:

[103] «... Bu arz'ın (dünyânın) acaib şeyleri ve ona taallûk eden bilgiler konusunda, bize âit büyük bir kitapta geniş söz söyledik (yani çok açıklamalar yaptık)...»

fi'l-ENHÂR'İL-ERBAA
فى الانهار الاربعة

Cennetteki *Dört Nehir* konusunda olmak üzere ilerde yazılacağı haber verilen bu kitapçık (=cüz') dahi İbn'ül-arabî'nin eserlerinden biridir. Bu esercik'in sonradan yazılıp yazılmadığını ve gerçek isminin ne olduğunu henüz bilmiyoruz. Daha önceki bölümlerden birinde (bak. XII[2]) dolaylı şekilde söz konusu ettiğimiz ve eskatolojik mahiyette bir eser olduğu anlaşılan bu kitapçık (cüz') hakkında diyor ki:

[104] «... Cennette dört (tâne) nehir vardır: *Su*'dan bir nehir, tadı hiç değiş-

---

103. *Fut.*, 1/145 (22)
104. *Fut.*, 3/380 (28-29) = Bak. XII[2]

meyen bir *süt* nehri; içenlere lezzet (veren) bir *şarap* nehri ve bir de temiz *bal*'dan bir nehir. İşte bu dört nehir(den) içenlere birbiri ardına ilimler verilir ki, bunları dünyâda zevk (=tasavvuf) sahibleri bilir. Bu konuda bizim (yazacağımız) bir *küçük kitapçığımız* vardır. Bu zikr ettiklerimizi (etraflıca) öğrenmek için, onu bekleyiniz...»

fî-l EVVELİYAT
فى الاوليات

İbn'ül-arabî Futûhatda *Evveliyât* (=İlk yaratıklar) konusunda bir eser yazdığını fakat bunu Malatya'da mı yoksa Mekke'de mi kaleme aldığım iyice hatırlamadığını söylüyor ve eserin açık ismini bildirmiyor. Küçük bir kitap olduğunu söylediği bu eser için diyor ki :

[105] «... *Evveliyât* konusunda bize âit bir kitapçık vardır. Bu bedîî (çok güzel) bir kitapçık'tır. Onu, Anadolu şehirlerinden *Malatya*'da veyâ *Mekke*'de yazdım. En doğrusunu Allah bilir...»

fî İLM'İL-ADED
فى علم العدد

Futuhatda açık bir isim verilmeksizin sâdece konusundan bahs edilen ve İbn'ül-arabî'ye âit olan eserlerden biri de *İlm'ül-aded* yani Sayılar İlmi'ne ait bir kitaptır. Bu eserin gerçekten yazılıp yazılmadığını bilmiyoruz. Çünkü İbn'ül-arabî ondan bahs ederken «... inşâallâh yazacağım...» demektedir.

[106] «... Sayılar ilmi (=İlm'ül-Aded) konusunda, k e ş f yolunda (gelen) bize âit âcâib sırlar vardır. ... Şayet ömrümüz uzatılırsa, İnşâallâh sayıların mârifeti (bilgisi) konusunda husûsî bir kitap yazacağım...»

fî İLM'il-MUFÂZALA vs.
فى علم المفاضلة

İbn'ül-arabî Futûhat'da latîf bir kitapçık diye vasıflandırdığı bir eserinden ve onun konusundan daha bahs ediyor. Fakat onun ismini açıkça söylemiyor. Eskatolojik bahisler ihtivâ ettiği anlaşılan bu eser hakkında diyor ki :

[107] «... Bize âit *lâtîf bir kitapçık* (=cüz') vardır : Orada mufâzala (المفاضلة) ilmi, cezânın muvâzenesi ilmi, tahlîs (kurtarma) ilmi ve bir peygamberin vasıflandığı sıfatın bilgisi hakkında (malûmat) vardır...»

---

105. *Fut.*, 4/328 (18-19)
106. *Fut.*, 1/65 (17-18)
107. *Fut.*, 3/11 (23-24)

fî MESÂİL iş-ŞER'
فى مسائل الشرع

Dînî (Şer'î) *Meselelere Dair* sözleriyle tarif edilen ve Futuhat'da ismi açıkça verilmeyen bu eser, İbn'ül-arabî'nin ifâdesinden anlaşıldığına göre, o sırada henüz kaleme alınmış değildi. Müellif büyük kitap diye vasıflandırdığı bu eserini, şayet ömrü uzarsa yazacağını bildirmektedir ki, bu sözleri söylerken İbn'ül-arabî'nin artık yaşlanmış bir devrede bulunduğunu tahmîn etmek kolaydır.

[108] «... Şâyet Allah ömrümü uzatırsa, zâhir yerlerinde (Kur'ânda) vârid olduğu gibi, bütün şer'î (dînî) meselelere dâir şeyleri zikr edeceğim büyük bir kitap yazacağım...»

fî'n-NİKÂh el-SÂRÎ BEYN'EL ÜMMEHÂT VE'L-ÂBÂ
فى النكاح السارى بين الامهات والآباء

Futuhat'da İbn'ül-arabî'ye âit olmak üzere ismi açıkça söylenmeyen ve sâdece konusu bildirilen eserlerden biri de Doğurtucu Unsurlar (Babalar = el-Abâ) ile Doğuran Unsurlar (Analar = el-Ümmehât) arasında Nikâh (= Birleşme) ye dair bir kitaptır. Fizik ve Metafizikten bahs ettiği ve üstelik kendisi tarafından şerefli bir kitap diye tarif edilen bu eser hakkında diyor ki:

[109] «... Bu konuda (yani Ümmehât = Doğuran Unsurlar ile Âbâ = Doğurtan Unsurlar arasındaki Nikâh = Birleşme konusunda) bize âit şerefli bir kitab(ımız) vardır ki, ... körler (bile bu kitapla varlığı görebilir...»

fî TABAKAT'il-MENÂZİL
فى طبقات المنازل

Tasavvufî Menziller (mertebeler) in dereceleri (tabakât'ı) konusunda olmak üzere Futuhat'da müphem bir isimle zikr edilen fakat konusu açıklanan bu eser dahî İbn'ül-arabî'ye âittir. Kendisi diyor ki:

[110] «... Bu konuda yani tasavvufî menzillerin tabakaları(dereceleri) konusunda bize âit müfred (başlıbaşına) bir kitapçık vardır...»

---

108. *Fut.*, 1/373 (7); ayr. bak. XXV[5]
109. *Fut.*, 1/154 (35); ayr. bak. XXX[276]
110. *Fut.*, 4/87 (13)

Görüldüğü üzere *Futûhât*'da, İbn'ül-arabî kendisine âit olmak üzere 48 tâne eserinin ismini anmaktadır. Bunlardan 40 tânesinin *ismi ve konusu,* açıkça gösterilmiş fakat 8 tânesinin *sâdece* konusu zikredilmiştir.

Bilindiği üzere *Futûhât,* h. 598-635 (m. 1201-1238) yılları arasında, (-37 sene zarfında-) yazılıp bitirilmiştir. Fakat çok gariptir ki İbn'ül-arabî, h. 627 yılının Muharrem ayında (= Kasım, 1299) yazmağa başladığı *Fusûs el-hikem* adındaki meşhûr eserini, (-bu eserin yazılışı h. 598-635 tarihleri arasına rastladığı halde-) *Futuhât*'da, kendine ait olarak zikrettiği diğer eserler arasında anmıyor. İşte bu gibi durumlara dikkat ederek, iki noktanın önemine parmak basmamız gerekiyor :

a) Demek ki İbn'ül-arabî'nin eserlerinin sayısı, sâdece *Futûhat*'da anılanlardan ibâret değildir.

b) *Futûhât'da* anmadığı diğer eserlerinin, -sırf burada zikredilmiyor diye- liste (bibliografya) dışında bırakılmasına yahut da şübheli (apocryphe) sayılmasına imkân yoktur.

Demek ki, -hiç olmazsa metod yönünden- İbn'ül-arabî'ye izâfe edilecek herhangi bir eserin, bu iki bakımdan da dikkate alınarak değerlendirilmesi icâb ediyor. Yeter ki böyle eserler, diğer motifler ile de uygunluk hâlinde bulunsun.

YİRMİDOKUZUNCU MOTİF

ŞÂİRLİK YÖNÜ VE KENDİ ŞİİRLERİ

=XXIX[1] ان الشعر محل الاجمال والرموز والألغاز
والتورية ، أى ما رمزنا له شيئاً ولا
الغزناه... و نحن نريد شيئاً آخر

=XXIX[2] أشعارنا : فانها كلها معارف الآلهية فى صور
مختلفة من تشبيب و مديح و اسماء نساء
وصفا تهن و أنهار و أماكن و نجوم

Futûhatda dikkatimizi çeken *yirmidokuzuncu motif,* burada birçok *şiir*'lerin zikredilmesidir ki, (aşağıda göreceğiz) bunlardan yüzde altmışı İbn'ül-arabî'ye ve geri kalanlar da başkalarına âittir.

Bizim saydığımıza göre Futûhât'da 6700 *beyit* ve bundan başka 19 tâne *tek mısrâ* mevcuttur. Bahis konusu 6700 beyit'den hangilerinin kendisine âit olduğu meselesi, kısmen bellidir. Çünkü onların başında veyâ sonunda, *bu şiir bize âittir* gibi sözler sarf ediliyor: Bunların sayısı 1041 beyit'den ibârettir. *Başka şâirlere âit* olanlar da, kezâ İbn'ül-arabî tarafından (şiirlerin başında) arasıra işâret edilmiştir*. Umûmî yekûnu : 3387 beyitten daha az değildir. Fakat bunların dışında 2272 beyit daha var ki, bu şiirler Futûhât'm *bab başları*'nda bulunmakta ve kime âit olduklarına dair hiç bir işâret taşımamaktadırlar. İşte biz onların da İbn'ül-arabî'ye âit olduklarını isbâta çalışacağız.

Bunun faydası ne olacak? diye akla bir soru gelebilir. Faydası meydandadır: Çünkü *bâb başları*'nda bulunan şiirlerin de İbn'ül-arabî'ye âid olduklarını isbat edebilirsek, (ki biraz sonra bunu deneyeceğiz), o zaman Futûhat'da İbn'ül-arabî'ye

*. Başka şâirlere âit şiirler meselesini daha önce (XXIII[54] vd.) ele almıştık. Bu şiirlerin başında İbn'ül-arabî şairinin adını anar, fakat bir kısmının da, -kime ait olduğunu hatırlayamadığı zaman-, sâdece *denildiği gibi* yahut buna benzer sözlerle mezkûr şiirin kendisine âit olmadığını haber verir.

âit şiirlerin sayısı (1041 + 2272 =) 3313 beyit'e yükselecek ve ona izâfe edilmek istenen eserlerde bu şiirlerden bir veyâ birkaçının bulunup bulunmadığına (misdak olarak) dikkat edebileceğiz.

a) *İbn'ül-arabî'ye şiir zevkini ilk defâ kim aşıladı?*

Konumuzla yakından ilgili olduğu için, bir noktayı daha belli etmek gerekiyor : Gerçek şu ki, İbn'ül-arabî'ye şiir zevkini *ilk defâ* aşılayan ve onu şâirliğe teşvik eden zât, gençlik çağında faydalandığı hocalarından biri olan Şeyh *Mârtulî*'dir. Nitekim İbn'ül-arabî'nin anlattığına bakılırsa, Endülüs'de yaşayan bu zât, şâir yaradılışlıydı ve küçük bir «Dîvân» sahibiydi. *Mârtulî,* şiir okumağı sevdiği gibi, talebesi İbn'ül-arabî'nin de şiir okuyup yazmasını isterdi. Nitekim İbn'ül-arabî, bu hocasının teşvikıyle yazdığı şiirleri, *İnzâl'ül-guyûb* (aş. bak.) adını verdiği şiir kitabında bir araya toplamıştı**.

b) *İbn'ül-arabî'nin şiir anlayışı nedir?*

Konumuzla ilgili başka bir husus da, İbn'ül-arabî'nin şiir anlayışı meselesidir: Futûhat'da bu konuda bir iki açıklamaya tesâdüf etmekteyiz. Bunlara bakılırsa İbn'ül-arabî, şiir san'atını âdetâ *sembolizm şâirleri* gibi anlamaktadır. Nitekim diyor ki :

[1] «... şiir, (bir takım) *bilmeceler,* özetler, *semboller* ve tevriye mahallidir. Yani, birşeyi *sembolize* ederiz, *bilmece* (gibi) yaparız (fakat) ... *başka bir şeyi kasd ederiz...*»

Şiirdeki bu «sembolik» mânâlar, İbn'ül-arabî'nin dediğine bakılırsa çeşitli sûretlerde ifâde edilmiş *ilâhî mânâlar*'dan (Allah tarafından ilham edilmiş sözlerden) ibârettir. (Bu konuda motifler : IV/a ve X'da verilen bilgileri hatırlamak lâzımdır). Futûhat'da şöyle diyor :

[2] «... *Kendi şiirlerimiz :* ... onların hepsi gençliğe, kadın isimleri ile sıfatlarına nehirlere ve mekânlara dair, çeşitli suretlerde (söylenmiş) *ilâhî bilgiler*'dir...

**. Ona şiir san'atını ve sevgisini aşılayan Şeyh *Mârtulî* ve bu konu hakkında tafsilât için bak :
N. Keklik, *MİA*, 76-77 ve ayr. 85 ve 115; ayr. *BULGA* (nşr. N. Keklik), nın başındaki türkçe tedkik sayfaları : s. 17-18 ve n. 15.

1. *Fut.,* 1/61 (12)
2. *Fut.,* 3/622 (18-20)

c) *İbn'ül-arabî'nin şiir kitapları*

Yukarda ifâde ettiğimiz gibi İbn'ül-arabî şâir yaratılışlı bir mütefekkirdir. Gerçi hemen bütün eski İslâm müellifleri (meselâ tarihçiler, sûfîler, filozoflar, hadis bilginleri vs.) kendi kitaplarında şiir'e az-çok yer vermişdir. Fakat İbn'ül-arabî'nin onlardan farkı, bir taraftan *daha çok şiir zikr etmesi,* diğer taraftan da *kendi şiirleri'ni yine kendisine âit bâzı kitaplarda tekrarlamasıdır.* İşte ona izâfe edilecek bir eserde, o şiirle bulunup bulunmadığına dikkat etmek, bu sebeble lâzımdır.

Pek fazla ün kazanmamış olanlar bir yana bırakılırsa, İbn'ül-arabî'nin meşhur olmuş ve mustakil mâhiyette üç tâne *şiir kolleksiyonu* ve bunların dışında da (*Futûhat*'ın çeşitli yerlerine ve ayrıca *başka* eserlerine serpiştirilmiş) *binlerce beyit* tutan şiirleri vardır. Şöyle ki :

— *İnzâl'-ül-guyûb al âmerâtib'il-kulûb* adındaki şiir kolleksiyonu (bunun sözünü yukarda etmişdik), sâdece isim olarak ve bundan kalan birkaç şiirle zamânımıza ulaşmıştır. Fakat bütün olarak kitabın kendisi, şimdilik mevcut değildir : Herhangi bir kütüphânede nüshasına tesâdüf edilmiyor.

— *Tercümân'ül-eşvâk* adındaki şiir kolleksiyonu (ve bunun, bizzat kendisi miş (bak. XXVIII[14]*) bir eser olup çok ün kazanmıştır. 10.450 kadar beyit ihtivâ etmektedir. Bu eserin hem kendisi, hem de şerh'i çeşitli nüshalar hâlinde zamânımıza ulaşmış ve ünlü oriantalistlerden R.A. Nicholson tarafından, arapça metin ve ingilizce tercümesiyle, 1911 senesinde neşr edilmiştir. (Bak. br. *Giriş,* not 3) Üstelik bu eser, İbn'ül-arabî tarafından Futûhat'da iki defâ zikr edilmiştir. (Bak. XXVIII[92] ve XXVIII[93])

— *Dîvân* adındaki ünlü ve büyük şiir kolleksiyonu ise, Futûhat'da zikredilmiş (bak. XXVIII[14]*) bir eser olup çok ün kazanmıştır. 10450 kadar beyit ihtivâ eden bu eser dahî, çeşitli nüshalar hâlinde zamanımıza ulaşmış ve birkaç defâ neşr edilmiştir.

— *Dağınık* şiirler olarak da, İbn'ül-arabî'nin bilhassa Futûhat'ında ve diğer mevsuk eserlerinde *binlerce beyit* daha bulunduğuna işâret etmeliyiz. Nitekim bunlar da bir araya getirilecek olsaydı, en azından 5000 beyit ihtivâ eden başka bir müstakil eser (= Divan) daha ortaya çıkardı.

İşte böylece : *Tercümân'ül-Eşvâk, Dîvân, Futûhât* ve ayrıca, diğer *mevsuk eserler*'inde bulunan ve hep birlikte, (yaklaşıp olarak) 15.000 beyit tutan bu şiirlerin bir *kâfiye indeksi*'nin yapılması, gerçi çok lüzumlu ve önemli bir işdir. Çünkü bu nevî «umûmî kâfiye indeksi» sâyesindedir ki, İbn'ül-arabî'ye isnâd edilecek herhangi bir eserde, bu şiirlerden birinin bulunup bulunmadığını görmek ve misdak olarak faydalanmak mümkün olabilecektir. Fakat 15.000 beyit için 15.000 kâfiye kelimesini sıralamak, bu kitabın hâl-i hâzır sayfalarını en azından misliyle kabartacağı için, teknik bakımdan buna imkân yoktur.

d) *Bâb başlarında bulunan ve kime âid olduklarına dâir hiçbir işaret taşımayan şiirlerin, İbn'ül-arabî'ye âit olması gerektiğine dâir bazı ipuçları*

Binlerce sayfalık muazzam bir eser olan Futûhat (daha önceleri işâret ettiğimiz üzere) *560 Bâb* ihtivâ etmektedir. Bunlar, kitabın ana bölümleridir. İşte bu «*bâb*»ların (istisnâsız olarak) her birinin *başında,* bir takım şiir'ler mevcut. Fakat bunların kime âid olduklarına dâir (şiirlerin başında) hiç bir işâret mevcut değildir. Sayıları ise, 2272 beyitten ibârettir.

Şimdi vereceğimiz bâzı ipuçları veyâ deliller sâyesinde anlaşılacağı üzere, *bâb*'ların (ve bâzı *fasıl*'ların) başında tesâdüf edilen bu şiirlerin dahî İbn'ül-arabî'ye âid oldukları anlaşılacaktır. Çünkü :

——— *Fut.,* 1/7 (36) da tesâdüf edilen

الحضرة المزدانة الغراء

mısrâı, (kendi ifâdesine göre) kendisine âit bir *Risâle*'den imiş. (bak. *Fut.,* 1/7 (34). İşte bu mısrâ, (baştaki ilk kelimenin değişmesi ile) *Fut.,* 2/299'daki *166 ncı bâb* başındaki şiirde

فى الحكمة المزدانة الغراء

şeklinde, *aynen tekrarlanmıştır.*

——— *Fut.,* 2/685 de tesâdüf edilen

صلاة العصر ليس لها نظير لنظم الشمل فيها يا لحبيب

beyiti, (kendi ifâdesine göre) İbn'ül-arabî'ye âittir. Çünkü bu konuda diyor ki : «... *İşte bu mânâ için, 281 nci bâb'ın başındaki şiirimizde* (!) *bir işâret vardır...*» [*Fut.,* 2/685 (20-21)]. Gerçekten de bu beyit :

Fut., 2/684'deki 281 nci bâb'm başındaki şiirde (ilk beyit olarak) *aynen tekrarlanmıştır.* Kaldı ki (dikkat edilirse) İbn'ül arabî, *bab başındaki şiirimizde* diyerek, böyle, şiirlerin kendisine âid olduğunu açıklamış bulunmaktadır.

——— *Fut.,* 1/264 (20-23)'de diyor ki :

«... *Bu meşhed ile karşılaştığım zaman, başlangıcı (şöyle) olan bir kasîde'yi söyledim :*

تنزلت الأملاك ليلاً على قلبي ودارت عليه مثل دأرة القلب
حدراً من القاء اللين اذا رأى نزول علوم الغيب على قلبِ
وذلك حفظ الله فىمثل طورنا و عصمته فى المرسلين بلا بلاريب

İşte kendisine âid olduğunu açıkça ifâde ettiği bu üç beyit,

Fut., 2/288'deki *160 ncı bâb*'ın başındaki şiirde *aynen tekrarlanmıştır.* (Bak. br. XXIX[9])

——— *Fut.,* 2/739-740'daki *293 ncü bâb*'ın başında

اذا ما الشمس كانه لها شعاع وذاك النور على قلبي أتاها

diye başlayıp, 57 beyit ihtivâ eden uzun bir şiir vardır. Bu şiir sona erdikten sonra İbn'ül-arabî diyor ki : «... *Bu kasîde ve bu kitaptaki* (Futûhat'daki) *her bâb'ın başındaki bütün şiirlerden maksad, o bâbtaki mensur* (açıklamalar)*da vârid olan şeyin hulâsasıdır; buna dâir söz'dür. Hatta bu şiirler Futûhat'ın şerhi cümlesindendir...*» (Fut., 2/740 (24-26). İşte böyle bir nokta dahî, bab başlarındaki şiirlerin İbn'ül-arabî'ye ait olduğunu belli etmektedir.

——— *Fut.,* 4/31 (37) - 32 (1-2) de İbn'ül-arabî diyor ki :
«... *Bu kitab'ın* (Futûhat'ın) *bâb'larından her birinin başındaki şiire dikkat et. Zirâ bunlar, kendisine işâret etmek istediğim kadarıyla, o bab'ın ilimlerini tazammun eder. Bab'lardaki açıklamalarda bulunmayan şeyi, şiirde zikr ettiğim şeyin mâhiyet bilgisi olarak, bu şiirde bulursun...*»

İşte bu açık ifâdenin delâlet ettiğine de bakılırsa bab'larm başında bulunan şiirlerin İbn'ül-arabî'ye aid oldukları anlaşılmaktadır.

Hulâsa, bu nevî ipuçları ve deliller sayesinde iyice anlaşılıyor ki, Futûhat'daki bab'ların başında bulunan ve sayıları 2272 beyite yükselen şiirlerin hepsi İbn'ül-arabî'ye âittir. Ayrıca, biraz sonra ele alacağımız ve kendisine âid olduğunu bizzat açıkladığı 1041 beyiti de buna ekleyecek olursak, Futûhat'daki 6700 beyit'den 3313 tânesinin İbn'ül-arabî'nin kaleminden çıktığı kolayca görülmektedir ki, bu rakkam, Futûhat'daki şiirlerin yüzde ellisinin İbn'ül-arabî'ye, geri kalanların (3387 tânesinin de) başka şâirlere âid olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

. Gerçek şu ki, İbn'ül-arabî'ye isnâd edilecek bir kitabın mevsuk olup olmadığına karar vermemize yardımı dokunması umulan bu motifin tam işleyebilmesi için, ***Futûhât'daki (İbn'ül-arabî'ye ait) 3313 beyitten başka, ***Dîvan***'daki 10450 ve ***Tercümân'ül-eşvak***'taki 600 beyitin de ***hep birlikte*** bir ***umumî indeks***'ini

Şimdi de İbn'ül-arabî'ye âid olduğu kesinlikle belli (çünkü kendisi bunlara bizzat işâret etmişdir) şiirleri ele alacak olursak: 1041 beyit tutan bu şiirlerin başında, çoğu zaman *dedim ki,* yâhut *bize âid* yahut *inşad ettiğim* gibi çeşitli sözlerde işâretler bulunmaktadır. Bu şiirlerin yazılışı da, İbn'ül-arabî tarafından bâzı vesîle'lere dayandırılmıştır. Meselâ :

— Başka *eser*lerinden ve *Kasîde*'lerinden bizzat iktibâs suretiyle tekrarladığı şiirler (bak. XXIX[3] - XXIX[22]).

— *Ruyâ*'da ezberlediği veyâ Allahın ona, *uykuda* bellettiği yahut *irticâlen* veyâ bir «*hâl*» içinde söylediği şiirler (bak. XXIX[23] - XXIX[42*]).

— Hangi *şehir*'de yazdığını ve hangi *önemli şahsiyetlere* gönderdiğini haber verdiği şiirler (bak. XXIX[43] - XXIX[46]).

— *İnşâd ettim, dedim, bize âit* vs. gibi sözlerle kendisine âid olduğunu beyan ettiği şiirler (bak. XXIX[47] - XXIX[155]).

— *Bâb başları*'nda bulunan şiirler.

— *İmtisâl (taklid) ettiği şiirler.*

İşte bu guruplara dahil olan ve genel toplamı, bizim saydığımıza göre (1041 + 2272 =) *3313 beyit*'e ulaşan şiirler, bundan ibâret görünüyor.

e) *Yanıltıcı ve dikkat edilmesi gereken durumlar.*

Bir noktaya daha işâret edelim : İbn'ül-arabî'ye âid olduğu ortaya çıkan şiirler sâdece bu 3313 beyit'ten ibâret değildir. Çünkü, hernekadar, *kendisine âid şiirler*'i bu şekilde tesbit edebiliyorsak da, bâzı şaşırtıcı durumlarda kaldığımız dahi bir gerçektir. Meselâ bazen, (yanıltıcı bir tabir olarak) *onun sözü (kavlu'hû)* deyimini kullanıyor ve arkasından zikrettiği bir şiirin de, başka bir şâire âid olduğu intibâını uyandırıyor. Halbuki, böyle şiirler arasında, kendisine âid olanlar da vardır. Bir kaç misâl verelim :

Fut., 2/372 (str. 19)'da «... *Bu bâbın başındaki kasîde'de onun sözü...*» di-

---

meydana getirmek icâb eder. Fakat bu indeks, hiç olmazsa yaklaşık olarak 15.000 kadar beyitin bir arada dikkate alınması demektir.

Böyle bir indeks yapılsa dahi, iş kökünden halledilmiş sayılmayacaktır. Çünkü bahis konusu ettiğimiz *motif*'ler sâyesinde mevsûkiyeti ortaya çıkacak diğer bazı eserlerde de bir mikdar *şiir* bulunduğu için, onların da bu *umumî indeks*'e idhâl edilmeleri gerekecektir. Şu halde ne yapılsa, *İbn'ül-arabî'nin şiirleri*'ne dair bir *umumî kâfiye indeksi* tam mânasıyla başarılamayacaktır.

ye açıklama yaparak «onun sözü» (kavlu'hu) tabirini kullanması ve hemen arkasından da, (tek mısrâ olarak)

روحاً بروحٍ و جسماً بجسمانٍ

mısrâını zikretmesi, araştırıcıları şaşırtmamalıdır. Çünkü bu mısrâ :

Fut., 2/356'daki *278 inci Bâb*'ın başında bulunan ve üstelik kendisine âid olduğunu haber verdiği şiirin 7 nci beytinde aynen tekrarlanmaktadır. Şu halde, İbn'ül-arabî'ye âid şiirleri ayıklarken, bu noktayı da göz önünde tutmak lâzımdır.

İlâve edilmesi gereken başka bir husus daha var : İbn'ül-arabî kendisine âid bir şiirin kâfiyelerini muhafaza ederek, ayni kafiyelerle başka bir şiir yazdığı gibi, bâzen de muayyen bir beytin tek mısrâını (ayni kafiyede) *değişikliğe uğratıp,* ikinci mısrâını aynen tekrarlamaktadır. Buna da bir misal verecek olursak :

Fut. 1/696'daki 72 nci bâb'ın başında bulunan ve ilk beyti

الحج فرض الهى على الناس من عهد والدنا المنعوت بالناسى

şeklinde görülen uzun bir şiirde, mezkûr beytin ilk mısrâını (kafiyesi muhâfaza edilerek) biraz değiştirmekte ve ikinci mısrâı da

Fut., 4/76'daki 457 nci bâb'ın başındaki şiirde, şöylece tekrarlanmaktadır :

حكم التكاليف بين الله والناس من عهد والدنا المنعوت بالناس

Bu konuyla ilgili olmak üzere, bir misâl daha verelim : İbn'ül-arabî *kendi şiirleri*'ni çeşitli yerlerde *tekrar ederken,* muayyen bir *beyit*'in bâzı kelimeleri üzerinde *değişiklik* yapmaktadır. Meselâ, *kendisine ait* olduğunu haber verdiği ve

Fut., 4/156'daki

انما الناس كلام بعدهم فالتكن خير حديث يسمع

beyitindeki bir iki kelime üzerinde değişiklik yaparak, ayni beyiti :

Fut., 4/608'de

انما الناس كلام كلهم فالتكن خير حديث يسمع

şeklinde göze çarpan bir beyitle ifâde etmektedir. Burada da dikkatimize çarptığı üzere, ilk mısrâlarm kâfiyeleri ayni, ikinci mısrâlar ise birbirinin tekrârından ibârettir. İşte İbn'ül-arabî'ye âid şiirleri tesbît eder ve ona izâfe edilecek bâzı eserlerde İbn'ül-arabî'nin bir şiiri bulunup bulunmadığını araştırırken, bu noktayı da

hatırda tutmak ve bulunacak şiirler arasında «değişiklikler» göze çarptığı takdirde, mezkûr şiirlerin ve dolayısıyla da isnad edilmek istenen eserin İbn'ül-arabî'ye âid olabileceğini unutmamak lâzımdır.

Bu konuda başka bir misal daha verecek olursak :

Fut., 2/247'deki 135 nci bâb'ın başındaki şiirde görülen son beyit

من يجهل الأمر فذاك الذى يدرك ذاك المسك من عرفه

Fut., 1/52'de görülen ve kime âid olduğuna dâir hiç bir işâret taşımayan

فالحق مطلوب لمعنىً كما يطلب ذاك المسك من عرفه

şeklindeki beytin son mısrâı, ayni kâfiyeyi taşıdıktan başka, her iki şiirdeki son mısrâlar, hemen aynen denilebilecek şekilde tekrarlanmıştır. İşte bu sebebledir ki, kime âid olduklarına dâir hiç bir işâret taşımayan bâzı şiirlerin de, İbn'ül-arabî'ye âid olmaları ihtimali ortaya çıkmaktadır.

Bu faslı kapatmazdan önce, son bir noktaya daha temâs edelim : İbn'ül-arabî başkalarına âid olan bâzı şiirlerin gerek kâfiye'lerini ve gerekse mazmunlarını alarak, (ufak tefek değişiklikler yapmak sûretiyle) kullanmaktadır. Meselâ :

Fut., 2/595'de görülen 236 ncı bâb başındaki üç beyitlik şiirinde :

و ذا من اعجب الاشياء فيه فان مزاجه عسل وماء

şeklinde ifâde ettiği beyit, esasında *Hassân ibn Sâbit*'e isnâd edilen

كل سلافة من بيت رأس يكون مزاجها عسل وماء

beytinin* son mısraını hemen aynen denilecek şekilde (ufak bir değişiklik yaparak) kendisine mâl etmektedir.

Bu konuyla ilgili ve câlib-i dikkat bir misâl daha verecek olursak : İbn'ül-arabî, *Fut.,* 1/117'de görülen bir *beyit*'in, esasında *el-Ahtal* (m. 640-710) adlı şâire âit olduğunu söylediği halde, Fut., 3/317'de, ayni beyit için : «... *ve bu, İbn'ül-arabî'nin sözüdür...*» demektedir. (bak. XXIII[77] ve XXIX[123]). Bu ifâdeden maksat, şâyet kendisi değilse, *İbn'ül-arabî* tâbirini, *arabın oğlu* mânasında anlamak gerekecektir.

Yukardaki (c) maddesinde işaret ettiğimiz gibi İbn'ül-arabî'nin *Dîvân*'ındaki 10.450 beyit'e ilâve olarak *Tercüman'ül-eşvâk*'taki 600 beyit'in, nihayet *Futûhât*'-

*. Bu beytin *Hassân ibn Sâbit*'e âid olduğu ve Türkçe tercümesi hak. bak. M. Zihni, el-Kavl'ül-Ceyyid, (Beyit no. **157**) s. **158**.

daki (Ibn'ül-arâbi'ye ait) 3313 beyit'in ortaya çıkaracağı (10450+600+3313=) =14363 beyitlik muazzam bir *şiir kolleksiyonu* karşısında kalıyoruz. Ona izâfe edilecek diğer eserlerin mevsûkiyeti konusunda bir hüküm yürütebilmek ve mezkûr 14363 beyitten bâzılarının öyle bir kitapta da bulunup bulunmadığını kontrol edebilmek için, bunların bir *genel* (kafiye) *indeks*'ini meydana getirmek, herhalde lâzımdır. Fakat bu konuda sarfedilecek mesâî, yine de noksan kalacaktır. Çünkü bu motif ve gerekse diğer bâzı motiflerin yardımıyla mevsûkiyeti tebeyyün edecek başka eserlerdeki şiirler (sâdece *Dîvan, Tercüman'ül-eşvâk* ve *Futûhât* için müştereken yapılacak) bu *umûmî indeks*'de gösterilmekten mahrûm olacaklardır. Meselâ, otografi olarak zamanımıza ulaşan *Rûh'ul-Kuds* (Üniv. Ktp. 79) kitabında, ayrıca (Futûhat'da mezkûr : XXVII[15] ve XXVII[16]) *el-Dürret'ül-Fâhire*'de, sonra ünlü eseri *Fusûs'ül-hikem* (otografi: *S. Konevî,* Türk-İslâm Eserleri Müzesi, 1730) adlı kitapta ve bunlar gibi, mevsûkiyeti kesinleşen daha birçok eserlerindeki şiirlerini de, böyle bir *umûmî şiir indeksi*'nde göstermek gerekmez mi? Şâyet bu yapılabilirse, işte o zaman, İbn'ül-arabî'ye isnâd edilmek istenen şübheli eser'lerde, bu şiirlerden herhangi birinin bulunup bulunmadığını fark etmek ve istediğimiz hükme ulaşmak, mümkün olurdu.

f) *Daha önceki eser'lerinden ve kasîde'lerinden Futûhat'a aktardığını haber verdiği şiirler*

İbn'ül-arabî, Futûhât'dan daha önce kaleme aldığı bâzı *eserler*'inde ve *kasîde*'lerindeki *şiir*'lerden bir *kısmını,* (konuyla ilgili bulduklarını) Futûhât içinde *tekrarlamaktadır*. Gerçi bu guruba giren şiirlerin hangi eser veyâ kasîde'sinde bulunduğunu *arasıra* söylüyor fakat söylemediği zaman, (şahsımız için yaptığımız *indeks* sâyesinde) onların da, hangi eserinde bulunduğunu kolayca keşfedebiliyoruz.

İbn'ül-arabî'ye âidiyeti (kendi beyanıyla) sâbit olan ve bu sınıfa giren şiirler, şunlardan ibarettir :

[3] «... Bu (beyit)leri, *el-Isrâ ve tertib'ur-Râhile* (XXVIII[31-32]) isimli kitabımızda zikretmiştik...»

[3*]«... Bu (şiir), bâzı sûfîlerin iltimâsı ile yazdığım bir *Risâle*(den)dir...»

[4] «... Bu (*kaside*)'de söyledim ki...»

---

3. *Fut.,* 3/381-382 (12 byt) : Â kafiyeli
3*. *Fut., 1/6-10* (117 byt) : Âi
4. *Fut.,* 2/698 (2 byt) : Âi
Fut., 3/21'de bu beyitler *tekrarlanmaktadır*. Bak. XXIX[50]

[5] «... Ve bu (not 4'deki) *kasîde*'den...»

[6] «... Bu beyitler, bize âit bir *kaside*'dendir...»

[7] «... Bu aynı (not 6'daki) *kasîde*'den sonra dedik ki...»

[8] «... Bu (not 6 ve 7'deki) *kaside*'nin sonu olarak dedik ki...»

[9] «... Başı(şöyle) olan *kaside*'yi söyledik...»

[10] «... Bize âid bir *kaside*'deki sözümüz (şöyledir)...»

[11] «... Bize âid bir *kaside*'de söylediğimiz gibi...»

[12] «... Ona inşâd ettiğim *kaside*'nin metni şudur... *Ruyâ kasidesi* (adını taşıyan bu şiir), uzundur. Bu bâb'ta onu gerektiği kadar kısalttım.

[13] «... Nazar (tefekkür) ve haber (menkul bilgiler)'den doğan aşk konusunda bize âid *gazeller*'den...»

[14] «... *Divan* (adlı eserimiz)den, *gazel*'lerde bu mânâda bize âid...»

[15] «... Bize âid *Râ'iyye Kasidesi*'nde dahi beyân ettik ki, o şiirin başı (şöyledir)...»

[16] «... Bunları, arkadaşım *Abdullah Bedr el-Hâdim* (el-Habeşî) ve *Muhammed ibn Hâlid el-Sadefî*'nin suâli (isteği) üzerine, mezkûr esercikte (=*Hilyet'ül-ebdâl* adlı kitabımızda) (bak. XXVIII[19]), beyitler hâlinde nazın ettik. İşte, şu beyitler...»

---

5. *Fut.*, 2/698 (3 byt) : Âi
   Fut., 3/21'de bu beyitler *tekrarlanmaktadır*. Bak. XXIX[50]
6. *Fut.*, 2/370 (5 byt) : Bû
7. *Fut.*, 2/370 (4 byt) : Bû
8. *Fut.*, 2/371 (1 byt) : Bû
9. *Fut.*, 1/264 (3 byt) : Bî
   Fut., 2/288'deki *160 ıncı bâb*'ın başındaki şiirde, bu üç beyit, aynen mevcuttur.
10. *Fut.*, 2/433 (1 byt) : Tî
11. *Fut.*, 4/199 (1 byt) : Dâ
12. *Fut.*, 1/298 (17 byt) : Rî
13. *Fut.*, 2/360 (3 byt) : Rî = XXVIII[14*]
14. *Fut.*, 2/360 (16 byt) : Rî
15. *Fut.*, 4/268 (1 byt) : Rî
    Fut., 3/127'deki şiirin başında bu beyit aynen mevcuttur. Bak. XXIX[33].
16. *Fut.*, 2/202 (4 byt) : Lî
    Bu beyitler, *Hîlyet'ül-ebdâl* (s. 10) adlı eserindeki 6 beyitin dört tânesi olarak, aynen mevcuttur. = Terc. XXVIII[19]

[17] «... Bâb'taki *kasîde*'de dahî söyledik ki...»

[18] «... Bâzı şiirlerimizde «teslîs» (trinité) konusunda bir şiir yazmıştık. Orada şu mânâya işâret ettik ki, bu şiir, bize âit *Tercümân'ül-eşvâk* dîvânı'ndadır. Bunun ilk maktaı şöyledir:...»

[19] «... İnşâd ettiğim ve *Kitâb'ül-İsrâ*'ya tevdî ettiğim beyitler...»

[20] «... İşte *kasîde* budur...»

[21] «... *Zeynebiyât*'dan bize âid bir *kasîde*'de söylediğimiz gibi...»

g) *İbn'ül-arabîye «uyku» da Allahın bellettiği yâhut «rûyâda» ezberlediği yâhut da «irticâlen» veyâ bir «hâl» içinde söylediği şiirler...*

Kendisine âid olduğunu beyân ettiği bâzı şiirler de vardır ki, bunlardan bir kısmını İbn'ül-arabî'ye ilhâm eden, öğreten ve söyleten Allah'dır; yahut da kendisi bu nevî şiirleri bir «hâl» içinde veyâ rûhuna «ilhâm» gelerek, yahut da «tecellî» yoluyla ve «irticâlen» söylemiştir. Bu sınıfa giren şiirlere dâir örnekler vardır. Meselâ :

[23] «... *İrticâlen* söze başladım...»

[24] «... Zikre edeceğim bu beyitleri *bana Allah söyletti...*»

[25] «... Bu *hâl* içinde dedim ki...»

[26] «... Allahın *Hz. Mûsâ* ile konuştuğu mübârek yerde, Allah Teâlâ'nın kelâmından vâsıtasız (direkt) olarak *işittiğim* bir nasîhattır ki bu (nasîhat) bana bir *rûyâda* gösterildi... Ben de inşâd ettim...»

---

17. *Fut.*, 2/433 (1 byt) : Lî
18. *Fut.*, 3/146 (3 byt) : Mâ = XXVIII[92]
Tercümân'ül-Eşvâk (s. 18-20) adlı eserinde bu beyitler aynen mevcuttur.
19. *Fut.*, 1/10 (5 byt) : Ni
el-İsrâ ve Tertîb'ür-Râhile (s. 4)'de, bu beyitler gerçekten de tekrarlanmaktadır.
20. *Fut.*, 3/494 (25 byt) : Ni
21. *Fut.*, 3/134 (1 byt) : Î-hi
Burada, İbn'ül-arabî'nin kızı *Zeyneb* (bak. XXVII[15] - XXVII[17]) in ismini hatırlatmak lâzım. Mezkûr *kasîde*, belki de onun hakkında yazılmıştır.
23. *Fut.*, 1/3-4 (2 byt) : Âi
24. *Fut.*, 1/657 (4 byt) : Âi
25. *Fut.*, 1/586 (1 byt) : Bi
26. *Fut.*, 4/536 (3 byt) : Tâ

[27] «... Bu konuda, üzerime gâlib gelen bir *hâl* sebebiyle dedim ki...»

[28] «... *Uyandıktan sonra* şu beyitleri söyledim...»

[29] «... Bil ki bu bâbı yazdığımın gecesinde beni ferahlatan ve kendisiyle sevindiğim bir *rûyâ* gördüm de, uyandım: Bundan önce kendim hakkında yazdığım bir beyiti okumaktaydım. Şu beyit: ...»

[30] «... (Meselenin) bu yönünü yazdığımın gecesinde, *rûyâ*'da *Hakk*'dan gelen renkli bir varaka bana gösterildi. Onu ayışığında okudum. Üzerinde *şiir ve nesir* vardı. Okunmasını tamamlayamadan önce, *uyandım*... Şiirlerden aklımda kalanı zikrediyorum...»

[31] «... O *hâl* içinde *irticâlen* söyledim...»

[32] «... Yüce *Rabb*'im azze ve celleye hitâb ederek dedim ki...»

[33] «... Bu sırada bana *nidâ* edildi...»

[34] «... Misâl (=idealar) âleminde irticâlen inşâd ettim...»

[35] «... (Allah) bana bu konuda bir *vâkıa* (rûyâ) gösterdi de, uykumdan uyandım. (O sırada), kendimden veyâ başkasından daha önceleri hiç işitmediğim şu beyitlerle, dudaklarımı kıpırdatıyordum...»

[36] «... (Meleğe) baktım... ve *irticâlen* (şu beyitleri) söyledim...»

[37] «... Garib bir *vâkıa* (=rûyâ)'daki bir kasîdeden bu konuda bize âid (şiirler)...»

---

27. *Fut.*, 1/749 (3 byt) : Ti
28. *Fut.*, 1/758-59 (6 byt) : Ti
29. *Fut.* 3/46 (1 byt) : Dû
30. *Fut.*, 4/321 (5 byt) : Dû
    Bu metnin daha geniş tercümesi hakkında bak. VI[8]
31. *Fut.*, 2/543 (2 byt) : Zâ
32. *Fut.*, 3/568 (6 byt) . Râ
33. *Fut.*, 3/127-129 (73 byt) : Ri
    Fut., 4/268'de bu şiirin ilk iki beyti tekrarlanmıştır. Bak. XXIX[15]
34. *Fut.*, 1/51-52 (8 byt) : Ü
35. *Fut.*, 1/657 (6 byt) : Mi
    Bu şiirin tercümesi için bak. X[8]
36. *Fut.*, 1/54 (15 byt) : N
37. *Fut.*, 1/670-71 (23 byt) . Nâ
    Bu şiirdeki: 1, 2, 3, 4, 5, 8 ve 9 uncu beyitler, XXIX[38] de gösterilen şiirde aynen tekrarlanmaktadır.

[38] «... Bir *vâkıa*'da *Hakk*'ı gördüm. Şiir hâlinde *bana hitâb etti*... İşte şu beyitler...»

[39] «... Ve *uyku*'da dedim ki...»

[40] «... Bu *nebevî* (peygamberâne) *tecellî*'de aynen şuna şâhid oldum...»

[41] «... Bize gâlib gelen bir *hâl* içinde, bâzı şiirlerimizde dedik ki...»

[42] «... *Hâl*'im konusunda yazdığım şiir idi...»

h) *Konya, Malatya, Şam ve Tunus'da yazdığı, ayrıca Sultan İzzeddin Keykâus ve Şihâbeddin (Sühreverdî)'ye gönderdiği şiirler.*

[43] «... Anadolu sultanı *İzzeddin Keykâus*'a, bana *Antakya*'dan yazdığı *mektub*'un cevabını yazmıştım. (O sırada) ben de *Malatya*'da ikâmet ediyordum...»

[43*] «... Hicrî 601 yılında, *Musul* şehrinden bazı (din) kardeşlerime yazdığım şiir...»

[44] «... *Şam*'a ilk girişimde (duyduğum) zevk olarak, bu mânâda bize âid bir şiir vardır... *Şâm*'a hitâb ederek dedik ki...»

[45] «... Bu menzil (=mertebe), bana *Konya*'da işhâl ettirildi (=gösterildi)...» Allah yolunda iken, eskiden rahmetli olmuş bir (din) kardeşime, cereyan eden (olay)ı tarif etmek üzere (mektup) yazdım. Tıbkı, (din) kardeşleri arasında câri olan âdet gibi. Zirâ onun mektubu, durumu(mu) açıklamamı benden istemek üzere gelmişdi. (Şiir)

---

38. *Fut.*, 2/357 (7 byt) : Nâ
Bu şiir hakk. XXIX[37] deki açıklamaya bakınız. (ayr. bak. X[12])
39. *Fut.*, 4/392 (8 byt) : Fi
40. *Fut.*, 3/282 (12 byt) : Nâ
41. *Fut.*, 1/525 (6 byt) : Hû
42. *Fut.*, 3/540 (7 byt) : L
Bu şiir, İbn'ül-arabî'nin hocalarından biri olan *Eb'ul-Abbâs el-Sanhâcî*'ye hitâben yazılmış görünüyor. Nitekim İbn'ül-arabî bu şiirden sonra, XXIX[145] de gösterilen şiiri söylemiştir.
43. *Fut.*, 4/598 (6 byt) : Lû
43*. *Fut.*, 2/662 (27 vd.); (4 byt); İy-e = XXVII[84]
44. *Fut.*, 2/361-62 (17 byt) . Li
45. *Fut.*, 3/126-27 (32 byt) : Li
Burada bahis konusu *Şihâbeddîn* ile *Sühreverdî*'nin kasd edilmiş olmak ihtimâli bulunduğu gibi, sâdece «*Dînin yıldızı*» manasında bir lâkab şeklinde (bilmediğimiz bir kimse için) de kullanılmış olabilir.

Ey *Şihâbeddin,* ey efendilerin efendisi
Himmet olarak benim *hâl*'imin şerhini sormuşsun;
Ben, efendiler arasından tard edilmişim,
Kim benim gibi, vuslat'dan geri çevrilmiştir?...»

[46] «... Afrika şehirlerinden *Tunus*'daki camiin doğusunda, *Maksûret'ü İbn 'el-Müsennâ*'da muayyen ve (bence) mâlum bir günde, ikindi namazı sırasında bâzı beyitler yazmıştım...»

i) *İnşâd ettim, bize âit, dedim ki vs. gibi tabirlerle, kendisine âit olduğunu beyân ettiği şiirler.*

İbn'ül-arabî bunların dışında daha birçok şiir yazmıştır ki, bu nevî şiirlerde herhangi bir vesîle bahis konusu olmuyor : Sâdece, muayyen bir takım klişe sözlerle, bâzı şiirlerin kendisine âit olduğunu haber veriyor. Bunlara dair birçok misaller göstermek mümkündür. Meselâ :

[47*]Bu (konu)da *bize âit...*»

[47] «... *Dedim ki...*»

[48] «... *Dedim ki...*»

[49] «... Bu mânada ben de *dedim ki...*»

[50] «... Bu mânada *bize âid* beyitler vardır. Meselâ...»

[53] «... Bu (konu) da *bize âid...*»

[51] «... Bizim de *söylediğimiz gibi...*»

[52] «... Bu mânâda *bize âid...*»

[54] «... Bu mânâda *bize âid...*»

---

46. *Fut.,* 3/377 (7 byt) : Nâ
Bu metnin tercümesinin devâmı için bak. XV[15]
47. *Fut.,* 3/132 (1 byt) : Â (Ayni şiirin tekrarlanması : *Fut.,* 4/227)
47*. *Fut.,* 1/340 (2 byt) : Â-hu
48. *Fut.,* 1/4 (10 byt) : Âi
49. *Fut.,* 1/792 (5 byt) : Âi
50. *Fut.,* 3/21 (6 byt) . Âi
Bu şiirin 1 ve 2 nci beyitleri, XXIX[4] de; 4,5 ve 6 ncı beyitleri ise, XXIX[5] deki şiirde aynen tekrarlanmaktadır.
51. *Fut.,* 2/436 (son satırda) (1 byt) : Bû
52. *Fut.,* 1/498 (1 byt) : Bû
53. *Fut.,* 1/395 (5 byt) : Bi-hi
Fut., 1/553 (5 byt) : Bi-hi (Ayni şiir tekrarlanmaktadır).
54. *Fut.,* 1/603 (5 byt) : Tü

[55] «... Bu konuda *bize âid...*»

[56] «... Buna benzer olarak bizim *dediğimiz* şey...»

[57] «... Bu (konu) da *bize âid...*»

[58] «... Bu (konu)da *dedik ki...*»

[59] «... Bu (konu)da *dedim ki...*»

[60] «... Bu zamanda şeyh'lerin mertebeleri konusunda mürid'lerin cehaletlerini gördüğümüzde, bu (konu)da *dedik ki...*»

[61] «... *Dediğimiz gibi...*»

[62] «... Bu bâb'ı tazammun eden *sözümüz* de (şudur)...»

[63] «... Bu sıfatda *bize âid...*»

[64] «... Bu (konu)da kendi mertebemiz hakkında *demiştik ki...*»

[65] «... Bizim *söylediğimiz* (gibi)...»

[66] «... Bu mânâda *bize âid...*»

[67] «... Bir beyit *söyledim...*»

[68] «... *Dedim ki...*»

[69] «... Bu makamda *bize âid...* bir şiir vardır...»

[70] «... Anlayan için *rumuzlu ve... manası güzel* (bir şiirimiz) var...»

---

55. *Fut.*, 1/601 (1 byt) : T
56. *Fut.*, 2/315 (8 byt) : Ti
57. *Fut.*, 1/200 (3 byt) : Ti
58. *Fut.*, 3/82 (7 byt) : Ti-hi
59. *Fut.*, 3/304 (9 byt) : Hâ
60. *Fut.*, 2/406 (2 byt) : Hu
61. *Fut.*, 1/525 (1 byt) : Du
62. *Fut.*, 2/357-58 (5 byt) : Du
63. *Fut.*, 2/400 (2 byt) : Du
64. *Fut.*, 2/476 (8 byt) : Di
65. *Fut.*, 4/148 (3 byt) : D
66. *Fut.*, 1/596 (1 byt) : Di
67. *Fut.*, 1/788 (1 byt) : Di
68. *Fut.*, 1/788 (1 byt) . Di
69. *Fut.*, 3/149 (9 byt) : Du-hu
70. *Fut.*, 1/131 (19 byt) : Ru

[71] «... Bu (konu)da *diyorum* ki...»

[72] «... *Dediğimiz* gibi...»

[73] «... Bu fîhmâfîh'dir... Bu «benzer»lerin «benzer»inde *dedim ki*...»

[74] «... Bu fîhmâfîh'dir. Benim *dediğim* de budur...»

[75] «... Bu mânâda *bize âid*...»

[76] «... Şu *sözümüz*'le bunâ işâret ettik...»

[77] «... Bu makâmı tattığımızda, bu konuda dedik ki...»

[78] «... Şevk ve müşâhede eşliğinde, muhabbetin ziyâde olması hakkında *bize âid*...»

[79] «... Bu mânâda *bize âid*...»

[80] «... Bu mânâda, zevk olarak *bize âid*...»

[81] «... Bunu kendim için *inşâd ettim*...»

[82] «... Bu menzilde *dedim ki*...»

[83] «... Bizim *sözümüz*'deki...»

[84] «... Bu (konu)da *dedim ki*...»

[85] «... Bana gelince: *Derim ki*...»

[86] «... Bu (konu)da *derim ki*...»

---

71. *Fut.*, 1/407 (3 byt) : Ru
72. *Fut.*, 1/748 (2 byt) : R
73. *Fut.*, 2/676 (5 byt) : R; *Fîh-mâ-fîh* deyimi için bak. II[14] dn.
74. *Fut.* 3/396 (2 byt) : Ru
75. *Fut.*, 1/221 (1 byt) : Râ
76. *Fut.*, 2/115 (1 byt) : Ra
77. *Fut.*, 2/361 (3 byt) : Ra
78. *Fut.*, 2/363 (4 byt) : Ra
79. *Fut.*, 2/360 (5 byt) : Ri
80. *Fut.*, 2/361 (7 byt) : Ri
81. *Fut.*, 1/208 (3 byt) : R-h
82. *Fut.*, 1/193-94 (4 byt) : Zu
83. *Fut.*, 1/359 (4 byt) : Sı
84. *Fut.*, 1/196 (3 byt) : Zı
85. *Fut.*, 3/256 (4 byt) : Zı
86. *Fut.*, 1/199 (4 byt) : Zı

87 «... *Derim ki...*»

88 «... Bu (konu)da *dedim ki...*»

89 «... Bu (konu)da *dedim ki...*»

90 «... Bu (konu)da *dedim ki...*»

91 «... *Bize âid...*»

92 «... Bu (konu)da *dedim ki...*»

93 «... (Hemen) o vakit *yazdığım ve hitâb ettiğim...* şiir...»

94 «... Bu ağrı (veca') konusunda *dedim ki...*»

95 «... *Dedim ki...*»

96 «... Bu mânâda *bize âit...*»

97 «... Bu (konu)da *bize âid...*»

98 «... Bu (konu)da *derim ki...*»

99 «... (Şu) *sözümüz* ile irâde (=kasd) ettiğimiz şeydir.. »

100 «... Bu (konu)da *bize âid...*»

101 «... Bu (konu)da *derim ki...*»

---

87. *Fut.*, 1/194 (3 byt) : 'U
88. *Fut.*, 1/196 (4 byt) : 'U
89. *Fut.*, 1/471 (2 byt) : 'U
90. *Fut.*, 4/516 (5 byt) : 'U
    Fut., 4/608'deki tek beyitte, yukardaki şiirin ilk beyti aynen tekrarlanmaktadır. Bak. XXIX91
91. *Fut.*, 4/608 (1 byt) : 'U
    Fut., 4/516'daki şiirde (bak. XXIX90) bu beyit aynen tekrarlanmaktadır.
92. *Fut.*, 3/257 (5 byt) : 'Â
93. *Fut.*, 4/605 (17 byt) : 'Â
94. *Fut.*, 3/275-76 (8 byt) : 'Î
95. *Fut.*, 1/788-89 (2 byt) : 'A-h
96. *Fut.*, 1/578 (1 byt) : Fu
    Fut., 1/2 (2 byt)'deki ilk beyitte aynen tekrarlanmaktadır.
97. *Fut.*, 1/733 (3 byt) : Fu
98. *Fut.*, 2/189 (2 byt) : Fu
99. *Fut.*, 2/674 (2 byt) : Fi
100. *Fut.*, 4/76-77 (4 byt) : Fi
101. *Fut.*, 1/199 (3 byt) : F-h

[102] «... Bu makâm'dan (dolayı) *benim sözüm...*»

[103] «... Bu mânâda *bize âid...*»

[104] «... Bu (konu)da *bize âid...*»

[105] «... Bu (konu)da *bize âid...*»

[106] «... Bu bâb'da *bize âid...*»

[107] «... Bu bâb'da *dedim ki...*»

[108] «... Bu bâbı tazammun eden *sözümüz...*»

[109] «... Bu (konu)da *bize âid...*»

[110] «... Bu menzil'de *dedim ki...*»

[111] «... Bu menzil'de *derim ki...*»

[112] «... Bu (konu)da *bize âid...*»

[113] «... Bu (konu)da *derim ki...*»

[114] «... Bu (konu)da *derim ki...*»

[115] «... Bu (konu)da *dedik ki...*»

[115] «... Bu (konu)da *dedik ki...*»

[117] «... *Dedim ki...*»

---

102. *Fut.*, 3/255 (10 byt) : Ku
103. *Fut.*, 3/332 (2 byt) : Kâ
104. *Fut.*, 4/520 (1 byt) : Kâ
105. *Fut.*, 2/192 (3 byt) : Kı
106. *Fut.*, 2/406 (3 byt) : K-h
107. *Fut.*, 2/298-99 (14 byt) : K-h
108. *Fut.*, 2/358 (9 byt) : Kâ
Fut., 2/620'de, bu şiirin ilk beyti tekrarlanmaktadır. Bak. XXIX[109]
109. *Fut.*, 2/620 (1 byt) : Kâ
Fut., 2/358'deki şiirin ilk beytinde aynen tekrarlanmıştır. Bak. XXIX[108]
110. *Fut.*, 1/194 (4 byt) : Lu
111. *Fut.*, 1/195 (5 byt) : Lu
112. *Fut.*, 1/195 (3 byt) : Lu
113. *Fut.*, 1/197 (3 byt) : Lu
114. *Fut.*, 1/198-99 (11 byt) : Lu
115. *Fut.*, 1/470 (4 byt) : Lu
116. *Fut.*, 1/776 (2 byt) : Lu
117. *Fut.*, 1/788 (2 byt) : Lu

[118] «... Şu *sözümüzle* buna işâret ettik...»

[119] «... *Benim sözüm*...»

[120] «... Bu (konu)da *bizim şiirimiz*'den...»

[121] «... Bu menzil'de dahî *sözümüz* (şudur)...»

[122] «... Bu mânâda *bize âid*...»

[123] «... Bu, *İbn'ül-arabî'nin sözü*'dür...»

[124] «... Bu mânâda *bize âid*...»

[125] «... Bu (konu)da *derim ki*...»

[126] «... Biz bu mânada *nazm ettik*...»

[127] «... Bu (konu)da *dedik ki*...»

[128] «... (Şu) *sözümle,* bu mânâya işâret ettim...»

[129] «... Bu (konu)da *derim ki*...»

[130] «... Bu (konu)da *inşâd ettim*...»

[131] «... Bu (konu)da *derim ki*...»

[132] «... Bunun benzerinde *dedik ki*...»

---

118. *Fut.*, 3/121 (4 byt) : Lu
119. *Fut.*, 3/219 (3 byt) : Lu
120. *Fut.*, 4/593 (4 byt) : Lu
121. *Fut.*, 3/20 (6 byt) : La
122. *Fut.*, 3/22 (3 byt). Lâ
123. *Fut.*, 3/317 (1 byt) : Lâ
Fut., 1/117 (1 byt) : Lâ'da aynen tekrâr ediliyor fakat burada ayni şiirin bu sefer *el-Ahtal* (m. 640-710) isimli şâire âid olduğunu söylüyor. Bu bakımdan İbn'ül-arabî, başka şâirlere âit beyit ve mısrâları, herhalde, «temessül» ediyordu. Bu konuda bak. XXIII[77]
124. *Fut.*, 2/393 (5 byt) : Lî
125. *Fut.*, 4/410-11 (11 byt) : Lî
126. *Fut.*, 4/608 (4 byt) : Lî
127. *Fut.*, 1/171 (1 byt) : L-h
128. *Fut.* 3/281 (5 byt) : L-h
129. *Fut.*, 1/118 (6 byt) : Mu
130. *Fut.*, 1/195 (3 byt) : Mu
131. *Fut.*, 1/197 (2 byt) : Mu
132. *Fut.*, 1/716 (2 byt) : Mu

[133] «... Bu makamda *bize âid...*»

[134] «... Bu bâb'ı tazammun eden *sözümüz...*»

[135] «... Bu (konu)da *bize âid...*»

[136] «... *Dediğimiz* gibi...»

[137] «... Bu (konu)da *derim* ki...»

[138] «... *Bize âid...*»

[139] «... Yine bu mânâda *bize âid...*»

[140] «... Bu (konu)da *nazm ettim...*»

[141] «... Bu (konu)da *derim ki...*»

[142] «... Bu (konu)da *dedim ki...*»

[143] «... Şeyh (*Eb'ul-Abbâs el-Sanhâcî*) sevindi... Ve ona dedim... ve elini öptüm. O da benim başımı (alnımı) öptü...»

[144] «... *Dediğimiz gibi...*»

[145] «... Bâzı tanıdıklarımıza... vasiyet *yazdık...*»

[146] «... Bu (konu)da *derim ki...*»

[147] «... Bu (konu)da *derim ki...*»

---

133. *Fut.*, 2/35-36 (2 byt) : Mu
134. *Fut.* 2/356-57 (13 byt) : Mu
135. *Fut.*, 3/93 (2 byt) : Mu
136. *Fut.*, 4/199-200 (6 byt) : Mu
137. *Fut.*, 1/197 (3 byt) : Mâ
138. *Fut.*, 4/122-23 (4 byt) : Mâ
139. *Fut.*, 4/593-94 (4 byt) : Mâ
140. *Fut.*, 1/199 (3 byt) : Mi
141. *Fut.*, 1/664 (3 byt) : Mi
142. *Fut.*, 1/765 (8 byt) : N
143. *Fut.*, 3/540 (9 byt) : Nâ
Bu şiir, XXIX? mezkûr olup, İbn'ül-arabî bunu hocalarından biri olan *Eb'ul-Abbâs el-Sanhâcî*'ye hitâben yazdığını söylediği şiirden hemen sonra zikrettiği için, kanâatimizce, yine İbn'ül-arabî'ye âittir ve ayni hocası için yazılmış olmalıdır.
144. *Fut.*, 4/573 (5 byt) : Nâ
145. *Fut.*, 4/573 (5 byt) : Nâ
146. *Fut.*, 1/198 (3 byt) : Ni
147. *Fut.*, 1/688 (6 byt) : Ni

[148] «... Bu şekilde *dediğimiz gibi*...»

[149] «... Bu (konu)da *derim ki*...»

[150] «... Bu bâb'ı tazammun eden *sözümüz*...»

[151] «... Sevginin sevgisi konusunda, bu bâbı tazammun eden *sözümüz*...»

[152] «... Bir nazım (şiir)imizde *dediğimiz gibi*...»

[153] «... Bunun için *dedik ki*...»

[154] «... *Dedim ki*...»

[155] «... Nutk ettim (söyledim) ve *ifâde ettim*...»

[156] «... Bu mânada *derim ki*...»

[157] «... İşittiğin bu beyitleri mezkûr gence *inşâd ettim*...»

[158] «... Bu bâbı tazammun eden *sözümüz*...»

[159] «... Nazm'dan (şiir'den) *sözümüz*...»

İşte yukardan beri görüldüğü üzere, bu nevî ifâdelerle İbn'ül-arabî'ye âid olduğu belirlenmiş şiirler (toplam olarak 1041 beyit ve Futûhat'm bab başlarında bulunan diğer şiirler (2272 beyit), tamâmen İbn'ül-arabî'ye âit olan şiirlerdir. Bunların (her iki guruba giren şiirlerin) umûmî yekûnu ise (1041+2272)=) 3313 beyite ulaşmaktadır ki, daha önce de söylediğimiz gibi, bu rakkam, bütün Futûhat içindeki şiirlerin (=6700 beyit), yüzde elliden fazlasını teşkîl ediyor.

---

148. *Fut.*, 2/51 (1 byt) : Ni
149. *Fut.*, 2/145 (7 byt) : Ni
150. *Fut.*, 2/356 (9 byt) : Ni
Fut., 2/372 (str) da, bu şiirin yedinci beytinin son mısrâı aynen tekrarlanmaktadır.
151. *Fut.*, 2/538 (13 byt) : Ni
152. *Fut.*, 2/543 (1 byt) : Ni
153. *Fut.*, 2/383 (8 byt) : Ni
154. *Fut.*, 3/482 (5 byt) : Ni
155. *Fut.*, 3/538 (8 byt) : Ni
156. *Fut.*, 1/761-62 (10 byt) : N-h
157. *Fut.*, 1/51 (5 byt) : Î
158. *Fut.*, 2/357 (10 byt) : Hû
159. *Fut.*, 1/193 (3 byt) : Hî

OTUZUNCU MOTİF

TASAVVUFÎ-FELSEFÎ FRAGMENTLER

İbn'ül-arabî'ye isnâd edilecek eserlerden hangilerinin mevsûk (authentik) olduğuna karar verebilmek için, sağlam bir dayanağımız daha var: Bu da, *felsefî-tasavvufî fragmentler* (metinler)'in teşkil ettiği *otuzuncu motif*'den ibarettir.

Demek ki, ona izâfe edilecek bir eserde bulunabilecek *felsefî-tasavvufî* görüşlerin, *Futûhât*'dan aktardığımız görüşlere uygun olup olmadığına dikkat etmek zorundayız. Şâyet uygunsa, o eserin İbn'ül-arabî'ye âit olduğunu söylemek imkân içine girecektir.

Futûhât'a, rastgele serpiştirilmiş olan *felsefe ve tasavvuf* metinleri, -ilerki sayfalarda görüleceği üzere- önemli bir yekûn tutmaktadır. Gerçi bunlar arasında, bazen birbirini nakz eden görüşler bulunmaktadır. Fakat bu fragmentler, sistemli bir şekilde, yâni konularına göre tasnif edildiği zaman, -özellikle dipnotlarına koyduğumuz paralel metinler sâyesinde- İbn'ül-Arabî'nin hangi noktalarda, kendisiyle *çelişki*'ye düştüğü kolayca görülebilecektir. Tarafımızdan tasnif edilen fragmentlerin konuları için, *içindekiler* cedveline bakmak kâfi gelecektir.

Bilgi ve Mantık metinleri içinde, onun keskin zekâsına ve müşâhede kabiliyitine şâhit olmaktayız. *Metafizik ve Ontoloji* konularında da, oldukça dikkatli ve analitik görüşler ileri sürmektedir. Özellikle *kozmoloji* (ilm-i tekevvün) bahislerinde, bir yandan *Meşşâîler*'in *sudûr* (emanation) nazariyesini redd ediyor ve diğer yandan da, oldukça muntazam bir silsile hâlinde, kendi düşüncelerini anlatıyor. Özellikle bir metin (XXX[285] = s. 421) son derece ilgi çekicidir: Bâzı *sabit* görünen yıldızların, *binlerce senede fark edilecek bir harekete* sâhib olduğunu ileri süren İbn'ül-arabi, astronomi konusunda önemli düşüncelere ulaşıyor. *Fizik ve Psikoloji*'de, *Antropoloji*'de ve *Ahlâk*'ta da ayni derecede önemli görüşler ileri sürmektedir.

a) *İlimlerin tasnif edilmesi* (XXX[1-7])

Yukarda işâret ettiğimiz üzere, İbn'ül-arabî bâzen üçlü ve bâzen de dörtlü tasnîf'ler yapmaktadır. Bununla ilgili olmak üzere, daha önceki motiflerden birinde (bak. XVIII[14]) bir örnek vermiştik. Bu arada İbn'ül-arabî hemen bütün ilimlerden ismen de olsa, azçok bahsetmiş bulunuyor. Bütün bu teferruât arasında, aşağıdaki satırlardan itibâren, önemli gördüğümüz bâzı tasnifleri göstermekle yetineceğiz :

[1] «... *İlimler, üç menzil* (mertebe = sınıf) üzeredir :

— *Aklî ilim :* Bu, bir *delil* içinde, *nazar*'ın akabinde veyâ *zarûrî* olarak, senin için meydana gelen bir ilim (bilgi)dir...

— *Ahvâl ilmi :* Buna *zevk*'ten (= tatmak'tan) başka bir yol (imkân) yoktur. Bir akıl sâhibi onu, ne *târif* etmeğe, ne de *delil* ikâme ederek bilmeğe muktedirdir.... (Meselâ) *bal*'ın tatlılığı, *sabr*'ın acılığı, *aşk*'m, *cinsî birleşme*'nin, *vecd*'in ve *şevk*'in lezzeti gibi... İşte bunlarla vasıflanmak veyâ onları *tatmak*'sızın bu (nevî) bilgiler'in gerçeğini bir kimsenin bilmesi imkânsızdır...

— *Sırlar ilmi :* Bu da *akıl* tavr (kuvvet)ının üzerindedir. (Zirâ) bu, *rûh'-ül-kuds*'un üflediği (= ilhâm ettiği) bir ilim'dir* *Velî*'ler ve *peygamber*'lere mahsustur...»

[2] «... *Ahvâl ilimleri; Sırlar ilmi* ile *aklî ilimler* arasında mutavassıttır. Ahvâl ilimlerine inananların çoğu *tecârib ehli*'dir...»

[3] «... Üç tâne *ilim* (vardır) :

— *İlâhiyât*'a taallûk eden *ilim;*

— *Ulvî ruhlar*'a taalluk eden *ilim;*

— *Muvelledât*'a (cismânî varlıklar'a) taalluk eden *ilim.*

İmdi, *İlâhiyât*'a... taalluk eden şey, -ona taalluk eden şeyler değişse bile- kendisi (aslâ) değişmez; *Ulvî ruhlar*'a taalluk eden şey ise, istihâle olmaksızın, nevîlere ayrılır, fakat *muvelledât*'a taalluk eden hem, nevîlere ayrılır hem de, onların istihâlesi ile istihâle eder...»

---

1. *Fut.*, 1/33 (12-26) :

*. Burada, İbn'ül-arabî'nin bâzı kutsal ruhlar'dan bilgi aldığını hatırlatmak gerek. IV[a] motifi ile, VII. ve müteâkib motiflerde buna dâir çeşitli örnekler vermiştik.

2. *Fut.*, 1/35 (18-19)

3. *Fut.*, 2/45 (3-6)

[4] «... Her *ilim, ilm-i ilâhî*'de derc olunmuştur. Bütün ilimler, ondan dallara ayrılmıştır. Bunlar da, *dört* mertebeye (sınıfa) inhisâr eder : ...
— *Mantık* ilmi,
— *Riyâziye* ilmi
— *Tabiî ilim*
— *İlâhî ilim*.....»

[5] «... *hakîm* (=feylesof ismini alan kimse) : *İlâhî* (metafizik), *tabiî* (fizik), *riyâzî* (mathematik) ve *mantıkî* (lojik) ilimleri biraraya toplayan kimsedir. İlimlerden, ancak bu *dört mertebe* (sınıf) vardır. Bunların tahsîl edilmesinde (öğrenilmesinde)ki yollar (metodlar) ihtilâf eder. (Meselâ) *tefekkür* veyâ *vehb* ki, bu bir *ilâhî feyz*'dir : *Arkadaşlarımız*'ın yolu da budur. (Çünkü), *onların,* fesâd (fâsidlik, yanlışlık) ve sıhhat (doğruluk) gibi eğilimleri (=tatarruk) bulunmayan tefekkür'e girişleri yoktur... (Buradaki) «*arkadaşlarımız*» sözü ile; *kâlb, müşâhede* ve *mükâşefe sahibleri* demek istiyorum : *Âbid*'leri, *zâhid*'leri ve mutlak olarak *sûfî*'leri değil...»

[6] «... Her ilmin aslı, *ilm-i ilâhî*'dendir. Çünkü Allah'tan başka herşey, yine Allahtandır...»

[7] «... *İlm-i ilâhî,* bütün ilimlerin aslıdır...»

İlim, irfân, mârifet, hakîkat, yakîn, ayn, ru'yet ve bunların zıddı olan cehâlet (=bilgisizlik) deyimleri

b) *Bilgi'nin müterâdifleri ve bunların zıddı* (XXX8-23)

Birçok mütefekkirlerde olduğu gibi, İbn'ül-arabî'nin sisteminde bâzı temel kavram tarifleri vardır. Hepsi de «bilgi»nin çeşitli yönlerini göstermek isteyen bu «deyimler», pek tabiî olarak «*hikmet*»* deyiminin çatısı altında toplanmaktadır. İşte bu çeşitli tabirlerin karşısına, bir zıdd olarak konulan *cehâlet* (=bilgisizlik) dahî, kendi zıddları gibi ayrıca dikkate alınarak tarif edilmiştir. Şimdi, aşağıdaki sayfalardan itibâren bu deyimleri teker teker gözden geçirelim :

[8] «... *İlim*(ler) iki (nevî)dir : *Mevhûb* (=Allah tarafından *verilmiş*) olanlar ile *mükteseb* (insan tarafından *kazanılmış*) olan ilimlerdir.

---

4. *Fut.,* 1/326 (25-27)
5. *Fut.,* 1/291 (18-22); ayr. bak. I13
6. *Fut.,* 1/189 (29)
7. *Fut.,* 1/159 (16-17)
*. *Hikmet* ve *felsefe* deyimleri hakkında bak. I10-I16; ayr. IV12
8. *Fut.,* 1/602 (34-35); ayr. (*ilmin rütbesi* hakk. bak.) I18

Mevhûb ilim'in terâzisi yoktur; *mükteseb ilim* ise, *takvâ* ve iyi davranış (=ahlâk) ile hâsıl olan şeydir...»

9 «... *Ulemâ* (=bilginler) ismi, ancak *ehl-i hadîs* (=hadisçiler)'e verilir. Çünkü gerçek olarak imâm (=önder) onlardır...»

10 «... *Su, ilim*'dir (=İlim âdetâ su'ya benzer). Çünkü *ilim,* kalblerin hayâtıdır: Tıbkı *su* ile *arz*'ın hayâtı (olması) gibi...»

11 «... *Yakîn* lafzı, *ilim* lafzı değildir*. *Yakîn,* kâlb içinde *îmân*'ın karar bulmasından ibârettir...»

12 «... *İlm'ül-yakîn,... delîl*'in verdiği şeydir; *ayn'ül-yakîn...* ise, *müşâhede* ve *keşf*'in verdiği şeydir; *hakk'ul-yakîn* ise, *kalb* içinde hâsıl olan şey (bilgi) dir...»

13 «... Allahın bir evi vardır ki bu, *Kâbe* adını alır. Bu da *Mekke* denilen yerin yakınında (Mekke'de)'dir. İnsanlar her yıl, buraya *hacc*'a gelirler ve onu tavâf ederler. Buraya gelindiği zaman cismânî ayn (=göz) ile bu «ev» müşâhede edilir (görülür). Böylece göz (görme) yoluyla ruh'da bunun keyfiyet ve hey'eti (şekli) ve hâli istikrâr eder. İşte *ayn'ül-yakîn* budur...»

14 «...*İlm,* tek bir hadd (=tarif)'dir. Lâkin *mârifet,* ilm'in isimlerindendir.... *Arif* dahî, *âlim*'in isimlerinden biridir...»

15 «... *Ârif,* meşhedi Rabb olan kimsedir... *Mâ'rifet* ise onun *hâl*'idir...»

16 «... Bizim tarîk'imizde (yol'umuzda) *mâ'rifet,*... ilim konusunda yedi şeye (7 çeşit bilgiye) inhisâr eder:

Birincisi : *Hakîkatlar ilmi*'dir ki bu, *ilâhî isimler*'dir...
İkincisi : *Hakk*'ın nesnelerde *tecellî* etmesi ilmidir...
Üçüncüsü : *Hakk*'ın kullarına *hitâb* etmesi ilmidir...
Dördüncüsü: *Vucûd*'ta kemâl (olgunluk) ve *naks* (noksanlık) ilmidir.
Beşincisi : Kendi hakîkatları yönünden, *insanın kendini bilmesi* ilmidir...

---

9. *Fut.,* 3/56 (10)
10. *Fut.,* 1/412 (36-37); *İlm*'in *süt*'e teşbîh edilmesi hakk. bk. IV72
11. *Fut.,* 2/700 (15) : Bu hükmün ilk kısmı'nın tekrarlanması için bak. *Fut.,* 2/634 (22-23)
12. *Fut.,* 2/634 (1-3)
13. *Fut.,* 2/634 (10 vd.)
14. *Fut.,* 1/666 (6-7)
15. *Fut.,* 2/143 (32) = *MİA,* s. 36 ve dn. 54
16. *Fut.,* 2/333 (17-22)

Altmcısı : Hayâl ilmi ve onun muttasıl ve munfasıl âlemidir...
Yedincisi : Devâlar ve hastalıklar (ilel) ilmidir...

İşte bu yedi mesele'yi bilmiş olan kimse için, mârifet adı verilmiş olan şey hâsıl olur...»

[17] «... *Hakîkatlar* dörde ayrılır :
— *Zat'ullâh*'ın hakîkatı
— *Sıfât'ullâh*'m hakîkatı : Bunlar *nisbetler*'dir...
— *Ef'âl'ullâh'ın* hakîkatı
— *Mef'ulât*'ın (yaratıkların) hakîkatı : Bunlar da, *ulviyyât* (=mâ'kûlât), *sufliyât* (=mahsûsât) ve *Berzah* hakikatları (=muhayyelât) olmak üzere üçe ayrılır...»

[18] «... *Hakîkatlar* tebeddül etmez (değişmez)...»

[18*] «... *Hakîkatlar,* helâk ile vasıflanmaz (yok olmazlar)...»

[19] «... *Hakîkatlar* iki kısımdır :
— Hayât, ilm, nutk ve hiss gibi *müfred* olarak akılda bulunanlar;
— Semâ, âlem, insan, taş gibi *terkib hâlinde* bulunanlar...»

[20] «... Her *hakîkat*'ın, ilâhî isimlerden kendisine mahsus bir *ism*'i vardır. *Hakîkat* (deyimi) ile, hakîkatlardan bir *cins*'i kasdediyorum...»

[21] «... *Ma'lûm* (bilinen bir obje) için, *ru'yet* (görmek), bir bakıma *ilm*'den daha tam ve *ma'rifet*'den daha vâzıhtır. Şu halde her *ayn,* (mutlakâ) bir *ilm*'dir fakat her *ilm,* bir *ayn* değildir. Zirâ şurada *Mekke*'(nin bulunduğunu) bilen (kimse) nin, onu görmüş olması (=ru'yet) şart değildir. Oysa onu gördüğü zaman, (Mekke'yi) bildiğine *kesin* (kat'î) *hüküm* veririz... Şu halde *ayn*'in *ilm* üzerine bir derecesi (yani üstünlüğü) vardır...»

[22] «... *İlm, vucûd* (varlık=existence) dır.... *Cehâlet* ise, *adem* (=yokluk)'tur...»

[23] «... *Bilmediğini bilmeyen,* iki cehâlet sâhibidir; *Bilmediğini bilen* ise, bir cehâlet sâhibidir...»

---

17. *Fut.,* 1/36 (10-)
18. *Fut.,* 1/48 (18) : Bu konudaki tenakuz için bak. XV[11]
18*. *Fut.,* 2/111 (6)
19. *Fut.,* 1/60 (19-20)
20. *Fut.,* 1/110 (20-21)
21. *Fut.,* 1/119 (26-28) : Kasd edilen şey, *ilm el-yakîn*'dir.
22. *Fut.,* 3/180 (20) : Başka örnekler için bak. IV[31] ve notundaki açıklamalar.
23. *Fut.,* 2/169 (19); ayr. bak. N. Keklik, *MİA,* 13 ve *el-Bulga,* (Giriş).

c) *Basar ve basîret farkı; Bilgi bakımından varlık* (XXX[24-27])

[24] «... Allah'tan başka her şey,... (bilgi yönünden) iki kısım üzeredir: Bir kısmı, *zât*'ıyla idrâk olunur : Bunlar, *hissî* (duyusal) ve *kesîf* (maddî) olandır; bir kısmı da *fiil*'iyle idrâk olunur : Bunlar da *aklî ve lâtif* (gayri maddî) olandır...»

[25] «... İki âlem vardır :... Birine *gayb âlemi* denilir;... İkinci hazret (âlem) ise, *hiss* (duyu) ve *şehâdet âlemi*'dir... Bu âlem, *basar* ile idrâk olunur; Gayb âlemi ise, *basîret* ile idrâk edilir...»

[26] «... *Gayb âlemi* (gözle görülmeyen varlık), *basîret* gözü ile idrâk edilir; tıpkı şehâdet âlemi'nin (=gözle görülen âlemin) basar ile idrâk olunması gibi...»

[26*] «... *Gayb* (âlemi), duyu ile idrâk olunmaz...»

[27] «... *Allah* Teâlâ, *mahsûs* (duyu ile kavranan bir varlık) değildir. Yani, bilmek istediğimiz vakit O, bizim indimizde, duyuların idrâk'inde değildir. Böylece O'nu, duyular yoluyla (aslâ) bilmiş olmayız...»

d) *Bilgi'nin genel târifleri* (XXX[28-32])

[28] «... Bilgi (=*ilm*), ruhta bir *eser*'dir...»

[29] «... Bir şeyi bilmek, onu kuşatıp sonlandırmaya izin verir (mümkün kılar)...»

---

24. *Fut.*, 1/103 (31-32)
İbn'ül-arabî burada, madde âleminin «passif» ve aklî (immateriel) âlemin de fi'lî (aktif) bir varlık sâhası teşkil ettiğini belirtmek istiyor.
25. *Fut.*, 3/47 (3-5)
Basar ile *Basîret* deyimleri, «bakmak» ve «görmek» kavramları şeklinde düşünülebilir.
26. *Fut.*, 2/688 (2)
Gayb ve *Şehâdet* deyimleri, «gözle görülmeyen=immateriel» ve «gözle görülen=materiel» anlamlarını taşımaktadır.
26*. *Fut.*, 2/721 (26)
27. *Fut.*, 1/104 (24-25)
Burada, Allahın da «gayb âlemi» içinde dikkate alınması gerektiğine işâret olunuyor.
28. *Fut.*, 3/138 (15)
29. *Fut.*, 1/50 (13)

30 «... Bilmek (=*ilm*), bilinen'in (*mâlûm*'un) tasavvurudur. (krş. XXX30*-31-32)... Şu halde *ilm*(=bilmek), *âlim*'in (=bilen'in) zâtî sıfatlarındandır. (Böylece) onun ilmi, (bilinen'in) sûreti olur...»

30*«... *İlm*'in târifi, *mâlûm*'un tasavvuru değildir...» (krş. XXX30)

31 «... *İlm* (=bilmek), *mâlûm*'un (bilinen'in=obje'nin) tasavvuru değildir. (krş. XXX30)... Zîrâ her «bilinen», tasavvur olun(a)madığı gibi, her «bilen» dahî tasavvur edemez. Çünkü «bilen» için «tasavvur», ancak «bilen»in «*hayâl sâhibi*» olmasındandır...»

32 «... *Bize gelince* (bak. XXIII30*) : Biz, *nazar sâhibi'nin* (rasyonalist'lerin) dediği üzere, «*ilim, malumun tasavvurudur*» diyemeyiz. (krş. XXX30) (Bizce). *ilm,* (bilinmesi) taleb edilen (=istenilen) bir şeyin, bulunduğu mâhiyet üzere (=*alâ mâ hiya aleyh) zât*'ının idrâk edilmesidir...»

e) *Bilgi ve İdrâk* (XXX33-38)

33 «... Her *canlı* ve *idrâk* ile vasıflanmış olan her şey, bu idrâk bakımından... yeni bir bilgi (*ilm*) içindedir...»

34 «... *İdrâk* eden insan, kendisinde (=zihninde) misli (benzeri) bulunmayan bir şeyi, aslâ idrâk edemez...»

35 «... *Bilgi* (=*ilm*), bilinen'in (=*malûm*'un) tagayyürü (değişmesi) ile tagayyür etmez. Fakat (bilen ile bilinen arasındaki) *taalluk*'un (alâka'nın) kendisi değişebilir. Çünkü (Süje ile Obje arasındaki) taalluk, her hangi bir «bilinen»e *nisbet* (izâfet) iledir...»

36 «... Sıfat, mevsûf ile bir ta'alluk sâhibidir:... Tıbkı, *ilm*'in (bilgi'nin), *bilen* ve *bilinen* ile râbıta (bağlantı) kurması gibi...»

37 «... Her *mâlum*'un (Obje'nin) *müfred* (basit) veyâ *mürekkeb* (bileşik) olması gerekir...»

---

30. *Fut.*, 2/137 ( )
Buradaki önermenin başlangıç kısmı ile, müteâkib iki önermedeki hükm arasındaki *tenâkuz,* dikkatimizi çekmiş olmalıdır.
30*. *Fut.*, 2/467 (25)
31. *Fut.*, 1/45 (10-12)
32. *Fut.*, 4/348 (7-9)
33. *Fut.*, 1/185 (4-5)=krş. IV22 = ayr. *MİA,* s. 28 ve dn. 33
34. *Fut.*, 1/105 (6-7)
35. *Fut.*, 1/46 (8-9)
36. *Fut.*, 1/57 (27)
37. *Fut.*, 1/191 (33)

[38] «... Bir şehir gibi olan *beden*'i tedbîr (idâre) etmek konusunda *insan*'ı, Allah iki kısım hâlinde yaratmış ve *kalb*'i de, iki şeyi birbirinden ayıran (bir nesne) gibi, bu iki kısım arasına koymuştur. *Baş* (demek) olan *üst* kısıma, bütün *duyu ve ruh kuvvetleri*'ni ve *alt* kısıma da, ancak *dokunma duyusu*'nu yerleştirmiştir: Sert, yumuşak, sıcak, soğuk, nemli (veyâ) kuru şeyleri (insan), bütün beden'e sirâyet eden (yayılan) husûsî bir kuvvet olması yönünden, ancak bu *hassâs rûh*'uyla idrâk eder, başkasıyla değil...».

f) *Duyu kuvvetleri ve Aklın idrâki* (XXX[39-47])

[39] «... İnsan, bütün *mâlûm* (=bilinebilir) şeyleri, ancak *beş duyu*'dan bir tânesiyle *idrâk* edebilir. Bu *beş* (*duyu*) ise: *koklama, tadalma, dokunma işitme* ve *görme*'dir. (Meselâ) *görme* (duyusu), yakınlık ve uzaklık'tan (dolayı), bir şeyi belli bir ölçüde idrâk edebilir. Böylece *bir mil*'den *idrâk* edilen şey, *iki mil* (mesâfe)'den *idrâk* edilen şeyden başka olur; avuç içinde idrâk edilen bir şey, yirmi *bâ**'dan idrâk edilen şeyden başka olur. Şu halde, *iki mil* (mesâfe)'den idrâk edilen bir şahsın, bir «insan» mı? yoksa bir «ağaç» mı olduğu bilinemez fakat *bir mil* (mesâfe)'den (idrâk edilecek olursa), onun bir «insan» olduğu bilinebilir; yirmi *bâ*(mesâfe)'den ise, beyaz veyâ siyah (tenli) olduğu bilinir. Bunun mukâbilinde onun mâvi yâhut kara gözlü olduğu (da idrâk edilebilir). İşte diğer duyular dahî idrâk ettikleri şeyler konusunda, yakınlık ve uzaklık (bakımm)'dan böyledir...»

[40] «... Bir hareket ettiren (kimse)'nin elindeyken, onu (havada, hızla) çevirdiği zaman, bir «ateş parçası» nın hareketinin sür'atiyle havada ne meydana geldiğine bir baksana: Şâyet uzunlamasına veyâ istenilen (herhangi) bir şekilde hareket yapılırsa, gören'in gözünde «ateşten bir dâire» veyâ bir «düz çizgi» meydana gelmektedir. Ve sen, o zaman bir «ateş çenberi» gördüğünden şüphe etmediğin gibi, orada bir «dâire» bulunduğundan da şüphe etmezsin. Halbuki senin bakışında bunu inşâ eden (meydana getiren) ancak «hareketin sür'ati» dir...»

[41] «... İnsan, ancak Allahın verdiği kuvvetler olan *duyular ve akıl* sâyesinde bir şeyi *idrâk* edebilir. Şu halde insan, (ancak) kendi *duyu*'sunun ver-

38. *Fut.*, 1/177 (22-26)
39. *Fut.*, 1/104 (17-23)
40. *Fut.*, 1/736 (16-20)
41. *Fut.*, 2/331 (24-35)

*. باع (bâ'); bir uzunluk ölçüsü: 20 cm.

diği şeyi (=intibâları) *taklîd* edebilir (onlara güvenir) ve bâzen «yanlışlık» (*galat*) yapar bâzen de bir şeyin mâhiyet'ine (*alâ mâ huva aleyh*) muvâfık olur (ulaşabilir).

İnsan, yâhut da, *zarûrî* olan veyâ *nazar*'dan (tefekkür'den doğan) şeyi verdiği konusunda, kendi *akıl*'ını *taklîd* eder. Şu halde, *akıl,* fikri (=tefekkürü) *taklîd* eder ki, bunun da sahîh (doğru) ve fâsid (yanlış) olanı vardır... (Hulâsa) burada, ancak *taklîd* vardır (bahis konusudur)...»

[42] «... *Dokunma, tadalma, koklama, işitme* ve *görme*'den (ibâret olan) *duyular* (konusunda), bununla berâber bütün kusur (kabâhat), *Rabbini bilmek*'de *akl'ın bu duyular'ı taklîd etmesi* ve Kur'ânda Allahın kendisinden haber verdiği (gibi), *Rabbini taklîd etmemesi* (sebebiyle)'dir... Şu halde her tefekkür sâhibi, bu *galat*'ın (yanılma'nın) hükmü (hâkimiyeti) altındadır... (Allah), işitme duyusu'na kendi halk'ını (işitme kâbiliyetini) vermiştir ve o, bunun (yâni sesleri duymaklığın) idrâkini a ş a m a z . (Başka bir deyişle: Kulak, sesten başka bir şeyi idrâk edemez ve idrâk ettiği sesler dahî, belli hududlar içinde kalan ihtizâzlardan ibârettir.) Sonra, *seslerin bilinmesi* (birbirinden ayrılması)... konusunda da, aklı ona muhtaç kılmıştır. (İnsan böylece) kuş sesi, rüzgâr esintisi, kapı gıcırdaması, su akması, insan çığlığı,... inek böğürmesi, deve bağırması ve buna benzer bütün sesler arasındaki farkı bulur. İşte bu sebebledir ki işitme (duyusu), (intibâları) ulaştırmadığı *müddetçe,* bir şeyin idrâk edilmesi, *aklın kuvveti*'nde bulunamaz.

Görme kuvveti de böyledir: Nitekim görülen şeyler (=*mubsarât*)'den (dolayı) ona ulaştırdığı şey (intibâ) husûsunda akılı ona (yani görme duyusu'na) muhtac kılmıştır. Bu sebeble, yeşillik, sarılık,... beyazlık, siyahlık ve bunlar arasındaki renkleri, -görme duyusu bunları ulaştırmadığı sürece- *akıl, onları bilemez.* İşte, duyular (adıyla) mâruf olan bütün kuvvetler dahî böyledir...»

[42*].«... Domuzlan böceği (الدودة) : ... onda, *dokunma duyusu*'ndan başkası yoktur. Onun gıdalanması, dokunma duyusu iledir...»

[43] «... Hiss (duyu)'in idrâk ettiği şey hakk (doğru ve gerçek)'dir... Yanılma, hüküm veren *akıl*'a mensuptur...»

---

42. *Fut.,* 1/321 (36-37) - 322 (1-8)
Duyular ve akıl arasındaki münâsebet, müteâkib örneklerde daha geniş olarak ele alınacaktır.

42*. *Fut.,* 1/92 (25); ayr. bak. *el-Bulga* (nşr. N. Keklik, Türkçe açıklamalar kısmı), s. 25.

43. *Fut.,* 1/177 (23) :

44 «... Kendileriyle bilgi edinilen *idrâk*'ler, çeşitlidir... Allah, *idrâk* eden (akıl)'ı, bu idrâk'ler için... yarattı.

İdrâklar, altı tânedir : *İşitme, görme, koklama, dokunma, tadalma* ve *akıl.... Duyular,* aslâ aldanmaz.... Bu konuda bir topluluk yanılmış ve onlar, yanılma'yı duyular'a nisbet etmişlerdir. Hâlbûki böyle değildir. *Yanılma,* ancak *hüküm veren*'e (yani, akıla) âidtir...»

45 «... *Duyu kuvvetleri*'ne gelince :... (Bunlar), bulundukları uzuvlarda, idrâk edilen şeyler ile kendileri arasında... örtüler târi (peydâ) olur... (Meselâ) bir *kör,* karanlık (tan ibâret) olan bir *örtü*'yü müşâhede eder ve görür... Şu halde onun müşâhede ettiği şey, bir *hicâb* (örtü)tır. *Bal* veya *şeker* tadan (kimse) dâhi böyledir : Onu *acı* bulduğu zaman, kendisiyle kâim olduğu uzuvdaki mubâşir (haberci), *tadalma kuvveti*'dir ki, bu da ancak safra acılığı'dır. İşte (insan) *acı*'lığı (böyle) idrâk etmiştir. (Bu sebeble) *duyu* der ki : —Ben bir *acılık* idrâk ettim. Oysa hüküm veren (=akıl), şâyet hatâ ederse, der ki : —Bu şeker, acıdır; fakat (akıl) *isâbet* ederse, (bunun) sebebini bilir ve *şeker* hakkında *acılık* hükmünü vermez...»

46 «... Allah, insanda *fikr* (düşünce) adı verilen bir kuvvet yaratmış ve bunu, *akıl* denilen, başka bir kuvvete hâdim (hizmet edici) kılmıştır. Ve *fikr*'e olan siyâdet'ine (efendiliği'ne=üstünlüğüne) rağmen, *akl*'ı, fikr'in verdiğini almağa zorlamıştır.

Allah, (insandaki) *fikir kuvveti*'ni, ancak *hayâl kuvveti* içinde bir mecâl (dolaşma yeri) olarak yarattı ve hayâl kuvvetini de, *duyu kuvveti*'nin hâsıl ettiği toplayıcı (câmi) bir mahall olarak yarattı.

Duyu kuvveti için dahî, *musavvire* (tasavvur) *kuvveti* adı verilen bir kuvvet yarattı : *Hayâl kuvveti*'nde ancak *duyu*'ların ve musavvire kuvveti'nin verdiği şey hâsıl olur... *Akıl,* (âdetâ, bütün idrâk kuvvetlerini kuşatan) bir bilezik (sâzic) olarak yaratılmış olup, onda, *nazarî ilim*'lerden bir şey mevcûd değildir. (Bu sûretle) *fikr*'e denildi ki : —*Hayâl kuvveti* içindeki *bâtıl* ile *hakk* (hakikat)'ı, (birbirinden) ayırt et!... Sonra Allah, bu *akl*'ın içine, *Marifet'ul-lâh*'ı doldurdu ve (akıl, bu konuda) *fikr*'e dayandı ve... Allahın, tefekkür'den murâd ettiği şeyden gâfil oldu ve gördü ki, Allah hakkındaki bilgi'si, ancak (bu bilgiyi) *Allâhın târifi* (öğretmesi) ile olabilir...//... (Böylece) *akıl*'lar, *-mârifet'ullâh* konusunda, kendi *mütefekkire kuvveti*'nden bir şey almağa rucû edince-, *mâ'rifet'ullâh* konusunda tek bir hüküm üzerinde, birleşemediler (=ihtilâf ettiler).

---

44. *Fut.,* 1/239 (4-9) = *MİA,* s. 29 ve dn. 34
45. *Fut.,* 1/178 (2 vd.)
46. *Fut.,* 1/139 (25-37) - 140 (1-11) = *MİA,* s. 31 ve dn. 37

Bu sebeble, her tâife (ayrı) bir yola gitti ve *Allah hakkındaki* sözler (*görüşler*), *çoğaldı*... Halbûki Allahın kendisi teklif ettiği imân'a iftikâr eden (dayanan) *sûfiler*,... *fikr*'i (tefekkür'ü), kendi mertebesinde bıraktılar... Zâten, *Allâhın zâtı* konusunda *tefekkür* yasağı vârid olmuştur...»

[47] «... *Akıl*'ların *mâkûl* (akılla kavranan) şeyleri *idrâk* etmesine gelince, bu da, iki kısımdır :

— (Bir kısmı), diğer *idrâk*'lar gibi *zarûrî*'dir;

— (Bir kısmı da), *zarûrî değil*'dir : Aksine, *bilmek* için, altı tâne yardımcı (edevât)'ya muhtaçdır ki, zikrettiğimiz *beş duyu* ile *müfekkire kuvveti,* bu (yardımcı)lardandır. Herhangi bir yaratık, herhangi bir şeyi, ancak bu *idrâk*'lardan biri ile *bilmek*'ten hâlî kalmaz.

Bâzı kimseler (cemâ'a), *duyuların idrâki*'nde hatâ etmişler ve yanılmalar'ı onlara nisbet etmişlerdir diyoruz. (Şu sebeble ki) : *Sâhil*'de (kıyıda), kendilerini taşıyan bir *gemi*'ye bindikleri zaman, geminin gitmesi (hareket etmesi) ile, sâhil'in de gittiğini (hareket ettiğini) görürler. (Zirâ) *görme kuvveti,* onlara gerçek olmayan ve aslâ mâlûm (bilinmiş) bulunmayan bir şeyi (intibâı) veriyor. Halbûki onlar, zarûrî olarak bilirler ki *sâhil,* kendi yerinden hiç hareket etmemiştir. (Buna rağmen), müşâhede ettikleri (gördükleri) *hareket*'i inkâr etmeğe güçleri yetmez.

Ayni şekilde, *şeker* veyâ *bal* taddıkları zaman, (bunlar) *tatlı* oldukları halde, onları (bâzen) *acı* bulurlar. Onların indinde, *tadalma* duyusu, galat (hatâ) etmiş ve doğru olmayan birşeyi nakletmiştir...

Fakat *bizce,* mesele böyle değildir. Çünkü *akıl*(dan ibâret) olan hüküm verici'den vâki olan *kusur* ve *galat* (yanılma), *duyular*'dan (dolayı) değildir. Zirâ *duyuların idrâki,* gerçeği verdikleri şey sebebiyle, *zarûrî*'dir. Tıbkı *akıl*'ın, idrâk ettiği şeyde, zarûrî olarak hatâ etmemesi ve (onun), *duyular* yahut *fikr* (tefekkür vâsıtası) ile idrâk ettiği şeyde bâzen galat (yanlışlık) yapması gibi. Şu halde bir *duyu,* aslâ yanlışlık yapmaz... Ve, hiç şübhe yok ki (görme) *duyu*(su), bir *hareket* görmüş ve (tadalma duyusu), şübhesiz olarak bir *acılık* lezzeti bulmuştur. Böylece *görme*'nin *hareket*'i idrâk etmesi, bizâtihidir. Sonra bir *akıl* gelmiş ve *sâhil*'in *hareket* ettiğine ve *şeker*'in acı olduğuna hükmetmiştir. Bundan sonra, başka bir *akıl* gelmiş ve demiştir ki :... —*Tadalma* (duyusu), ancak (dile ulaşan) *safra*'nın acılığını tatmıştır.

Akıl sâhipleri (düşünürler) bu iki şahsın, şüphesiz olarak acılığı id-

47. *Fut.,* 1/239 (10-31)

*. *Bizce* deyimi hakkında bak. XXIII[46] ve ayr. XXIII[50]*

râk etmesinde *ittifâk* etmişler fakat onlar *tadalma* için, idrâk edilen şey'de *ihtilâf* etmişlerdir. İşte (bu sûretle) belli oluyor ki *duyular* değil, *akıl* bir galat (yanılma) işlemiştir. Şu halde *yanılma,* gerçekte gören'e (görme duyusuna) değil, ancak *hüküm veren*'e (=akıl'a) nisbet edilebilir.

*Bence** bu meselede, onların iddiâ ettiğine muhâlif olan başka bir emr (=şey) daha vardır ki, o da : *tatlı*'da ve diğer *tadılabilir* şeylerde bulunan *tad,* şu emr (yani, sebeb)'le, tadılabilir şeyler(in kendilerinden ibâret) değildir: Çünkü bunu araştırdığın zaman, bizim dediğimizin doğruluğunu bulursun (görürsün). Diğer *idrâklar*'daki hüküm (durum) dâhi böyledir. (Çünkü) *akıl* üzerinde (fevkinde), *akıl* ile (birlikte) hüküm veren ve, -aklın, duyular üzerine (dayanarak) hüküm vermesi gibi- ondan (güç) alan başka bir «idrâk edici» bulunsaydı, aklın fevkindeki bu hüküm verici (ve) idrâk edici dahi, *zarûrî* olan bir şeyde, (yine de) yanlışlık (galat) yapar ve derdi ki : —*Akıl,* zarûrî olan bir şeyde, *yanlışlık* yapmıştır. İşte bu (husus) tekarrür edince (belli olunca), Allahın, *idrâklar* ile *idrâk edilen şeyler'i* (müdrekât'ı) nasıl tertib ettiğini (düzenlediğini) de bilmiş olursun...»

g) *Mantık'ın tarifleri* (XXX[48-51])

[48] «... *Akıl*'m elinde, *mânâ*'lar için bir *mîzân* (terâzi) vardır ki buna, *mantık* denilir. Bunun da iki öncül (*mukaddemeteyn*) denilen iki kefesi mevcuttur...»

[49] «... *Aklî ilmin mîzânı*'na gelince : İki kısımdır. *Akıl,* bunun bir kısmını, kendi *fikr*'iyle idrâk eder ve bu ise : *Mânâlar* konusunda *mantık* ve *lafızlar* konusunda da *nahv* (gramer) denilen şeydir...»

[50] «... *Nahvciler*'in (gramerciler'in), *kelimeler*'i : *isim, fiil* ve *harf* (edat) (olarak) üçe böldüklerine bak : ... Onlardaki *isim,* bizim indimizdeki *zât*'dır; onlardaki *fiil,* bizim indimizdeki** *hudûs* (meydana geliş)dir; onlardaki *harf* ise, bizim indimizdeki *râbıta* (=copula)dır...»

---

*. *Bence* (indî = benim indimde) deyimi için bak. XXIII[46]

48. *Fut.,* 3/7 (2-4)

49. *Fut.,* 3/8 (12-13)

50. *Fut.,* 1/95 (12-13)

**. *Bizim indimizde* (indenâ) deyimi hakkında bak. XXIII[50]

[51] «... Arapların indinde, *lafızlar* dört kısım üzeredir:

— *Mütebâyin* (münferit, tek anlam taşıyan) lafızlar: Bunlar, isimlendirdikleri nesneler, tek tek olanlardır: Deniz, anahtar, makas (lafızları) gibi.

— *Mütevâti* (متواطىء) *lafızlar:* Herhangi bir *cins ferdleri*'ne itlâk olunan lafızlardır: Adam, kadın (vs.) lafızları gibi.

— *Müşterek* (commun) *lafızlar:* Tek bir sıyga hâlinde, *muhtelif mânâlar* üzerine itlâk olunan lafızlardır: *Ayn* (göz), *Müşteri* (yıldızı) ve İnsan (lafızları) gibi.

— *Müterâdif* (sinonyme) *lafızlar:* Çeşitli sıygalar hâlinde, bir *tek mânâ* üzerine itlâk olunan lafızlardır: Esed, Hezber, Gazanfer (hepsi de *Arslan* mânâsına), yahut Seyf, Hısâm ve Sârım (hepsi de *kılıç* mânâsına) veya Hamr, Rahîk, Handerîs (hepsi de *şarap* mânâsına) gibi lafızlardır.

h) *Kategorialar (Nisbetler-İzâfetler) ve Kıyâs* (XXX[52-77])

[52] «... *Nisbet*(izâfet=kategorisi), aklî bir şeydir; iki şey arasında (gerçekten) mevcûd değildir... *İsimler* dahi, *nisbetler*'den ibârettir...»

[53] «... *Nisbetler âlemi*'nde *araz* (accident) olanlar vardır. Benzeri: siyah, beyaz ve (diğer) *renkler* ile *ekvân* (kevnî, mümkün varlıklar)'dır. Ve bunlardan da:

Keyfe (=keyfiyet) ki, benzeri: *hâl*'ler, *doğru* ve *yanlış*'dır.

Kemm (=kemmiyet) ki, benzeri: Bir adım, bir (*zira*')dan daha *uzun*'dur.

Eyne (=mekân) ki, benzeri: Baş'ım, boynumun *üstünde*'dir; ve boynum, omuzumun *üstünde*'dir.

Zaman ki, benzeri: Elimin hareket ettirmesi (zamanı) ile, başımın hareket etmesidir.

İzâfet ki benzeri: Bu *babam*'dır; ben de *onun oğlu*'yum.

Vaz (=durum) ki, benzeri: Benim *üstümde* ve *altımda*'dır.

En yef'ale (=fiil) ki benzeri: (Yemek) *yedi*'dir.

En yenfaile (=infiâl) ki benzeri: (yemekle) *doyuruldum*'dur...»

---

51. *Fut.*, 1/97 (31-36)
52. *Fut.*, 2/63 (15 ve 23)
53. *Fut.*, 1/134 (9-13)

İslâm Araştırmaları Merkezi

[54] «... (Küllilerden) birincisi : *Cevher* olup (ilâhî) *zât* içindir; ikincisi, *arazlar*'dır ki (bunlar da) *sıfatlar* içindir; üçüncüsü *zaman*'dır ki, *ezel* içindir; dördüncüsü *mekân*'dır ki, bu da, *istivâ* ve (ilâhî) *sıfatlar* içindir; beşincisi *izâfetler*'dir ki, bunlar izâfetler içindir; altıncısı *vaz'lar* (durumlar)dır ki, *fehvâniyye* içindir; yedincisi *kemmiyetler*'dir ki *isimler* içindir; sekizincisi *keyfiyetler*'dir ki *tecelliyât* içindir; dokuzuncusu *tesirler* (fiiller) dir ki, *vucûd* (varlık) içindir; onuncusu da *infiâller*'dir ki, *âtikâdların sûretleri*'nde *zuhûr* (zâhir olmak) içindir...»

[55] «... *On Kategori* ki, onları bu kitapta, daha önce zikretmiştik...»

[56] «... *Cevher*'ler, *araz*'lar, *zaman*'lar, *mekân*'lar, *izâfet*'ler, *keyfiyet*'ler, *kemmiyet*'ler, *vaz*'lar, *fâil*'ler, *infiâl*'ler...»

[57] «... *Gayb* (görülmez âlem)'deki nesneler'in *kemmiyet*'i yoktur. Zirâ *kemmiyet*, inhisârı gerekli kılar. Ve : *Ne kadar?* denilince : —*Şu kadar* denilir. Bu ise, *gayb* âlemine itlâk olunamaz. Zirâ bu (gayb âlemi), *sonsuz*'dur. Şu halde *kemmiyet, keyfiyet, mekân, zaman, vaz', izâfet, araz, fiil* ve *infiâl*'ler, *nisbetler*'den ibâret olup, onların *ayn*'ları (gerçek varlıkları) yoktur: Bunların hükmü, *cevher*'in zûhuruyla zâhir (belli, âşikâr) olur. Böylece cevherlerin ayn'ları (أعين) zâhir olunca, bu *nisbetler* dahi onlara tâbi olur. (Meselâ) : Ne kadar ayn (nesne) zâhir oldu? denilince; on tâne veyâ daha çok, yâhut daha az denilir; *Nasıl?* denilince : müellef (mürekkeb olarak) denilir;... *Nerede?* denilince : mekân içinde veyâ bir yerde denilir; *Ne zaman*? denilince : şu ve şu zamanda veya şu ve şu sûrette denilir; onun *lisânı nedir*? denilince yabancı dil (a'cemi) veyâ arapça denilir. Onun *dini nedir*? denilince, filancanın şerîatı denilir; kendisinin başkasından zâhir olması gibi,... *ondan* da, başka *bir şey zâhir oldu mu*? denilince : O, filancanın babası ve filancanın da oğludur denilir; *Ne yaptı*? denilince: (yemek) yedi denilir; ona yemek'den (dolayı) *ne yapıldı*? denilince : (karnı) doyuruldu denilir. İşte bunlar, *cevherlere araz* olan *nisbetler*'in hepsidir... Böylece muhdes (yaratılmış) varlıkta ancak *cevher aynları* ile, onlara tâbi olan *nisbetler* vardır... Bu sebeble, âlemin sûreti, (Allahın) *zât*'ındandır: Onun *isimler*'i, *kemmiyet*'dendir; Onun «hergün bir iş içinde olması» (K. LV/29) *keyfiyet*'dendir; Allah (varlığı yaratmazdan önce) bir *amâ*'(bak. XXX[239])'daydı (denmesi), *mekân*'dandır; Allah *ezel*'deydi

54. *Fut.*, 1/200 (31-35)
55. *Fut.*, 3/313 (8)
56. *Fut.*, 2/338 (30-31)
57. *Fut.*, 3/12 (7-22)

(denmesi), *zamân*'dır; «Allah, Hz. Mûsâ ile konuştu» (Kr.IV/164) (denmesi), *vaz'*(=durum)dur... Allah, mahlûkatın *hâlık*'ı ve mülk'ün mâliki (sâhibi)dir (denmesi), *izâfet*'dir; Allahın elinde terâzi (mizân) vardır... (denilmesi), *fiil*'dir; Allaha duâ edilir, O da icâbet (kabûl) eder; ondan istenilir, O da verir (denilmesi), *infiâl*'dir...»

[58] «... *Cevher,* bölünemez...»

[58*]«... Nesnelerin *cevher*'leri *(cevâhir el-eşyâ),* birbirine benzer (mütemâsil)'dirler. Nesneler, *sûretler* ve *arazlar* ile ihtilâf ederler (: birbirinden farklı olurlar). Oysa *cevher,* (dâima) *tek* (vâhid)'tir...»

[58**]«... *Cevher* ki, inkısâm etmez (parçalara, kısımlara ayrılmaz)...»

[59] «... Âlemdeki her *sûret,* bir *cevher*'deki *araz*'dır... Cevher, *tek*'dir. *Bölünme,* (ancak) sûrette olur, cevherde değil...»

[59*]«... *Sûret* (form denilen şey), *şekil*'in aynısından başka bir şey değildir...»

[59**]«... *Sûretler* (el-suver), iki kısımdır: *Zâhir* (: açık, görülen) ve *hissî* (duyulur, maddî) *sûretler* ki onlar, *cisimler* (el-ecrâm) ile maddî (hissî) olarak birleşen şeylerdir. (Meselâ) : *şekiller* (el-eşkâl), *renkler* (el-elvân) ve *mümkin varlıklar* (el-ekvân) gibi. (İkincisi de), *bâtın* (iç; gizli) ve *mânevî sûretler*'dir ki bunlar, *mahsûs* (hisler, duyular ile kavranan maddî) değildirler. (Meselâ) : *bilgiler,* (el-ulûm), *mârifetler* (el-maʿârif) ve *arzûlar* (el-irâdât)'ı ihtivâ eden şeyler (gibi)...»

[60] «... Kendi üzerinde zâhir olan *hâl*'ler ve *araz*'lar sebebiyle, *cevher,* cevher oluşda tagayyür etmez (hep ayni şey olarak kalır)...»

[60*]«... *Sûretler*'in in'idâmı (: yok olması), *âlemin cevheri*'nin de yok olmasını gerektirmez. Yeter ki, tek bir *sûret* dahi kalmayıncaya kadar, bütün *sûretler* yok olsun. O zaman, bütün sûretlerin yok olmasıyla, *âlem* (kâînât) dahi, kendi *cevher*'i bakımından yok olur...»

---

58. *Fut.,* 2/104 (15-16)
58*. *Fut.,* 2/308 (36)
58**. *Fut.,* 2/104 (16)
59. *Fut.,* 1/45 (31-32)
59*. *Fut.,* 4/233 (36-37)
59**. *Fut.,* 1/155 (20-22)
60. *Fut.,* 2/524 (33)
60*. *Fut.,* 1/476 (18-19)

[51] «... *Eş'arî kelâmcıları* dahi,... *arazlar*'ın in'idâmına (yok olması'na) kâildirler...»

[62] «... *Eş'arîler*'in, *araz* konusunda dediği gibi: —(Arazlar) iki ân bâkî kalmaz...»

[63] «... Kelamcılar'm sözü (şudur): —*Araz,* iki ân bâki kalmaz...»

[64] «... *Arazlar,* zamân-ı sânî'de (ikinci ân'da) yok olur...»

[65] «... *Aded*'ler, (herhangi) bir şeye, *kemmiyet*'lerin çokluğunu veyâ azlığını verir. Zâten *âded,* bir *kemmiyet*'dir...»

[66] «... *Zamân,* gerçekte bir *nisbet*'dir; bir mevcûd şey (*emr vucûdî*) değildir...»

[67] «... *Zaman,* felekler'in kat'ettiği *vehmî bir süre*'dir...»

[68] «... *Metâ, zamân*'dan suâldir. Bu sebeble onun, varlığı bulunmayan, *vehmî* bir şey olması gerekir... *Zamân,* kendiliğinden varlığı bulunan bir şey olsaydı, Hakk'ın (Allah'ın) bağımlı olmak (takyîd)'tan mûnezzeh olması, doğru olmazdı.... Çünkü *zamân*'ın hükmü, Allah'ı takyid eder(di)... Sonra deriz ki: İnsanlar, *zaman* lafzının kavramı ve delâlet ettiği şey konusunda ihtilâf etmiştir. *Hakîmler* (feylesoflar), muhtelif şeylere muvâzî olarak bu lafzı kullanmışlardır. Çoğuna göre bu, feleklerin hareketinin kat'ettiği vehmî bir *süre*'dir. Kelamcılar ise, bunu başka bir şeye paralel olarak itlâk ederler...»

[69] «... (Bir de) *tabiat-üstü zaman* vardır ki bu, *kelâmcılar*'ın mezhebidir. (Ayrıca) tabiat-altı zaman vardır ki o da, umûmî hükme sâhiptir: *Tabiat-altı* (zaman)'nda, hükmü olanın hükmü, *cismânî* bir hüküm olup, feleklerin hareketi ile temeyyüz eder. Oysa *zaman,* bizâtihi akılla kavranan (*ma'kûl*) bir şeydir. Onun mâkûl olduğuna giden yol, *vehm*'dir... (Bütün)

---

61. *Fut.,* 1/210 (29-30)
62. *Fut.,* 1/86 (30)
63. *Fut.,* 2/229 (10-11)
64. *Fut.,* 2/276 (31)
65. *Fut.,* 1/620 (9-10)
66. *Fut.,* 2/4 (37) - 5 (1)
67. *Fut.,* 3/606 (17-18)
68. *Fut.,* 1/325 (9-15)
69. *Fut.,* 1/709 (23-28)

bu sözlerin hulâsası (şudur) : *Zaman* bir yokluk (*adem*)tur; onun varlığı olmaz.

Tabiat-üstü zaman'a gelince : *Ahvâl* (hâl'ler) bir emr-i vucûdî (mevcûd nesne) içinde temeyyüz etmektedir...»

[70] «... (Kelâmcı) *Eş'arî*'nin delâletine (gösterdiği delile) göre, *ilk-mümkin*'in varlığının *zamân*'ı üzerine (=konusunda), *öncelik* ve *sonralık* câizdir. Şu halde Eş'arî'nin indinde, bu meseledeki zaman, *takdîrî*(bir şey)'dir, *mevcûd değil*'dir... Oysa, bu, «zamanın yokluğu» sebebiyle, *fâsid bir delil*'dir. Bu sebeble bu (görüş)'ün delil sayılması, bâtıl olmuştur...»

[71] «... *İzâfet,* ancak iki *muzâf* ile akledilebilir. Çünkü «oğulluk», ancak «baba ve oğul» ile, *takdîrî* varlık olarak akledilebilir...»

[72] «... *Mütezâf* (=birbirine izâfe edilmiş) olan *iki* şeyden her biri için *izâfet*'i veren bir *isim* hâdis olur. Nitekim *Ali* dediğin zaman, şübhesiz ki bu bir (tek) insan'dır... Fakat, *Veli'nin oğlu Ali*... dediğin zaman, hiç şüphe yok ki, *Ali* için «oğulluk» hâdis olmuştur. Çünkü o, *Velinin oğlu*'dur. *Veli* için de, «babalık» hâdis olmuştur. Çünkü o, *Alinin babası*'dır. Şu halde Ali'nin «oğulluk»u; Veli'ye «babalık» (ismini) Ali'ye de «oğulluk» (adını) vermiştir. Demek ki *muzâf* olanlardan her biri, izâfetten önce vasıflanmadıkları bir *mânâ*'yı diğerine vermiş oluyor.

Ali, Veli'nin kölesidir (önermesi) dahi böyledir. Çünkü bu, Ali'ye «sâhib olunmak» konusunda «kölelik» (ismini); Veli'ye de «sahib olma»yı vermiştir... Bunlardan her biri için izâfet'ten ö n c e , bu iki ismin mâkuliyeti bulunmuyordu.

Şu halde *Hakk,* Hakk'dır; *İnsan* da insan'dır. Böylece «insan ve (bütün) insanlar, Allahın kullarıdır» dediğin zaman, Allahın «insanlara mâlik» olduğunu söylemiş olursun...»

[73] «... Her «en kuvvetli», «kuvvetli» dir halbuki her «kuvvetli», «en kuvvetli» değildir...»

[74] «... Her *sirâc* (kandil), bir *nûr* (ışık)'dur fakat her *nur,* bir *sirâc* değildir...»

---

70. *Fut.,* 1/46 (36-37) - 47 (1-2)
71. *Fut.,* 1/66 (36)
72. *Fut.,* 1/204 (23-31)
73. *Fut.,* 4/312 (31-32)
74. *Fut.,* 2/125 (13)

[75] «... Nesneler (*eşyâ*) ikiye ayrılır: *Müfred* olanlar ve *mürekkeb* olanlar. Müfred (simple)'in bilgisi, muhakkak ki mürekkeb (composé)'in bilgisi'nden ö n c e gelir: Müfredin bilgisi, *hadd*(târif)'i gerekli kılarken, mürekkebin bilgisi de *burhân* (delil)'ı gerekli kılmaktadır. Böylece (söz gelimi), *âlemin varlığı*'nı bilmek istersen, (soracaksın) : —Acabâ o, bir *sebeb*'ten mi meydana gelmiştir? Yoksa (bir sebepten) meydana gelmiş değil midir? O zaman, ya iki *müfred*'e veyâ iki müfred hükmünde olan şeye, (bir) şartlı öncül *(mukaddime-i şartıyye)* gibi dayanırsın. Sonra da bu iki *müfred*'ten her birini, (diğeri için) *mevzû* (konu) *mübtedâ* yaparak, diğer müfred'i de, -onu izâh yoluyla-, diğerine *haml* (attribuer) edersin. Ve böylece : *Her şey, hâdistir* dersin.

Mübtedâ (süje) diye isimlenen ve mevzû olarak hükme bağladığın bu şey, *ilk mevzû*'dur. Sen bunu, müfred olan bir şeyi ihbâr (haber vermek) hususunda, *haml* (attribution) olarak ortaya koymuş bulunuyorsun. Çünkü *muzâf* ismi, müfred hükmündedir.

(Bundan sonra), *hudûs* (hâdis olma, meydana gelme)'nin mânâsını bir *hadd* (târif) ile bilmen gerekir... *Hâdis*'i (meydana gelen'i) bildiğin zaman, (bu sefer) ona diğer bir müfred'i *haml* edersin. (Ayrıca), *sebeb*'in mânâsını ve onun *vaz*'(kategorisin)'de akılla kavranan (ma'kûl) oluşunu da bilmen icâb eder ki, bu da *hadd* (târif) ile olan müfredlerin bilgisidir. İşte böylece, bu iki müfred'ten bir mürekkeb sûret (=hüküm, kaziye) meydana çıkar. Tıbkı, «insan sûreti»nin, «hayvâniyet» ve «nutk» (müfredlerin)'den (dolayı) kâim olması gibi. (Nitekim), *insan* hakkında : konuşan hayvan (*hayvân nâtık*) dersin.

Şu halde görüldüğü gibi, birinin diğerine *haml edilmesi* sûretiyle, (sâdece) iki müfredin terkibi, bir netice vermez... Bu şeyler, *mantık* ilmi'nin konusudur...»

[76] «... Kendisi hakkında bilgi verdiğin her *müfred mevzû*'un, mâlum olması gerekir. (Bu da), ya *hissî* (duyusal), ya *bedîhî* (evident) yahut da *nazarî* (theorik) bir *burhân* (delil) ile olur... Sonra başka bir *mukaddeme* (öncül, premisse) arar ve onunla (daha önce) yaptığını yaparsın. Şüphesiz ki birincisinde, iki müfred'ten bir tânesinin ilk iki mukaddeme'de zikredilmiş olması îcâb eder ki, bu da *terkîb* şeklinde *dört tâne* fakat (biraz sonra) izâh edeceğimiz gibi,... *mânâ* şeklinde ise, *üç tâne*'dir. Şâyet böyle olmazsa, asla bir *netice* çıkmaz.

---

75. *Fut.*, 1/190 (7-33)
76. *Fut.*, 1/190 (7-33)

Bu sûretle, örnek gösterdiğimiz meselede... : *Âlem, hâdis'tir* dersin ve bu konuda, müfred'in haddi (tarifi) ile bilgi tâleb edersin. (Tıbkı) *Âlem nedir?*'in bilgisindeki *ilk mukaddeme*'de taleb ettiğin (istediğin) şey gibi. Böylece *hudûs, âlem*'in üzerine «*hâdis*'dir» demek (sureti) ile *haml* edilmiş olur.

Bâzen de, bu mukaddeme'de *mahmûl* (yüklem) olan «hâdis» (sözü), ona, *sebeb*'i haml ettiğin zaman, ilk (mukaddeme)'de *mevzû* (konu) olur. Ve «hâdis» (sözü), ilk iki mukaddemede tekerrür eder (tekrarlanır) ki, bu da, ikisi arasında *râbıta* (orta terim)dır. Bu ikisi birbirine bağlanınca, bu *irtibât*'a (bağlanma şekline), *vech-i delîl* adı verilir. Bunların ictimâına (bir araya gelmesine) de, *delil* ve *burhân* denilir. (Bu nevi kazıyeler silsilesi), zarûrî olarak, *âlemin hudûsu*'nun bir *sebeb*'i bulunduğu *netice*'sini verir. (Burada) *illet* (sebeb), *hudûs*'tur; *hüküm* ise, *sebeb*'tir. Şu halde *hüküm, illet*'den daha umûmîdir..... Şâyet böyle olmasaydı, bu iş, aklî nesnelerde doğru (sâdık) olmazdı.

(Bütün) bunların, dinî meselelerdeki kaynağına gelince : Meselâ, *nebîz*'in (=hurma şarabı)'nm, bu yol ile *harâm* olduğunu bilmek istersen, dersin ki :

— Her *müskir* (sarhoşluk verici şey), *harâm*'dır

— *Nebîz,* bir *müskir*'dir

— (Şu halde) *nebiz* dahi *harâm*'dır...

(Buradaki) *hüküm,* haram saymak (*tahrîm*)tır; *sebeb* ise, *iskâr* (sarhoş etme)'dır. Şu halde, *hüküm, sebeb*'ten daha *umûmî*'dir... Zira *tahrim* (haram kılmak)'in sebeb'i, bâzen *sekr* (sarhoşluk)tan başka bir şey de olabilir... Meselâ *gazab* (öfke), *sirkat* (hırsızlık) ve *cinâyet*'deki tahrîm gibi.... İşte bütün bunlar, *harâm* olan bir şeyin harâm edilmesinin mevcûdiyetindeki *illet* (sebeb)'lerdir...»

[77] «... *Mâlûm*'un *neticelendirilmesi*'ndeki *mânâlar* dahi böyledir: Bu ise ancak iki mukaddime (premisse) iledir ki, bunlardan biri, tek *müfred* olarak, her ikisinde *tekrarlanır.* (Tekrar edilen) bu (lafız) da, *râbıta* (orta terim)'dir...»

77. *Fut.,* 1/154 (5-7)

i) *Mantık ve Metafizik için ortak sorular* (XXX[78-79])

[78] «... *Ummehât el-metâlib* (= ana sorular) dört tânedir : *Mi*? *Ne*? *Nasıl*? *Niçin*? (Bunlardan) *Mi* ve *Niçin,* iki rûhânî matleb (= soru) dur. ... Bunlar *basâit* (= basit varlıklar) için sahih olan iki *asl*'dır. ... *Nasıl*'a gelince : Bu, hassaten *mürekkeb* (= bileşik) olan *şey* içindir.

Deriz ki bu dört soru (arasm)'da, Allah hakkında (soru yapabileceğimiz) bir soru yoktur.....»

[79] «... *el-ummehât el-asliyye* (= aslî sorular) dört tânedir :

Mi? : *Vucûd*'tan suâldir.
Ne? : *Mâhiyet*'denilen *hakîkat*'dan suâldir.
Nasıl? : *Hâl*'den suâldir.
Niçin? : *İllet* ve *sebeb*'ten suâldir.

İnsanlar bu (soru)lar arasında, *Hakk*'dan (Allah konusunda) suâl sorulması doğru (: câiz) olan (soru) husûsunda *ihtilâf* etmişler, fakat *Mi*? kelimesi üzerinde *ittifâk etmişlerdir*. ... Bir kısmı bunu men'etmiş (: yasaklamış), bir kısmı da cevâz vermiştir. Men'edenler, *filozoflar*'dır. Bir topluluk bunu *akıl* yönünden men'ederken, bir kısmı da bunu *şerîat* bakımından men'etmiştir. *Akıl* yönünden men'etmeğe gelince : *Ne*? sorusu hakkında demişlerdir ki, bu *mâhiyet*'den suâl sormaktır ki o da bir *hadd*(= tarif) dir. Oysa Allahın târifi yoktur. Çünkü *hadd,* bir *cins* ile *fasl*'dan meydana gelmiştir. Bu ise Hakk konusunda yasaklanmıştır. Çünkü *O'nun zât*'ı kendisinde, başka (varlıklar) ile iştirâkin vâki olacağı bir şey bakımından *mürekkeb* değildir ki, *O* bir *cins* içinde bulunsun...

Ancak *Hakk* (: Allah) ile *halk* (: yaratıklar) vardır fakat *Allah* ile *âlem* ve *Sâni* (: yapan, yaratan) ile *masnû* (: yaratılan) arasında hiç bir *münâsebet* ve şu halde hiç bir *ortaklık,* hiç bir cins ve hiç bir *fasl* yoktur.

Bu suallere *akıl* bakımından cevâz verip de *şerîat* yönünden men'eden kimseye gelince, O der ki : — Ben, *hadd*'in bir *cins* ile *fasl*'dan mürekkeb (bileşik) olduğuna kâil değilim. Bilâkis ben derim ki, *NE?* sorusunu sormak sâyesinde, *hakikatın bilgisi* sorulmuş olur : İster, kendisinde (başka şeyler ile) *iştirâk* vâki olacak bir hakikat olsun, isterse, kendisinde (başka şeyler ile) iştirâk vâkî olmayacak

78. *Fut.,* 1/103 (21-23)
79. *Fut.,* 1/216 (29-37) - 217 (1-11)

bir hakikat olsun : Şu halde *NE*? (sorusu), tasavvur olunabilir, lâkin *Dîn* (: İslâmiyet), bunu getirmiş (: câiz kılmış) değildir. Bu sebeble biz, *Hakk* (: Allah), konusunda *NE*? sorusunu sormayı men'ederiz. Çünkü Allah : «*O'nun benzeri gibisi yoktur*» (K. XLII/11) diyor.

Keyfiyet'i yasaklayanlara gelince : Bu da, NASIL? (sorusunu) sormaktır. (Bu konuda dahi, mütefekkirler) iki kısma ayrılmıştır : *Allâhın keyfiyeti yoktur* diyenler vardır. Çünkü, *hâl,* onun *zât* oluşu üzerine zâid bir aklî şey (: *emr aklî*)'dir. Oysa, (Allâhın) *zât*'ı, kendi zâtına zâid (: eklenmiş) bir mevcûd şey (: *emr vucûdî*) ile kâim (: var) olsaydı, (bu şey), ezelî olarak kendi zâtıyla (kâim) iki (tâne) *vâcib'ul-vucûd*'u gerekli kılardı. Oysa, bunun imkânsız olduğuna dâir deliller ikâme edilmiştir. Çünkü Allah'tan başka bir *vâcib,* yoktur. Bu sebeble, (Allah konusunda) *keyfiyet,* akıl bakımından imkânsızdır.

Bâzıları ise der ki : — *Allâhın keyfiyeti vardır* fakat bu (keyfiyet) *mechûl*'dür (: bilinemez). Çünkü bu, *akıl* yönünden değil, *şeriat* bakımından men'edilmiş (: yasaklanmış)'dir. Zirâ *keyfiyet,* bizim indimizde* *mâkûl* (: aklî) *keyfiyetler*'in dışında kalır. Bu sebeble (Allâhın keyfiyeti) bilinemez. Çünkü Allah Teâlâ, «... *Onun benzeri gibisi yoktur*» (K. XLII/11) demiştir.....

NİÇİN? sorusuna gelince : (Bu soru da, Allah konusunda sorulmaktan) men'edilmiştir. Çünkü *Allahın fiillerinin illet* (sebeb)'*i olmaz.* Zirâ *illet,* bir *fiil*'i gerekli kılar. Böylece *Hakk,* bu *fiil*'i kendi üzerine gerekli kılan ve kendi *zât'ına zâid* olan bir *mûcib* (: gerekli kılıcı)'in (etkisi) altına girmiş olurdu. (İşte) bu sebeble (dir ki), *Allahın fiili* üzerine, -şeriat yönünden- *NİÇİN*? sorusunun itlâk edilmesini, başkaları ibtâl etmiştir.....

Fakat bu bilginler arasında, bu matleb ile (: *NİÇİN* sorusu ile) suâl sormaya *cevâz* verenlere gelince : Bunlar, *şeriat bilginleri* (: din âlimleri)'dir. Cevâz vermelerinin sebebi (olarak) derler ki : — Şeriat bizi hangi şeyden *hacr* (men')etmiş ise, biz de onu men'ederiz ve hangi şeyde derinleşmemizi gerekli kılmışsa, -emre itâat olarak- biz de onda derinleşiriz. İmdi, bu konuda bir *tahcîr* (: yasaklama) veyâ gerektirme vârid olmuş değildir. Bu, serbest bir konudur. İstersek bu konuda, konuşuruz, istersek sözünü etmeyiz. Nitekim Allah Teâlâ, *Hz. Mûsâ*'nın diliyle, *Fir'avun*'u dahi, «... *âlemlerin Rabbi nedir*?...» (K. XXVI/23) suâlinden yasaklamış olmayıp, bilakis, Allah Teâlâ'ya lâyık olan cevap ile cevaplandırmıştır. Şâyet bu suâle mutâbık olmayan bir cevap vâki olsaydı, bu, —«... böyle bir şey, ancak *mürekkep mâhiyet*'den suâl edilmez....» diyenlerin sözüne rücû ederdi. (Böyle bir kimse) der ki: —*Eser* (: netice) hakkında cevap; *NEDİR?* diye soran kimseye cevap olmaz. Böyle bir istilâh, çatışmayı ilzâm etmez ve böylece, bu so-

*. *Bizim indimizde* deyimi için bak. XXIII[52]

runun *Allah* üzerinde bu sıyga (: biçim) ile sorulması men'edilmiş değildir. Çünkü lafızlar (: *eflâz*), kendi kendileri için sorulmaz fakat *vaz'* (: durum) hükmüyle vazedilmiş olan *mânâlar*'a delâlet etmeleri sebebiyle sorulurlar. Her topluluk, (birbirine) paralel olarak bu lafızları vaz'etmişlerdir. Böylece *hilâf* (: anlaşmazlık), ibârede (: sözde) olur fakat hakikatta olmaz. (Kaldı ki) *ihtilâf*, ancak *mânâlar* konusundadır.

(Allah konusunda) *keyfiyet* (suâlin)'e cevâz verenlere gelince : Bu da onların, NE? sorusuna *cevâz* vermeleri gibidir. Bu konuda ise Allahın, «... *Ey, ins ve cin, ilerde size yöneleceğiz.....*» (K. LV/31) sözünü delil (olarak) gösterirler ve derler ki : — *Allahın gözü* ve gözleri *ve eli* vardır ve O'nun *elinde terâzi bulunur* ki bu, ağır veyâ hafif basar. .....

NİÇİN? soruna *cevâz* verenlere gelince : Bu da *illet* (: sebeb)'ten suâldir. Böylece, Allâhın : «... *Ben, cinn'leri ve insanları, ancak ibâdet etsinler için yarattım...*» (K. LI/56) sözündeki *için* lafzı, *sebeb*'tir. Bu (suâl) ise : — Allah, cinleri ve insanları *niçin* yarattı? (diye) sorana (verilen) cevâbda vâki olur. Allah da bu suâle, (karşı) «ibâdet etsinler için» yâni «Bana ibâdet için» demiştir. Şu halde, bu ibârelerin itlâkmda yasaklama (: *tahcîr*) iddiâsında bulunanların (bunun aksini isbat edecek) delil göstermesi lâzımdır.

İmdi : Cevâz veren ve(yâ) yasaklayan din bilginlerinin hepsine birden, şöyle denilebilir :

— Hepiniz (şöyle veyâ böyle) dediniz ama, isâbet etmediniz..... *Filozoflar*'dan *din bilginleri*'ne gelince : Onlarla birlikte, bu konuya dalmak (: *havz*), câiz değildir; yeter ki *şeriat* (yâni : İslâmiyet) bunu mubâh veyâ gerekli kılsın.....»

METAFİZİK-ONTOLOJİ
(XXX[80-275])

a) *Varlık-Yokluk; Nûr-Zulmet; İyi-Kötü; Hakk-Bâtıl; Tâm-Nakıs; Gayb-Şehâdet; Melekût-Mülk; Emr-Halk deyimleri* (XXX[80-109])

[80] «... *Mahz vucûd* (sâf varlık), *adem*'i (yokluk'u) ebedî ve ezelî olarak kabûl etmez. *Mahz adem* (saf yokluk) dahi *vucûd*'u, ebedî ezelî olarak kabûl et-

80. *Fut.*, 2/473 (10-15)

mez. *Mahz imkân* ise, ezelî ve ebedî olarak : bir sebeble *vucûd*'u ve bir sebeble de *adem*'i kabûl eder.
Mahz vucûd, Allah'dır, başkası değil; *mahz adem* de, vucûd'u *muhâl* (imkânsız) olandır, başkası değil. *Mahz imkân* ise, *âlem*'dir, başkası değil: Bu (sonuncu)'nun mertebesi, *mahz vucûd* ile *mahz adem* arasındadır...»

[81] «... Yüce *Allâh'ın vucûdu*'ndan başkası, *mahz adem*'dir: Onların *ayn*'ları yoktur...»

[82] «... *Vucûd*'u, kendi hakikatı sebebiyle, *kendiliğinden* (Li-zâtihi) kabûl etmeyen şeye, *mahz adem* denilir...»

[83] «... *adem,* gerçekte *zât*'a lâyık olmayan şeydir...»

[84] «... *vucûd*'tan sonra *adem,* sahih (doğru; mümkin) değildir...»

[85] «... *âlem* (kâinât), *mâ'dûm*'dur (yâni) *gayr-i mevcûd*'tur...»

[86] «... *mümkin* (varlıklar) için *adem,* ezelî bir sıfattır: Bu (sıfat), ebedî olarak ondan zâil olmaz (: ayrılmaz)...»

[87] «... *Bizim mezhebimiz**'e gelince : *mümkin* (varlıklar) için *adem, zâtî*'dir. Yâni onlar, kendi zâtları sebebiyle *mâ'dûm*'durlar...»

[88] «... *Nûr* (ışık), *vucûd*'tur; *Zulmet* (karanlık) ise *adem*'dir...»

[89] «... *Kevn* (génération = oluş), gerçekten bir *zulmet*'dir; *nûr* ise... *hakk* (hakikat)'dır: *Nûr* ve *Zulmet* biraraya gelmez; tıpkı *gece* ile *gündüz*'ün biraraya gelmemesi gibi. Aksine, bunlardan her biri, diğerinin üzerine bir örtü (*hicâb*) çeker...»

---

81. *Fut.,* 1/114 (12)
82. *Fut.,* 4/169 (23)
83. *Fut.,* 2/122 (25)
84. *Fut.,* 2/250 (6) : Burada, *var* olan bir şeyin, sonradan *yok* olmayacağına işaret ediliyor. *Lavoisier*'nin «*rien ne se perd*» sözü de bu anlama gelir.
85. *Fut.,* 1/40 (12-13)
86. *Fut.,* 2/143 (14) = *MİA,* s. 18 ve n. 20
87. *Fut.,* 2/110 (33) = *MİA,* s. 21 ve n. 30; ayr. MİA, 20 ve n. 20
. Bu tabir hak. bak. XXIII[47]
88. *Fut.,* 1/242 (37)
89. *Fut.,* 2/549 (15-17)

90 «... *adem* (yokluk), *mahz şerr* (sâf kötü)'dir. Bazı insanlar, gizli (*gâmiz*) oluşu sebebiyle bu sözün gerçeğini akıl edemediler*. Oysa bu, önceki ve sonraki bilginlerden muhakkik (araştırıcı) olanların sözü (görüşü)'dür...»

91 «... *hayr* (iyi), muhakkak ki *vucûd*'tadır ve şerr (kötü) ise *adem*'dedir...»

92 «... *adem,* şüphesiz ki *bâtıl*'a tekâbül eder...»

93 «... *bâtıl, adem*'dir; *adem* ise *vucûd*'a mukâvemet edemez...»

94 «... *bâtıl,* şüphesiz olarak *adem*'dir; oysa *vûcûd*'un hepsi *hakk* (gerçek)dir...»

95 «... *nâkıs* (noksan) olan *adem*'dir; *tâm* olan ise *vucûd*'tur...»

96 «... *Kevn* (génération), bir *vucûdî emr* (varlık nesnesi)'dir: Bu da, *bâtıl*'ın hilâfıdır...»

97 «... *Âlem,* ... ikiye ayrılır: ... Bir kısmına *gayb âlemi* denilir: Bu (âlem), senin gözüne görünmeyen her şey'dir. ... Diğer kısmına da.... *şehâdet âlemi* (gözle görülen varlık) adı verilir...»

98 «... *Gayb âlemi,* şüphesiz ki *âklî* (akılla kavranan) *âlem*'dir...»

99 «... *Gayb* (âlemi) asıldır; *şehâdet* (âlemi) ise, onun fer'i (dalı, bölümü) dir...»

100 «... *Gayb* (âlemi), ... Hakk'ın kendisinden (=kendisi için) değil, fakat senin (yani insanlar) için *örttüğü* (gizlediği) şeydir...»

101 «... *Melekût âlemi* nedir? dersen, deriz ki o, *mânâlar ve gayb âlemi*'dir. ... *Mülk âlemi* nedir? dersen, deriz ki o da, *şehâdet âlemi*'dir. ... İşte bu ikisinin arasında da, *berzah âlemi* ... (veyâ) *hayâl âlemi* vardır. *Mutasavvıflar'-*

---

90. *Fut.,* 1/50 (25-26)
*. İbn'ül-arabî mübhem bir *tenkid*'te bulunuyor. ***Tenkidler*** konusunda, ***İkinci Motif***'e bakınız.
91. *Fut.,* 1/50 (27)
92. *Fut.,* 2/143 (29)
93. *Fut.,* 1/254 (29-30)
94. *Fut.,* 2/37 (26-27) = *MİA,* s. 17 ve n. 17
95. *Fut.,* 1/577 (22-23)
96. *Fut.,* 2/143 (28) = *MİA,* s. 17-18 ve n. 18
97. *Fut.,* 1/87 (25 vd.)
Fut., 3/337 (17-18)'de bu husus tekrarlanıyor.
98. *Fut.,* 1/435 (25)
99. *Fut.,* 1/376 (4)
100. *Fut.,* 2/143 (36)
101. *Fut.,* 2/143 (20-21)

dan bâzıları bu (berzah âlemi)'ne, *ceberût âlemi* adını verirler. Bu, *benim indimde** dahi böyledir...»

[102] «... *Ebû Tâlib el-Mekkî*'nin indinde(ki), *ceberût âlemi*'ne biz, *azamet âlemi* adını veririz...»

[103] «... *Mülk ve melekût* (âlemi): ... Bunlar, *şehâdet ve gayb* (yahut, diğer adıyla) *halk ve emr âlemi*'dir...»

[104] «... *Melekût*'un bir kısmı *gayb* ve bir kısmı da *şehâdet*'tir...»

[105] «... *halk ve emr* âlemi nedir? dersen, deriz ki bu, *hâdis* (yeni) *sebeb*'le olmaksızın, Allah (tarafın)'dan *îcâd* edilen şeydir. *Halk âlemi* ise, bir *hâdis sebeb*'le Allahın icâd ettiği şeydir...»

[106] «... *Bilgiler*'in vucûd (=mevcûdiyet) konusunda dört mertebesi vardır diyenin sözü(ne göre, bunlar): *Zihnî, lafzî, aynî ve hattî* (=yazıya ait mevcûdiyetler)'dir. Şayet (onun), *zihin* (sözü) ile kasdettiği şey, *ilm* ise, (bu ifâde) müsellem (doğru) değildir. Fakat, *zihin* (sözü) ile şayet *hayâl*'i irâde (=kasd) etmişse, (bu ifâde) müsellemdir...»

[107] «... Kendisine *vucûd* (varlık) itlâk (=isnâd) olunan *mevcûd*'un dört mertebesi vardır: *Zihnî* vucûd, *aynî* (concret) vucûd, *lafzî* (verbal) vucûd ve *rakkamî* (aritmetik) vucûd...»

[108] «... Hangisi olursa olsun: Hiç bir *ilim* (=bilgi) yoktur ki, onun *vucûd*'a -hem de hangi *vucûd* nev'ine olursa olsun-, bir nisbeti bulunmasın. Bu da dört kısımdır: Bu *bilgi*'lerden bir kısmı *bütün varlık mertebeleri* ile vasıflanmış olur; bir kısmı da *bâzı varlık mertebeleri* ile vasıflanır (fakat) diğerleri ile vasıflanmaz. İşte *vucûd*'un bu dört mertebesinden (birincisi), *aynî vucûd* (=existence concret)'dir. ... İkinci mertebe, *zihnî vucûd*'tur ki, bu da *mâlûm* (=bilinmiş bir şey)'in *nefs*'de (=zihinde, ruhta), kendi hüviyeti üzere (='*alâ mâ huwa aleyh*) tasavvur edilmiş olmasıdır. Bu *tasavvur*, şâyet *hakikata mutâbık* değilse onun, zihinde bir varlığı yoktur.

Üçüncü mertebe: *Söz* (: lâfzî vucûd)'dur. Çünkü bilinen şeylerin lafız-

---

*. Bu deyim hakkında bak. XXIII[52]

102. *Fut.*, 1/63 (15-16)
103. *Fut.*, 4/221 (3-4)
104. *Fut.*, 1/218 (26)
105. *Fut.*, 2/143 (34-35)
106. *Fut.*, 1/49 (28-29)
107. *Fut.*, 1/58 (18-19)
108. *Fut.*, 2/344 (21-35)

lar içinde bir varlığı vardır ki bu da, *lafzî vucûd*'tur. *Muhâl* (: imkânsız) ve *adem* (: yokluk)'e kadar *her* (çeşit) *bilgi,* bu *vucûd* (un sâhasın)'a girer.....

Dördüncü mertebe : *Kitâbî vucûd*'tur ki, bu da *rakkamî vucûd*'tur. Bu (ise), *hatt* (: çizgi, yazı) ve rakkam (: sayı) konusunda, *vucûd*'a bir *nisbet* (: izâfet)'dir.....

Bütün bu *vucûd*'ların aslı, yüce *Allah*'dır. Çünkü bu mertebeler, O'nunla zâhir olmuş ve bu hakikatlar O'nunla taayyün etmiştir...»

[109] «... *Merâtib'ul-vucûd* (: varlık mertebeleri) dört tânedir : *Aynî, zihnî, rakkamî* ve *lafzî* (vucûdlar)...»

b) *Vucûb* (*Necessité* = *Gereklilik*) ve Tanrı (XXX[110-113])

[110] «... *Vucûb* (: nécessité) ikiye ayrılır : *bizâtihi* (zâtıyla) vucûb ve *bigayrihi* (başkasıyla) vucûb...»

[111] «... *Hakk Teâlâ,* kendi zâtı için ve kendi kendisiyle (*lizâtihi, bizâtihi*) *mevcûd*'tur; O'nun *vucûd*'u (: varlığı) *mutlak*'tır; kendisinden başka bir şeyle *mukayyed* (: bağımlı) olmadığı gibi, ne bir şeyden (dolayı) *sebebli*'dir ne de bir şey için *sebeb*'tir. Bilâkis O, (bütün) *sebebli varlıklar* ile *sebebler*'in yaratıcısıdır. ... *Âlem* ise, kendi kendisi ile ve kendi kendisi için değil (fakat), *Allah* (ın yaratması) ile *mevcûd*'tur. (Âlem), kendi zâtında *Hakk'ın vucûdu* ile bağımlı bir *vucûd* (:mevcûd)'tur. *Âlemin vucûdu,* elbette ki ancak Hakk Teâlâ'nın vucûdu ile sahîh (: doğru, mümkün) olur. *Zamân,* Hakk Teâlâ'nın vucûdu'ndan ve âlem'in başlangıcının vucûdu'ndan intifâ edince, *zaman dışı'nda âlem varedilmiştir. ... Allah,* şüphesiz ki *âlem*'den önce mevcûdtur. Çünkü sâbit olmuştur ki, *kabliyet* (: öncelik), *zaman* sıygalarmdandır, (fakat o) bizzat *zaman* değildir. (Üstelik) *âlem,* Hakk'ın vucûdu'ndan sonra da değildir. Çünkü *ba'diyet* (: «sonralık» adı verilebilecek gerçek bir şey) yoktur. (Âlem), Hakkın vucûdu ile *berâber* (: ayni zamanda var olmuş) dahi değildir...»

---

109. *Fut.,* 4/348 (23-24)

110. *Fut.,* 3/137 (6-7)

111. *Fut.,* 1/99 (28-35) :
Burada, *kâinat*'ın *ezelî* olduğunu söylüyor fakat bu *ezelîyet,* sâdece *fizik* yönündendir, *mantık* yönünden değil. Çünkü mantık bakımından *Allah,* yaratmış olduğu *varlık*'tan *önce*'dir.

[112] ... *Allah,* «*bir*» dir, ikincisi yoktur; karısı ve oğlu olmaktan münezzehtir; *mâlik*'tir (fakat) ortağı yoktur; *melik*'tir (fakat) vezîri yoktur. *Sânî*'(: yaratıcı)'dir (ve) kendisiyle birlikte bir başka *müdebbir* yoktur. Kendisini yaratacak bir *mûcid*'e muhtâc olmaksızın, *bizâtihi mevcûd*'tur. Belki her mevcûd, var olabilmek için ona muhtaçtır. Bütün *ilimler,* O'nunla mevcûdtur. O, yalnız başına mevcûd olup, varlığına başlangıç (ve) bekâsına son yoktur. Belki O, mutlak ve devamlı bir varlıktır; kendi nefsiyle kâim'dir; yer kaplayan bir *cevher* değildir ki, *mekân* ile ölçülsün; *araz* değildir ki, bekâ onun için imkânsız olsun; *cisim* değildir ki *cihet*'i ... bulunsun. ... O, *kalbler ile görülür,* gözler ile değil. Arşa *istivâ* etmiştir. ... *Akıl*'lar ona *delil* bulamaz; *zaman,* O'nu hudutlandıramaz...»

[113] «... *âlem*'in *evveliyet*'i (: önceliği) ve *âhiriyet*'i (: sonluluğu), keşf erbâbı (: sûfiler)'nın indinde, bir *izâfî emr* (: şey)'dir. Bunda, *hısbâniyye* ve ayni şekilde *araz*'ın iki ân devam etmediğine vâkıf olanlar (=Mutezile), ittifak ederler. Şu halde *âlem* hakkında *evveliyet,* kendisinden sonra yaratılana nisbetledir; *âhiriyet* ise, kendisinden önce yaratılan şeye nisbetledir.

Halbûki; *Evvel, Âhir, Zâhir, Bâtın* olarak : *Allah* isminin *akıl*'la kavranabilir oluşu böyle değildir. Çünkü *âlem,* taaddüd eder (: çokluk sâhibidir) fakat Allah, *vâhid* (: BİR)'dir... İşte bu sebebledir ki Allahın *evveliyet*'i, *âhiriyet*'inin aynisidir... *Allahın tasavvur edilmesi,* sahih *nazar* ve *tecelli*'nin verdiği ilâhî ilimlerle ünsiyeti olmayanlar için zor olur. İşte *Ebû Saîd el-Harrâz*'ın «... *Ben, Allahı iki zıddı cem'ederek bildim...*» diyerek, «... *O, Evvel ve Son ve Zahir ve Bâtın'dır...*» (K. LVII/3) âyetini okurken işaret ettiği şey budur...»

c) *Mekân (Eyniyet) ve Tanrı* (XXX[114-115])

[114] «... *Rabb* ismi konusunda (Hz. Peygambere) soruldu ve denildi ki: — Yaratıklarını yaratmazdan önce, *Rabb*'imiz *nerede* idi?. O da dedi ki : — Üstü ve altı *hava* olan *amâ*'daydı...»

---

112. *Fut.,* 1/39 (12 vd.)
113. *Fut.,* 1/211 (35-37) - 212 (1-7); ayr. bak. XXIV[68]
114. *Fut.,* 1/241 (20-21)
Fut., 2/167 (3-4)'de bu sözler *tekrarlanıyor.*
Fut., 3/559 (30-32)'de bu sözler *tekrarlanıyor.*
Fut., 3/333 (21-22)'de, *telmîh* sûretiyle *tekrarlanıyor.*
«... Hz. Peygamber'in sözü... : *Rabb, amâ*'daydı. ... ki, bunun altı ve üstü, hava olan ince bulut (=*sehâb rakîk)*'tır...»

[115] «... Allâh'a *mekân* itlâkını inkâr eden müslümanlar, noksan inançlıdır. Çünkü *akıl,* Allaha *eyniyet* (mekân) mâkûliyetini nefy (: inkâr) eder. Fakat sâbit olan şeriat, *sünnet*'dedir, *Kur'ân*'da değil...

Hz. Peygamber, efendisinden dayak yiyen *Sevdâ'* (siyahî kadın köle)'ye: — *Allah nerede?* (diye) sordu. O da, eliyle gökyüzüne işâret etti ve Hz. Peygamber, bunu kabûl etti...»

d) *Vech (: Zât) ve Hakikât deyimlerinin, synonim (eşanlamlı) oluşu* (XXX[116-124])

[116] «... Bir şeyin *vech*'i, onun *hakikat*'ıdır...»

[117] «... *İnsan*'ın ve herşeyin *vech*'i, onun *hakikat*'ı, *zât*'ı ve *ayn*'idir...»

[118] «... Bir şeyin *vech*'i, onun *zât* ve *hakikat*'ıdır...»

[119] «... *Allah'ın vech*'i, onun *zât* ve *hakikat*'ıdır...»

[120] «... Herşey'in *vech*'i, onun *zât*'ıdır : Allâhın bu âlemde yarattığı herşey, kendiliğinde *kemâl* (mükemmellik) üzere, Allâh tarafından yaratılmıştır. İşte bu *kemâl,* onun *vech'idir*...»

[121] «... *Hakk'ın zât'ı, kul'un zât*'ı değildir...»

[122] «... *Ezelî zât, evveliyet* ile vasıflanamaz. Bununla vasıflanan ise, ancak *Allah Teâlâ*'dır...»

---

115. *Fut.,* 1/205 (4-9)
Burada *Allah*'a bir *mekân* izâfe edildiği açıkça görülmektedir. Bu konuda ayr. bak. XXX[243] ve [245]. Ayr. bak. Gazzâlî, *İtikadta Orta Yol* (terc. Dr. Kemal Işık, Ank. 1971), s. 135 = arapça metin : *el-İktisâd fi'l-İtikad,* (nşr. Prof. Dr. I. Âgâh Çubukçu ve Doç. Dr. Hüseyin Atay, Ank. *1962)* s. 184-185. Bu misâl Gazzali tarafından da veriliyor.

116. *Fut.,* 2/111 (6) : Bu terimler burada *sinonim* olarak kullanıldığı halde, XXX[146] da bunun zıddı söyleniliyor.

117. *Fut.,* 1/377 (33)

118. *Fut.,* 4/234 (7)

119. *Fut.,* 2/4 (11)

120. *Fut.,* 2/478 (6-7)

121. *Fut.,* 1/124 (18)

122. *Fut.,* 2/105 (28)

[123] «... *Vech,* ancak *vucûd*'tur ki o da, *zâtlar*'ın ve *aynlar*'ın zâhir olmasıdır...»

[124] «... *ulemâ el-nuzzâr* (: bilgin filozoflar)'dan, nice akıllı (olanlar) vardır ki, tefekkür nazarı (görüşü) yönünden, *mârifet-i zât* iddiâ etmiştir. Halbuki o (kimse), *galat* (: yanlışlık) yapıyor. Çünkü kendi fikrinde *isbât* ve *selb* arasında tereddüd ediyor...»

e) *Dehr (mutlak zaman) ve Tanrı* (XXX[125-129])

[125] «... *Allah, dehr* adıyla isimlenir. Hz. Peygamber : — «*Dehr*'e söğmeyiniz. Çünkü *dehr* olan *Allah*'tır» demiştir. Bu hadis, doğru ve sâbittir...»

[126] «... Allahın Resûlü demiştir ki :
— *Dehr*'e söğmeyiniz. Çünkü dehr, *Allah*'tır.
Böylece (Hz. Muhammed), *dehr*'i, *Allahın hüviyeti* yapmıştır. ... *Dehr,* varlığı son bulmayan şey'den ibârettir..... Şu halde *dehr*'in hakîkatı (ancak) *akıl*'la kavranır. ... *Ezel* ve *ebed,* dehr'e mahsustur. Yâni, bu iki hüküm (ezel ve ebed hükümleri) ona âidtir...»

[127] «... Allah, sahih ve sarih bir *vahy*'de* demiştir ki : — *Dehr*'e söğmeyiniz. Çünkü *dehr* olan *Allah*'tır. ... Zirâ (diyor İbn'ül-arabî), *dehr*'e kâil olanların indinde, *dehr* onlarca hissedilir (: duyularla kavranır=maddî) olmayıp, âlem içinde sûret'i tevehhüm (: farz) edilen bir şeydir (: gerçek değildir)...»

[128] «... *Dehr* olan *Allah*'tır. Fakat bu sözden, mârûf (: bilinen) *zaman* tevehhüm edilmez...»

[129] «... *Dehr*'in mukâbili *zaman*'dır; *ezel* ise *ebed*'e tekâbül eder...»

---

123. *Fut.,* 1/577 (7)

124. *Fut.,* 1/44 (11-12)
Bu konuda tafsilât için bak. IV[18]* vd.

125. *Fut.,* 1/174 (27)

126. *Fut.,* 4/293 (21-24)
Fut., 3/317 (24) : Burada, sâdece hadis kısmı tekrarlanıyor.

127. *Fut.,* 3/420 (16-18)

*. Bu bir hadis olduğu halde (msl. bak. br. XXX[125]), İbn'ül-arabî ayni sözü bu sefer (her nedense) *vahy* olarak isimlendiriyor.

128. *Fut.,* 2/4 (35-36)

129. *Fut.,* 2/5 (2)

f) *Hüviyet (ipséité) ve Tanrı* (XXX[130-136])

[130] «... *Allah'ın mebde*'i (=prensipi) *hüviyet*'dir ki bu, ebedî olarak (: aslâ) *zâhir olmaz*...»

[131] «... Şâyet *hüve* (=O) nedir? dersen, deriz ki : *Hüve,* görülmesi sahîh (: doğru, mümkün) olmayan bir *zâtî gayb*'tır...»

[132] «... *Hüviyet,* zatın *ayn*'ıdır...»

[133] «... *Hüviyet,* (sâdece) mâlûm'dur, gayr-i meşhûd (: müşâhede edilemez)'dir...»

[134] «... *Hüve,* (sûfiler) tâifesince *zikr*'lerin en tam, en yüksek ve en yüce olanıdır. Bu, seçkinlerin seçkinlerinin *zikr*'idir. Bundan sonra, *hüve*'den daha tam bir *zikr* yoktur. ... *Allah* ismi, *rütbe* üzerine delildir; *hüviyet* ise *ayn*'e delâlet eder (ve hattâ) *zât*'dan başka bir şeye delâlet etmez...»

[135] «... *Hüve* (: Hû), onların ve (meselâ) *Ebû Hâmid* gibi(lerin) indinde, *zikr*'lerin en yükseğidir...»

[136] «... Bir şey konusunda : ... onun *ayn*'ı, kendi *hüviyet*'idir denilemez...»

g) *Tanrının ezelîyeti ve tek oluşu* (XXX[137-139])

[137] «... Hz. Peygamberin sözü : — (Herşeyden önce) *Allah vardı ve onunla berâber, hiç bir şey yoktu.*

---

130. *Fut.,* 2/111 (20-21)
131. *Fut.,* 2/143 (-)
132. *Fut.,* 1/598 (8)
133. *Fut.,* 2/644 (27)
134. *Fut.,* 4/163 (8-10) : krş. XXX[136]
135. *Fut.,* 2/331 (1)
136. *Fut.,* 2/60 (13) : krş. XXX[133]
137. *Fut.,* 2/62 (10 ve 25-26)

Fut., 1/116 (5)'de, bunun sâdece *hadîs* kısmı *tekrarlanıyor.*
Fut., 1/117 (7)'de, bunun sâdece *hadîs* kısmı *tekrarlanıyor.*
Bu hadîs, ayr. müteakib fragment'lerde (XXX[138] ve [139]) dahi tekrarlanmaktadır.

Bunun mânâsı : *Allah, mevcud*'tur ve onunla berâber (: ayni derecede ezelî) hiç bir şey yoktur. Yani *Hakk*'tan başka, kendi zâtıyla vâcib (olabilecek) bir *vucûd* yoktur. ... *Mümkin* (varlıklar) ise, *Allah ile* «vâcib'ul-vucûd» (: varlığı zorunlu)'dur. Çünkü (âlem), O'nun *zâhir* olduğu *yer*(mahall)'dir ve *Allah,* âlem ile *zâhir*'dir...»

138 «... (Herşeyden önce) *Allah vardı ve onunla berâber hiç birşey yoktu.* O, (ezelden beri) nasıl idiyse, bu ân (dahi) öyledir...»

139 «... (Herşeyden önce) *Allah vardı ve onunla berâber, hiç bir şey yoktu :* (İşte) bu, *ulûhiyet*'dir, *zât* değil...»

h) *Tanrının görülmesi (: Rü'yet'ullâh)* (XXX140-146)

140 «... Şâyet *rûyet* nedir? dersen, derim ki : *basar* (bakmak) ile *müşâhede*'dir, *basîret* (görmek) ile değil...»

141 «... Yüce Allah, kendi görülmesini : «... *yüzler* (vardır) *o gün ter-ü-tâzedir. Rabb'lerini görecektir...*» (K. LXXV/22-23) âyeti ile *âhıret*'de (!) isbât etmiştir...»

142 «... *Hz. Âişe* der ki : Hz. Muhammed'in *Rabb*'ini gördüğünü zannedenler, Allaha büyük iftirâ etmiş olur. Zirâ Allah, «... *O'nu gözler idrâk edemez...*» (K. VI/103) demiştir...»

143 «... *Ru'yetullâh*'ı inkâr etmesinde (ve) bu konuda gösterdiği delil husûsunda *Mu'tezile* isâbet etmiştir...»

144 «... (Allâhı, âhıret'de) gözler (imiz) ile apaçık (=ıyânen) *göreceğimizden şüphe etmeyiz.* ... O, bize görünmüş olacaktır fakat, *duyular*'ımızm taleb ettiği şey bakımından, *mahsûs* (: maddî) olarak demiyoruz...»

---

138. *Fut.,* 1/98 (12)
139. *Fut.,* 1/44 (27-28)
140. *Fut.,* 2/143 (4)
141. *Fut.,* 1/38 (2-3): *Ruyet'ullâh*'ın *âhıret*'de olacağı açıkça belirtilmiştir.
142. *Fut.,* 4/141 (8-9)
143. *Fut.,* 2/205 (10 vd.)
Bu fragment'den de anlaşılacağı üzere kendisi bu konuda kesin bir tavır takınmak istemiyor. Bâzen *Mu'tezile*'yi haklı buluyor bâzen de bunun aksini söylüyor.
144. *Fut.,* 3/361 (24-25)

[145] «... Arkadaşlarımız *rûyet-'ullâh*'ın âhıretde olmasında *ihtilâf* ettiler: O'nu gözlerimizle gördüğümüz zaman, gördüğümüz şey nedir? Biz bunun tahkîk'ini (: araştırılmasını) bu kitapta (=Futûhât'da), ... açıkça değil îmâ yoluyla îrâd ettik. Çünkü bu konuda *akıl*'lar durur...»

[146] «... Allahtan başkası, *hayâlî vucûd* içindedir ve Allah, bu hayâlî varlık içinde *zâhir* olduğu zaman, ancak kendi *hakîkat*'ı yönünden *zâhir* olur, fakat *zât*'ıyla değil*. (Çünkü) *hakîkî vucûd,* (ilâhî) *zât*'a mahsustur...»

i) *Tanrının bilinmesi* (Mârifet'ullâh) (XXX[147-151])

[147] «... *Allah,* aziz ve hakîm'dir. Bir kimse, O'nun *ulûhiyet*'inin künhünün mâ'rifetine, ebedî olarak (: aslâ) ulaşamaz...»

[148] «... Allahı en (iyi) bilen, Hz. Peygamber'dir fakat *Allah,* kendisini ondan daha (iyi) bilir...»

[149] «... *Allahı bilmek* (: ılm)de iki yol vardır:

— *Akl*'ın kendi *idrâk*'iyle mustakil (bağımsız) olduğu... yoldur ki, bu da O'nun *ulûhiyet*'i konusunda *ehad* (: tek) olduğuna taallûk eder. ... Bunun, Allah teâlâ'nın *zât*'ına *taarruz*'u (: el uzatması) yoktur. Zâten *Allâhın zâtı*'na kendi *akl*'ıyla el uzatanlar, âciz kalacakları bir şeye el uzatmış (bak. IV) ve terbiyede kusur işlemiş olurlar... — Diğer yol ise, *şeriat yolu*'dur. ... Her iki yol dahi, doğru olup, ikisini de ta'n etmek (: kötülemek) elden gelmez...»

[150] «... *Harrâz* der ki: — *Allâh'ı, Allahtan başkası bilemez...*»

---

145. *Fut.,* 1/178 (19-22)

146. *Fut.,* 2/348 (30-31)

*. Burada *zât* ve *hakîkat* terimlerinin eş anlamda kullanılmadığını görüyoruz. Bunların müterâdif olarak kullanılmaları konusunda bak. XXX[116] → XXX[124]

147. *Fut.,* 1/94 (33-34)

148. *Fut.,* 1/98 (10)

149. *Fut.,* 3/345 (24-35)

150. *Fut.,* 1/714 (13) = N. Keklik, *AKİ,* s. 80 ve n. 329; ayr. IV[69] ve XXX[151] de tekrarlanıyor. Ayr. bak. XXIV[67]

[151] «... (sûfiler) tâifesi der ki : — *Allahı, Allahtan başkası bilemez...*»

j) *Tanrının zât ve sıfâtları* (XXX[152-194])

[152] «... *Sıfatlar* ile vasıflanmış *zât* olmaksızın, sıfatların kâim (: mevcûd) olması imkânsızdır...»

[153] «... Allah, *tekellüm eder* (: konuşur). O'nun sözü, ezelî ve kadîm'dir. (Tıbkı) *ilm* nev'inden diğer *sıfat*'lar gibi. ... Allah buna, *Tenzîl* (: Kur'ân), *Zebûr, Tevrât* ve *İncil* adını verdi, — harf, ses, nağme ve lûgat olmaksızın.!! ... Şu halde, *Allahın kelâmı* (: sözü)... *lisânsız*'dır...»

[154] «... Allâh'ın *hayy* (: diri), *âlim* (: bilen), *kâdir* (: kudretli) ve sâir *sıfatlar* ile (vasıflanması), *nisbetler ve izâfeler*'dir*; (zât'a) ilâve edilmiş *aynlar* değildir...»

[155] «... Onun *isimler*'inden : *Allah* ismi vardır.
Onun *sıfatlar*'ından : *Kayyûmiyet* (sıfatı) vardır.
Onun sıfat isimleri (: *esmâ el-sıfât*)'nden : *Hayy, Habîr, Muhassıs, Hakîm* ve *Şehîd* (gibi sıfat isimleri) vardır.

Onun aktif isimler (: *esmâ el-ef'âl*)'inden : *Mübdi', Bâis, Vâsi', Hâfız, Hâlık, Bâri', Musavvir Vehhâb, Rezzâk, Bâsıt, Muizz, Muîd, Râfi', Muhyî, Vâlî, Câmi', Muğnî* ve *Nâfi'*, (gibi ef'âl isimleri) vardır.

Onun *zât isimleri*'nden : *Allâh, Rabb, Zâhir, Vâhid, Evvel, Âhir, Samed, Ganiy, Rakîb, Metîn* ve *Hakk* (gibi zât isimleri) vardır...»

[156] «... *Sıfat isimleri* (: esmâ el-sıfât)'nden : *Kahhâr, Kâhir, Muktedir, Kavî, Kâdir* (gibi isimler) ile (Allah) tahassus etmiştir...»

---

151. *Fut.*, 3/15 (32) : Bu iki ifâde ile, XXX[373] de gösterilen ifâde arasındaki *tenakuz*'a dikkat etmek lâzımdır.
Fut., 2/204 (8)'de görülen bir beyit'deki ilk mısra, ayni ifâdeyle başlıyor : «... *Allahı, Allah'tan başkası bilemez...*»

152. *Fut.*, 1/38 (37)

153. *Fut.*, 1/40 (20-24)

154. *Fut.*, 1/45 (23-24)

155. *Fut.*, 1/71 (27-32)
Nisbetler ve izâfetler tâbiri için ayr. bak. XXX[174, 175]

156. *Fut.*, 1/72 (8) : Yani bu gibi isimler, sâdece *Allaha mahsus*'tur.

157 «... *Zâtî isimler* (el-esmâ el-zâtiyye)'den : *Ganîy, Evvel* ve *Âhır* (gibi isimleri) vardır.

Sıfât isimleri (esmâ el-sıfât)'nden : *Kavîy, Muhsî, Muhyî* (gibi isimleri) vardır.

Aktif isimler (esmâ el-ef'âl)'inden : *Basîr, Nâfi', Vâsi', Vehhâb, Vâlî* (gibi isimleri) vardır...»

158 «... *Zât isimleri*'nden : *Allâh, Evvel, Âhır, Melik, Mü'min, Müheymin, Mütekebbir, Mecîd, Metîn, Müteâlî* ve *Aziz* (isimleri) vardır:

Sıfat isimleri'nden : *Muktedir* ve *Muhsî* (isimleri) vardır.

Aktif isimler'inden : *Latîf, Fettâh, Mübdî, Mücîb, Mukît, Musavvir, Müzill, Muizz, Muhyî, Mümît, Muntakım, Muksit, Mugnî* ve *Mâni'* (isimleri) vardır...»

159 «... *Yedi İsim* (: el-esmâ el-seb'a) : *Kelâmcılar,* onlara *sıfatlar* diyor...»

160 «... *Ana İsimler* (: ummehât el-esmâ) : *Hayy, Mürîd, Kâdir, Kâil, Cevâd* ve *Muksit* (isimleri)'dir. Bu isimler, *Müdebbir* ve *Mufassıl* isimlerinin kardeşleridir.

Hayy ismi'ni, senin anlayış (fehm)'in, kendi varlığından önce ve sonra isbât eder.

Âlim ismini : kendi varlığındaki hüküm verişin ve kendi varlığından önceki takdir'in isbât eder.

Mürîd ismini : kendi ihtisâs'ın isbât eder.

Kâdir ismini : kendi yokluk'un isbât eder.

Kâil ismini : kendi kadem (? kıdem)'in isbât eder.

Cevâd ismini : kendi merteben isbât eder.

Şu halde, *Hayy, Rabb'ul-erbâb*'tır. ... Rütbe bakımından, *Âlim,* onu takib eder. *Âlim*'i takib eden ise : *Mürîd;* ve bunu tâkib eden *Kâdir* ve bunu tâkib eden *Kâil* ve bunu tâkib eden *Cevâd* (isimleri) dir. Onların sonuncusu da *Muksit*'dir. Zira bu, *mertebelerin Rabbi* (: Rabb'ul-merâtib)'dir ve bu (mertebeler), *varlık menzilleri*'nin sonudur.

İsimler'den geri kalanlar ise, bu isimlerin tâati (hükmü) altındadır...»

161 «... İsimler'in önderleri, -*Âlim* (ismin)'e bakmayacak olursak-, dört tânedir, başka (: fazla)'sı değil : *Hayy, Mütekellim, Semî'* ve *Basîr* isimleri...»

---

157. *Fut.,* 1/72 (37)-73 (1)
158. *Fut.,* 1/73 (13-17)
159. *Fut.,* 1/110 (33)
160. *Fut.,* 1/111 (3-10)
161. *Fut.,* 1/111 (11-12)

[162] «... Bu *âlem*'i taleb etmek (yaratmayı istemek) ve *vucûda getirmek* (=*îcâd*) için ilk (olarak) ayağa kalkan* isimler, iki tanedir: *Müdebbir* ve *Mufassıl* (isimleri)...»

[163] «... Her *ilâhî isim,* bütün (ilâhî) isimlerin hepsini tazammun ve onları ihtivâ eder...»

[164] «... Her (ilâhî) *isim,* isimler'in hakikatını toplayıp, onları ihtivâ eder...»

[166] «... *İsimler* dahi böyledir: Her isim, isimlerin *hakikatlar*'dan topladığı şey sebebiyle, *toplayıcı* (: câmi) dır. Kesin olarak bilirsin ki, şu isim, bu diğer (isim gibi) değildir. Şu latife (teşbih) ile ki, tohum dânecikleri (: *hubûb elberr*) arasındaki farklılaşma (gibidir)ler...»

[166] «... Bütün (ilâhî) *isimler,* bu önder (isim)'lere ilticâ eder ve bu önder (isimler) ise, *Allâh* ismine ve bu isim dahi, (ilâhî) *zât*'a ilticâ eder...»

[167] «... *İlâhî İsimler,* «âlemin var oluşu»nun sebebidir...»

[168] «... *Allah* ismi, bütün *isimler*'i toplayan isimdir; *Rahmân* ise, umûmî bir *sıfat*'dır ve bu, *Rahmân'ud-dünyâ ve'l-âhire*'dir. Bu (sıfat) ile, *dünyâdaki âlem* (nev'in)'den herşeye *rahmet* edilir...»

[169] «... *İsim, müsemmâ*'nın (: isimlenen bir şeyin) aynisidir...»

[170] «... *Allah* ve *Rahmân,* (ilâhî) *zât* için iki isimdir...»

[171] «... *Rahîm,* Hz. Muhammed'in... de sıfatıdır;... varlığın kemâli, bununladır...»

[172] «... Üzerine selâm olsun; *Hz. Âdem,* (ilâhî) isimleri taşıyan *(hâmil el-*

---

162. *Fut.,* 1/111 (15-16)

*. Buradaki, ilâhî isim için şahıs zamiri (من) kullanılıyor. Harekete geçen, faâl olan demek istiyor.

163. *Fut.,* 1/111 (33-34) : bak. XXX[161]; krş. XXX[162]
Fut., 1/643 (16-17)'de ayni husus tekrarlanıyor.

164. *Fut.,* 1/112 (6) : bak. XXX[163]

165. *Fut.,* 1/112 (1-3) : İbn'ül-arabî, çeşitli vesilelerle *teşbih* ve *temsil* san'atma başvuruyordu. Bu konuda *Onsekizinci Motif*'e bakınız.

166. *Fut.,* 1/112 (11-12)

167. *Fut.,* 1/112 (36)

168. *Fut.,* 1/113 (2-3)

169. *Fut.,* 1/114 (8)

170. *Fut.,* 1/120 (9)

171. *Fut.,* 1/120 (24, 28) = ayr. 1/121 (19)

172. *Fut.,* 1/120 (29-31)
Fut., 1/122 (29)'da bu fragment'in «hadis» kısmı tekrarlanıyor.

esmâ')dır. (Allah) Teâla dedi ki : «*Âdem'e bütün isimleri* (Allah) *öğretti*...» (K. II/31).

Üzerine selâm olsun : *Hz. Muhammed* ise, bu *isimlerin mânâlarını taşıyan*'dır. ... Hz. Muhammed dedi ki : — Bana, *cevâmi'ul-kelim* verilmiştir...»

[173] «... Allah için *irâde,* ezelî (ve) kadîm bir sıfattır. Diğer *sıfatlar*'ı gibi, Allah bununla da *zâtî* olarak sıfatlanmıştır...»

[174] «... *İlâhî isimler, «nisbetler ve izâfetler»* dir*. Bunlar, bir *ayn*'a (: asıl'a) rucû eder. (Çünkü bâzı *ehl-i nazar*'ın... zannettiği gibi, bu konuda birçok *aynlar*'ın varlığının kesreti (: çokluğu) doğru değildir. *Sıfatlar* şâyed, *ilâhî zât'a zâid aynlar* olsaydı, (Allah) ancak bunlarla *ilâh* sayılır (ve o zaman) *ulûhiyet,* onlar sebebiyle olurdu. Şu halde *bu sıfatlar, ilâh'ın ayni olmasından hâlî* değildir...»

[175] «... *İllet* (: sebeb), rütbe itibâriyle *mâ'lûl* (: sebebli)'den öncedir. Bu yüzden, *ilâh*'ın *mâlûl* olması sebebiyle, bu zâid *aynlar*'a (: sıfatlara) iftikârı (: ihtiyâcı) gerekirdi ki, ... bu, muhâl (: imkânsız)'dır. Şu halde, sıfatlar'ın ve isimler'in ilâhî zât'a zâid olmaları (görüşü), bâtıl olmuştur...»

[176] «... Allâhın, *sübûtî* (pozitif) olarak ancak bir *sıfat*'ı vardır. Onun (böyle) iki (sıfatı) olması, câiz değildir. ... Çünkü olsaydı, o zaman (Allâhın) *zât*'ı, bunlardan *mürekkeb* olurdu. Oysa Allah, hakkında *terkîb,* imkânsızdır. Şu halde, *zât üzerine zâid, sübûtî bir sıfatın isbatı imkânsızdır...»*

[177] «... *Sıfatlar,* «nisbetler ve izâfetler»dir*. Oysa *nisbetler,* yokluk nesneleri (: *umûr ademiyye*)'dir. Orada, bütün bakımlardan ancak tek *zât* vardır...»

[178] «... *Allâhın ilm'i,* kesret ve tertîb (? terkîb) kabûl etmez. Çünkü (Allahın ilmi), mükteseb ve müstefâd (: kazanılmış ve istifâde olunmuş) değildir. Aksine, Onun *ilm* (sıfatı), diğer sıfatları gibi, *zâtının aynisi*'dir...»

[179] «... *Vucûb al'Allâh* (: Allah üzerine taahhüd, gereklilik), -meselâ, «(*Rabbi-*

---

173. *Fut.,* 1/136 (25)

174. *Fut.,* 1/181 (32-34): Buna ters düşen bir ifâdeye rastlıyoruz. Bak. XXX[183]'deki n.**

*. *Nisbetler ve İzâfetler* (: el-niseb vel-İzâfât) deyimi için, ayr. bak. XXX[155] ve XXX[177]

175. *Fut.,* 1/181 (35-36)

176. *Fut.,* 1/182 (21-23)

177. *Fut.,* 1/182 (23)

*. Bu deyim hakkında ayr. bak XXX[174], ve XXX[260]

178. *Fut.,* 1/191 (30-31)

179. *Fut.,* 1/224 (19-20)

niz) kendi üzerine rahmeti yazdı» (K. VI/12) âyetinde olduğu gibi-... *Kelâmcılar* ile *Filozoflar* arasında ihtilâf konusudur...»

[180] «... Bil ki *ezel,* bununla vasıflanan kimse için *evvel* oluş'un nefy edilmesinden ibârettir. Bu ise *Allah* Teâlâ için, *ilâh* olmasından (dolayı) bir *vasf*'dır...»

[181] «... Aklî ve dînî deliller, *teşbîh*'in nefyine (: inkârına) ve *tenzîh*'in isbâtına dâirdir. Allâha ancak, Allâhın Kur'an'da kendisine itlâk etmeği mubâh (:hoş) gördüğü lafzı (: sıfatı) itlâk (: izâfe) etmekten başka bir şey kalmıyor...»

[182] «... *Teşbih,* (Allahı herhangi bir şeye *benzetmek*), muhâldir...»

[183] «... Allah bütün *sıfat*'ları, *İlâhî Zât* için kâim (: mevcûd) mânâlar olarak yaratmıştır. *Sıfatlar, Allah değildir ve sıfatlar, Allahtan başkası da değildir*.* Fakat bunlar, Allâhın zâtına zâid *aynlar*'dır**. Halbûki Üstâd *Ebû İshâk* (el-Isferâînî?) (bunlardan) yedi tânesini, Allâhın zâtına *ayn*'lar olarak değil de, *asl*'lar yaptı ve böylece, *tenzîh sıfatları*'nın hepsini, *Hayy* ismi cedveline koydu; *Habîr, Hasîb, Alîm, Muhsî* ve kardeşlerini (: benzerlerini) de *İlm* cedveline koydu; *Şekûr* ismini, *Kelâm* cedveline koydu. Böylece kendisi, *yedi sıfat*'dan her birine, mânâya uygun olanları ilhâk etti (: ekledi). ... İşte Üstâd (Ebû İshâk)'ın mezhebi budur.

Oysa bütün *Eş'arî kelamcıları,* sıfatların *zât üzerine zâid* olduğunda ittifâk (: icmâ) ve buna dâir deliller nasb (: irâd) etmişlerdir. Fakat, *sıfatlar*'ın (zât üzerine zâid olmasında) icmâ etmelerine rağmen, zât'a zâid bir şeyin, muhtelif hükümleri olan bir *ayn vâhid* (: tek cevher) mi olduğu, yoksa, bu zâid şey'in *a'yân müteaddide* (: birçok cevherler) mi olduğuna (dâir) kat'î bir delil bulamadılar. Onların üstâdları, bu konuda bir şey söylemiş değildir***. Aksine bâzıları bu emr'in (: meselenin) bizâtihi bir *ayn vâhid*'e rucû etmesinin ve(yâ) *a'yân müteaddide*'ye râci olmasının da mümkün olduğunu söylemişlerdir. ... Bunun (münâkaşa edilmesin)'de hiç bir fayda yoktur. Çünkü *zât,* (kendine) zâid bir *ayn vâhid* kabûl ettiği zaman, zâtına zâid *birçok aynlar* daha kabul etmesi de câiz olur. ... Bu da, *Ebû Bekr ibn el-Küleyb*'in mezhebidir. Bu konuda ihtilâf uzayabilir. Oysa bu hususta *bizim mezhebimiz*****,... onları reddetmek ve onlarla çekişmek değildir. ... Bu

---

180. *Fut.,* 1/211 (22)
181. *Fut.,* 1/217 (34-36)
182. *Fut.,* 1/218 (29)
183. *Fut.,* 1/228 (21-35)

*. Bu cümlenin tekrarlanması için bak. XXX[184] ve XXX[185]

**. Bu ifâde, XXX[174]'de zikredilen sözlere ters düşüyor.

***. İbn'ül-arabi burada, *Eş'arileri* tenkid ediyor. Tenkidler için *İkinci Motif*'e bak

****. İbn'ül-arabi'deki bu tâbir için bak. XXIII[47]*

sebeble, *biz,* Allâhın yaratıklarından birini *reddetmekle meşgûl olmayıp,* aksine bu konuda *onları belki de mâzur görüyoruz...»*

184 «... Hakk'ın *sıfatlar*'ı konusunda *Kelamcılar*'ın dediğindeki duâları (: maksadları) şudur : *Onlar* (: sıfatlar), *O* (: Allah) *değildir ve Allah'dan gayri* (başka şey) *de değildir...»*

185 «... Bir söyleyenin sözü : — *Onlar* (: sıfatlar), *O* (: Allah) *değildir ve onlar* (: sıfatlar), *Ondan başka şeyler de değildir...»*

186 «... (İlâhî isimlerin) ... iki delâleti (: anlamı) vardır. (Birincisi), *müsemmâ*'ya delâleti ve (ikincisi de) *hakikat*'a delâleti...»

187 «... *Sıfatlar,* iki nevidir : Nefsî sıfatlar ve Mânevî sıfatlar :

Bir mevsûf içindeki *mânevî sıfatlar;* onlarla vasıflanmış olan *zât*'dan bunları kaldırdığın zaman, onlarla vasıflanmış olan *zât* dahi (ortadan) kalkmaz.

Nefsî sıfatlar ise : onlarla vasıflanmış olandan bunları kaldırdığın zaman, bunları kaldırmış olman bakımından, bunların, *-aklî varlık*'da değil (fakat) *aynî varlık*'da (: maddî âlemde) bir varlıkları kalmaz. Üstelik, bir *mevsûf* için olan hiçbir *nefsî sıfat* yoktur ki, -zâten o kendi *zâtına zâid* bir şey değildir- onun bir (başka) *nefsî sıfat*'ı bulunmasın. ... Zirâ bir *mevsûf'un zâtı,* bâzen *iki tâne nefsî sıfat*'dan mürekkeb olur.....

Bildin (: öğrenmiş oldun) ki, *mânevî sıfatlar*'ın da mânâları vardır. ... Bunlar, kendi kendileriyle kâim (: mevcud) değildirler ve onların *zâhir* olması, ancak *mevsûf*'un ayn'ında (: kendisinde) olabilir. ...

Nefsî sıfatlar'ın da mânâları vardır ki bunlar *mevsûf*'un aynisidir. Oysa *mânâlar,* kendileriyle kâim değildirler.....

Her *mevsûf,* kendi nefsî sıfatlar'ının toplamıdır. Oysa *sıfatlar,* kendileriyle kâim değildirler. (Şu halde geriye) onlardan *başka* (: gayr) bir *zât* kalıyor ki bu, *zâhir* olsunlar diye *sıfatlar*'ı (kendisinde) toplamaktadır...»

188 «... *Ramazân,* Allah Teâlâ'nın isimlerinden bir *isim*'dir...»

---

184. *Fut.,* 1/317 (13) : لا هی هو و لا هی غیره

185. *Fut.,* 1/45 (25) : لا هی هو و لا هی اغیار له

186. *Fut.,* 1/235 (9)

187. *Fut.,* 1/243 (37) - 244 (1-13)

188. *Fut.,* 1/520 (10)
Fut., 2/193 (16)'da tekrarlanıyor.
Fut., 3/553 (21)'de telmih olarak tekrarlanıyor.

189 «... *Tenzîh İsimleri : Ganîy, Ehad* ve (Allâhın) infirâd etmesi doğru olan (diğer isim)ler gibi...

Teşbih İsimleri : Rahîm, Gafûr ve gerçekte kulların (dahi) vasıflanmaları mümkün olan bütün (sıfatlar) gibi...»

190 «... *İlâhî İsimler,* şayet anladıysan, *nisbetler*'dir*. Bu nisbetler, *mümkinlerin aynları*'nı ihdâs etmiştir. (Mümkinlerin aynları) ancak bu (ilâhî) isimlerle vasıflanır...»

191 «... (*Allah* ismi)... bütün *esmâ-i husnâ*'yı tazammun eder ama, hiçbir şey onu (: Allah ismini) tazammun etmez. Bu (isim), delâlet hükmünde, her (ilâhî) isimden daha büyüktür*... Delâlet (: kapsam) konusunda *Allah ismi*'nin verdiği (hiçbir şeyi) vermez...»

191*«... Şeyh Ebû *Ahmed ibn Sîdebûn* ile, *Mürsiye*'de karşılaşmıştım. Adamın biri ona, Allahın *ism-i âzam*'ını soruyordu. (İbn Sîdebun) ise adama küçük taşlar attı. (Bu hareketiyle) : Allahın *ism-i âzamı* sensin (=insan'dır) diye işaret ediyor (=demek istiyor)'du...»

192 «... Allâhın, *esmâ-i husnâ*'sı, iki kısımdır :
— *Akl*'ın kabûl ettiği ve idrâk etmekte mustakil olduğu *isimler,...*
— *Şeriat,* getirmeseydi (akl'ın) kabûl etmeyeceği ve (insanın) *îmân* ile kabullendiği ve zâtı (itibariy)le akledilemeyen *ilâhî isimler...*»

193 «... (Hz. Muhammed der ki) :... Allâhın 99 ismi, -100'den bir tâne noksan- ismi vardır. Kim bunları (ezbere) sayarsa, cennet'e girdi (demektir)...»

194 «... (İlâhî) isimler, Kur'an metninden alınır. Allâhın selâmı üzerine olsun, Hz. Muhammed'ten (rivâyet edilen) doğru şeye göre, bunların sayımı, (şimdi) zikredeceğimiz gibi : *ALLAH :*

Rahmân, Rahîm, Alîm, Hakîm, Kerîm, Azîm, Halîm, Kayyûm
Ekrem, Selâm, Tevvâb, Rabb, Vehhâb, Akreb, Semî, Mücîb,*

---

189. *Fut.,* 2/64 (10-12)
190. *Fut.,* 2/122 (25-)
*. *Nisbetler* (el-niseb) deyimi için bak. XXX174
191. *Fut.,* 2/132 (18-19)
*. Oysa *Bistâmî*'ye göre Allahın bütün isimleri büyüktür. Bak. XXIV30
191*. *Fut.,* 2/714 (16-17)
192. *Fut.,* 2/169 (35-36)
193. *Fut.,* 4/316 (32-33)
194. *Fut.,* 2/337 (5-vd.)

Azîz, Şâkir, Kâhir, Âhır, Zâhir, Kebîr, Habîr, Kadîr,
Basîr, Gafûr, Şekûr, Gaffâr, Kahhâr, Cebbâr, Mütekebbir, Musavvir,
Birr, Muktedir, Bârî, Âliy, Ganiy, Veliy, Kavîy, Hayy,
Hamîd, Vedûd, Samed, Ehad, Vâhid, Evvel, A'lâ, Müteâlî,
Hâlık, Hallâk, Rezzâk, Hakk, Latîf, Re'ûf, Afuvv, Fettâh,
Metîn, Mübîn, Mü'min, Müheymin, Bâtın, Kuddûs, Melik, Melîk,
Ekber, Eazz, Seyyid, Sübbûh, Vitr, Mihsân,
Cemîl, Refîk, Muizz, Kâbız, Bâsıt, Sâfî,
Mu'tî, Mukaddim, Muahhır, Dehr,...»

k) *Nesnelerin ideaları olarak, Kelimât'Ullah (=Tanrının kelimeleri)* (XXX[195-202])

[195] «... *Kelime :* ona *el-Rûh el-Küllî* tâbir edilir (: denilir)...»

[196] «... *Kelime* için, işiten kimsenin nefs'inde bir *eser* (: iz) vardır. Bu sebebte, arap lisânında «kelime» ismini almıştır (ki bu,) *yaralamak* (demek) olan *kelem* (masdarm)dan müştak (: derivé)'tır. Bu da, *yaralanmış* olanın bedeninde bir *iz*'dir...»

[197] «... *Allahın kelimeleri* olan *mevcûdât*...»

[198] «... *Allâhın kelimeleri*... ki onlar *kâinâtın aynları*'dır...»

[199] «... *Mevcûdât*'daki *aynları*'ın *heyûlâ*'sı veya *ruhlar*'ı vardır. *Vucûd,* işte bu *ruhlar'ın zâhir*'i (: görünen şekli) ve bu *heyûlânî aynlar*'ın sûretleridir. Şu halde bütün *vucûd* (: varlık), *zâhir* (olan) bir *hakk* (: hakikat)'tır; onun *bâtın*'ı ise *eşyâ* (: nesneler)'dir...»

[200] «... Şâyed, *sâbit misâller* nedir? dersen, deriz ki (onlar), ilâhî sûrette yaratılmış (varlık)lardır...»

[201] «... *Hakk'ın vucûdu* mukâbilinde, *sâbit aynlar* vardı. (Bunlar) ezelî olarak

---

195. *Fut.*, 1/125 (16)
196. *Fut.*, 3/107 (5-7)
197. *Fut.*, 3/318 (3)
198. *Fut.*, 2/444 (16)
199. *Fut.*, 2/24 (11-12)
200. *Fut.*, 2/143 (13)
201. *Fut.*, 2/61 (6-8)

adem (: yokluk) ile vasıflanmıştır, ki bu da, kendisinde, Allah ile berâber hiç bir şey bulunmayan *kevn*'dir. Şu kadar ki, (Allahın) *vucûd*'u, *aynlar* üzerine, bunların istidâtlarının gerektirdiği üzere - *feyz* etmiş ve kendisi için değil fakat onların *aynlar*'ı için (varlık) tekevvün etmiştir...»

202 «... (Çünkü) *Hakk,* bizzat kendisi için infirâd ettiği zaman, *âlem* meydana gelmez...»

KOZMOLOJİ
(XXX[203-275])

a) *Halk, İcâd, İbdâ', İhtirâ, Ca'l, Kevn deyimleri* (XXX[203-208])

203 «... *halk* (: yaratma), bâzen *îcâd,* bâzen *takdîr,* bâzen *fiil,* bâzen de *mahlûk* anlamına gelir...»

204 «... Allâhın *îcâd*'ı için tekrar yoktur...»

205 «... *İbdâ'* (ابداع) ancak husûsî olarak *sûretler*'de olur...»

206 «... *İhtirâ* (اختراع) gerçek olarak ancak *kul* hakkında doğrudur...»

207 «... Çünkü *ihtirâ* eden, mevcûdlarda bulunan dağınık parçaları alır ve kendi anlayışında ve zihninde onları, daha önce kimsenin (yapmadığı gibi) bir uzlaştırma ile *telif* eder (: uzlaştırır)...»

208 «... *Ca'l, halk* mânâsına olur...»

b) *Psikoloji ve Gramer yönlerinden yaratma'nın izâhı* (XXX[209-211])

209 «... *Hayâl* (: muhayyile kuvveti) için, *duyular*'da sahih (: etkili) bir hüküm vardır. Tıbkı safralı bir adam gibi : (Böyle bir kimse), *düşeceğini hayâl ettiği* bir yerde iken, (düşeceğini tahayyül ederse), oradan düşer. İşte bu hayâl'den (dolayı) bir düşmedir, (ve) onun hükmü, duyularda (: maddî olarak) zâhir olmuştur...»

---

202. *Fut.,* 1/183 (37)
203. *Fut.,* 1/191 (3)
204. *Fut.,* 1/140 (16)
205. *Fut.,* 2/467 (28)
206. *Fut.,* 1/100 (10)
207. *Fut.,* 1/100 (21)
208. *Fut.,* 3/181 (3)
209. *Fut.,* 2/595 (14-15)

Bu misâl, Gazzâli'nin *Makâsıd el-felâsife* adlı eserinden alınmış olmalıdır. Gaz-

210 «... *Nesneler'in yaratılması*'nda Allahın, Kur'an'daki *KÜN* sözünün anlamı, *iki harf*'dir ki bunlar, iki *mukaddime* (: öncül) mesâbesindedir. Oysa *KÜN*'den, *netice* mertebesi (zâhir) olmaz. İşte bu iki *harf*, zâhir olan iki şeydir. İki öncül arasındaki *râbıta* (: copula) olan üçüncü şey ise, KÜN içinde *gizli*'dir ki o da, iki sâkin (: sessiz) harfin karşılaşması sebebiyle hazf edilmiş bulunan (كون 'deki) *vâv* harfidir...»

211 «... *Sîbeveyh*'in indinde *KÜN* sözü, *vâcib'ül-vucûd*'tan bir *vucûdî harf*'dir...»

c) *Yaratık'ın Yaratan'a (: San'at eserinin san'atkâra) delâlet etmesi* (XXX212-214)

212 «... Her *san'at* (eseri) bir *sâni*'i (=sanatçıyı) gerektirdiği (akla getirdiği) gibi, şüphesiz ki her *mef'ûl* (: yapılmış) şey de, bir *fâil*'i (: yapanı) ister (gerekli kılar)...»

213 «... (insanlar) *san'at* (eserin)'i ve *sâni*'i (san'atçıyı) müşâhede ederler. ... Tıbkı *sandık* yapan bir *neccâr* (: marangoz) yanında bir kimsenin oturup da, (hem) *san'at*'ı (hem de) *san'atçı*'yı müşâhede etmesi gibi. Şu halde, *san'at, san'atçı*'yı örtmez...»

---

zâli'nin verdiği misâl için bak. I. Madkour, *La Place d'Alfarabi dans l'école Philosophique musulmane,* (Paris, 1934), *Kün* (=OL) emrinin münakaşası, Gazzâli'nin ifâdesine göre *küfr*'dür. Çünkü, *Allah bir şeyi irâde ettiği zaman, ona OL der, o da OLUR*» âyeti bahis konusu edildiğinde, bir takım lojik güçlükler vardır. Şöyle ki Allah, olmasını, irâde ettiği şey, *OL* emrini verdiği sırada, *YOK* idiyse, mevcûd olmayan bir şeye emir vermek, *lojik bakımından* mümkün değildir, fakat emrin verildiği sırada bu şey, *VAR* idiyse, o zaman zaten mevcûd olan bu şeyin var edilmesi için emre ihtiyâç yoktur. İşte Gazzâli'nin *İhyâ* (c 1/s. 101)'da münâkaşa etmeği *küfr* saydığı mesele budur.

210. *Fut.,* 1/152 (6-8)
İbn'ül-arabi burada *kıyâs* usulünü kullanmak istiyor. Oysa kendisi, *kıyas*'ın aleyhinde bulunuyordu. Bak IV15 ve IV35

211. *Fut.,* 2/446 (5)

*. Bu konuda bak. XVIII3 : Orada konuyla ilgili açıklama vardır.

212. *Fut.,* 1/159 (9-10)

213. *Fut.,* 1/115 (10-12)
Fut., 3/463 (11)'de ise, mütenâkız bir ifâde kullanıyor :
«...Zirâ *san'at*'ın *sâni*'i bilinemez...»
Bu düşünce tarzı, Farâbi (İlimlerin sayımı, s. 106)'den geliyor.

[214] «... *Sınâî mâmûl* gibi: Meselâ *kürsî* ve *gömlek:* Bunların, bilmediğin *san'atçı*'sını (zihninde) bulursun. Şu kadar ki, (bu) onun san'atçı'sının varlığına *bizzat* delâlet etmektedir...»

d) *İllet (: sebep) ile Eser (: netice arasındaki ilişkiler ve İdealizm* (XXX[215-224])

[215] «... *İllet* (: sebeb), rütbe itibariyle, *mâlûl* (: sebebli)'den öncedir...»

[216] «... Sebebsiz olarak bir *sebeb*'i (ortadan) kaldıran kimsede, bilgi yoktur...»

[217] «... *Benim indimde** ise, *âlem,* bizzat *illet* ve *mâlûl*'dür. Ben, bazı nuzzâr'ın (: düşünürlerin) dediği gibi, *Hakk, onun illet'idir* demiyorum. Zirâ, bu, (bahis konusu) meselede, cehâletin sonudur**. Çünkü buna kâil olan, ne *vucûd*'u ne de *mevcûd* olanı bilmiştir...»

[218] «... *İlk sebeb;* İşte bu *Hakkın zâtı*'dır...»

[219] «... *Âlem*'in, *Allâh*'a *irtibât*'ı (: bağlantısı), bir *mümkin*'in *vâcib*'e; bir *masnû*'un (: yapılmış şeyin) *sâni*'e (: yapana) irtibât'ıdır. Şu halde, *âlem* için *ezel*'de bir varlık mertebesi yoktur...»

[220] «... *Allâh* ile *âlem; sâni*' ile *masnû*' arasında hiç bir *münâsebet* yoktur...»

[221] «... *Allah* ile *halk*'ı (: yaratığı) arasında, hiç bir *münâsebet* yoktur...»

---

214. *Fut.,* 1/103 (37)-104 (1)
215. *Fut.,* 1/181 (35)
216. *Fut, 1/254 (18) :* Varlıktaki *causalité*'ye işâret ediyor.
217. *Fut,* 4/57 (16-17)
*. İbn'ül-arabi'nin bu deyimi kullanması hkk. bak. XXIII[52]
**. İbn'ül-arabi'nin bu çeşit *tenkid*'leri için *İkinci Motif*'e bakınız
218*. *Fut,* 2/61 (7)
219. *Fut.,* 1/49 (13-14)
Bu ifâde ile, müteâkib metindeki ifâde arasında bulunan çelişkiye dikkat etmeliyiz.
220. *Fut.,* 1/216 (36)
221. *Fut.,* 1/101 (30)
Fut., 1/102 (37)'de ayni şey tekrarlanıyor.
Fut., 1/103 (33)'de, aynisi tekrarlanıyor.
Fut., 2/90 (3)'de ayni şey tekrarlanıyor. = *MİA,* s. 40 ve n. 65
Fut., 1/104 (28)'de ayni şey tekrarlanıyor. = *MİA,* s. 40 ve n. 65
Bu ifâde ile, müteâkib metin (XXX[222]) deki ifâde arasında görülen çelişkiye dikkat etmeli.

222 «... *Mümkin* (varlık), kendi *vucûd*'unda ve *adem* (: yokluk)'unda, *Vâcib'ul-vucûd*'a (: Allâha) b a ğ l a n t ı l ı 'dır...»

223 «... *Miknatîs* ile *demir* arasında bir *münâsebet* ve *irtibât* (bulunduğunu) biliyoruz. (Tıbkı), *halk* (: yaratık)'ın *Hakk* (: Allah) ile irtibâtı gibi: Miknatisi tuttuğumuz zaman, demiri kendisine çeker. Böylece... biliriz ki, *demir*'de bir *kabûl*(lenme gücü) vardır. ... Fakat *demir*'i tuttuğumuz zaman, o kendisine (doğru) *miknatîs*'i çekmez..... Şu halde *âlem* (deki nesneler) *Allah*'a muhtaçtırlar fakat *Allah,* âlemler (deki şeyler)'den müstağnî'dir...»

224 «... Kur'andaki «... *Gece uyumanız, gündüz O'nun fazl'ından aramanız da, yine O'nun âyetlerindendir...*» (K' XXX/23) âyetinde Allah, *yakaza* (: uyanıklık)'yı zikretmemiştir. Şu halde, *yakaza*'sız *menâm*'ı (: uyku'yu) zikretmek (sûreti) ile, ... *yakaza*'nın ancak «ölüm sırasında» olacağı istidlâl edilir*.

İnsan, ölünceye kadar *uyku*'dadır. ... (Hz. Peygamberden gelen) bir haber'de (: hadîs'de): *-İnsanlar uykudadır: Öldükleri zaman uyanırlar-* denilmektedir. ... Şu halde *uyku,* uyumakta olanın bulunduğu bir *hâl*'dir: İnsan, uyandığı zaman: -Şunu, şunu gördüm- der. Bu ise insanın, bu dünyâda yaşadığı müddetçe, bir «uyku» içinde olduğuna delâlet eder...

Ölüm, âhıret hâllerinden birincisidir... İnsan uyandığı zaman, iyilik, kötülük vs. ... gibi *rüyâ*'da gördüklerinden her hangi bir şeyi (gerçekte) bulamaz: Gördüğü şeyleri ancak ona bir ârif (: irfân sâhibi) tarif (: tabir) eder... Bu sebebledir ki, bu *dünya hayâtı,* bir *uyku*'dur. Ölüm (sureti) ile (insan), âhırete intikâl ettiği zaman, kendisiyle birlikte ev, bark, âile, mal, mülk vs. yi de berâberinde götüremez... Tıbkı uykudan uyandığı zaman, uykudaki şeylerden (: rûyâ'dan), elinde birşey göremediği gibi. ... Şu halde *yakaza,* âhırette olacaktır...»

e) *Dâiret'ül-vucûd (Varlık Dâiresi)nde, İlk Akıl ve İnsan* (XXX225)

225 «... *Varlık, bir dâire*'dir. Bu dâirenin başlangıcı, *İlk Akıl*'ın varlığıdır. ... Bir haber (: hadîs)'de vârid oldu ki, *Allahın ilk yarattığı şey, İlk Akıl*'dır. Bu, *cins*'lerin ilkidir. ... Cins'ler, *insan cinsi* ile son bulmuş ve *dâire* tamamlanmış, *insan, İlk Akıl*'a ittisâl etmiş (: ulaşmış)'dir. Tıbkı dâirenin son'unun başlangıc'ına ulaşması gibi.

---

222. *Fut.,* 1/211 (31)
223. *Fut.,* 4/71 (9-14)
224. *Fut.,* 1/232 (5-26): Burada, *Berkeley* (1685-1753)'in *idealizm*'ini hatırlamalıyız.
*. İbn'ül-arabî'nin bu nevî müşâhedeleri için bak. XXII16-22
225. *Fut.,* 1/139 (8-15) = XVIII1 de bu misâli kısmen vermiştik.

Dâire'nin iki tarafı arasında ise Allâhın, *İlk Akıl* ile son varlık olan *İnsan* arasında yarattığı bütün *âlem cinsleri* bulunur. *Dâire*'nin ortasında bulunan *nokta*'nın (: merkez noktası'nın), çevre çizgisine... müsâvî mesâfede olması gibi, ... (bu Varlık Dâiresinin merkez noktası olarak), *Allâh*'m da bütün mevcudlara olan nisbeti (: mesâfesi) tek (: ayni)'dir...»

f) *Vahdet-i vucûd* (XXX226-230)

226 «... *Varlık*'da ancak *Bir* vardır: *Su*'yun rengi *kab*'mın rengidir...»

227 «... *Varlık*'da ancak *Allah* vardır...»

228 «... *Muhakkak vucûd'ta ancak Allah vardır.* Ondan başkası ise, *hayâlî vucûd'dur.* Hakk, bu hayâlî vucûd'ta zâhir olduğu zaman, orada ancak kendi *hakikat*'ı hasebiyle zahir olur, hakikî vucûdu olan zât'ıyla değil...»

229 «... *Varlık'da ancak Allah vardır.* Halbuki *aynlar, ma'dûm* (yok)'dur. *Vucûd,* Allah'a âiddir; *adem* ise sana (: insana) âiddir. *Allah,* daimâ *var*'dır; sen ise *yok* olmaktan zâil olmazsın...»

230 «... *câhil* ise : *vucûd*'ta bütün nakîza'lardan tenzîh edilmiş olarak ancak *Hakk*'ı bilmezse, en yüce *Kutsal Ruh*'u unutur ve der ki : — *Varlık'da ancak Allah vardır...*»

g) *Yaratma sebebi olarak, Tanrı ve Kâinat arasındaki sevgi* (XXX231-232)

231 «... *hubb* (: ilâhî sevgi), *âlemin varoluşu*'nun sebeb'idir...»

---

226. *Fut.,* 1/721 (6-7) : - ما فى الوجود الا واحد؛ لون الماء لون انائه
227. *Fut.,* 1/311 (4)
Fut., 2/251 (16)'da ayni ifâde tekrarlanıyor.
228. *Fut.,* 2/348 (30-31)
229. *Fut.,* 2/60 (19-20 ve 21)
230. *Fut.,* 1/117 (35-36)
231. *Fut.,* 2/475 (17)

[232] «... Bilesin ki Allah, bu âlemi kendisi için bir *hâcet* (: ihtiyâc) olarak yaratmış değildir : (Allah) onu, ancak Kendisi'nin bilinmesi'ne delil (rehber) olarak yaratmıştır...»

h) *Vâhid'ten vâhid sâdır olur nazariyesinin redd edilmesi* (XXX[233-236])

[233] «... (Bir dâire'nin merkez) *nokta*'sından, çevre'ye çıkan her *çizgi*, benzerlerine *müsâvî'dir*. Ve çevredeki (başka) bir noktaya ulaşır. Oysa (merkezdeki) nokta, kendisinden çevreye doğru çıkan çizgilerin çokluğuna rağmen-, ne (sayıca) artmış, ne de (mikdarca) ziyâde olmuştur. (Merkezdeki) *nokta*, bizatihi çevredeki her nokta'ya mukâbil (: karşıt) olur. Zîrâ, (merkezdeki noktaya, çevrede) başka bir nokta tekâbül etseydi, (merkezî nokta o zaman) inkısâm etmiş (: parçalanmış) olurdu ve (merkezî nokta) *bir* olduğu halde, *bir* olması doğru olmazdı. ... İşte, *kesret* (: çokluk dünyâsı) *ayn vâhid* (: tek cevher)'den (böylece) *zâhir* olmuş ve (bu cevher) kendiliğinde inkisâm etmemiş (: parçalanmamış)tır*. Şu halde, *Vâhid'ten ancak vâhid sâdır olur* diyenin sözü *bâtıl* olmuştur.

İşte : (merkezden) çevredeki bir *nokta*'ya çıkan bu *çizgi, yaratıcı*'sından her *mevcûd* için hâsıl olan *vech* (yön, sebeb)'dir ki bu da, *-Bir şeyi irâde ettiğimiz zaman, ona* (olan) *sözümüz, OL, demektir; o da oluverir-* (K. XVI/40) âyetidir. Buradaki *irâde, dairenin* (merkez) *noktası*'ndan *çevre*'ye çıktığını farz ettiğimiz *çizgi*'dir. ... Kuşatıcı *dâire* için tayin edilmiş orta (: merkez)'deki *nokta, bizâtihi Vâcib'ül-vucûd* (: Allah)'tur. Farz edilmiş olan bu *dâire* ise, *mümkinlerin cinsleri*'nin dâiresidir** ki bu da, yer kaplayan bir *cevher* ile yer kaplamayan bir cevher'e inhisâr etmişdir. ... *Asl* (: esâs) olan, *ilk nokta* (merkez noktası)'dır...»

[234] «... (Şu) âlemde, *-Vâhid'ten ancak vâhid sâdır olur-* diyenden daha *câhil* bir kimseyi bilmiyorum...»

[235] «... *Vâhid'ten vâhid sâdır olur* diyen feylesofun sözü, bâtıl oluyor...»

---

232. *Fut.*, 2/746 (35-36)

233. *Fut.*, 1/289 (37) - 290 (1-12)

*. İbn'ül-arabî'nin yaptığı diğer *benzetme*'ler için *Onsekizinci Motif*'e bakınız.

**. İbn'ül-arabî'nin diğer *tenkid*'leri için *İkinci Motif*'e bakınız.

234. *Fut.*, 1/749 (37) - 750 (1)

235. *Fut.*, 1/45 (16)'da ise, bu görüşüyle *tenakuz*'a düşen bir ifâdeye rastlıyoruz : «... Her bakımdan, *vâhid*'ten ancak vahid sadır olur...»

[236] «... *akıl* hükmünün ehadiyetine (: vahdetine) göre : *-Vâhid'ten ancak vâhid sâdır olur-* Fakat (unutmamalı ki), *Hakk*'ın ehadiyeti (: tek oluşu, böyle bir) hüküm altına girmez...»

i) *Yaratılan ilk varlıklar ve bunların mertebeleri* (XXX[237-245])

[237] «... *Allah,* mahlûkatı yaratmazdan önce, ... altında ve üstünde *hava* bulunan *amâ*'daydı. Allahın ilk zâhir olduğu yer, burasıdır. ... Bu *amâ*'(عما), *nûr* ile insibâğ edince (: renklenince), burada *meleklerin sûreti* açıldı (: oluştu)... ki onlar, Tabîî cisimler âlemi'nin üstündedirler. ... (Allah) onları yaratınca, kendilerine *Cemîl* ismiyle tecellî etti...

(Allah), *tedvîn ve tastîr âlemi*'ni yaratmak isteyince, bu *melekler*'den bir tânesini, (bu işe) tayîn etti... Bu *nur melekleri* arasında zâhir olan meleğe, *Akıl ve Kalem* adını verdi. ... Bu *Akl*'dan, başka bir mevcûd iştikâk etti (: ayrıldı, meydana geldi) ve ona da *Levh* (-i mahfûz) ismini verdi. Kıyâmet gününe kadar olacak her şeyi *Levh* üzerine tevdî ve tedellî etmesini, *Kalem*'e emretti....

Tabîat ilmi : İşte bu, Allâhın yaratmak istediği *ilimler*'den, *Levh*'de hâsıl olan *ilk ilim*'dir. *Tabiât* ise, *nefs*'in altında idi. Bütün bunlar, hâlis *nûr âlemi*'ndeydi.

Sonra Allah, *Nûr*'un mukâbilinde mahz (: öz) *zulmet*'i yarattı. Bu, *mutlak vucûd*'un mukâbilindeki *mutlak adem* mesâbesindedir.

Zulmet'i yaratınca, *Tabîat*'ın müsâadesi (: kâbiliyeti) nisbetinde, onun üzerine bir *zâtî feyz* ile *nûr* feyz etti. ... Bundan da bir *cisim* zâhir oldu ki ona, *Arş* denilir. Böylece, *Arş'ın üzerine, ... Rahmân, istivâ etti.* (K. XX/5) İşte bu, *Halk Âlemi*'nde zâhir olan ilk şeydir.

Bu *Nûr*'dan, ... *melekler*... yaratıldı. ... Âlemin yaratılması'nı biz, *Uklet'ül-müstevfiz* (XXVIII[94-99]) adını verdiğimiz kitapta beyân etmişiz...

Sonra Allah, *Kürsî*'yi, -bu *Arş*'ın cevf'inde (: içinde)- yarattı. Orada dahi, onun tabiatı cinsinden *melekler* yarattı. ... Sonra *Kürsî*'nin içinde, *felekler*'i, -felek içinde felek olarak (: iç-içe)- yarattı. Her *felek* içinde de bir âlem yaratıp, ... onlara ... *Resûller* adını verdi. Bu felekleri de, *yıldızlar* ile süsledi. Her *semâ*'da, feleğin işini (: ödevini) *vahy* ederek, müvelled (: mürekkeb) nesnelerin yaratılmasına kadar, (bu iş devâm etti). ...

---

236. *Fut.,* 2/34 (30-31)
237. *Fut.,* 1/165 (8-36)

Allah, bu «nûrî ve unsurî sûretler»i kemâle erdirince, ... onlar için ayrı ayrı *tecellî* etti ve bu tecellî'den de, sûretlerin ruhları (: *ervâh el-suver*) tekevvün etti...»

238 «... Allâh'ın, kendi yaratıkları arasında, *amâ'* (demek) olan *nefs*'den yarattığı ilk şey, ... *Akıl*'dır ki, o da *Kalem*'dir; sonra *Nefs*'dir ki o da, *Levh*'dir. Sonra *Tabîat,* sonra *Hebâ,* sonra *Cisim,* sonra *Şekil,* sonra *Arş,* sonra *Kürsî,* sonra *Atlas,* sonra *Sâbit* (yıldız)*'lar Feleği,* sonra *Birinci Semâ* (=gök), sonra *İkinci,* sonra *Üçüncü,* sonra *Dördüncü,* sonra *Beşinci,* sonra *Altıncı,* sonra *Yedinci* (semâ) ve sonra da, *Ateş küresi,* sonra *Hava küresi,* sonra *Su küresi,* sonra *Toprak küresi* ve (bunlardan) sonra da, *mâdenler,* sonra *bitkiler,* sonra *hayvanlar* ve (bunlardan) sonra da *melek*(ler), sonra *cinnler* ve sonra da *beşer*'dir...»

239 «... *Amâ'*, bütün *âlemin cevheri*'dir...»

240 «... *Amâ', âlemin cevheri*'ydi. O, âlemin sûretlerini, ruhlarını ve bütün tabiatlarını kabûl etmiştir...»

241 «... *Amâ,* işte o *hakk*'tır; herşey onunla halk edilmiştir...»

242 «... mümkinler, *Amâ*'dır ve onda zâhir olan, kendisiyle halk edilmiş (bulunan) *hakk*'tır...»

243 «... *Amâ'*, erkân'm rutûbetlerinin *buhâr*'larından hâdis olur: Yükselir, yü-

---

238. *Fut.,* 2/438 (29-32)
Burada varlığın genel şemâsı görülüyor. Müteâkib metinlerden (= XXX239-244) anlaşılacağı üzere, varlık'ın en başta gelen prensibi, yaratma olayından önce Allahın bulunduğu yer sayılan (XXX114) *el-amâ'* idi. Allah, bütün varlığın çıkış noktası olan *Akl-ı Evvel* (=İlk Akıl)'ı bundan yaratmıştır. *İlk Akıl,* bir nevî *İlâhî Kalem* gibi tasavvur olunmuştur. Bundan bir başka varlık doğmuştur: *Levh* (= Levh-i mahfûz) adını alan bu levha'nın diğer ismi ise, *Küllî Nefs*'dir. Âdetâ erkek ve dişi varlıkların bir araya gelmesi ve nesil üremesi gibi, *baba* farz olunan *İlk Akıl,* âdetâ *ana*'ya benzetilen *Küllî Nefs* ile izdivâc ediyor ve bundan da, iki çocuk doğuyor: Erkek olan *Tabiat,* dişi olan *Hebâ* ismindeki bu kardeşler dahi, kendi aralarında *nikâh* (izdivâç) ediyorlar ve *Küllî Cisim*'in sûreti, böylece meydana geliyor. Sonra, bu metinde görüldüğü üzere, *Arş, Kürsî, Atlas* vs..... mertebleri, birbirini tâkib ediyor. Müteakib metinlerde dahi, bunlara ait örnek ve açıklamalar göreceğiz.

239. *Fut.,* 2/349 (1-2)

240. *Fut.,* 2/369 (14-17)

241. *Fut.,* 2/345 (27)

242. *Fut.,* 2/347 (12)

243. *Fut.,* 2/434 (33-37) : Allaha, mekân izâfe olunuyor; ayr. bak. XXX115, 245

celir ve evvelâ bunlardan *amâ'* zâhir olur. Sonra da *kesif*'leşir ve *hava,* onu taşır; rüzgâr ise sevk eder. Şu halde *amâ',* havanın aynı değildir. O ancak, *buharlar*'ın aynıdır. Bunun içindir ki, yaratıkların yaratılmasından önce, içinde Rabb'imizin bulunduğu *amâ'* (bak. XXX[112] ve 112*), üstünde ve altında *hava* olan *bir amâ*'dır, (diyerek), *amâ*'nın sıfatı konusunda (bize rivâyetler) gelmiştir...»

[244] «... *Amâ', Rabb* isminin müstevâ'sıdır; *ARŞ*'ın, *Rahmân* isminin müstevâ'sı (: istivâ edeceği yer) olması gibi.

Amâ', mekânlı oluşlar (=*eyniyyât*)'ın evvelidir ve mekânî zarflar ile mertebeler, onda zâhir olmuştur. ... *ARZ* (: dünyâ) *âlemi*'nden bu *amâ*'ya kadar olan (sâha)'da, Allâhm isimleri'nden ancak *ef'âl isimleri* bulunur...»

[245] «... Allah bu *amâ*'yı, kendisi için *eyniyet* (: mekân) ve *arş*'ı da kendisi için *müstevâ* yapmıştır...»

j) *Akıllar nazariyesi (: İlk Akıl=Küllî Nefs)* (XXX[246-260])

[246] «... İlk akıl (: *el-akl'ül-evvel*) olan İlâhî Kalem (: *el-Kalem'ül-ilâhî*), zâhir olan iki mazhar (: görüntü)'dır...»

[247] «... Yüce Kalem (: *el-Kalem'ül-â'lâ*) olan *İlk Akıl,* halk edilmiş olan ilk şeydir...»

[248] «... *İlk* olan *Allah*'tır; *Akl* (-ı evvel) ise ona bir *hicâb* (=örtü)'dür...»

[249] «... Allah, ancak bir (tâne) *ayn* vucûda getirdi ki, o da *Kalem* veya (diğer ismiyle) *Akıl*'dır. (Buna), nasıl istersen (öylece) isim verirsin*...»

Fut., 1/241 (13-17)'de buna benzer bir açıklama vardır :
«... Altında ve üstünde *hava* bulunan *Amâ',* bir ince bulut (: *sehâb rakîk*) tur ki, onu *hava* taşıyor..... *Amâ'* dahi *arş*'ı taşıyor; *Arş* ise *Rahmân'ın müstevâsı*'dır. *Kıyâmet*'in toplanacağı yer, *Arş* ile *Amâ* arasındadır...»

244. *Fut.,* 2/314 (27-32)
245. *Fut.,* 2/193 (34); ayr. bak. XXX[115]* ve XXX[243]
246. *Fut.,* 2/105 (36)
Fut., 1/155 (5)'de aynisi tekrarlanıyor.
247. *Fut.,* 2/105 (27)
248. *Fut.,* 2/105 (37)
249. *Fut.,* 2/106 (3-4)

*. *Nasıl istersen.... öyle dersin* veya : *ister şöyle, ister böyle isim ver* gibi tabirlere, onun eserlerinde de rastlıyoruz. Ayr. bak. XXX[253]

250 «... *İlk Akıl,* bizim indimizde* *hakîkat-ı Muhammediyye*'dir; başkalarının indinde ise bir *ibdâî mef'ûl'dür*...»

251 «... *İlk Akıl* (demek) olan *el-dürret'ül-beyzâ* (: beyâz inci), meselesinde, *Uyûn'ül-mesâ'il* (: Meselelerin Özleri)*'nde bunu zikretmiştik...»

252 «... Allâhm ilk yarattığı şey, *Akıl*'dır ki o da, *Kalem*'dir. Bu ise Allah'tan zâhir olan ilk *ibdâî mef'ûl*'dür...»

253 «...*İlk mevcûd* ki o, *İlk Akıl* yahut *Kalem*'dir yahut da, senin vereceğin başka bir isim*'dir...»

254 «... Ve Allah, bu *İlk Akıl*'ı halk edince, ... bundan *nefs* (demek) olan *Levh-i mahfûz* inbiâs etti. İşte bunun içindir ki, (nefs), ilk *inbiâsî mevcûd*'tur. ... Böylece *Akıl,* Kıyâmet Günü'ne kadar kendi indinde bulunan şeylerin hepsini, satır satır, muntazam olarak *Levh* üzerine *ilkâ* etti (yazdı) ki bu (yazı), *Kalem* ile *Levh* arasındaki *üçüncü mevcûd*'tur*. Onun mertebesi ve varlığı, *Levh*'den sonradır.

Ve Allah, yaratacağı şey için, *Kalem*'de *ilkâ* etmek (gücü)'nü ve *Levh*'de ise, kendisine *ilkâ edilecek şey* için *kabûl* (kuvveti)'ni yarattı. *Kalem*'in ve *Levh*'in kendilerinde halk edilmiş *kelimeler*'den**, *Kalem*'in ilkâ ettikleri ile

---

250. *Fut.,* 1/104 (10-11)

*. *Bizim indimizde* tâbiri için bak. XXIII52

251. *Fut.,* 1/49 (31-32)

*. *Uyûn el-Mesâil* deyimi, İbn'ül-arabî'ye âid bir *eser* intibâını veriyor.

252. *Fut.,* 2/467 (18-19)

253. *Fut.,* 3/36 (6-7)

*. Başka bir deyişle : *Sen hangi ismi verirsen ver* anlamına geliyor. Bu çeşit ifâdeler, İbn'ül-arabî tarafından kullanılmaktadır. (Meselâ bak. XXX249

Fut., 1/132 (4-5)'de dahi buna benzer bir ifâde buluyoruz. Diyor ki :

«... Bunun *âlem olduğunu* söylersen, doğru söylersin; *âlem olmadığını* söylersen, (kezâ) doğru söylersin; *hakk* olduğunu söylersen, (yine) doğru söylersin (=söylemiş olursun)...»

Fut., 1/135 (37)'de ise, ayni mâhiyetteki ifâdeyle karşılaşıyoruz :

«... *Sebebli* ..... veyâ *münfail*.....: nasıl istersen, öyle söyle...»

Fut., 2/57 (24-25)'de dahi böyle bir deyim vardır :

«... Nasıl istersen öyle söyle...»

254. *Fut.,* 2/474 (32-37) - 475 (1-3)

*. Buradaki «üçüncü mevcûd» meselesi, *Kalem* ile *Levh*'in *nikâh*'ından doğan varlıktır. İbn'ül-arabî bunu, XXX260 'daki metinde daha etraflıca ele alıyor ve *kıyâs*'larda olduğu gibi, *Kalem* ile *Levh*'in iki öncül (=mukaddemeteyn) ve onlardan doğan «üçüncü mevcûd»un da, *netîce* hükmünde olduğunu anlatıyor.

**. Buradaki «kelimeler» (*el-Kelimât*) tabirini, İbn'ül-arabî «mevcûdlar» (=*el-mevcûdât*) anlamında kullanıyor.

Levh'in buna ilâve ettiklerinin toplamı, -yazı'nın bitmesinden sonra-, 2000 âyet ve 69000 âyet (=71.000 âyet) idi. Bu ise, Kıyâmet günü'ne kadar, yaratma (: *halk*) konusunda olacak şeylerdir...»

255 «... *Küllî Nefs* (demek) olan (ve) *Akıl*'dan inbiâs etmiş bulunan *inbiâsî mef'ûl,* (âdetâ) *Cebrâilin hakikatı*'ndan *Dîhye sûreti*'nin inbiâs etmesi gibidir...»

256 «... *Kalem* ise *Levh-i mahfûz* üzerine, Rabbîn emriyle binefsihi (: bizzat) yazdı...» (ayr. bak. XXX[263])

257 «... Yüce Kalem (= *el-Kalem'ül-â'lâ*) ile *Levh-i mahfûz*'a, İlk Akıl (: *el-akl el-evvel*) ve Küllî Nefs (: *el-Nefs el-Küllîye*) tâbir olunur (=denilir)...»

258 «... *aynlar* (: el'-a'yân) konusunda *berzah*'ların ilki, *Küllî Nefs*'in varlığıdır; Zirâ o, *Akıl*'dan vucûda getirilmiştir. Vucûda getiren (: *mûcid*) ise, Allah'tır...»

259 «... İlk *ibdâ* edilmiş olarak halk edilen *İlk Akıl,* -ki bu *yüce Kalem*'dir-... (Allah) ondan *Levh-i mahfûz*'u *inbiâs* ettirmiştir : Tıbkı *Havvâ*'yı, *Âdem*'den inbiâs ettirmesi gibi... Tâ ki bu *Levh-i mahfûz,* ilâhî *yüce Kalem*'in yazması için bir yer olsun. ... Böylece *Levh-i mahfûz,* ilk *inbiâsî mevcûd* idi.

Şeriatta* vârid olmuştur ki : Allahın ilk yarattığı şey, *İlk Akıl*'dır, sonra *Levh*'i yaratmıştır. *Kalem*'e (İlk Akıl'a) dedi ki :

— Yaz! Kalem ise; — Ne yazayım? deyince Allah dedi ki :

— Sen yaz; Ben sana *imlâ* (: dikte) ederim.

Böylece *Kalem,* kendisine, *Hakk*'m imlâ ettiği şeyi *Levh* üzerine çizdi (: yazdı). Bu (yazı), Allahın, Kıyâmet günü'ne kadar yaratacağı yaratıklardan (bahseden hususlar)'dır.

Kalem ile *Levh* arasında akd edilmiş bir mânevî *nikâh* ve hissî (maddî olarak) görülen bir *eser* (: bağlantı, iz) var idi.....

«... ** ... و كان ما أودع (العقل) فى اللوح من الأثر مثل الماء الدافق الحاصل فى رحم الأنثى

255. *Fut.,* 1/104 (7-8) : Burada bahis konusu olan şey, *Cebrâil* adlı meleğin hz. Peygambere bir gün, kendi arkadaşları (: ashâb) arasında yakışıklı bir zât olan *Dîhye el-Kelbî* sûretinde tecellî edip konuşması olayına, telmihde bulunulmasıdır.

256. *Fut.,* 3/137 (36)

257. *Fut.,* 1/152 (3-4)

258. *Fut.,* 2/631 (26-28)

259. *Fut.,* 1/155 (5-11)

*. *Şeriat'ta* deyimini kullanması, *hadîs* anlamına geliyor. Bu hadîs : *Fut.,* 2/106 ( )'da ve daha bir çok yerlerde tekrarlanıyor.

**. Bu çeşit *müstehcen* ifâdeler için bak. XXIII126-131

k) *Akıl-Nefs-Hebâ-Tabiat arasındaki bağlantılar* (XXX260-266)

260 «... Allah, *Ilk Akıl*'ı, *hayât* nisbetinden (: isminden)* vucûda getirdi. *Nefs*'i de, *ilm* nisbetinden vücûda getirdi : Böylece *Akıl, nefs*'in vucûdu için bir şart oldu. Tıbkı hayât'ın, ilm'in vucûdu için şart olması gibi.

Akıl ve *Nefs*'den înfiâl eden (etkilenen) iki şey, *Hebâ* ve *Küllî Cisim*'dir. İşte bu dört şey (=Akıl, Nefs, Hebâ, Küllî Cisim), âlemdeki *sûretler*'in aslıdır. Şu kadar ki, *Nefs* ile *Hebâ* arasında *Tabîat* mertebesi vardır.

Tabiat, dört tâne hakikat üzeredir. Bunlardan ikisi *fâil* (etkili) (diğer) iki tânesi de *mûnfail* (: etkilenen)'dir. Oysa hepsi de, kendisinden sâdır olana nazaran, *infiâl* rütbesindedir. (Bunlar da): *Sıcaklık, Soğukluk, Rutûbet* ve *Yubûset*'dir: Kuruluk, hararet'den etkilenir; rutûbet ise soğukluk'tan etkilenmiştir. Şu halde *sıcaklık, akıl*'dandır; *akıl* da, *hayât*'dır...»

261 «... (Akıl ve Levh)'den *tabiat* ve *hebâ*' (doğdu : Bunlar) erkek ve kız kardeştir ki, bir *baba* (ilk Akıl) ile bir *ana* (Levh-i mahfuz)'dandır. Sonra *tabiat* dahi *hebâ*'yı nikâh etmiş ve onların arasında küllî cisim (*el-cism el-küllî*)'nin sûreti doğmuştur. Zâhir olan *ilk cisim* (işte) budur. (Bu sebeble) *tabiat,* baba'dır zira onun *eser*'i (=etkisi) vardır. *Hebâ* ise ana'dır zirâ *eser* (etki) onda zâhir olmuştur. Netice ise *cisim*'dir. Sonra da doğurulma (tevâlüd)ler, alem içinde, husûsî bir tertib (nizâm) üzere, *toprak*'a (değin) nâzil oldu. Biz bunu *Uklet'ul-Müstevfiz* adlı kitabımızda zikr etmiştik (Bak. XXVIII94-99).

262 «... Allah Teâlâ, *Kalem* ve *Levh*'i yaratınca, onlara *Akıl* ve *Rûh* adını verdi. *Rûh*'a da iki sıfat verdi : *İlim* sıfatı ve *amel* (etki) sıfatı. *Akl*'ı da onun için bir muallim (: öğretici) ve görülecek bir ifâde ile *fayda verici* (müfîd) yaptı... Tıbkı *bıçak* sûreti (: tasavvuru)'ndan, konuşmasız olarak (: mânâ itibariyle) *kesmek* (kavramını) çıkardığımız gibi. Sonra Allah, *rûh* (demek) olan bu *nefs*'den (daha) aşağı bir *cevher* yarattı ve ona da, *hebâ* adını verdi. Biz (ona verilen) bu isim'i, Hz. *Ali ibn Ebi Tâlib*'den naklettik. ... *Hebâ*'ya

---

260. *Fut.,* 1/326 (35-37) - 327(1-4)

*. Buradaki «nisbet» sözünün, «ilâhî isim» anlamına gelmesi hakkında *el-Niseb ve'l-izafât* (=nisbetler ve izafetler) tabirinin geçtiği XXX174 daki metne bakınız.

261. *Fut.,* 1/155 (37) - 156 (1-3)

262. *Fut.,* 1/135 (3-19)

gelince: bu, arap lisanında zikredilmiştir. Allah Teâlâ, der ki: «... hepsi *dağılıp toz* hâline gelmiştir...» (K. LVI/6). Bunun içindir ki, Hz. *Ali ibn Ebî Tâlib,* bunları yâni, bütün tabiî sûretlerdeki bu «toz olup saçılmış cevherler»i görünce, ... onlara *hebâ* (هباء) adını verdi, ki bunlar, ... bölünemeyen ve cüzülere ayrılmayan, noksanlaşma ile vasıflanmayan, bilâkis, bizâtihi *beyâz* olan her şeydeki *beyazlık* gibi olan şeydir...

Bu iki sıfatla vasıflanmış olan *rûh* ile *hebâ* arasında, Allah dört mertebe tâyîn etti. Ve her mertebeyi, *dört* (büyük) *melek* (: Azrail, İsrafil, Mikail, Cebrâil) için birer menzil (konak) yaptı. Bu (büyük) *melek*'leri de, âlem'de bizzat yaratacağı ve onlardan aşağı olan şeyler için, *vâlî*'ler gibi yaptı... Bu (dört) melek'ten her birine de, âlem'de olmasını irâde ettiği şeyin ilm'ini verdi. ... *Ayn*'lar için Allahın ilk vucûda getirdiği şey ise, küllî cisîm (*el-cism el-küllî*)'dir. Bu *cisim*'de (Allahın) açtığı (meydana getirdiği) ilk şekil ise, dairevî *küre şekli*'dir. Çünkü (bu), şekillerin en faziletlisidir.

Sonra Allah, *îcâd* ve *halk* (: yaratma) konusunda, *san'at*'ın tamâmına nâzil oldu ve bütün yaratıklarını, bu (büyük) melekler için bir memleket yaptı ve (bu varlıkların) işlerine, dünyâ ve âhırette, onları görevlendirdi.....

Cansızlar, bitkiler ve canlılar (çeşidin)'den, müvelled (: doğurulmuş, mürekkeb) şeylerin yaratılması, dünyâ senelerinden, 71.000 senede son bulunca... (*insan*'ı yarattı)...

263 «... *Tabîat, nefs*'den ve *hebâ*'dandır ki bu, *Ebû Hâmid* (el-Gazzâlî)'nin görüşüdür...»

264 «... Zirâ *nûr, hebâ* içinde bir *sûret*'dir; tıbkı *hebâ*'nm, onun içinde bir sûret olması gibi...»

265 «... *halk* (: yaratış)'m başlangıcı, *hebâ*'dır. Ve bundaki *ilk mevcûd, Hakikat-i Muhammediye*'dir. ...

266 «... (Allah) bu *âlem*'in varlığını *irâde* edince, ... (kendisi) bu kutsal irâde'den, *el-hebâ* ismini alan küllî hakikat'a, tenzih *tecellî*'lerinden bir çeşit tecellî (gibi), *infiâl* etti (: etkilendi). (İşte bu küllî hakikat olan) *hebâ,* istenilen sûret ve şekillerin açılması (yapılması) için, (âdetâ) bir *kireç bina* mertebesindedir. Ve bu, âlem'deki *ilk mevcûd*'tur. Allah ondan râzı olsun: *Ali ibn*

263. *Fut.,* 1/291 (13-15)
264. *Fut.,* 1/85 (21)
265. *Fut.,* 1/130 (29)
266. *Fut.,* 1/132 (19-29)

Ebî Talib ile *Sehl ibn Abdullâh* (*el-Tüsterî*) ve bu ikisinden başkaları, ... onu zikretmişlerdir... Sonra Allah Teâlâ, kendi *nûr*'uyla bu *hebâ*'ya tecellî etti ki, mütefekkirler ona küllî heyûlâ (*heyûlâ el-küll*) adını verirler. İşte bütün âlem, bilkuvve onun içindedir. Bu *hebâ* içindeki her şey, kendi kuvveti (: istidâdı)'nca Allah Teâlâ'dan (bir tecellî) kabûl etti. Tıbkı, *kandil ışığı*'ndan, bir evin (çeşitli) köşelerinin (ışık) kabûl etmesi (: alması) gibi. (Her köşe), bu nûr'a yakınlığı bakımından (nisbetinde), ışığı (: aydınlanması) çoğalır*. ... Bu *hebâ* içinde Allah'a (nûru) kabûl etmek olarak en yakın olan, ancak Hz. Muhammedin hakikatı'dır ..... ki ,bu), *akıl* (akl-ı evvel) adını almış şeydir... (Hz. Peygambere) en yakın insan ise, Hz. *Ali İbn Ebî Tâlib*'tir; O, âlemin imâmı ve bütün nebîlerin sırrıdır...»

1) *Arş ve Kürsî* (XXX[267-275])

267 «... *Arş, Allahın gölgesi*'dir; (onun) iki imâmı (önderi) ise, *zâhir* ve *bâtın*'dır...»

268 «... *Sultân,* yeryüzünde *Allahın gölgesi*'dir*. Çünkü O'nun *zuhûr*'u, dünyâ âleminde eseri (: etkisi) olan bütün *ilâhî isimler*'in sûretler'iyledir. Oysa *Arş,* âhıret'de *Allahın gölgesi*'dir...»

269 «... Arap lisânında *arş* (sözü) itlak edilir ve onunla *mülk* (: saltanat) irâde (kasd) olunur... Bazen bununla *taht* (serîr) irâde edilir...»

270 «... *Arş :* O'nun bütün *cisimler*'e ihâtası vardır... Ve *felekler*'de, onun önceliği vardır...»

271 «... *Arş, cisimler âlemi*'ni ihâta edicidir...»

272 «... Kuşatıcı *Arş, cisimler âlemi*'nin nihâyetidir...»

273 «... İhâta bakımından *cisimler*'in en büyüğü, *Arş*'tır...»

---

*. Bu nevi benzetmeler için *Onsekizinci Motif*'e bakınız.
267. *Fut.*, 1/115 (34-35)
268. *Fut.*, 1/152 (33-34)
*. Bu deyim, *Fut.*, 1/152 (37)'de tekrarlanıyor.
269. *Fut.*, 1/164 (22-23)
270. *Fut.*, 2/193 (25-26)
271. *Fut.*, 2/454 (25)
272. *Fut.*, 3/225 (28)
273. *Fut.*, 2/482 (37)

[274] «... Gökler ve yeryüzü, *Kürsî*'nin boşluğu'ndadır : Tıbkı, bir *felât* (boşluk, atmosfer)'daki bir *halka* gibi*. *Kürsî* ise, *arş*'ın boşluğundadır: Tıbkı *felât*'daki bir halka gibi...»

[275] «... Şâyet, *Kürsî* nedir? dersen, deriz ki : *Emr ve Nehy âlemi*'dir. Şâyet *Arş* nedir? dersen, deriz ki : Mukayyed (ilâhî) *isimler*'in müstevâ'sıdır ve misâller'(müsül)'in sûreti orada zâhir olmuştur...»

m) *Unsurlar ve onların keyfiyeti'yle meydana gelen Felekler, Menziller, Burçlar ve Atlas feleği* (XXX[276-292])

[276] «... Bu âlem (in yaratılmasın)'dan kasdedilen (şey), *imâm* (önder) olan *insan* olduğu için, *âbâ* (: babalar) ve *ummehât* (: analar)'ı ona izâfe ettik ve ulvî babalarımız (: *âbâ'unâ'l-ulviyât*) *ve* süflî analarımız (: *ummehâtünâ'l-süfliyât*) dedik (: deyimlerini kullandık).

İmdi, her *müessir* (etken), *baba*'dır ve her tesirlenmiş ise *ana*'dır. ... Bu ikisi arasında, bu eser (etki)'den doğurulmuş olan da, *oğul* ve doğrulmuş (: *müvelled*)'dir. Mânâlar dahi, mâlûm'un neticelendirilmesinde böyledir : Bunlar da iki *mukaddime* (öncül) iledir ki, (bunlardan) biri, her ikisinde tekrarlanan tek müfred ile, diğerini *nikâh* eder -ki bu, *râbıta* ve *nikâh* ve her ikisi arasında sâdır olan *netice*'dir*. ...

Şu halde *ruhlar*'ın hepsi, *babalar*'dır; *tabiat* ise *ana*'dır. (Tabiat) *istihâle*'lerin yeri olduğundan, ... burada, *müvelled* şeyler zâhir olur ki onlar da, *mâdenler, bitkiler, hayvanlar, cânlar* ve *insanlar*'dır. *İnsan,* onların en kâmil olanıdır. ... Ona, *cevâmi'ul-kelim* verilmiştir. O, *dört kadın*'la tahdid edilmiş ve bundan fazlası,... kendisine haram kılınmıştır.... *Tabiat âlemi*'ndeki *erkân* (: ana unsurlar) dahi böylece *dört* tânedir. Ulvî âlemin, bu dört (unsur) ile *nikâh* (ettirilmesi)'yle Allah, bundan doğan şeyleri vucûda getirir. Bu konuda (filozoflar) altı mezheb (görüş) üzere *ihtilâf* ettiler.

Bir kısmı sandı ki, bu dört (unsur)'un her biri, kendiliğinde bir *asl* (: prensip)'dir; başka bir kısmı dedi ki, *asl* olan *ateş*'dir : Bundan, kesifleşen ise *hava*'dır, *havâ*'dan kesifleşen (kısım) da *su*'dur ve su'dan kesifleşen ise *toprak*'tır. Başka bir kısım (filozoflar) dedi ki, *asl* olan *hava*'dır : Bundan hafifleşen (şey), *ateş*'dir ve bundan kesifleşen (şey) ise *su* ve *toprak*'tır. Baş-

274. *Fut.*, 2/193 (29-30)
*. Bu nevi *benzetme*'ler için *Onsekizinci Motif*'e bakınız.
275. *Fut.*, 2/143 (10-12)
276. *Fut.*, 1/154 (3-35)
*. Hüküm mantığına dair bir misâl vermiş oluyor.

ka bir kısım (filozoflar) ise dedi ki : *su* unsuru, *asl*'dır; yine başka bir kısım (filozoflar) dedi ki : *toprak* unsuru, *asl*'dır ve başka bir kısım (filozoflar) ise dedi ki, *asl* (: ana madde, ilk prensip) olan, şey bu dört (unsur)'un varlığı için bir *beşinci şey* (emr hâmis)'dir ve onlardan hiç biri değildir**... *Beşinci asl*'a kâil olan bu mezheb (: görüş) *bizim indimizde*** doğru olanıdır ve bu, *tabîat* adını almıştır. Zirâ *tabîat,* tek aklî kavram (ma'kûl) olup, *ateş* unsuru ile bütün (diğer) unsurlar, bundan zâhir olmuşlardır. Böylece : *ateş* unsuru, *tabîat*'tan (zâhir olmuş)'tur fakat bu, *Tabîat*'ın aynı değildir ve *tabiat,* bu dört (unsur)'un aynı olan şeyin toplamı olması da doğru değildir denilir. Zirâ bâzı unsurlar, diğerinden tamamen nefret eder (uzaklaşır); bâzıları ise diğerlerinden, bir bakım (: *emr*)'dan nefret eder : *Ateş* ve *su* gibi ki, bunlar bütün bakımlardan birbiriyle münâferet ederler. *Hava ve toprak* dahi böyledir. ... Allah (bu sebeble), *hava*'yı *ateş* unsuruna komşu yapmıştır ki, onların arasını toplayan (: bulan) *harâret*'dir; (Allah), *su*'yu, *hava*'ya komşu yapmıştır ki, onların arasını toplayan da, *rutûbet*'dir. (Allah), *toprak*'ı, *su*'ya komşu yapmıştır ki, onların da arasını toplayan, *burûdet* (soğukluk)'dir... Şu halde hâl değiştirten, *baba*'dır; hali değişen, *ana*'dır ve bu *istihâle* (hâl değiştirme) ise, *nikâh*'tır..... (Bu sebeble) her *baba, ulvî*'dir, müessir (etken)'dir; her *ana* ise, süflî'dir ve etkilenmiştir. Bu ikisi arasındaki her *nisbet* (: bağlantı), bir *nikâh*'tır. Her *netice,* bir *oğul*'dur. Burada (misâl olarak), ayağa kalkmasını istediği bir kimse'ye konuşan birinin «kalk!» demesi ve (bunu) işitenin de, «kalk» sözünün eseri (tesiri) ile ayağa kalkmasıdır. İşiten (muhâtab olan) şayet ayağa kalkmazsa, bu (muhatab), şübhesiz olarak *ana*'dır fakat kısır (*akîm*) bir *ana*'dır. *Akîm* ise, bu hâl içinde, bir *ana* sayılmaz. ... Bu konuda, bize âid şerefli bir kitap vardır ki,****... körler bile bu kitapla varlığı görebilirler...»

**. Bu gibi *tenkid*'ler hakk. *İkinci Motif*'e bakınız.

***. *Bizim indimizde* deyimi için bak. XXIII[52]

****. Burada böyle demesine rağmen, Futûhât'ın başka yerlerinde mütenâkız bir davranış gösteriyor. Meselâ :

Fut., 3/73 (24-25) : «... *Su,* bütün mevcûdların aslıdır. ... Ve Allah, her (canlı) şeyi, *su*'dan hâlk etmişdir. (K. XXI/30)...»

Fut., 2/193 (24) : «... (Allah) su rüknünden her canlı şeyi yaratmıştır. Tâ Arş'a kadar (her şeyi). Allah onu yarattığı zaman, su(dan) daha ulvî birşey yok idi. Böylece, hayât(iyet) su'dan herşeye sirâyet etti. Şu halde (*su*), en büyük rükn'dür...»

Fut., 2/243 (16-18) : «... *Su,* unsurların ve ustukus στοικεια 'ların aslıdır..... *İstihâle âlemi,* rüknler âlemi'dir ki onun aslı, *su*'dur. Şâyet istihâle âlemi olmasaydı, Allah, kendisinin her gün bir iş içinde (K. LV/29) bulunduğunu söylemezdi. Şu halde âlem, *istihâle* eder...»

277 «... *Erkân* (: ana unsurlar) dört tânedir : *Ateş, hava, su* ve *türâb* (*toprak*)...»

278 «... Allah, *dört erkân*'ı (dört unsur'u) yaratınca ve *duhân* (: duman), *sâbit yıldızlar feleği*'nin iç bükeyinde yükselince ve bu *duhân* içinde *yedi gökler*'i (birbirinden) ayırınca, onları birbirinden temyiz etti de, her *semâ*'ya kendi işini (: ödevini) vahyetti. ... Bütün bunlar, dört günde (olmuş)'tur. ... Böylece Allah, *gök* ile *arz* arasında mânevî bir iltiâm (: birleşme) ve teveccüh yarattı ki Allah, bunu, arzda *mâden, bitki* ve *canlı* gibi müvelled (şeyler)'den yaratmayı irâde etmesi sebebiyle (yapılmıştır). Böylece *gök,* kendisine Allâhm vahy ettiği emri *arz*'a ilkâ eder. Tıbkı: *... يلقى الرجل الماء بالجماع فى المرأة Ve bundan *hava* (oluşmuş) idi. Hava, tutuşunca ve(ya) çok ısınınca, ateş'in yanmasından (dolayı), kandil gibi yanıverdi. Havanın yanması olan bu yalaza (: alev), *mâric* (K. LV/15)'dir. Buna *mâric* denilmesi, *hava ile karışık*

---

277. *Fut.,* 3/222 (21-22)
Fut., 1/60 (28-29)'da şöyle diyor :
«... *Su, ateş, hava* ve *arz* (: türâb sözü yerine burada *arz* kelimesini kullanıyor) olan bu *sûretler*'i vucûda getirince, Allah bunlardan bâzılarını bâzılarına *istihâle* ettirmeğe başladı. Böylece *ateş, havâ*'ya dönüyor; *havâ* ise ateş'e...»
Fut., 2/137 (5-14)'de ise diyor ki :
«... *Toprak* ve *su,* canlı cisimler içindir; *ateş* unsurunun, *cân* için olması gibi.... *Unsurlar,* ancak *feleklerin hareketi*'nden hâdis olmuştur; feleklerin hareketleri ise, ancak *28 menzil* kat'eder..... *Âlem* ise ancak *Rahmân*'ın *nefsî*'nden sâdır olmuştur..... *Nefs, hava* unsuruna münâsib (uygun) olur.....»
Fut., 1/60 (1-10)'de ise, ana unsurlara âid olan ana kayfiyetlerden bahsediyor: «... *Sıcaklık* ve *soğukluk,* imtizâc etmeyen iki zıddır. (Bu cümlenin hüküm kısmı : *zıdlar ictimâ etmez* sözleriyle, *Fut.,* 2/203 (13)'de tekrarlanıyor). *İmtizâc* etmedikleri zaman ise, onlardan bir şey (hâsıl) olmaz... Böylece *sıcaklık* ve *kuruluk* imtizâc etmiş ve *ateş* (böyle) olmuştur; *Sıcaklık* ile *rutûbet* imtizâc etmiş ve *hava* (böylece) olmuştur; *Soğukluk* ile *rutûbet* imtizâc etmiş ve (böylece) *su* olmuştur; *Soğukluk* ile *kuruluk* imtizâc etmiş ve (böylece) *toprak* olmuştur. İşte *ilk analar* (bu deyim hkk. bak. XXX) dan tevellüd eden (: doğan) *dört erkân,* bunlardır...»
Fut., 1/60 (14-16)'da ayni konuda şunları ilâve ediyor :
«... *Sıcaklık,* ısıtır; *soğukluk* soğutur; *rutûbet,* yumuşatır; *kuruluk* ise hafifletir : İşte bu ana (keyfiyet)ler, (birbirlerinden nefret eder; bir sûret içinde, (hep bir arada) asla bulunmazlar... Bunlardan (herbiri), *tek* olarak da bir surette bulunmaz; ancak iki (tâne)'si bulunur...»
Fut., 1/59 (22-23) :
«... *Sıcaklık* ve *rutûbet,* bilmiş ol ki *tabîî hayat*'dır...»
278. *Fut.,* 1/146 (3-37) - 147 (1-3)
*. Bu nevî *müstehcen* ifâdeler için bak. XXIII126 vd.

ateş diyedir ki bu da tutuşturulmuş hava'dır. Zîra *merc,* ihtilât (: karışmak) demektir. ...

Cân ise iki unsurdandır : *Hava* ve *ateş;* nasıl ki *Hz. Âdem* dahi, iki unsurdandır : *Su* ve *toprak*. Bunlar yoğrulmuş ve *çamur* ismi meydana gelmiştir, tıpkı *ateş*'in *hava* ile mezc edilmesinden, *mâric* isminin hâdis olması gibi. İşte Allah, bu *mâric* içinde, *cân*'ın sûretini açmıştır. ...

Nâr, mertebe itibariyle *erkân*'ın (: unsurlar'ın) en yükseğidir. ... Fakat (ateş) bilmez ki, *Hz. Âdem*'in kendisinden yaratıldığı *su,* ondan daha kuvvetli'dir. Zira (su) onu götürür (: söndürür). ve *toprak* (dahi), soğuk ve kuruluk sebebiyle, *ateş*'ten daha sâbit (: mukâvim)'dir. .....

Cinn'lerden -bizim gibi- itâatli ve âsî (olanlar) vardır. *Melekler* gibi onların da *sûretler*'den teşekkül (etmesi) vardır. Allah onlara (karşı) gözlerimizi almış (: bağlamış)tır. Onları (bu sebeble) göremiyoruz. Yeter ki Allah bâzı kullarının (gözlerini) açmayı istesin : (O zaman) görürler. ...وكما وقع التناسل في البشر بالقاء الماء في الرحم **, ... işte onun gibi, dişinin rahmi'ne *hava*'nın ilkâ edilmesi ile *cân* sınıfında (: nev'inde) çoğalma ve zürriyet vâki olmuştur. Onların varlığı *Kavs*'dadır ki bu âteşten'dir. ... *Cân*'ın yaratılması ile *Hz. Âdem*'in yaratılması arasında, 60.000 sene vardır. ...»

279 «... Allah, *nesneler*'i yarattığı zaman,... *sebeb*'leri vaz'etti ve onları, kendisi için bir *hıcâb* (: örtü) gibi yaptı. ... Böylece, *ruhlar*'ı ve *melekler*'i yarattı ve *gökler*'i, kubbe üzerine kubbe olarak, *insan* direği* üzerine kaldırdı; *felekler*'i çevirdi (: dönmeğe başlattı). ... *Dünyâ'yı Âhıret* için bir yol yaptı ve bunun için, birbiri ardına (تترى) *resûller* gönderdi. ... Sonra Allah Teâlâ, *ulvî âlem*'de *mikdarlar*'ı, *vezinler*'i, *hareketler*'i ve *sükûn*'u, yer tutan'da, mahalde ve mekân'da ve mekân tutan'da takdir etti. Böylece *gökler*'i yarattı da, onları -kubbe üzerine kubbe olarak- *kubbeler* gibi *arz* üzerine koydu. ... Ve bu *gökler*'i sâkin (: hareketsiz) kıldı da, onların içinde *yıldızlar* yarattı. Bunların, gökler içinde seyri ve (havada) yüzmeleri konusunda, ne artan, ne de noksanlaşan *ölçülü hareketler* meydana getirdi ve onları da akıl eden, işiten ve itâatlı yaptı. Her *gök*'e, onun kendi işini *vahy* etti.

Sonra Allah, bu gökler'de yıldızlar için yüzmek (kâbiliyeti) yaratınca, her *yıldız* için kendi seyr'lerinde bir yol (: güzergâh) meydana getirdi. ... İşte bu *yollar*'a *felekler* adı verilmiştir. Şu halde *felekler,* yıldızların seyr'inin hudûsu ile hâdis olmuştur ki bunlar, kendilerinin sâhası olan *gök* cirminde

---

**. Ayni şekilde *müstehcen* bir unsur daha görülüyor.

279. *Fut.,* 3/463 (9-27)

*. *İnsan,* bu sebeble gök kubbelerini ayakta tutan bir direk gibi farz ediliyor. Bu nevî benzetmeler için, *Onsekizinci Motif'e* bakınız.

sür'atle seyredicidir. Bu sûretle ona temâs eden *hava* tutuşur ve onların *seyr* (hareket etmesi) ile *sesler* ve *çalgı nağmeleri***, -bunların seyri, belli bir ölçüde olduğu için- hâdis olur. ...»

280 «... *Ebû Tâlib el-Mekkî* işâret etti ki *felek*(ler), âlemin nefsleri (=enfâs el-âlem) ile deverân eder (: döner)...»

281 «... *Gökler,* (âdeta) yumaklar gibidir; *dünyâ* ise, bu yumakların cevfinde (: iç boşluğunda)'dır. ...»

282 «... *Gök,* şeffâf (ve) (katı bir *cisim*'dir : Gök, alçaldığı zaman, onun cismi ateş sıcaklığı gibi çözülür (yayılır) ve bir *kırmızı duhân* (: duman)'a dönüşür ve ateş şuleli bir alev olur. Tıbkı (âlemin yaratılmasında) ilk defa olduğu gibi. (Sonra) *güneş* ışığı zâil olur ve *yıldızlar* silinir de, nurları kalmaz. Şu kadar ki, onların *ateş*'de yüzmeleri zâil olmaz. ...»

283 «... *Yedi Semâ; Dünyâ* âlemi'ndendir. (Dünyâ) semâların bekâsı (ebedîliği) ile *bâkî* kalır ve (dünyânın) sûreti, onların fenâ'sıyla *fânî* olur. ...»

284 «... *Mizân*'dan, *Akreb*... ve *Kavs, Cedy, Delv, Hût, Hamel, Sevr, Cevzâ, Seretân, Esed, Sünbüle* zâhir oldu. Ve *zamanî devre,* Mîzân'da son buldu. ... Bu isimler, Allahın yarattığı *melekler*'in isimleridir, ki bunlar 12 melek'dir: Allah onları, *Kuşatıcı Felek*'de mertebeler olarak yarattı...»

285 «... *İlk Akıl* ki o, *tedvîn ve tastîr âlemi*'nden *ilk mevcûd*'tur. ... Bundan sonra ise, zaman sonralığı olmaksızın, bu *Akıl*'dan bir *inbiâsî mevcûd* inbiâs etmiştir ki bu da (Küllî) *Nefs*'dir. Bu da, *Levh-i mahfûz*'dur: Bu dünyada, Kıyâmete kadar olacak her şey, orada yazılıdır*. ..... (Allah) bu *ilk cisim*'i vucûda getirdiği zaman, ona bir *şekil* lâzım olmuştu. Çünkü *şe-*

**. *Fut.,* 2/313 (12-14)'de, bu husus tekrarlanıyor :
«... Feleklerin hareketleri için lezzet (zevk) alınan *güzel nağmeler* vardır. Kulaklar, *dolab* (farsça bir sözdür : Bu konuda ayr. bak. XXI. Motif) nağmeleri gibi bu seslerden zevk duyar...» Feleklerin, dönerken güzel sesler (=nağmeler) çıkardığı görüşü, herhalde *Pythagorasçılar*'dan alınmıştır. Bu görüş için bak. W. Kranz - S. Baydur, *Antik Felsefe* (İst. 1948) s. 52

280. *Fut.,* 1/364 (16)
Fut., 1/476 (17)'de bu sözler, şöylece tekrarlanıyor :
«... *Ebû Tâlib el-Mekkî, felekler*'in, *âlemin nefsleri* ile döndüğünü söyledi...»

281. *Fut.,* 3/463 (37)

282. *Fut.,* 3/466 (1-3)

283. *Fut.,* 2/6 (-)

284. *Fut.,* 1/163 (7-11)

285. *Fut.,* 2/751 (28-37) - 752 (1-37) - 753 (6-29)

*. Kâinât kaderinin *önceden* yazıldığına işâret ediyor.

killer, cisimlerin lâzimelerindendir. Böylece, *cisim*'de zâhir olan *ilk şekil,* dâirevî (müstedir) şekildir ki bu, şekillerin en fazîletlisi (: üstünü)'dür. ..... *Müstedîr şekil*'den sonra zâhir olan ilk şekil ise, *müselles* (: üçgen)'dir ve onun da eşit kenar ve eşit açılı olanıdır. Ki, sonsuza kadar cismânî varlıklarda bulunan *şekiller,* bundan neş'et eder. Oysa şekillerin en fâzıl ve en muhkem olanı, *müstedir* (şekil)'dir : *Cisim* genişledikçe ve büyüdükçe, *şekiller*'den *teksîr*'i (çok kenarlı oluşu) kabûl eder. ...

Nefs için *tabîat :* Bir san'atkâr, (: *sânî*') için âlet gibidir ki onunla, (işleyeceği) maddelerde *sınâî* (güzel) *sûretleri* açar (: meydana getirir). Böylece *cism-i küll* (: küllî cisim) bu cevher'de, *harâret* âletiyle (vâsıtasıyla) (küllî) *nefs*'den zâhir olur ve *hayât* ise, *harâret*'in *rutûbet* ile arkadaşlığı sâyesinde ortaya çıkar. Böylece onun (: *hayât*'ın) sûreti *hebâ*' içinde *soğukluk* ve *kuruluk* ile sâbit olur. (Allah) bunu, -bu kürevî cismi demek istiyorum- bir *serîr* (: taht) şekline sokarak ve onun için, dünyâ durdukça, dördü aktif (*bi'l-fiil*), dört tanesi de kuvve hâlinde (: *bi'l-kuvve*) taşıyıcı (: *hamele*) yarattı. (Allah) bu dört tâne ile diğer dört tâneyi, kıyâmet gününde bir araya getirecektir, ki (bunların) toplamı, sekiz eder. (Allah) buna da *Arş* adını vermiştir, bunu (ilâhî) rahmet mâdeni (: kaynağı) yapmış ve *Rahmân* ismiyle onun üzerine *istivâ* etmişdir. Kendisi ve altı hava, üstü hava olan *amâ*' arasında, onun mâfevkinin mertebesi (bu) idi. ..... *Arş,* cisimler âlemi'nin kabûl ettiği mevcûdların ilkidir. Sonra (Allah) bu *hebâ*'ın cevherinde başka bir *cisim* yarattı. ...*Kürsî, Arş*'ın içinde bir *sûret* sanılmasın diye söyledim.... *Kürsî, hebâ* içinde başka bir *sûret'dir*.....

(Allah), mertebe konusunda *Kürsî*'den aşağı başka bir müstedîr cisim daha yarattı ve bunu felek (gibi) dâirevî (fakat) yıldızsız yaptı. Allah burada *oniki* (şey) takdir etti. ... Her birine, diğerininkinden başka bir isim verdi. Bunlar, *burçlar* diye mârûftur. *Tabîat*'ın saltanatını bunlardan ortaya çıkardı. ...

Kevn-ü-fesâd, tagayyür ve *istihâleler,* bunlardan zâhir olmuştur. ... Ve bu felek'den, *cennet*'de bulunan herşey tekevvün eder (oluşur). ... Sonra Allah, bu felek'in boşluğunda *Atlas*'ı vucûda getirdi ki o, ... *sâbit yıldızlar*'ın ve *menziller*'in feleğidir. ... *Atlas*'ın cüzü'leri birbirine benzer* ki onlar da yirmisekiz menzîl'dir. Bunlar maruftur (isimleri) : *Saratayn, Butayn, Süreyyâ, Debrân, Hak'a, Zîrâ', Nesre, Tarfâ, Ceyha, Debre, Sarfe, Avrâ, Semâk, Gafr, Zebânâ, İklîl, Kalb, Şevâle, Neâim, Belde, Sa'd el-zâbih, Sa'd Bula', Sa'd el-Suûd, Sa'd el-ahbiye, Ferg al-mukaddem, Ferg el-muahhar, Reşâ.*

**. Ayni cümlenin tekrarı için bak. XXX287

İşte, mârûf (=meşhûr) olan *menziller,* bunlardır. ...

Burçlar ise : *Hamel* (oğlak), *Sevr* (boğa), *Cevzâ* (İkizler)***, *Seretân* (yengeç), *Esed* (arslan), *Sünbüle* (başak), *Mîzân* (terâzi), *Akreb* (akreb), *Kavs* (yay), *Cidâ* (koç), *Delv* (kova), *Havt* (balık)'tır. ...

Bu *yıldızlı felek* için, *Atlas* feleğinde bir *burçlar feleği* bölümü vardır. Onun *menziller*'i ve (yukarda) ismi geçen *yıldızlar*'ı için dahi, feleklerde ağır (:çok yavaş) bir seyâhat (:hareket) vardır ki, gözler bunu ancak *binlerce yıl* sonra idrâk edebilir. Yeter ki bakan bir kimse, onların hareketini idrâk etmek için (bu kadar çok) yaşasın****. *Mısır ehramları* için : «... *Nesr, Esed* burcunda iken, (bu ehramlar) binâ edilmiştir. Bugün ise, (diyor bu sözleri sarfeden muahhar şahsiyet), *Cidâ* burcundayız...» (rivâyeti) zikredilmiştir*****. Biz ise (diyor İbn'ül-arabî) 634 (m. 1236-1237) yılında bulunmaktayız.

Sonra (Allah), bu *yıldızlı felek*'in sathında, *Cennet*'i yarattı. *Irsâd* sâhibi (yani : astronomi bilgisine sâhib) olanların ilmi, *Atlas feleği*'nde sona erer....»

***. *Fut.,* 1/88 (16-18)'de, *burçlar*'ın adları tekrarlanırken, *Cevzâ* burcunun ismi, *Tev'emân (İkizler)* olarak geçiyor.

****. *Fut.,* 2/8 (-)'de dahi ayni noktaya temâs ederek diyor ki :
«... *Sâbit* (yıldız)*lar*'ın hareketleri ve burçlarda (yol) kat'etmeleri vardır. Fakat *duyular*(ımız) bunun şuûruna varamaz. Çünkü bu (hareket), ancak *binlerce yıl* içinde zâhir olur. *Rasad* (için harcanacak) ömürler, bunu müşâhede etmekten âciz (kâsır)'dır...»

Fut., 2/468 (27-28)'da dahi bu mâhiyette bir açıklamaya tesâdüf ediyoruz. «... *Yıldızlı felek*'deki her felek için, bu *Atlas*'da bir (yol) kat'etmek vardır. Lâkin bir (tek) şahsın ömrü, bunun şuûruna varamaz...»

Fut., 1/156 ( )'da ise, *sâbit yıldızlar'ın hareketi*'nin, sâdece gözler için sâbit olduğunu (başka bir deyişle : Bu yıldızların esasında hareket ettiğini fakat bu hareketin ancak binlerce yılda hissedilir bir ölçüde olduğunu) belirtmektedir.

*****. Bu sözler, yani *Fut.,* 2/753 (29)'daki bu ifâde :
Fut., 1/157 (9-10)'da şöylece tekrarlanıyor :
«... *Mısır* ülkesindeki bâzı *ehramlar'da,* bu ehramların tarihini zikreden bir kalem ile (şöyle) yazılı olduğu rivâyet edilmiştir ki : Bunlar, *Nesr, Esed* burcunda iken binâ edilmiştir. Oysa (Nesr) şu anda *Cidâ* (burcun)dadır.

Bu ise (diyor İbn'ül-arabî), *sâbit yıldızlar,* burçlar feleğindeki *Atlas*'ı kat'etmektedir (mânasına gelir)...»

Fut., 2/468 (27)'da dahi bu sözler tekrarlanıyor :
«... Bize nakl (rivayet) edildi ki, *Mısır ehramları,* -bunların yapılış tarihi bulunmuştur- *Nesr,* Esed (burcun)'da iken (bina edilmiş)dir. (Nesr) ise bugün *Cidâ*'dadır...»

286 «... Ve Allah, aşağı olan ilk felek'i yaratınca, ... onu, 12 kısma ayırdı ve her kısıma, *burc* adını verdi. Allah Teâlâ'nın dediği gibi: «Andolsun, burçlara sâhib göğe...» (K. LXXV/1) Ve bu kısımları, tabîat'da *dört*'e rucû eden (şeyler olarak) yaptı..... Ve Allah bu *ilk felek*'i yaratınca, sonu (: ne zaman duracağı) ancak Allah tarafından bilinen bir dönüşle, döndürdü..... Bu, *şeffâf cisim*'lerin ilkidir. ... Bu *hareket*'den ise, *gün* yaratıldı. Orada (henüz), gündüz ve gece yok idi. Sonra bu feleğin hareketleri devâm etti ve Allah, 35 Melek (daha) yarattı..... Sonra 986 melek (daha) yarattı..... Allah, semâ'ların ve *arz*'ın îmâr edicileri olan melekleri de yarattı.....

Bu *ilk felek*'in hareketlerinden ve (yaratılış) süresinden, 54.000 sene geçince, ... *dünyâ*'yı yarattı, ... ve (ilk felek'ten) 63.000 yıl daha geçince, ... *âhıret*'i yarattı. ... Böylece *dünyâ*'nın yaratılması ile *âhıret*'in yaratılması arasında, 9.000 yıl vardı.

Âhıret'e bu ismin verilmesi de, onun dünyâdan *ta'ahhur*'u (: sonra olması) sebebiyledir. *Dünyâ*'ya ise, *ûlâ* (=ilk) adı verilmiştir. Çünkü o, (âhıretten) *önce* yaratılmıştır. ... Biz, âlemin doğuş tertîbini, *Uklet'ül-Müstevfiz* kitabında zikrettik. ...»

287 «... Ateş'in..... hükmü, en son (*aksâ*) *felek* olan *Arş*'ın cisminde ve *Küllî Cisîm*'de, üç *mekân* içinde zahir olmuştur: Bunlardan birincisine *Hamel* (burcu) adını verdi. İkincisine -ki o, Arşdaki mukadder mekânlardan beşincisidir- *Esed* adını verdi. Üçüncü mekân ise, -ki oradaki mukadder mekânların dokuzuncusudur- *Kavs* adını verdi.

Sonra (Allah), soğukluğu, kuruluğa ilâve etti; onların da saltanatını (hükümdarlığını) bu felek'de üç mekân'da zâhir kıldı, ki o da, mâkûl, basit *toprak*'dır. (Sonra da) birinci mekân'a *sevr*, ikincisine *Sünbüle*, üçüncüsüne de *Cedîy* adını verdi.

Sonra, sıcaklığı, rutubete ilâve etti. Basit *havâ*, (bundan) oldu. Bunun da hükmünü, bu Aksâ Felek'de (Arş'da), üç mekânda zâhir kıldı. Birinci mekâna *Cevzâ* adını verdi. Diğerine *Mîzân*, üçüncüsüne de *Delv* adını verdi.

Sonra, *soğukluk*'u, *rutubet*'e ilâve etti. *Basit Su*, (bundan) oldu. Bunun da hükmünü, Aksâ Felek'de; üç mekânda zâhir kıldı. Birinci mekân'a *Seretân* adını verdi; diğerine *Akreb* adını verdi. Üçüncüsüne de *Havt* adını verdi.

---

286. *Fut.*, 1/135 (21-37) - 136 (1-33)

287. *Fut.*, 1/327 (13-22)

İşte burçlar feleği'nin oniki farazi kısma taksim edilmesi budur. Yirmisekiz tane kevkeb (yıldız), bunları tâyin eder.....»

288 «... *Atlas, burçlar feleği'dir.* ... Atlas'da hiç bir *yıldız* yoktur; onun cüzü'leri (birbirine) mütenâsib (uygun)'dur*, dairevî şekillidir; onun hareketi için başlangıç ve son bulunduğunu bil(e)meyiz. ... Onun var olmasıyla, *günler, aylar, seneler* hâdis olmuştur. Fakat bu «zamanlar», ancak Allah'ın onun boşluğunda (birçok) âlâmetler (başka varlıklar) yaratmasından sonra taayyün etmiş (görülmüş)tür...»

289 «... *Burçlar feleği* olan *Atlas*.....»

290 «... *Burçlar feleği* olan Atlas'ı, Allah on iki kısma bölünce.....»

291 «... *Felekler*'in tabiatı, *beşinci tabiat**'dır : Biz bunları hiç bilemeyiz...»

292 «... Allah bu ulvî *felekler*'i devr ettirince (döndürünce) ve *ilk felek*'le *günler*'i vucûda getirince, ve bunu da, içinde gözler için sâbit (olan) *yıldızlar*'ın* (bulunduğu) *ikinci felek* ile tayin edince; (sonra da) *erkân*'ı : *toprak, su, hava* ve *ateş* olarak vucûda getirince, sonra da *semâlar*'ı (üst üste) mutabık yedi (tane olarak) tesviye edince..... -çünkü onlar *duhân* idiler-, dünyâyı da *yedi dünyâ* (arz) olarak böldü ve her *semâ* için bir *arz* yarattı : *İlk Semâ,* ilk arz için; ikinci (sema) ikinci (arz) içindir. Yedinciye kadar (böyle devâm eder.)..... *Gündüz* ve *gece* ise, *Güneş*'in halk edilmesiyle hâdîs olmuştur..... Oysa *yevm* (gün), daha önce mevcûd idi. Böylece, bu *gün*'ün yarısını, bu dünyâ ehli için *gündüz* yaptı ki bu, güneşin doğuşundan batışına kadardır; (gün'ün) diğer yarısını da *gece* yaptı ki o da, güneşin batışından doğuşuna kadardır. İşte *gün,* (bunların) toplamından ibarettir. (Allah) bunun içindir ki *semâlar*'ı ve *arz*'ı ve onların arasındakileri *altı gün*'de yarattı : Bunlar, *burçlar feleği*'nin hareketinin varlığı ile mevcûd idiler ve onlar, bizce mârûf olan *günler*'dir, başka (bir şey) değil.

Allah, «arş'ı ve kürsî'yi yarattı» demiyor, (fakat) «semâları ve arzı altı günde yarattı» (K. VII/54) diyor**. Sonra *burçlar* feleği'ni bir devre'de (de-

---

288. *Fut.,* 2/484 (31 ve 33-35)
*. Bu cümlenin tekrarlanması için bak. XXX[285] deki**
289. *Fut.,* 3/225 (28)
290. *Fut.,* 3/331 (30-32)
291. *Fut.,* 1/101 (32)
*. *Beşinci tabiat* deyimi için bak. *İndex*
Bu husus için ayr. bak. XXX[285]* deki (*) notu'na bakınız.
292. *Fut.,* 1/156 (13-30)
. Bu husus için ayr. bak. XXX[285] deki (*) notu'na bakınız.
. Bu nevi mülâhazalar için, ***XXII nci Motif*'e bakınız. (s. 187 vd.)

fâda) döndürdü... Sonra Allah, *günler*'i değil (fakat) *gece ve gündüz*'ü, *güneş*'in varlığı sırasında, ihdâs etti : Bunlarda vâki olan fazlalaşma ve noksanlaşma***'nın - saatlar değil, geceler ve gündüzler demek istiyorum, çünkü bunlar, 24 saattir - sebebi : bize nisbetle, güneş'in *burçlar* mıntıkasına girmesidir. Bir *meyl* (: eğilme) hasıl olur ve *güneş,* yüksek menzillerde iken, ... gündüzler uzar, ve güneş, bize nisbetle -aşağı menzillerdeyken, gündüzler kısalır. ... Gündüz, *bizde* kısalırken, *başkalarında,* (: başka ülkelerde) uzar ve güneş, onlara nisbetle yüksek menzillerde, fakat bize nisbetle, aşağı menziller'de bulunur. Gündüz bizde (: bizim bulunduğumuz ülkede) kısalınca, onlarda, geceler uzar. ... Oysa gün, ayni gün'dür : 24 saattir. Ne fazlalaşır, ne azalır; ne uzar ne de kısalır...»

D) FİZİK VE PSİKOLOJİ
(XXX[293-342])

a) *Madde ve Küllî Cisim; Atomlar ve Hareket* (XXX[293-303])

293 «... Aşağıların aşağısı... *tabiat âlemi*'dir. Çünkü ondan daha aşağısı yoktur...»

294 «... *Semâlar* ve *Arz*'ın hareketlerinden, *müvelledât*'ın ve *tekvînât*'ın aynları (: cevherleri) sâdır olur.....»

295 «... *Müvelledât* (: doğmuş nesneler) : *mâdenler, bitkiler* ve *canlılar*'dır; (Bunlar arasındaki) *cân* ile *insân,* en mükemmel olanlardır...»

296 «... Mümkin şeyler (: nesneler = *el-mümkinât*) sonsuzdur...»

297 «... *Cisimler âlemi;* (bir bakıma) latîf, kesîf, şeffâf, bulanık, nurlu, karanlık (diye) ayrılır; (bir bakıma da) : büyük, küçük, görülen ve görülmeyen (diye kısımlara) ayrılır...»

297* «... *Unsurlar,* tabîî cisimlerdendir (fakat) her *tabîî cisim,* (mutlakâ) unsur'a mensup değildir...»

***. Gündüz ve gecelerin kısalıp uzamasını kasdediyor.

293. *Fut.,* 2/15 (5)

294. *Fut.,* 1/182 (17)

295. *Fut.,* 1/154 (9-10)

296. *Fut.,* 2/415 (17)

297. *Fut.,* 2/503 (23-24)

297*. *Fut.,* 2/373 (15) : Daha vâzıh olabilmesi için, bu ifâdedeki iki cümlenin yeri değiştirilmiştir.

[298] «... Demiştik ki, âlem'de *boşluk (el-halâ)* yoktur...»

[299] «... Allah, *boşluk*'u, *cisim* ile doldurmayı irâde etmiştir... Şâyet *küllî cisim,* dâirevî şekilli olmasaydı, mutlakâ *boşluk*'ta kalırdı...»

[299*] «... Âlemdeki her *cevher-i ferd*'in (atom'un), şübhesiz ki benzeri yoktur...»

[299**] «... *Cevher-i ferd* (: atom), kısımlara ayrılmayan bir cüz'dür. Onda birçok hakikatlar vardır...»

[300] «... Ayn'ı (: cevher'i) itibâriyle *hareket, tek*'dir...»

[301] «... *Hareketler,* intikâllerin oluştuğu mânâlardır. Oysa arkadaşlarımız: O, acabâ cevherlerinde mevcut *zevât* (: şeyler) midir? yoksa *nisbetler* midir? diyerek, ihtilâf ettiler. *Bizim indimizde** ise «hareketler, *nisbetler*'dir...»

[302] «... Hareket eden şeylerdeki *hareketler* iki kısımdır: *Tabîî* (*hareketler*): Bunlar, büyüyen şeylerdeki *nümüvv* (: neşv-ü nemâ)'dır.

Arazî (*hareketler*): Bunlar da iki kısma ayrılır: *İhtiyarî* (hareketler) ve *İhtiyârî olmayan* (hareketler). İhtiyârî (olanlar), ancak *hayvan*'(: canlılar)'da bulunur; *ihtiyârî olmayan* (hareketler) ise, (hem) *hayvan*'larda (hem de) başka şeylerde olur.

Kasrî (hareket) ise, hareket eden'in (irâdesi) dışında vukûa gelir: Onun tab'ı, ister gerekli kılsın, ister kılmasın: (Meselâ) *cansızlar*'da ve *bitkiler*'de, onların tab'larının (bünyelerinin) gerekli kılmadığı bir *kasrî hareket*'leri vardır; cansız olmayanlarda ise (kasrî hareket), onların ihtiyârı (irâdesi)nın hilâfına olur. ...

Kasrî hareket, bâzen (başka) bir kasrî hareket'den (hâsıl) olur, bâzen de (başka) bir kasrî hareket'den (hasıl) olmaz. Birincisi, *rüzgâr'ların dal'ları hareket ettirmesi* gibidir; ikincisi de, *insan*'ın havada, *yukarıya doğru bir taş atması* gibidir...»

---

298. *Fut.,* 1/152 (26-27)

299. *Fut.,* 3/135 (5-6)

299*. *Fut.,* 1/246 (31) : Bu ifâde, *Leibniz'in monadlar* hakkında yaptığı tarife benziyor.

299**. *Fut.,* 1/110 (25)

300. *Fut.,* 4/349 (2)

301. *Fut.,* 2/700 (28-30)

*. Bu deyim hkk. bak. XXIII[52]

302. *Fut.,* 2/701 (2-8)

303 «... *Hareketler,* iki kısımdır : *Cismânî* hareket ve *rûhânî* hareket; Cismânî hareket'in birçok nevileri vardır. ... Rûhânî hareketler de böyledir. ... *Hareket edenler* (dahil) iki kısımdır: *Temekkün* eden(ler) ve *televvün* eden-(ler)...»

b) *Madde -Nefs- Ruh (Hylozoism ve Animizm) ve Ruhânî varlıklar* (XXX306*-317)

304 «... *Ekmek*'de, *su*'da ve bütün *yemekler*'de, içecekler'de, kadınlar'da, giyesiler'de, binekler'de, meclisler'de, latif (ve) garip *ruhlar* vardır ki bunlar, (o şeyin) sırrı, hayâtı, ilmi ve bekâsıdır. ... Bu ruhlar, duyusal sûretler (: maddî nesneler)'in indinde, *emânet*'lerdir ki, onlar bu (ruhları), gölgelere (cisimlere) tevdi eden *Rûh*'a (tekrar) ödeyecekler (geri verecekler)'dir...»

305 «... *Bitki* ve cansız *(cemâd)* adını alan şeylerin, *bizim indimizde* ruhâniyet*'leri vardır. Bu, *ehl-i keşf* olanlardan başkasının idrâkinde *bâtın* (gizli) kalmıştır. ... Ehl-i keşf indinde, her şey *canlı* ve *nâtık* (konuşan)'dır. ... Biz, (maddî) göz'ün görmesiyle, taşlar gördük ki, kulaklarımızın işittiği konuşma lisanıyla Allahı zikrediyorlardı. Onlar, her insanın idrâk edemeyeceği gibi, bizlere.... âriflerin hitâbıyla hitâb ediyorlardı....»

306 «... Mümin olanlar, her şeyin (Allahı) *tesbîh* ettiğinden şübhe etmezler. *Tesbîh* eden her şey ise, ... *diri* (canlı)'dır. ... Böylece, kim faydasız olarak (:boş yere) bir *ağaç keser* ve lüzumsuz yere bir *taş*'ın yerini değiştirirse, (âhırette), Allahın yaratıklarından biri hâline avdet eder (o hale gelir)...»

306*«... Bizim *rûh*'larımızın aslı, *Hz. Muhammed'in rûhu*'dur. Zira o, rûh olarak *baba*'ların* ilkidir; *Hz. Âdem* ise, *cisim* olarak baba'ların ilkidir...»

307 «... *Rûh* ve *hayât,* birbirinden ayrılmaz (farklı olmaz)...»

307*«... Annesinin karnında bulunduğu sırada, *cenîn*'in rûhu yoktur...»

---

303. *Fut.,* 1/95 (30-33)
304. *Fut.,* 1/87 (3-6)
305. *Fut.,* 1/163 (25-27 ve 33-34)
*. Bu deyim hkk. bak. XXIII52
306. *Fut.,* 1/276 (5-7)
306*. *Fut.,* 3/55 (34-35)
*. Baba deyimi için bak. XXX
307. *Fut.,* 2/305 (7)
307*. *Fut.,* 1/155 (33-34)

[308] «... *Nefs*'ler tek mâden'den (ayni şeyden) yaratılmıştır... Allah Teâlâ'nın dediği gibi : «*O, sizi tek nefs'den yarattı*» (K. IV/1).....»

[309] «... *Nefs* sâhili olmayan bir denizdir. *Nazar* (tefekkür), onun konusunda sona ermez.....»

[310] «... *Hava*'mn *sıcaklık* ve *rutûbet*'den oluşmasına bak : O, *nefes* (veya: nefs)'dir. Bu da *hissî hayât*'dır. Bu da, *su, arz* ve *ateş* için, bizâtihi her şeyi *hareket* ettirendir. Onun hareket ettirmesi ile, nesneler hareket eder. Zira o, *hayât*'dır. Şu halde, *hareket,* hayât'm eseridir.....»

[311] «... *Ruhlar*'m hayâtı, *zâtî* olduğundan, onlar için elbette ki *ölüm,* sahih (mümkîn) olmaz. Fakat *cisimler*'deki hayât, *arazî* olduğundan, onlar *fânî* olurlar. Zirâ zâhir olan *cisim*'lerin hayâtı, *rûhun hayâtı*'nın eserlerindendir. Tıbkı, arz (dünyâ)'daki güneş ışığı gibi : *Güneş* geçip (gidince), ışığı da ona tâbi olur ve arz, karanlık(da) kalır*. İşte *rûh* dahi böylece cisimden, gelmiş olduğu kendi âlemine (doğru) yola çıkınca, *cisim*(ler), *cemâd* (cansız eşyâ) sûretinde kalırlar.....»

[312] «... *Ruhlar,* cisimlere tâbidir; oysa *cisimler,* ruhlara tâbi değildir...»

[313] «... Allah, *ruhlar*'ın varlığını, *cisimler*'in varlığına rabt etmiş (bağlamış)tır. Cisimlerin bekâsı, *ruhların bekâsı* (devâmı) iledir.....»

[314] «... Bir (tek) *rûh, birçok cisimler*'i tedbir eder. -tabiatiyle) buna iktidârı olduğu zaman-. Tıbkı, bir (tek) rûh'un, (ayni) *beden*'in el, ayak, kulak, göz vs. gibi uzuvlarına tesir (tedbir) etmesi gibi....»

[314*] «... Kadınlar, *hâmile* iken bir şeye aş erdiği zaman* çocuk da, bu şeye benzer olarak çıkar (: doğar). Yahut kadın *cimâ* (: birleşme) sırasında (bir şeye) bakar veyâ *vikâ* sırasında adam bir sûret tahayyül ederse, ... (doğacak) çocuk, (adamın) tahayyül ettiği sûrette (biçimde) olur. Bu sebebledir ki hu-

---

308. *Fut.,* 2/302 (32)
309. *Fut.,* 4/72 (30)
310. *Fut.,* 1/60 (9-10)
311. *Fut.,* 1/59 (27-31)
*. İbn'ül-arabî'nin bu nevi *temsîlî* izahları için *Onsekizinci Motif*'e bakınız.
312. *Fut.,* 2/127 (32)
313. *Fut.,* 2/127 (34-35)
314. *Fut.,* 1/649 (30-33)
314*. *Fut.,* 2/420 (1-4)
Burada (müstehcen kelimeler kullanılmakla berâber) kasd edilen husus, *tahayyül* kuvveti'nin, *madde* üzerindeki tesirini belirtmektir.

kemâ (: feylesoflar), evlerde büyük feylesoflardan fâzıl olanların resimlerinin yapılmasını emrederlerdi ki, *cimâ* sırasında kadınlar ona baksınlar (da, doğacak çocuk, onlar gibi filozof vs. olsun)...»

315 «... *Rûh*'un bir *kemmiyet*'i (mikdârı) yoktur ki, kendi cevherinde fazlalık (ve noksanlık) kabûl etsin. Aksine o, *tek cevher*'dir : mürekkeb olması câiz değildir. Şâyet böyle olsaydı*, o zaman bir cüz'üyle bildiği (herhangi) bir şeyi, başka bir cüz'üyle ayni şeyi, bilmemiş olurdu. Böylece insan, *bilmediği* bir şeyi, *bilmiş* sayılırdı ki, bu *muhâl* (imkânsız)'dır. Şu halde *rûh*'un kendi cevher'inde terkibli (mürekkeb) olması, imkânsızdır. Mâdem ki böyledir : Ruh, -cisim'in kabûl ettiği gibi....- fazlalık ve noksanlığı kabûl etmez...»

316 «... *İnsân rûhu* (demek) olan *nefs-i nâtıka*'nın..... iki tâne *cismânî sûret*'i tedbir etmesi imkânsız değildir...»

316*«... *Ruhlar âlemi* :..... *ârif* olanlar buraya girerken, *beden*'leriyle değil fakat *ruh*'larıyla girerler ve (o sırada), kendi bedenlerinden *tecerrüd* ederler...»

317 «... *Nefs-i nâtıka, nûr* ve *zulmet* arasında *berzah* (geçit) gibidir...»

317*«... Beş (nevî) *rûh* vardır : *Hayvânî, hayâlî, fikrî, aklî* ve *kudsî* (ruhlar)...»

c) *İdrâk psikolojisi* (XXX318-323)

318 «... Allah, insanların *rûh*'ları için tabîî âletler yaratmıştır : Göz, kulak, burun ve damak gibi. Bunlarda da *işitme, görme,* vs. adını verdiği *kuvvetler* yaratmıştır.

Allah bu kuvvetler için iki yön yaratmıştır : *Şehâdet âlemi*'nde, duyulur şeylere (âid) bir yön ve (bir de) *hayâl hazreti* (mertebesi)'ne (âid) bir yön. Sonra *hayâl* hazretini, şehâdet âlemi'nden daha geniş bir mahall olarak ya-

---

315. *Fut.,* 2/768 (27-31).
*. Başka bir deyişle : rûh, mürekkeb (composé) bir varlık olsaydı...
316. *Fut.,* 2/548 (14)
Burada, *ruhların tecessüdü* nazariyesini hatırlamak lâzımdır.
316. *Fut,* 1/141 (13-16)
Burada, *Evhadeddin Kirmânî*'nin anlattığı olayı hatırlamak lâzımdır.
316*. *Fut.,* 1/141 (13-16)
317. *Fut.,* 2/266 (21-22)
317*. *Fut.,* 1/89 (7-8)
318. *Fut.,* 3/42 (30-37) - 43 (1)

rattı. Burada ise, *hayâl* adı verilen bir *kuvvet* yarattı ki bu, *musavvire, fikr, hıfz* (hâfıza), *vehm* ve *akıl* vs. gibi kuvvetlere (mahall oldu). İşte *insan nefsi,* bu kuvvetlerin verdiği hakikatların hepsini idrak eder: Şehâdet âlemi'ne olan yönüyle, (ruh), mahsûs (maddî) şeylerin hepsini idrâk ederek onları, *hayâl* (mertebesin)'e kaldırır. Ve onları, musâvirre kuvveti'nin tasavvur etmesinden sonra, *hâfıza* kuvveti (vasıtası) ile, *hayâl*'de muhâfaza eder.

İşitme, burun (: koklama), tadma ve dokunma için dahi (durum) böyledir. Ruh, *musavvire kuvveti*'yle, hepsi de mahsûs (maddî) olan çeşitli mevcudlardan birçok *emr*'ler (: ihsaslar) alır ve onlardan, daha önce duyu olarak hiç görmediği garib bir şekil (sûret=imaj) terkib eder. ... İnsan *uyku*'ya dalınca, göz, *hayâl âlemi*'ne olan yön ile bakar ve orada, hislerin daha önce nakletmemiş olduğu şeyleri toplu olarak görür....»

319 «... *Hayâl, hiss'e* (: duyular'a) tabidir...»

320 «... *Aklın idrâki* iki kısımdır: *Zâtî idrâk* ki bu, hatâ etmeyen *duyular* gibidir; *gayri zâtî idrâk* ise, (akl'm) duyular (vasıtası) ile idrâk ettiği şeydir.

Şu halde *hayâl,* kendisine verdiği şeyler (: ihsâsler) konusunda *duyular*'ı taklîd eder. *Fikr* (kuvveti) ise, *hayâl*'e bakar ve nesneleri, (orada) tek tek bulur.....»

321 «... *Zâkire kuvveti*'ne gelince: Bu kuvvetin, Hakk'ı idrâk etmesine yol (:imkân) yoktur.....»

322 «... İnsandaki *zâkire kuvveti,* mânâları (mefhumları) zabt eder; *mütehayyile* (: muhayyile) *kuvveti* ise, duyuların verdiği misâlleri (: imajları) zabt eder.....»

323 «... Bilgiler'in mertebelerinin üç (tâne) olması gerekiyor:

— Maddelerden tecrîd edilmiş *mânâlar* mertebesi ki onların işi, akıl'ların, delil yoluyla idrâk etmesidir.

— *Duyular* (vâsıtası) ile idrak mertebesi ki bunların da, işi duyulur şeyler (: *mahsûsât*)'dir.

— *Akıl* veya *duyular* ile idrâk mertebesi ki, onların da işi *mütehayyelât*'dır. Bunlar ise, *akıl*'a hizmet eden *musavvire kuvveti*'nin tasvir ettiği mahsûs sûretler konusundaki mânâların teşekkül etmesidir.....»

---

319. *Fut.,* 2/196 (7)
320. *Fut.,* 2/700 (7-9)
321. *Fut.,* 1/105 (3-4)
322. *Fut.,* 2/168 (25-26) = *MİA,* s. 34 ve n. 47
323. *Fut.,* 2/73 (26-29) = *MİA,* s. 34 ve n. 46

d) *Uyku ve Rûyâ psikolojisi* (XXX[324-329])

[324] «... İnsan için iki hâl vardır : *Uyku* denilen hâl ile, *uyanıklık* denilen hal.

Allah bu iki hâl konusunda, nesnelerin onlarla idrâk edildiği *idrâkler* yaratmıştır: Bu idrâkler, uyanıklık (: *yakaza*) konusunda *hîss* (: duyu) adım alır; *uyku*'da ise *hîss-i müşterek* ismini alır.

Şu halde, (insanın) *uyanıklık* hâlinde gördüğü her şey, *rü'yet* diye isimlenir; *uyku*'da gördüğü her şey ise, *rûyâ* adını alır.....

İnsan'ın uyku'da idrâk ettiği bütün şeyler, duyulardan (dolayı) uyanıklık hâlinde (iken) *hâyâl*'in zapt ettiği şeylerdir. Bunlar ise iki kısımdır :

— Ya, duyu'larda sûreti'ni idrâk ettiği şeydir

— Ya da, uyku halindeyken, idrâk ettiği sûret'in cüzü'lerini idrâk etmesidir.....

Şayet, duyuların idrâkinden (yana) bir şey noksan kalırsa, ... (insan) uyanıklık hâlinde idrâk etmiş olmaz..... (Dolayısıyla) uyku'da dahi idrâk etmez. Şu halde asl olan *duyu*'lar ve (bir şeyi) uyanıklık'da idrâk etmektir. *Hayâl* ise, bu konuda (onlara) tabi olmuştur.

Bâzı insanlarda bu durum çok kuvvetlenir ve onlar, uyku hâlinde idrâk ettiklerini, uyanıklık'ta(dahi) idrâk ederler. Fakat bu (çok) nâdirdir, ve (sâdece), *nebî*(ler) ve *velî*(ler) gibi bu yol'un ehli olanlar içindir....»

[325] «... *Uyuyan* (kimse), şübhesiz olarak *gayb âlemi*'ndedir. *Uyku,* gece sırasında ise, (o zaman) gayb içinde gayb'tadır. Ve onun hükmü, daha kuvvetli olur.

Gündüz'deki uyku ise, *şehâdet*'den (dolayı) bir gayb'tır. Bunun ise hükmü, daha zayıftır...»

[326] «... *Uyku,* bir kul'un (insan'ın), *duyu âlemi*'nden, *berzâh âlemi*'ne intikâl etmesidir. Bu ise, âlem(ler)'in en mükemmelidir; o, âlemin sudûr ettiği şeydir. Onun, *hakikî varlık*'ı ve bütün şeyler'e tahakkümü vardır.....»

[327] «... Uyku, bilhassa *unsurlar*'dan doğan şeylerde, tabiat hükümlerinden (biri)dir.....»

---

324. *Fut.,* 2/416 (18-27)
Fut., 3/120 (6)'da diyor ki :
«... *Hîss* ile *hayâl* arasındaki münâsebet : İşte bunun için ona, *hiss-i müşterek* adını veriyoruz...»
325. *Fut.,* 1/376 (-)
326. *Fut.,* 2/203 (27-28)
327. *Fut.,* 2/204 (21-22)

328 «... *Rûyâ* için *tâbir ilmi*'nde imâm (önder, üstâd) olan *İbn Sîrîn*'e bir adam geldi ve dedi ki :

— (Rüyâda) gördüm ki, *zeytin* üzerine *zeytin yağı* döküyorum. (İbn Sîrîn) ona dedi ki : امك تحتك

Sonra adam, (meseleyi) araştırdı bir de baktı ki, kendi (süt) anasıyla, (bilmeden) evlenmiş.....»

329 «... Seni hüzünlendiren bir *rûyâ* gördüğün ve uyandığın zaman, üç defa solundan (sağına) dön ve, «gördüğüm şeyin kötülüğünden, Allaha sığınırım» de. Sonra da, rüya gördüğün zaman, hangi tarafına yatıyor idiysen, oradan diğer tarafa dön. Gördüğün şeyi de başkalarına anlatma.....»

e) *Ruh tedâvisi* (XXX329*-329**)

329*«... ilâhî tabib; (*el-tabîb el-ilâhî*), peygamber yahut onun vârisi (olan bilginler) yahut da, *hakîm* (hikmet sahibi = feylesof) lardır...»

329**«... bu sebebledir ki bâzı *tabib*'ler, bâzı husûsî *hastalık*'lar için, bâzı hastalar'ın güzel çalgı seslerini dinlemeği ve çiçekler, su sesleri ve *bülbül* ve emsâli gibi kuşların sesleri(nin bulunduğu) çeşitli güzel yerlerde oturmalarını salık verirler. Bütün bunlar, *rûhânî tıbb* (ruh tedavîsi)dir....»

f) *Cân, Cinn, Melek ve Şeytan ve firâset* (XXX330-342)

330 «... *Cân*'ı, Allah *nâr* (ateş)'den yarattı...»

331 «... Sahih bir hadîs'de vârid olmuştur ki, Allah, *melekler*'i *nûr*'dan; *cân*'ı ise *nâr* (ateş)'den yaratmıştır...»

332 «... *Cân*'m yaratılması ile *Hz. Âdem*'in yaratılması arasında 60.000 sene(lik fâsıla) vardır....»

---

328. *Fut.*, 4/265 (12-13) : Bu gibi, müstehcen unsurlar için bak. *İndex*
329. *Fut.*, 4/523 (6-7)
329*. *Fut.*, 2/263 (32)
329**. *Fut.*, 2/263 (23-25)
330. *Fut.*, 1/136 (35-36) : Bu cümle, şu sözlerle devâm ediyor : «... *Kuşlar*'ı... ve *haşerât*'ı da, toprağın *afve* (köpük, artık)'sinden yarattı ki *hava*'yı bizim için temizlesinler...»
331. *Fut.*, 1/146 (33)
332. *Fut.*, 1/147 (1)

333 «... *Cân*'ların gıdâsı, tabîî *cisîm*'lerin râihalardan taşıdığı şeydir, *Melâike* ise böyle değildirler...»

334 «... *cân, berzah âlemi*'dir...»

335 «... *Melekler, nûr*'lar içinde nefh edilmiş (üflenmiş) *rûh*'lardır; *cân, rüzgâr*'lar içinde nefh edilmiş *rûh*'lardır; *İnsanlar*'m *ruhları, eşbâh* (: gölgeler = cismânî varlıklar) içinde nefh edilmiş *rûh*'lardır...»

336 «... Mürekkeb (composé) nesnelerdeki *hayât*'ın sebebi, *nefh-i ilâhî*'dir...»

337 «... *Ruhlar*'ın hayâtı, zâtî hayattır...»

338 «... *İnsan*'ın tabiatı, ... *felek*'den nefh edilmiş bir *rûh* olup, yer kaplamayan (: gayr mütehayyiz) bir şeydir ve felek'in üstündedir. Onun, *cisim* üzerinde devrî (dâirevî) bir hareket vermesi (yapması) yoktur. Bu, ancak *hayvânî rûh*'a âidtir...»

339 «... *Melekler,* nûr(dan) heykeller içinde Allahın yarattığı *ruhlar*'dır...»

340 «... *Cinn*'lerden (bâzıları) iyiler'in kalblerine *hayr* (iyilik) ilkâ ederler...»

341 «... (Hz. Âdem'in oğlu) *Kâbîl,* beşerden... ilk şakiy (eşkiyâ)'dır; *İblîs* ise, *Cinn*'lerden ilk eşkiyâ'dır...»

342 «... *Cân*'lardan *isyân* edenler *şeytân* oldu. Yani Allahın rahmetinden uzaklaştırıldı. *Cinn*'ler arasında *Şeytân* olarak ilk defâ isim kazanan *el-Hâris*'dir. Allah onu, kendi rahmetinden tard etmiş (kovmuş)'tur... Bütün *şeytanlar,* ondan dallanmış (türemiş)tir. Bunlar arasında, *Hâme ibn el-Hâm ibn el-Ukayyis ibn İblîs* gibi *îmân* eden (şeytan)'lar, *mümin cinn*'lere iltihâk etmişlerdir. Etmeyenler ise, şeytan olarak kalmışlardır.

---

333. *Fut.,* 1/148 (3-4)
334. *Fut.,* 1/147 (9)
335. *Fut.,* 1/147 (6-8)
336. *Fut.,* 1/187 ( )
337. *Fut.,* 1/188 (9)
338. *Fut.,* 1/235 (21-22)
339. *Fut.,* 2/377 (37)
340. *Fut.,* 2/217 (27)
341. *Fut.,* 1/149 (8-9)
342. *Fut.,* 1/148 (35-36) - 149 (1)

Din bilginleri, bu meselede ihtilâf ediyor: Bâzıları *şeytan*'ın hiç bir zaman *îmân* etmediğini söylerler...»

[342*]«... Rahimde vâki olacak bir bünye uyuşmazlığını, rahimde insanın teşekkülünde, herhangi bir organda veya bazı organlarda tesir göstereceği şüphesizdir... Meselâ bu mevzuda, beyazla kırmızı ve koyu mavi karışımı, hayasızlığı, hâinliği, fısk ve fücûru ve akıl noksanlığını gösterir. Fakat bununla beraber geniş alınlı, dar çeneli ve seyrek sakallı yahut kapkara gür saçlı ise, hikmet ehlinden feraset sahibi olanlar, bunlardan, öldürücü yılanlardan korunur gibi korunmak gerektiğini söylemişlerdir. Saç sert ise, şecâati ve dimağ sıhhatini; yumuşaksa korkaklığı ve dimağ uyuşukluğu (soğukluğu), fıtnat azlığını gösterir. Omuzlar ve boyun üzerindeki saç ve kıl fazlalığı ahmaklığa ve cesârete alâmettir. Göğüs ve karında fazlaca görülen kıllar, vahşî tabîata, anlama noksanlığına ve zulûm sevgisine delâlet eder. Kırmızılık, korkaklığı ve fazla ve süratli öfkeyi ve tasallutu gösterir. Saçın siyah oluşu, akıldaki büyük sükûnete, sabra, adalet sevgisine delâlet eder. Kırmızımsı ile siyah arası saç rengi ise, itidâli gösterir. Alın yaygın ve kırışıksız ise, hasûmete, gürültü, patırdıya, hayâsızlığa ve kibre delâlet eder. Alın normal ise ve kırışıklıklar varsa, sahibi doğru sözlü, seven, anlayışlı ve uyanık bir âlimdir... Kulakları büyük olan câhildir; şu kadar var ki hafızası kuvvetli olur; kulakları küçük olansa, hırsız ve ahmaktır. Kalın kaşlı oluş, gevezeliğe delâlet eder. Kaş pek uzamışsa, sahibi sapıtmış ve mütekebbirdir. Kaşı ince olup, orta uzunlukta ise ve siyahsa, uyanık bir kimsedir. Göz mavi ise, bu en çirkin göz rengidir ve mâvi rengin en çirkini de koyusudur. Büyük ve parlak gözlü olanlar, haset dolu, hayasız, tembel ve itimat edilmez kimselerdir. Bunlar ayrıca mâvi gözlü iseler, daha da fena olurlar... Gözler normal büyüklükte, çukurda ve siyah ise, uyanık kimsedir, güvenilir ve seven bir mizâca sahiptir. Gözler, aşağıdan yukarıya doğru yerleşmişse, sâhibi habîstir. Gözü donuk, hayvanınki gibi hareketsiz ve ölü bakışlı ise, câhildir ve kaba yaradılışlıdır. Gözleri oynaksa, hilekâr, hırsızdır. Gözü kırmızı ise, atılgandır; etrafında sarı noktalar varsa, sahibi insanların en kötü ve çirkinidir. Burnu ince ise, ahmak; hemen hemen ağzına girer halde ise, cesur; yassı ise, kuvvetli; büyükse, öfkeli; orta büyüklükte ve yaygınca ise, yalancıdır. En normal burun, pek uzun olmayandır. Burun, orta kalınlıkta sırtı fazla çıkıntsız ise, akıllı ve anlayışlı oluşa delâlet eder. Geniş ağız, sahibinin cesur; geniş dudaklarsa ahmak olduğunu gösterir. Dudakları orta büyüklükte ve normal kırmızı ise, sahibi mûtedil bir kimsedir. Dişleri bir-

342*. *Fut.,* 2/265 (9-37) - 266 (1-v.d.)
Bu uzun metnin tercümesini Prof. Dr. Ahmet Subhi Fırat'a borçluyum.

biri üzerinde ise, hilekâr olup, güvenilmeyen bir kimsedir. Dişleri yaygın, aralarında aralıklar varsa, akıllı, güvenilir, tedbirli biridir. Yüz etleri bolca ise, cahil olup, kaba yaratılışlıdır. Yüzü ince ve sarı renkte ise âdi, alçak ve kavgacı biridir... Uzun yüzlü ise hayâsızdır. Semum yanları (şakakları) büyük, gırtlağı doluca ise, öfkelidir. Baktığında, kızarıp utanan gözleri dolan ve gayri ihtiyarî tebessüm eden, sana karşı sevgisi olan biridir... Gür sesli oluş, şecâate; mûtedil sesli oluş ise akıl, tedbir, doğruluk ve sür'at-i kelâma delâlet eder. İnce sesli oluş ise, yalana, hayâsızlığa ve cehâlete delildir.

E) ANTROPOLOJİ

a) *Mikrokozmos olarak İnsan* (XXX343-367)

343 «... *İnsan,* âlemin cinslerinden en son mevcûd'tur. Zirâ âlemde, ancak altı (tâne) *cins* vardır ve her cins'in altında *nevi*'ler; *nevi*'lerin altında da (başka) nevîler bulunur.

Birinci cins : *melek*'dir; ikincisi *cân,* üçüncüsü *mâden,* dördüncüsü *bitki* ve beşincisi de *hayvan*'dır. Mülk (âlemi) sona erince, ... altıncı cins, insan cinsi oldu. İnsan, bu memleket (dünya) üzerine *halîfe*'dir...»

344 «... *İnsan,* gerçek olarak *halîfe'dir.* O, gerçek olarak, *îlâhî isimler*'in mazharı (: zûhûr ettiği yer)'dir. O, bütün âlemin hakikatlarını câmi (toplayan)'dır...»

345 «... Mevcûdât arasında zâhir olmuş en mükemmel neş'et, *insan*'dır. ... Cismi itibariyle insan, *müvelled* (mürekkeb) nesnelerdendir...»

346 «... *İnsan*'ın neş'eti, topraktan yaratılmıştır. ... İnsan'da, her ne kadar bütün unsurlardan (bir şeyler) varsa da, ondaki en büyük unsur, *toprak*'tır.....»

347 «... *Hz. Âdem,* tekevvün eden ilk *insân cismi*'dir. (Allah) onu, bütün insanî cisimler (=insanlar) için bir *asl* olarak yarattı...»

347* «... İnsânî cisimler arasında zâhir olan ilk mevcûd, *Hz. Âdem*'dir. O, bu cinsin ilk babasıdır.....»

---

343. *Fut.,* 1/152 (13-18)
344. *Fut.,* 1/139 (20-21)
345. *Fut.,* 1/182 (11)
346. *Fut.,* 1/236 (5-7)
347. *Fut.,* 1/140 (27-28)
347*, *Fut.,* 1/151 (18)

[348] «... *İnsan,* çeşitli zıdd'ların toplamıdır.....»

[349] «... *Mübâşeret :* ... (bu sebeble) *insan, beşer* adını aldı...»

[350] «... *İnsan* ismi üzerinde; O nedir? diye ahali ihtilâf etti. Bâzıları o bir *latife*'dir dedi. Bazıları; o bir *cisim*'dir dedi ve bâzıları da dedi ki, o (bunların) mecmû'u (: toplamı)'dır. En iyi (tarif) bu (sonuncusu)'dur...»

[351] «... *İsim,* nasıl *müsemmâ*'nın ayniyse, ayni şekilde, *abd* (kul) dahi *mevlâ*'nın (köle'nin) aynidir...»

[352] «... *Allah,* dâimâ Allah'tır, *Kul* ise dâimâ kul'dur...»

[353] «... *Rabb,* sonsuz olarak Rabb'tır; *Kul,* sonsuz olarak kul'dur...»

[354] «... *İnsân,* hiç şübhe yok ki, *mahlûkat* cümlesindendir...»

[355] «... *İnsan*'ın, hiç şübhe etmeksizin bir *hayvân-ı nâtık* (: konuşan canlı) olduğunu söyleriz. Ve muhakkak ki *Zeyd* (: Ahmed), sûreti bakımından *Amr* (: Ali)'nin aynisi değildir. O, ... ancak *insaniyet* bakımından *Amr*'in aynisidir. Çünkü *insanlık hakikatı,* (idea'sı), parçalanmaz; aksine bu (idea), her insanda aynen (var)'dır...»

[356] «... (Bir kudsî hadîs'de) Allah demiştir ki : Dünyâ ve semalarımı beni istiâb etmedi fakat ben bir kul'umun kalbine sığdım...»

[357] «... Bu *âlem*'den kasd edilen şey, *insan*'dır...»

[358] «... *Âlem-i asgar* (mikro-kozmos) yani insan, âlemin rûhu, sebebî ve illeti felekleri ve makamât'ıdır....»

---

348. *Fut.,* 2/117 ( )
349. *Fut.,* 2/120 ( )
350. *Fut.,* 3/35 (26-27)
351. *Fut.,* 1/114 (7)
Buradaki *mevlâ* sözü bâzen *efendi* (Rabb) anlamına gelirse de, müteâkib iki fragment'de dahi görüleceği üzere, İbn'ül-arabi bunu «köle» anlamında kullanmıştır.
352. *Fut.,* 1/186 (30-31)
353. *Fut.,* 1/193 (13)
354. *Fut.,* 1/242 (23)
355. Fut., 1/246 (24-26)
356. *Fut.,* 1/242 (15-16)
357. *Fut.,* 1/154 (3)
358. *Fut.,* 1/130 (34)

[359] «... *İnsân,* âlemin rûhu'dur. *Âlem ise, cesed*'tir. Bunun toplamıyla bütün âlem meydana gelir ki o da, *Büyük İnsan* (=makro-kozmos)'tur.....

İnsan olmaksızın *âlem*'e baktığın zaman, onu ruhsuz (ve) dümdüz bir cisim olarak bulursun. Âlemin mükemmelliği, *insan* iledir. Tıbkı *cesed*'(: beden)'in mükemmelliğinin *rûh* ile olması gibi. Şu halde (insan), bu âlem'de kasd edilen şey (: maksûd)'tur...»

[360] «... *Âlem,* bizim indimizde* Büyük Mushaf (*el-mushaf el-kebir*) dir..... Şu halde âlem, neşredilmiş *vucûd* (varlık) kâğıdı üzerine resmedilmiş yazılı harflerdir. Bu yazı (: *kitâbet*), sonsuz olarak ebediyen (yazılmakta) devâm edecektir...»

[362] «... *İnsan, toplayıcı kelime* (: *el-kelime el-câmia*)'dır ve âlemin *nüshası*'dır. *Âlem*'deki her şey ondan bir parçadır fakat insan, onlardan bir parça değildir...»

[363] «... *İnsan* bir *küçük âlem* (mikro-kozmos)'tur; *âlem* ise, bir *büyük insan* (gibi) dir. ... Bundan sonra *âlem* içinde, *felekler, unsurlar* ve *müvelled* şeyler (nevin)den şekillerin sûretleri açıldı (meydana geldi). Ve insan, âlem'de en son *mevlûd* (doğmuş varlık) oldu. Allah onu, âlemin bütün hakikatlarını (kendinde) toplayan (bir varlık) olarak yarattı. Ve onu (kendisine) *halife* kıldı...»

[364] «... Küçük *insan,* ki Büyük Âlem (makro-kozmos)'dan bir muhtasar (kısaltma, özet)'dir. ...

İnsan'ın cirmi, âlem'in cirminden (daha) küçük olsa da, o, *Büyük Âlem*'in bütün hakikatlarını (kendisinde) toplamaktadır. Bu sebebledir ki akıllı kişiler (filozoflar), bu *âlem*'e, *Büyük İnsan* (insan-ı kebîr) adını veriyorlar...»

[365] «... Şu halde *âlem,* insan ile kemâle ermişdir; fakat *insan* âlem ile kemâle ermiş değildir...»

---

359. *Fut.,* 2/75 (12-14)

360. *Fut.,* 1/112 (30-31)

362. *Fut.,* 1/151 (37)

*. *Bizim indimizde* deyimi için bak. XXIII[52]

363. *Fut.,* 2/167 (16-17)

364. *Fut.,* 2/137 (20 vd.)

365. *Fut.,* 2/342 (21)

366 «... İnsan, cisim (beden) yönünden nasıl bir *küçük âlem* (mikro-kozmos) ise, o ayni şekilde, *hudüs* yönünden bir küçük (*hakîr*) *ilâh*'tır. Onun *uluhîyet*'i doğrudur. Çünkü insan, âlemde Allahın *halîfe*'sidir. Ve *âlem* ise ona esir (musahhar) kılınmış, âleme *ilâh* olmuştur. Tıbkı Allah tealâ'nın, insan için *ilâh* olması gibi...»

367 «... *Âlemler* dört tânedir : Ulvî âlem (: *el-âlem el-â'lâ*) ki o, *bekâ* âlemidir; *İstihâle âlemi,* ki o, *fenâ* âlemidir; *Tâmir âlemi* ki o, hem bekâ, hem de fenâ âlemi'dir; ve (son olarak) *nîsbetler âlemi*....

Ulvî âlem'e gelelim: Hz. *Muhammedin hakîkati* ve onun feleği, *hayât*'dır. Bu iki şeyin insandaki benzeri, *latife* ve *kudsî ruh*'dur. Kuşatıcı *Arş* ki insanda onun benzeri, *cisim* (: beden)'dir; *Kürsî* ise : insanda onun benzerî *nefs*'dir; *el-Beyt'ül-ma'mûr* ise : insanda onun benzeri, *kalb*'dir; *melâike* ise: insanda onun benzeri, *insan ruhları*'dır; *Zühal* ve feleği ise : insanda onun benzeri *amelî kuvvet* ve *nefs*'dir; *Müşterî* ve feleği ise, insanda onun benzeri *zâkire kuvveti* ve dimağ arkası'dır. *Ahmer* ve feleği ise: insanda onun benzeri âkıle (akıl etme=düşünme) kuvveti ile *yâfûh*'tur; *Güneş* ve feleği ise : insanda onun benzeri *müfekkire kuvveti* ile *dimağ ortası* (orta beyin)'dir; *Zühre* ve feleği ise : insanda onun benzeri *vehim kuvveti* ile *hayvânî rûh*'tur; *Kâtib* ve feleği ise, onların insanda benzeri *hayâl kuvveti* ile dimağ önü (: ön kısım beyin)'dir; *Kamer* (: ay) ve feleği ise, insanda onun benzeri *duyu kuvveti* ile duyu organları'dır.

İşte ulvî âlemin tabakaları ve insan'daki benzerleri bunlardır.

İstihâle âlemi'ne gelince : (Âlem'deki) *Esîr* (αιθερα) *küresi* ve onun rûhu olan *sıcaklık ile kuruluk* -ki bu ateş küresidir- : onun insandaki benzeri *safra* ve onun rûhu olan hazım kuvveti (*el-kuvvet el-hâzıma*) dır; (Âlem'deki) *Havâ* ve onun rûhu olan *sıcaklık* ve *rutûbet*'in insandaki benzeri *kan* ile onun rûhu olan *câzibe* kuvvetidir; (âlemdeki) *Su* ve onun rûhu olan *soğukluk* ile *rutûbet*'in insandaki benzeri, *balgam* ile, onun ruhu olan def' kuvveti (*el-kuvvet el-dâfia*)'dır; (âlemdeki) *Toprak* ve onun rûhu olan *soğukluk* ile *kuruluk*'un insandaki benzeri ise, *sevdâ'* ile onun rûhu olan *mâsike kuvveti*'dir.

Arz'a gelince : Yedi tabakadır : *Kara arz,* (siyah toprak), *kırmızı arz, sarı* arz, *beyaz* arz, *mâvi* arz ve *yeşil* arz. Bu yedi (şey)'in insan cisminde

---

366. *Fut.,* 1/130 (35-37)
İnsana ulûhîyet izâfe edilmesi dolayısıyla, burada (XXIV23) de zikredilmiş olan metni hatırlatmanız gerekiyor. Nitekim metinde, Bîstamî'nin *Ene'l-Hakk* tâbirindeki gerçek sebeb, bu metinle daha çok açıklanmış oluyor.

367. *Fut.,* 1/133 (28-37) - 134 (1-13)

(bedeninde)ki benzerleri de : *cild, yağ, et, damarlar, sinirler, adeleler* ve *kemikler*'dir.

Ta'mir âlemi'ne gelince : (âlem'deki) *rûhânî varlıklar*'dır ki onların benzeri, insandaki kuvvetler'dir; (âlem'deki) *hayvanlar âlemi*'dir ki onların benzeri, insandaki *hisseden şeyler* (duyular)dır; Cansızlar (*el-Cemâd*) *âlemi*'dir ki, onların benzeri, insandaki *hissetmeyen şeyler*'dir.

Nisbetler âlemi'ne gelince : ... (bak. XXX[53] de bunun tercümesi verilmiştir).....»

b) *İnsân-ı kâmil* (XXX368-379)

368 «... *İnsan-ı kâmil*'den daha mükemmel bir mevcûd yoktur. Bu dünyâda, insanlar arasında kemâle (olgunluğa, mükemmelliğe) ulaşamayanlar, bir *hayvân-ı nâtık* (: konuşan hayvan)'dır; (herhangi) bir suret'in cüz'üdür*; insan(lık) derecesine ulaşamaz. Aksine onun insan'lığa nisbeti, bir ölü'nün insanlığa olan nisbetidir : Şu halde o, gerçek olarak değil, şeklen insan'dır....»

369 «... Mâsivallah'da Allahın gölgesi, *insan-ı kâmil*'dir...»

370 «... *İnsan-ı kâmil*, O'nun sûretinde yaratılmıştır...»

371 «... Yaratıklar konusunda *melek*(ler)den daha şereflisi yoktur. Bununla berâber (Âllah), kendi *isimler*'ini ona öğretmekle (K. II/31), *insān-ı kâmil*'i, meleklere üstün kılınıştır...»

372 «... Allah, *insân-ı kâmil*'i yaratınca, ona *ilk akıl* mertebesini vermiştir...»

373 «... Allah'ı ancak *insan-ı kâmil* bilir*. Çünkü o, Allahın tecellî ettiği yerdir...»

---

368. *Fut.*, 2/488 (21-23)
*. Ancak süretâ insandır demek istiyor.
369. *Fut.*, 3/312 (27-28)
370. *Fut.*, 3/245 (24)
Bu konuda bak. XXII[16]
371. *Fut.*, 2/396 (13-14)
372. *Fut.*, 2/715 (20)
373. *Fut.*, 3/316 (19)
*. Bu ifâde ile, XXX150, 151'deki ifâde arasındaki *tenakuz*'a dikkat etmelidir.

[374] «... İnsân-ı kâmil'in ehadiyetini, *Hakkın ehadiyeti* ile zarb ettiğin (: çarptığın) zaman, sende ancak bir *ehadiyet* kalır...»

[375] «... *İnsân-ı kâmil, ferdiyet*'de ilkdir...»

[376] «... *İnsân-ı kâmil* ki, kendi zâtıyla Rabb'ine delâlet eder... İşte bu insan-ı kâmil, *kasd* (hedef) itibâriyle *evvel* (ilk), *fiil* (action) bakımından *âhır* (son); harf (söz) itibariyle *zâhir* açık) ve *mânâ* itibariyle de *bâtın* (gizli)'dir*. Ve o (insan-ı kâmil), tâbiat ve akıl arasını câmi (: bir araya getiren, toplayan)'dır..... Cisimlere hâkim olan maddelerden tecerrûd dahi onda bulunur. Oysa bu, ondan başka yaratıklarda yoktur..... *İnsan* üzerinde, ancak yaratıklar arasında *melekler*'in mertebesi vardır. ... Allahın âlem'deki hükmü, *insân-ı kâmil* ile zâhir olmuştur... (Bu âlemin) nizamı onunla olmuştur.....»

[377] «... *İnsan-ı kâmil,* (kainata) Allahın gözü ile bakar. (Bir kudsî hadisde) Allah der ki : Ben onun gördüğü gözüyüm...»

[378] «... (İnsan-ı kâmil), kendi başına bu âlem'deki *maksâd* (gâye)'dir. Bu mükemmellik, *Hz. Adem*'de zâhir olmuştur...»

[379] «... *İnsân-ı kâmil,* ancak *Hakkın sûreti*'yle kemâle ermiştir. Tıbkı, yaratılışı (yapılışı) tâm olmasa dahi, ancak oraya bakan (bir kimse)'nin sûretinin (imaj'ının) tecellisi (görünmesi) ile kemâle eren bir *ayna* gibi*...

Böylece Allah, İnsan-ı kâmil'i kendi sûretinde yarattı**. Ve onun mertebesini *melekler*'e tarif etti. Ve onlara haber verdi ki (insan) bu âlemde (Allahın) *halîfe*'sidir..... Göklerde ve dünyâda bulunanların hepsini, onun emrine âmâde (musahhar) kıldı..... Hakk (bundan sonra da) kendisini örtüledi (gizledi) çünkü, kendisine halef olacak kimsenin zuhuruyla, nâib'in artık bir hükmü yoktur***... Allah böylece, *gözler*'den gizlendiği gibi *basiret*'lerden dahi gizlendi.....

---

374. *Fut.*, 3/316 (26-27)
Matematik bir açıklama yapıyor : 1x1=1 şeklinde, *Allah* ile *İnsan-ı kâmil*'in ayni vahdet (ehadiyet) içinde dikkate alınabileceğini söylüyor.

375. *Fut.*, 2/714 (31)

376. *Fut.*, 2/116 (6-17)

*. Burada, bir âyete (K. LVII/3) telmihde bulunuyor.

377. *Fut.*, 2/138 (3-4)

378. *Fut.*, 2/671 (14-15)

379. *Fut.*, 3/170 (2-3 ve 8-12 ve 17-18 ve 19)

*. Bu nevi *benzetme*'ler için ayr. *Onsekizinci Motif*'e bakınız.

**. Bu konuda bak. XXII[16]

***. Kasdettiği mânâ şudur : Allah, kendisine *halîfe* olarak *insan*'ı yaratınca, ve her şeyi onun emrine *âmâde* kılınca, vekâleti dolayısıyle, kendisini gizlemiştir.

İsim'de Allaha müşârik olan bu nevi (yani : insan), *kemâl*'e ermediği zaman, *kemâl*'e erenler topluluğunun emrine âmâde (musahhar) olur..... Onun için tecellî, devamlıdır....»

c) *Tasavvuf mertebeleri yönünden İnsan : Kutb, İmâmeyn, Evtâd, Ebdâl vs.* (XXX380-395).

380 «... *Velî* ile *nebî,* avâmm uykuda idrâk ettiği şeyi, uyanık iken idrak etmek konusunda iştirâk ederler...»

381 «... Onlara *evliyâ* (Allahın *dostlar*'ı) denilir fakat (böyle) kimseler bu ismi kendileri için demezler...»

382 «... Bâzen Allah dahi, ism-i fâil mânâsında el-*Velî* (K. XLII/9 ve 28) diye isimlenir*. Şu halde bir kula, bu ismi itlâk etmemek gerekir. Allah bu ismi kendine itlâk ettiyse, bu ancak O'na âid bir isim olur (olmak gerekir)...»

383 «... Bu (tasavvufî) *yol*'da olanlar, tabakalar hâlindedir : Bâzıları *Kutb,* bâzıları *İmâm,* bâzıları *Evtâd,* bâzıları *Ebdâl,* bâzıları *Nakîb,* bazıları *Necîb,* bâzıları *Efrâd,* ... (ismini alır)...»

383* «... *Evliyâ* (Allâhın dostları) başlıca altı tabakadır : *Kutublar, İmamlar, Evtâd, Ebdâl, Nukabâ* ve *Nücebâ*...»

384 «... *Kutb*'lar, *İmâm*'lar ve *Evtâd* ki, Allah onlarla bu âlemi muhâfaza eder.. Tıbkı bir *ev*'in, kendi *direkleri* ile muhafaza edilmesi (ayakta tutulması) gibi. ... Şu kadar ki *ev* (dediğimiz şey), *Dîn*'dir... Onun direkleri ise, *risâlet, nûbüvvet, velâyet* ve *imam*'dır. Şu kadar ki *risâlet, ev*'in toplayıcı (: ana) direğidir...»

---

380. *Fut.,* 1/167 (35-36)

381. *Fut.,* 1/265 (15)

382. *Fut.,* 1/257 (36-37); ayr. bak. XIII4

*. Birçok ayetlerde ise harf-i tarifsiz olarak geçer.
Fut., 2/10 (6-7) : *hatm'ül-velâye* konusundaki bir sözü :
«... *el-hatm,* -ki o tek'tir... O, âlem'de bir (kişi)'dir... Allah, *velâyet*'i onunla *hatm* eylemiş (mühürlemiş)'dir. Evliyâ arasında ondan büyüğü yoktur...»

383. *Fut.,* 1/223 (5-6)

383*. *Fut.,* 2/45 (35-36)

384. *Fut.,* 2/6 (3-5)

*. Bu nevi *benzetmeler* için *Onsekizinci Motif*'e bakınız.

385 «... Kutublar (*aktâb*); onlar, asâlet veya nâiblik (sureti) ile *hâl*'leri ve *makâmât*'ı (kendilerinde) toplarlar...

Bazen bir şehrin adamı (âmiri) ve(ya) halkın şeyhi (başkanı) da bazen bu *şehrin kutbu* ve *halkın kutbu* adını alır...

Her zaman o (kutub)lardan ancak *bir* tane vardır. O ayni zamanda *gavs*'dır. ... Ve o, kendi zamânında *halkın efendisi*'dir. ...

Kutub'ların çoğunun, zâhirde bir hükmü yoktur...»

386 «... Tek *kutb;* işte o, Hz. Muhammedin rûhu'dur. ... Bu *rûh-i Muhammedî*'nin âlemde mazharları vardır. En mükemmel mazharı da, *zamanın kutbu*'ndadır. ...»

387 «... (Hz. Peygamberin) gönderilmesinden önceki *kutublar,* elçiler (: *resûller*)'dir ve 313 tâne resûl'dür...»

388 «... *Eîmme* (: îmâm'lar) her zaman (devir) içinde ikiden fazla olmaz.... Bir tânesi *Abd'ür-Rabb* (Rabbi'nin kölesi), diğeri de *Abd'ül-Melik* (: Melik'in Kulu)'dur. *Kutb* ise, *Abd'ullah* (: Allahın Kulu)'dur.....

Bu ikisi, iki *vezîr* mertebesindedir. Bir tanesi, *melekût âlemi*'nîn, diğeri *mülk âlemi*'nin müşâhedesîne maksûr (me'mûr)'dur....»

389 «... (Kutba nazaran) soldaki *imâm, Abdülmelik*'dir; sağdaki îmâm ise *Abdü Rabbihi*'dir. Bu ikisi *Kutb* için iki vezir (gibi)'dir. Hz. Peygamber zamanında iken ve o vefât edinceye kadar Hz. *Ebû Bekr, ... Abdül-Melik* idi; Hz. *Ömer* ise *Abdu Rabbihi*'dir. (Kutb olan Hz. Peygamber ölünce, onun yerine geçen) *Hz. Ebu Bekr,* (bu sefer) *Abdullah* adını aldı; *Hz. Ömer* ise *Abd'ûl-Melik* ismini aldı. *Hz. Ömer*'in makamına varis (halef) olan îmâm (: Hz. Osmân) ise *Abdû Rabbihi* diye isimlendi. Bu iş, kıyâmete kadar böyle devâm eder.....»

---

385. *Fut.,* 2/7 (24-25)

386. *Fut.,* 1/168 (32) — 169 (1-2)

387. *Fut.,* 4/81 (14-15)

388. *Fut.,* 2/7 (26-29); müteakib fragment ile karşılaştırma yapınız.

389. *Fut.,* 2/635 (22-25)
Fut., 2/637 (24-25)'de şöyle diyor :
«... *Kutb*'a gelince : O, *Abdullah*'dır ve *Abd'ül-Câmi*'dir ve *tahalluk* ve tahakkuk olarak bütün (ilâhî) isimlerle sıfatlanmıştır. O, Hakk'm aynası (*mîr'ât'ul-Hakk)*'dır ve mukaddes sıfatların tecelli ettiği yerdir...»
Buradaki *tahalluk bil'esmâ* deyimi için bak. *Fut.,* 2/384 (1) ve ayr. I14 ve IV12. Kutb konusunda tipik bir açıklama için ayr. bak. *Fut.,* 2/638 (25 vd.)

390 «... Allâhın âlem'i koruduğu *evtâd,* dört tânedir. Bunlar, *ebdâl*'den daha seçkin (ehass)'dır. İki imâm (: *imâmeyn*) de bunlardan daha seçkin'dir. *Kutb* ise hepsinin seçkin'idir.

Ebdâl, ... müşterek bir lafızdır. Çünkü *ebdâl* (lafzını), kötü vasıfları iyi vasıflar'a *tebeddül* eden (: çevrilen) kimselere itlâk ederler.....

Bâzılarınca bunlar 40 kişidir... Bâzıları der ki, onlar 7 kişidir. ... Şu halde *ebdâl,* 7 kişidir; bu yedi (kişi)'den 4 tânesi *evtâd,* 2 tânesi *imâmeyn,* bir tânesi de *Kutb*'dur. ...

Başkaları der ki, onlara *ebdâl* denilmesi, (içlerinden) biri öldüğü zaman, diğerinin ona *bedel* olmasıdır. Böylece *40*'lar'dan bir kişi alınır (ve sayı tamamlanır); *Kırklar* ise, *300'ler*'den biri ile tamamlanır. *Üçyüzler* ise, iyi (doğru) müminlerden biri ile tamamlanır...»

390* «... *Ebdâl* kaç (kişidir)... denilince, dedi ki: *40 nefis*'tir. Ona, niçin *40 adam* demedin? denildi. Cevap verdi: Çünkü onların arasında bâzen *kadınlar* da vardır...»

391 «... *Ebdâl,* yedi kişi olup, *Yedi İklim*'de bulunur. Her *bedel*'e mahsûs bir *iklim* vardır ki o, bu iklimin *kutb*'udur.

Dört (kişi olan) *Evtâd* ise, *dört cihet*'e sahibtir. Allah, onlar ile doğu, batı, kuzey ve güney (cihetlerini) ve her ciheti korur...»

392 «... *Ebdâl,* yedi (kişi)dir. Ne azalırlar, ne de çoğalırlar. *Yedi iklîm*'i, Allah onlarla muhâfaza eder. Her bedel için bir iklim ve vilâyet vardır...»

393 «... Bu *yedi ebdâl*'in kalblerine, bu *peygamberler*'in hakikatları nâzil olur...»

394 «... *İklîm*'ler, ebdâl ile tahaffuz eder (=korunur); *güney*'ler, *kuzey*'ler, *batı*'lar ve *doğu*'lar ise, *evtâd* ile korunur. *Dünyâ âlemi* ve *şehâdet âlemi* -ki bu, duyular âlemidir- içindeki *gayb âlemi* ise, *imameyn* (iki imâm) tarafından korunur; *Kutb* ile de bütün bunlar korunur...»

395 «... Allah bu *arz*'ı (dünyâyı), *yedi iklim* yaptı ve mümin kullarından yedi

---

390*. *Fut.,* 2/8 (-) : Buradaki 40 rakkamını, XXX390 ve XXX392'deki rakkam ile karşılaştırınız.

390*. *Fut.,* 2/8 (-) : Buradaki 40 rakkamını, not. 390 ve 392'deki rakkam ile karşılaştırınız.

391. *Fut.,* 4/81 (31-33)

392. *Fut.,* 2/8 ( )
Fut., 1/172 (18-19)'da bu sözler aynen *tekrarlanıyor.*

393. *Fut.,* 1/172 (22)

394. *Fut.,* 3/575 (10-12)

395. *Fut.,* 2/504 (19-34)

(kişi)'yi seçerek, onlara *ebdâl* adını verdi. Her *bedel* için bir *iklîm* vardır : Allah bu iklim'i onunla imsâk eder (tutar).

Birinci iklîm'e, birinci semâ'dan (ilâhî) *emr* iner..... ve bunun büyük yıldız'ının rûhâniyeti ona bakar. Onu koruyan *bedel,* Hz. *Halil* (İbrâhim) kalbi üzeredir.

İkinci iklîm'e (inecek emr), ikinci semâ'dan nâzil olur. Bunun *yıldız*'ının rûhâniyeti, ona bakar (nezâret eder). Bunu koruyan bedel ise, Hz. *Mûsâ*'nın kalbi üzeredir.

Üçüncü iklîm'e de *ilâhî emr,* üçüncü semâ'dan iner. Onun *yıldız*'ının rûhâniyeti de (birlikte) iner. Bunu koruyan *bedel* ise Hz. *Hârûn* ile Hz. *Yahyâ*'nın kalbi üzeredir.....

Dördüncü iklîm'e ise, bütün *felekler*'in kalbinden (emr) nâzil olur. ... Bunu koruyan *bedel* ise, Hz. *İdris*'in kalbi üzeredir. O, bir *kutb*'tur ki, şu âna kadar ölmemiştir...

Beşinci iklîm'e de *emr,* beşinci Semâ'dan nâzil olur. Bunun *yıldız*'ının rûhâniyeti, ona nezâret eder. Allahın, bu iklîmi koruduğu *bedel* ise, Hz. *Yûsuf* kalbi üzeredir.....

Altıncı iklîm'e ise *emr,* altıncı semâ'dan nâzil olur. Bunun yıldız'ının rûhâniyeti de ona nezâret eder. Bunu koruyan *bedel* ise, ... Hz. *İsâ* ve Hz. *Yahyâ* kalbi üzeredir.

Yedinci iklîm'e de (îlâhî) *emr,* dünyâ semâsı'ndan nâzil olur. Bunun yıldız'ının ruhaniyeti de ona nezaret eder. Bunu koruyan *bedel* ise, Hz. *Âdem*'in kalbi üzeredir.

Ben bu yedi ebdâl ile, Harem-i Mekke'de, Hanbelîler'in hatîm'inde ictimâ ettim (buluştum). Onları burada namaz kılarken buldum. Kendilerine selâm verdim; onlar da bize selâm verdi. Kendileriyle konuştum. Şimdiye kadar onlardan güzel söyleyen ve Allah ile onlardan çok meşgûl olan kimseyi görmüş değilim.

Onların benzeri olarak *Konya*'da ancak *Sakît el-Refref ibn Sâkıt el-Arş*'ı*, görmüştüm : (Bu zât) bir *îranlı i*di. ...»

---

*. Bu zat hkk. ayr. bak. VI[4]
Fut., 1/179 (2-4)'de bunları kısa olarak belirtiyor :
«... Dört (kişi olan) *Evtâd*...'dan biri *Hz. Âdem* kalbi üzere; diğeri *Hz. İbrâhîm,* bir diğeri *Hz. İsâ* ve bir diğeri de *Hz. Muhammed* kalbi üzeredir...»

F) AHLÂK

a) *Ahlâk nevileri ve İyi ahlâk* (XXX396-413)

396 «... *Ahlâk hükümleri,* yerlerin (: ülkelerin) ihtilâfı (: değişmesi) ile ihtilâf eder (: değişir)...»

397 «... *Ahlâk,* üç çeşittir : Geçişli (*müteaddî*) ahlâk, geçişsiz (*gayr müteaddî*) ahlâk ve ortak (*müşterek*) ahlâk.

Müteaddî ahlâk da, iki kısımdır :

— Bir menfaat için müteaddî (olan) : *Cömertlik* ve *fütüvvet** gibi.

— Zararı def'etmek için müteaddî (olan) : afvetmek gibi.

Gayr-i müteaddî ise : *verâ', zühd* ve *tevekkül* gibi (şeylerdir).

Müşterek ahlâk ise : halktan (gelecek) eziyete *sabr* etmek gibi (şeylerdir)...»

398 «... Dünyâ (nimetlerini) istemek, bâzen *mezmûm* (kötü), bâzen de *mahmûd* (iyi)'dir. Oysa *ilim istemek,* her yönden iyidir. Ancak, *bilgiler,* birbirine üstünlük (göstermekte)'dir : Bâzıları, bâzılarından daha üstün (efzal)'dır. Ve (bilgiler) maksadın ihtilâfı ile değişiktir : Aynları bakımından değil de, onlarla kâim olmak (amel etmek) yönünden, örnek (olsun) diye ilmin istenmesi (öğrenilmesi) iyi'dir fakat tecessüs yoluyla kısmen istenmesi ise, kötü'dür.....»

399 «... İnsanlar, *verdikleri* ve *aldıkları* şey konusunda dört kısımdır :

Bir kısmı, (kendi) verdiği şeyi istihkâr eder (: küçümser) ve (kimseden) bir şey almaz.

---

396. *Fut.,* 1/163 (15-16)
Bu ifâde, almancada, *başka ülkeler*(de), *başkâ âdetler* (vardır) denmesini hatırlatıyor.

397. *Fut.,* 1/36 (5-9)

*. İbn'ül-arabî'nin *futüvvet* konusundaki ifâdesi şöyledir :
Fut., 1/271 (15-16) :
«... *Fityân* (*fetâ*'lar = gençler = yiğitler), ahâliye *iyilik*'le muâmele eder...»
Fut., 1/269 (23-24)
«... *Fütüvvet*'de zayıflık (âcizlik) yoktur. Bu, *yaşlılık ile çocukluk arasıdır :* İnsan ömrünün bülûğ (çağın) dan, kırk yaşına kadar (olan devresi)dir... *Fetâ* (: genç), denilir(se), ona bir zayıflık sıfatı eklenmez.... Bunun sâhiplerine *fityân* (*fetâ*'nın çoğul şekli) denilir, ki onlar, *iyi ahlâk*'a sâhiptirler... *Fityân,* ilim ehlidir...»

398. *Fut.,* 2/218 (15-16)

399. *Fut.,* 1/616 (10-12)

Bir kısmı, (kendi) verdiği şeyi (gözde) büyütür ve (başkasından) aldığı şeyi de küçümser.

Bir kısmı (kendi) verdiği şeyi küçümser ve (başkasından) aldığı şeyi, (gözünde) büyütür.

Bir kısmı da, (kendi) verdiği şeyi (gözünde) büyütür ve (kimseden) bir şey almaz...»

400 «... İyi ahlâk (*mekârim el-ahlâk*)'ın mahalli olan insanlar, iki hâl üzeredir: *Hür* ve *Köle* (dirler). Tıbkı *ahlâk*'ın *mahmûd* (iyi) -ki bu, *mekârim el-ahlâk*'tır- ve *mezmûm* (kötü)- ki bu da, *sefsâf el-ahlâk*'tır- olması gibi...»

401 «... *Rîyâzet,* ahlâkın temizlenmesi (: *tehzîb'el-ahlâk*)'tır...»

402 «... *Riyâzet* ve *ilm*'in kullanılması, her *kötü* sıfat'ın hükmünün izâlesinde etkilidir...»

403 «... Tahalli ( ) nedir? dersen, deriz ki : *ilâhî ahlâk* ile vasıflanmaktır ki (tasavvuf) yol'unda *tahalluk bî'l-esmâ* (bak.) denilir.

*Bizim indimizde** ise tahallî, *tahalluk bi'l-esmâ* berâberliğinde, kulluk vasıflarının daimî olarak zâhir olmasıdır...»

404 «... *Tahallî* (=)... (sûfîler) tâifesi ıstilâh'ında (: terminolojisinde), sözleri ve davranışları (ef'âli) konusunda sâdık (: sûfî)'ların hallerine teşebbüh (: kendini benzetmek)'dir.....»

405 «... Tahallî ( ) ...: (sûfiler) kavmi indinde yalnızlığa çekilmek (: *ihtiyâr el-halve*) ve Hakk'dan alıkoyan her şeyden yüz çevirmektir.

*Bizim indimizde** ise, müstefâd vucûd'tan tahallî etmektir...»

405*«... *Halvet,* dünyevîdir; *celvet* ise uhrevî'dir...»

405 «... *Tasarruf* nedir? dersen deriz ki : zâhir ve bâtın olarak, şerîat âdabına vâkıf olmaktır ki bu, *mekârim'el-ahlâk*'tır...»

---

400. *Fut.,* 2/686 (30-32)
401. *Fut.,* 2/303 (27)
Fut., 2/534 (5-6)'da şöylece tekrarlanıyor :
«... *Ve bizim indimizde* (bak. XXIII[52]) *riyâzet, tehzib'el-ahlâk*'tır...»
402. *Fut.,* 2/266 (18-19)
403. *Fut.,* 2/142 ( )
*. Bu deyim hakkında bak. XXIII[52]
404. *Fut.,* 2/535 (17)
405. *Fut.,* 2/536 (16)
*. Bu deyim hakkında bak. XXIII[52]
405*. *Fut.,* 2/169 (-)
406. *Fut.,* 2/142 (-)

407 «... Hz. Peygamber dedi ki : *Şâyet kızım Fâtıma* hırsızlık etse, muhakkak onun elini keserim...»

408 «... Bu dünyâda *ehl-i beyt*'den... *zinâ* eden yahut *hırsızlık* yapan veya *içki* içen olursa, onların hakkında dahi hadd (dinî cezâlar) ikâme edilir. ... Fakat imân edenlerin onları zemmetmesi (doğru) olmaz. ... Çünkü Allah, onları temizlemiştir...»

409 «... Bazılarına bir yüzle, bâzılarına da (başka) bir yüzle giderek, iki yüzlü olma sakın...»

410 «... Akılsızlara (: aklı ermeyenlere) yumuşaklık'la, câhillere siyâset ile, kötülere de güler yüzle muâmele et...»

411 «... İnsan ömrü azîz (: kıymetli)'dir. İnsan bu ömrü ancak Allah ile mücâlese (: berâber olmak)... sûretiyle kat'etmelidir...»

412 «... Hz. Peygamber dedi ki : — Hesâba çekilmezden önce, siz kendi kendinizi *muhâsebe* ediniz (: hesâba çekiniz).

Ben, *İşbîlîyye*'de bu (çeşit) adamlardan iki kişiyle karşılaştım : *Ebû Abdullâh ibn el-Mücâhîd* ve (bir de) *Ebû Abdullâh ibn Kassûm*. ... Bu makâma biz dahi onlar(ın yardımı) ile başladık. ... Şeyhlerimiz zâten, sözleri ve davranışları konusunda *nefis muhâsebesi* yaparlar ve bunları bir deftere kaydederlerdi. Yatsı namazından sonra, kendi evlerine giderler ve nefis muhâsebesini, (orada) yaparlardı : Defter'lerini önlerine koyar ve söz ile fiil (davranış) sadedinde, kendilerinden o gün sâdır olan şeylere bakarlardı. ... Bunlar, şâyet *tövbe* gerektiriyorsa, tövbe ederler; *istiğfâr* gerektiriyorsa istiğfâr ederler, şâyet *şükr* gerektiriyorsa, şükr ederler, ... sonra da uykuya yatarlardı. ... İşte ben dahi, o sıralarda nefis muhâsebesi yapıyordum.....»

413 «... *Su*'ların bu çeşitli... yiyeceklerin zuhûrunda sebeb olması gibi, *nîyetler* dahi iyi ve kötü davranışlar konusunda bir *sebeb*'tir.....»

---

407. *Fut.*, 1/221 (3)
408. *Fut.*, 1/220 (4-9)
409. *Fut.*, 4/542 (7-8)
Gerçekte Futûhât içinde bu nevi nasihatlar, bilhassa son bâb olan 560 ncı Bâb'ta bol mikdarda mevcuttur. Burada sâdece bir iki örnek vermekle yetiniyoruz.
410. *Fut.*, 4/559 (28-29)
Bu konuda, XXVII[11]*** de aktardığımız fragment'in hatırlanması gerekiyor.
411. *Fut.*, 1/191 (20)
412. *Fut.*, 1/236 (32-37) - (1-3) Bak. br. XXVII[105] vd.
413. *Fut.*, 1/234 (17-18)

b) *İyi ile Kötü'nün relâtifliği* (XXX414-418)

414 «... *Hasen* (güzel, iyi) ve *kabîh* (çirkin, kötü) için *husn-ü-kubh* zâtîdir. Lâkin, mükemmellik ve noksanlık'a nazaran, bunda *güzellik* ve *çirkinlik*'i idrâk edenler vardır..... Ve (bu sûretle) deriz ki : Şu *kabîh*'tir, bu da *hasen*'dir. ... Şu halde *kabîh, aslâ hasen* olamaz : Hasen ve kabîh olanı biz bilemeyiz, (ancak) Allah bilir. Üstelik, bir şey «kabîh» olursa, onun eser'inin (etkisinin) de kabîh olması gerekmez : Onun eseri bâzen de hasen (güzel, iyi) olabilir. Hasen dahi böyledir : Onun da eseri bâzen kabih (çirkin, kötü) olabilir. (Meselâ), *sâdâkat*'m hüsnü (güzel ve iyi sayılması) gibi ki, bunun eseri bâzı yerlerde kabîh olabilir. (Meselâ), *yalan*'ın kubh'u (çirkin ve kötü sayılması) gibi ki, onun da eseri bâzı yerlerde hasen (iyi, güzel) olabilir...»

415 «... *Kabih,* kendi kendisinde kabih'tir ve *hasen,* kendi kendisinde hasen'dir konusunda *Mûtezile*'nin mezhebi...»

416 «... *Lezzet* (: haz) iki (çeşit)dir: *Rûhânî* ve *tabîî* (maddî): Ferdî nefs, tabîat'dan doğmuştur: Onun anası budur; onun babası da *ilâhî rûh*'tur. Şu halde *rûhânî şehvet,* aslâ tabiat'tan hâlî değildir...»

417 «... *Zâhir nimet*(ler) : yâni, kerametler *(hark'ul-avâid)*'dir. Bâtın (nîmetler) ise, *mârifetler*'dir.....»

418 «... *Lezzet* (haz) ve *elem* (acı)'yı ancak *hayvânî rûh* idrâk eder...»

c) *Aşk ve nevileri* (XXX419-431*)

419 «... Sevgi *(hubb)*'nin sebebi, *cemâl* (güzellik)'dir. ... Zirâ *güzellik,* bizâtihi sevilen (şey)dir...»

420 «... Sevgi (=*hubb*), üç mertebe üzeredir :

Tabîî Sevgi : Bu, *avâm*'ın sevgisidir. Gâyesi, *hayvânî rûh* konusunda

414. *Fut.,* 1/48 (34-37) - 49 (4-7)
415. *Fut.,* 1/334 (6)
416. *Fut.,* 2/211 (2-3)
417. *Fut.,* 2/13 ( )
418. *Fut.,* 1/229 (16)
419. *Fut.,* 2/363 (31)
420. *Fut.,* 2/123 (4-6)

ittihâd (bir araya gelme)'dir. ... Eserleri (tezâhürleri) *şehvet* ve aksiyon bakımından, sonunda, *nikâh*'dır. Zira sevgi şehveti, (insanın) bütün mizâcına (bünyesine) yayılır. Tıbkı, renkli bir şeyde, *renk*'in... yayılması gibi (bak. XVII[7]).

Rûhânî Sevgi : ... Bunun gâyesi, sevilen (: *mahbûb*)'e benzemek'tir.....

İlâhî Sevgi : Bu ise Allahın, Kullara olan ve Kul'ların da Allaha olan sevgisidir.....»

421 «... Bil ki *hubb*'un : *ilâhî, rûhânî* ve *tabîî* (çeşitleri) vardır.....

İlâhî sevgi : Allahın bizlere (olan) sevgisidir.....

Rûhânî sevgi ise, sevilen'in rızâsını (gönlünü) kazanmak konusunda gayret sarfetmektir. Sevilen ile, onun bir (husûsî) maksad'ı ve irâdesi kalmaz.....

Tabîî sevgi ise, kendi (cismânî) maksadlarına nâil olunan bir sevgidir. *Mahbub* ister buna sevinsin, isterse sevinmesin (hoşlanmasın), hiç fark etmez. Günümüzde, insanların, çoğunun sevgisi, böyledir...»

422 «... *Rûhânî Sevgi :*... Sevdiğini, sevdiği için ve onun (şahsı) için sevmesidir. Çünkü *tabîî sevgi*'de (seven kimse), sevileni ancak kendi nefsi için sever.....»

423 «... *Tabîî sevgi* ise iki nevidir : *Tabîî* ve *unsurî* (sevgi); ... *tabîî sevgi,* kendi zâtındandır (egoist bir sevgidir). Burada *seven,* sevilen'i ancak onun malı... ve lezzet (zevk) için sever; Sevilen'in kendisi için değil...»

424 «... *Aşk* ise, muhabbet'de ifrât'dır, yahut müfrit (çok fazla) muhabbet'dir...»

425 «... Bâzıları demiştir ki : *akıl* ile tedbir (idâre) edilen *sevgi*'de hiç bir hayır yoktur...»

426 «... *Hevâ* (hoşlanmak), *garaz* (arzûlamak) ve *meyl* (temayül, gönül kaptırmak); ancak bir *aşk* hareketi'nden olur...»

427 «... *Leylâ*'nın *Kays*'ı (: *Mecnûn*'u) bu (rûhânî aşk) makamında idi. Çünkü,

---

421. *Fut.,* 2/365 (2-7)
422. *Fut.,* 2/370 (13-14)
423. *Fut.,* 2/372 (6 ve 37) - 373 (1)
424. *Fut.,* 2/375 (15-16)
425. *Fut.,* 2/363 (8)
426. *Fut.,* 1/83 (5-6)
427. *Fut.,* 2/124 (3-7) : Bunun çeşitli *tekrarlama*'ları vardır. Meselâ *Fut.,* 2/362 (5-8) :

konuştuğu her şeyde, *Leylâ Leylâ* diye haykırıyordu. Zira kendisinin, Leylâ için kaybolmuş olduğunu sanıyordu.....

Görmez misin ki, (Leylâ) ona geldiği zaman (Kays), kendi hayâlinde tuttuğu, muhayyel (ve) bâtınî (Leylâ) sureti, (Leylâ)nın zâhirî sûreti'ne mutâbık olmamış ve Leylâ'yı bu sûret'i râhatsız eden (bozan) bir şey olarak görmüş ... ve ona : — Benden uzak dur, çünkü senin sevgin, beni senden (maddî varlığından, daha çok) meşgûl etti demişti...»

427* «... Bâzı sûfiler bize hikâye etti ki...: *Kays el-Mecnûn, Allaha âşık* olanlardan biridir. O, *Leylâ*'yı bu (aşk) için bir *hicâb* (: örtü, vâsıta) yapmıştır...»

428 «... *Aşk*'da sadâkat, *mâşûk*'un istenilmesinde bir *teveccüh* bırakır; teveccüh'ün sâdâkatı (doğruluğu) da, mâşuk'tan *âşık*'a vuslatı bırakır.....»

429 «... *Ebû Hâmid el-Gazzâli* der ki : — Bu işin ehli olanlardan bir şahıs, bir *karga* ile *güvercin* görmüş ve aralarındaki ilişkinin yakınlığına şâhid olarak, buna şaşmış. İkisinin (birbirine olan) dostluğunun sebebini bilememiş (anlayamamış). Kendi eliyle onlara işaret edince, ikisi de uçup gitmiş...»

430 «... Üzerlerine *hayvânî şehvet*'in istîlası sebebiyle, *mürîdler* ile *sûfîler*'in, gençlerle sohbet etmeleri haramdır...»

431 «... *Kadınlar*'ın kadrini ve onların sırrlarını (inceliklerini) bilen kimse, on-

---

«... *Kays*, Leylâ Leylâ diye haykırırken, *Leylâ* ona geldi... Bu hâldeyken ona selâm verdi ve dedi ki :
— Ben, senin istediğinim; ... senin sevdiğin'im; *Leylâ*'yım...
(Kays) ona dönerek : — Benden uzak dur, zirâ senin sevgin, beni senden (cismânî varlığından daha çok) meşgûl etti dedi...»
Fut., 2/376 (5-6)

«... *Kays el-Mecnûn*'a, ... *Leylâ* geldiği zaman ona :
— Benden uzak dur, demişti...»
Fut., 2/736 (4-8)

«... *Leylâ Leylâ* diye bağırırken, *Âmir oğulları*(ndan) *Mecnûn*'a ... geldi... ve : Ben senin istediğin'im; ben *Leylâ*'yım dedi..... (Mecnun) ona dedi ki : — Benden uzak dur, zîra senin sevgin beni, senden (daha çok) meşgûl etti...»

427*. *Fut.*, 2/392 (23-24)
428. *Fut.*, 1/83 (19-20)
429. *Fut.*, 1/397 (13-15)
430. *Fut.*, 2/211 (21)
431. *Fut.*, 2/211 (37)

ları *sevmek*'te zâhîdlik yapmaz. Aksine, (kadınları) sevmek, *ârîf* olanın kemâli (olgunluğu)'ndendir...».

[431*] «... *Hz. Âdem*'in (Hz. Havvâ'ya) *sevgi*'si, kendine (olan) sevgisidir. Bu sebeble erkeğin kadına olan sevgisi zâhir olur...»

d) *İrâde hürriyeti* (Prédestination) (XXX[436-438])

[432] «... İnsanın aksiyonları (: *ef'âl el-ibâd*) konusunda insanlar ikiye ayrılır. Bir tâife, *fiiller*'in, kullardan (sâdır olduğunu) görür (îddiâ eder)'ler; bir tâife ise, Allah'tan bilirler. ... Her iki taifenin ikâme ettiği delil ve sebebler, ... kendilerine göre kuvvetlidir...»

[433] «... Allahın *kazâ ve kader*'ini zemmetmek... câiz değildir...»

[434] «... Bir haber (rivayet) vârid olmuştur ki insanın amel'i (yaptığı şeyler), güzel veyâ çirkin bir sûrette, kendisiyle birlikte kabre girecektir. Sâhibi ona:
— Sen kimsin? (diye sorunca), o da:
— Ben, senin yaptığın şeyim (*ene amelüke*) diyecektir...»

[434*] «... *Nefs*, kendi *ilm*'inin sûretiyle ve cisim (beden) ise, kendi *amel*'inin sureti ile haşr olunacaktır...»

[435] «... Mümkin (varlık)'ın (istediğini yapmak) *kudret*'i aslâ yoktur...»

[436] «... Kul'un (insanın) hiç bir (bağımsız) *fiil*'i ve şahsen vasıflandığı hâdis kudret'i için, hiç bir eser'i (etkisi) yoktur...»

[437] «... Kader, zâhir olması bakımından, Zât ile Hakk arasında bir mertebedir. ... Zâhir olan şeylerde onun hükmü, cisimler âleımindeki *zamân* hükmüdür. İşte bunun içindir ki, muhakkıkların çoğu *kader*'i, aklî vakit'lere (Mücerred *zaman* kavramı'na) itlâk ederler...»

431*. *Fut.*, 1/138 (19)
432. *Fut.*, 1/194 (33)
433. *Fut.*, 1/220 (31)
434. *Fut.*, 1/245 (23-24)
434*. *Fut.*, 1/110 (4)
435. *Fut.*, 1/45 (1) : Müteakib not ile bunun arasındaki *çelişki*'ye dikkat etmeliyiz.
436. *Fut.*, 1/36 (18)
437. *Fut.*, 2/71 (8-9)

[438] «... İrâde hürriyeti (: *ihtiyâr*), cebr'e tenâkuz teşkil eder. Bu arada insan, *ihtiyâr*'dan ne kasd edildiğini bilir ve varlık'ta, zorlama (*ikrâh*) olmaksızın (ilâhî) *cebr*'den başka bir şey yoktur. ... Bu mesele, mârifetlerdeki en büyük (güç) meselelerden biridir. Eskiden ve şimdi, nice kimseler bu konuda helâk olmuştur...»

e) *Eskatoloji* (ilm'ul-âhire) (XXX[439-444])

[439] «... *Cennet,* Resûl'un (Hz. Peygamber'in) mertebesidir...»

[440] «... *Cennet* ve orada ikâmet, sonsuz (ebedî)'dur...»

[441] «... *Cennet* ehli için iki nimet vardır: Cennet'de (bulunmasından dolayı) bir nîmet ve *cehennem* ehlinin, cehennemde (bulunmasından dolayı çektiği) bir nimet*. Cehennem ehli dahi böyledir**.

[442] «... *Cennet* ve *Cehennem* arasında mutavassıt (orta) bir mertebe vardır ki o, *a'râf*'dır. Bu mertebede bulunan kimse, ne cehennem, ne de cennet'tedir...»

[443] «... Cehennem (diye) isimlendirilmesi, kerîh (çirkin) görünüşlü olmasındandır...»

[444] «... Bedenler *haşr* olmaz, sâdece, maddî bedenlerden tecrîd edilmiş olarak *nefs*'ler (ruhlar), ölüm (sebebi) ile *küllî nefs*'de haşr olur diyen kimse (konusunda) Allah, Hz. İbrahime haber verdi ki, iş onların zannettiği gibi değildir...»

---

438. *Fut.*, 2/39 (6-8)
439. *Fut.*, 1/114 (19-20)
440. *Fut.*, 1/212 (8)
441. *Fut.*, 1/106 (20-21)
Başka bir deyişle : Cehennemlik olanlar, iki çeşit azaba uğrayacaklardır : Cehennem'e girmekten dolayı bir azâb ve bir de, cennete girememekten dolayı bir azâb.
442. *Fut.*, 2/278 (30-31)
443. *Fut.*, 1/149 (15-16)
444. *Fut.*, 2/577 (17-18)

TATBÎKÂT VE SONUÇ

Bu araştırma boyunca *Futûhât* (*Fut.*)kısa ismiyle andığımız ve tam olarak *el-Futûhât el-Mekkiye* (الفتوحات المكية) şeklinde bilinen bu büyük eserde, İbn'ül-arabî'nin yazarlık husûsiyetlerini göstermeğe çalıştık. Binlerce sayfa ihtivâ eden bu hacimli esere dayanarak tesbît ettiğimiz *motifler* ve onlara dâir verdiğimiz *misaller* (: örnekler) sâyesinde, İbn'ül-arabî'nin bütün eğilim, davranış ve telâkkîlerini, ayrıca onun biyografik, bibliografik ve felsefî-tasavvufî yönlerini göz önüne sermeğe gayret ettik. Şâyet bu konularda ortaya çıkan bütün fasıllar dikkatli bir şekilde okunduysa, o takdirde zihinlerde gerçeğe uygun bir İbn'ül-arabî tasavvur edilmesine herhangi bir engel kalmamış demektir. Çünkü bu unsurlar ve misâller, İbn'ül-arabî'nin kendi sözlerinden derlenmiş bulunmaktadır.

Şimdi ele almamız gereken bir problem kalıyor ki o da, *motiflerin uygulanması*'ndan ibârettir. Başka deyişle : *İbn'ül-arabî'nin gerçek eserleri*'ni ortaya çıkarabilmek için geliştirdiğimiz bu *metod*'un nasıl sonuçlar vereceğini ve tatbik kabiliyetini sınamak icab ediyor. Futûhât'm motifleri ve bunların örnekleri, İbn'ül-arabîye isnâd edilecek diğer eserlerde de acabâ bulunuyor mu? İşte, ele almamız gereken mesele budur.

Uygulama için, İbn'ül-arabîye isnâd edilen herhangi bir eser üzerinde durmak ve *Futûhât motifleri* ile bunun arasındaki paralel noktaları tesbit etmek, pekâlâ mümkündür. Fakat biz, uygulamaya en az müsâit olan bir kitabı ele alacağız : Bu eser, İbn'ül-arabî'nin *Dîvân* adlı şiir kolleksiyonudur.

FUTÛHÂT VE DÎVÂN ARASINDAKİ ORTAK NOKTALAR

Divân adındaki *şiir* kolleksiyonunun, İbn'ül-arabî'ye âit olduğu bilinmektedir. Uygulama için büyük bir güçlük teşkîl edeceği de mâlumdur. Çünkü burada, sâdece *yirmidokuzuncu* (XXIX) *motif*'in konusunu teşkîl eden *şiirler*'den başka birşey yoktur. Bir de yardımcı unsur olarak biliyoruz ki bu kitap, Futûhât içinde İbn'ül-arabî tarafından zikredilmiştir. Hepsi o kadar.

Acabâ *Divân,* sadece bu iki unsura dayanmak sûretiyle bir gerçek (authentik) eser olarak kabûl edilebilir mi? Yani, bunun İbn'ül-arabî'ye âit olduğunu is-

bât edecek başka deliller bulmak kâbil değil midir? Yahut şöyle soralım: *Dîvân,* şâyet İbn'ül-arabî'ye isnâd ediliyorsa, bu iddiâyı hangi bakımlardan desteklemek kâbildir? İşte bu konuda yapılacak deneme, şâyet müsbet (: olumlu) sonuç verecek olursa, yâni sözü edilen *Fütûhât motifleri* ve onların misalleri, *Dîvân* içinde de bulunabilirse, o takdirde, geliştirdiğimiz metoda güvenmek gerektiği anlaşılacaktır.

Şimdi, çıkış noktası olarak bu eserin *anonim* (müellifi belli olmayan) bir kitap olduğunu farz edelim ve binlerce beyit ihtivâ eden *Divân*'ı tedkik etmeğe başlayalım.

Dîvân, pek mahdut ölçüde mensur (: nesir halinde) metinler ihtivâ etmekle berâber, (fakat bunların toplamı iki üç sayfayı geçmez-), baştan sona manzûm (şiir halinde) yazılmış olan bir şiirler kolleksiyonudur. Elyazmaları ihtivâ eden çeşitli kütüphanelerimizde eski ve güvenilir nüshaları bulunan, ayrıca basılmış haliyle, büyük boy 475 sayfa tutan *Dîvân* (nşr. Mısır, h. 1271/m. 1885)'daki şiirlerin (beyit olarak) sayısı, 10.400'den daha az değildir. İçindeki bütün şiirler, tek müellife âittir. Sâdece *İmruul-Kays* (s. 191 ve 416) ve *el-Mütenebbî* (s. 91) gibi bâzı şâirlerden iktibâs edilerek kendi şiirleri arasına ustalıkla oturtulmuş birkaç mısrâ bulunmaktadır. Fakat bunların sayısı, bir elin parmaklarının sayısını geçmiyor.

Divân'ın yazarı, bütün Divan'larda olduğu gibi çeşitli beyitler içinde kendi davranış ve telakkîlerini, ayrıca kendi biyografisine vs. dair noktaları, yeri geldikçe zikretmektedir. Sözü edilen binlerce beyit, tekar teker okunarak, konularına göre fişlendiği zaman ortaya çıkan sonuçlar şöyledir :

Divân yazarı diyor ki : «... *Fikir sâhibini* (: mütefekkirleri), *sakın tekfîr etmeyiniz...*»[1] Görüldüğü üzere Divan yazarına göre tefekkür (: felsefe) yapanların kâfir sayılması, câiz değildir. Bu davranış, Futûhât'a tam manasıyla uygundur. Çünkü Futûhât yazarı dahi, *tekfîr*'in (: başkalarını kâfir saymanın) ve özellikle *düşünürleri kâfir sayma*'nın (I^1 ve I^2) aleyhinde bulunmaktadır. Demek ki, birinci *motif* yönünden, *Futûhât* ve *Divân* adlı eserlerin yazarları, ayni kanâatte kimselerdir. Bu sebeble, ismi geçen iki eserin ayni yazarın kaleminden çıktığı anlaşılmaktadır.

İkinci motif açısından da, her iki eserin yazarı paralel görüşlere sâhiptir. Çünkü tasavvuf ve felsefe'ye karşı, özellikle dogmatik çevrelerin hücum ve saldırılarından ikisi de şikâyetçidir. Meselâ Futûhât'ın yazarı, bâzı fakîhler (: hukuk bilginleri) tarafından ithâm edildiği zaman, mukâbil olarak kendisi de onların bir

1. *Div.* s. 353 = krş. I^1

zulmet (: karanlık) içinde bulunduklarını söylüyor (II[1]) ve böyle davranan fakihlere : *Deccal* ve *Firavun* ismini veriyordu. (II[2]) Oysa *Divân* müellifi de, buna benzer bir davranışa sâhiptir. Nitekim şöyle diyor :

«... Ey, benim *sözümü levm edenler* (: kötüleyenler)....»[2]

«... İnsanlar benim *sözümü inkâr ettiler* ve bana... çok şenî (: kötü) davranılar....»[3]

«... Onlar benim sözüme *kâfirlik* isnâd ediyorlar...»[4]

«... İşte, benim halime muhâlif olanlar dahî *zındık*'tır...»[5]

Divân'ın çeşitli yerlerindeki bu mısrâlar, *Futûhât*'ta şâhit olduğumuz misallerin tam paralelindedir. Çünkü, yukarda verilen misallere ek olarak, (-aslında ikinci motifle ilgili olduğu halde, siyâk sebebiyle XII[2] de gösterdiğimiz bir fragment'de) İbn'ül-arabî, bâzı fakihler (: *fukahâ*) tarafından *bunaklık* ve *zındıklık* töhmeti altında tutulmuştu. Bütün bunlar gösteriyor ki *Futûhât*'ın yazarı ile *Dîvân*'ın yazarı, paralel davranış ve telakkîlere sahiptir. Bu bakımdan da her iki eserin, ayni müellife âit olması gerekiyor*.

Üçüncü motif bakımından da bu iki eser (Futûhât ile Dîvân), ayni telakkiye göre yazılmış görünmektedir. Nitekim bu motife göre Futûhât yazarı, *zahirîlik* ve *bâtınîlik* ismini alan sivri uçlardan (ifrât ve tefrît'ten) kaçınarak, *orta yol* denilen *sünnîlik* taraflısıdır. (III[1], III[2] ve III[3]). Oysa bu davranış, *Divân* yazarı için de bahis konusudur. Nitekim, *Divân*'ın çeşitli yerlerinden derlediğimiz şu mısrâlara bakalım. Diyor ki :

«... Beni, (*zâhirî* mezhebine mensub olan) *İbn Hazm*'a nisbet ettiler (: bağlı gösterdiler). Oysa *ben*,...(böyle) *değilim*...»[6]

«... Benim mezhebim, Hâşimî Arap Peygamberi'nin (Hz. Muhammed'in) şeriatıdır....»[7]

Divan'ın iki ayrı yerinde bulunan bu mısrâlara dikkat edecek olursak, ifrât ve tefrîti temsil eden *zâhirîlik* (: Kur'anın *dış* manalarına dayanmak) ve *bâtınılik*

---

2. *Dîvân*, s. 408
3. *Dîvân*, s. 48
4. *Dîvân*, s. 309
5. *Dîvân*, s. 385

*. Ayr. II[14] de gördüğümüz *Fîh mâ fîh* (فيه ما فيه) tâbirine, *Dîvân* (s. 281) izinde de rastlamaktayız.

6. *Dîvân*, s. 47
7. *Dîvân*, s. 57

(: Kur'anın *iç* manalarına dayanmak) gibi sivri uçlardan uzak duran ve Hz. Peygamberin sünnetine (: sünnîliğe) uyduğunu söyleyen bir müellif karşısında bulunduğumuz anlaşılmaktadır. Oysa *Futûhât*'ın yazarı da böyle bir davranış içindedir. Demek ki her iki eserin yazarı paralel görüşlere sâhiptir ve bu iki eser, ayni müellifin kaleminden çıkmış görünmektedir.

Dördüncü motif yönünden de Futûhât yazarı ile Dîvân yazarı, ayni telakkîlere sahiptir. Çünkü *Futûhât*'ın yazarı, (*ilkâ, ilhâm* ve *imlâ* sûretiyle), *Allahın gönderdiği bilgiler*'e dayandığını (IV[1] ve IV[2]) söylemektedir. Bu ifâde biçimlerinin, *Dîvân* müellifi tarafından da tekrarlandığını görmekteyiz. Nitekim, şu mısralara bakacak olursak:

«... Söylediğim her şeyi, *bana Tanrı haber verdi*....»[8]

«... O, bana *imlâ* ediyor ve ben (bunları) kendi elimle *yazıyordum*...»[9]

«... *Benim lisânım, Hakk'ın lisânıdır,* sözüm O'nun sözüdür...»[10]

mısrâları, *Divân* ile *Futûhât* yazarının ayni iddiâlarla eser telîf ettiklerini ve dolayısıyla da bu iki eserin ayni müellife (: İbn'ül-arabî'ye) âit olduklarını açıkça göstermektedir. Yine bu motif çerçevesindeki paralel görünüşlerden biri de, (*Fut., IV*[61]) ve IV[71] de zikrettiğimiz iki fragment'in *Divân*'da da tekrarlanmasıdır:

«... *Allahın zâtı* (: Zât'ullâh) konusunda, sakın *tefekkür* etmeyin. Çünkü bu, bize Din'imizce getirilmiş (: emr edilmiş)'dir...»[11]

«... *Şerîatın İlâhî*'na kulluk et, *Aklın İlâhî*'na değil...»[12]

Beşinci motif bakımından da, bu iki eser, ayni müellifin kaleminden çıkmış görünüyor. Nitekim bu konuda verdiğimiz (V[27]) misallerden biri, *Dîvân*'da, şöylece karşımıza çıkmaktadır:

«... Bu konuda kim bana *muvâfakat* ederse, ben de ona *muvâfakat* ederim....»[13]

Altıncı motif yönünde de, her iki eserin yazarları ayni zihin ve ruh yapısına sâhip görünmektedir. Nitekim Futûhâtın yazarı, yarı uyku hallerinde müşâhede edilen ve bir nevî *rûyâ* sayılabilecek olan *vâkıa*'dan söz etmektedir: Daha önce

8. *Dîvân,* s. 258; ayr. bak. br. 7. 14'deki * ve ***
9. *Dîvân,* s. 341
10. *Dîvân,* s. 354
11. *Dîvân,* s. 305=krş. IV[61]
12. *Dîvân,* s. 253=krş. IV[71]
13. *Dîvân,* s. 295=krş. V[27]

VI[7] de verilen bir misâlde dikkatimizi çektiği üzere *Futûhât* müellifi, kendi çağdaşlarından *Kadı İbn Şeddâd* ile ilgili olan *vâkıa*'sını anlatıyordu. *Divân*'ın yazarı da (ayni şekilde) kendi çağdaşlarından *Kadı İzzeddîn Abdüsselâm*'la ilgili bir *vâkıa*'sını, şöylece anlatıyor :

«... *Vâkıa*'da, Şâfiî fakîhi *İzzeddin Abdusselâm*'ı gördüm.... Ahâliye, (Şâfiî) mezhebini öğretiyordu. Ben de onun yanına oturdum. (O sırada), Allahın kereminden suâl eden bir şahıs da gördüm ki, (bu zât),... bir beyit inşâd ediyordu. Ben de ona diyordum ki : —Bu konuda, benim de bir *kasîde*'m vardır. (Fakat) ben, her ne kadar bu beyitleri söylemeğe çalıştıysam da, söyleyemedim. Kendisine:

— Yüce Tanrı, işte şu anda benim lisanıma, bu mânâda söyleyeceğim (bâzı) beyitler icrâ (: ilhâm) etti dedim. (Bunun üzerine), bana tebessüm ederek dedi ki : —Peki, söyle bakalım.

Böylece, kulağımın daha önce hiç (kimseden duymadığı (şu 3 tâne) beyti, *Allah bana söyletti.**.... (Bunları okurken) o, tebessüm ediyordu. Biz bu durumdayken, *Kadı Şemseddin Şîrâzî,* ansızın yanımızdan geçti. Beni görünce, bineğinden indi ve giderek *İzzeddîn Abdüsselâm*'ın yanına oturdu. Sonra, bana dönerek :

— Beni, ağzımdan öpmeni istiyorum dedi ve ısrâr etti. Ben de onu ağzından öptüm. İzz('eddîn Abdüsselâm) :

— Bu da nesi? deyince,

— Ben, *rüyâ'dayım. Öpmek,* (onun isteğini) kabûl etmek'tir. Zirâ o, benim hakkımda hüsn-i zann sâhibidir**.... dedim. Sonra İzz(eddîn Abdusselâm), bana, açıkça değil fakat... îmâ ile dedi ki :

— Âilenle hâlin (: aran) nasıl? Bu soru üzerine, kulağımın (daha önce) hiç (kimseden) duymadığı, belki o sırada *Allahın bana söylettiği**** iki beyit inşâd ettim (söyledim) ki, şunlardır :

— *Ev halkım, kesemi dolu görünce*
Gülümser ve şakalaşmak için yaklaşır;
Fakat, paradan (yana), keseyi boş görünce
Kabalaşır ve beni ayıplayarak uzaklaşır.....»[14]

---

*. Bu misâl için bak. br. dn. 8, 9, 10

**. İbn'ül-Arabî, (*İkinci Motif*'de belirttiğimiz gibi), kendisine târizde bulunan *Mısır fukâhası*'ndan şikâyetçiydi. Çünkü onların hücumlarına mâruz kalmıştı. Fakat diğer birçok fukahâ ve kadılar'la dostluk içindeydi. (bak. II. Motif, s. 9-10)

***. Bu misâl için bak. br. dn. 8, 9, 10

14. *Dîvân,* s. 256-257 : (Burada geçen iki beyitin metni şöyledir)

Demek ki *Futuhat*'tan aktarılan bir metin (VI[7]) ile, burada *Dîvân*'dan aktarılan metin arasında, dikkate değer benzerlikler vardır. Her şeyden önce, iki metnin de sonunda, müellifin «para sıkıntısı»ndan söz ediliyor. Sonra, her iki metinde, müellif ile *dost fakirler* arasında geçen geçen konuşmalar, *vâkıa* (rûyâ) âleminde cereyân etmektedir. Bütün bunlar gösteriyor ki *Dîvân* yazarı ile *Futûhât* yazarı arasında, paralel bir uslûp, davranış ve telâkkî mevcuttur.

Yedinci motif olarak, Fütûhât yazarı, *seçkin ruhlar* ile bağlantı kurduğundan ve *ruhların tecessüdü*'nden bahsediyordu. Buna dâir misâller gerçi *Dîvân*'da mevcut değildir ama bunu nakz edecek delillere de rastlamıyoruz.

Sekizinci motif'de İbn'ül-arabî'nin, Hızır ile görüştüğünden söz etmiştik. *Dîvân*'da ise, bunu teyîd veyâ nakz edecek bir husûs mevcut değildir.

Dokuzuncu motif'e gelince: Apaçık bir aynîyet ve berâberlik ile karşılaşıyoruz. Çünkü *Futûhat*'daki bir metin ve 17 beyitlik kasîde, *Dîvân*'da (s. 338-339) aynen mevcuttur.

Onuncu motif yönünden de, her iki eserin yazarı, ayni şeyleri söylemektedir. Nitekim Futûhât yazarı, rûyâ âleminde Tanrı'yı gördüğünü ve O'nun hitâbını (seslenişini) işittiğini söylüyordu (X^4, X^5, X^6). Buna tam mânasıyla uygun olan bir üslup, *Dîvân* yazarında da göze çarpıyor. Birkaç misâl verecek olursak, *Dîvân*'daki şu beyitleri zikredebiliriz:

«... Elinde, ağır basan mîzân olduğu halde, *ben Hakk'ı gördüm*...»[15]

«... *Hakk, bana seslendi*....»[16]

«... *Hakk, bana* Kur'anıyla *seslendi*....»[17]

«... *Yaratan'ım, bana* kendi cömertliği ile (bu gerçeği) *gösterdi*....[18]

«... *Uykumda* (: rûyâ'da), *Rabbimi gördüm* ve O'na dedim ki..... ve O, bana dedi ki....»[19]

Bütün bunlar gösteriyor ki, *Dîvân* ve *Futûhât* adlı eserler, ayni telakki ve iddialara sâhip bir yazarın kaleminden çıkmıştır.

Onbirinci motif'de, İbn'ül-arabî'ye *âyet geldiği*'nden bahs etmiştik. *Dîvân*'da ise, bunu teyid veyâ nakz edecek herhangi bir misâle tesâdüf etmiyoruz.

---

15. *Dîvân*, s. 254; ayr. bak. br. dn. 54
16. *Dîvân*, s. 211
17. *Dîvân*, s. 116
18. *Dîvân*, s. 45
19. *Dîvân*, s. 468

Onikinci motif'de, İbn'ül-arabî'nin *mîrâc*'ından söz etmiştik. Fakat bunun teyid veyâ nakz edilmesine, *Dîvân*'da rastlamıyoruz.

Onüçüncü motif'de İbn'ül-arabî: «*ben, aslâ peygamber değilim*» diyordu (XIII[10]). Ayni sözlere, *Dîvân'da* da rastlıyoruz. Meselâ:

«... *Ben,* ne peygamber, *ne de.... Tanrı elçisiyim...*»[20]

«... Ben, peygamber değilim, ne de elçiyim...»[21]

İşte bu benzerlikler, *Futûhât* ve *Dîvan*'ın, ayni müellife âit olduğu kanâatını kuvvetlendirmektedir.

Ondördüncü motif yönünden de bu iki eserin yazarları, ayni şeyleri söylüyor. Çünkü *Futûhât*'ın yazarı, *insanlara nasihat emrini,* Tanrıdan aldığını iddiâ ediyordu. (XIV[1], XIV[2], XIV[4]) Bu iddiaların aynisi, *Dîvân*'da dahi tekrarlanıyor. Meselâ:

«... *Rabbimin izniyle* biz, size *nasihat* ettik...»[22]

«... Bilin ki *ben,* size *nasihat* edici'yim...»[23]

«... *Ben,* size nasihat ettim...»[24]

Onbeşinci motif'de bahis konusu ettiğimiz misallere, *Dîvân*'da rastlanmıyor. Başka deyişle, *Futûhat* yazarının şâhit olduğu bâzı tabîat olayları (msl. Fırat nehrinin donması, Mekke'de gördüğü Kuyruklu yıldız, kendi kızı Zeyneb'in kundak çocuğu olduğu halde düzgün bir lisanla konuşarak herkesi şaşırtması, gibi nâdir görülen olaylar ve kerâmetler), *Dîvân*'da mevcut değildir.

Onaltıncı motif'de ise, Futûhât yazarının bir takım *garip yaratıklar*'dan (İşbiliye dolaylarında bulunup ta eti yenildiği takdirde botanik vs. gibi ilimlere sahib olunması, Mekke ile Irak arasında yaşayan bir *konuşan hayvan*'ın mevcûdiyeti, Kaf Dağı'ndaki efsânevî yılan, tek ayaklı olduğu halde sür'atle koşan bir yaratık'tan) bahsedilmesine, *Dîvân*'da rastlamıyoruz.

Onyedinci motif'de sözünü ettiğimiz *hikmetli fıkralar* (msl. filozof ve çocukları, filozof ile ressam arasındaki tartışma, *İbn Zühr* ile *İbn el-Sâig* arasındaki ilmî tartışma) ve *zâhidlik hikâyeleri* (msl. devlet başkanının kızı Zeyneb'in ölüm-

20. *Dîvân,* s. 274
21. *Dîvân,* s. 337
22. *Dîvân,* s. 350
23. *Dîvân,* s. 408
24. *Dîvân,* s. 254

den kurtulma sebebi, eşi vurulan beyaz kumrunun izdirâbı, Tanrı rizâsı için ibâdetin fazileti, Mekke'ye giderken vecde gelerek ibâdete başlayan bir delikanlının hikâyesi, İbn'ül-arabî'nin dayısının zâhidliği, vs.), *Dîvân*'da mevcut değildir.

Onsekizinci motif'de ise, Futûhât yazarının (bâzı metafizik ve ahlâk meselelerini izâh etmek için), *temsil ve istiâre* san'atından yararlanmasını söz konusu etmiştik. Bu davranış, *Dîvân* müellifinde de görülmektedir. Meselâ :

«... Bizim mükemmel oluştaki varlığımız, (ancak) yarasaların güneş ışığından idrâk edebildikleri (nisbette) idrâk olunabilir...»[25]

«... Allahın kulları arasında *ben,* bir mukaddes rûhum. *Tıbkı* gecelerin rûhu'nun, *Kadir Gecesi* olması gibi...»[26]

«... Benim kalbimin hayâtı, kendi tabiatımın bilgilerindendir. *Tıbkı* kayadan fışkıran *su*'yun, (kendi çevresine) hayat vermesi gibi...»[27]

Demek ki *Futûhât* ve *Dîvân* adlı eserler, bu bakımdan ayni üslûpla yazılmışlardır. Bu davranışa bakacak olursak, her iki eser ayni müellifin kaleminden çıkmış olmalıdır.

Ondokuzuncu motif'de sözünü ettiğimiz misallerdeki *nükteli ifâdeler*'e, *Futûhât*'da rastlanmasına rağmen, böyle örnekler *Dîvân*'da mevcut değildir.

Yirminci motif bakımından ise, bu iki eser ayni müellifin kaleminden çıkmış görünüyor. Çünkü *Futûhât*'da rastladığımız *atasözleri, vecîzeler* (özdeyişler), *Dîvân* müellifi tarafından da kullanılmaktadır. Meselâ :

«... Bir şahsın misâli, onun gölgesiyle zâhir (: belli) olur...»[28]

«... İnsana en sevimli (: câzib) şey, yasaklandığı şeydir...»[29]

«... Ahdine vefâ göstermeyenin vefâsı yoktur...»[30]

«... *Darb-ı mesel* (: atasözü) haktır (doğrudur)...»[31]

«... Ben, bilmediğimi *biliyorum*...»[32]

«... Ben, kesin olarak *biliyorum* fakat o (bunu) *bilmiyor*...»[33]

---

25. *Dîvân,* s. 3
26. *Dîvân,* s. 332
27. *Dîvân,* s. 334
28. *Dîvân,* s. 161
29. *Dîvân,* s. 431
30. *Dîvân,* s. 462
31. *Dîvân,* s. 326
32. *Dîvân,* s. 90
33. *Dîvân,* s. 413

Dikkat edildiği üzere, *Dîvân* yazarı ile *Futûhât* yazarı, paralel uslup davranışına sâhiptir. Ayrıca, son iki misâlin, *Sokratik ironi* şeklinde *Futûhât*'da (XX[7]) mevcut olduğunu da hatırlamak icab eder.

Yirmibirinci motif'de bahsettiğimiz meseleler, (: *Futûhât* yazarının *arapça olmayan sözler* kullanması ve ethnik görüşleri), *Dîvân*'da mevcut değildir.

Yirmiikinci motif'de gösterdiğimiz üzere, Kurân'da geçen *mukattaât* (tek harfler : msl. *Yâ-Sin; Elif-lâm-Mim* vs.) hakkında Futûhât yazarı çeşitli yorumlar yapmaktadır. Bu davranış, *Dîvân* yazarında da vardır. Nitekim *Dîvân* (s. 135-136)'daki bir *Kasîde*'nin, baştaki 13 beyti, *Elif-Lâm-Mîm* sözleriyle, müteâkip beyitler ise *Yâ-Sîn; Sâd; Hâ-Mîm* mukattaâtıyla başlamaktadır. Fakat *ebced* hesabı ve âyetler hakkında müşâhedeler, *Dîvân*'da mevcut değildir.

Yirmiüçüncü motif'te sözünü ettiğimiz bâzı unsurlar (msl. *sözü uzatmaktan kaçınmak* gibi tabirler), *Dîvân*'da mevcut değildir. Fakat, ayni motifde söz konusu edildiği üzere İbn'ül-arabî, bâzen *alternatif* (münâvebe ve tercih) tazammun eden ifâdeler de kullanmaktadır. Meselâ «... *ister* şöyle isim ver, *istersen* böyle...» gibi deyimler*, *Dîvân* içinde de mevcuttur. Misâl olarak :

«... Kim isterse gitsin ve kim isterse kalsın...»[34]

Kezâ, bu motifdeki (c) faslında belirttiğimiz bir uslup alışkanlığı, *Dîvân*'da karşımıza çıkıyor. Nitekim Futûhât yazarı, başka şâirlerden iktibasta bulunmaktadır. Söz gelimi *İmruulkays*'tan alınan bir beyit (XXIII[62]), *Dîvân*'da (s. 190-191) tekrarlanmaktadır. Yine bu şâirden bir mısrâı, (Futûhât'da bulunmamakla berâber), *Dîvân*'da (s. 416) anılmaktadır. Ayrıca, (Futûhât'da mevcut olmamakla birlikte), ünlü şâir *el-Mütenebbî* (öl. m. 965)'e âit iki beyit, *Divân* tarafından, bâzı açıklamalar eşliğinde aktarılmıştır. Diyor ki :

«... *Rûyâ*'da, (arkadaşım) *Şemseddin İsmâil el-Nûrî*'yi gördüm. Beni îstikbâl ediyordu. Bana, daha önce ne kendisinden ne de başkasından duyduğum iki beyit inşâd ediyordu :

أنا فى العالم الذى لا أراكم كمسيح النصارى بين اليهود
فاذا ما رأيتكم نصب عينى أنا و.الله فى جنان الخلود

(Bunun) ilk (beyit)'ine, *Mütenebbî*'nin sözü(ne pek çok) benziyor :

ما مقامى باءرض نخلة الا كمقام المسيح بين اليهود
أنا فى الله تداركها الله كصالح بين ثمود

*. Bu ifâde biçimine, Kur'anda dahi (*Kehf sûresi, 29*) rastlanmaktadır.

34. *Dîvân,* s. 170

Bu *rûyâ, Şâm* şehrinde, 620 yılının 18 Cûmâdel-ûlâ sabâhında (görülmüş) idi...»[35]

Başka bir misâl daha gösterecek olursak, *Futûhât*'da (*Hallâc el-Mansûr*'a âit. XXIII[54] = XXIII[102]dn) bir mısrâ, *Dîvân* (s. 86) içinde aynen tekrarlanmaktadır. Demek ki her iki eserin yazarları, ayni deyimleri kullanan ve gerektiğinde, başka şâirlerden iktibâs ettikleri beyit ve mısrâları, kendi konuları için şâhit göstermek alışkanlığında olan kimselerdir.

Yirmidördüncü motif'de gösterdiğimiz üzere *Futûhât* yazarı, bâzı ünlü sözleri ve eski sûfilerin bâzı ifâdelerini birçok vesilelerle anmaktaydı: *Ebû Bekr el-Sıddîk*'e âit olan bir söz (XXIV[1]), *Dîvân* (s. 10) yazarı tarafından tekrarlanmaktadır. Ayni söz, telmih olarak *Dîvân* yazarı tarafından, iki defâ daha zikredilmiştir :

«... *Sıddîk* (Hz. Ebû Bekr) : Kendi aczini söyledi ki, bunun bir idrâki vardır...»[36]

«... Kendi idrâk'inden âciz olan...»[37]

gibi telmihler, buna misâl teşkil etmektedir.

Yirmibeşinci motif bakımından da, bu iki eser ayni müellifin kaleminden çıkmış görünüyor. Çünkü *Futûhât* yazarı, h. 634 (m. 1237) yılında, 72 yaşlarındaydı ve bu tarihi andığı Futûhât sayfalarını yazarken, «... *ömrümden geri kalanda...*» (XXV[3]) sözlerini sarfediyordu. Çünkü artık yalşanmıştı ve «... *ömrünün uzamasını...*» temennî ediyordu (XXV[4] ve XXV[5]).

Divân adındaki şiirler kolleksiyonu dahi, (*-Yirmiyedinci motif* bahis konusu edilirken görmüştük), h. 620-635 (m. 1223-1234) yılları arasında yazılmıştır. Bu son tarihte (h. 635/m. 1234'de) İbn'ül-arabî, 69 yaşlarındaydı ve ihtiyarlamış sayılırdı. Bu sebebledir ki, *Dîvân* yazarı :

«... Varoluş ve yetişmemden, *ömrümün sonuna kadar...*»[38]

sözlerini sarfettikten sonra, bâzı tipik ifâdelerle, *yaşlı* bir müellif (şâir) olduğunu, şöylece ifâde ediyor :

«... Zamanlar, kuvvet ve gençliğimi götürüyor;
Beni, zayıflık hânesine ilhâk maksadıyla.

35. *Dîvân*, s. 91
36. *Dîvân*, s. 324
37. *Dîvân*, s. 347

Terkibim çözülüyor; sûretim fi'len bozulacak
Kayalar ve topraklar altında.....»[39]

Dîvân yazarı, artık ihtiyarlamış olduğunu, bir de şu beyitle, açık ve seçik olarak dile getirmektedir :

«... Yâ Rabbi, ben *güçsüz* kaldım
Ve öfkeli bir *ihtiyâr* oldum....»[40]

Demek ki *Futûhât*'ın o sıralarda *yaşlanmış* olan yazarının (ömür'le ilgili) temennî ve şikâyetleri, *Dîvân* yazarının (*ihtiyarlık*'la ilgili) şikâyet ve temennileri şeklinde karşımıza çıkıyor.

Yirmialtıncı motif'de sözü edilen misâllere gelince : Bu konuda *Futûhât*'da gördüğümüz, «*sür'atli şekilde yazmak*...» gibi tabirlere, *Dîvân*'da rastlamıyoruz.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, *Tâlî motifler* (I→XXVI) bakımından *Dîvân* adlı eser, *Futûhât*'m uslup ve muhtevâsına uygun olarak yazılmıştır. Bahis konusu yirmialtı tane motifden 16 tanesi (no. I, II, III, IV, V, VI, IX, X, XIII, XIV, XVIII, XX, XXII, XXIII, XXIV ve XXV. motifler) Divân'da mevcuttur; buna mukâbil 10 tanesi (no. VII, VIII, XI, XII, XV, XVI, XVII, XIX, XXI ve XVI. motifler), *Dîvân*'da mevcut değildir.

Esas motifler'e (no. XXVII-XXVIII-XXIX ve XXX) gelince : *Divân*'ın, İbn'ül-Arabî'ye âit olduğunu perçinleyecek delillere burada rastlıyoruz. Şöyle ki :

Yirmiyedinci motif'de, Futûhât yazarının biyografisi ve çevresindeki şahsiyetlerin kimlikleri konusundaki vesikaları bir araya toplamıştık. Bunları teyid edecek vesikalara, *Dîvân*'da dahi tesadüf etmekteyiz. Meselâ, *Dîvân* yazarı kendi isim ve nesebini şöylece belirtiyor :

«... *Ben,* hatm'ül-evliyâ *Muhammed* (İbn'ül-arabî)'yim...»[41]

«... *Ben, Hâtemî* (Hâtem asıllı), arap (milletinden) *Muhammed* (İbn'ül-arabî)'yim...»[42]

Demek ki, *Futûhât*'da gördüğümüz iki vesikada (VIII[1] ve IX[3]), İbn'ül-arabî'nin esas isminin (bizzat kendisi tarafından) *Muhammed* (: Mehmed) olarak anılması, *Dîvân*'da da görülmektedir. Üstelik *Dîvân* yazarı, kendi adını, daha tam şekilde :

38. *Dîvân,* s. 180
39. *Dîvân,* s. 69
40. *Dîvân,* s. 394
41. *Dîvân,* s. 334
42. *Dîvân,* s. 44

«... *Ben, Muhammed İbn'ül-arabî* olarak *bunları söylüyorum...*»[45] mısrâında göstermektedir. *Hâtemî* (Hâtem asıllı) olduğunu da, biraz önce andığımız mısrâ (dn. 42)'dan başka, şu mısrâlarda da tekrarlamaktadır :

«... Çünkü *ben, kerem sâhibi Hâtemî*'yim...»[46]

«... *Ben, Hâtemî* bir arabım...»[47]

İbn'ül-arabî'nin tam ismindeki *Tâî* (Tayy kabilesine mensup) nisbesine gelince : *Dîvân*'da, buna da tesâdüf etmekteyiz. Nitekim :

«... *Ben,* büyük *seyyid*'lerden, *Tayy* (kabilesi) neslindenim...»[48]

beytinde, bunu açıkça görebiliyoruz. Demek ki, bütün bunları bir araya getirip terkîb edecek olursak, *Dîvân* adındaki eserin yazarı, *Muhammed İbn-el-arabî el-Hâtemî el-Tâî*'dir. Bu ismi taşıyan *Dîvân* müellifi,

«... *Dayı*'larımız *Havlân*(î) ve *amca*'mız *Tayy*'lıydı...»[49]

şeklinde görülen bir mısrâda, kendi *dayı*'sının nisbesini gösteriyor. (Oysa, *Futûhât* yazarının dayısı, *Ebû Müslîm el-Havlânî*'dir: Bak. XXVII[11], XXVII[12], XXVII[13], XXVII[14] ve XXVII[14]*). *Dîvân* yazarının amcası, *Tayy*'lı (Tâî) olarak görünüyor. (*Futûhât* yaazrmm da amcası vardır ve *Abdullâh ibn Muhammed el-Hâtemî el-Tâî* ismini taşımaktadır. Bak. XXVII[9]). Bunlara ilâve olarak *Dîvân* müellifi, küçük yaşta ölen bir kızının vefâtından bahsederek diyor ki :

«... (Öldüğü zaman), kızımı kendi elimle mezara koydum...»[50]

Şüphesiz ki burada bahis konusu olan kız çocuğu, *Futûhât* yazarının kızı *Zeyneb* (bak. XXVII[15], XXVII[16], XXVII[17])'den başkası değildir.

Şimdi de, *Futûhât*'da zikredilen *tarihli olaylar* açısından *Dîvân*'a bakalım. *Dîvân* yazarı, h. 590 (m. 1194) yılında, *Tunus*'ta bulunduğunu söylüyor. (*Dîvân,* s. 332). *Futûhât* yazarının da ayni tarihde *Tunus*'ta bulunduğunu (bak. XXVII[43]*) bilmekteyiz.

Üstelik, *Dîvân* yazarının bu eserde andığı *tarihli olaylar, Futûhât* yazarının andığı tarihlere ve olaylara, tam mânasıyla uygun düşmektedir. Meselâ :

---

45. *Dîvân,* s. 57
46. *Dîvân,* s. 259
47. *Dîvân,* s. 308
48. *Dîvân,* s. 82
49. *Dîvân,* s. 267
50. *Dîvân,* s. 340

«... Bu *rûyâ, Şâm* şehrinde, 18 Cumâdel-ulâ 620 (m. 20 Haz. 1223) yılının pazartesi günü, sabahında görülmüştü...»[51]

«... *Melik el-Âdil*'in oğlu *Melik el-Azîz*'in, 10 Ramazan 630 pazartesi (m. 21 Haziran 1233) günü, Şâm zâhirinde *Nâga*'daki (özel) bahçesinde vefât etmesi konusunda...»[52]

«... Cuma gecesi, 27 Safer 631 (m. 21 Haz. 1234) yılında, *uyku* (rûyâ)'da gördüm ki ben, harap bir kabir üzerinde duruyormuşum...»[53]

«... Pazartesi gecesi, 28 Rebîul-âhır 631 (m. 1 Ocak 1234) yılında, *rûyâ'da Hakk'ı gördüm...*»[54]

Bu gibi vesikalara dikkat edecek olursak, bahis konusu ifâdelerde (dn. 51, 52, 53, 54), zikredilen h. 620 (m. 1223), h. 630 (m. 1233) ve h. 631 (m. 1234) tarihlerinin, *Futûhât* yazarının hayat hududları (h. 560-638/m. 1165-1240) arasında bulunduğu görülmektedir.

Dîvân'da bunlara ek olarak, *el-Bedr el-Habeşî* (s. 20) adlı bir şahıs anılmaktadır. Bu zat, muhakkak ki *Futûhât*'da zikredilen *Abdullah Bedr el-Hâbeşî el-Hâdîm*'den başkası değildir (Bak. VII[11] ve dn:; ayr. XXVII[55], ayr. XXVII[185] ve XXVIII[19]).

Dîvân'da, *İbn Câ'dûn... el-Hânâvî* (s. 333) isimli bir şahıs zikredilmektedir. Gerçekte bu isimde bir zât, İbn'ül-arabî'nin hocası olarak, *Futûhât*'da zikredilen şahıstır (Bak. XXVII[104]; ayr. *İndex*).

Dîvân'da ismi geçenlerden biri de, *İsmâil ibn Sevdekîn el-Nûrî* (s. 91 ve 181)'dir. Bu da, *Futûhât*'da [2/55(14-15); 2/758(17-19)] İbn el-arabî'nin sâdık öğrencisi olarak zikredilen şahıstır.

Bütün bunlar, *Dîvân* ve *Futûhât* adlı eserlerin, ayni müellife âit olması gerektiğini göstermektedir.

Yirmisekizinci motif yönünden ise, *Dîvân*'daki bir iki vesika'ya bakacak olursak, bu eser ile *Futûhât,* ayni müellifin kaleminden çıkmış görünmektedir. Nitekim bu motife göre *Futûhât* yazarı, kendine âit 48 tane eserin adını anmaktaydı. (Bu listede, *Dîvân*'ın ismi de mevcuttur. Bak. XXVIII[14]*). *Dîvân*'da ise, *Futûhât*'ın adı (ve bu eserin *7 nci bâb*'ı) anılmaktadır. (*Dîvân,* s. 79). Bir de, sâde-

51. *Dîvân,* s. 91
52. *Dîvân,* s. 238
53. *Dîvân,* s. 277
54. *Dîvân,* s. 321; ayr. bak. br. dn. 15, 16, 17.

ce isim olarak *Dîvân*'da (s. 353) zikredilen *Futûhât*'dan başka, *Ankâ'u Mugrib* deyimi (*Dîvân,* s. 39) geçmektedir ki, *Futûhât* müellifinin, *Ankâ'u Mugrib* adlı bir eserinin bulunduğunu (bak. XXVIII[5]→XXVIII[6]) bilmekteyiz.

Yirmidokuzuncu motif'de ise, *Futûhât* yazarının şâirlik yönünden ve kendi *şiir*'lerinden söz etmiştik. Hatırlanacak olursa *Futûhât*'da, toplam olarak *7700 beyit* mevcut olduğunu söylemiştik. Bunlardan yarıdan çoğunun İbn'ül-arabî'ye âit olduğunu da göstermiştik.

Futûhât'da, İbn'ül-arabî'ye âit olduğu kesinleşen şiirler arasında bâzıları, *Dîvân* içinde aynen mevcuttur. Meselâ :

Futûhât (2/698)'daki (آ) kâfiyeli şiirin ilk beyti, *Dîvân*'da (s. 21) aynen vardır.

Futûhât (2/698)'daki (آ) kâfiyeli şiirin, son üç beyti, *Dîvân*'da (s. 21) aynen mevcuttur.

Futûhât (3/21)'daki (آ) kâfiyeli (altı beyit'lik) *şiir, Dîvân*'da (s. 21) aynen tekrarlanmaktadır.

Futûhât (2/360)'da (ر) kâfiyeli 16 beyit, *Dîvân*'da aynen mevcuttur.

Bütün bunlar, *Futûhât* ile *Dîvân*'ın ayni müellife âit olduğunu göstermektedir.

Otuzuncu motif'de ise, Futûhât'daki *felsefî-tasavvufî fragmentler*'in söz konusu edildiği hatırlanacak olursa, sâdece *şiirler* ihtivâ eden *Dîvân* gibi bir eserde, böyle unsurların bulunma imkânlarının kıtlığı, tahmin yoluyla dahi kestirilebilecektir.

Şu halde, *dört* tâne olan *esas motifler* arasında, yâlnız bir tânesi (no. XXX) müstesnâ, diğer üç motif (no. XXVII, XXVIII ve XXIX), *Dîvân*'da mevcuttur.

Diğer taraftan, *yirmialtı* tâne olan *tâlî motifler* arasında, on tanesi müstesnâ, geri kalan onaltı tâne motif, *Dîvân*'da bulunabilmektedir. Demek ki, toplam olarak otuz tâne motif'ten, *Dîvân* içinde ancak *19 motif* mevcuttur. Geri kalan 11 tâne motif'e dair misâllere *Dîvân*'da tesâdüf olunmuyor.

Dîvân'da, *Futûhât*'ın bâzı motiflerinin ve onların ihtivâ ettiği misallerin bulunmamasına rağmen, *tatbikât* sayfalarını dikkatlice gözden geçirenler kabûl eder ki *Dîvân,* ancak *Futûhât*'ın yazarı olan İbn'ül-arabî'nin kaleminden çıkmıştır. Şu halde, diğer motiflerin *Dîvân*'da bulunmaması, bir yandan bu eserin bünyesi ile alâkalı olduğu gibi, diğer yandan da bâzı motiflerin mevcut olmadığı meselesi, *Dîvân*'ın müellifini tayîn etmemizde ciddî şüpheye cevaz verecek nitelikte değildir.

Tekrâr sözün başına dönelim ve başlangıçta ifâde ettiğimiz önemli noktaları hatırlayalım. Demiştik ki : *Dîvân* adlı eser, her ne kadar kesinlikle İbn'ül-arabî'ye âitse de- bir ân için farzedelim ki, bu eserin kime âit olduğunu bilmiyoruz. Sonra da, bu eser acabâ İbn'ül-arabî'ye âit olabilir mi? diye soruyor ve bu soruyu cevaplamak üzere, *Dîvân*'daki binlerce beyit'i okuyup, konularına (: yani : *Futûhât*'daki motiflerin konularına) göre fişlemeğe başlıyoruz.

Netice ne oluyor? Netice, *tatbikât* sayfalarında gösterdiğimiz şekilde ortaya çıkıyor ve hadd-i zâtında İbn'ül-arabî'ye âit olduğunu bildiğimiz *Dîvân*'ın, *Futûhât motifleri* ile *mukâyese* edilmesi sâyesinde, gerçekten de İbn'ül-arabî'ye âit olduğunu, açık-seçik olarak görebiliyoruz. Demek ki, *metod*'umuz bizi aldatmıyor ve ayni metod, İbn'ül-arabî'ye izâfe edilen birçok eserlere uygulandığı takdirde, *Dîvân* üzerinde yapılan sınamadaki gibi, tatmin edecek sonuçlar verebilecek demektir.

Dîvân'da mevcut olmayan *Futûhât motifleri*'ne gelince : Bunlar gerçi *Dîvân*'da mevcut değildir ama, onun *başka eserler*'inde mutlakâ vardır. Bir eser, şâyet gerçekten İbn'ül-arabî'ye âitse, onda ancak *Futûhât motifleri*'ndeki misaller bulunabilir: Yâni, bunların hâricinde ve bu *motifleri nakz edecek* başka motifler bulmak kâbil değildir. Başka deyişle : Filânca eserde (msl. *Dîvân*'da), filanca motifler, ve başka bir eserde ise, *Dîvân*'da göze çarpmayan motifler bulunabilir. Bu, daha çok o eserin bünyesine göre değişen bir keyfiyettir.

Sonuç (ve bir bakıma *gâye*) şudur : *Dîvân* adlı şiirler kolleksiyonu üzerinde İbn'ül-arabî'nin ismi bulunmasaydı ve hattâ başka bir kimseye izâfe edilmiş olsaydı, biz yine de, -söz konusu *Futûhât motifleri* sâyesinde- bu eserin *İbn'ül-arabî*'ye âit olduğunu pekâlâ isbât edebilecektik.

Şimdi, bir önemli nokta üzerinde durmamız gerekiyor : Mâdem ki böyle bir *metod* (-ki, bildiğim kadarıyla Türk-İslam mütefekkirleri konusunda bu, *ilk defâ* deneniyor) sâyesinde *Dîvân*'ın authentik olduğunu görüyoruz. Şu halde *Futûhât motifleri*'ndeki *misâller*'in sayısı da, (*Dîvân*'dakilerin inzimamıyla), gittikçe artacak ve zenginleşecektir. Meselâ, *Dîvân* (s. 232)'da, müellifin yakın dostu olarak anılan *Yûsuf ibn Ebî İshâk*'ın ismine, (görebildiğim kadarıyla), *Futûhât*'da rastlamıyoruz. Ayni şekilde, *Dîvân* (s. 43) içinde, müellifin yakın dostu olarak anılan *Nûr İbn el-Reşîd*'in ismi, *Futûhât*'da söz konusu edilmiş değildir. Kezâ, *Dîvân* (s. 256-257) içinde isimleri geçen *İzzeddîn Abdüsselâm* ve bir de *Şemseddîn Şîrâzî* adlı fakîhler dahi, müellifin yakın dostları olarak tanıtılmakla berâber, ayni şahıslar *Futûhât*'da zikredilmiş değildir. Şu halde, bu gibi şahısların da ilâvesiyle, *Futûhât*'da, (İbn'ül-arabî'nin biyografisinden çevresindeki şahsiyetlerden söz ettiğimiz) *yirmiyedinci motif*'in örnekleri biraz daha zenginleşmiş oluyor. Ayni zenginlik, pek tabîî olarak, misâllerin niteliğine göre, diğer motifler için de imkân

dâhiline girmektedir. Şimdilik, *Dîvân* bahis konusu olduğu için, *Futûhât motifleri*'ne olan en büyük katkı, (İbn'ül-arabî'nin şâirliğinden bahs eden) *yirmidokuzuncu motif*'de görülmektedir. Demek ki, ona izâfe edilen başka bir kitap üzerinde uygulama'ya geçtiğimizde, *XXIX. Motif*'in sâdece *Futûhât*'daki örneklerini değil, fakat ayni zamanda, *Dîvân*'daki örnekleri (: şiirleri) dahi imdadımıza çağırmamız imkânı doğuyor.

Gâye nedir? diye sorulacak olsa, diyebiliriz ki, İbn'ül-arabî'ye, şimdiye kadar *birçok eserler* isnâd edilmiştir. Bâzı eserler de var ki, (-meselâ tarafımızdan, 1969 yılında metni yayınlanan *el-Bulga fil-hikme :* البلغة فى الحكمة adlı, *anonim* eser, bunlardan biridir-), onların üzerinde ne İbn'ül-arabî'nin, ne de başka bir kimsenin ismi yoktur. İşte, hangi guruptan olursa olsun, bir eserin İbn'ül-arabî'ye gerçekten izâfe edilip edilemeyeceğini ancak böyle bir usûl sâyesinde kararlaştırmak kabil olacaktır.

Diyelim ki, böyle zahmetlere girmeğe hâcet görülmüyor. Peki, hangi eserin *authentik* olduğunu tesbit etmeksizin, *İbn'ül-arabî'nin hayatı, eserleri ve felsefesi* konusunda bir araştırma (: monografi) yapmak mümkün olur mu? Şâyet, *authentik olmayan* eserlere dayanarak bir monografi ortaya koymağa çalışırsak, böyle bir eser sıhhatli sayılır mı? Hulâsa, İbn'ül-arabî'yi tedkik etmenin yolunu, bundan başka türlü düşünmek, her halde kâbil değildir. Artık, Tanrı izin verirse, gelecek cild içinde İbn'ül-arabî'nin diğer eserlerini, (-önce *Futûhat*'da anılanlardan başlamak üzere) ele alacağız.

İNDEKS - I

(ÖZ-İSİMLER)

A

Abâdân 24[62]

Abâdânî (Ebû Habîb Abdullâh el--) (m. IX. asır) 24[62]; 24[62] dn; 24[63]

Abbâsî (Ebû Vehb el-Fâzıl el--) 23[68] : Bağdâd'tan Endülüs'e kaçarak *Kurtuba* (Cordova) şehrine yerleşen ve orada öldükten sonra, Bâb Abbâs'a defn edilen bir hânedan mensûbudur. Ona, bir *şiir* isnâd ediliyor. Bu zâtın menkabelerini, İA. nin hocası *İbn Yeşkür*(*) anlatmaktadır. Ayr. bkz. MİA, 86 daki dn.

Abbâsî (Cemâleddîn Ebû Muh. Yûnus ibn Yahyâ ibn el-Huseyn el-Hâşimi el--) 27[71] : İA. nin *Mekke*'de tanıştığı yakın dostlarından biridir. (→ *Kassâr*)

Abbâsîler (→ Nâsır li-Dînillâh), (→ Mustadî)

Abbâsî Veziri (?) 27[191] : *Nâsır li-Dînillâh*(*) zamânında yaşamış bir vezir, fakat ismi verilmiyor.

Abdülazîz (Ebû Muh.--) 28[27] : Onun mahallinde(?), *Tunus*'tayken, İA. nin *İnşâ el-Devâir*(*) adlı eserini yazmağa başlaması.

Abdülaziz 10[13] : Allah tarafından İA. ye verilen isimlerden biri (→ *İbn'el-Arabî*)

Abdülcâmi (Abd el-Câmi) 30[389] dn. (*Kutb*'a verilen isim).

Abdülcebbâr el-Zeki 28[3] (→ *Zeki)*

Abdülhak (Ebû Muh.—) *Fut.*, 1/679 (29-30) : İA.nin hadis hocası.

Abdülhalîm (→ *Imâdî)*

Abdülkâdir Fut., 3/19 (7-9) : Şam şehrinde, *İbn Revâha Medresesi*'nde, İA. nin tanımış olduğu bir sûfi (bkz. MİA, 168). Bu medresenin sâhibi (= başkanı) olan *İbn Revâha*(*)'nın, İA. ye anlattığına göre, *Abdülkâdir,* henüz ana rahmindeyken, annesi *aksırmış* ve o da ana rahminden, «*çok yaşa*» diye seslenmiş. Bu seslenişi, orada bulunanların hepsi de işitmiş.

Abdülkâdir el-Gîlânî 27[167], 27[168] (→ *Cîlî*)

Abdülkerim (→ *İbn Vahşî)*

Abdullah 30[388], 30[389] *(Kutb*'un ismidir)

Abdullâh (→ İbn Abbâs)

Abdullâh (→ Kattân)

Abdullâh (→ İbn Tahmest)

Abdullah (→ İbn Sellûl)

Abdullâh Fut., 2/55 (14-15) : İA. nin dostlarından biri olup, onu, *İbn Sevdekîn*(*) ile biraraya getiriyor. Bu zâtın, *Habeşî*(*) olması, kuvvetle muhtemeldir.

Abdullah ibn Abdülazîz el-Umerî Fut., 4/589 (21-29)

Abdullâh Bedr el-Hâdim 28[19] (→ Habeşî)

Abdullâh el-Hâdim 27[55] (→ Habeşî)

Abdullâh el-Habeşî 7[11] (→ Habeşî)

Abdullâh ibn Ömer Fut., 1/625 (12); 1/483 (13) veyâ sâdece *İbn Ömer*(*) olarak : *Fut.*, 1/476 (33)

Abdullâh ibn Mes'ud Fut., 1/464 (37)

Abdullâh ibn Ziyâd ibn Sem'ân Fut., 1/459 **(8 vd.)**

Abdülmecid (→ İbn Abdûn)
Abdülmecid ibn Seleme 27[24], 27[150] (→ İbn Seleme)
Abdülmelik 28[72], 30[388], 30[389] (*Kutb*'un solundaki *imam*'a verilen isim) (→ Kutb) (→ Abd Rabbihi) (→ Abdurrab) (→ imam)
Abdülmelik ibn Mervân (halife) *Fut.*, 1/540 (37)-541 (1 vd.); ayr. 4/588 (26 vd.)
Abd Menâf 9[4]
Abd Rabbihi 28[72], 30[388], 30[389] (*Kutb*'un sağındaki *imam*'a verilen isim (→ Abdülmelik)
Abdürrab 30[388], 30[389] (*Kutb*'un sağındaki imâm'a verilen isim (→ Abdülmelik)
Abdurrahmân (Şeyh - -) 6[7] : Bu zâtın oğlu *Zeyneddîn Abdullah*(*), İA. nin bir dostudur.
Abdurrahmân (→ Fâzâzî)
Abdullah ibn Muhammed 27[9] (İA. nin amcasıdır)
Abdullâh (→ Zeyneddin)
Abdürrezzâk (Şeyh —) 27[122], 27[152]: *Ebû Medyen*(*)'in çevresindeki sûfilerden biridir. *Mevrûrî*(*), bu zâttan İA. ye bahsetmektedir.
Abdüsselâm (→ İbn Sa'diye)
Abdüsselâm (→ İbn Birricân)
Abdülvehhâb (→ İskenderî)
Âbidî (Burhâneddin İsmâil ibn Muh. el- -) *Fut.*, 3/54 (28-37)-55 (1-2) : İA. nin, Haleb'te tanıştığı bir sûfi. Gerek bu zât ve gerekse *Muazzamî*(*) adlı dostu, İbrâhim ibn Süleymân el-*Darir*(*)'in, *Cinn*'lerle ilgili bir fıkrasını, İA.ye anlatıyor. (→ Darir)
Abû (→ Ebû)
Acâib el-Arz (Kit. fî —) 28[103] (İA.nin bir eseridir)
Acem (ler ve lisanı)
(Arap olmayan milletler)
Acîn 15[12] : Mısır'da bir yer. Nil nehri kıyılarında olduğu anlaşılıyor.
Adem (Hz. —) 4[49], 5[18], 5[28], 12[2], 12[3], 12[4] 12[7], 13[14], 23[56], 23[60], 27[1] dn, 28[12], 28[86], 30[259], 30[278], 30[306]*, 30[332], 30[378], 30[390], 30[431]*
Adeviye (→ Râbia)
Addîs (? Uddeys) Câmii 15[16] (İşbiliyede bir câmi)
Adiyy ibn Hâtem Fut., 2/335 (1-4)
Ahlâk (Ris. el —) 27[46], 28[1], 28[1]* (İA. nin, bir arkadaşına veyâ *Fahreddîn Râzî*(*)'ye hitaben yazdığı bir eseri)
Agadir (Akâdir) 17[10] (Fas'ta bir şehir)
Ahlâtî (Tâceddin el - -) 24[6] : İA. nin bir arkadaşı
Ahmed (→ İbn Affâf)
Ahmed (→ İbn el-Erîsî)
Ahmed ibn Seleme 24[82] (→ İbn Seleme)
Ahmed ibn Hanbel 9[10]
Ahmed ibn Ali (→ Bûnî)
Ahmed ibn Alî (→ Kastalânî)
Ahmed ibn el-Assâd (→ Harirî)
Ahmed ibn Muhammed (→ Arabî)
Ahmed ibn Mühezzibeddîn (→ Cüveynî)
Ahmed ibn Yahyâ (→ Cellâ)
Ahnef ibn Kays Fut., 4/596 (3 vd.)
Ahtal (el — 23[77], 29[123] dn: Emevi devrine mensup bir ünlü şâir (m. 640-710)
Âişe (Hz —) 4[11], 30[142]; ayr. *Fut.*, 2/519 (29); 2/385 (29 vd.)
Akra ibn Habis (el —) *Fut.*, 2/316 (31); 2/295 (15); 3/20 (31)
Akâdir (→ Agadir)
Akreb (burç) 30[284]
Algeciras (→ Ceziret el-Hadrâ)
Ali el-Rizâ 23[74] (Hz. Ali'nin torunlarından). Ona isnâd edilen şiir, ayni zamanda *Zeyn el-Âbidîn*(*)'e de izâfe edilmektedir.
Ali el-Mütevekkil 8[3]
Ali ibn-Cehm (→ İbn el-Cehm)
Ali ibn Ebî Tâlib (m. 598-661) 23[58], 23[78], 30[262], 30[268]; ayr. *Fut.*, 4/516 (17-18): Tek beyitten ibaret şiir: Ona izîfe olunan dört beyitlik şiir, üç defa tekrarlanmaktadır. Bunlardan ikisinde, *Kayrevânî*(*) nisbesi kullanılıyor. Bu şiir, ayni zamanda,

Kassâr(*) tarafından da rivâyet edilmektedir.
Âli ibn Abdullâh (→ Fürreyânî)
Ali ibn Abdullâh (→ İbn Câmi)
Ali ibn Meymûn (→ Kastalânî)
Ali ibn Muhammed 15[8], 17[5], 27[2], 27[3], 27[4], 27[5]* (İA. nin babası)
Almeria (→ Meriye)
Ammâr ibn Râhib Fut., 4/603 (35-37) : *Miskinet el-Tafâviye*(*)'yi *rûyâ*'sında görmüş.
Amr ibn el-Âs Fut., 4/607 (13-15)
Amr ibn Hübeyre Fut., 4/589 (3-9)
Amr ibn Luhayy Fut., 2/234 (30)
Amr ibn Osmân (→ Mekkî)
Allâhümme salli alâ Muhammed : Endülüs'te bir *Demirci*'nin lakabı (→ Haddâd)
Ankâ kuşu 28[7] : İsmi var, cismi yok, efsânevî bir kuş (=*madde, heyûlâ* manâsında kullanılıyor)
Ankâ'u Muğrib (Kit. - -) 28[3], 28[4], 28[5], 28[6] : İA.nin meşhur eserlerinden biri : Kitabın tam ismi ve bu esere, arkadaşlarından *Abdülcebbâr el-Zekî*(*)'nin vakıf olması; burada *ilâhî isimler*'in ele alınması; *Safiye*(*)'yi harekete getiren ve *Hz. Muhammed*'in teeddüp ettiği *ilâhî isim*'den bahsetmesi; *Hz. İsâ*(*) ile *Mehdi*(*)'den burada söz edilmesi gibi konuları ihtivâ ediyor.
Anadolu şehirleri (Bilâd el-Rûm) 15[1]
Antakya 27[94], 29[43]
Antere ibn Şeddâd (öl. m. 600) 23[65] (Câhiliye şairlerinden biri).
Arap(lar ve lisanı) 4[71], 21[1], 21[2], 21[3], 21[5]*, 21[6], 21[7], 21[8]; ayr. s. 176 dn.
Arabî (Ebul-Velîd Ahmed ibn Muhammed ⟨ibn⟩ el- -) 27[48]: İA. nin, *İşbiliye* şehrinde hadîs dinlediği fakîh'lerden biri. (İhtimâl ki amcası)
A'rec (Ebû Hâzim el- -)
Argu Kalesi 22[15], 27[45]: *Endülüs*'te bir kalenin ismi olup, İA. nin şâhit olduğu bir savaşta, h. 591 (m. 1194-95) yılında, *Muvahhidîler* ordusu tarafından ele geçirilmesi.
Arz el-harîr 27[141] : *Mısır*'da bir yer.
Asbahân (→ İsfahân)
Asbahânî (→ İsfahânî) (→ Bezzâr)
Asfâc (Asdvâz=Allah) 4[71], 21[1]
Âsiye 27[11]***; ayr. *Fut.*, 1/264 (35) : *Firavun*'un zevcesi.
Aşkar (Ebul-Abbâs el- -) *Fut.*, 1/178 (20 : Kelâmcılardan biri.
Antikçağ felsefesi 30[279] dn.**
Avânî (→ Evânî)
Avâniye (el—) 27[184]
Ayas 17[17]
Ayn el-Cebel 5[13], 27[50], 27[54]
Ayn el-Hayl (Cebel?) 5[13], 27[50], 27[54] Fas'ta bir yerin ismi.

B

Bâb Abbâs 23[82] Endülüs'te bir yer.
Bâb el-Ecyâd 27[75], 27[83] : Mekke'de bir yer.
Bâb el-Harûre 27[75], 27[83] : Mekke'de bir yer.
Bagavî (el—) *Fut.*, 4/589 (35-36)
Bâga 27[59] : Gırnata'da bir yer.
Bâgî (→ Şekkâr)
Bağdâd 6[14], 15[12], 23[82], 24[107], 24[110], 24[116], 27[92], 27[93], 27[168]*, 27[163]
Bağdadî (→ Temâşekî) (→ İbn el-Şiblî)
Bağdâdî (Ebul-Bedr el-Temâşekî el—) 27[163]
Bahâeddîn el-Kebîr 6[7] (→ İbn Şeddâd)
Bahr el-muhît (→ Okyânus)
Bakıllânî (Ebû Bekr el—) : *Fut.*, 3/343 (1 vd); *Fut.*, 3/535 (17)
Baklî (Rûzbihân el—) 24[103]
Bal'am (→ Bel'am)
Basrî (→ Hasan el-Basrî)
Batalyûsî (İbn el-Sîd el—) 23[105] : Endülüslü gramer bilgini (m. 1052-1122). Ayr. *Fut.*, 2/399 (10)
Bâyezid el-Bistâmî 23[98], 23[99] (→ Bistâmi)
Bazzâr (→ Bezzâr)

Bedreddin Kalesi 27[190] (→ Kal'atu Bedreddin)

Bedr el-Hâdim (→ Habeşî)

Behâr (el—) 27[133]: İA. nin Mekke'de görüştüğü bir sûfi.

Bekke 8[2] : Tunus'ta bir yer.

Bel'am ibn Bâûrâ : Fut., 2/333 (36)

Belkîs : Fut., 2/535 (21)

Belyâ ibn Malkân 8[1]; ayr. Fut., 3/375 1-3) (→ Hızır)

Benû Dâbbe'ye mensup bir şair'den aktarılan *şiir* (: iki beyit) 23[8]

Berbâ 24[95] (Mısır)

Berberî (Sâlih el—) 27[104], 27[109], 27[159], 27[160], 28[15] : İA. nin İşbiliye'de tanıdığı sûfi : *Melâmî* meşrep ve kerâmet sâhibiydi. Saygıyla andığı bu sûfi ile uzun süre berâber bulunmuş ve ondan faydalanmıştır. Kırk yıl seyâhat ettikten sonra, İşbiliye'deki *Mescid el-Rûtend*(*) içinde, kırk yıl *süren inzivâ*'ya çekilmiştir. Ayr. bkz. MİA, s. 102

Beyhakî (el—) : *Fut.,* 3/197 (1-3 vd.) Onun, *Kitâb el-Edeb* adlı eserinde, Bâb el-mü'min faslında tahric (tesbit) ettiği bir hadîse göre: Hz. Peygamber dedi ki: —Benim ümmetim, rahmete nâil olmuştur. Âhırette onlara azap yoktur. Allâhın onlara dünyâdaki azabı: zelzeleler, katl ve belâ'dır.

Beyt el-Makdis 12[2]

Beyt el-Mâmûr (el—). 12[2], 12[11], 30[867]

Beytullâh (Kâbe) 6[12]

Bezzâr (Ömer el—) 27[164]: İA. nın dostu.

Bezzâr (el-Mekkî = Mekineddin Ebû Şucâ Zâhir ibn Rüstem el-Isfahânî el—) 27[91], 27[169], 27[170], 27[171], 27[172]:

Bâzen de *el-Mekki* yerine *Mekineddin* lakabıyla anılan bu zât, İA. nin, Mekke'deyken, h. 604 (m. 1208) yılı ve dolaylarında, kendisinden hadîs dinlediği dost ve hocalarından biridir. Mekke'de, *Makâm-ı İbrâhîm* imâmıydı. El-Bezzâr ismi, sâdece bir defa (27[171]) zikrediliyor. Ayni şekilde *Mekineddin* lakabı sâdece bir defâ (27[91] = 27[171]) anılmaktadır.

Bezzâr (Ömer el—): 27[164]: İA. nin dostlarından biri olup, *Temâşekî* (*) ile birlikte anılmaktadır. Bu ikisi, *İbn el-Şiblî* (*) nin hâlini, İA. ye anlatıyorlar.

Bezzâz (Ebû Bekr el—): *Fut.,* 2/210 (6-7): *Müsned* sâhibi bir muhaddis'tir. (m. 873-965). krş. Brockl. GAL, Suppl. I/274.

Bicâî (Meryem bint Muh. ibn Abdûn ibn Abdurrahmân el—) 27[14]* dn. Bir sûfi kadın olup, tasavvufa girişiyle ilgili *rûyâ*'sını, İA. ye anlatıyor. Bu zâhid kadın, herhalde bir «Emîr âilesi» olan *İbn Abdûn* (*)'un kızlarındandır. Bu âilenin *Abdülmecid*(*) ve *Abdullah*(*) isimli ferdleri de, İA. nin tanıdıkları arasındadır.

Bicâî (Ebul-Kâsım el—) 27[161] İA. nin Merrakeş'te tanıdığı sûfîlerden biridir. *Gazzâl*(*) (=Ebû Abdullâh)'in, *İbn el-Arîf*(*)'le ilgili vak'asını, İA. ye anlatıyor. Bu olay (=kerâmet) için *Sanhâcî*(*) maddesine bakınız.

Bicâî (Ebû Zekeriyâ el—) : İA. nin *Ma'arra'lı* dostlarındandır : *Muhaddes* (Allahın hitâb ettiği) kimselerden biriymiş. *Deyr el-Bakara* (veyâ : Deyr el-Makbara)'da, *Zâviyetu Ömer ibn Abdülaziz*'de bulunuyordu: *Fut.,* 2/23 (-). *Maarra*'da bulunması hakkında bkz. *Fut.,* 2/703 (37). Buradaki ifâdenin alt ve üst tarafına bakılacak olursa, tıbkı *Kadîb el-Bân*(*) ve *İbn Muhalled*(*) gibi sûfilere geldiği şekilde, bu şeyhe de, -bir kâğıt üzerine yazılmış olarak-, *yazılı vahy* gelirmiş. İsmi geçenler, uyandıklarında, bunu yanlarında bulurlarmış.

Bicâye 16[3], 27[122] : Kuzey Afrikada bir şehir (= Baja)

Bîderânî → Sedrânî

Bilâl ibn ebî Bürde : Fut., 4/587 (10—)

Bilâl el-Habeşî 23[7•] : İlk müslümanlardan biri ve ayni zamanda ilk müezzin (m. ? - 641) : Ona veyâ Hz. *Ebû Bekr*(*)'e izâfe olunan bir şiir (tek beyit).

Bîmaristan-ı Sencâr 15[13]

Bint el-Tâc (→ Fâtıma)

Bint ibn el-Müsennâ (→ Fâtıma)

Bint Muh. ibn Abdûn (→ Bicâî)

Bistâmî (Ebu Yezîd=Bâyezid el-—) (m. ? - 874) : 23[98], 23[99], ayr. [24[7] → 24[38]]; ayr. 27[67], 27[104], 27[124]. Ona izâfe edilen şiir, ve menkabeler. Annesine olan sadâkat ve hizmeti. Bâzı sözlerin, defalarca tekrarlanması ve bir defaya mahsûs olmak üzere, tam isminin : *Ebû Yezid Îsâ ibn Sarûşân el-Bistamî* olarak (24[32]) zikredilmesi. Futuhat'da vârid olan bu fragmentlerin hulâsa edilmesi faydalı olacaktır :

23[98]: Ona isnâd edilen *şiir*

23[99]: Ona isnâd edilen *şiir*

24[7] : Sâdece isminin zikredildiği yerler

24[8] : Annesine olan sevgi ve sadâkatı

24[9] : Maddî şeyler, ârifler için önemli değildir.

24[1•]: İrâde etmemeği irâde etmek

24[11]: Allahı aramak üzere *Bistâm'*dan yola çıkması

24[12]: Zillet ve iftikâr ile Allaha yaklaşmak (ayr. 24[18] ve 27[67])

24[14]: İlâhi aşk sebebiyle, göz yaşlarının, veyâ kan'ının akması

24[15]: Gösteriş için ibâdet'ten kaçındığı için, değişik mescidlerde namaz kılması.

24[16] ve 24[17]: *Ricâl-i ârâf*'tan olup hiçbir beşerî sıfat'ının bulunmadığını söylemesi.

24[18] (ayr. 24[19], 24[20]): *Keyfe asbahte* (nasıl sabahladın)? diye sorulunca, benim hiç bir sıfat'ım yoktur cevâbını vermesi.

24[21] ve 24[22]: Kazandığı bir ilâhî sıfat sebebiyle, ona bakan bir şahsın, derhal ölüvermesi.

24[23]: *En'Allah* (Ben Tanrıyım) demesi.

24[24]: Kur'ana olan saygı ve sevgisi (ayr. 24[25], 24[26], 24[27]).

24[28]: Ârif (=sûfi), isyân eder mi? sorusuna cevabı

24[29]: Kendi bilgiler'ini, ölümsüz Tanrı'dan alması

24[3•]: *İsm-i âzam*, Allahın bütün isimleridir. Çünkü Onun *ism-i asgar*'ı yoktur.

24[31]: Semâ (musiki ve raks)'dan hoşlanmazdı.

24[32]: Bir zaman güldüm, bir zaman ağladım fakat bugün...

24[33]: Sûfilerin duâsı makbuldur.

24[35]: Kerâmetleri küçümserdi

24[36]: Kıble yönüne tüküren sûfiyi eleştirmesi

24[37]: Ölmüş karıncayı dirilterek gösterdiği *kerâmet*

24[38]: Bir *emir*'in isyân edeceğini, önceden îmâ etmek sûretiyle gösterdiği *kerâmet*.

24[39]: Futuhat'da ona dair çeşitli referanslar.

27[104]: Melamilik makamında bulunması.

Bişr el-Hâris el-Hâfî (m. 767-841) Eski sûfilerden biri : s. 79 dn.* 24[101]

Brahman 4[12]

Buhârâ Valisi (?) 17[16] : İsmi verilmeyen ve «zâlim» olarak tanıtılan bu vâli, aç ve susuz bir köpeğe merhamet göstermek sûretiyle, Allahın mağfiretine nâil olması.

mevki adı. İA. burada, h. 593 (m. 810-869) : 9[10], 27[71], ayr. Fut., 1/592 (21 vd); 1/223 ( ); 1/477 (13); 1/518 (16-18); 1/604 (34 vd); 1/

607 (2vd); 1/608 (32 vd); 1/639 (20); 1/652 (30 vd.); 1/664 (18 vd); 1/668 (2); 1/675 (33); 1/684 (4 vd); 1/696 (2 vd); 1/775 (17 vd) ayr. birçok defalar.

Burhâneddîn İsmâil (→ Âbidî)

Burâk 12[2]

Burzî (Takıyeddin Abdurrahmân ibn Âb el —) 27[141] dn. (→ Kastalânî)

Burz 27[141]

Bustân ibn Hayevân 27[51] : Fas'ta bir mevki adı. İA. burada, h. 593 (m. 1196-97) yılında, *Eşell el-Yed* lakabıyla tanınan *Kabâilî*(*) ile görüşmüştür.

Busurât 6[15] : Bağdad dolaylarında(?), İA.nin, *İbn Cûdî* (*) isimli arkadaşının ikâmet ettiği yer.

Büstî (Ebû Abdullâh el —) ve eseri : *Fut.*, 2/646 (23-24)

Bühlûl el-Mecnûn 23[88]

C

Câbir ibn Eyyûb (→ Hadramî)

Câbir ibn Abdullah : Fut., 4/300 (15)

Câmi el-Addîs (? Uddeys) 15[16] : İşbiliye'de bir câmi (→ Addîs)

Câmi'u Dımaşk 9[3]

Câmi el-Kebir 9[9]: İşbiliye'de Ulu Câmi.

Câmi Tûnus 15[15] : Tunus Camii

Câriye Itâb el-Kâtib 23[115]

Cebel Kaf (= Kaf Dağı) : İsmi var, cismi yok bir dağ. Kur'an ve Hadîs'te mezkûr değil. İA. nin, *Ebû Medyen* (*)den söz ettiği anektodlar dolayısıyla anılmaktadır. Ayrıca bkz. 16[3], 16[4], 27[30] ve *Ankâ* mad.

Cebrâil (= Cibrîl) : Vahy meleği : 4[84], 7[1], 12[2], 30[262] ve ayr. s. 55 ve s. 101.

Cedâvil ved-Devâir (Kit. el —) İA. nin eserlerinden biridir : 28[26]*. Kitabın tam ismi ve tafsilât için bkz. *İnşâ* mad.

Cellâ (Yûsuf el-Megâvirî el —) 27[154] ve 27[154]*. İA. nin tanıdığı şeyh'lerden biridir. Düşman ülkesinde yedi yıl seyahat etmiştir. Çok göz yaşı döken, açlık çeken ve İA. ile birlikte seyâhat eden bu şeyhle, *Selâvî*(*) ile tanıştığı sıralarda sohbet ediyordu.

Cellâ (Ahmed ibn Yahyâ el —) : Eski sûfilerden biri. Bkz. s. 128 dn*.

Cemâleddin (→ Kassâr)

Cem'u vet-Tafsîl (Kit. el —) : İA. nin eserlerinden biridir : 28[8], 28[9], 28[10]. Bunun diğer ismi : *Tefsîr el-Kur'ân*(*)'dır [28[8] → 28[14]

Cerirî (? = Harirî : Ebul-Abbâs el —) 27[90] (→ Harîrî)

Ceuta (→ Sebte)

Cerrâh (→ Kettânî)

Cevherî'den bir fıkra : Rûyâ'nın madde âleminde gerçekleşmesi : 15[12]

Cezerî (Ali ibn el-Hattâb el —) Cezîre'li bir sûfî : *Rûyâ*'sında Allahı görüp konuşmuş. Bu olayı, *İbn el-Nahhâs*(*) diye mârûf olan el-İmâd Abdullah ibn el-Hasan, bizzat İA. ye anlatmaktadır : *Fut.*, 4/579 (10-17).

Ceziret el-hadrâ (el—) Endülüs'te *Algeciras* kasabası: 27[38], 28[16]. Berberîler'in şehri olan *Sebte* (Ceuta)'nin karşısında, *Şezûne* (*) ile hemhudûd. Surları, deniz kıyısında fakat, gerçekte bir «ada» olmayıp, «yarım-ada»dır. *Kurtuba*'ya 55 mil mesâfededir. (bkz. Yâkût, *Mûcem el-büldân*, 2/136). İA., h. 589 (m. 1193) yılında burada bulunmuştur. Ayr. bkz. *MİA*, 103 ve dn. 184.

Ceziretu Tarîf (Tarif Adası) 27[40] ve 27[161]

Cezîrî (→ İbn Tarîf)

Cidde (Hicâz'ın sâhil şehri) 15[10]

Cîlî (→ İbn Meserre)

Cîlî (= Gîlânî : Abdülkâdir el—) (m. 1077-1166) : *Kâdiriye tarikatı*'nın sâhibi olup, İA.nin doğduğu (m. 1165) yıldan bir sene sonra vefât etmiştir. *Evânî*(*)'nin dostuydu. Kendi zamanında *kutb*(*) olarak biliniyordu. Tasarruf sâhibiydi.

Bağdad'ta yaşamıştı ve birçok menkabeleri vardı. *Sıdk*(*) sâhibiydi. *İbn el-Şiblî*(*)'ye hocalık etmiş ve kendi zamanının efendisi olmuştu. *Şath*(*) sâhibiydi [24[105] den 24[112] ye kadar]. Ayr. 24[116], 27[104], 27[167], 27[168], 27[169]

Cordova (→ Kurtuba)

Cürhümî'den nakledilen bir şiir: 23[118]

Cüneyd el-Bağdâdî (el—) (ölm. m. 910) Ünlü sûfilerdendir. *Tevhîd* konusunda sorulan suâllere, her seferinde ayrı cevap verirdi. *Mârifet* ve *ârif* konusunda, *levn'ül-mâ, levnü inâihi* (Suyun rengi, kabın rengidir) diyordu. Kendisi bu mertebeye, ancak otuz yıl *ibâdet* ederek ulaşmıştı. Diyordu ki, *zındıklık töhmeti*'ne katlanmadıkça, *hakikat*'a ulaşmak kâbil değildir (24[55]). *Kur'ân* ve *Hadîs*'ten bilgi alıyordu. İA, bir ara *Musul*'de (h. 601=m. 1204-1205) yılında bulunduğu sırada, hocası *Mukrî*(*) (= İbn Şeddâd)den rivâyetle, *Cüneyd* ile bir *Râhib* arasında, *Sinâ Dağı*'nda geçen konuşmadan sonra, râhibin müslüman olduğunu aktarmaktadır: 24[51], 24[52], 24[53], 24[54], 24[55], 24[56] ve 27[89].

Cüveynî (Kadı Şemseddin Ahmed ibn Mühezzibüddîn Halil el—) : İA. nin dostlarından biri olup, o sıralarda *Şâm* kadısıydı. Görülen bir *rûyâ* aktarılmaktadır : *Fut.*, 3/562 (21-24)

Cüveynî (Ebûl-Maâlî el—) Gazzâlî'nin hocası olup, *İmâm el-Haremeyn* unvanıyla mârûftur : *Fut.*, 2/321 (18-19); *Fut.*, 4/649 (37).

D

Dakkâk (→ Dekkâk)

Dârekutnî (Ebul-Hasan el—) : *Fut.*, 1/518 (14 ve 26) 1/592 (34), 1/593 (9); 1/595 (29 ve 35); 1/596 (23) 1/652 (32); 1/672 (13) ve daha birçok defâlar. (→ *Abdülkâdir* Gilâni)

Dammâm ibn Sa'lebe el-Ca'dî : Fut., 1/519 (14)

Darîr (Ebur'-Rebî el-Mâlıkî el—) 27[161]*, 27[177] dn (→ Mâlıkî)

Darîr (Ebul-Abbâs İbn el-Arîf el-Sanhâcî el—) (→ Sanhacî)

Darîr (İbrahîm ibn Süleyman el—) : İA. nin *Haleb*'te tanıştığı bir şahıs olup, *Hâbûr* yörelerinde, *Deyr el-Rummân*(?)'da, (Haleb'te?), İA. nin evinde, şunları anlatıyor : Sözüne inanılır bir *oduncu* (*), dağ başında bir *yılan* (*) öldürmüş. Oranın halkı ise : — Sen bizim amcamızın oğlunu öldürdün diyerek, onu kendi başkanlarının huzûruna götürmüşler. Başkan ise, onu serbest bırakıyor. Bu başkan, gerçekte bir *cinn*(*) imiş. Bu fıkra ayni zamanda *Muazzamî*(*) ve bir de *Âbidî*(*) tarafından, İA. ye anlatılmaktadır : *Fut.*, 3/54 (28-37)-55 (1-2).

Deccâl 2[2], 8[4]

Dehhân (Ebul-Abbâs el—) : İA. nin Fas'ta tanıştığı sûfîlerden biri olup, *Dekkâk*(*) ile birlikte anılmaktadır : *Fut.*, 2/629 (22); ayr. MİA, s. 125 ve dn. 263.

Dekkâk (Ebul-Abbâs veyâ Ebû Abdullâh el—) : İA. nın *Fas*'ta tanıştığı bir şeyh. Künyesi, iki şekilde gösteriliyor. Hiç kimseyi gıybet etmeyen (= çekiştirmeyen) ve kendi huzurunda bir kimsenin gıybet edilmesine müsâade etmeyen bir kimseydi: *Fut.*, 2/13 (21-22) ayr. 4/556 (24-25. *Cem'* konusunda bir görüş (nazariye) sâhibiydi: *Fut.*, 2/573 (4-5). İA. nin, bu zât hakkında bir telâkkisi vardır: *Fut.*, 2/573 (11-12). Aslen Mağrib'teki *Selâ* (*) şehrine mensûp olan ve (belirtildiği gibi),*gıybet*'den kaçınan bu şeyh, «... Ebû Bekr el-Sıddîk'ten sonra,

benim gibisi yoktur ...» diyordu. İA. nin hocalarından *Temîmî*(*), *Kitâb el-Müstefâd* adlı eserinde, bu zâta dâir olan menkabeleri toplamıştır: *Fut.*, 4/556 (24-31). Ayr. MİA, 125 ve dn. 263.

Dekkâk (Ebû Ali el—) : Eski sûfilerden biri: 24[99]

Dekkâk (Ebûl-Hasan el—) : *Ebû Medyen* (*)'in bir arkadaşı : *Fut.*, 4/588 (5-9)

Delâil el-Nübüvve (Kit. —) : (→ Ebû Nuaym el-Hâfız)

Demirci (→ Haddâd)

Denbelî (Süleymân el—) : İA. nin dostlarından olan bir süfî. Bu zât, elli yıldan beri, kalbinde bir kötülük hissi taşımamıştı : *Fut.*, 4/37 (7-10) İA, *bast* (*) konusunda onun fikrini öğrenmişti : *Fut.*, 4/68 27-31). *Şâm Câmii* (Câmiu Dimaşk)'nde *Devlakî Maksûresi*'nin *Hz. Âişe Zâviyesi*'nde, kendisi İA. ye şunları söylüyor : — Yirmi yıldan fazla zaman oldu ki nefsim, bana günah'tan hiç bahsetmedi: *Fut.*, 4/543 (30-32; ayr. MİA, 165-166 ve dn. 445-447.

Dendere 24[95] : Mısır'da, Nil nehri kıyısında

Derecât el-tâibîn (Kit. —) (→ İbn Yeşkür)

Deymûr (kalesi) 27[190] (→ Melik Zâhir)

Deyr el-Bekara (? Makbara) (→ Bicâî)

Deyr el-Rummân (? Rammân (→ Darir)

Di'bilî (→ Denbelî : Süleymân el—)

Di'bîlî (Ebû Mûsâ el—). 24[25], 24[33]: *Bâyezîd el-Bistâmî*(*)'nin arkadaşlarından biri.

Dicle nehri 27[163]

Dihyet el-Kelbî 30[255]; ayr. s. 55 ve s. 71 dn.

Dilenci : İsmi verilmeyen, nüktedân bir dilenci, *sadaka* vermekte *cimrilik* gösteren bir adamla alay ediyor ve İA, bu olaya, *Müdevvir*(*) adlı bir sûfî arkadaşıyla birlikte şâhit oluyor : 19[1] [Fut. 1/617 (21-26)]. Bu hâdise, *Fut.*, 4/52 (8-12)'de tekrarlanmaktadır.

Dîneverî (Mîmşâd el—) s. 85 dn.

Divân (= Divân'u Tercümân el-Eşvâk) İA. nin şiir kolleksiyonu olan bir kitabı : 28[92]; ayr. s. 342; 29[14]

Dürret el-fâhire (Kit. el—) : İA. nin eserlerinden biri. Burada, hocalarından bahsetmektedir: 27[109], 28[15], 28[16]; ayr. s. 348.

E

Eb'ul-Abbâs 6[15] (→ İbn Cûdî)

Eb'ul-Abbâs (→ Dehhan), (→ Dekkâk), (→ Hassâr), (→ Haşşâb), (→ Harîrî), (→ Darir), (→ İbn Mikdâm), (→ İbn el-Münzir), (→ Kastalânî), (→ Nahşebî), (→ Ureynî)

Eb'ul-Abbâs 23[108] : Bu künye ile anılan ve kimliği kesinlikle belli edilmeyen birinden aktarılan şiir.

Eb'ul-Abbas ibn el-Arîf el-Sanhâcî : 23[107] (→ Sanhâcî)

Ebû Abdullâh 27[145] (İA. nin künyesi)

Ebû Abdullâh : Çeşitli kimselerin künyesi: (→ İbn Cübeyr), (→ İbn Dekkâk), (→ İbn el-Hevârî), (→ Hucrî), (→ Gazzâl), (→ İbn İyşûn), (→ İbn el-Mücâhid), (→ İbn Rızzîk), (→ Kettânî), (→ Kadîb'ül-Bân)

Ebû Ahmed (→ İbn Sîdebûn)

Eb'ul-Alâ' (→ İbn Zühr)

Ebû Ali (→ Dekkâk)

Ebul-Atâhiye (ünlü şâir : 748-826) 23[56], 23[88], 23[89], 23[90], 23[91], 23[92], 23[93].

Ebul-Bedr : 27[164], 27[166], 27[167], 27[168] (→ Temâşekî)

Ebû Bekr (Hz.—) 23[70], 24[1], 27[104], 28[7], 30[389]; ayr. *Fut.*, 1/122 (ismi birkaç defâ anılıyor. *Fut.*, 2/503 (19).

Ebû Bekr 18[3] (→ İbn el-Sâig

Ebû Câfer Ömer (→ İbn Abdülmecid)
Ebû Cehl : Fut., 2/374 (23)
Ebû Dâvûd (Ünlü muhaddis) : *Fut.*, 1/477 (29); 1/518 (9); 1/529 (19-20); 1/593 (20); 1/594 (30 vd); 1/596 (35); 1/597 (1 ve 16); 1/608 (7-8); 1/639 (21); 1/652 (31); 1/664 (22); 1/667 (6); 1/679 (3 vd.); 1/683 (36); 1/692 (18) ve daha birçok defalar.
Ebû Decâne : Fut., 1/594 (8); 4/85 (21).
Ebû el-Derdâ : Fut., 2/210 (9)
Eb'ul-Edyân (→ İbn el-Üstâz)
Ebû Eyyûb el-Ensârî : Fut., 1/517 (37) 3/293 (18); 3/543 (10 vd.). vs.
Eu'ul-Feth el-Müneccim : 27[21], 27[186] : *Salahaddin Eyyûbi* zamanında yaşamış (h. 581/m. 1185) bir astronom (?).
Eb'ul-Haccâc (→ Gılîrî)
Eb'ul-Hakem (→ İbn Biricân); (→ İbn el-Serrâc)
Ebû Hâmid 30[135] (→ Gazzâlî)
Ebû Hanife (Nu'mân ibn Sâbit) *Fut.*, 1/747 (12) ve birçok defâlar.
Eb'ul-Hasen (→ İşbilî), (→ İbn el-Sâig); (→ İbn Eb'il-Feth).
Eb'ul-Hasen (Şeyh—) (?) : İA. nin sâdece bu şekilde iki defâ andığı bir şeyh : *Sebte* Şehrinde tanışmış ve bir hocadan belraberce hadis dinlemişler; aslında *Kelamcı* imiş : 27[36] ve *Fut.*, 2/321 (18-19).
Ebû Hâzim (→ A'rec)
Ebû İbrâhîm (→ İbn Ya'mûn)
Ebû İshâk (→ İbn Tarif); (Kurtubî)
Ebû İshâk (Üstâz — el-İsferâînî ?) 30[183]
Ebû Imrân (→ Mârtülî)
Eb'ul-Kâsım 15[17] (→ İbn Afir)
Eb'ul-Kâsım (→ Bicâî); (→ İbn Cüneyd); (→ İbn Kasiy)
Ebû Kebişe 13[15]
Ebû Kubeys Dağı 24[105]
Ebû Leheb : Fut., 2/679 (34 vd.)
Eb'ul-Maâlî : Fut., 4/493 (17) (→ İbn el-Lehîb)
Eb'ul-Maâlî (→ Cüveynî)
Ebû Medyen Şuayb (öl. h. 589/m. 1193). İA. nin hocalarının hocası olan fakat çok istediği halde, görüşmesi bir türlü nasib olmayan bu meşhur şeyhten, modern araştırmalarda söz edilmektedir. (Msl. GAL, Suppl. 1/784; ayr. İsl. Ans.) Daha önceki nesilden, *Ebû ya'zâ* (*) dan feyizlenmişti. Futuhat'da, birçok defâlar, kendisinden söz edilmektedir: 9[8], 15[14] (*Ebû Medyen'in oğlu*), 16[3], 16[4], 27[37], 27[43], [27[111] → 27[131]], 27[161]. Bu vesikalara göre, hocası *Ebû ya'zâ* (*) nın nezdinde önce kör olan, sonra gözleri açılan (27[111]), herşeyde B harfini gören (27[113]), *Ebun-Nücebâ* olarak bilinen ve Kur'andaki *Tebâreke* sûresiyle *hâl*'lenen (27[114]), müşrik tüccârlardan uzak duran (27[115]), *ibâdet*'lerin aleni (açık) yapılmasını tavsiye eden (27[116], 27[117] 27[118]), *katl* üzerine *diyet* gerektiğini söyleyen (27[119]), fakirlere açıkça (gizlemeksizin) yardım yapılmasını öğütleyen (27[120]) Ebû Medyen, *mürîd* in vasıflarını anlatmaktadır. 27[121]). Ona göre *mürîd* (*), kendi *irâde*'sini sâdece Kur'âna bağlamalıdır. (27[125]). *İblis*'in, *Ebû Medyen*'in kalbine niçin nüfûz edemediği ne dâir menkabeyi, *Mevrûrî* (*)'den dinleyen (27[122]) İA, en çok Ebû Medyen üzerinde durmaktadır. *Sadâkat Sıdk*(*) konusunda, kimlerin cennete gireceğini beyân eden (27[123]), *ilim* (= bilgi) mertebesinin *ilâhî* olduğunu (= Tanrı'dan doğduğunu söyleyen (27[124]), *temessüh* konusunda, kendisini *Hacer el-Esved*'e benzeten (27[126]), ifâde-i merâmı noksan olmakla berâber, ne dediği azçok anlaşılan (27[127]), dünyevî kazanç yerine, *ibâdet* peşinde koşmayı tavsiye eden (27[128]) bu ünlü şeyh hakkında İA. bazı fragmentler (27[129] dn.) daha verdikten sonra,

onun *tefsîr* konusundaki anlayışına (27[130] ve 27[131]) dair iki misâl göstermektedir. Ebû Medyen'in vefât tarihine ışık tutacak bir fragment (27[130]) sâyesinde de, onun h. 589 (m. 1193) yılında vefat ettiğini anlıyoruz. (= 27[30]). İA. h. 590 (m. 1194) senesinde, *Tlemsen*'de bulunurken, Ebu Medyen'e buğz eden bir adamı, *rüyâ*'smda görüyor. (9[8] = 27[43]). *Ebû Medyen*'ın talebesi olan *Kûmî* (*) nın, *Kaf Dağı* ve onu kuşatan *yılan* efsânesinde sembolleştirdiği Ebu Medyen sevgisi (16[3]) ve ayni menkebenin, bir de *Sedrânî* (*) tarafından İA. ye anlatılması (16[4]), Futuhat'da tesâdüf olunan unsurlardır. Ayrıca tafsilât için bkz. MİA, s. 91-96.

Ebû Medyen'in oğlu 15[14] : yedi yaşlarında iken, bulundukları *Bicâye* şehrinde denizlere bakarak, henüz görünmeyen mesâfelerdeki gemileri keşf ediyor ve bunların içinde kaç kişi bulunduğunu söyleyebiliyordu.

Ebû Muhammed Abdülaziz : 28[27]

Ebû Muhammed (→ Abdülhak); (→ İbn Hâzim); (→ İşbilî).

Ebû Mûsâ 24[33] (→ Di'bilî)

Ebû Müslim → Havlânî

Eb'ul-Mütevekkil 23[110] : İA. nin bir dostu olup, kendisinden bir beyit aktarılmaktadır. Ayr. bkz. MİA, S. 151.

Ebû Nuaym el-Hâfız ve eseri : *Delâil el-Nübüvve* : *Fut.*, 3/3 (20)

Ebu'n-Nücebâ 27[114] : *Ebû Medyen* (*) in künyesi.

Ebû Nüvâs 23[55], 23[81], 23[81] dn.

Ebur-Rebî el-Kefif (→ Mâlıkî)

Ebû Saîd (→ Harrâz)

Ebû Saîd (→ Seyyid—)

Ebû Saîd el-Hudrî : *Fut.*, 3/50 ( ) Rü'yeltullâh hkk.

Ebû Sevr : *Fut.*, 1/519 (24-25)

Eb'us-Suûd (→ İbn el-Şiblî) 24[106], 24[108], 24[109], 24[114], 27[163], 27[167]

Ebû Şucâ (→ Isfahânî)

Ebû Tâlib el-Mekkî 30[280]

Ebû Übeyd (→ İbn el-Cerrâh)

Ebûl-Ulâ 17[3] (→ İbn Zuhr)

Ebul-Velid (→ İbn Rüşd); (→ Arabî); (→ Hadramî)

Ebû Vehb el-Fâzıl (→ Abbâsî) 23[82]

Ebû Yahyâ Abdurrahmân (Emir—) 27[67] dn. İA. nin, h. 597 (m. 1202-1203) yılında, Afrikadaki *Vâcibîn* (*) emiri olarak tanıttığı ve kendisinden iltifât gördüğü bir devlet adamı.

Ebû Ya'zâ 27[111], 27[112], 27[161] : *Ebû Medyen*(*)in hocası olan ve Mağrib'te yaşayan bu şeyhin, birçok kerâmetleri vardır. Meselâ, ona bakanların gözleri kör olurmuş, fakat bu sûretle kapanan gözler, şâyet onun cübbesine sürüldüğü takdirde, yeniden iyileşirmiş. Bu ünlü şeyh, Ramazan aylarında kendine ait iyi davranışların muhasebesini yapardı.

Ebû Yezîd (→ Bistâmî); (→ Fâzâzî)

Ebû Yûsuf (fakîh) : *Fut.*, 1/504 (12-13) *Fut.*, 1/397 (8) ve birçok defâlar

Ebû Zer (ve Tebuk gazvesi) : *Fut.*, 2/328 (33)

Eflâtûn el-ilâhî : *Fut*, 2/580 (2-3)

Efrenc (frenkler) 21[1]

Ehl-i Beyt (Hz. Peygamber âilesi) 30[408]

Ekberî (İbrâhim ibn Mes'ûd el—) 23[114] Tek beyitlik bir şiiri aktarılıyor.

Eksem ibn Sayfî : 17[1] dn.

Emîr Ebû Yahyâ (→ Ebû Yahyâ)

Emir el-müminîn'in kâtibi (→ İbn Abdûn)

Emevîler (→ Ömer ibn Abdülaziz)

Emir el-mü'minîn (?) 23[84]

Endelusî (Abdullâh el-Megâvir el—) 27[173], 27[174]

Endülüs (İspanya) 5[16], 16[6], 16[7], 22[15], 27[2]

Enes ibn Mâlik 27[91]; ayr. *Fut.*, 2/402 (17 vd.) : Hz. Peygambere yirmi yıl hizmeti hkk.

Enhâr el-Erbaa (Ris. el—) 28[104] İA. nin bir eseri.
Ensâr 27[7]*
Ensârî (→ Kurtubî), (→ Ebû Eyyûb)
Ermen (iler ve lisânı) 4[71], 21[1]
Erzen el-Bûm (→ Erzurum)
Erzurum 27[184]
Erzurumlu bir sûfî (?) 27[184] : İA. nin Sivas, Malatya, Kayserî, Harrân, Düneysir gibi Anadolu şehirlerinde birkaç defâ görüştüğü, Şam'da izini kaybettiği ve ismini açıklamadığı bir sûfî : Onun çok zengin olduğu ve annesine saygılı davrandığı ifâde olunmaktadır.
Esedî (Kadı Abdülvehhâb el-İskenderî el—) 27[80] : İA. nin Mekke'de tanıdığı bir şahıs.
Eşâire (→ Eş'arî kelamcıları)
Eş'arî kelamcıları 1[10], 2[9] dn 4[42], 30[183]
Eşell el-yed 15[16], 27[51] : Bu lakap: kuru elli veyâ eli kurumuş yani nüzûllü (felçli) mânâsına gelmektedir. Böyle bir lakabla anılan zâtın, *Kabâilî* (*) den ibâret olduğu anlaşılmaktadır: İA. nin, h. 593 (m. 1196-97) yılında, *Fas*'taki *Bustân ibn Hayevân* (*) da görüştüğü bir *kutb* (*) imiş. (27[51]). Bu olayın meâlen tercümesi, MİA, s. 122 ve dn. 249'da verilmiştir. Ayni olay, (-ihtivâ ettiği özisimler bir yana-), tamamen aynî denebilecek şekilde (15[16] da) *tekrarlanıyor*. Fakat bu ikinci anlatıştaki olay, İşbiliye'de değil, Fas şehrinde ve hicrî 593 yılında gösteriliyor. Aradaki bu önemli (unutkanlıktan doğan) fark müstesnâ, her iki olayın mâhiyet ve muhtevâsı aynıdır. Her iki anlatışın sonunda, İA. mezkûr *kutb*'u bir daha göremediğini belirtiyor. Ayr. bkz. MİA, s. 119-120 ve MİA, s. 123, dn. 251.
Ev (= Kâbe) 9[4]
Evâne 24[116] : Bağdâd civarında bir yer.
Evânî (? Eyvânî : Muh. İbn Kâid el—) 24[105], 24[106], 24[114], 24[116], 24[120], 27[104]; ayr. s. 248 *Cîlî* (Abdülkâdir el-Gîlânî) (*) dolayısıyla, kendisinden birkaç defâ bahsedilen bu sûfi, Bağdad dolaylarındaki *Evâne* (*) ye mensuptur. ve *Abdülkâdir el-Gîlânî* (öl. m. 1166)'nın arkadaşıdır (24[116]). Herşeyi terk ederek, Hz. Peygamberin izinden gitmiştir. [24[120] dn; ayrı. 1/225 (21-22)], Maddî âlem'e *tasarruf* (: hükm) etmek konusundaki bir ifâde (24[114]) dolayısıyla da anılan bu sûfî, *Muhammed el-Eyvânî* ismiyle dahi (27[104]) zikredilmiş olup, melâmî meşreb bir insandı.
Eyvânî (→ Evânî)
Evhadeddin el-Kirmânî 15[13] : Tam ismiyle :*Evhadeddin Hâmid ibn Ebil-Fahr el-Kirmânî*, İA. nin *Konya*'da tanıştığı meşhur sûfilerden biridir. (öl. m. 635). Kirmânî, kendi hocacasına dâir bir menkabeyi, İA. ye anlatmaktadır. Ayr. bkz. MİA, s. 152.
Evveliyât (Ris. fî el—) 28[105] : İA. nin bir eseridir.
Evzaî (el—) : *Fut.*, 1/519 (24-25)
Ezel (Kit. el—) 28[17] : İA. nin bir eseridir.
Ezdî (→ İşbilî)

F

Fahreddin el-Râzî (= El-Fahr Muh. ibn Ömer ibn Hatîb el-Rey) 28[1] (→ Fergânî)
Fârâbî'nin *Kitâb el-İhsâ* (İhsâ el-ulûm) eseri *Fut.*, 3/125 ( )
Fârisî (→ Hasen el-Vecîh el-Müderris) (→ Fâsî)
Fars (lılar ve lisanî) 4[83], 21[7] (s. 177 dn.)
Fas 5[13], 5[14], 5[18], 5[49],, 5[54], 6[1], 22[15], 27[45]*, 5727[50], 27[51], 27[52], 27[53], 27[54], 27[55], 27[56], 27[57], 27[62], 27[63], 27[68]
Fâsî (→ Temîmî)

Fâsıklık ile ithâm edilen bir şeyh (→ Zındık şeyh)

Fâtıma (Hz. -) 30[407]

Fâtıma bint el-Tâc : Fut., 2/581 (28-32) = MİA, 147-148 ve dn. 355 : İA. nin Mekke'de gördüğü bir kadın sûfî : Babasının vurduğu *kırbaç darbelerine sabr* edip, üstelik bunların acısını hiç hissetmiyordu.

Fâtıma bint İbn el-Müsennâ 15[9], 27[133], 27[134] : İA. nin *İşbiliye*'deyken tanıyıp feyz aldığı, ihtiyar (95 yaşında) bir kadın sûfî (: *Şeyha*). Kendisi aslen Kurtuba'lıymış. Fâtiha sûresini okuduğu zaman, bütün istedikleri Allah tarafından yerine getirilmiş. (15[9]) İA. onunla tanıştığı sıralarda, Fatıma'nın 95 yaşlarında bulunduğunu tekrarlıyor. (27[133]) Bâzen *def* çalarak neş'ellenen bu kadın, çok fakirdi. İA. kendi elleriyle, onun için sazlardan bir *kulübe* (küçük barınak) yapmıştı. *Fâtıma* ölünceye kadar burada ikâmet etmişti. İA. nin annesi, onu burada ziyâret etmişti (27[134]) Ayr. bkz. MİA, s. 72-73. İA. nin ondört yıl feyz aldığı bu muhterem kadın, yaşlılığına rağmen, «genç kız» kadar güzelmiş. Gençliğinde «iyi» bir adamla evliymiş fakat o öldükten sonra, bir daha kimseyle evlenmemiştir. Onun h. 595 (m. 1198-99) senesi dolaylarında, *İşbiliye*'de vefât ettiğini tahmin etmek kâbildir.

Fâtıma el-Nişâbûriyye (Nişâpûrlu Fâtıma) : *Zünnûn el-Mısrî* (öl. m. 861 devri zâhidelerinden biri : 24[89]

Fâtiha sûresi 15[9]

Fâzâzî (Ebû Yezîd Abdurrahmân el—) 23[111] ve 27[39] : İA. nin *Endülüs*'te tanıştığı şahsiyetlerden biridir (bkz. MİA, s. 105). Kendisinden bir *şiir* (tek beyit) aktarılmaktadır.

Fenâ fil-Müşâhede (Kit. el—) 28[18]: İA. nin bir eseri ve konusu.

Ferberî (el—) 9[10], ayr. *Fut.*, 2/451 (32-34)

Fergânî (El-Reşîd el—) *Fut.*, 1/534 (23-29) : İA. nin dostlarından biri olup, İA. ye, *Fahreddin el-Bâzî* (*) hakkında bir olay naklediyor. Bunun metni için bkz. İbn'ül-arabî, *El-Bulga fil-Hikme* (nşr. N. Keklik), Giriş kısmındaki türkçe açıklamalar, s. 38, not 57.

Fern 15[12] : Mısır'da bir yerin adı.

Feylesof (İsmi verilmeyen bir İslâm filozofu) 15[11], 27[29]; MİA, 81-82 : İA. nin h. 586 (m. 1190-91) yılında *İşbiliye*'de bulunduğu sırada *kerâmet*(*)'leri inkâr eden bir «feylesôf»un, şeyhlerin toplandığı bir mecliste, (şeyhler tarafından gösterilen bir kerâmet sayesinde) iknâ edilişi.

Ferrâ'(el—) *Fut.*, 1/369 (12); *Fut.*, 1/219(28)

Frenk(ler ve lisanı) 4[71], 21[1], 21[2]

Fırat nehri 12[2], 15[1] : Fırat nehrinin buz tutması = donması hakkında.

Fizârî (Heymes el—) 23[119] : Câhiliye şâirlerinden biri. Ona âit bir beyit zikrediliyor.

Fizâzî (→ Fâzâzî)

Firavun 2[2], 30[79]

Fürreyânî (Ali ibn Abdullah ibn Abdurrahmân el—) *Fut.*, 2/337 (2-3) : İhtimâl ki, Magrib'te bulunan *Fürreyâne* (bkz. *Mu'cem el-büldân*, 4/259)'ye mensup bulunan bu zât, kendi arkadaşı *İşbîlî*(*) (= Ebû Muhammed Abdülhak el-Ezdî el-İşbîlî)'ye dayanarak, İA.ye *99 İsim* konusunda rivâyette bulunuyor. İA. bu rivâyeti, onun da ismini zikrederek, bir de İşbîlî (: Abdülhak)'den nakletmektedir.

Fürs (= İranlılar) (→ Fars'lılar)

Futûhât el-Mekkiye (Kit. el- -) 5[21], 28[97]

Fuzayl ibn İyâz (El-Fudayl ibn İyâd) 24[100] : Klasik sûfilerden biri.

G

Gazzâl (Ebû Abdullâh el--) 27[148], 27[161] : Meriyye şehrine mensup sûfilerdendir. *Sanhâcî*(*)'den naklettiği bir *kerâmet*(*) olayını, *Bicâî*(*) (= Ebul-Kasım)'ye anlatmış ve İA. bunu, mezkûr *Bicâî*'den, *Merrakeş*'te dinlemiştir. *Ebû Abdullâh el-Gazzâl,* nesil itibâriyle, *Ebû Medyen*'in akranıdır.

Gazzâlî (Ebû Hâmid el--) Ünlü düşünür (m. 1058-1111) hakkında Futûhât'da birçok referanslar vardır: 2[8], 2[9], 4[54]* dn., 7[2], 18[1] dn., 24[4], 27[83], 27[175], 30[135]; ayr. *İhyâ*(*); *Müstazhir*(*)

H

Habeşî (Abdullâh Bedr el-Hâdim el--) 7[11], 27[55], 27[185], 28[19], 29[16] : İA. nin çok sevdiği ve Anadoluya kadar uzayan seyâhatlarında, yanından hiç ayrılmayan ve ihtimâl ki h. 617 (m. 1220-1221) yılında *Malatya*'da vefat eden sâdık dostlarından biridir. Futûhât'da çeşitli şekillerde anılmaktadır. Meselâ *Abdullah el-Hâdim*(*), *Abdullah Bedr el-Hâdim*(*) gibi. Kendisi *Martülî*(*) adındaki hocasıyla tanıştığından beri, onu tanımaktaydı. Nitekim mezkûr şeyhin ziyâretine, *İşbiliye* şehrinde berâberce gitmişlerdi. (MİA, 76 ve dn. 73). *Habeşî*'nin, Şeyh *Rundî*(*) ile de tanışıklığı da vardır. (MİA, 110, ve dn. 217). İA, *Sebte* (= Ceuta) şehrine gittiğinde de (: en erken h. 589 = m. 1193) onu tanımaktaydı. (MİA, 124 ve dn. 255 deki açıklamalar). Muhtemel olarak h. 617'de (yk. bk.) öldüğüne ve h. 598 yılı dolaylarında tanıştıklarına göre, İA. ile onun dostluğu, yirmi yıl kadar devâm etmiş görünüyor. (bkz. MİA, 130-131). Malatya'da vefat ettiği gün, *gusl* edilirken bir ara gözlerini açıp konuşmuştur (7[11]) ki İA, böyle bir iddiayı, Futûhât'ın başka bir yerinde daha zikretmektedir (7[11] dn.). İA, *Hılyet el-ebdâl*(*) adlı eserini onun ve diğer bir şahsın isteği üzerine yazmıştır (28[19]). Hicrî 594 (m. 1197-1198) yılında *Sebte* şehrinde bulunduktan sonra, onunla birlikte *Fas*'a gidiyor (27[55]). Şeyh *Mardînî*(*) hakkında İA. ye menkabeler aktaran [27[185]; ayr. *Fut.,* 3/555 (14-16)] yine bu *Habeşî*'dir fakat onu, ayni nisbeyi taşıyan *Mes'ûd el-Habeşî*(*) ile birbirine karıştırmamalıdır. Ayr. bkz. *Haddâd*(*).

Habeşî (Mes'ûd el--) : *Fut.,* 2/579 (21): İA. nin, *Şam*'da bulunduğu sırada tanıdığı sûfilerden biridir. Büyük bir ihtimâl ile, diğer *Habeşî*(*)'den başka bir kimsedir.

Habeşî (→ *Bilâl*)

Habeş(ler ve lisânı) 4[71], 21[1], 21[2]

Hâbûr (Haleb dolaylarında bir yer) (→ *Darir,* İbrâhim)

Hâccâc (= Haccâc ibn Yûsuf : m. 661-714) : 17[14] (Irak Vâlisi), 19[4]

Haccâc (Abdullâh ibn Ömer Halef el--) : Fut., 1/480 (27-28) : Fâsiklardan biri.

Hacerî (→ Hucrî)

Hacer el-esved (el--) 6[12], 12[2], 27[126]

Hâdim (Abdullah el--) 27[55] (→ Habeşî)

Hâdim (Abdullah Bedr el--) 29[16] (→ Habeşî)

Haddâd (= Demirci) *Fut.,* 2/202 (35-37) - 203 (1-2) = MİA, 102 ve dn. 178 : İA. nin *İşbiliye*'deyken tanıdığı bir *demirci* olup, ismi açıklanmıyor. Müşterilerinden ücret almaz ve bunun yerine, (ısmarlanan iş devâm ettiği sürece) *salavât* getirilmesini şart koşarmış. (→ *Allahümme salli...*)

Haddâd : Fut., 3/555 (13-16) : «... Ye-

men'de bir *büyük adam* (ulu kişi)... vardı ki ona, *el-Haddâd* denilirdi. *Şeyh Rebî ibn Mahmûd el-Mardînî el-Hattâb* (→ Mardînî) onu görmüştü. ..... Bunu bana, arkadaşım *el-Hâdim Abdullâh Bedr el-Habeşî* (→ Habeşî), Şeyh Rebî'den (naklen) haber verdi.....»

Hadramî (Ebul-Velîd Câbir ibn Eyyûb el--) : *Fut.,* 1/680 (6-7 vd.) : İA. nin İşbiliye'deki hocaları olan *Lahmî*(*), *Mukrî*(*) ve *İbn Mikdâm*(*) gibi zâtlarm rivâyet ettiği bir hadîs'i aktarmaktadır.

Hakîm el-Tirmîzî (el—) (m. 859-922) : Eski ve meşhûr sûfîlerden biri : 24[43] → 24[50]; 27[114].

Haleb 6[3], 27[96], 27[190], 28[93]

Halef (→ İbn Yamûn)

Halevî (? Hulvî = el-Mühezzib Sâbit ibn Anter el--) 27[85] : İA. nin, *Musul*'de, h. 601 (m. 1204-1205) yılında tanıştığı ve Kur'ân ile *muâraza*(*) ettiği halde, zâhid olan imamlardan biri olarak târif ettiği bir şahıs. Kendisi, ayni yıl (h. 601'de) vefat etmiş : *Fut.,* 3/19 (26-28) = MİA, s. 150 ve dn. 368.

Hâlid ibn Safvân : Fut., 4/595 (8-9)

Halîl (→ Cüveynî)

Hallâc el-Mansûr (el—) (m. 857-922): Eski ve meşhûr sûfîlerden biri: 23[54], 23[102], 23[103], 23[104], [24[71] → 24[77]] Meşhûr bir mısrâı (23[54] = 23[102]) defalarca tekrarlanmaktadır (bkz. 23[54] dn.). Giyiniş şekli (24[71]), oturduğu evde *sîmyâ* ile uğraşması (24[72]), heybetli görünüşü (24[73]), *Kur'an* ile *muâraza*(*) etmesi yüzünden felâkete uğraması (24[74]), *Besmele* ve *Kün* arasındaki ilişkiye dâir sözleri (24[75]), çağdaşı *Şiblî*(*) ile arasındaki farklı hususlar (24[76]) ve bâzı müteferrik unsurlar (24[77])'dan söz edilmektedir. İA. onun lehinde bir tavır takınmış görünüyor.

Hal'un-Na'leyn (Kit.—) : Tunus'lu meşhûr bâtınî şeyh *İbn Kasiyy*(*)'in eseri olup, İA bu kitabı, bizzat müellifin oğlundan, *Tunus*'ta okuduğunu haber veriyor.

Hâme ibn el-Hâm ibn Ukayyir ibn el-İblîs 30[342]

Hâmid 9[3] : Şam'da bulunduğu sırada, *İbn el-Ahfeş*(*) adlı arkadaşı dolayısıyla bahis konusu bir şahıs.

Hamdûn el-Kassâr 27[104] : Eski sûfîlerden biri.

Hanâvî (İbn Ca'dûn el--) : 27[104]: İA. nin, Fas'da bulunduğu (h. 597/m. 1200-1201) sırada tanıdığı ve ayni yıl, orada vefât eden dostlarmdan biridir. Kendisinden, birçok defâlar söz edilmektedir. *Ebdâl*(*) den bir olup, hanâ (hınâ = kma) satarak geçinirmiş. Tafsilât için bkz. *Fut.,* 2/7 (30) = MİA, 126 ve dn.; ayr. MİA, 127; ayr. *Fut.,* 3/16 (33): Burada da, *İbn Ca'dûn el-Hınâvî* olarak zikrediliyor.

Hancel (Magribte bir mevki ismi) : 16[5]

Haniyye 27[19] (İşbiliye dolaylarında bir yerin ismi)

Hanne Çarşısı (Sûk Hanne) : İşbiliye'de bir mevki : 8[1]

Harîrî (? Cerirî = Ebul-Abbâr Ahmed ibn el-Assâd = ? Kassâr el--): İA. nin, Endülüs'te tanıdığı zâtlardan biridir: 27[90], 27[155], 27[156], 27[157]: Onun, *Hayyât*(*) adında, kendisi gibi *sûfî* olan birâderi vardı. İA. tasavvufa ilk defâ resmen girdiği yıl, (h. 580)'den beri onlarla tanışıyordu. İsmi, arasıra değişik biçimlerde tekrarlanmaktadır. Meselâ : *Ahmed el-Assâd el-Harirî* (27[156]), *Ebûl-Abbâr el-Cerirî* (? Harirî) olarak, h. 603 (m. 1206-1207) yılında *Mısır*'da beraber bulunduğu şahıs (27[155]), ayrıca *Ebul-Abbâs Ahmed ibn el-Kassâr* olarak, Mısırda, *el-Harîrî* nisbesiyle meşhûr imiş. (27[157]). Anlaşılıyor

ki bu zâtın vefatı, h. 603'den sonradır.(bkz. *MİA.*, 69 ve dn. 41). Zengin bir kimse ve ayrıca manâ âleminde olup bitenleri gören bir ermiş olarak tarif edilmektedeir. Kendisi *İbn Sîdebûn* (*), *İbn Cüneyd* (*) ve *Ureynî* (*) gibi şeyhlerle sohbet etmişti. (MİA, 69).

Hâris (el—) 30[342] (imân eden cinn'lerden biri)

Hâris (→ Bişr)

Harrân 27[184]

Harrâz (Ebû Said el- -) (öl. m. 899) : Eski ve meşhûr sûfilerden biri. Çeşitli vesilelerle (27[104]) ismi anıldıktan başka, İA. onun rûhu ile bağlantı kurmuş (7[5])tur. Harrâz'ınmeşhur sözü olarak : «*Allahı, ancak Allah bilir*» (Lâ yârif' ullâh ill'-Allah) sözleri, (24[67] = 30[150] = 30[151]) birkaç defâ tekrarlanmaktadır. Harrâz'a göre, «*Allahın bilinmesi, iki zıddın cem'edilmesiyle mümkündür*» (24[68] ve 24[69]), 30[113]

Hârûn (Hz. —) 12[2], 12[8], 30[395]

Hârûn el-Reşîd (Abbâsi halifesi) : 7[2], 23[86], 23[87], 23[88], 27[74];

Hasan (Hz. —) 28[72]

Hasan el-Basrî (el—) *Fut.*, 2/702 (20-24); *Fut.*, 4/578 (14 vd.); *Fut.*, 4/595 (17-20) ve birçok defalar.

Hasan el-Vecîh el-Müderris el-Fârisî (el—) *Fut.*, 4/514 (5-9) : İA. nin *Malatya*'da tanınmış olduğu bir zât : *Buhârâ Vâlisi* (*) hakkında bir fıkrayı, İA. ye anlatıyor : Soğuk bir mevsimde, sokakta gördüğü hasta bir köpeği evine alıp tedâvi ediyor ve besliyor. Zâlim bir insan olmasına rağmen, bu merhametli davranışı sebebiyle, büyük bir meşhed'e nâil oluyor. Aktaranın ismi müstesnâ, fıkranın aynisinin tekrarlanması hakkında bkz. *Fut.*, 2/319 (36-37) = 17[16]

Hasen (→ Hasan)

Hasenî (Ebû Zekeriyâ el—) Fut., 2/710 (9-17) : Bicâye (Becâye = Baja) şehrine mensup olan bir *fıkıh* bilgini. Ebû İshâk *Kurtubî*(*), onun hakkındaki bir olayı, İA. ye anlatıyor. Bu olay, Bicâye'deki *el-Câmi el-Kebir* (Ulu Câmi)'de, Ramazan ayında itikâfa çekildiği sırada vâki oluyor. İA. ye göre bu zât, *sûfî* değildir çünkü *fıkıh* yönü ağır basmaktadır.

Hassân (→ İbn Cinnî)

Hassân ibn Sâbit (öl. m. 674) : 9[3], 23[75], 23[76]; ayr. *Fut.*, 2/498 (1 vd.) Sahâbî ve şâir olup, şiirleri vâsıtasıyla Hz. Peygamberi hem savunmuş hem de övmüştür. Ona izâfe edilen bir beyit, İA. nin bir *kasîde*'sinin başında görülüyor.

Hassâr (Ebû Abdullâh Muh. el- -) 5[18], 27[51], 27[68], 27[104] : İA. nin, h. 593 (m. 1196-97)'den beri, Fas'ta tanıştığı bir sûfî. (Tanışma olayındaki mesele için bkz. MİA, 122). *Habeşî*(*) ile tanışmakta olduğuna bakarsak (MİA, 131), bâzen *Muh. el-Hassâr* (MİA, 139 ve dn. 319), bâzen de *Ebû Abdullâh el-Hassâr* (MİA, 139 ve dn. 319) bâzen*Ebul-Abbâs el-Hassâr* (27[51]) olarak anılan şahıslar, muhtemelen ayni kimsedir. Ne var ki, bu zatla mülakâtı için, İA. iki tarih göstermektedir (h. 593 ve ikincisi, h. 597). Kendisi melâmî meşreb sûfîlerdenmiş.

Hâşimî (→ Kassâr)

Haşşâb (Ebul-Abbâs el- -) MİA, 95 ve dn. 147 : İA. nin çağdaşı olup, *muhaddesîn* (Allahın, kendisiyle konuştuğu insanlar)'dan imiş: *Fut.*, 2/23 (21) : Bu zât, aslen Fas'lıdır ve *Ebû Medyen*(*)'in çevresine mensuptur.

Hatîb (Ebul-Kâsım el- -) 27[49] ve 28[27]*: İA. nin h. 592 (m. 1195-96) yılından beri, İşbiliye'den tanıdığı sûfîlerden biridir.

Hatîm el-Hanâbile 30[395] (Mekke'de bir yer)
Hattâb (→ Oduncu)
Havârî (→ Hevârî)
Havlânî (Ebû Müslim el--) : 17[9] = 27[11] = MİA, 58-59 : İA. nin dayısı olup, çok ibâdet eden, zâhid bir sûfî olarak tanıtılmaktadır.
Havvâ (Hz. —) 23[58], 28[12], 30[259]
Herevî (el—) *(Fut.,* 1/493 (21)
Hevârî (Ebû Abdullâh el--) : İA. den önceki nesle mensup bir *Tunus*'lu şeyh; 27[148], 27[161]
Heyâkil el-Envâr (Kit. —) 28[20] (İA. nin bir eseri)
Heymes (→ Fizârî)
Hicâz 4[68], 6[8]
Hicâz müftüsü (→ yemenî) 4[68]
Hilyet el-Ebdâl (Kit. —) 28[19], 29[16] (İA. nin bir eseri)
Hızr (Hızır) 8[1], 8[2], 8[3], 27[145] : İA. İşbiliye'de Hızır'la karşılaşıp konuşuyor. Ayrıca *Tunus*'tan bindiği bir gemideyken, *Hızır*'ı tekrar görüyor.
Hızırdan yüce Şahıs 8[2] : İsmi verilmeyen bir şahsiyet.
Horâsân 8[4], 15[16]
Hucrî (? Hacerî = Ali ibn Abdullah Muh. ibn Ubeydullâh el--) 27[35], 27[36] : İA. nin h. 586 (m. 1193) yılında, *Sebte* (Ceuta) şehrinde, hadis dinlediği bir fakîh. Mezkûr iki referansta, bu zatın künyesinde fark görülmekle beraber, her ikisinin ayni şahıstan ibâret olması kuvvetle muhtemeldir.
Hucrî (? Hacerî = Ali ibn Abdullah el--) : 27[36] : Bu zatın, *Ebû Abdullah* künyesiyle anılan zatla ayni kimse olması, kuvvetle muhtemeldir.
Hufre 8[2] Tunus'ta bir liman. Yâkût (*Mu'cem'el-buldân, 2/276*)ya göre *Kayrevan* (Cyrenea)'da bir mevkî.
Hulvî (→ Halevî)
Huseyn (Hz. —) 28[72]
Huseyn ibn Mansûr 24[71] (→ Hallâc)
Huzeyfe el-Yemânî Fut., 2/649 (21) : Sır ilmi sâhibiydi.
Hüve (Kit. el—) 28[21] (İA. nin bir eseridir).

I

Irak 15[6], 16[2] (İA. nin Iraktan Mekkeye yüriyerek hacca gitmesi ve Irakta, insan şeklinde olup ta *konuşan bir hayvan* bulunması)
Irâkî (Ömer ibn Hübeyre el—) *Fut.,* 4/588 (33 vd.) : Vâli

İ

İblis 27[122], 30[341]
İbn Âb el-Burzî (Ebul-Abbâs Ali ibn Meymun—) 27[176] (→ Kastâlanî)
İbn Abbâs Abdullâh—) 24[2] (Hz. Peygamberin amcazâdesi) : Recm edilmekten veyâ kâfirlik töhmetinden korkması). Ayr. *Fut.,* 1/140 (37); 1/141 (1), 1/436 (33); 1/459 (1-2); 1/465 (2); 1/467 (3); 1/476 (34); 2/238 (27) : Tefsîrî hkk.
İbn Abâde (Sa'd—) (→ İbn el-Ahfeş)
İbn Abdülberr (Ebû Amr—) *Fut.,* 1/380 (37); 1/501 (26-27); 1/540 (36)
İbn Abdülmecîd (Ebû Câfer Ömer—) *Fut.,* 4/602 (22-29) : İA. nin bir dostu olup, *konuşan kuşlar*'dan bahsetmesi
İbn Abdullâh (→ Fürreyânî)
İbn Abdûn (Abdullah—) 16[1] : İA.nin *Endülüs*'te tanıdığı ve yüksek devlet vazifelerinde bulunan bir âileye mensup şahsiyet. İsmi verilmeyen «Emir el-mü'minîn»in kâtibi imiş. *Abdülmecid* (→ İbn Abdûn) isimli birâderi vardır. Üç kardeş oldukları anlaşılıyor. Bu zâtın oğlu (-fakat ismi verilmiyor-), İA. ile *Konya*'da görüşüyor. Ayr. 27[14]* dn.
İbn Abdûn (Abdülmecîd—) 16[1] : İA.nin *Endülüs*'te tanıdığı diğer *İbn Ab-*

dun (= Abdullah)'un birâderi. Ayr. 27[14]* dn.

İbn Abdûn (Meryem bint Muh. — el-Bîcâî) (→ Bîcâî)

İbn Abdurrahmân (→ Fürreyânî (→ Bîcâî)

İbn Abdülazîz (Ali—) *Fut.*, 1/477 (19)

İbn Affât (Ahmed—) : *Fut.*, 3/369 (21 vd.) : İA. nin dostlarından biri olup, *Mehdî* hakkında, İA. ye bir rivâyette bulunuyor.

İbn Afîr (Ebul-Kâsım - -) 15[17] : İA. nin, *İşbiliye*'de bulunduğu sırada, hocası *Mârtülî*(*)'nin evinde tanıştığı bir hadis bilgini olup, *kerâmetler*'i inkâr etmekteydi. İA. hadislerden çıkardığı deliller ile onu iknâ ediyor. Ayr. bkz. MİA, 77-78 ve dn. 79, 80.

İbn el-Ahfeş (Yahyâ - -) 9[3] : İA. nin *Şam*'da bulunduğu sırada tanıdığı fakat aslen *Merrakeş*'li olup, babası orada arapça öğretim yapan bir zât. *Rûyâ*'sını, yazılı olarak İA. ye anlatıyor. Bu *rûyâ*'da kendisi, Hz. Peygamberi görüyor ve Allahın Resûlü, *Ensâr*'dan olan *İbn Abâde*(*)'yi medh eden bir *kaside* yazması için İA. ye iletmesini emrediyor.

İbn Ahmed (→ İbn Tarîf)

İbn Anter (→ Halevî)

İbn el-Arabî (?) 23[77], 29[123]

İbn el-Arabî (Abdullâh—) 17[15], 23[124] (İA. nin öz amcası)

İbn el-Arabî (Muhyiddin—) : *Futuhât*'ın yazarı (Umûmî tasvir ve bunun dayanağı olan vesikaları, sistematik olarak girmek için bkz. s. 258-261). Kendi hayâtı, yakınları, dostları, eserleri, tasavvufî-felsefî düşünceleri, şiirleri vs. konusundaki vesikalar için 27-28-29-30 ncu motiflerde gösterilmiştir. Üslûp husûsiyetleri ve iç dünyâsı, karakteristik yönleri ise, Motif no. 1 → 26 arasında tasnif edilerek izâh edilmiştir. Meşhur ismi bu olmakla beraber, kendisine Allah tarafından çeşitli isimler verilmiştir. Meselâ *Abdülaziz*(*): 10[13]; *Muhammed ibn el-Nûr*(*) : 12[14]; *Memsûk el-dâr* ve *Zidyâr*(*) : 10[12]. Onun asıl ismi ise *Muhammed*'tir. (8[1] ve 9[3]). Ayr. (İndeks-II)

İbn el-Â'râbî'nin, *Zeyneb bint Câbir el-İhmisiyye* vâsıtasıyla, Hz. Peygamberin bir hadis'ini rivâyet etmesi ve bu hadis'in, *İbn Hazm*(*)'ın eseri olan *Muhallâ* (Kit. el—)(*) içinde bulunması hakkında : *Fut.*, 1/783 (33-35).

İbn el-Arif (Ebûl-Abbas—) 27[40], 27[124], 27[161] (→ Sanhâcî) (→ Darîr)

İbn el-Assâd (→ İbn el-Hayyât)

İbn el-Assâd (→ Harîrî)

İbn Ayşûn (→ Iyşûn)

İbn Bâkûye (Bâkeveyh) *el-Şirâzî* (→ İbn el-Üstâz)

İbn Bâûrâ (→ Bel'am)

İbn Bertekuş (? Burunkuş) (→ Muazzamî)

İbn Besbelî (*Fut.*, 4/594 (11-18) : Bu zâtın kabri üzerinde, mechûl bir şahıs tarafından yazılmış yedi beyitlik bir şiir. İA, onun oğluyla tanışmaktadır. Oğlu, babası için muhteşem bir kabir yaptırmış.

İbn Birricân (Ebul-Hakem Abdüsselâm el-İşbilî) 27[175] : İA. den önceki nesle mensup olup, m. 1141'de Fas'ta vefât etmiş. Sûfîlerden biri. İA, onun menkabelerini, *Mehdevî* (Abdülaziz)(*)'den, h. 590 (m. 1194) yılında, *Tunus*'ta bulunduğu sırada öğrenmiştir (MİA, 113-114). *İbn Birricân*'ın ismi, değişik biçimlerde zikrediliyor. Meselâ:

— *Fut.*, 1/65 (9-11) : Ebul-Hakem Abdusselâm ibn *Bîrricân*, bu konuyu kendi *Kitâb*'ında zikretmiş değildir.

— *Fut.*, 2/67 (1-2) : *Sehl ibn Abdullah* (el-Tûsteri) ve diğerleri

buna *adl* ismini verirler; *Ebul-Hakem Abdüsselâm ibn Bîrricân* ise buna *el-hakk el-mahlûk* adını vermektedir.

— *Fut.*, 2/642 (7) : İbn Bîrricân....

— *Fut.*, 2/723 = 27[175]

— *Fut.*, 3/86 (35-36) : *Abdüsselâm Ebul-Hakem ibn* Birricân'ın, kendi ifâdelerinde sıksık işâret ettiği *el-hakk el-mahlûk* bilgisi bunu tazammun etmektedir. Ayni şekilde, *Sehl ibn Abdullâh el-Tüsterî* dahi (böyle yapıyor.) Lâkin *Sehl* (el-Tüsteri), buna *adl* ismini veriyor *Ebul-Hakem* (ibn Birricân) ise, buna *el-hakk el-mahlûk* adını veriyor.

İbn Câdûn (→ Hanâvî)

İbn Câmi (Ali ibn Abdullâh—) 8[3] : Ebû Abdullâh *Kadîb el-Bân*(*)'ın arkadaşlarından olup, *Musul* dolaylarında yaşamaktaydı. İA. ye tasavvuf *hırka*'sını giydirmiştir.

İbn el-Cehm (Ali - -) (öl. m. 863) Abbâsi devri şâirlerinden : 23[84].

İbn el-Cerrâh (Ebû Ubeyd - -) : *Fut.*, 2/22 (4 vd) : Hz. Peygamberin bu zât hakkındaki sözleri.

İbn Cinnî (Hassân - -) *Fut.*, 1/370 (32)

İbn Cübeyr (Ebul-Hasan Muh. - -) 27[58]: İA. nin Endülüs'teki tanıdıklarından biri.

İbn Cübeyr (Ebû Abdullâh - -) *Fut.*, 2/316 (31-32) = MİA, 102-103 ve dn. 383. İA. nin *Sebte* şehrinde görüştüğü bir sûfî.

İbn Cûdî (Ebul-Abbâs - -) 6[15] = MİA, 167 ve dn. 456. İA. nin *Şam*'da gördüğü bir *rûyâ*'da mülakî olduğu kısa boylu ve kırmızı yüzlü bir sûfî.

İbn Cüneyd (Ebû Abdullâh- -) (→ Kubrufîkî) 27[162], 27[163]

İbn Cüneyd (Ebul-Kâsım - - ibn Muhammed) : *Fut.*, 2/761 (30-31) *Şibli*(*)'nin akranı olan bir şeyh. İA. onu, «*sûfîlerin efendisi*» (başkanı) olarak tanıtıyor.

İbn Cüreyc : Fut., 2/411 (5-6) : *Semâ* hakkındaki sözleri

İbn Eb'il-Burzî (Takiyeddin Abdurrahman ibn Ali ibn Meymûn - -) 8[3] ve 27[176] dn. İA. ye tasavvufî *hırka* giydiren bir şeyh. (→ Kastalânî)

İbn Ebî Amr (→ İbn el-Tufeyl)

İbn Eb'il-Berekât (→ Kassâr)

İbn Eb'il-Fahr (→ Kirmânî)

İbn Eb'il-Feth (Ebul-Hasan Ali - -) 27[87] : İA. nin *Musul*'da tanıdığı dostlarından biri. Hicrî 601 (m. 1204-1205) yılında, İA. ondan bir hadis dinliyor.

İbn Eb'il-Nûrzî (? *Vizrî* = ? Bûrzî) *Fut.*, 1/187 (4) Beyrut neşri). *Fut.*, 4/524 (13-19) (→ Kastalânî)

İbn Eb'il-Huseyn (→ Kassâr)

İbn Ebî Kebîşe (= Hz. Muhammed) 13[15]

İbn Ebî's-Sayf (→ Yemenî)

İbn Ebî Selûl (Abdullâh - -) *Fut.*, 3/23

İbn Ebî Tâlîb (→ Ali)

İbn Edhem (→ İbrâhîm)

İbn Enes (→ Mâlik)

İbn el-Erîsî (Ahmed - -) 27[18] : İA. nin h. 578 (m. 1174-75) yılında *Endülüs*'te tanıdığı bir genç sûfî.

İbn el-Eşres (? Eşref = Muâz - -) 27[150] dn. *Endülüs*'te yaşayan ve İA. nin gıyâben tanıdığı bir sûfî.

İbn el-Es'ad : Fut., (Vesâya), s. 78 (Beyrut neşri); İA. nin Mekke'de görüştüğü anlaşılan bir sûfî olup, *Ebû Medyen*(*) çevresinden imiş.

İbn Eyyûb (→ Hadramî)

İbn Fûrek (Kelamcı) : Fut., 2/549 (35-37) : İA. onunla ayni fikirde olduğunu söylüyor.

İbn el-Hâcc (Muh. ibn Ali—) *Fut.*, 3/79 (10 vd) : İA. nin tanıdığı bir hadis bilgini.

İbn Hamîs (→ Kettânî)

İbn Hamûye (Şeyh Sadreddin - -) 8[3] (Mısırlı şeyh)

İbn Hanbel (Ahmed - -) 9[10]

İbn Hatîb el-Rey (→ Fahreddin Râzî)

İbn Hârizm (Ebul-Hasan - -) *Fut.*, 4/

104 (12-13) = MİA, 143 : Fas'lı bir Şeyh. İA. nin Mekke'de tanıştığı *Kabbâb*(*)'ın hocası imiş.

İbn el-Hatîm (Kays - -) 23^{66}, 23^{67} (Câhiliye şâiri)

İbn el-Hattâb (→ Cezerî)

İbn el-Hayyât Fut., 1/308 (7-9); ayr. 1/449 (12 vd.)

İbn Hazer(ûn) (→ Tîhî)

İbn Hazm (Ebû Muhammed Ali ibn Saîd - -) (m. 993-1064) : Zâhirî mezhebine mensup, tanınmış düşünür. İA, ona «el-Fârisî» (? = Fâsî) nisbesini de veriyor [: *Fut.*, 2/337 (1 ve 5)]. Ayrıca, *Ebu Muhammed ibn Hazm* olarak, onun *Kitâb el-Muhallâ* adlı eserini de anıyor [: *Fut.*, 1/783 (35-36)]. Bir de, *Ebû Muhammed ibn Hazm*'ı, *rûyâ*'sında kucaklarken gördüğünü ifâde ediyor [: *Fut.*, 2/575 (25-26)]. İA., belki de bu sebeble, kendisini *zâhirîlik* mezhebine mensup zannedenleri kınamaktadır. Bkz. br. s. 454 frg. 6 (= *Dîvân*, s. 47).

İbn Hayevân (→ Bustân)

İbn el-Hicâzî el-Muhtesib 27^{178} : İA. nin Fas'ta tanıdığı bir şahıs olup, *ilhâm* yoluyla bilgi sahibi olmaktaydı.

Ibn el-Irrîf (→ el-Arîf)

İbn Iyşûn (Ebû Abdullâh Muh. - -) 24^{2} de, *İbn Abbâs*(*)'a isnâd edilen sözleri, İA. ye rivâyet eden yaşlı bir sûfî.

İbn Kâid (→ Evânî)

İbn Karkar (Ebû İshâk ibn İbrâhîm - -) *Fut.*, 3/78 (1 vd.) : Bir hadîs bilginiymiş. İA. onun oğlu ile görüşmüştür.

İbn Kasiy (Ebul-Kâsım - -) ve oğlu (: ismi verilmiyor) : 27^{43}* : Bâtınî fikirlere sâhip ve *Hal'un-Na'leyn*(*) adlı eserin yazarı, *Tunus*'lu bir sûfîdir. İA, onun *oğlu*'ndan, mezkûr eseri, *Tunus*'ta okumuştur. Bâzen kısaca *İbn Kasiy* ve bâzen de tam adıyla anılan bu şahıstan, birçok vesilelerle söz edilmektedir. Meselâ :

— *Fut.*, 1/331 (31) : *Ebul-Kâsım ibn Kasiy* ve benzerleri gibi....

— *Fut.*, 1/348 (11-12) : *Şeyh Ebul-Kasım ibn Kasiy*, (kendi eseri) *Hal'un-Na'leyn*'de, Allahın: «...ilkin, sizi yarattığı gibi, Ona döneceksiniz...» (Kr. Arâf, 29) sözünde böyle zannetmiştir. Fakat bu, onun mezhebi midir? bilmiyorum.

— *Fut.*, 2/57 (35-36): *Ebul-Kâsım ibn Kasiy*, bunu, *Hal'un-Na'leyn*'de beyân etmiştir.

— *Fut.*, 2/67 (27) : *İbn Kasiy*, peygamberlerden her birinin, (birbirine nisbetle) *fazl* (: üstünlük)'larına sâhip olmuştur.

— *Fut.*, 2/286 (4) : (Peygamberlerin, birbirine nisbetle üstün olması) : İşte bu, (sûfîler) tâîfesinden *Ebul-Kâsım ibn Kasiy*'in mezhebidir.

— *Fut.*, 2/763 (36-37) : İlahî isimler'e gelince : *Hal'un-Na'leyn* (adlı eserin)'de, *Ebul-Kâsım ibn Kasiy*, buna kâil olmuştur.

— *Fut.*, 3/8 (7) : Allah ondan râzı olsun (:), *İbn Kasiy*'e lâyık olan (= gereken) budur.

— *Fut.*, 3/27 (23-25) : Arkadaşlarımız, (A'râf sûresi, 7 nci âyetteki) *iâde* konusunda ihtilâf etmişlerdir. Acabâ bu (iâde), cimâ, hâmilelik ve doğum ile, bir şahıstan, (başka) bir şahıs olarak (Allâhm) bu dünyâda bizi vücûda getirdiği sûret midir?... ki bu, *Hal'un-Nâ'leyn*'in sâhibi *Ebul-Kâsım ibn Kasiy*'in mezhebidir; yoksa (insanlar) ***rûh*** olarak (tekrar) bir *cisim*'e mi iâde olunurlar (*ta'ûdûn* = dönerler)? ki bu da, (sûfîler) tâifesinin mezhebidir.

— *Fut.*, 3/394 (19-21) : *Hal'un-Nâ'leyn* (isimli) kitabında, *Ebul-Kâsım ibn Kasiy*, buna zâhip olmuştur.

— Bütün bu referanslar için, sâdece bibliografya olarak bkz. MİA, 105 ve dn. 195.

İbn el-Kassâr (? Assâd = Ebul-Abbâs Ahmed - -) 27[157] (→ Harîrî)

İbn Kassûm (Ebû Abdullâh Muh.—) 27[104], 27[105], 27[106], 27[107], 30[412] İA. nin İşbiliye'deyken faydalandığı şeyhlerden biridir. Onun ismi, çoğunlukla *Şeberbelî*(*) ile birlikte anılmaktadır. Çünkü onlar, *İbn el-Mücâhid*(*)'in talebeleridir. Bu üç şeyh, İA. nin ifâdesine göre, Kur'ân okumak için, mutlakâ *abdest* alırlardı. İA, *nefis muhâsebesi*(*) yapmayı, *İbn Kassûm*'dan öğrenmiştir. Fakat bu zât, sâdece *ahvâl ve ef'âl* konusunda nefis muhâsebesi yaptığı halde, İA. bunlara bir de *havâtır* (: zihinden, gönülden geçenler) unsurunu ilâve etmiştir. *İbn Kassûm*, nefis muhâsebesi için, kalem-kâğıt kullanırdı ve ders verme konusunda, hocası *İbn el-Mücâhid*'in nâibiydi. İbn Kassum, ayni zamanda *melâmî* meşrep bir sûfiydi.

İbn el-Kettânî (→ Kettânî, Ebu Abdullah)

İbn Kinâne ve mezhebi *Fut.*, 1/443 (13-14)

İbn Küleyb (Ebû Bekr - -) 30[183]

İbn el-Lehîb (Necmeddîn Ebul-Maâlî- -): İA. nin bir arkadaşı. Kendisi birgün *hamam*'a gitmiş. Orada, *temizlik* ve *saç kesme* konusunda sohbet etmişler : *Fut.*, 4/493 (16-20).

İbn Mâlkân (→ Hızır)

İbn Mâce 17[3] (→ İbn el-Sâig)

İbn Muhalled (Takıyeddin — —) *Fut.*, 2/703 (37)-704 (1)'e göre, *Müsned* sâhibi. *Ahmed ibn Hanbel*'in talebesidir. Kendisi *Kadib el-Bân* (*), *Bicâî* (Ebu Zekeriya (*) gibi sûfilere benzermiş Çünkü bu gibi sûfilere *yazılı vahy* (*) gelmekteymiş. Nitekim kendisi, uykudan kalktığı zaman, üzeri yazılı bir kağıdın, *yanına konulmuş olduğunu görürmüş*.

İbn Merzeniş (Sultan Muh. ibn Sa'd- -) (öl. m. 1172) : 16[7], 19[3], 27[1]*: Doğu Endülüs hükümdârı olup, İA. nin babasının dostuydu. İA. onun devletinde dünyâya geldiğini söylüyor. İA. nin dünyaya gelişi (1165)'nden yedi yıl sonra, bu sultan vefât etmiştir.

İbn Meserre el-Cîlî ve eseri *Kitâb el-Hurûf : Fut.*, 2/646 (36)

İbn Mes'ûd (→ Mevsılî)

İbn Mikdâm (Ebul-Abbâs- -) *Fut.*, 1/680 (5-7 vd.) : İA. nin, *İşbiliye*'de tanıdığı bir zât. Çünkü *Lahmî* (*), *Hadramî* (*) ve *Mukrî* (*) (= İbn Gâlib) ile birlikte zikrediliyor. ve bu şahıslar, İA. ye ayni *hadis*'i *rivâyet ediyorlar*.

İbn el-Mücâhid (Ebû Abdullah Muh.- -): 27[104], 27[105], 27[106], 27[107], 30[407] : İA. nin *İşbiliye*'de iken faydalandığı *İbn Kassûm* (*) ve *Şeberbelî* (*)'nin hocasıdır. *Melâmî* meşreb bir sûfî olup, ismi geçen bu talebeleri, *Kur'ân* okumazdan önce mutlakâ abdest alırlarmış. İA, bu âdeti, sâdece onlarda gördüğünü söylüyor. Çünki diğer hocaları, buna riâyet etmezmiş. Bunlar, *nefis muhâsebesi* de yapmaktaymış.

İbn Muhezzibeddin (→ Cüveynî)

İbn Mugîs (→ İbn Mu'tab)

İbn el-Münzir (Ebul-Abbâs - -) 27[133]: İA. nin *İşbiliye*'de tanıştığı bir sûfî.

İbn el-Münzîr (Ebû Bekr - -) *Fut.*, 1/515 9 vd.); künyesi zikredilmeksizin : *Fut.*, 1/519 (24-25).

İbn Mu'tab : Fut., 4/540 (25-37)-541 (1) = MİA, 105-106): Bu zâtın ismi, Futûhât'ın *son bâb'ı* olan *Vesâyâ* nushalarında, *İbn Mugîs* olarak geçiyor: İA nin, *Tunus*'ta tanımış ol-

duğu *zengin bir şahıs*. Şehrin vâliinden şefaatta ve tavassutta bulunması için, ziyâfete çağırdığı İA. yi vâsıta kılmak istiyor. İA. onun işini hallediyor fakat ziyafeti terk ediyor.

İbn Mûsâ (→ Kabbâb)

İbn el-Nahhâs (el-Imâd Abdullâh ibn el-Hasan el-mârûf bi--) *Fut.*, 4/579 (10-17) : İA. nin tanıdığı şahıslardan biri, olup, *Cezerî* (*)'nin, Allâhı rûyâ görüp konuşmasını, İA. ye anlatıyor.

İbn Râhaveyh : Vesâya Beyrut, neşri, s. 167

İbn Revâha (el-Zeki--): Kendi ismini taşıyan bir *mederese*'nin sâhibi olup, *Abdülkâdir* (*) isimli genç bir sûfî hakkında enteresan bir olayı aktarıyor.

İbn Rızzîk (Ebû Abdullah Muh.--) 17[8]: İA. nin hocası *İbn el-Sâig* (*)'in hocası.

İbn el-Rûmî (m. 836-896) : Abbâsi devri şâirlerinden : 23[101] : Ona dair bir iki beyit zikrediyor.

İbn Rüşd (m. 1126-1198) : 5[11], 27[2], 27[58] Meşşâî filozoflarından olup, ayni zamanda *Kurtuba kadısı* idi. İA. nin babasının yakın dostuydu. Kendisi çocuk sayılacak bir çağında, babasının delaletiyle İbn Rüşd'le görüşmüştü.

İbn Sâbit (→ Hassân)

İbn Sa'd (Muh.--) 16[7] (→ İbn Merzeniş)

İbn Sa'diye (Abdüsselâm — el-Tunusî) 27[82] : İA. nin *Mekke*'de tanıştığı bir zât : Hicri 599 (m. 1202-1203) yılında Mısır'da satın aldığı bir *câriye* hakkındaki olayı, İA. ye anlatıyor.

İbn Sahr (Yûsuf--) 27[133]: İA. nin *Kurtuba*'da tanıştığı bir sûfi.

İbn el-Sâig (Ebû Bekr--) 17[3]: Daha çok İbn Mâce olarak tanınan bir *tabiiyat* bilgini olup, çağdaşı ve botanik bilgini olan Ebu'l-Llâ *İbn Zühr* (*) ile, tartışıyor. *Burun kanaması* hkk.)

İbn el-Sâig (Ebul-Hasan Yahyâ--) 17[8] İA. nin *Sebte* şehrinde tanıdığı hocalarından biridir. Bu zât, *İbn Rızzîk* (*)'in talebesi olup, hocasına âit bir menkabeyi, İA. ye anlatmaktadır. Ayrıca:

— *Fut.*, 4/541 (7-8) = MİA, 103 ve dn. 187 : *İbn el-Sâig*, şöyle diyordu : Dünyâyı, *def ve mizmâr* ile yemek (= istîsmâr etmek), *dîn* ile yemekten daha iyidir.

İbn Sâkıt el-Arş (Sakît el-Refref--) 6[4], 6[5], 30[395] : İA. nin *Konya*'da gördüğü ve *fârisî* (: iranlı) olarak vasıflandırdığı, *ebdâl*'den bir zât imiş. Heybetli bir görünüşü varmış.

İbn Sâm (Ebû Bekr--) 27[49], 28[27]*: İA. nin, h. 592 (m. 1195-96) yılında öğrencisi *İbn el-Tufeyl*(*)'in *İşbîliye*'deki evinde tanıdığı bir şahıs.

İbn Seleme (Ahmed ibn Ahmed--) 24[82]: *Zünnûn*(*)'un arkadaşı.

İbn Seleme (Abdülmecîd--) 27[24], 27[150]: İA. nin, h. 586 (m. 1190-1191) yılında İşbiliye'de görüştüğü bir şeyh.

İbn el-Serrâc (Ebul-Hakem Ömer--) 27[49], 27[58], 28[27]*: İA. nin, h. 592 (m. 1195-96) yılında, *İşbiliye*'de tanıdığı bir sûfî.

İbn Sevdekîn (Şemseddin İsmâil-- el-Nûrî) : İA. nin öğrencisi. İsmi birkaç defa zikrediliyor. Meselâ :

— *Fut.*, 2/55 (14-15) : İA, onu, diğer öğrencisi *Abdullâh* [el-Habeşî] (*) ile buluşturuyor.

— *Fut.*, 2/758 (17-19) : Tam ismiyle zikrediliyor.

— *Fut.*, 2/758 (26) : Sadece, *İsmâil* adıyla zikrediliyor.

İbn el-Sîd (→ Batalyûsî)

İbn Sîdebûn (Ebû Ahmed--)30[191]* : İA. nin, *Mürsiye*'de görüştüğü şeyhlerden biri. Ayr. *Fut.*, 2/693 (4 vd) = MİA, 132 ve dn. 298: Ay-

ni künye ile zikredilerek, *Vâdî-Eşt* (? Vâdî-Âş) *) da vefat ettiği bildiriliyor. *İsm-i âzam*(*)'ın, sâdece *insan* olduğunu söylüyordu.

Ibn Sîrîn 30[328] : Rûyâ tabirleri meşhurdur.

İbn Süleymân (→ Darîr)

İbn Şây (→ Mevsılî)

İbn Şeddâd (→ Mevsılî)

İbn Şeddâd (→ Antere)

İbn Şeddâd (el-Kadı Bahâeddîn el-Kebîr - -) (m. 1145-1234) 6[7]: İA.nin dostu, ünlü kadı.

İbn el-Şiblî (Ebus-Su'ûd - - el-Bağdâdî) : 24[105], 24[106], 24[108], 24[109], [24[113]], 24[114], 24[115], 27[117], [27[118]] 24[119], 24[120], 27[104], 27[148], 27[166] : İA. nin şahsen göremediği fakat çağdaşı olan bir sûfî. *Abdülkadir el-Cîlî*(*) ile akran olup, *Temâşekî*(*) nin hocası ve *Evânî*(*)'nin dostuydu. Allahı, bütün işleri için vekil ittihâz etmişti ve *sıdk*(*) makâmındaydı. Kendi vaktinin efendisi olup, *kutb*(*)'lardan biriydi. *Semâ* (simâ ve raks)(*) konusunda, dikkati çeken bir görüşü vardı. Futuhat'da bazen tam ismiyle ve bazen de *Ebus-Suûd* olarak anılmaktadır. NOT : 24[113] ve 24[118] fragmentleri, *Ebû Bekr el-Şiblî*(*) ile isim benzerliği dolayısıyla *İbn el-Şiblî* metinlerine, bir zuhûl eseri olarak karışmıştır.

İbn Tahmest (Abdullâh - -) 27[104]; ayr. *Fut.*, 3/16 (32-33)'de bu sûfî ile şahsen görüştüğünü ifâde ediyor.

İbn Tâiz (Yûsuf - -) 27[104]: İA. ile çağdaş (?) bir sûfî.

İbn Tarîf (Ebû İshâk İbrâhîm ibn Ahmed - - el-Kaysî el-Cezîrî) 27[38], 28[16]; ayr. MİA, 184 : İA. nin, *Cezîret el-hadrâ*(*)'da görüştüğü şeyhlerden biridir.

İbn el-Tufeyl (Ebul-Huseyn ibn ebî Ömer - -) 27[49], 28[27]*: İA. nin, h. 592 (m. 1195-1196) yılında, *İşbiliye*'de tanıdığı bir sûfî.

İbn el-Tûzerî (→ Kastalânî)

İbn el-Üstâz (→ Mevrûrî)

İbn el-Üstâz (→ Zeyneddin Abdullâh)

İbn el-Üstâz (Şeyh Abdurrahmân'ın oğlu Zeyneddin Abdullah) : 6[7], ayr. *Fut.*, 4/603 (28-31) : İA. ye anlattığına göre *İbn Bâkûye el-Şirâzî*(*)'den ve o da *Ebu'l-Edyân*'dan dinlemiş ki : Günâhlarından dolayı tövbe ederek *afv* edilmesini dileyen bir genç, duâsını bitirir bitirmez vefât etmiş. İA. bu menkabeyi, *Zeyneddîn Abdullah* (İbn el-Üstaz el-Şeyh Abdurrahman)'dan dinlemiştir.

İbn Ubeydullâh (→ Hucrî)

İbn Umm Mektûm Fut., 1/482 (5) : Gözleri görmeyen meşhûr sahâbi.

İbn Vahşî el-Mısrî 15[10], 27[79]: İA. nin h. 599 (m. 1202-1203) yılında *Mekke*'de görüştüğü bir zât : Kendi başından geçen bir deniz yolculuğu olayını, İA.ye anlatıyor : Ayr. MİA, 140-141.

İbn el-Vizrî (? Vezerî) (→ Kastalânî)

İbn Vehb Fut., 3/79 (-)

İbn Yagân (Sultan Yahyâ - -) : 17[10], 27[10], 23[83] : İA. nin öz dayısı olup, *Tlemsen* hükümdarıydı. *Şeyh Ebû Abdullâh el-Tûnusî* (→ Tunusî) ile yaptığı bir konuşmadan sonra, saltanattan vaz geçerek, tasavvufa girmiş ve fakir bir hayat sürmüştür.

İbn Ya'mûn (Kadı Ebû İbrâhîm - -) 27[36] : İA. nin, h. 589 (m. 1193) yılında sohbet ettiği, *Sebte* şehrinin kadısı.

İbn Yeşkür (Ebul-Kâsım Halef - -) 23[82] : İA. nin Endülüs'te tanıdığı bir şeyh olup, *Derecât el-Tâibîn* adlı kitabın yazarıdır. Bu eserde, *Ebû Vehb el-Fâzıl*'ın menkabeleri anlatılıyormuş.

İbn Zâdân (İsâ - -) Fut., 4/604 (1-2)

İbn Zenceveyh (m.) ve *el-Tergîb fî fazâil el-âmâl* adlı kitabı. IA. bu kitaptan bir hadîs naklediyor : *Fut.*, 4/523 (11-12), ayr. *Fut.*, 1/677 (14-16)

İbn Zerb (el-fakîh - -) bir müellif olup, *Sâhib el-Hisâl* (Hisâl adlı eserin) sâhibi olarak tanıtılıyor : 27[203]

İbn Zîdân (? Zeydân = Abdülaziz - -) *Fut.*, 2/569 (15-17) = MİA, 124 ve dn. 258 : İA. nin Fas'ta tanıdığı bir *nahiv* (gramer) üstadı olup, önceleri *fenâ* hâlini inkâr etmekteymiş. Fakat İA, bir tartışma sonucunda onu iknâ etmiştir.

İbn Zühr (Ebul-Alâ - -) 17[3] : Ünlü tıbb bilgini olup, *İbn el-Sâig*(*) (=Ebû Bekr) ile ilmî bir tartışma yapıyor.

İbrâhim (→ İbn Tarîf)

İbrâhîm (Hz. - -) 12[2], 12[10], 15[11]

İbrâhîm ibn Edhem (m. VII. asır) : Ünlü sûfi. 24[5], 24[6]; ayr. *Fut.*, 4/602 (12 vd.) : Bir din kardeşine, yazılı olarak vasiyette bulunuyor.

İbrâhîm ibn Mes'ûd (→ Ekberî)

İbrâhîm ibn Süleymân (→ Darîr)

İbrâhîm ibn Muhammed (→ Kurtubî)

İdrîs (Hz. - -) 12[2], 12[7], 28[75], 30[395]

İhmîmî (→ Ahmîmî)

İhyâ'u Ulûm el-Dîn (Kit. - -) : 7[2], 27[83]: *Gazzâlî*(*)'nin eseri. İA. bu kitabı, h. 599 (m. 1202-1203) yılında, Mekke'de bâzı öğrencilerine okutuyor.

İhsâ (Kit. el - -) : Fârâbi (870-950)'nin *İhsâ el-ulûm* adlı eseri.

İlm el-aded (Kit. fî - -) : 28[106] : İA. nin, sayılar bilgisine dâir olup, yazmayı tasarladığı bir eseri : Fakat yazıp yazmadığını açıklamıyor.

İlm el-mufâzala (Cüz'ün fî - -) : 27[107] : İA. nin küçük eserlerinden biri.

İmâdî (Abdülhalîm el - -)'den aktarılan bir şiir : 23[113]

İmâm el-Haremeyn (→ Cüveynî)

İmru'ul-Kays (m. 520-545) : Câhiliye şâiri : 23[61], 23[62], 23[63], 23[64].

İnşâ el-Devâir vel-Cedâvil (Kit. - -) İA. nin eseri : 28[22]*, 28[23], 28[24], 28[25], 28[26], 28[26]*, 27[69] (Bu eserin ismi, bazen *Neş'et el-Cedâvil* olarak da geçiyor). Bunu, h. 598 (m. 1201-1202) yılında yazmağa başlamış.

İnhâbîl (? Enhâbîl) : 27[67] : Afrika'da bir yer olup, İA, burada *Ebû Yahyâ*(*) isimli *emîr*'le görüşüyor.

İnhâl ('Enhâl) (→ İnhâbîl) 27[67]

İnzâl el-guyûb alâ merâtib el-kulûb

İrân(lılar ve lîsanı) 4[71], 4[3], 13[9], 21[1], 21[2], 21[3], 21[7]

İranlı bir şahıs(?) 27[70]*, 30[395]

İranlı bir dost 27[70]* : İA. nin, bir dostu olup, h. 599 (m. 1202-1203) yılında vefât etmiş.

İrşâd fî hark el-edeb el-mu'tâd (Kit. el —) 27[49], 28[27]* İA. nin bir eseri olup, h. 592 (m. 1195-1196) yılında bu kitabı okumaları için, bâzi öğrencilerine tavsiyede bulunuyor.

İsâ (Hz. - -) 7[10], 12[3], 12[5], 16[6], 28[6], 30[395]

İsbahânî (el-Mekkî = Mekîneddin Ebû Şucâ Zâhir ibn Rüstem el - - el-Bezzâr) (→ Bezzâr)

İsfahân 8[4] (→ Deccâl)

İsfahânî (→ Bezzâr)

İsfâr an netâic el-esfâr (Kit. el - -) : 28[28], 28[29], 28[30], 28[30]* : İA. nin eserlerinden biri.

İsferâînî (Ebû İshâk el - -) : Birkaç defa ismi anılıyor. Meselâ : 30[183]
— *Fut.*, 2/9 (11-12) : *Mûcize*(*) görüşü
— *Fut.*, 2/321 (18-19) :
— *Fut.*, 2/415 (26-35) : *kerâmet*(*) hakkında görüşü ve İA. nin ayni görüşü paylaşması
— *Fut.*, 2/715 (12) :

İsferâînî (Ebû Hâmid el - -) *Fut.*, 2/270 (20) :

İskenderî (Kadı Abdülvehhâb el-Esedî el - -) 27[80] : İA. nin h. 599 (m. 1202-1203) yılında, *Mekke*(?)'de tanıdığı bir sûfî : Görmüş olduğu

bir *rüyâ*'yı, İA. anlatıyor. Bu rüyâ için bkz. MİA, 143-144

İskenderiye 27[173]

İsmâil (→ Abîdî)

İsmâil Fut., 2/758 (26) *İbn Sevdekîn*(*)'den ibaret, İA. nin öğrencisi.

İsrâ ve tertib el-râhile (Kit. el--) : İA. nin bir eseri : 28[31], 28[32], 29[3], 29[19]

İsrâfil 30[362]

İsrail(liler) 21[4]

İstanbul 8[4]

İsticce(?) : Kurtuba dolaylarında bir yer *(Yâkût, Mucem,* 1/174) (→Müdevvir)

İstizkâr (Kit. el--)(?) *Fut.*, 1/501 (28)

İşbilî (→ İbn Birrican)

İşbilî (Ebul-Hasan el--) 27[174] : İA. nin, Endülüs'teki dostlarından biri: Kendisi, *Megâvir*(*) (= Abdullah-)'den aldığı tavsiyeleri, İA. ye aktarmaktadır.

İşbiliye : 5[16], 5[17], 5[19], 8[1], 9[9], 15[9], 15[5], 15[16], 15[17], 16[1], 27[19], 27[24], 27[25], 27[26], 27[27], 27[28], 27[29], 27[48], 27[49], 27[106], 27[109], 27[133], 27[138], 27[150], 27[153], 27[157], 27[173], 28[15], 28[27]*, 30[407]:

İşbiliye Câmii 15[8]

İşbiliye Kabristânı 27[32]

İttihâd (Ris. el--) 28[33] : İA. nin eseri.

İzzeddîn Keykâus (Sultan--) : Selçuklu sultanı ve İA. nin dostu: 27[93], 29[43]

K

Kabâilî (Eşell el-Yed el--) 15[16], 27[51] : İA. nin tanıdığı, *Bicâye* şehrine mensup şeyh. (→ Eşell el-Yed)

Kabbâb (Muhammed ibn Mûsâ el-Kurtubî el-) 27[175] : İA. nin h. 599 (m. 1202-1203) yılında, *Mekke*'de tanıdığı ve orada, *el-Harem el-Şerîf*'in müezzini bir zât olup, *Kayravanlı bir adam*(?)'ın, *hacc* yolculuğuna dâir mâcerâsını, İA. ye anlatıyor. (Bunun meâlen tercümesi için bkz. MİA, 142 ve dn. 330-331). Ayrıca, *Fut.*, 4/104 (13-15)'de, *Muh. ibn Mûsâ el-Kabbâb* ve *Kurtubalı* olarak zikrediliyor. Kendisi, *İbn Hârezm*'in talebesiymiş ve *el-Harem el-Şerîf* müezziniymiş. (MİA, 143 ve dn. 333). Nihâyet, *Fut.*, 1/631 (16-21)'de ise, *Musâ ibn Muhammed el-Kabbâb* ismiyle anılıyor. Burada İA, onunla ilgili *rûyâ*'sını anlatıyor. Ayrıca bu zat, *soğan* ve *sarmısak* gibi kokan şeyler yediği için, İA, onu bundan vazgeçirmeğe çalışıyor fakat bu davranışından dolayı, İA, bir gece *rûyâ*'sında *Cenâb-ı Hakk*'ı görüyor ve bu teşebbüsten men'ediliyor. (MİA, 143 ve dn. 334).

Kâ'be 6[10], 6[11], 6[12], 6[13], 7[1], 7[2], 15[2], 28[78]; ayr. *Fut.*, 1/757 (22-25); 1/698 (1 vd); 3/607 ( ).

Kâbe ile konuşmalar 28[78] (İA. nin Kâbe ile konuşmaları)

Kâbil 30[341]

Kadı Ebû İbrâhîm (→ İbn Ya'mûn)

Kadı Abdülvehhâb (→ İskenderî)

Kâdı Şeref (→ Nezhûnî) 5[16], 27[33]

Kadîb el-Bân (Ebû Abdullâh--) 8[3]: İA. nin hocası olan *İbn Câmi*(*)'nin arkadaşıdır. Başka vesilelerle de ismi anılmaktadır. Meselâ :

—*Fut.*, 2/703 (36) : Kendisine *yazılı vahy* gelirmiş. *Yazılı vahy* konusunda ayr. bkz. *İbn Muhalled*(*) ve ayr. *Bicâî* (= Ebû Zekeriyâ)(*)

—*Fut.*, 1/289 (34): Sadece «Kadîb el-Bân» olarak aanılıyor.

Kaf Dağı 16[3], 16[4], 27[30] (→ Cebel Kâf)

Kall (قل) : Mağribte bir yer : 16[5]

Kalafât (Ebû Abdullâh el--) 27[40], 27[161]* : İA. nin, h. 590 (m. 1194) yılında, *Cezîretu Tarîf*(*)'de görüştüğü bir şeyh : Bu zât, *Mâlikî* (= Ebur-Rebî)(*)'den, bu zâtın hocası *Sanhâcî* (= Ebul-Abbâs el-Darîr)(*)'den hikâye ettiği bir olayı, İA. ye anlatıyor.

Kal'at'u Bedreddîn (Bedreddîn Kalesi = Deymur) 27190

Karaviyîn Câmii 27178

Kasîdet el-Râiye (el--) : İA. ye âit bir *kasîde :* 2915

Kasîdet el-Rû'yâ : İA. ye âit bir kasîde: 2321, 2912

Kassâr (Hamdûn el--) 27104

Kassâr (→ Harîrî)

Kassâr (el-Şeyh el-Şerîf Cemâleddîn Ebû Muh. Yunus ibn Yahyâ ibn el-Huseyn ibn Ebil-Berekât el-Hâşimî el-Abbâsî el-) 2771, 2772, 2176, 2176* ve 2776 dn. : İA. nin h. 599 (m. 1202-1203) yılında, *Mekke*'de sohbet ettiği yakın dostlarından biridir. Kendisinden, bazen değişik isimlerle bahsediliyorsa, bunların hepsi de *Kassâr*'dan ibârettir. Meselâ :

—74 = 2776 = 2438 : *Yûnus ibn Yahya* olarak;

—2771 = *Cemâleddîn Ebû Muhammed Yunus ibn ebil-Huseyn ibn ebîl-Berekât el-Hâşimî el-Abbâsi* olarak;

—2772 = *el-Kassâr Yunus ibn Yahyâ ibn ebîl-Huseyn ibn ebîl-Berekât el-Hâşimî* olarak;

—Ayr. 2/451 (32 vd.) = MİA, 145 ve dn, 343 : Burada, *Buhârî*'den bir hadis, *Kassâr* tarafından İA. ye rivâyet olunuyor.

Kastalânî (Takiyeddîn Ebul-Abbâs Ahmed ibn Ali ibn Meymûn ibn ebil-Burzî = ? Nurzî = ? Bûrezî = ? Tûzerî = ? Vizrî el-mârûf bi el--) 27176 : İA. nin, *«kardeşimiz»* diye vasıflandırdığı ve *Mısır*'da (ve sonra da, ayni kimse bahis konusu ise, *Mekke*'de) görüştüğü bir şahıs. Bu zât, *Mâlikî*(*)'ye dâir bir menkabeyi İA. ye anlatıyor. Birkaç defa anılan isminde görülen değişiklikler, 27176 dn. da gösterilmiştir.

Kâtib (Câriye İtâb el--) 23115

Kattân (Abdullâh el--) 27104 : İA. nın çağdaşı olan bir sûfî.

Kayravânî 2358 dn. (→ Ali ibn Ebî Tâlib)

Kayravanlı adam (?) 2775

Kays ibn el-Hatîm 2366, 2367

Kayser 1310

Kayserîye (Kayseri) 27184

Kelâm ilmi (İndeks-İİ)

Keremî (→ Kûmî)

Kerkûy kalesi (Endülüs) 2745

Kettânî (Cerrâh ibn Hamîs el--) 82 : İA. nin Kuzey Afrika'daki şeyhlerinden biri olup, «... *yaşlı ve merhum şeyh...*» [*Fut.,* 1/10 (30)] diye tanıttığı zât, şayet buysa, Futuhat'ın yazılmağa başladığı h. 598 (m. 1201-1202) yılından önce vefat etmiş olmalıdır. Çünkü bu ifâde, Futuhât'ın önsözünde bulunmaktadır. Bu zât, ayni zamanda, İA. nin hocası olan *Mehdevî* (=Abdülaziz)(*)'in de hocasıdır: Bkz. MİA, 125 ve dn. 259. Bu şeyhi, diğer *kettânî* (= Ebû Abdullah)(*) ile karıştırmamalıdır.

Kettânî (Ebû Abdullâh ibn (?) el--) : İA. nin, *Fas*'ta arkadaşlık ettiği tanınmış bir *kelâmcı* olup, kendisinden birkaç defâ söz edilmektedir. Meselâ :

—*Fut.,* 3/8(33) : ... *Fas* şehrinde arkadaşımız, önder şeyh Ebû Muhammed ibn el-Kettânî...»

—*Fut.,* 1/356 (19-22) : ... *Fas* şehrinde arkadaşımız Ebû Abdullâh el-Kettânî ... (= MİA, 125 ve dn. 260)

—*Fut.,* 4/23 (27-37) : ... *Fas*'ta, kendi zamanında, *Mağrib* kelâmcılarının önderi Ebû Abdullâh el-Kettânî'yi gördüm. Bir gün bana, *ilâhî sıfatlar*(*) konusunda sordu ki...

—*Fut.,* 1/178 (20) : Ebû Abdullah el-Kettânî...

—Görüldüğü üzere bazen İbn el-Kettânî ve bâzen de *el-Kettânî* olarak anılmaktadır.

Keykâus (→ İzzeddîn)
Kıbtî(ler ve lisanı) : s. 181 dn.
Kifl (el - -) 24[35]
Kîrmânî (Evhadeddîn Ebû Hâmid ibn ebil-Fahr el -) : 15[13], 30[316] dn. (→ Evhadeddîn)
Kisâ'î (el - -) Fut., 2/208 (14)
Kisrâ (İslâmiyetten önceki İran sultanlarının unvânı) 13[9]
Kitâb (Kur'ân) 4[16] (→ Kur'ân)
Konya 2[14] dn, 6[3], 6[4], 6[5], 16[1], 29[45], 30[395]
Kostantiniye (→ İstanbul) 8[4]
Kubrufîk 27[162] (→ Kubrufîki)
Kubrufîkî (Ebû Abdullâh ibn Cüneyd el - -) 27[162], 27[162]*, 27[162]** : İA.nin İşbiliye'de tanıştığı *mûtezile* bilgini olup, Endülüs'te *Runde* (=Ronda) dolaylarında *Kubrufîk* köyü'ne mensupmuş. İA, *kader* meselesinde, hem bu zâtı, hem de ona tâbi olanları, tartışma sonucunda *îtizâl mezhebi*'nden vaz geçiriyor. (P.S. Burada, bir noktanın düzeltilmesi gerek : *MİA,* 101 ve dn. 171'de *doğru* referanslar verildiği halde, MİA, 69 ve dn. 43'te, *Kubrufîkî* ile *Ebul-Kâsım Cüneyd el-Bağdadî,* ayni notta, birbirine karışmıştır).
Kubrusî (→ Kubrufikî)
Kûmî (Ebû Yakûb Yûsuf ibn Yahnef= Yahlef el - -) 5[4], 7[7], 16[3], 27[25], 27[30], 27[31], 27[181] : İA. nin *İşbiliye*'de, h. 586 (m. 1190-1191) yılında faydalandığı hocalarından biridir. Kendisi, *Ebû Medyen*(*)'in öğrencilerinden olup, onunla ilgili *Kaf Dağı*(*) ve onu kuşatan *Yılan* menkabesini, İA. ye anlatmıştır. *Sadrânî*(*)'nin yakın arkadaşı olup, isimleri çoğunlukla birlikte anılmaktadır. Ayr. bkz. MİA, 84-85.
Kur'ân 4[11], 4[16], 4[28], 4[29], 4[72], 4[73], 4[74], 4[75], 4[75]*, 4[76], 4[77], 4[78], 4[79], 4[80], 4[81], 4[82], 4[83], 4[84], 4[85], 24[25], 27[105], 28[14], 28[62], 28[79] (→ İndeks-H)
Kurdî (Ali el - -) Fut., 2/579 (24) : İA. nin tanıdığı bir sûffi.
Kureşî (Karşî = Ebû Abdullâh el - -) 27[177] dn. İA. den önceki nesle mensûp olan ve *Mısır*'da yaşadığı bildirilen bir şeyh : Kendisi de, Mısır'da Şeyh *Mâlıkî*(*) nin öğrencisi olmuştur: *Fut.,* 3/526 (8-9)
—*Fut.,* 4/543 (23-29) : Bazı güvenilir kimseler, Ebû Abdullâh Kureşî'nin, Mısır'da şeyh *Ebur-Rebî el-Kefîf el-Mâlıkî*(*)'ye hizmet ettiğini, İA. ye haber vermektedir. Bu ifade : *Fut.,* 3/526 (8-9) = 27[177] dn.; ayr. *Fut.,* 3/562 (8-9)'da tekrarlanmaktadır.
Kurtuba (Cordoba) : Endülüs'te ünlü şehirlerden 5[11], 5[20], 27[58], 27[65]
Kurtubî (Sâlim ibn Abdullâh ibn Kâ'b el - -) *Fut.,* 4/574 (20 vd.)
Kurtubî (Muh. ibn Mûsâ el-Kabbâb el - -) 27[75] (→ Kabbâb)
Kurtubî (Ebû İshâk İbrâhîm ibn Muh. el-Ensârî el - -) *Fut.,* 2/710 (9-17): İA. nin, *arkadaşım* diye söz ettiği bir zât olup, *Bicâye* şehrinde bulunan ve fıkıh yönü, tasavvuf yönünden üstün olan şeyh *Ebû Zekeriyâ el-Hasenî*'ye dair bir menkabeyi, İA. ye aktarıyor. (Menkabe, bu şeyhin Ramazan ayında, *Bicâye*'deki *Mescid el-Câmi*'de itikâfa çekilmesiyle ilgilidir)
Kuryâkî (Ebû Abdullâh el - -) 27[90], 27[155] : Hicrî 603 (m. 1206-1207) senesinde, *Mısır*'da bulunduğu sırada, arkadaşı *Harîrî*(*) tarafından İA. ye bu şeyh hakkında aktarılan garip bir olay.
Kuss ibn Sâide Fut., 1/364 (5); ayr. 4/56 (11-13)
Kuşeyrî (Ebul-Kasım el - -) 2[13], 7[11], 17[5] dn., 27[175], 27[193] : Ünlü tasavvuf yazarı ve eseri *el-Risâle* hakkında, bazıları *tenkidler* ihtivâ eden çeşitli notlar. Bâzen de, isim verilmeksizin *Kuşeyrî*'den iktibaslar yapılmaktadır. Ayr. bkz.

—*Fut.*, 2/596 (21) : *Vecd* konusunda, Kuşeyrî'den bir iktibâs yapılıyor.

—*Fut.*, 3/239 (20-21) : Rîsâle'de, *Ebûl-Abbâs el-Seyyârî*'den söz ettiğini belirtiyor. Bu fragment, *Fut.*, 1/681 (23-24) (= 27[193])'de fragmentin muhtevâsını tekrarlamaktadır.

—*Fut.*, 4/214 (12-15) : *Risâle*'sinde, töhmete uğramaktan korktuğu için, *Hallâc*'ı anmadığından dolayı, *Kuşeyrî*'yi *tenkid* ediyor.

Kût el-kulûb (Kit.-) (→ Mekkî = Ebû Tâlib el-) 27[150]

Kûtî (→ Kûmî)

L

Lahmî (Ebû Bekr ibn Sâf el--) 23[123], 27[19] : İA. nin, h. 578 (m. 1182-1183) yılında, İşbiliye dolaylarında, *Haniyye*'de Kur'an dersi aldığı hocası ve ona ait bir şiir.

Lebîd (öl. m. 661) : 23[57], 23[69] (Ünlü bir câhiliye şâiri)

Leble 27[173] (Endülüs'te bir yer)

Levâmî envâr fî esrâr el-muhibb el-mahbûb (Kit.--) : (→ Ebul-Kasım)

Leylâ-ve-Mecnûn (= Kays) 30[427], 30[428]

Leysî (İbn Âdime el--) 23[121] (şiir)

Lût (Hz.-) 28[100]

M

Mağrib 16[5]

Magribî (→ Ureynî)

Magribî (Ebû Ukâl el--) : Birkaç defa ismi anılan bir şeyh. Meselâ :

—*Fut.*, 1/186 (14) : Hakk'da, müstehlik (= fânî) olan *Ebû Ukâl el-Magribî;*

—*Fut.*, 2/209 (11-12) : Sâdece, *Ebû Ukâl* künyesiyle;

—*Fut.*, 2/226 (7) : Ebû Ukâl el-*Magribî* olarak.

Makâmât (Kit. el--) (→ Münzirî)

Maksûret'ü İbn el-Müsennâ 15[5], 29[46] : *Tunus*'ta, Câmi'u Tunus'un doğu köşesi.

Malatya 27[94], 27[184], 28[105], 29[43]

Mâlik ibn Enes (m. 715-794) 24[3] (Hâliki mezhebinin kurucusu) : Deniz domuzu (*Hınzîr el-mâ'* veyâ *Hınzîr el-bahr*)'nun haram oluşu hkk. Ayr. *Fut.*, 3/67 (8) ve 3/79 (12) ve 1/35 (5)

Mâlik ibn el-Huveyris Fut., 1/481 (34-35)

Mâlikî (→ Darir = Zarîr)

Mâlikî (Ebur-Rebî el-Kefif el-Darîr el--) 27[40], 27[161]*, 27[176], 27[177] dn. : İA. nin dostu olan *Kalafât*(*)'ın konuşup görüştüğü bir şeyh. Kendisi, *Sanhâcî*(*)'nin talebesi ve Mısır'da, *Kureşî*(*)'nin hocası imiş. Ayrıca, İA. nin dostlarından *Kastalânî*(*), bu zât hakkında bir menkabeyi, İA. ye aktarıyor.

Mâ'lûm min akâid ehl el-rüsûm (Kit. el--) 28[44] (İA. nin eseri)

Mansûr (Ebû Câfer el--) : Abbasî halifesi (salt. m. 754-775)

—*Fut.*, 4/590 (1 vd.) : *Mansûr*, hacca gittiği sırada, idâreden şikâyet eden ve sonra kaybolan bir adam.

—*Fut.*, 4/603 (8 vd.) : Korkulu bir *rûya* görmesi; bunu *Rebî*'ye anlatması ve *rûyâ*'da bir şahıstan belle-diği *şiir*'i zikretmesi.

Marchena (→ Merşâne = Merşânet el-Zeytûn)

Mardînî (Rebî ibn Mahmûd el-Hattâb el--) 27[185] : *Habeşî*(*)'nin, ve dolayısıyla İA. nin, tanıdığı bir zât: *Akreb sokması*'na karşı okunacak bir *duâ*'dan söz ediliyor. Ayrıca :

—*Fut.*, 3/355 (13-16) : Habeşî(*), bu zât ile *Haddâd*(*)'ın, *Yemen*'de görüştüklerini İA. ye anlatıyor.

Ma'rife (Kit. veya Ris. el--) 28[48], 28[49], 28[50], 28[51], 28[52] : İA. nin eseridir.

Mâ'rifet el-kutb vel-imâmeyn (Ris. fî--) 28[54] : İA. nin eseridir.

Mâ'rifet el-medhal il'el-esmâ' vel-kinâyât (Ris. fî--) 28[53]

Mâristân'u Sincâr (= Sencâr) : 15[13] (Sencâr Hastahânesi)

Mârtülî (= Mirtülî = Muberkulî = ? Menzilî : Ebû Imrân Mûsâ ibn Imrân el--) 15[17], 27[135], 27[147], 27[148], 27[149] : İA. nin, *İşbiliye*'deki hocalarından biri olup, mezkûr şehirde, *Mescid el-Rızâ*(*)'da ikâmet etmekteydi. İA. ve *İbn Afîr*(*), burada onunla sohbet etmiştir. Bu şeyhin ismi, *Ureynî*(*)nin ismiyle birlikte zikredilmektedir. Bu iki şeyh, *Ebû Medyen*(*)'le ilgili *Kaf Dağı* (= Cebel Kâf)(*) menkabesini İA. ye anlatmıştır. Şâir yaradılışlı olup, İA. yi de şiir yazmağa teşvik ederdi. Ölümü, h. 595 (m. 1198-1199)'den önce değildir. Tafsilat için bkz. MİA, 72 ve 76-78 (Nisbesinde görülen değişiklikler, baskı hatalarından ileri gelmektedir. Aslı, muhakkak ki, *Martülî*'dir.)

Maznûn bihi alâ gayri ehlihi (Kit. el--) 2[8] (Gazzâli'nin eseri)

Mebâdî vel-gâyât (Kit. el--) 27[11], 28[34], 28[35], 28[36], 28[37], 28[38], 28[39], 28[40], 28[41], 28[42] (İA. nin eseridir)

Medîne (el-münevvere) 6[8], 27[86]

Medînet el-Rûm (→ İstanbul) 8[4]

Medrese Seyfeddîn ibn Galem (? Alem) el-Dîn 27[96] : *Haleb*'te bir medresenin ismi olup, İA. nin dostlarından *Mevsılî* (= Necmeddin el-)(*), burada müderrislik yapıyordu.

Medrese İbn Revâha (→ İbn Revâha): İA. nin dostu olan *İbn Revâha*, Şam'da bulunan bu medresenin reisi (= başkanı) idi.

Mefâtîh el-guyûb (Ris.--) 28[43] (İ.A. nin eseridir.)

Megâfirî (Kadı Ebû Bekr ⟨Muh.⟩ ibn el-Arabî el--) : 27[175]; ayr. *Fut.*, 1/34 (25-26)'daki muttasıl sened içinde, İA. nin tanıdığı «*yaşlı şeyh*» olan *İbn Iyşûn*(*)'a rivayette bulunuyor. Krş. *Megâvîr* (Abdullah el--)(*)

Megâre 8[2] (Kuzey Afrika'da bir yer)

Megâvir (Abdullâh el--) 27[173], 27[174] : İA. nin bizzat görüşemediği fakat tanıdığı bir zât olup, *İşbiliye* dolaylarındaki *Leble* kasabasına mensuptur. *Emânete sadâkat* bakımından nâmus timsâli olarak tanıtılmaktadır.

Megâvîrî (Yûsuf el--) (→ Cellâ')

Megâvirî (Ebû Bekr ibn Abdullah el--) 27[175] (→ Megâfirî)

Mehdevî (Ebû Abdullah el--) 27[104] : İA. nin *Fas*'ta görüştüğü ve «*ricâl el-iştiyâk*»dan biri olarak tanıttığı bir şeyh : *Fut.*, 2/17 (14); ayr. MİA, 126 ve dn. 272, 273.

Mehdevî (Abdülaziz ibn ebî Bekr el-mârûf bi : İbn el-Kürre) 28[27] (Burada sâdece *Ebû Muhammed Abdülaziz* olarak anılmaktadır.) : İA. nin, *Tunus*'ta görüştüğü bir şeyh. Ayr. bkz.

—*Fut.*, 2/669 (26-27) : Tam ismi zikrediliyor.

—*Fut.*, 1/615 (35) : Tam ismi ve ek olarak *İbn el-Kürre* künyesi ile, *Tunus*'ta bulunduğu zikrediliyor.

Mehdî (sâhib el-zamân) 8[4], 28[6]

Mekke 4[68], 6[8], 7[4], 9[4], 14[4], 15[2], 15[3], 16[2], 17[7], 24[105], 27[68], 27[69], 27[71], 27[72], 27[73], 27[74], 27[75], 27[76], 27[77], 27[78], 27[79], 27[80], 27[81], 27[82], 27[83], 27[84], 28[24], 28[105], 30[13], 30[395]

Mekîneddîn Ebû Şuçâ' (→ Isfahânî)

Mekkî (→ Isfahânî)

Mekkî (Amr ibn Osmân el--) 24[74] : Ünlü sûfî *Hallâc*(*) için *bedduâ* eden sûfî : Bu mesele, *Fut.*, 3/44 (31-32)'de *tekrarlanmaktadır*. Ayr. *Fut.*, 3/550 (22)'ye göre şöyle di-

yordu: —*ârifler* (sûfîler), bugün nasılsa, yarın (: âhırette) öyle olacaklardır.

Mekkî (Ebû Tâlib el--) 27[150], 30[102], 30/[280] Ayr.

—*Fut.*, 2/44 (8-11) : *İlâhî bilgi*'nin râyihasını alan kimse, *İlâhî Takdir*'den suâl etmez.

—*Fut.*, 3/540 (3) ve eseri hkk.

—*Fut.*, 4/229 (15) : Ceberût âlemi hkk.

Melik el-Âdil Ebû Bekr ibn Eyyûb (el-) 27[188] : *(Salahaddin Eyyûbî*'nin kardeşidir*)*. İA, onunla *Meyyâfarıkîn*'de görüşmüştür ve küçük çocuklara sevgi göstermesinden dolayı övmektedir.

Melik el-Nâsır li-Dinillâh (el--) 27[191] : İA. nin çağdaşı ve tam ismiyle: *Ebul-Abbâs Ahmed el-Nâsır li-Dinillâh* (salt. h. 575-622 m. 1179-1229)

Melik el-Nâsır Salâhaddin Yusuf ibn Eyyûb (el--) 27[21], 27[186], 27[187] : (= *Salâhaddin Eyyûbî :* m. 1169-1193). İA. onunla görüşememiştir. Çünkü Salâhaddin Eyyûbî'nin vefat ettiği *Kâhire*'ye, daha sonraki bir tarihte ulaşmıştır. Fakat İA, yakın arkadaşlarından olan *İbn Şeddâd* (Mevsılî)(*)'den bir olayın hikâyesini dinlemiştir.

Melik el-Zâhir Gâzi ibn el-Melik el-Nâsır Salâhaddin Yusuf ibn Eyyûb (el--) 27[189], 27[190] : İA. nin dostu olup, *Haleb hükümdârı*'dır (Salt. h. 582-613/m. 1186-1216). *Salâhaddin Eyyûbî* (: Melik el-Nâsır Salâhaddin)(*)'in oğludur.

Menâf Oğulları (: Abd Menâf) 9[4]

Menâhic el-irtikâ' (Kit.--) 28[45] (İA. nin eseri ve konusu)

Menzilî (→ Martülî)

Merâtib ulûm el-Vehb (Kit.--) 28[46], 28[47] (İA. nin eseri ve konusu)

Merc Akkâ' 8[4]

Meriyye (: Almeria) : 27[60], 27[64], 27[148], 27[161], 28[57], 28[69]

Merkez (Kit. el--) 28[55] (İA. nin eseri ve konusu)

Merrakeş 5[18], 9[3], 27[58], 27[68], 27[161], 27[182]

Merrakeşî (Muh. el--) *Fut.*, 4/156 (35-37)-157 (1-10) = MİA, 128-129 ve dn. 284 : İA. nin, *Merrakeş*'te görüştüğü bir sûfî : Kendisi, şiddetli hastalıkları bile *sabr* ve tebessüm ile karşılayan, ayrıca çok konuşan bir insandı. (P.S. *Fut.*'ın bu referansı, MİA'da, 1/156 vs. olarak dizilmiştir; *Fut.*, 4/156 vs. olarak düzeltilmelidir.)

Mersâ Abdûn (Abdûn Limanı) 8[2]

Merşâne (= Merşânet el-Zeytûn = Marchéna) 27[24], 27[133], 27[150]

Meryem (Hz.—) 27[11]*** dn.; ayr. 1/264 (35)

Meryem (İA. nin zevcesi) 27[11]*, 27[12], 27[13], 27[14], 27[14]*, 27[14]* dn.

Meryem el-Bicâî (→ Bicâî) (→ Bicâyeli Meryem)

Meryem bint Muh. ibn Abdûn (→ Bîcâî) 27[12], 27[13], 27[14], 27[14]*, 27[14]**

Meryem bint Imrân 27[11]***

Mesâil el-Şer' (Kit. fî--) 28[108] (İA. nin eseri)

Mescid el-Aksâ (el--) 28[29]

Mescid el-Ezher 27[47], 27[64]

Mescid el-Harâm (el--) 28[29]

Mescid el-Halîl 27[47], 28[100]

Mescid el-Rızâ (İşbiliye) 15[17]

Mescid el-Rûtend 27[109]

Mescid el-Yakîn 28[100]

Mes'ûd (→ Habeşî)

Meşâhid el-Kudsiye (Kit. el--) 28[56]

Mevâki el-Nucûm (Kit.--) 27[60], 27[64], 28[57], 28[58], 28[59], 28[60], 28[61], 28[62], 28[63], 28[64], 28[65], 28[66], 28[67], 28[68], 28[69], 28[70] (İA. nin eseridir.)

Mevâkıf (Kit. el--) (→ Nifferî)

Mev'izet el-Hasene (Kit. el--) 28[71] (İA. nin eseridir)

Mevrûr (Mevrûz) 27[151]

Mevrûrî (Abdullâh ibn el-Üstâz el--)

27122, 27151, 27152 : İA. nin yakın dostlarından olup, Endülüs'teki *Mevrûr* şehrine mensuptur.

Mevsıl (→ Musul)

Mevrûzî (→ Mevrûrî)

Mevsılî (el-Zekî Ahmed ibn Mes'ûd ibn Şeddâd el-Mukrî el--) 2788, 2789, 27187 : İA. nin, h. 601 (m. 1204-1205) yılında, *Musul*'da görüştüğü bir sûfî.

Mevsılî (Necmeddin Muh. ibn Ebî Bekr ibn Şây el--) 2796 : İA. nin dostu olan bir sûfî olup, aslen *fakîh* bir zât imiş. *Rûyâ*'sını İA. ye anlatmaktadır : *Fut.*, 3/253 (6-9). Ayni olay, biraz daha tafsilatlı olarak, *Fut.*, 4/90 (20-23 vd.) = 2796 da *tekrarlanıyor*. Metinden anlaşılıyor ki, bu zât, h. 628 (m. 1230-1231) yılında, *Medreset'ü Seyfeddin*(*) de müderrislik (: hocalık) yapmaktaydı.

Mevsılî (→ Kadîb el-Bân)

Meyânişî (Ömer ibn Abdülmecîd el--) 27172 : İA. nin *Mekke*'de görüştüğü bir ders arkadaşı.

Meyyâfârıkîn 27168*, 27188 : İA. nin, burada *Melik el-Âdil*(*) ile görüşmesi.

Mimşâd (→ Dîneverî)

Mısır 518, 83, 154, 2768, 2782, 2790, 27155, 27157, 27176, 30285

Mısır Ehramları 30285

Mısrî (Abdülkerîm ibn Vahşî el--) 1510, 2779 (→ İbn Vahşî)

Mısrî (→ Zünnûn)

Mîkâîl (melek) 30262

Mîrtülî (→ Mârtülî)

Miskînet el-Tafâviyye (ve 2 beyitlik şiiri), 23117

Muâvîye (ve Amr ibn el-Âs) *Fut.*, 4/607 (13-15); 4/608 (5-8)

Muâz ibn Cebel Fut., 3/515 (20)

Muâz ibn Eşres (? Eşref) 2724 (→ İbn Eşres)

Muazzamî (Şemseddin Muh. ibn Bertekuş el--) : *Fut.*, 3/54 (28-37)-55 (1-2) : İA. nin bir arkadaşı olup, İA. ye, *cinn*'lerle ilgili bir fıkra anlatıyor ki ayni fıkra, *Âbidî*(*) ve *Darîr* (İbrahim ibn Süleyman)(*) tarafından da İA. ye anlatılmıştır.

Mubâyaat el-kutb fî hazret el-kurb (Kit.--) 2872 (İA. nin eseri)

Muberkulî (→ Mârtülî)

Muhallâ (Kit. el-) : İbn Hazm(*)'ın eseri

Muhammed (Hz.-) 449, 528, 91, 27104, 2883, 30171, 30172

Muhammed (Muhyiddîn İbn el-Arabî) 81, 93, 27145, 27187 (→ İbn el-Arabî)

Muhammed ibn Abdûn (→ Bîcâî)

Muhammed ibn Alî (→ Ahmîmî) (→ İbn el-Hâcc)

Muhammed ibn Kâid (→ Evânî)

Muhammed ibn Kâsım Fut., 4/576 (27 vd.) : İA. nin *Fas*'taki dostlarından biri olup, *Temîmî*(*)'den ibarettir.

Muhammed ibn Mûsâ (→ Kabbâb)

Muhammed ibn el-Nûr (Muhyiddîn İbn el-Arabî) 1214 (→ İbn el-Arabî)

Muhammed ibn Sa'd (→ İbn Merzenîş)

Muhâsibî (el--) Ünlü sûfî (m. 781-857) : *Fut.*, 1/618 (9); ayr. 2/323 (16)

Muhtesib (İbn el-Hicâzî el--) *Fut.*, 2/628 (27-34) = 27? : İA. nin, *Fas*'ta görüştüğü bir *fıkıh* bilgini.

Muklâ (Musul hâricinde) 83

Mukrî (→ Mevsılî)

Mukrî (Ebul-Kâsım Abdurrahmân ibn Gâlib el--) *Fut.*, 1/680 (6 vd.) İA. nin *Endülüs*'te tanıştığı bir zât. Çünkü *Lahmî*(*), *Hadramî*(*) ve *İbn Mikdâm*(*) ile birlikte anılıyor. İA, bu dört şahıstan, ayni *hadîs*'i rivâyet etmektedir.

Murcia (→ Mürsiye)

Mûsâ (Hz.-) 122, 129, 2926, 30395, 3057, 3079

Mûsâ (→ Sedrânî) 164

Mustadî' (el--) 27191 (→ Nâsır li-Dînillâh)

Musul (: Mevsıl) 83, 164, 2784, 2785, 2787, 2788, 2789, 2944

Mutarrıf (el - -) : *Fuzayl*(*)'ın arkadaşı olarak : *Fut.*, 4/603 (23-26)
Muvahhidîler (ordusu) 22[15], 27[45], 27[173]
Müdevvir (el - -) 19[1] = *Fut.*, 1/617 (21-26)'da, bu zâtın İA. ye anlattığı fıkra, *Fut.*, 4/52 (8-12)'de tekrarlanmaktadır. Fakat 19[1] deki anlatışta, *el-Müdevvir*'in ismi zikredilmiyor.
Müneccim (→ Ebul-Feth)
Münzirî (el - -) : *Fut.*, 2/549 (35-37) ve ayr. *Fut.*, 3/679 (5-6) : *Kitâb el-Makâmât* adlı eseri.
Mürsiye (: Murcia) 19[3], 27[1]*, 27[61], 27[65], 30[191]*
Müslim (ibn Haccâc) : Ünlü muhaddis
—*Fut.*, 1/297 (6)
—*Fut.*, 1/318 (23)
—*Fut.*, 1/350 (17)
—*Fut.*, 1/356 (9)
—*Fut.*, 1/459 (14 vd.)
—*Fut.*, 1/592 (8 vd.)
—*Fut.*, 1/594 (1 vd.)
—*Fut.*, 1/599 (20)
—*Fut.*, 1/652 (5 ve 26)
—*Fut.*, 2/346 (36-37)
— ., 2/363 (16-17)
— ., 2/445 (25)
—*Fut.*, 3/79 (11)
— ., 3/291 (22) ve Deccâl hadisi
— ., 3/574 (32)
— ., 3/570 ( )
—*Fut.*, 4/29 (33)
—*Fut.*, 4/39 (35)
— ., 4/297 (32)
— ., 4/298 (6)
— ., 4/332 (17)
— ., 4/499 (29)
— ., 4/518 (17)
— ., 4/525 (6)
Müseffir (→ Ebû Alî)
Müstefâd (Kit. el - -) 27[54] : İA. nin hocası *Temîmî* (*)'nin eseri.
Mütevelkkil (Ali el - -) 8[3] : *Kadib el-Bân* (*)'ın akranı sayılan bir Şeyh.
Mütevelkkil (el - -) : Abbâsi halifesi : 24[79]

N

Nâbiga el-Ca'dî 23[73] (iki beyit)
Nâbiga el-Zubyânî 23[73] (iki beyit)
Nakkâş (Ebû Bekr el - -) *Fut.*, 2/199 (17) : Kıyâmet Günü hkk. bir hadis rivayeti
Nasâih (Kit. el - -) 28[72]* (IA. nin eseri)
Nâsır li-Dinillâh (= Ebul. Abbas Ahmed el-Nâsır li-Dinillâh ibn el-Mustadî bi-Emrillâh : h. 575-622) : IA. nin bir arkadaşı (- fakat ismi zikredilmiyor -) bu halife ile onun babası *Mustadî*(*) hakkında bir olayı anlatıyor : 27[191]
Nazzâm (Ibrâhîm el - -) : Ünlü Kelamcı : *Fut.*, 2/533 (24-25)
Necmeddîn (→ İbn el-Lehîb)
Nehr el-Zeheb (Şam) 17[11]
Nekkârî (Ebul-Hasan Ali ibn el-Feth el - -) 27[87]
Nemrûd 15[11]
Nese'î (muhaddis) 9[4]; ayr. *Fut.*, 1/477 (26)
Neş'et el-Cedâvil vel-Devâir (Kit. - -) 28[4] (IA. nin eseri) (→ *İnşâ el-Cedâvil)*
Nezhûnî (Kadî Şeref Abdullâh el - -) 5[16], 27[33] : IA. nin h. 586 (m. 1190-91) yılında, *İşbiliye*'de tanıştığı dostlarından biri.
Nifferî (Muh. ibn Abdülcebbâr el - -) ve eseri : *Kitâb el-Mevâkıf* : *Fut.*, 1/433 (2-6); ayr. 2/678 (16).
Nikâh el-Sârî beyn'el-Ümmehât vel-Âbâ (Kit. el-) 28[109] (IA. nin eseri)
Nil nehri 5[12], 12[2], 24[94]
Nu'mân ibn el-Münzir (el - -) *Fut.*, 4/608 (5-8)
Nûrzî 27[177] dn. (→ İbn ebil-Burzî)

O - Ö

Oduncu (Hattâb) : İsmi verilmeyen bir *oduncu*'nun, *cinn*'lerle alakalı menkabesi (→ Darîr)
Okyânûs 8[2], 16[3]

Osmân (Hz. — : halife) 9[2], 9[3], 4[74]
Ömer (Hz. — : halife) : 6[13], 23[71], 28[72], 30[389]. Ayr.
—*Fut.*, 1/250 (13-37)-251 (1 vd.) : Hz. Ömer'in, *Sâd ibn Ebî Vakkâs*'a mektubu.
—*Fut.*, 3/17 (27-29) : Hz. Ömer'in bir sözü : Uğradığım her musîbet'de, üç çeşit nimet buldum.
Ömer (→ İbn Abd el-Mecîd)
Ömer ibn Abd el-Azîz (Emevî halifesi) 23[78], 23[79]; ayr.
—*Fut.*, 4/574 (20 vd.); 4/589 (19-22); 4/592 (32)

P

Platon (→ Eflâtûn el-ilâhî)
Pythagorasçılar 30[279] dn.**

R

Râbiat el-Adeviye (öl. m. 752 veya 801). Ünlü kadın sûfî : 23[85], 24[97], 24[98]; ayr. *Fut.*, 2/54 (24); 4/478 (18)
Ragıyb (? Rugayb : Şeyh el--) 27[165] : İA. nin dostu olan *Temâşekî*(*)'nin arkadaşıdır.
Rahmet el-İlâhiye (Kit. el--) 28[73] (İA. nin eseri.
Râ'î (el--)'den bir beyit : 23[120]
Rakrâkî (Ebû Zeyd el-Usûlî el--) : *Fut.*, 2/709 (19-20) : İA. nin arkadaşı olup, *Usûlî* diye meşhurmuş.
Rammânî (→ Rummânî)
Râzî (Fahreddîn el--) (m. 1149-1209) : Ünlü düşünür ve İA. nin çağdaşı : 27[46], 28[1]*, 28[2]; ayr. *Fut.*, 1/181 (3 vd.) = Krş. *Bulga* (nşr. N. Keklik), Giriş s. 38, dn. 57; ayr. *Fut.*, 1/534 (23-29 (Krş. *Bulga*, göst. yer.) (= *Fahreddin el-Râzî*)
Rebî (Şeyh el--) 27[185] (→ Mardînî)
Recâ ibn Hayve Fut., 4/574 (20 vd.)
Re'sül-Ayn 27[185]
Reşîd (→ Fergânî)
Ribân Kalesi (End.-) 22[15], 27[45]
Rifâa ibn Râfi Fut., 1/477 (19)
Risâle (el-) : Kuşeyrî'nin ünlü eseri : 2[13], 27[197] (→ Kuşeyrî)
Rûm(lar ve lisanı) 4[71], 13[9]
Rummânî (el--) Fut., 2/609 (4-5) Nahiv (gramer) bilgini olup, *Tefsîr el-Kur'an* adlı bir eserin sâhibiymiş. Fakat İA, bu esere vâkıf olmadığını, sâdece kendisine bu eserden söz edildiğini belirtiyor.
Runde (Ronda) 27[162]*
Rundî (Muh. ibn Eşref el--) *Fut.*, 2/8 (19); ayr. MİA, s. 109-111 : İA. nin görüştüğü ve *Şeyh el-Cibâl* (=Dağların Şeyhi) adını verdiği bir sûfî. olup, *evtâd*(*)'tan biriymiş.
Rûta (Endülüs'te bir yer) 8[2]
Rutend Mescidi (Mescid'u Rûtend) 27[109]
Ruyâ Kasîdesi (Kasidet el-Ru'yâ) 23[21] (İA. nin manzum eseri)
Ruveym (Rüveym) 24[102] (Eski sûfilerden)
Rûzbihân el-Baklî 24[103]
Rükn el-Şâmî (Kâbe) 6[12]
Rükn el-Yemânî (Kâbe) 27[71], 27[76]*, 27[91]
Rüveym 24[102] (eski sufîlerden)

S

Sâbit ibn Anter (→ Hulvî)
Sâ'd ibn Abâde 9[3], 23[75]
Sa'd ibn Ebî Vakkâs Fut., 1/250 (13-37) - 251 (1 vd.) : *Hz. Ömer*'in ona yazdığı mektup.
Sadefi (= Sûfî, Muh. ibn Hâlid el--) 28[19], 29[16] (→ Tilemsânî)
Safiye (Hz.-) 28[5]
Sahîh el-Buhârî 27[83] (→ Buhârî)
Sakît el-Refref ibn Sâkıt el-Arş 6[4], 6[5], 30[395]
Sâil (→ Dilenci)
Salâhaddin Eyyûbî 27[186] (→ Melik el-Nâsır...

Salâhaddin Yûsuf ibn Eyyûb (→ Salâhaddin Eyyûbî) 27[21]

Salavât (→ Demirci)

Sa'lebûsî (İsâ ibn Abdülazîz el--) 23[116] (Hicrî I/m. 7. asırda, Mekke'de yaşamış bir müslüman *şâir. Mekke*'nin faziletlerini anlattığı, 115 beyitlik kasîdesi.

Sâlih (→ Berberî)

Sanhâcî (Şeyh Ebul-Abbâs ibn el-Arif el--) 23[106], 23[107], 27[40], 27[106], 27[107], 27[124], 27[161], 27[161]*, 27[162], 28[15], 29[143] : *Darîr*(*) (= *kör* = âmâ) lakabıyla da anılan bu şeyh, İA. den önceki nesle mensuptur. İsmi, değişik şekillerde anılmaktadır: *İbn el-Arîf* olarak veyâ sâdece *Ebul-Abbâs* künyesiyle zikredilmesine karşılık, bâzen de tam ismiyle [msl. 27[161], 27[161]*; ayr. *Fut.*, 2/323 (15) ve *Fut.*, 2/362 (12)] anılmaktadır. *Futûhât*'da ayni *nisbe*'yle fakat değişik *künye* ile görülen ve İA. nin *İşbiliye*'deyken sohbet ettiği *Ebû Yahyâ el-Sanhâcî el-Darîr* (28[15]), şâyet ayni kimseden ibâretse, -bu şahıstan, *el-Dürret el-Fâhire* adlı eserinde bahsettiğine göre-, *Sanhâcî*, oldukça farklı biçimlerde anılmış oluyor. İA, bu şeyhten, bir defasında *Mâlikî*(*), bir defâsında da *Kalafât*(*) vâsıtasıyla, h. 590 (m. 1194) yılında *Cezîret'ü Tarîf*(*)'de bulunduğu sırada, dinlediği bir menkabeyi aktarıyor (27[162]). Ayni şeyhten, bu sefer *Merrakeş*'te bulunduğu sırada, ikinci bir menkabeyi *Bicâî* (= Ebul-Kasım)(*)'dan aktarıyor (27[161]).

Sanhâcî (Ebû Yahyâ el-Darîr el--) 28[15] (? → Sanhâcî Ebul-Abbâs)

Sebte (Ceuta) 7[8], 17[8], 27[35], 27[36]

Sebtî (Ahmed = ? Muhammed el--) 7[1], 7[2], 7[3], 27[74] : Hârûn el-Reşîd'in oğlu. Onun ruhu *tecessüd* etmiş ve İA. onunla Mekke'de konuşmuştur.

Sebtî (Ebul-Abbas el--) 27[179], 27[180], 27[181], 27[182], 27[183] : İA. nin *Merrakeş*'te görüştüğü bir şeyh.

Sebtî (Nebîl ibn Hazer ibn Hazerûn el--) 7[3] : İA. nin *Mekke*'de görüştüğü bir sûfî.

Sebtî (el--) 23[122] : Sadece bu *nisbe*'yle anılan bir *şâir*, zât *Kurtuba*'dan gelerek *İşbiliye*'de İA. yi ziyâret etmiş. Barınacak bir evi bulunmadığı için *Sâhib el-Divân*'a üç beyitlik bir *şiir* göndermiş ve kendisine bir ev inşâ edilmiş.

Sedrânî (Musâ el-Biderânî = Sedrânî) : 16[3], 16[4], 27[26], 27[30], 27[131] dn, 27[132] : İA. nin *İşbiliye*'de h. 580 (m. 1190-91) yılında faydalandığı bu şeyh'in ismi, *Kûmî* (*) nin ismiyle berâber anılmaktadır. Her ikisi de *Ebû Medyen* (*) 'in talebesidir : İA, onlardan *Kaf Dağı* (= Cebel Kaf)(*) menkabesini öğrenmiştir.

Sehl ibn Abdullâh (→ Tüsterî) 24[61], 30[266]

Selâ (Kuzey Afrika'da bir yer) (→Dekkâk)

Selâvî (Ali el--) 27[153] : İA. nin *İşbiliye*'de görüştüğü bir şeyh.

Selâvî (el-Darîr el--) *Fut.*, 1/178 (20): *Selâ* şehrine mensup bir *kelâm* bilgini olup, *Urcûze fî ilm el-Kelâm* adında eseri varmış.

Selmân el-Fârisî Fut., 1/219, 1/220; 2/210 (9) : *Ebud-Derdâ*'ya üstünlüğünü hkk.
220; 2/210 (9) : *Ebud-Derdâ*'ya üstünlüğü hkk.

Semnûn (Sümnûn) : *Fut.*, 2/231 (29-32) : Eski sûfîlerden biri.

Sencâr Hastahânesi (: Mâristan'u Sencar) 15[13]

Serrâc (Tâceddin Ebul-Abbâs ibn Ömer el--) 14[2] : İA. nin bir arkadaşı.

Sevilla (→ İşbiliye)

Seyfeddin ibn Alemeddin (→ Medrese) 15[2], 27[96]

Seyyârî (Ebul-Abbâs el--) *Fut.*, 1/681 (22-23) : Hicrî IV/m. X. asır sûfi-

lərinden olup, *Kuşeyrî*(*) tarafından zikredildiği hkk.
Seyyid Ebû Saîd (el--) 27[58]: *Kurtuba*'da bir devlet adamı.
Sîbeveyh (öl. m. 792) *Fut.*, 2/62 (16); 2/446 (6); 2/574 (29); 3/168 (15); 4/235); 30[211]: (Ünlü gramer bilgini).
Sivas 27[184]
Sûk el-hanne (*İşbîliye*'nin bir semti) 8[1]
Sühreverdi (Şihâbeddin ibn Ahi Ebin-Necîb el--) 27[192], 27[193], 27[194], ayr. 29[45] (? : Sâdece *Şihâbeddin* olarak). (→ Şihâb) (→ Şihâbeddîn)
Süfyân el-Sevrî Fut., 1/35 (5); 1/256
Sülemî (Abdurrahmân el--) 27[67] (→ Şiblî)
Sülemî (el-Kays ibn Vehbân el--) *Fut.*, 2/651 (33): İA. nin bir arkadaşı olup, *vâkıa* (: *rüyâ*)'sında Hz. Peygamberi gördüğünü, İA. ye anlatıyor.
Sultan Yahyâ (→ İbn Yagân)
Sultân (ismi verilmiyor) 30[268]
Süleymân (→ Denbelî)
Süleyman ibn Abdülmelik (salt. m. 715-717) *Fut.*, 4/589 (19-22) Emevî halifesi.
Sünen (Neseî'nin hadis kitabı) 9[4]
Süreyş 15[9]
Süryânî(ler ve lisanı) 21[5] dn.

Ş

Şa'bî Fut., 4/588 (33 vd.)
Şâfiî (İdris el--) *Fut.*, 1/35 (5); 1/747 (12); 4/258(29)
Şam (Dîmaşk) 6[15], 9[3], 14[5], 17[11], 27[184], 29[44]
Şâ'râ (yıldız ismi) 13[15]
Şarap içen bilgin: MİA, 131-132 ve dn. 293 = *Fut.*, 4/579 (22-31): İA. nin zamanında, *Mürsiye*'de yaşayan ve *şarap* içerek her seferinde *tövbe* eden bir *âlim* (Fakat ismi verilmiyor). Onun bu acâib durumunu (yine ismi verilmeyen) bir sûfî, *Kurtuba* şehrinde İA. ye anlatıyor. Bu sûfî, h. 595 (m. 1198-99) yılında *Mürsiye*'de görüştüğünü de ifâde ediyor.
Şarkî (→ Şerefî)
Şeberbel (End.) 27[109], 27[110], 27[133]
Şeberbelî (Ebul-Haccâc *Yûsuf* el--) 27[104], 27[105], 27[109], 27[110], 27[133], 28[15]: *İşbîliye* dolaylarındaki *Şeberbel* köyüne mensup, *ehl-i aşk* bir sûfî olup, *İbn el-Mücâhid*(*)'in öğrencisiydi. İsmi, *İbn Kassûm*(*)'un ismiyle paralel olarak anılmaktadır. İA, bu ikisiyle *İşbîliye*'de görüşmüştür.
Şekkâk (Ahmed ibn Hemmâm el--) *Fut.*, 2/37 (9-10) = MİA, 132 ve dn. 299: «... Suğr el-â'dâ (düşman bölgesi)'nde, *murâbıt* olan *arkadaş*'larımızdan, *Cemalmâiye*'li bir *genç* vardı. Ona, *Ah. ibn Hemmâm el-Şekkâk* denilir. Sûfilerin büyüklerindendi. Genç yaşına rağmen bu (tasavvufî) yol sebebiyle (herşeyle) ilgisini kesmiş ve kendini Allâha bağlamıştı. O sırada bâliğ (erginlik çağında) değildi. Bu hâli, ölünceye kadar devâm etmiştir....»
Şekkâr (→ Şekkâz)
Şeekkâz (? Şekkâr: Ebû Muh. Abdullâh el--) 27[59]: İA. nin *Gırnata* (: Granada) şehrinde ziyâret edip h. 595 (m. 1198-99) yılında görüştüğü bir şeyh.
Şems (Ümm el-fakr el-) *Fut.*, 1/305 (37): İA. nin *Merşâne* (Merşânet el-Zeytûn)'da görüştüğü bir kadın sûfî.
Şemseddîn (→ İbn Sevdekîn) (→ Cüveynî)
Şe'n (Kit. el--) 28[14] (İA. nin eseridir)
Şerefî (? Şarkî: Ebû Abdullâh el--) 27[104], 27[109], 27[158], 28[15]: İA. nin tanıdığı, *İşbiliye*'li şeyhlerden biri.
Şerh el-esmâ'el-hüsnâ' (Kit.--) 28[77] (İA.nin eserlerinden biri)
Şerh Tercümân el-Eşvâk (Kit.--) İA.

nin eserlerinden biri. (→ *Zehâir vel-A'lâk)*
Şezûne 15[9]
Şiblî (el--) 24[76], 24[113], 24[118] : Sâdece bu nisbe'yle anılan bu sûfînin, *Ebû Bekr Dülef ibn Cahdar el-Şiblî* (öl. h. 334/m. 945)'den ibâret olduğu anlaşılıyor. *Fut.,* da, *Hallâc* (*)'ın çağdaşı olarak ve ikisi arasında mevcut bir görüş dolayısıyla anılmaktadır. 24[76] da mezkûr *(Fut.,* 2/607)'deki fragmentin muhtevâsı, *Fut.,* 2/13 (20-21)'de, *telmih* şeklinde *tekrarlanmaktadır.* kendisini, B (ب) harfinin altındaki *nokta* olarak vasıflandıran (24[113]) ve ibâdetlerini yalnız başına (: gizli olarak) yapan (24[118]) bu sûfiden, birkaç defa daha söz edilmektedir. Msl.
—*Fut.,* 2/231 (11-12) = MİA, 161 ve 425*. : Burada bir *delikanlı* (: şâbb) nın sözlerinden duyduğu heyecan belirtiliyor.
—*Fut.,* 2/272 (31-32) : 2[13] de zikredildiği üzere, *Kuşeyrî*(*)'nin *Risâle* (*)'sindeki *bâb el-gıyre*'de, *Şiblî*'nin bir yanılmasından söz ediliyor. Gerçekten *Kuşeyrî*'nin ismi geçen eserinde ve ayni *bâb*'ta (*Risâle,* nşr. Matbaat el-Âmire, h. 1318, s. 137-138), *Şiblî*'nin ismi iki defâ anılmaktadır.
—*Fut.,* 1/710 (2-35) : *Şiblî*'nin, (ismi verilmeyen) bir şahısla, *hacc* konusundaki *dialog*'u, zikredilmektedir. Bu *konuşma, Sülemî* (m. 936-1021)'nin *Hakâik el-Tefsîr* (Süleymâniye: Fâtih Ktp. no. 262, vr. 24b-25a) adlı eserinde, *Şiblî*'ye izâfe olunarak aynen mevcuttur: Bahis konusu metnin türkçeye tercümesi için bkz. Süleyman Ateş, *Cüneyd-i Bağdâdî, Hayatı-Eserleri ve Mektupları,* (Sönmez Neşriyât), İst. 1970, s. 54-58. Bu arada, MİA, s. 161 deki dn. 425* de, *Şiblî* ve *İbn el-Şiblî*(*) birlikte zikredilmiştir. Oysa bunlar, ayrı şahsiyetlerdir.
Şiblî (→ İbn el-Şiblî : Ebus-Suûd) 24[105], Abdülkadir el-*Cîlî*(*)'nin arkadaşlarından.
Şihâbeddîn (?) 29[45] (→ Şihâb....) (→ Sühreverdî)
Şihâb ibn Ah'in-Necîb (el--) 27[193] (→ Sühreverdi)
Şiirler (el-Eş'âr) 27[84] (İA. nin bâzı şiirleri)

T

Tabakât el-menâzil el-Sûfîye (Ris. fî--) 28[110] (İA. nin eseri)
Tâceddîn (→ Ahlâtî)
Tâc el-Resâil ve Minhâc el-Vesâil (Ris.--) 6[12], 28[78] (İA. nin eseri)
Tâif 15[3], 27[77], 28[19]
Taif'de *vebâ* salgını 15[3]
Takîyeddîn (→ İbn ebil-Burzî) → İbn Muhalled) (→ Kastalânî)
Tarif Adası (Cezîret'u Tarîf) 27[40]
Tebâreke (Kur'an sûresi) 27[114], 27[130]
Tedbîrât el-ilahîyye fî aslâh el-memleket el-insaniyye (Kit. el--) 28[14], 28[79], 28[80], 28[81], 28[82] (İA. nin eseri)
Tefâviyye (Miskînet el--) 23[117]
Tefsîr el-Kur'ân (→ *Cem'u vet-Tafsîl*) 28[8], 28[13], 28[14]
Tekrît 15[13], 27[163]
Tell 8[2]
Temâşekî (Ebul-Bedr = Ebul-Abbâs el-Bağdâdî el--) 19[2], 23[109], 24[114-115], 27[163], 27[164], 27[165], 27[166], 27[167], 27[168], 27[168]*, Ayr. *Fut.,* 2/649-(27-37)-650 (1-21) : *Bağdad*'lı şeyhlerden olup, *İbn el-Şiblî* (Ebus-Suûd-)(*) konusunda, İA. ye bâzı menkabeler aktarmıştır. Çok dürüst ve doğru sözlü olarak tanıtılmaktadır. (Matbû metinlerde bâzen *Ebul-Velîd* künyesiyle anılmaktadır. Msl. *Fut.,* 1/209-210)
Temhîd (Kit. el--) (?) *Fut.,* 1/501(28)

Temîmî (Ebû Abdullâh Muh. ibn Kâsım ibn Abdürrahmân ibn Abdülkerîm el-Fâsî el--) 27[47], 27[54], 27[57] : İA. nin, *Fas*'ta tanıştığı şeyhlerden biri. *Kitâb el-Müstefâd*(*) adlı eserini, İA. ye bîzzât okutmuştur. *Çin-Rum-İran-Hind* hükümdarları arasında geçen bir konuşmayı, h. 593 (1196-97) veya h. 594 (1197-98) yılında, *Fas*'ta İA. ye anlatıyordu: 27[57] = *Fut.*, 4/606 (31-36)'da gösterilen bu fıkra, *susmak ve konuşmak* meselesine dâirdir.

Tenezzülât el-Mevsıliye (Kit. el--) 28[83], 28[84], 28[85], 28[86], 28[87], 28[88], 28[89], 28[90], 28[91] (İA. nin eseridir)

Tercümân el-eşvâk (Dîvân'u--) 28[92], 28[93], 29[18] (İA. nin manzûm eseri) (→ Zehâir vel-Â'lâk)

Tergîb fî fazâil el-â'mâl (Kit. el--) (→ İbn Zenceveyh)

Tevrât 21[4], 21[5], 30[153]

Tîhî (Ebû Abdullâh ibn Hazer ibn Hazerûn el--) 16[6], 23[78], 27[10], 27[22], 27[28] : İA. nin, m. 1190 yılında, *İşbiliye*'de tanıştığı bir sûfî.

Tilemsânî (Muh. ibn Hâlid el-Sûfî = Sadefî el--) 27[83], 28[19], 29[15] : *Mekke*'de, h. 599 (m. 1202-1203) yılında tanıştığı bir sûfî.

Tilemsen (Tilemsân = Tlemsân) 9[8], 17[10], 27[10], 27[10], 27[39], 27[43].

Tirmîzî (muhaddis) 22[17]; ayr. *Fut.*, 2/491 (36-37) ve 2/492 (2)

Trablûsî (Ebû Yahyâ Bekr ibn Abdullâh el-*Yuytemî* el--) 23[112] : İA. nin, Mekke'de tanıştığı bir şahıs.

Tunus 6[13], 6[17], 8[2], 15[15], 27[43]*, 27[69], 27[148], 27[161], 29[46]

Tûnusî (Şeyh Ebû Abdullâh el--) 17[10], 27[10], 23[83] : İA. nin dayısı Sultan *İbn Yagân*'ı etkileyerek tasavvuf yoluna sevkeden ünlü şeyh.

Tûzer 27[177] dn.

Türk(ler ve lisanı) 4[71], 21[1]

Tüsterî (Sehl ibn Abdullâh el--) 23[100], 24[58], 24[59], 24[60], 24[61], 24[62], 24[63], 24[64], 24[65], 24[114], 24[115], 27[124], 30[266]

U - Ü

Ukayyis ibn İblîs 30[342]

Üklet el-Müstevfiz (Kit.--) 28[94], 28[95], 28[96], 28[97], 28[98], 28[99], 30[261], 30[286] (İA. nin eseri)

Ulyâ (End.) 27[138], 27[141], 27[142]

Umer (→ Ömer)

Ureynî (Ebul-Abbâs el-Mağribî el--) 23[108], 27[135], 27[136], 27[137], 27[138], 27[139], 27[140], 27[141], 27[142], 27[143], 27[144], 27[145], 27[146] : İA. nin *ilk şeyh* olarak faydalandığı hocası. Çoğunlukla, *Mârtülî*(*) ile paralel olarak anılmaktadır.

Usûlî (→ Rakrâkî)

Uyûn el-Mesâil 30[251] (İA. nin bir eseri intibâını veriyor?)

Ümm el-Fakr 27[133] (*Merşâne*'li bir kadın sûfî)

Ümm el-Zühr 27[133] (*İşbiliye*'li bir kadın sûfî)

V

Vâcibîn Emîri (Emir'u Vâcibîn) 27[67]

Vâil ibn Hacer Fut., 1/481 (35)

Vâk (=Allah) 4[71], 21[1], 21[2], 21[3] (*Habeşce* bir kelime)

Vakkâf (el--) 27[168]*

Vâsi (: Allah) 30[157], Vâsıtî (Mekkî el-)

Ven-Necm izâ hevâ (: Kur'ân) 6[5]

Ven-Necm izâ hevâ (: Kur'ân) 6[5]

Velîd ibn Abdülmelik (Emevî) *Fut.*, 4/589 (19-22)

Vâsıtî (el-Mekkî el--) *Fut.*, 1/254 (4) Erdeşir'in öğrencisi olup, *Mekke*'de medfûn imiş.

Vezerî (? Vizrî) 27[177] dn.

Vezir (Abbasî — ??) 27[191]

Y

Yahudî(ler ve lis.) 8[4], 21[4]

Yahyâ (Hz. -) 12[2], 12[5], 12[8], 30[395]
Yahyâ 9[3] (→ İbn el-Ahfeş)
Yahyâ ibn Yagân 27[10] (İA. nin dayısı)
Yakîn (Ris. el - -) 28[100] (İA. nin eseridir)
Yâkûb (Hz.-) Fut., 2/376 (22)
Yâsîn (: Kur'ân) 6[17], 6[18], 27[4]
Yemenî (Ebû Abdullâh Muh. ibn Ebis-Sayf el - -) 4[68] : *Hicâz müftüsü* olup, İA. ile *Mekke*'de görüşmüştür. Ayr. bkz.
—*Fut.*, 1/796 (29-37) - 797 (1 vd.) : Mekke'de yaptıkları bir sohbette, İA. ye şunları anlatıyor: Hz. Peygamber'in amcası *Hz. Abbâs*'ın torunlarından olan *Mûsâ ibn Muh. ibn Ali ibn Abdullah ibn el-Abbâs,* bir süre *Mekke* ve *Medine* şehirlerine *vâli* olarak tâyin edilmiş, fakat kendisi *Mekke*'de ikamet etmiş ve kendi oğlu *Süleymân*'ı da *Medine* valisi yaptırmış = MİA, 148 *Yezîd ibn Abdülmelik* (Emevî) *Fut.*, 4/589 (3-9) ve (19-22)
Yûnus (Hz. -) 16[6]
Yunus ibn el-Hasan (→ Kassâr)
Yûnus ibn Yahyâ 7[4] *Fut.*, 2/451 (32-34); ayr. *Fut.*, 2/387-388 = 27[76]; 24[88] dn.
Yûsuf (Hz. -) 12[2], 12[6], 30[395]; *Fut.*, 2/376 (22)
Yusuf ibn el-Huseyn 24[92]
Yûsuf el-Megâvirî (→ Cellâ)
Yusuf (→ Gılîrî) (→ İbn el-Tâiz) (→ İbn Sahr)
Yuytemî (→ Trablûsî)

Z

Zahâir (→ Zehâir)
Zâhir ibn Rüstem (→ İsfahânî)
Zamân ve Mâ'rifet el-Dehr (Kit. el - -) 28[101], 28[102] (İA. nin eseridir)
Zarîr (Ebur-Rebî el-Mâlıkî el - -) 27[141] dn. (→ Darir)
Zeccâcî (ve gramerciler) *Fut.*, 2/770 (30)
Zebûr (Kutsal kitap) 30[153]
Zehâir vel-Â'lâk fî şerh Tercümân el-eşvâk (Kit. el - -) 28[93] : (İA. nin eseridir).
Zekî (Abdülcebbâr el - -) 27[69], 28[3], 28[24]: İA. nin h. 598'den beri tanıdığı dostlarından biri.
Zemzem 6[12]
Zeyn el-Âbîdîn (Hz. Ali'nin torunlarından) : 23[74] : Ona âit bir *şiir,* ayni zamanda *Ali el-Rizâ*(*)'ya izâfe olunuyor.
Zeyneb 17[4] (İsmi verilmeyen bir *sultanın kızı*)
Zeyneb 15[4], 15[5], 15[6], 27[12], 27[15], 27[16], 27[17] (İA. nin öz kızı)
Zeynebîyât 29[21] (İA. nin, kendi kızı *Zeyneb* için yazdığı *şiirler*).
Zeyneddîn Abdullâh (: Haleb Kadısı Şeyh Abdurrahman'ın oğlu) 6[7] (→ İbn el-Üstâz)
Zındıklık ile ithâm olunan şeyh (?) : İA. nin, *Merrakeş*'teki hocalarından biri fakat ismi açıklanmıyor. Mezkûr şehrin ahâlisi, onun *zındık* olduğuna karar verip, (ismi zikredilmeyen) *sultân*'a şikâyet etmişler. (Tafsilât için bkz. MİA, 129-130) *Fut.*, 1/598 (34-37) - 599 (1-9); ayr. *Fut.*, 4/548 (15-26) : Bu iki anlatış arasında bâzı *farklar* bulunduğuna dikkat etmelidir.
Zîde (→ Runde = Ronda)
Zîyâd ibn Ümeyye Fut., 4/608 (5-8)
Züheyr ibn Ebî Sülmâ (ünlü şâir) 23[68]
Zührî (el-) *Fut.*, 2/711 (7)
Zünnûn el-Mısrî (öl. m. 861) : Ünlü sûfî : 7[4], 23[95], 23[96], 23[97], 24[78], 24[79], 24[80], 24[81], 24[82], 24[83], 24[84], 24[85], 24[86], 24[87], 24[88], 24[89], 24[90], 24[91], 24[92], 24[93], 24[94], 24[95], 24[96], 27[76], 27[76]*.

INDEKS - II

(TERİMLER)

A

âbâ'unâ el-ulviyât (= ruhlar) 30[276] (→ PSİKOLOJİ)
âbâ vel-ummehât (el - -) 28[109]
abd mahz 5[28]
abd el-Samed (: tasavvufî mertebe) 28[70]
âb-ı hayât 8[1]
âbid(ler) 30[5]
accident (→ ARAZ)
acılık (mirâret) 30[45], 30[47] (→ BILGİ TEORİSİ)
âcizlik (→ aklın âcizliği)
adâletle hüküm vermek 5[17]
adam (: insan) 30[51] (→ ANTROPOLOJİ)
aded (: sayı) 30[65]
aded bilgisi (ilm el-aded) 28[106]
adele'ler (adalât) 30[367]
ADEM (: Yokluk) 28[102], 30[22], 30[60]*, 30[69] (30[80]→30[95]), 30[108], 30[201], 30[207], 30[222], 30[229], 30[234] (→ METAFİZİK)
adl (: adâlet) 24[65]
afv etmek 27[190] dn., 30[397]
afve 30[330] dn.
ağaç kesmek 30[306]
ağlayan'lar (→ bekkâûn)
âhıret 30[141], 30[224], 30[279], 30[286], 30[439] vd.
AHLÂK 4[11], 30[8] (30[396] → 30[438])
—müteaddî ahlâk 30[397]
—mekârim el-ahlâk 28[1]*, 28[2], 30[8]
—gayr müteaddî ahlâk 30[397]
—ahlâk hükümleri (: ahlâkî değerler) 30[396]
—müşterek ahlâk 30[397]
ahvâl (: hâl'ler) 30[69]
ahvâl ilimleri (ulûm el-ahvâl) 30[1], 30[2]
AKIL 1[7], 1[8], 4[17], 4[18], 4[21], 4[34], 4[36], 4[37], 4[38], 4[43], 4[44], 4[45], 4[45]*, 4[46], 4[49], 5[10], 6[11], 24[32], 30[1] [30[41] → 30[49]], 30[79], 30[112], 30[115], 30[124], 30[145], 30[149], 30[189], 30[192], 30[238], 30[260], 30[262], 30[323]
—kuvvet el-akl 4[43], 30[42], 30[318], 30[367]
—hükm el-akl 1[4]
—akıl'la ibâdet edilen İlâh 4[49]
—akıl ilkeleri 4[43]
—akl el-evvel (el—) 18[1], 30[328]
—taklîd el-akl 4[4]**
—tavr el-akl 4[2]*, 4[3]**, 30[1]
—akl'ın âcizliği 4[18], 4[21], 30[42]
—idrâk el-akl 4[43], 30[44], 30[320]
—akl'ın duyuları taklîd etmesi 4[3]*, 30[42]
—aklın İlâhı (İlâh el-akl) 4[49]
—nûr el-akl 1[4], 1[8]
—sâhib el-akl 1[10], 4[42], 4[49], 4[51], 24[96], 30[41]
—el-âlem el-aklî 30[96], 30[98]
—aklî 30[24]
—el-ulûm el-akliye 4[50]
—el-burhân el-aklî 1[21]
—el-delîl el-aklî 1[19], 1[20], 4[13], 4[14], 4[18], 4[29], 4[32], 12[7], 30[181]
—ashâb el-edillet el-akliyye 4[13]
—el-fikr el-aklî 5[28]
—el-vucûd el-aklî 30[24], 30[184], 30[187]
—el-meşhed el-aklî 5[24]
—el-ilm el aklî 30[1], 30[2]
—mîzân el-ilm el-aklî 30[49]
—ashâb el-ulûm el-akliye 4[3]*
akreb (cerrâre=sarı akreb) 27[185]

aktâb (kutb'lar) 30[383], 30[384], 30[385] (→ TASAVVUF)
alâ mâ hüve aleyh 30[32], 30[41], 30[106], 30[108]
ÂLEM (Varlık-Kâinât-Dünyâ) 28[76], 30[19], 30[25], 30[30], 30[76], 30[79], 30[80], 30[83], 30[85], 30[95], 30[97], 30[111], 30[162], 30[165], 30[208], 30[217], 30[219], 30[220], 30[223], 30[224], 30[231], 30[359], 30[360], 30[362], 30[363], 30[364].
—el-âlem el-asgar (mikrokosmos) 30[363]
—el-âlem el-kebîr (makrokosmos)
—el-âlem el-ulvî (yücelik âlemi) 30[367]
—el-âlem el-âlâ (yüce âlem) 30[367]
—âlem/el-azame 22[13]
—âlem el-ceberût 22[13], 28[79]
—âlem el-cemâd (— cansızlar âlemi) 30[311], 30[362], 30[367]
—âlem el-emr 28[85]
—êl-âlem el-evsat 22[13]
—âlem el-gayb (gayb âlemi) 30[25], 30[26], 30[26]*, 30[57], (30[97] → 30[99]) 30[100], 30[101], 30[104], 30[325]
—âlem el-halk 28[85], 30[105]
—âlem el-hiss 30[25]
—âlem el-hitâb 28[14], 28[79] (→ gaybî hitâb)
—âlem el-hurûf 22[13]
—âlem el-istihâle 30[367]
—âlem el-melekût (ruhlar âlemi) 22[13]
—âlem el-niseb (nisbetler âlemi) 30[367]
—âlem el-şââde (mutluluk âlemi) 28[85]
—âlem el-şehâde (madde âlemi) 22[10]
—âlem el-tabîa (→ tabîat âlemi)
—âlem el-tâ'mîr 30[367]
—âlem el-tedvîn vet-tastîr
—âlem el-taklîf 28[85]
—âlemin âhiriyeti (âhiriyet el-âlem) 30[111], 30[113]
—âlemin cinsleri (ecnâs el-âlem) 30[225], 30[230]
—âlemin evveliyeti (evveliyet el-âlem) 30[111], 30[113]
—âlemin hakîkatı (hakikat el-âlem) 4[48]
—âlemin hudûsu (hudûs el-âlem) 30[75], 30[76]
—âlemin masdarı (masdar el-âlem) 12[7]
—âlemin nefs'leri (enfâs el-âlem) 30[280] ve 30[280] dn.
—âlemin rûhu (nefs el-âlem) 30[359]
—âlemin sûreti (sûret el-âlem) 30[57]
—âlemin varlığı (vucûd el-âlem) 30[75], 30[109], 30[111], 30[237], 30[238]
—âlemin var oluş sebebi (sebeb vucûd el-âlem) 30[164], 30[167]
—âlemin yaratılışı (halk el-âlem) 28[4], 28[23], 30[109], 30[232]
âlim (bilen = bilgili) 30[14], 30[30], 30[151] (→ İLİM)
ALLAH 4[43], 4[48], 4[51], 4[52], 4[53], 4[66], [4[69] → 4[71]], 18[6], [21[1] → 21[3]], [24[67] → 24[69]], 30[6], 30[24], 30[27], 30[68], 30[76], 30[78], 30[78]*, 30[79], 30[80], 30[106], [30[108] → 30[111]], 30[113], 30[115], 30[119], 30[122], 30[123], [30[125] → 30[128]], 30[131], 30[134], 30[135], [30[137] → 30[139]], 30[144], 30[145], 30[147], 30[148], 30[152], 30[155], 30[158], 30[163], 30[165], [30[166] → 30[168]], 30[170], 30[173], 30[174], 30[176], 30[180], 30[188], 30[191], 30[197], 30[198], 30[219], 30[220], 30[221], 30[223], [30[227] → 30[230]], 30[232], 30[248], 30[352], 30[379] (→ Tanrı, Hudâ, Vâk, Asdvâz, Siyâ, Kritur).
—Allah (: sebeb) 4[48]*
—Allah söyletti (Bana bunları —: İA) 29[24]
—sübjektif Allah tasavvuru 4[66], 4[67], 4[70]
—Allah konusunda görüşler ihtilâf eder 30[46]
—Allah insanı kendi sûretinde yarattı 30[379]
—Allah ve Kâinât [30[224] → 30[228]], 30[230]
—Allahın yolu (tarîk'ullâh = Tasavvuf) 1[1] dn, 4[35]
—Allah nerededir? 30[112], 30[114], 30[115]
—Allah tasavvuru 4[67]
—Allaha ulaşmak (el-vusûl il'Allâh) 4[60]

—Allâha sığınmak 4[41]
—Allaha benzemek (el-teşebbüh billâh) 1[14]
—Allâha imân 4[33]
—Allâhı aramak 24[11]
—Allaha yaklaşmak (el-takarrüb il'-Allâh) 24[11]
—Allahı ancak Allah bilir (lâ ya'rifu'llâh ill'Allâh 4[69], 24[67], 30[147], 30[148]
—Allahı bilmek (ma'rifet'ullâh) 2[5], 2[6], 4[3**], 4[3***], 4[4**], 4[22], 4[43], [4[62] → 4[64]], 4[68], 4[69]
—Allahın aktif isimleri (esmâ'el-ef'âl) 30[154], 30[155], 30[157], 30[158]
—Allahın eli vs. 30[78*], 30[79]
—Allâhın Evi (: Kâbe) 30[13]
—Allahın fiili 30[78*], 30[79]
—Allahın fiillerinin illeti 30[78*], 30[79]
—Allahın gölgesi, arş(*)'tır 30[267]
—Allahın gölgesi, *insân-ı kâmil*(*)'dir 30[369]
—Allahın gölgesi, sultan'dır(*) 30[268]
—Allahın hüviyeti 30[122], 30[126]
—Allâhın ilmi (ilm'ullâh) 30[175]
—Allahın inniyeti (enniyetuhu Teâlâ) 4[48*]
—Allahın isimleri ve sıfatları (el-esmâ ves-sıfât) 1[21], 30[119], 30[200]
—Allahın kelâmı 30[153]
—Allahın kelimeleri 30[203], 30[204]
—Allahın konuşması 30[150]
—Allahın mâhiyeti 4[48*], 4[58]
—Allahın mebde'i 30[127], 30[130]
—Allahın târifi yoktur 30[78*]
—Allahın tasavvur edilmesi 30[111], 30[113]
—Allahın tecellî etmesi 30[373]
—Allahın vechi (: zâtı) 30[116], 30[119]
Allahın vucûdu (: Varlığı) 1[21], 30[79], 30[81]
—Allahın zâhir olması 5[7]
—Allahın zâtı 2[8], 5[5], 4[48], 4[54], 30[46], 30[78*], 30[79], 30[146], 30[149], 30[173]
—Allahın zâtı konusunda tefekkür yasaktır 4[43], 4[48*]
—Allahın zuhuru 5[7]
alternatif târbirleri 30[249dn.], 30[253dn.]
altın dînâr 6[7]
âmâ (: gözleri görmeyen) 4[44]
amâ (عماء) 30[57], 30[112], 30[114], [30[237] → 30[241]], [30[243] → 30[245]], 30[285]
amel (iş) 28[66], 30[262]
amelî kuvvet (el-kuvvet el-ameliyye) 30[367]
ana (: ümm=tabîat) 30[276] (→ FİZİK)
ana ve babaya iyi davranmak (bir el-vâlideyn) 27[184]
anahtar (miftâh) 30[51]
anasır (→ unsurlar)
anasır el-erbaa (→ unsurlar)
ana sorular (el-ümmehât el-asliye)= ümmehât el-mesâil) 30[78]
animizm 30[305], 30[306]
anlayış rızkı (Rızk el-fehm) 6[3]
anne segisi 24[8]
Antikçağ felsefesi (→ Indeks-I)
antropoloji (→ İNSAN)
ARAZ(lar) 2[3], 2[4], 4[48*], 30[53], 30[54], 30[56], 30[57], [30[59] → 30[64]], 30[110] (→ CEVHER)
—arazlar iki ân devâm etmez 30[11]
—arazların yok olması (: in'idâm el-â'râz) 30[51], [30[61] → 30[64]]
ârif (sûfî) 24[9], 24[28], 24[52], 24[53], 30[14], 30[15], 30[316]
arslan 30[51]
ARŞ 5[18], 30[85], 30[238], 30[244], [30[267] → 30[274]], 30[285], 30[287], 30[367]
—arş altındaki hazîne 5[18]
ARZ (dünyâ) 30[244], 30[274], 30[292], 30[367]
—arz el-cenne (Cennet ülkesi) 28[89]
asel 24[72] (→ bal)
asgar 28[96] (→ â'zam)
ashâb el-şuhûd 4[53]
Asdvâz (Asfâc : Ermenice'de Allah manâsına) 4[71], 21[1]
Asfâc (→ Asdvâz)
asl (: ilke=prensip) 30[276]
asl el-hâmis (el-) (: aithera=esîr) 30[276]
aslî sorunlar (→ ana sorular)
ASTRONOMİ (→ FELEKLER) (→ GÖKLER) (→ BURÇLAR) (→ Atlas)
astronom (müneccim) 30[285]

aş-ermek (yiyecekleri kötülemek=canı çekmek) 30[314]*
AŞK 18[7], 23[53], 30[424], 30[424] (→ HUBB)
ata binmek 21[7]
ateş 28[55], 30[276], 30[277], 30[282]
—yakmayan ateş (kerâmet) 15[11]
—ateş dâiresi (dâiret el-nâr) 30[40]
—ateş kürresi (kürret el-nâr) 30[328]
—ateş parçası 30[40]
Atlas 30[238], 30[285], [30[288] → 30[290]] (→ ASTRONOMÎ)
atmaca (Doğan kuşu) 16[7]
atom 30[299]*, 30[299]** (→ cevher el-ferd) (→ FİZİK)
avâm 2[1], 2[7], 4[31]
avâmın akideleri 2[1], 2[7]
a'yân (el-) (→ aynlar) (→ METAFİZİK)
—â'yân el-kevn (kainat nesneleri)
—â'yân müteaddide 30[180], 30[183]
—â'yân el-mümkinât 30[190]
—el-â'yân el-zâide 30[175]
âyetler 1[7] (→ KUR'ÂN)
âyet gelmesi 12[1], 27[32]
ay ışığı 6[8]
ayn (: göz) 30[13], 30[51]
AYN(lar = el-â'yân = Cevherler = Nesneler) 4[48]*, 30[21], 30[57], 30[81], 30[114], 30[117], 30[120], 30[123], 30[131], 30[134], 30[151], 30[171], 30[174], 30[180], 30[201], 30[205], 30[207], 30[229], 30[249], 30[258], 30[262] (→ METAFİZİK)
—ayn'ların heyûlası 30[199]
—ayn'ların ruhları 30[199]
—ayn vâhid (tek cevher) 30[180], 30[183], 30[239]
—ayn el-yakîn 30[12], 30[13]
—ayn el-zât 30[129]
—ayr. bkz. ÂYÂN
ayna (mir'ât) 18[2], 18[4], 30[379]
aynî varlık (el-vucûd el-aynî) [30[104] → 30[109]], 30[187] (→ METAFİZİK)
âzam (en büyük) (→ asgar) 28[96]
azamet âlemi (âlem el-azame) 22[13], 30[102] (→ METAFİZİK)
Azrâil 30[262]

B

B harfi 27[113]
bâ (: bir uzunluk ölçüsü) 30[29]
baba (: eb) 28[101]
baba (: ruh manasına) 30[276]
ba'diyet (sonralık) 30[111]
bal (: asel) 4[72], 10[103], 27[157], 28[47], 30[1], 30[45], 30[47]
balgam 30[367]
basar (: bakmak) 5[6], 5[28], 30[25], 30[26], 30[140]
basîret (: görmek) 5[28], 30[25], 30[140]
basîret gözü (ayn el-basîre) 30[26]
bast (: yaymak - genişletmek) 27[188] (→ kabz)
baş (re's) 30[38]
bâtıl 30[46], 30[93], 30[94], 30[96]
batş 24[26], 24[27]
bâtın (: iç, gizli) 1[1] dn, 3[2], 3[3], 30[267]
bâtınî(lik) 3[1]
bâtın nimetler (ilim vs.) 30[417] (→ zâhir nimetler) (→ AHLÂK)
beden 30[38] (→ ruh)
bedîhî (: açık) 30[76]
bekkâ'ûn (: çok gözyaşı döken sûfîler) 27[154]
belâ 24[90]
BEN (: İbn'ül-Arabî'nin, *kendi görüşleri*'ni ifâde ederken, müfred veya cemi, 1. nci şahıs zamirine dayanarak kullandığı deyimler. Msl.)
—bence, benim indimde 30[47], 30[101], 30[217] (: indî)
—ben de buna kâilim 4[16]
—bizim indimizde (ındenâ) 2[9], 4[3]**, 4[3]***, 4[73], 5[22], 30[79], 30[250], 30[301], 30[360], 30[403], 30[405]
—bizce (indenâ) 4[3]****, 30[47]
—bize gelince (emmâ nahnu) 24[85], 30[32]
—bizim mezhebimiz (mezhebunâ) 30[87], 30[183]
—bizim gibi (mislenâ) 4[8]
—bize (İA'ye) muhâlif yoktur 5[26]*
berzah (geçit) 5[20], 12[13], 30[258], 30[317] (→ METAFİZİK)

berzah alemi (âlem el-berzah) 30101, 30326, 30334 (→ METAFİZİK)
berzah hakikatları (hakâik berzahiyye) 3017 (→ METAFİZİK)
besmele 483, 2475 (→ bismillâh)
beşer (: insan) 30328, 30349 (→ ANTROPOLOJİ)
beş duyu (→ duyular) (→ BİLGİ TEORİSİ)
beşinci unsur (→ emr)
beyt el-azame (yücelik evi) 2472
beyaz inci (el-dürret el-beyzâ) 30251
beyt el-ma'mûr (el—) (→ İndeks-I)
beyn ez-zıddeyn 30113 (→ zıdd)
bıçak sûreti (sûret el-sikkîn) 30362
BİLGİ TEORİSİ 443, 56, 528, 2429, 3035, 3044, 30106, 30315, 30323, 30398, 30402
—bilgi (ilim) 443
—doğru bilgi (el-ilm el-sahîh) 425
—bilmek (ilm) 44***, 459, 3029, 3030 (→ İLİM)
—kalbî bilgi (el-ilm el-kalbî: sezgi) 41
—Allahın ilkâ ettiği bilgi (ilham, vahy vs.) 42
—ilâhî bilgi (el-ilm el-ilâhî) 2446, 2893, 292
—tasavvufî bilgi 41
—bilgi'nin ifâdeleri 44
—bilgi yoluyla müşâhede (: şuhûd) 55
—bilgisizlik (cehl=cehâlet) 112, 28, 412, 431 dn, 3022
—bilen (: âlim) 3031, 3036
—bilinen (: mâ'lûm) 56, 3031, 3036
—bilmediğini bilen 3023
—bilmediğini bilmeyen 3023
—bilmek ve bilmemek (el-ilm vel-cehl) 207
—bilginler (el-ulemâ) 27189
bir (: vâhid) 30226
birr el-vâlideyn (→ ana-baba'ya...)
bismillâh 483, 2475 (→ besmele)
bitki(ler) (el-nebât) 30238, 30262, 30276, 30295, 30305 (→ BOTANİK)
bizâtihi mevcûd (mevcûd bizâtihi) 30111 (→ ALLAH)
bizâtihi vucûb (vucûb bizâtihi) 30110 (→ ALLAH)
bizzat (zâtı ile) 30214
boşluk (vacuum=el-halâ) 30298, 30299 (→ FİZİK)
BOTANİK (ilm el-nebât) 161 (→ bitkiler)
bölünme (inkısâm, tecezzî) 3059 (→ FİZİK)
brahman(lar) (→ İndex-I)
burâk (→ Indeks-I)
BURÇLAR (el-burûc) (→ FELEK)
—Oniki burç (el-burûc el-isnâ aşer 30285
—burçlar feleği (felek el-burûc) 30285, 30287, 30288
—Cediy (Cidâ) burcu 30281, 30285
—Cevzâ, Delv, Esed, Hamel, Sünbüle, Havt, Akreb, Seretân, Mîzân burçları 30287
buğz (öfke, kin) 98
buhar(lar) (el-ebhire) 2855, 30243 (→ amâ')
burhân (: isbât) 117, 121, 439, 3075, 3076 (→ MANTIK)
—aklî burhân (el-burhân el-aklî) 121
—cedelî burhân (el-burhân el-cedelî) 439
—sofistik burhân (el-burhân el-sofistâî) 439
—vucûdî burhân (el-burhân el-vucûdî) 439
—burhân sâhibi (sâhib el-burhân) 117
burûdet (soğuk-luk) 30326
burun kanaması ve tedâvisi 173
burâk el-imkân (imkân Burâk'ı) 124

C

ca'l (: yaratmak, etkilemek, yapmak) 20208
câhil 412, 30320 (→ BİLGİ TEORİSİ)
câhil saymak (techîl) 449
CAN (: rûh) 30278, 30295, [30330 → 30335], 30342, 30343
—canlı 3033
—canlılar 30262, 30295

—cansızlar âlemi (âlem el-cemâd) 30311, 30362, 30367
câzibe kuvveti (el-kuvvet el-câzibe) 30367
ceberût âlemi (âlem el-ceberût) 2814, 2879, 30101, 30102 (→ ÂLEM)
Cebrâil'in hakikatı 30255 (→ Indeks-I)
cehâlet (→ BİLGİ TEORİSİ)
cehaletin zıddı 431 dn.
CEHENNEM 2889, [30441 → 30443], (→ CENNET)
—cehennem korkusu (havf el-nâr) 2487
celvet 30405* (→ halvet)
cenâze 910
ceni'nin rûhu yoktur 30307* (→ RUH) (→ PSİKOLOJİ) (→ NEFS)
CENNET 122, 27122, 2889, 30193, 30195, 30285, [30439 → 30444] (→ CEHENNEM)
—cennet arzûsu 2487
—cennet ehli 188
—cennet lisânı 215*
—cennet nehirleri (enhâr el-cenne) 28104
cevâmi el-kelim 30172
cevâz 3079
CEVHER 23, 24, 448*, 3054, (3056 → 30360) (→ ARAZ)
—cevher aynları (cevâhir el-âyân) 3057
—cevher el-ferd (= atom) 30299*, 30299**
—cevher el-âlem (âlemin cevheri) 30239, 30240
—cevher ve araz 23, 24 (→ ARAZ)
cild 30367
cimâ (: birleşme) 301
cinâyet 3076
CİNN(ler) 30238, 30278, 30340, 30341, 30342
CİNS 3079, 30343 (→ ISAGÛCÎ)
—cinsin ferdleri (efrâd el-cins) 3051
—evvel el-ecnâs (cinslerin ilki) 30225
CİSİM(ler) 448*, 30238, 30270, 30273, 30282, 30285, 30299, 30311, 30312, 30313, 30314, 30333 (→ FİZİK)
—âlem el-ecsâm (cisimler âlemi) 30271, 30272, 30297
—el-cism el-evvel (ilk cisim) 2895
—el-cism el-küllî (küllî cisim) 2895, 30260, 30261, 30285, 30287, 30299
—el-cism el-tabîî (tabîî cisim) 30297*
copula (: râbıta) 2813
cömertlik 2869, 30397 (→ cûd)
cu'al (gübre böceği = domuzlan böceği) 189
cûd (→ cömertlik) 127
cumaertesi günü 72, 73, 2886
cû-seher-samt-uzlet 2819
cuma günü 71, 72, 73

Ç

çamur (tıyn) 30278
çelişkiler (→ tenâkuzlar)
çığlık (sahya) 617, 3042
çirkin (kabîh) 30415 (→ güzel)
çocuklar 27114***, 27188
—sekiz aylık doğan çocuklar yaşamaz 27114****
—erkek çocuk, âilenin ziynetidir 27114** dn, 27114*** dn.
çöldeki halka gibi.. (misi el-halka fil-felât) 620, 30274

D

dâire 30225
dâirenin merkezi (merkez el-dâire) 30233
dâiret'ü ecnâs el-mümkinât (→ mümkinler)
dâirevî şekil 2881, 30262, 30285, 30299
dalâlet (sapıklık) 78
damar(lar) (el-urûk) 30367
Deccal (→ İndeks-I)
def (çalgı) 214
Dehr (: Allâh) 30125, 30126
dehr (ebedî-ezelî zaman) 30127 → 30129
DELİL 11 dn, 120, 25, 26, 416, 418, 419, 424, 424*, 425, 427, 428, 439, 442, 468, 710, 301, 3012, 3076 (→ MANTIK)
—delîl el-aklî (el—) (→ aklî delîl)

—delîl ve akıl 16[8]
—delil ve şüphe
—delîl el-ilâhî (el—) 4[27], 4[44]
—delîl el-fikrî (el—) 4[44]
—delîl el-sem'î (el—) 1[20]
—delil sebebi (vech el-delîl) 4[42]
—delîl el-dînî (el—) 4[14], 30[181]
—delîl el-fâsid (el—) 30[70]
—delîl ikâme etmek 4[19]
demir (el-hadîd) 6[21], 30[223]
demirci (→ İndeks-I/Haddâd)
deniz 4[45] **dn.**
deniz domuzu (hınzîr el-mâ; hınzîr el-bahr) 24[3]
devâlar ve hastalıklar ilmi (ilm el-deâvî vel-ilel) 30[16]
devenin iğne deliğinden geçmesi (duhûl el-cemel fî semm'il-hayyât) 5[24]
deveye binmek 21[7]
dilenci (→ Indeks-I)
dimağ 30[367]
Dîn 4[31], 30[57]
dînâr 6[7], 27[161]*
dirhem 27[187]
diyet 17[4]
doğru (sahîh) 4[23], 4[41], 4[53]
doktor (tabib) 2[3]
dokunma (lems) (→ DUYULAR) 30[39]
dolâb 30[279] **dn.****
domuz 24[3]
dostluk 28[56]
duâ (hayır duâ) 24[33], 24[90], 27[185]
duhân (duman) 30[278], 30[292] (→ KOZMOLOJİ)
dumân (→ duhân) (→ kırmızı duman) 30[282]
duhûl el-cemel (→ devenin iğne..)
DUYULAR (el-havâss el-hams=Beş duyu) 4[32], 4[38], 4[43], 30[26]*, 30[27], 30[39], (30[41] → 30[44]), 30[209], 30[320], 30[323], 30[324], 30[326], 30[367] (→ BİLGİ TEORİSİ)
—duyular âlemi (âlem el-hiss) 30[326], 30[394]
—duyu idrâki (idrâk el-havâss) 30[47]
—duyu kuvveti 5[5], 5[6], 30[38], 30[45], 30[46], 30[367]
—duyu organları 30[367]
DÜNYÂ (Arz) 28[103], 30[279], 30[281], 30[286]
—dünyâ âlemi 30[168]
—dünyâ hayâtı 30[224]
—dünyalar (: Yedi dünyâ=El-arzîn el-seb') 30[292]
—dünyâ nimetleri 30[398]
dürret el-beyzâ (el—) (→ beyaz inci)
dürüc el-hakîka (hakikat dereceleri) 24[55]
düşünürler (mütefekkirler) 30[217]

E

eb (→ baba)
ebced hesâbı 22[15], 27[45], 27[45]*
ebdâl 6[5], 27[30], 27[132], 27[150], 28[19], 30[383], 30[390], 30[390]*, (30[391] → 30[395]) (→ TASAVVUF)
ebed 30[126], 30[129]
ebeveyne hizmet (: saygı) (→ anababaya...)
ecel 12[7]
ef'âl el-ıbâd 30[432]
efrâd 24[114], 24[116], 30[383] (→ TASAVVUF)
Ehad (Tek : Allâh) 30[140], 30[189]
ehadiyet 28[62]
ehl el-taklîd 4[6]
ehl el-keşf 1[22], 22[13], 30[305]
ehl el-hadîs 30[9]
ehl el-kıble 1[1]
ehl el-kitâb 4[79]
ehl el-nazar 1[19], 30[174]
ehl el-re'y 2[12]
ehl el-saâde veş-şekâve 28[86]
ehl el-zâhir 3[5]
ehl'Ullâh (sûfî) 4[44] (→ TASAVVUF)
eimme (imâmlar : Önderler) 30[9], 30[388]
eimmet el-esmâ (Tanrının büyük isimleri) 30[161], 30[166]
ekvân 30[53]
eleştirmeler (İA.nin tenkidleri)30[90] (hatâ etmek (→ TENKİDLER)
emân (güven) 1[1]dn.
el kesmek 30[407]

emânet (: rûh) 4[12], 5[5], 5[6], 30[304] (→ PSİKOLOJİ)
emânete sadâkat 27[173]
Ensâr (→ İndeks-I)
emîn 1[1] dn.
EMR 4[63], 5[22]
—emr âlemi (âlem el-emr) 28[85], 30[101], 30[105]
—emr el-aklî(el—) 30[79]
—emr el-ademî (el—) 30[102]
—emr el-hâmis (el—) (beşinci unsur = aithera = esîr) 30[276]
—emr el-izâfî (el—) 30[113]
—emr'un ilâhiy'un 28[24]
—emr vucûdî 30[66], 30[69], 30[79], 30[96]
—emr ve nehy âlemi 30[275]
en'Allâh (: Ene-Allâh=Ben Tanrıyım) 24[23] (→ En'el-Hakk)
enbiyâ 4[16]*, 30[324] (→ peygamberler)
enbiyânın ilimleri 4[16]*
en'el-Hakk (Ene el-Hakk : Ben Tanrıyım) 30[366] dn. (→ en'Allâh)
enfâs el-âlem (→ âlemin nefsleri)
enhâr el-erbaa (el—) (dört nehir) 28[104]
en yef'ale (fiil : etki kategorisi) 30[53] (→ MANTIK)
en yenfaile (infiâl : edilgi kategorisi) 30[53] (→ MANTIK)
EPİSTEMOLOJİ (→ BİLGİ TEORİSİ)
erbâûn (kırk'lar) 30[390] (→ TASAVVUF)
erkân (unsurlar) 28[75], 30[292] (→ FİZİK)
ervâh el-enbiyâ (peygamber ruhları) 28[86] (→ PSİKOLOJİ)
ervâh el-eşkiyâ (kötülerin ruhları) 28[85] (→ PSİKOLOJİ)
esed (arslan) 30[51]
eser (iz) 30[28] (→ BİLGİ TEORİSİ)
eser (sonuç; netice) 30[79], 30[196], 30[261] (→ illet)
eserlerimiz (İA.nin kendi eserleri) 4[4], 4[80], 5[21] (ayr. İndeks-I)
esîr kürresi (kürret el-esîr) 30[367]
Esma (isimler=ilâhi isimler) (→ ALLAH)
—esmâ el-ef'âl (Allahın aktif isimleri) 30[155], 30[157], 30[158], 30[244]
—esmâ el-ef'âl (Allahın aktif isimleri) 13[4], 28[23], 28[77], 30[191], 30[192], 30[237]
—esmâ el-seb'a (el—) Allahın yedi ismi) 28[4], 30[159]
—esmâ es-sıfât (Allahın sıfat isimleri) (30[155] → 30[158])
—esmâ ez-zamîr (Allahın zamîr isimleri) 28[21]
—esmâ ez-zât (Allahın zât isimleri) 30[155], 30[157], 30[158]
—esmâ'ullâh (→ esmâ el-husnâ)
—ayr. → ALLAH
esrâr el-salât (namazın sırları) 28[84]
eş'arî 1[10]
Eş'arîler (Eş'ariyûn=Eş'ariyye) (→ İndeks-I) 30[61], 30[62], 30[70], 30[183] (→ İndeks-I)
eşbâh (gölgeler) 30[335]
eşyâ (nesneler) 30[199] (→ FİZİK)
eşyâyı görmek (rü'yet el-eşyâ) 5[2]
et 30[367]
etibbâ el-nufûs (ruh doktorları) 24[53] (→ PSİKOLOJİ)
ev (beyt) (: Kâbe) 6[3], 9[4]
evet 5[11]
evet-hayır 5[11]
evin direkleri (: risâlet - nübüvvet - velâyet - imâmet) 30[384]
evlenmek 27[177]
evlilik 27[11]* dn
evliyâ (: velî'ler) 4[16], 4[50], 12[3], 24[28], 27[102], 30[324], 30[383]* (→ TASAVVUF)
evliyânın ilimleri (ulûm el-evliyâ) 4[16]* (→ TASAVVUF)
evtâd 22[14], 30[383], 30[384], 30[390], 30[391] (→ TASAVVUF)
Evvel (: Allah) 30[113], 30[155], 30[157], 30[158], 30[180] (→ ALLAH)
evveliyet 28[105], 30[122]
Evvel-Âhır (: Allah) 30[376]
evzân (→ vezin'ler)
eyne (: eyniyet = mekân kategorisi) 30[53], 30[115], 30[244] (→ MANTIK)
ezel 28[17], 30[126], 30[129], 30[180], 30[219]
ezelî zât 30[122]

F

fâsık Şeyh (→ İndeks-I/Zındıklıkla itham....)
fâil (fiil = etki kategorisi) 30[56], 30[212] (→ KATEGORİLER)
fakîhler (fukahâ) 2[1], 2[2], 2[3], 5[16], 27[189]
fakîr'lik 27[161]*, 27[199]
fâsid 4[23], 4[41]
fâsid delîl (delîl fâsid) 30[70]
fasid fikir (fikr fâsid) 30[41]
fasl (differentia) 30[79] (→ İSAGUCİ)
Farslılar 4[88] (→ İndeks-I)
fehm 5[6]
fehvaniye 30[54]
felâsife (→ FEYLESOF'lar)
FELEK(ler) (el-eflâk) 22[11], 30[270], 30[279], 30[280] dn, 30[291], 30[292], 30[363] (→ ASTRONOMİ)
—felek el-ahmer (el—) 30[367]
—felek el-aksâ (el—) 30[287]
—felek el-burûc (→ BURÇ'lar)
—felek el-evvel (el—) 30[286], 30[292]
—felek el-şems (güneş feleği) 30[367]
—felek el-sânî (el—) 30[292]
—felek el-hâmis (el—) 28[83]
—felek el-mükevkeb (el—) (yıldızlar feleği) 30[285]
—felek el-kâtib 30[367]
—felekerin hareketi (harekât eleflâk) 28[84], 30[68], 30[69], 30[277] dn, 30[286]
—feleklerin nağmeleri (nağamât eleflâk) 30[279] ve 30[279] dn. → ASTRONOMİ
FELSEFE 1[16] (→ FEYLESOF) (→HİKMET) (→ HAKÎM)
—felsefeciler 27[103]
fenâ 5[15]
ferdiyet 30[375]
fetâ (→ fütüvvet)
feth el-Mûsevî 27[146]
FEYLESOF'lar (→ felâsife) 1[2], 1[3], 1[10], 1[14], 1[21], 1[22], 4[7], 4[42], 4[47], 4[50] dn, 4[54], 30[79], 30[179] (→ FELSEFE) (→ HİKMET)
—feylesoflar arasında ihtilâf 30[276]
—feylesoflara muhâlefet 4[7]
—feylesofların resimleri (tasâvîr elhhukemâ) 30[314] (→ PSİKOLOJİ)
—feylesofların nasihatları (nasâih elhukemâ) 17[1]
—feylesof ve ressam 17[2]
—feylesofların dîni yoktur demeyiniz 1[2]
—feylesof bir adam (?) 27[29]
feyz 13[6], 30[231]
fındık (bunduk) 27[185]
fîh-mâ-fîh 2[14] dn, 29[73]
fiil (gramer bakımından) 30[50], 30[57] 30[79]
fiil (etki kategorisi) 30[53] (→ KATEGORİLER)
fiil (: yaratma) 30[203]
FİKİR (tefekkür) 1[5], 1[6], 4[3****], 4[16], 4[17], 4[40], 4[41], 4[43], 4[46], 4[49], (→ TEFEKKÜR)
—fikir kuvveti (kuvvet el-fikr) 30[320]
—fikir terâzisi (mîzân el-fikr) 4[34] (→ MANTIK)
—fikir ve nazar (el-delîl el-fikrî) 4[16]*, 4[46], 4[62], 4[64]
—fikrî delil (el-nazar el fikrî) 4[44]
firâr 28[30]*
firâset (physio-gnomonie) 30[342]
filâ (philo-seven=muhibb) 1[10] (→ FELSEFE)
FİLOZOF (→ FEYLESOF)
Fir'avun (→ Indeks-I)
fityân (fetâ'lar=yiğitler) (→ FÜTÜVVET)
FİZİK (tabiîyât) 1[12], 1[13], 18[14], (30[293] → 30[303]) (→
Frenkler (Efrenc) 4[71] (→ Indeks-I)
fukahâ (fakîhler) 2[12], 12[12], 27[189]
fukahâ'u Haleb (Haleb fakîhleri) 28[93]
FÜTÜVVET 28[1]*, 28[69], 30[397] (→ TASAVVUF) (→-AHLÂK)

G

Gafûr (: Allah) 30[189]
gâib'ten ses işitmek 6[2], 6[3], 9[9] (→ gaybî hitâb)

galat (: hatâ, yanılma, aldanma) 2[9], 2[10], 4[38], 4[41], 30[42], 30[43], 30[47], 30[124]
gayb 1[1] dn.
gayb âlemi (→ âlem el-gayb)
gaybî hitâb (el-hitâb el-gaybî) 6[1], 6[2], 6[3], (6[6] → 6[15])
gayr zarûrî idrâk 30[47] (→ İDRÂK)
gayr mevcûd 30[85]
gazab 30[76]
gazanfer (arslan) (→ esed) 30[51]
Gazeliyât (Gazeller : İA.nin gazel'leri) 28[93], 29[13], 29[14]
gece 28[76], 28[101], 30[89], 30[292]
gecenin uzaması 20[5]
gece ve gündüz 28[74]
gemi 8[2], 30[42]
gıdâ (lar)
GÖK(ler) (el-Semâvât) 30[274], 30[278], 30[279], 30[282], 30[283], 30[291], 30[292] (→ FELEKLER)
—el-sâma el-râbi (dördüncü gök tabakası) 28[74]
—ebvâb el-semâ (gök kapıları) 6[14], 27[92], 28[58]
gölge (zıll) 5[18]
gömlek (kamîs) 30[214]
gördüm (re'eytu : İA.) 5[24] → görmek (basîret) 5[20], 5[24], 5[28], 6[5], 6[6]
görme (ru'yet) 30[39] (→ DUYULAR)
görme idrâki (idrâk el-basar) 30[44] (→ BİLGİ TEORİSİ)
görme kuvveti (kuvvet el-basar) 30[47]
gusl 28[88]
gramerciler (nahviyûn) 27[103]
gübre böceği (→ cu'al)
gül kokusu 18[9]
gün (yevm) 30[286], 30[288], 30[292]
gündüz ve gece 28[74], 28[76], 28[101], 30[89], 30[292]
günler (altı gün) 30[292]
güneş 30[292], 30[311]
güneş feleği (→ felek el-şems) 30[367]
güneş ışığı 30[282]
güneş tutulması 2[1]
güzel (hasen) 30[415]
güzel ve çirkin (el-hasen vel-kabîh) 30[414]
güzel kuşlar 5[18]

H

haberleşme (mürâselât) 6[12]
Habîr (: Allah'ın ismi) 30[155], 30[183]
hacc 30[13]
Hacer el-Esved (el—) (→ Indeks-I)
hacr (men'etmek) 30[79]
hâcet (ihtiyâc) 30[232]
hadd 30[75], 30[79]
hadîd el-bârîd (el—) (soğuk demir) 24*
hâdis 30[75]
hâdis sebeb (el-sebeb el-hâdis) 30[105]
Hâfız (Allah'ın ismi) 30[155]
hâfıza 30[318]
hakâik el-ezeliyye (el—) (ezelî gerçekler) 28[22]*
HAKK (ALLAH) 30[68], 30[72], 30[79], 30[155], 30[202], (30[217] → 30[223]) (→ ALLAH)
—Hakk'ın müşâhede edilmesi 4[3]
—Hakk'ın hitâbı (hitâb el-Hakk) 5[5], 30[16]
—Hakk'ın tecellîsi 30[16]
—Hakk'ın zâtı (zât'ül-Hakk) 30[218]
—Hakk'ın vucûdu 30[201]
—Hakk'ın sûreti 30[379]
—Hakk'ın ehadiyeti 30[374]
—Hakk'ın idrâk edilmesi 30[321] Hakk'ın bilinmesi 4[2]*
—hakk (gerçek) 30[46], 30[89], 30[94], 30[199], 30[421], 30[242]
—hakk'el-yakîn 30[12]
—hakkını vermek 1[16], 4[12], ve dn.
—Hakk'ın imlâ etmesi (: yazdırması) 5[21]
hakîkat dereceleri (dürüc el-hakîka) 24[55]
hakîkat el-Muhammediyye (el—) 30[250], 30[367]
hakikat el-insaniye 30[355]
hakîkatlar (el-hakâik) 13[11], 30[17], 30[18], 30[18]*, 30[19], 30[20], 30[79], (30[116] → 30[119]) 30[146], 30[186]
Hakîkat (: Allâh) 30[228]

hakîkatlar bilgisi (ilm el-hakâik) 30[16], 30[79]
hakîkata mutâbık (gerçeğe uygun) 30[108]
hakîkî vucûd (gerçek varlık) 30[146], 30[228]
Hakîm (Allah'ın ismi) 30[155]
HAKÎmLER (hukemâ = hikmet sahipleri = feylesoflar) (1[10] → 1[14]), 1[22], 4[11], 4[12], 30[5], 30[68], 30[329]*
hakîm el-vâsıl (el—) (gerçeğe ulaşan hakîm) 1[16]
hâl 5[6], 24[89], 24[91], 29[25], 29[27], 29[31], 29[41], 29[42], 30[53], 30[60], 30[79], 30[224]
halâ (→ boşluk)
Hâlık (Allahın ismi) 30[155]
halîfe (: insan) 4[12], 13[12], 30[343], 30[344], 30[363], 30[366], 30[379] (→ İNSAN)
hâl ve mükâşefe 5[6]
hâl ve şuhûd 5[5]
hâl el-vasat (el—) (orta yol) 3[1]
halaka'llâhu Âdeme alâ sûretihi 22[16]
halka fil-felât (→ çöldeki...) 6[20], 30[274]
halk el-ef'âl 27[162]
halk (mahlûk=yaratılmış) 30[221], 30[223]
halk âlemi (→ âlem el-halk) 28[85], 30[101], 30[105]
halk (yaratmak) 18[14], 30[79] 30[203], 30[237], 30[241], 30[247], 30[249], 30[254], 30[265], 30[266]
halvet 5[11], 30[405]* (→ celvet)
halele 30[285]
hâmil el-esmâ 30[172]
haml 30[75], 30[76]
hamr (alkol) 30[51]
handerîs (alkol=şarap) 30[51]
harâm 24[3], 30[76]
harâret 30[276] 30[285]
hareket ettiren (muharrik) 5[5]
HAREKET'ler 5[6], 30[40], 30[47], 30[279], 30[295], 30[292], 30[300], 30[301], 30[310]
—hareket el-tabîiyye (el—) (tabîî hareket) 30[302]
—hareket el-araziyye (el—) (accidentel hareket) 30[302]
—hareket el-ihtiyârî (el—) (irâdî hareket) 30[302]
—hareket el-gayr ihtiyâriyye (el—) (gayri irâdî hareket) 30[302]
—hareket el-kasriyye (el—) (dış etkili hareket) 30[302]
—hareket el-rûhâniyye (el—) (rûhânî hareket) 30[303]
—hareket el-cismâniyye (el—) (cismanî hareket) 30[303]
—harekât el-mevzûne (el—) (→ ölçülü hareketler)
—harekât el-eflâk (→ FELEK)
harf (adet) 30[50]
harfler (el-hurûf) 28[75], 28[76], 30[210] (22[1] → 22[15]), (28[8] → 28[11]), 24[113], 24[115], (28[34]* → 28[42]) 28[75], 28[76], 30[210]
hark el-avâid (kerâmetler) 30[417] (→ KERÂNETLER)
hasen (güzel) 30[415]
hasen ve kabîh (el-hasen vel-kabîh) 30[414]
Hasîb (Allah'ın ismi) 30[183]
hassâs rûh (el-rûh el-hassâs) 30[38]
hastalanmak (İA.nin hastalanması) 6[18]
haşerât (bocekler) 30[330] dn.
haşîş 17[3]
harş 1[1] dn.
hatâ (etmek) 1[10], 1[22], 2[8], 2[13], 4[42], 4[45]*, 7[8], 13[7], 30[47], 30[90] (→ TENKİDLER) (→ eleştirme)
hâtif (→ gâib'ten...)
hatırlatma 24[94]
hatm el-velâye 30[382] dn.
hattîî vucûd (el-vucûd el-hattî) 30[106]
hatt 30[108]
hattâb (→ İndeks-I/Oduncu)
hatve sâhibi (sâhib el-hatve) 27[109]
hava küresi (küret el-hevâ) 30[238]
hava 28[55], 30[114], 30[276], 30[287], 30[310], 30[367]
havz 30[79]
hayâ sahibi 6[5]
HAYAL (tahayyül) 5[28], 27[193], 30[209], 30[319], 30[320], 30[324] (→ PSİKOLOJİ)
—hayal kuvveti 4[43], 6[1], 30[46], 30[106]
—hayâlî vucûd (el-vucûd el-hayâlî) 30[146], 30[228]
—hayâl sâhibi 30[31]

—hayal ilmi 30[16]
—hayâl âlemi (âlem el-hayâl) 30[101], 30[318]
—hayâl hazreti (hazret el-hayâl=hayal mertebesi) 30[318]
—hayal ve duyular 15[12]
HAYÂT 30[620], 30[285], 30[307], 30[336], 30[367]
—hayât el-zâtiyye 30[311], 30[337]
—hayat pınarı (âb-ı hayât) 8[1]
—hayât el-tabiiyye (el—) 30[277]
—hayüt el-hissiyye (el—) 30[310]
hayr (iyilik) 5[11], 24[85], 28[50], 30[91]
hayvan(lar) 30[238], 30[276], 30[343]
hayvan (: konuşan bir hayvân ?) 30[354]
hayvanlar âlemi (âlem el-hayvân) 30[367]
hayvân el-nâtık (el—) 30[75], 30[355], 30[368]
Hayy (Allahın ismi) 30[154], 30[155], 30[160], 30[161], 30[183]
hazz (cismâni-) 30[416]
hazz (rûhânî-) 30[416]
hazîne 5[18], 6[13]
hebâ 28[95], 28[328], 30[238], (30[260] → 30[266]), 30[285], 30[328] (→ KOZMOLOJİ)
hendeseciler 27[103]
hevâ (sevgi) 30[426]
heyûlâ (hyle=madde) 28[7], 30[266]
heyûlâ el-küll (el—) (→ küllî heyûlâ)
heyûlânî aynlar (maddî cevherler) 30[199]
hezber (arslan=esed=gazanfer) 30[51]
hınzîr el-mâ (: deniz domuzu : hınzîr el-bahr) 24[3]
Hızır (→ İndeks-I)
hırka 8[3]
hısâm (aslan=esed=gazanfer) 30[51]
hırsızlık 30[407], 30[408]
hicâb(lar) (el-hucub) 28[86], 30[89], 30[248], 30[279]
HİKMET 1[10], 1[11], 1[12], 1[15], 4[11], 4[12] (→ FELSEFE, HAKÎM, FEYLESOF)
—hikmet sâhibi (hakîm) 4[11], 24[90]
—hikmeti seven (muhibb el-hikme) 1[10]
hilâf (→ ihtilâf)
hisbâniye (şûbheciler=septikler) 30[113]
hiss (duyu) 30[319] (→ DUYULAR)
hiss âlemi (âlem el-hiss) 30[25]
hiss el-müşterek (el—) 30[324]
hissî (maddî) 30[24], 30[76]
hissî kuvvetler (el-kuvâ el-hissiyye) 5[6]
hissî meşhed (el-meşhed el-hissî) 5[24]
hitâb edilmek (: Allah tarafından—) 6[9]
hoca (lider, önder) 24[87], 27[103]
HUBB (sevgi) 24[87], 27[136], 30[419], 30[420] (→ AŞK)
—hubb el-ilâhî (el—) 30[231], 30[419], 30[420]
—hubb el-tabîî (el—) (30[420] → 30[423])
—hubb el-râuhânî (el—) (30[420] → 30[422])
—hubb nevîleri (envâ el-hubb) 30[421]
hubûb el-berr 30[164]
huccet (delîl) 4[26]
Hudâ (Farsçada Allah manasına) 4[71], 21[1], 21[2], 21[3]
hudûs 28[13], 30[50], 30[75], 30[76]
hudûs ve kıdem 28[22]*
HUKEMÂ (→ HAKİMLER)
hulûl 7[9]
hulûl ve ittihâd 28[30]
hulûlî 7[10]
hûr el-ayn (el—) 5[25]
husn-ü-kubh 30[414] (→ güzel) (→ çirkin)
HÜKM (hüküm) 1[15], 1[20], 30[73], 30[76]
—hükm etmek 28[96]
—hüküm vermek 1[20]
—hüküm veren (: akıl) 4[38], 30[45], 30[47]
—hükm el-akl (akılın hükmü)
hüve 30[131], 30[134], 30[135]
hüviyet 30[130], (30[132] → 30[134]), 30[136]
hydroloji 16[1]

I-İ

ışık yansıması 18[11]
ibâdet etmek 17[19]
ibdâ 30[205], 30[259]
ibdâî mef'ul (el-mef'ûl el-ibdâî) 30[250], 30[252]
İblîs (Şeytanların başı) 24[61], 27[122], 30[341]
ibtâl 4[23]

îcâd (vucûda getirme) 30105, 30162, 30203, 30204, 30232, 30262
îcâz ve ihtisâr 231 vd.
icmâ (consensus) 416
içmek 2847
İDRÂK 17, 18, 56, 611, 3024, 3025, 3026, 3026*, 3027, 3033, 3034, 3039, 3041, 3047
—idrâklar (el-idrâkât) 3044, 3047, 30324
—idrâk el-akl (→ aklm idrâki)
—idrâk el-zâtî (el—) 30320
—vâsıtalı idrâk (182 → 184), 186
—derk el-idrâk 241
—idrâk yanılması 1811, 1812, 1813
ifâde kuvveti 206
ifâde (noksan—) (→ nâkıs el-ibâre)
ifrât ve tefrît 34
İhlâs sûresi (Kr.) 63
İHTİLÂF 114, 47, 416, 449, 450 dn, 451, 452, 457, 465, 466, 470, 479, 127, 27102, 2881, 3046, 3047, 3079, 30145, 30183, 30276
ihtirâ 1814, 2849, 30206, 30207 (→ yaratma)
ihtirâk el-hevâ (→ KERÂMET) 2435
ihtiyâr (irâde hürriyeti) 30438
iklîl (→ Burçlar)
iklîm (yedi--) (30391 → 30395)
iktisâb el-nübüvve 136 (→ peygamberlik)
İLÂH 465, 466, 30174, 30175, 30180
—ilâhî delîl (el-delîl el-ilâhî) 427, 444
—ilâhî emirle yazmak 2826*, 2869
—ilâhî feyz 511, 305
—ilâhî ilim (el-ilm el-ilâhî) 415, 422, 434, 304, 305 (→ İLİM)
—ilâhî inâyet 417
—ilâhî isimler 3016 (→ ESMÂ)
—ilâhî sıfatlar 413 (→ ESMÂ)
—ilâhî nûr 425
—ilâhiyât 415, 439, 303 (→ METAFİZİK)
—ilâh'un hakîr'un 3036 (→ ALLAH)
ilhâd (atheizm) 11 dn.
ilhâm 41, 63, 76, 91
İLİM (bilgi) 114, 115, 118, 611, 472 dn, 27124, 2860, 2865, 3010, 3011, 3014, 3021, 3022, 3028, 30304*, 3032, 3033, 3036, 30106, 30108, 30262, 30398 (→ BİLGİ TEDRİSİ)
—ilimler (el-ulûm) 58
—ilimlerin elde edilmesi 58
—ilim, mâlûm'un tasavvurudur 3032
—ilim öğrenmek 58
—ilimlerin sâhibi 2356
—Allahın ilmi 30153, 30178, 30183 (→ ALLAH)
—ilm el-aded 28106
—ilm billâh (el—) 43**
—ilm el-ilâhî (el—) 415, 434, 304, 306, 307
—ilm el-miyâh (sular bilgisi=hydroloji) 161
—ilm el-mufâzala 28107
—ilm el-nebât (botanik) 161
—ilm el-sahîh (el—) (doğru bilgi) 425
—ilm el-yakîn (kesin bilgi) 3012
—ilm el-zât (→ zât bilgisi)
—ilmin rütbesi (rütbet el-ilm) 118
İLİMLERİN TASNİF EDİLMESİ (tasnîf el-ulûm) (301 → 3016)
ilkâ 42 dn, 425, 24251, 30254
ilkâ el-rabbânî (el—) 102
İLK AKIL (el-akl el-evvel) 181, 30225, 30238 dn, (30247 → 30254), (30257 → 30261), 30266, 30328, 30372
ilk mevcûd (el-mevcûd el-evvel) 30253 (→ İlk Akıl)
ilk mevzû (el-mevzû el-evvel) 3075
ilk mümkin (el-mümkin el-evvel) 3070
ilk sebeb 30218
illet 3076, 3079, 30175, 30215, 30217 → sebeb)
imâmeyn 2214, 27144, 2872, 30383, 30384, 30390 (→ tasavvuf)
imâm (lider=önder) 309, 30388
ıman 11 dn, 23, 24281, 3011, 30192
imân nûru (nûr el-imân) 18
imân rütbesi (rütbet el-îmân) 118
imâtet el-ezâ an'it-tarîk 11 dn.
imkân burâkı (→ burâk el-imkân)
imlâ (→ Hakk'm imlâ ettiği--) 521

inbiâs 30259
inbiâsî mef'ûl (el-mef'ûl el-inbiâsî) 30255
inbiâsî mevcud (el-mevcûd el-inbiâsî) 30254, 30259, 30285
ince bulut (sehâb'un rakîk'un) 30243 dn.
İncil 30353, (? 30355)
indenâ (bizim indimizde) (→ BEN)
indî (benim indimde (→ BEN)
infiâl (edilgi kategorisi) 3053 (→ Mantık)
infiâller (el-infiâlât) 3054, 3056
infirâd 30202
İNSAN 15, 16, 412, 421, 422, 2435, 2826*, 3038, 3057, 3072, 3075, 30117, 30225, 30229, 30276, 30279, 30279 dn, 30295, (30243 → 30367)
—insân el-kebîr (makro-kosmos) 30364
—insanlık hakîkatı (el-hakikat el-insâniyye) 30355
İNSAN el-KÂmİL (el—) 210, (30368 → 30379), (→ İNSAN)
insanlar uykudadır (el-nâs'ü niyâm'un) 30224
insanın kendini bilmesi (mârifet el-insan nefsehû) 3016
insanın tabîatı (tabîat el-insân) 30338
inşâ 2856
irâde (Allahın irâdesi) 30173, 30223, 30266
irâde etmek 43, 45
îrâd (getirmek=tekrarlamak) 46
irtibât 3076, 30219, 30222, 30223
irticâlen 2923, 2936
isâbet 110, 445*
isbât 423, 433, 30124
İSİM(ler) 2853, 3050, 3052, 30155, 30160, (30163 → 30169), 30172, 30174, 30186, 30190, 30193, 30194, 30268, 30344, 30351, (→ ESMÂ)
—ilâhî isimler (→ ESMÂ) 134
—isimlerin hakîkatı (Allah) 30163, 30164
—isimlerin hükmü 55
—isimlerin önderleri (Allah) 30161
—isimlerin ve sıfatlar (ilâhî - -) 2826
—isim ve zâmîr 2021
—ism el-âzam (el—) 2430, 30191*
iskâr (sarhoş etmek) 3076
istidlâl 463
istihâle (şekil değiştirme) 30276 ve dn, 30277 dn, 30285
istihâle âlemi (âlem el-istihâle) 30367
istihfâf 447
istivâ al-el-arş 30244, 30245, 30285
istivâ 3054
isyân etmek 2428
istihzâr 27193
işitme 17, 3039, 30318
işitme idrâki 3044
işitme müşâhedesi 56
iştirâk 3079
itikâd 466
itikâdların sûreti 3054
ittifâk 449, 450 ve dn, 466, 3047, 30113
ittihâd ve hulûl 2830
iyi-kötü (hasen-kabih) 30413, 30414
izâfet (kategori) 5053, 3056, 3057, 3071, 3072
izâfetler (el-izâfât) 3054
izdivâc 525
izin 103

K

kabîh (çirkin) 30415
kabliyet (öncelik) 30111 (→ sonralık)
kabûl 30223
kadı(lar) (el-kuzât) 27189
kadın(lar) 27111**, 27111***, 27188, 30276, 30431
kadın (hâmile - -) 30314*
kadın (latîf bir - -) 27114**
kadîm (ezelî) 478
kâfir 11 dn, 26, 78, 132, 242
kafir saymak (tekfîr) 449
KÂİNÂT 183, 2899
—âyân el-kâinât (kâinatın aynları) 30198
—kâinât düzeni (kozmos) 47
—kâinâtın mertebesi 1814
—kâinâtın doğuş ve tertîbi 2894
—kâinâtın yaratılması (kosmoloji = tekevvün el-âlem) 2897
kalb (yürek) 41, 42*, 3012, 3038, 30357

kalb sâhipleri (ashâb el-kulûb) 30⁵
kalbin secdesi 24⁶², 24⁶³
kalem el-â'lâ (el—) (Yüce Kalem = Levh-i Mahfûz) 28⁸⁵, 30²³⁸, 30²⁴⁹, 30²⁵², 30²⁵³, 30²⁵⁶, 30²⁵⁷, 30²⁵⁹, 30²⁶²
kalem'in sür'ati (İA) 26¹
kâmil insanlar 2¹⁰ (→ insân el-kâmil)
kan 30³⁶⁷
kân'Allâh ve lâ şey' maahu 30¹³⁷, 30¹³⁸, 30¹³⁹
kandîl 20²
kandil ışığı (nûr el-sirâc) 30²⁶⁶
kandil ve gölgesi 18¹⁰
kapı gıcırtısı 30⁴²
karanlık (zulmet) 4¹²
kasâid (→ Kasîdeler : İA)
kasîde (ler : İA) (29⁴ → 29¹¹), 29¹⁷, 29¹⁹, 29²⁰
kâsır 4⁴⁵
KATEGORİLER (el-makûlât) 4⁴⁸*, 30⁵⁵ (→ Cevher, Araz, Kemm, Keyfe, Zaman, mekân, mülk, izâfet, vaz = durum, fiil, infiâl)
kâtib (yazan) 28⁸⁰
kayyûmiyet 30¹⁵⁵
kazâ ve kader (prédestination) 30⁴³² → 30⁴³⁸
kelâm'Ullâh (Allahın kelâmı) 2⁷, 30¹⁵³, 30¹⁸³ (→ Kur'ân)
KELÂM ilmi (İlm el-Kelâm) 1⁵, 2³, 2⁵, 2⁶, 2⁷, 28²⁴
kelâmcılar (el-mütekellimûn) 1², 2³, 2⁴, 2⁵, 4⁷⁸, 27¹⁰³, 30⁶³, 30⁶⁸, 30⁶⁹, 30¹⁵⁹, 30¹⁷⁹, 30¹⁸⁴
kelem (yaralamak) 30¹⁹⁶
kelimeler (el-kelimât) 28¹³, 30⁵⁰, 30¹⁹⁵, 30¹⁹⁶, 30²⁵⁴
kelimet el-câmia (el—) 30³⁶²
kelimet'üş-şehâde 27¹⁷⁷
kemâl (mükemmellik) 30¹⁶, 30¹²⁰
kemikler (izâm) 30³⁶⁷
kemm (iyet) (→ KATEGORİLER) (30⁵³ → 30⁵⁷), 30⁶⁵
kendiliğinden (bi-zâtihi) 30⁸²
kendini (nefsini) bilmek 4⁶⁸
KERÂMET(ler) 8², 15¹⁰, 15¹¹, 15¹³, 24³⁵, 24³⁷, 24³⁸, 27²⁹, 27¹⁰⁹, 27¹¹¹, 28⁶¹, 28⁶⁶, (→ Tasavvuf)
kerâmetleri inkâr eden adam 8²
kerem 21⁹
kesîf 30²⁴
kesifleşmek (tekâsüf) 30²⁴³
kesin hüküm 30²¹
kesret (çokluk) 30²³³
KEŞF (mükâşefe) 1²², 2¹⁰, 4¹⁷, 4²², 4²³, 4²⁵, 4⁴⁶, 4⁴⁷, 5², 5⁵, 5⁶, 5¹⁰, 5¹², 5¹⁸, 5¹⁹, 5²¹, 5²², 5²³, 5²⁶, 6⁶, 27²⁰, 28¹⁰⁶, 30¹² (→ Tasavvuf)
—keşf ehli (ehl el-keşf) 1²², 2¹⁰
—keşfin gâyesi 5⁶
—keşf kapısı (bâb el-keşf) 5²²
—keşf mârifeti (mâ'rifet el-keşf) 28⁹⁸
kevn 30⁸⁹, 30⁹⁶, 30²⁰¹, 30²¹⁰
kevnî varlıklar 4³⁷
kevn vel-fesâd (el—) 30²⁸⁵
keyf(iyet) (→ KATEGORİLER) 30⁵³, 30⁵⁶, 30⁵⁷, 30⁵⁷⁹
keyfe asbahte 24¹⁸, 24¹⁹, 24²⁰
kıbtî 24⁹⁵ (→ nabatî)
kıyâs 4¹⁶, 30²⁷⁶
Kitâb (Kur'ân) 4¹⁶ (→ Kur'ân)
kitâb (yazmak) 28⁸⁰
kitâbî vucûd (=rakkamî vucûd) 30¹⁰⁸ (→ Varlık)
kitâbet 30³⁶⁰
koklama duyusu 30³⁹, 30⁴⁴ (→ Bilgi teorisi)
kol (zirâ=uzunluk ölçüsü) 30⁵³
konuşmak 16²
kopt (kıbtî) lisânı 21⁵ dn.
korkarak inanmak 1¹⁷
kör 4⁴⁴, 30⁴⁵
kötü 3¹
Krîtur (créateur=Allah) 4⁷¹, 21¹, 21² (→ ALLAH)
kul (abd) 30²⁰⁶, 30³⁵², 30³⁵³
kulun zâtı (zât el-abd) 30¹²¹
kumru 17⁵
Kur'ân 24⁵⁶, 30¹¹³ (→ İNDEKS-I) (→ Fâtihâ sûresi) (→ Kitap) (→ Kurandan ayetler)
Kur'ân anahtarları 4⁸⁰

Kur'ân denizi 4[75], 4[75]*
Kur'ân ezberlemek 4[81], 4[82]
Kur'ân hazînesi 9[3]
Kurân ile muâraza 4[73], 24[74]
Kur'ân okumak (tilâvet el-Kur'ân) [4[82] → 4[85]], 6[3]
Kur'anda tefekkür'le ilgili âyetler 4[30] dn.
Kurân tefsîri 4[79], 22[16], 24[56]
Kureyş arapçası 21[5]*
küret el-mâ (→ su küresi)
kuruluk (yubûset) 30[260], 30[277] dn, 30[367]
kusur 30[47]
kuşlar 5[18], 15[10], 30[330] dn.
kuş sesi 30[42]
kutb (kutub=tasavvufî mertebe) 5[20], 7[2], 15[16], 22[14], 24[38], 27[51], 28[72], (30[383] → 30[394])
kutb el-zamân 30[386]
kutsal kitaplar (Kur'ân-İncîl-Tevrât-Zebûr) 4[47]
kutsal ruh (rûh el-kuds) 30[230]
kuvâ el-hissiye (el - -) (duyu kuvvetleri) 28[67]
kuvvet el-mâsike (el - -) 30[367]
kuvvet el-hayâl (hayal gücü) 6[1], 4[43]
kuvvet el-zâkire (hatırlama gücü) 30[321], 30[367]
kuvvet el-âkıle (akıl gücü) 30[367]
kuvvet el-vehmiye (el - -) (vehim gücü) 30[367]
kuvvet el-tahayyül (tasavvur gücü) 30[322]
kuvvet el-hâzıma (hazım gücü) 30[367]
kuvvet el-müfekkire (düşünme gücü) 4[43]
kuyruklu yıldız(lar) (: zevât el-eznâb) 15[2]
küfr (kâfirlik) 1[1] dn, 8[4]
küllî cisim (el-cism el-küllî) 28[95], 30[238], 30[260], 30[261], 30[622]
küllî heyûlâ (heyûlâ el-küll) 30[266]
küllî nefs 30[238] dn, 30[255], 30[257], 30[258]
kün (=ol) 22[10], 22[11], 24[41], 24[75], 30[210], 30[211], 30[233]
kün-fe-yekûn 22[12]
küre şekli 30[262]
kürsî 28[85], 30[238], 30[285], 30[367]
kût (azık=yiyecek) 24[64]
Kürsî (masa vs.) 30[214]

L

lafızlar (elfâz) 4[2], 30[49], 30[51]
lafzî vucûd (el-vucûd el-lafzî) 4[2], 30[49], 30[51], (30[106] → 30[109])
lâ havle ve lâ kuvvete illâ... 5[18]
lâ hiye Hüve ve Hâ Hüve hiye 30[183], 30[184], 30[185]
lânetlemek 27[189]
latîf 30[24]
latîfe 30[367]
lâ ya'rifu'llâhe ill'âllâh 24[67], 30[150], 30[151]
lâzımlık 27[155]
leben (süt) 4[72]
levh (-i mahfûz) 28[85], 30[237], 30[238], 30[254], 30[256], 30[257], 30[259], 30[952]**, 30[261], 30[262]
levn'ül mâ levnu inâihi 24[52]
leyse fil-imkân 24[4]
lezzet (haz) 30[416]
lezzet ve elem (haz ve acı) 30[418] (→ AHLÂK)

M

mâdenler (maâdîn) 30[238], 30[276], 30[295], 30[343]
mâdûm (yok) 30[85], 30[87], 30[229]
mâhiyet 4[48]*, 30[79]
mâhiyet'Allâh (Allahın mâhiyeti) 4[58]
mahlûk (yaratılmış) 30[203]
mahmûl (yüklem) 30[76]
mahsûsât (duyularla kavranan nesneler) 30[17], 30[323]
mahz edem (saf yokluk) 30[80], 30[81], 30[82] (→ METAFİZİK)
mahz imkân (: kâinât) 30[80]
mahz kul (el-abd el-mahz) 5[28]
mahz kötü (el-şerr el-mahz) 30[90]
mahz vucûd (el-vucûd el-mahz=saf varlık=Allâh) 30[80]
mahzûr 28[85]
mâiyet 30[111]
makâdîr (→ mikdarlar)

makâm 5[23], 24[89]
makro-kosmos (büyük kâinât) 30[359], 30[363], 30[364]
mâ'kûlât (aklî varlıklar) 30[17], 30[47], 30[69]
ma'kûl keyfiyetler 30[79]
makûlât el-aşer (el--) (On Kategori) 30[55] (→ KATEGORİLER)
mâlûl (sebebli) 30[175], 30[215], 30[217]
mâlûm (bilinmiş) 1[14], 30[21], 30[35], 30[37], 30[39], 30[108]
mâlûmûn neticelendirilmesi (intâc el-ma'lûm) 30[77]
mâlûm'un tasavvur edilmesi (tasavvur el-ma'lum) 30[30], 30[30*], 30[31]
mânalar (maânî) 5[5], 5[6], 30[48], 30[49], 30[77], 30[79], 30[187], 30[323]
mânâlar âlemi (âlem el-maânî) 30[101]
manastır 17[11], 17[12] (→ deyr)
mânevî idrâk (el-idrâk el-mânevî) 5[6]
mânevî kuvvetler (el-kuvâ el-mâneviye=akıl, tefekkür vs.) 5[5], 5[6]
mânevî sıfatlar (el-sıfât el-mâneviyye=Allah) 30[187]
mangal (mankal) 15[11]
MANTIK 1[12], 1[13], 18[14], 30[4], 30[5], 30[48], 30[49], 30[75] (→ Kateporiler, Burhan, Isbât, Kıyas, Safsata, Cedel, Isagûcî, Cevher, Araz)
mantıkçılar 27[103]
marangoz (neccâr) 30[213]
mâric 30[278]
ma'rifet 24[52], 27[124], 27[147], 28[60], 28[65], 30[14], 30[15], 30[16], 30[21]
mârifet el-Hakk (Hakk'ın bilinmesi (→ marifet'ullâh)
marifet el-zât el-ilâhiye 4[63], 30[124]
ma'rifet'ullâh (Allahın bilinmesi) 4[3**], 4[22], 4[62], 4[64], 28[46], 28[56], (30[147] → 30[151]), (→ Allahı bilmek) (→ Hakkın bilinmesi)
masnû (yapılmış=sun'î) 30[79], 30[219], 30[220]
matematik 1[12], 1[13]
mâ'un basît'un (basit su) (→ su)
mechûl (bilinmeyen (4[55] → 4[58])
mecmû (toplanmış) 4[64]
mecnûnlar (mecânîn) 24[114]
medlûl 4[24*], 4[42], 7[10]
mef'ûl 30[212]
mef'ûlâtın hakîkatı (hakîkat el-mef'ûlât) 30[17]
mef'ûlün ibdâî (→ ibdâî mef'ûl)
mekân 28[75], 30[54], 30[56], 30[57], 30[115], 30[244],
mekân (üç →) 30[287]
mekân el-â'lâ (el--) (yüce mekân) 28[75]
mekân (ilâhî--) 30[243] dn, 30[245]
mekârim el-ahlâk (güzel ahlâk) 30[400], 30[405], (→ AHLÂK)
mekîn 28[72]
mekr ilâhî 6[14]
mekrûh 28[85]
mektuplaşmalar (İA ile Kâbe arasında--) 6[12]
melâmet 24[80]
melâike (melekler) 1[6], 1[18], 2[10], 30[238], 30[262], 30[278], 30[279], 30[284], 30[286], 30[331], 30[333], 30[335], 30[339], 30[343], 30[367], 30[371], 30[376]
meleklerin sureti (suver el-melâike) 30[237]
mele el-âlâ (el--) 9[7]
melekût âlemi 22[13], 28[14], 28[79], 30[101], 30[103], 30[104], 30[388]
menâzil (→ menziller)
menâzil el-vucûd (varlık mertebeleri) 30[160], (→ merâtib)
mendûb 28[85]
menziller (menâzil) 5[24], 28[43], 28[45], 28[66], 28[90], 30[285]
merâtib el-vucûd (varlık mertebeleri) (→ menâzil) 30[109]
merc 30[278]
merkez 28[55]
mertebelerin Rabbi (Rabb el-merâtib=Allah) 30[160]
mescid 9[9]
meşhed 5[17], 5[20], 5[24], 27[34]
meşhed hissî (maddî meşhed) 5[24]
meşhûd (görülmüş) 5[1]
metâ (zamân kategorisi) 30[68]
METAFİZİK 1[12], 1[13], 18[14]
metaforlar (→ teşbihler) 18[1]
mevcûdlar (el-mevcûdât) 4[12], 4[43], 30[107], 30[111], 30[197], 30[217], 30[254] dn.

mevcûd (ilk—) (el-mevcûd el-evvel) 30265, 30266
mevcûd inbiâsî 30285
mevcûd sâlis (üçüncü mevcûd) 30254
mevcûdât (→ mevcudlar)
mevcudâtın aynları (âyân el-mevcûdât) 30199
mevhûb (Tanrının verdiği ilimler) 308 (→ İLİM)
mevlâ 30351
mevsûf 3036, 30187 (→ sıfat)
mevzû 3075, 3076
mevzû İlâh (İlâh'un mevzû'un = Uydurulmuş İlâh) 449, 3076
meyl 11 dn.
mezheb (altı tâne felsefe ekolü) 112
mezmûm (kötü) 431 dn.
miknâtîs 621, 30223
mikro-kosmos (küçük kâinât = el-âlem el-sagîr = İNSAN) 30358, 30363, 30364, 30366 (→ makro-kosmos)
mikdârlar (makâdîr) 30279
mil 3039
mi'râc 2829
milletler 431 dn.
misaller (müsül = idealar) 30275
misâlî sûret (sûret'ün misâliye'tün) 27194
mîzâh (nükte) 27188
mîzân el-fikr (tefekkür terâzisi) 434 (→ MANTIK)
mizmâr 214
monotheist (→ muvahhid)
muâraza (Kur'ân ile—) 473
muattıla 121 (→ KELÂM)
mubâh 2885
mubâyaa (biy'at) 2872
mubsarât (görülmüş nesneler) 3042
mübtedâ 3075
mücâhede 2898
mûcib (gerekli kılan) 3079
mûcize 2729 (→ kerâmet)
müdrekât (idrâk edilen şeyler) 3047
mufârık akıl (el-akl el-mufârık) 78
müfred 3037
müfred hakîkat (el-hakîka el-ferde) 3019
müfessirler 479
müfred mevzû (el-mevzû el-müfred) 3076
müfred'in bilgisi (ilm el-müfred) 3075
muhaddis(ler) 212
muhakkak vucûd (el-vucûd el-muhakkak) 30328
muhâl (imkânsız) 30108
muhâlefet (ihtilâf) 122, 27102 (→ muvâfakat)
muhâlif 526*
muhayyelât 3017
muhayyile kuvveti (kuvvet el-tahayyül = hayâl gücü) 30322
muîd 1814
mukaddemeteyn (iki öncül) 3048, 3076, 30777, 302110, (→ MANTIK)
mukallid (taklidçi) 119, 43**, 43***, 44** (→ taklîd)
mukarrebûn 24116
mükâşefe 55, 56
mükâşefe sâhipleri (ashâb el-keşf) 305
mukayyed (bağımlı) (→ akıl)
mükteseb ilimler (el-ulûm el-kisbiyye) 308
mülk 29
mülk (kategorisi) (→ KATEGORİLER)
mülk (saltanat) 30269
mülk âlemi (âlem el-mülk = madde âlemi) 30101, 30103, 30388
mü'mîn (ler) 11 dn, 117, 426, 453, 462
mü'min olmayanlar 462
mü'min kalbi (kalb el-mü'min) 11 dn.
mümkin(ler) (el-mümkinât) 3086, 3087, 30137, 30219, 30222, 30242, 30296 (→ imkân)
mümkinlerin aynları (âyân el-mümkinât) 30190
münâfıklık 117
münâsebet (nisbet) 443, 2861, 3079, 30221, 30223
münkir(ler) 426
murâbıt 82
mürekkeb (birleşik) 3037
mürekkeb nesneler (el-mürekkebât) 3075, 3078

mürekkeb mâhiyet 30[79]
mürekkebin bilgisi (ilm el-mürekkeb) 30[75]
mürîd(ler) 24[10], 30[121], 30[125], 30[430]
müsâmaha (tolerans) 1[1] dn.
müsemmâ (isimlenmiş nesne) 30[169], 30[186], 30[351]
musavvire kuvveti (el-kuvvet el-musavvire=tasavvur gücü) 30[46], 30[318], 30[323]
mushaf el-kebîr (büyük mushaf = kâinât) 30[360]
müskir (sarhoş edici) 30[76]
müslim 2[6]
müstedîr (dâire şeklinde) 27[285]
müstehcen ifâdeler 30[259]** dn, 30[278]
müsül (→ misâller=idealar)
müsvedde yapmaksızın yazmak (=İA) 26[2]
müşâhede (: şuhûd) (5[1] → 5[4]), 5[6], 5[12], 5[15], 5[18], 5[20], 6[6], 24[87], 27[194], 30[5], 30[12], 30[13], 30[140], 30[213]
müşrik(ler) 1[1] dn, 1[21]
müşrik olmayan kâfir 1[1] dn.
Müşteri (gezegen) 30[51]
Müşterî feleği 30[367]
müşterek lafız (→ lafızlar) 30[51]
mütebâyin lafız (→ lafızlar) 30[51]
mutasavvıflar (→ sûfîler) 30[101]
mütefekkir 1[2]
mütefekkire (müfekkire) kuvveti (el-kuvvet el-mütefekkire=düşünme gücü) 30[46], 30[47]
mütehayyelât (hayal edilen şeyler) 30[323]
müterâdif lafız (→ lafızlar) 30[51]
müteşerri' (din bilgini) 2[11]
mütevâti lafız (→ lafızlar) 30[51]
mütezâf (izâfe edilmiş=muzâf) 30[72]
Mûtezile kelamcıları 1[10], 4[42], 30[143]
mutlak vucûd (el-vucûd el-mutlak) 30[111]
muvâfakat (→ muhâlefet, ihtilâf) 5[27]
muvahhid (monotheist) 1[1] dn, 7[9]
müvelledât 30[276], 30[278], 30[294], 30[295], 30[345], 30[363]
müvelledât ilmi (ilm el-müvelledât) 30[3]
muzâfeyn (birbirine izâfe edilen iki şey) 30[71]

N

nahv (gramer) 30[49]
nâib 24[33], 28[86]
nakîb(ler) (nukabâ) 28[86], 30[383] (→ TASAVVUF)
nakli bilgi 4[1]
nâkıs 30[95]
naks (noksanlık) 30[16]
namaz 2[6], 17[6], 17[9], 28[91]
namazın sırları (esrâr el-salât) 28[34]
nâr (ateş) 30[278]
nasîhat(lar) 5[17], (14[1] → 14[5]), 28[72]*
nasıl (keyfe) 30[57], 30[78], 30[79]
NAZAR (tefekkür) 1[18], 1[22], 2[6], 4[3]** vd, 4[4]* vd, 4[12], 4[16]*, 4[22], 4[23], 4[42], 4[46], 4[49], 4[51], 4[63], 12[7], 28[98], 30[1], 30[41], 30[113], 30[309]
nazar el-fikrî (el—) 1[22], 4[41], 4[54], 4[62], 4[64]
nazar sâhibi (sâhib el-nazar = mütefekkir) 4[40], 4[65], 4[66], 4[67], 30[32], 30[48]*
nazarî burhân (el-burhân el-nazarî) 30[76]
nazarî ilim(ler) 4[32], 30[46]
ne? (mâ?) 30[78], 30[79]
nebat (→ bitkiler)
nebîler (enbiyâ) 2[9], 5[28], 30[324], 30[380]
nebîz (şarap) 30[76]
neccâr (→ marangoz)
necîb'ler (nucebâ) 27[27], 30[383] (→ TASAVVUF)
nefesler (ilâhî—) 28[28], 30[336]
nefesler 28[28], 30[310]
nefh el-ilâhî (el—) (ilâhî nefes) 30[336]
nefs el-küllî (el—) 30[285], 30[444]
nefs (rûh) 30[238], 30[260], 30[285], 30[308], 30[309], 30[367] (→ PSİKOLOJİ)
nefs muhâsebesi (muhâsebet el-nefs) 27[106], 27[107], 30[412]
nefsin temizlenmesi 4[22]
nefsin haşr olunması 30[434]*
nefsin kötülüklerine karşı koymak 4[11]
nefsî sıfatlar (Allah) 30[187]

nefs el-nâtıka (el—) (insan rûhu) 30316, 30317 (→ PSİKOLOJİ)
nehir (dört—) 2846
nerede(eyne) 3057, 30114
nesneler (eşyâ) 3075, 30199, 30279
nesnelerin yaratılması (halk el-eşyâ) 30210
neşv-ü-nemâ (→ nümüvv)
netîce 3076, 30210, 30276 (→ MANTIK)
nevî (tür) 30343
ne yaptı? (mâ fa'ale=fiil kategorisi) 3057
ne yapıldı? (infiâl kategorisi) 3057
ne zamân? (metâ kategorisi) 3057
niçin (lime?) 3078, 3079
nikâh 2895, 30298 dn, 30259, 30276, 30420
nisbet (izâfet kategorisi) 3052
nisbetler (el-niseb) 3017, 3035, 3052, 3057, 3066, 30108, 30177, 30190, 30260, 30301
nisbetler âlemi (âlem el-niseb) 3053, 30367
nisbetler ve izâfetler (el-niseb vel-izâfât) 30154, 30174, 30177, 30260 dn.
niyetler 30413
nübüvvet (peygamberlik) 29 dn, 131, 133, 135, 137, 2460 (→ nebîler)
nücebâ (→ necîbler) 30383, 30384
nukabâ (→ nakîbler) 30383, 30384
nûr 524, 3074, 3088, 3089
nûr el-ilâhî (el—) 425, 30266
nûr ve zulmet 30317
nûranî kâimeler (kavâim nûrâniye) 518
nûr el-akl (→ aklın nuru)
nûr el-îmân (→ imân nuru)
nûr el-sirâc (→ kandil ışığı)
nuzzâr (nazar edenler = mütefekkirler) 30217

O

OL emri (: kün) 30233
orta hal (hâl vasat = orta yol = sünnîlik) 31
ortaklık 3079
oruç tutmak 26, 27189

Ö

öğünmek 528
ölçülü hareketler (el-harekât el-mevzûne) 30279
ölüm 30224, 30311
ölü'nün konuşması 711
ömür kısalığından şikâyet (İA) 253, 254, 255
önder isimler (eimmet el-esmâ) 30166 (→ ALLAH)
örtmek (setr = küfr) 11 dn, 30100
örtü (hicâb) 3045

P

peygamberlik (→ nübüvvet)
peygamberler 449, 450, 301
pazar günü 72, 2886

R

Rabb 30114, 30155 (→ ALLAH)
Rabbim bana... haber verdi 41
Rabbini bilmek 465, 3042
Rabbini *taklîd* (*) etmek 43*, 44*, 3042
Rabb'in mekanı olan *amâ'* (*) 30243
Rabb'ül-erbâb (=Allah) 30160
Rabb'ül-merâtib (=Allah) 30160
rabıta (bağlantı) 2813, 3036, 3050, 3076, 3077, 30210, 30276
râhip(ler) 1711, 1712
Rahmân el-dünyâ (=Allah) 30168
Rahmân'ın nefsi (nefs el-Rahmân) 30277 dn.
rahmet (merhamet) 30168
rakkam 30108
rakkâmî *vucûd* 30107, 30[illegible]
raks ve semâ 214
refref 122
renkler 3053
renkli varak 68
resûl (=elçi=peygamber)'ler 118, 30279, 30387
resûl (kendi cinsinden - -) 2213
ricâl el-a'râf 2416, 2417

ricâl el-zâhir 24114
risâlet (peygamberlik) 131, 135, 138, 30384
riyâset (başkanlık) 11 dn.
riyâzet 11 dn, 2898, 30401, 30402
riyâzet ilmi (ilm el-riyâze) 304, 305
rizâ 2852
rub'el-kâme (çeyrek boylu=bodur) 615
rubûbiyet 2459, 2460
RUH 76, 125, 27767, 30262, 30304*, 30306*, 30307, 30314, 30315, 30316, 30338, (→ PSİKOLOJİ)
—rûh el-cenîn 30307*
—rûh el-ilâhî 30416
—rûh el-insânî 30335, 30367
—rûh el-insânî 30335, 30367
—rûh el-hayvânî 30367, 30418, 30420
—rûh el-kudsî 30367
—rûh el-kuds 301
—rûh el-kûllî 30195
—rûh el-Muhammedi 30386
—rûh el-enbiyâ 2884 (Peygamber ruhları)
ruh nevileri 30317*
rûhânî varlıklar 30367
ruh kuvvetleri (el-kuvâ el-rûhâniye) 3038, 30318
ruhlar (el-ervâh) 78, 30276, 30279, 30304, 30311, 30313, 30339
ruhlar âlemi (âlem el-ervâh) 30316*
ruhun hayâtı 30311
rûh el-âlem (→ âlemin rûhu)
ruh organları (duyu organları) 30318
ruhların bekâsı 30313
ruhlarla konuşmak 484, 76, 77, 711, 27109
ruhların tecessüdü (tecessüd el-ervâh) 127, 27667, 30316 dn.
rûhun bedenden tecerrûd etmesi 1513
rutûbet (yaşlık) 30260, 30276, 30285, 30287, 30367
rüzgâr esintisi 3042
rükbân 217
rütbe 30134
rütbet el-ilm 118
rütbet el-îmân 118
RÜYÂ 54, 59, 68, 617, 618, 619, 91, 93, 94, 95, 96, 99, 104, 105, 106, 1012, 141, 142, 143, 23112, 271 dn, 277, 2743, 2768, 2769, 2773, 2788, 2792, 27187, 2926, 2929, 2930, 2935, 2937, 2938 2939, 30224, (30324 → 30329). (→ PSİKOLOJİ)
rûyâ tâbiri 30328
ru'yet 463, 520, 2886, 3021, 30140
ru'yet el-eşyâ 52
ru'yet'ullâh (Allahı görmek) (104 → 108), 1011, 1012, 129, (30141 → 30146). (→ ALLAH)

S

saâdet 32
sâbit aynlar (el-âyân el-sâbite) 30201
sâbit misâller (el-müsül el-sâbite) 30200
sâbit yıldızlar (→ yıldız)
sâbit yıldızlar feleği (felek el-sevâbit) 30238
sabr 301, 30397
sadaka 27180, 27181
sadaka vermek 191
safra 30209
safra acılığı 3045, 3047
sâhib el-akl (→ akıl)
sâhib el-burhân 117
sâhib el-irsâd (→ astronom)
sâhib el-mevâzîn 27182
sâhib el-mîzân 27183
sahîh fikr 3041 (→ fikr, tefekkür)
sâhil 3047
salât (namaz)
saltanat 30269
san'at 30212, 30213
sâni' (yapan=şan'atkâr) 3079, 30212, 30213, 30214, 30219, 30220, 30285
sârım 3051, 30213, 30214, 30219, 30220, 30285
satranç 27187
savmaa 1711, 1712
sebeb 448*, 3075, 3076, 3079, 30111, 30215, 30216 (→ illet)
sebebler 30279
sebeplerin yaratıcısı (=Allah) 30111
sebepli 30111
sebepli varlıklar 30111
seçkinlerin seçkinleri 30134

sefsâf el-ahlâk 30400 (→ AHLÂK)
sehâb rakîk (→ ince bulut)
sehâvet 2869
sekr 3076
selb 30124
semâ (gökyüzü) 2890
semâ el-evvel (el—) 30238, 30292
semâ el-sâbi' (el—) 30238
semâ ehli (ehl el-simâ') 214
semâ el-dünyâ 2876, 2890
sem'î delîl 120
serîr (taht) 30269, 30285
setr 11 dn.
sevdâ 30115, 30367
sevgi (hubb) 2487, 30425, 30431, 30431*
sevgili 61
sevmek 110
seyâhat 27185
seyf (kılıç) 3051
sıcaklık (harâret) 30260, 30277 dn, 30287
sıdk (sadâkat, doğruluk) 24108, 24109
sıddîk 2455
sıddîkıyet 29 dn.
sıfat 3036
sıfatlar (Allah hkk.) 414, 449, 2824, 2828, 3054, 3057, 30152, 30154, 30159, 30173, 30174, 30181, 30183, 30184, 30187
sıfat isimleri (esmâ el-sıfât : Allah hkk.) 30155 → 30158
sıfat el-sebc (el—) (Allahın yedi sıfatı) 30183
sıfât'ullâh 3017
sıfât el-subûtiye (el—) 30176
sınâî yapıt (ibdâc sınâî) 30214
sirâc 3074
sırlar ilmi (ilm el-esrâr = tasavvuf) 301, 302
sidret el-müntehâ 2885
sîmâ 2431
sinâk 2875
sinirler 30367
sirkat (hırsızlık) 3076
sirke 27157
siyah köle 1713
sofia (sophia, hikmet) 110
sofistâî burhân 439
sofistâî deliller 439
soğuk demiri dövmek 433*, 204*
soğukluk (burûdet) 30260, 30277 dn, 30285, 30287, 30367
Sokratik ironi (ifâde) 431 dn.
sonsuz 3057
sözü uzatmak (tatvîl) 2814, 2868
su 119, 616, 2855, 3010, 30226, 30276, 30276 dn, 30277, 30367
su (basit - -) (mâ'un basit'un) 30287
su üzerinde yürümek (meşy alâ el-mâ') 82, 27109
su küresi (kürret el-mâ') 30238
sudûr (émanation) nazariyesi 30233, 30234
sûfî 11 dn, 12, 412, 54
sûfilik 114, 122, 411, 417, 419, 420, 52, 53, 305, 3046, 30430
sûfîlerin mîrâcı 123
sûfîlerin yolu 521
sûret 524, 3059, 30264
sûret el-sikkîn (→ bıçak sûreti)
sûret el-sınâiye (el - -) 30285
sûret el-hakikıye (el—) 524
sûret el-misâliye (el—) 27194
sûretler (el-suver) 78, 30205
suver el-melâike (→ meleklerin sûreti)
sübjektif Allah tasavvuru 449, 466, 467
süfliyât 3017
sükûn 30279
sünnet 416, 2456, 30115
sünnet el-mütevâtire (el - -) 416
süt (leben) 472 dn, 2847
süt çocuğunun konuşması 154 → 157

Ş

şakalaşma 27188
şarap 2847, 3051
şarap içen âlim (?) 27161, 27165
şark vilâyetleri 518
şartlı öncül 3075
şath (şatah) 24112
şecâat 219
şehâdet 11 dn.
şehâdet âlemi (→ âlem) (madde âle-

mi) 22^{10}, 28^{79}, 30^{25}, 30^{26}, 30^{97}, 30^{99}, 30^{101}, 30^{103}, 30^{104}, 30^{318}, 30^{394}
şehvet 30^{420}
şehvet (hayvânî - -) 30^{430}
şehvet el-hubb 27^{136}
şeker 10^{13}, 30^{45}, 30^{47}
şekl el-mûstedîr (el—) (→ dâirevî)
şekil 30^{238} (→ sûret)
şelemendâr (semender) 16^{7}
şeriat 3^{1}, 30^{79}, 30^{192}
şeriat hitâbı 4^{64}
şeriat peygamberliği 13^{2}, 13^{3}, 13^{4}, 13^{9}
şeriat yolu 30^{149}
şerr (kötü) 28^{50}, 30^{91}
şevk 30^{1}
şeyh 27^{108}
şeytân 30^{341}, 30^{342}
şiirler (eş'âr) 6^{2}, 6^{7}, 6^{8}, 6^{12}, 7^{8}, 28^{92}, 28^{93}, 29^{1}, 29^{2}
şirk 1^{1} dn
şirket (→ ortaklık)
şimşek nûru 5^{18}
şuhûd 4^{53}, 4^{63}, 5^{5}, 5^{6}, 5^{28}, 12^{14}, 24^{115} (→ müşâhede)
şuhûd ehli 4^{53}
şuhud el-sem'î (el—) 5^{5}, 5^{6}
şuhûd ve kelâm 27^{192}
şuhûd sâhipleri (ashâb el-şuhûd) 4^{53}
şübhe(ler) 1^{21}, 4^{24} dn, 4^{32}

T

taalluk 30^{35}, 30^{36}
taarruz 30^{149}
tabîatlar (tabâyi) 28^{23}, 28^{95}, 30^{238}, 30^{328} dn, 30^{260}, 30^{261}, 30^{263}, 30^{276}, 30^{285}, 30^{416}
tabiat âlemi 30^{276}, 30^{293} (→ âlem)
tab'un hâmîs (→ tabiat el-hâmise)
tabiat altı zaman 30^{69}
tabîat üstü zaman 30^{69}
tabiat el-hâmise (esîr = aithera) 30^{291} (→ emr el-hâmis)
tabîb el-ilâhî (el—) (ruh doktoru) 30^{329}* vd.
tabîî ilim (fizik) 30^{4}, 30^{5}
tâbût 30^{213}
tâc 28^{76}
tad 30^{47}
tad-alma duyusu 30^{39}, 30^{47}
tad-alma idrâki 30^{44}
tad-alma kuvveti 30^{45}
tadılabilir 30^{47}
tagayyür 30^{285}
tahallî 30^{403} → 30^{405}
tahalluk bi-ahlâk'illâh 4^{12}, 24^{52}
tahalluk bil-esmâ 1^{14}
tahayyül mertebeleri 27^{192}
tahcîr 30^{79}
tahsîl el-ulûm 5^{8}
tahrîm 30^{76}
taht (serîr) 30^{269}
takarrub 4^{33}
takarrub ilâ Allâh 24^{111}
takayyüd 4^{2}*
takdîr (yaratma = halk) 18^{14}, 30^{203}
takdîrî 30^{71}
taklîb 1^{1} dn
taklîd 1^{1} dn, 4^{4}* vd, 4^{44}, 5^{28}, 30^{41}, 30^{42}
taklîd el-akl 4^{3}*
taklîd (başka müellifleri - -) s. 21
taklid (Rabbini - -) 4^{3}*
taklidçi 1^{19}, 4^{6}
taklîd ile almak 5^{28}
takvâ 21^{8}, 30^{8}
takvâ elbisesi 8^{3}
tâm 30^{95}
tâmir âlemi 30^{367}
Tanrı hakkında delil 4^{68}
Tanrıyı *rûyâ*'da görmek 14^{1} (→ RÛYÂ)
Tanrı tasavvuru 4^{66}, 4^{67}
târif 4^{62}, 30^{1}
tarik (Tasavvuf yolu) 4^{35}
Türkler 4^{71}
tasarruf 24^{106}, 24^{114}, 30^{405}
TASAVVUF 4^{11}, 4^{12}, 4^{35}, 30^{383}
tasavvufi menziller (el-menâzil el-sûfiye) 28^{110}
tasavvur 30^{31}, 30^{108}
tasdik 5^{26}
tatmak 5^{23}, 30^{1}
tatlı 30^{47}
tatmak (zevk) 5^{23}

tâûn (vebâ) 15[3]
tavla 27[187]
taylesân 8[4]
tayy el-arz 24[35] (→ kerâmetler)
tayy el-mekân 8[2] (→ kerâmetler)
tazammun 30[191]
tebeddül 30[18]
tebliğ etmek 14[3]
tecellî (5[5]→5[9]), 5[24], 6[3], 28[81], 29[40], 30[113]
tecellî el-ilâhî (el—) 27[194]
tecelliler ilmi (ilm el-tecelliyât) 4[22]
tecellîler (tecellîyât) 30[54]
tecerrüd 15[13]
tecerrüd etmek (bedenden - -) 30[317]
tecessüd el-ervâh (ruhların bedene bürünmesi) 6[1], 7[1], 7[2], 7[4], 7[5], 7[8], 12[7], 27[67], 27[67] dn, 27[145] dn.
tecsîm 3[1]
tedvîn ve tastîr âlemi 30[285]
teellüh (Tanrılık taslamak) 24[20]
tefekkür 1[6], 4[17], 4[20], 4[25], 4[30], 4[40], 4[43], 4[48]*, 4[49] ve dn, 4[53], 4[61], 30[5], 30[46]
tefekkür sâhibi 4[49], 30[42]
tefrît ve ifrât 3[4]
teganni 27[187]
tehzîb el-ahlâk 30[40] (? 30[401] ?) (→ AHLÂK)
tek (müfred) 30[77]
tekabül 12[7]
tekâsüf (→ kesifleşmek)
tekfîr (kâfir saymak) 1[1], 4[49], 16[4], 24[2]
tekrar 30[294]
tekrarlamak (irâd etmek = getirmek) 4[3]
tekrarlamalar (İA) : 30[292] dn, 30[427]
tekvînât 30[294]
televvün 30[303]
te'lîf 30[207]
temâşâ 5[10]
temekkün 30[303]
temizlik (tahâret) 28[87], 28[88]
temsîl (→ benzetmeler) 6[21] (→ teşbihler)
tenâkuzlar (İA) 30[235] (→ çelişkiler)
tenâsuh (metempsychose) 7[8]
tenbîh etmek 4[10], 28[53] dn.
tenkîdler (İA) 2[6] dn, 2[8], 2[9] dn, 2[11], 4[13], 4[14], 4[48]*, 4[49], 4[54], 4[54]* dn, 4[65], 4[66], 7[7], 7[8], 7[9], 30[47], 30[70], 30[174], 30[175], 30[183], 30[216], 30[217], 30[230], (30[233] → 30[236])
tenzîh (Allah) 30[181]
tenzîh isimleri (Allah) 30[188]
tenzih sıfatları (Allah) 30[182]
Tenzîl (Kur'ân) 30[153]
terâzî (mîzân) 4[34], 30[8]
terkîb 30[76]
terkîbî hakikat 30[19]
tesirler (fiiller, etkiler) 30[54]
teslîs 28[92], 29[18]
teşbîb 28[93]
teşbîhler (benzetmeler=İA) 3[1], 6[20], 6[21], 6[22], 18[1], 28[101], 30[89], 30[164], 30[225]
teşbîh isimleri (Allah) 30[181], 30[182], 30[189]
teşebbüh bil-İlâh (→ Allaha benzemek) 1[14]
tevâlûd 28[95], 30[261]
tevâtür 4[73]
tevâzu 24[82]
tevekkül 30[397]
tevhîd 3[1], 4[61], 4[66], 12[7], 21[4], 24[51]
tevhîd delilleri (delâil el-tevhîd) 5[2]
te'vîl 4[49]
teyemmün 1[19], 28[88]
tıbb 28[71]
tıbb el-rûhânî (el - -) 30[329]**
tohum dânecikleri 30[164]
tolerans 1[1] dn.
toprak (turâb, arz) 28[55], 30[261], 30[276], 30[287]
toprak küresi (= arz) 30[238]
toprak (siyah-beyaz-kırmızı-mavi-yeşil - -) 30[367]
toprakla teyemmüm etmek 1[19]
tutyâ 15[2]
turab (toprak) 30[276]

U

ulaşan hakîm (el-hakîm el-vâsıl) 1[16]
ulemâ 27[189], 30[9] (→ bilginler)
ulemâ el-nuzzâr 30[124]
ulûhet 1[8]
ulûhiyet 30[139], 30[147], 30[149], 30[174]

ûlû'l-elbâb (akıl sâhipleri) 3[5]
ulûm el-ahvâl (→ ahvâl)
ulûm el-nazariye (el- -)4[32]
ulûm el-tecelliyât 4[22]
ulvî âlem 30[279], 30[367] (→ ÂLEM)
ulvî ruhlar 30[3]
ulvîyât 30[17]
umm (→ ana)
umınehât el-asliye (el—) 30[79]
ummehât el-esmâ (Allah) 30[160]
ummehâtunâ el-sûfliyât 30[276]
umûr ademiyye 30[177]
unsur (dört- -) (el-anâsır el-erbaa) 30[276], 30[277], 30[278], 30[292]
unsurlar (el-anâsır) 28[55], 30[297*], 30[346], 30[363]
uslup (İA) 4[10]
uyanıklık (yakaza) 30[224], 30[324]
uyku 30[224], 30[318], (30[324] → 30[327]) (→ RÛYA)
uzuv (organ) 28[87], 28[88]

Ü

üflemek 20[2]
üker (→ yumaklar)
ümmehât el-metâlib 30[78] (→ ana sorular)
üremek 28[95]

V

V (vav) harfi 30[210]
vâcib 28[85], 30[79], 30[219]
vâcib el-vucûd 30[79], 30[211], 30[222], 30[233] (→ vucûb)
vâhid'ten vâhid sâdır olur 30[233], 30[234], 30[235]
vahy 28[83]
vâkıa (rûyâ) 5[4], 5[6], 5[7], 6[14], 6[15], 10[7], 10[8], 10[9], 27[68], 27[70]
vakit azlığı 25[1], 25[2]
vatan ve vatandaş 20[4]
vali 5[17], 28[86]
var (Allah) 30[229]
VARLIK 30[225], 30[226], 30[227], 30[229], 30[230], (→ VUCÛD)
varlık dünyâsı 12[7]
varlığın kemâli (kemâl el-vucûd) 30[171]
varlık menzilleri 30[160]
varlık (hakiki- -) 30[326]
vaz' (*durum* kategorisi) 30[53], 30[54], 30[56], 30[57], 30[75]
vera 30[397]
vebâ salgını 15[3]
vecd 5[6], 30[1]
vecd ile mûkâşefe 5[6]
vecd ile şuhûd 5[5]
vech (zât) (30[116] → 30[120]), 30[123]
vech-i delîl (deil sebebi, yönü) 30[76]
vehb 4[63], 30[5]
vehim kuvveti 30[318], 30[367]
vehmî süre 30[67], 30[68]
velâyet 13[4], 30[384] dn
velî'ler (evliyâ) 2[9], 24[28], 30[1], 30[324], (30[380] → 30[383*])
velî ve nebî farkı 2[9]
Ven-Necm izâ hevâ (KR.) 6[5]
verâset 13[11]
vezinler (evzân) 30[279]
vitr 9[1]
vucûb 30[110]
vucûb al' Allâh 30[179]
vucûb bi-gayrihi 30[110]
vucûd el-aklî (→ aklî varlık)
VUCÛD 30[16], 30[22], 30[54], 30[79], 30[80], 30[82], 30[84], 30[88], 30[91], 30[93], 30[94], 30[95],30[107], 30[108], 30[137], 30[199], 30[217], 30[222], 30[225], 30[229], 30[360]
vucûdî burhanlar (el-berâhîn el-vucûdiye) 4[39]
vucûdî harf 30[211]
vucûdun bâtını 30[199]
vucûdun zâhiri 30[199]

Y

yadribu fî hadîd'in bârid 4[33*]
yâfûh 30[367]
yağ 30[367]
yahûdî rivâyetleri ile tefsir olmaz 4[79]
yakaza 30[224], 30[324]
yakîn 30[11]
yanılma 4[38], 30[44]

Türkiye Diyanet Vakfı
Kütüphanesi
İslâm Araştırmaları Merkezi

yanlış 13[6], 30[53]
yanlışlık 12[7]
yazılmış kağıt 6[7]
yaratan (Allah) 4[36], 4[59]
yaratılma 28[23]
yaratık 4[59], 5[3]
yaratma (halk) 12[7], 28[97], 30[232]
yaklaşmak 4[33]
yedi iklim 30[391], 30[392]
yedi isim (Allah) 30[159]
yedi sıfat (Allah) 30[183]
yed-i tûlâ 4[8], 4[9]
yer (mahall) 30[137]
yevm (→ gün)
yılan 16[3], 16[4], 16[7]
yılanın, kendi derisinden soyunması gibi 28[101]
yıldız'lar (el-nücûm) 30[288]
yıldızlar (sâbit - -) (el-sevâbit) 30[238], 30[278], 30[279], 30[282], 30[285], 30[292]
yıldızların hareketi 30[285]
yiğit'ler (→ fütüvvet)
yok (insan) 30[229]
yokluk 28[51] (→ adem)
yolculuk 27[185]
yubûset (kuruluk) 30[260]
yumaklar (üker) gibi 30[281]
yunan(lar) ve lisanı 1[10]

Z

zâhid 24[10], 30[5]
zâhir 1[1] dn, 3[2], 3[3], 30[130], 30[137], 30[146], 30[187], 30[199], 30[228], 30[267]
zâhir ve bâtın 3[2], 3[3], 30[374]
zâhir olmak (zuhûr) 30[233]
zâhir nimetler 30[417]
zâhirî(lik) 3[1]
zâid ayn'lar (el-âyân el-zâide) 30[174], 30[175]
zâkire kuvveti 30[321], 30[322]
zakkûm 28[85]
zâlim 4[12]
zaman (kategorisi) 30[53], 30[36], 30[57], (30[66] → 30[70]), 30[111], 30[128], 30[288]
zaman dışı 30[111]
zamânımızın bilginleri 2[6] dn.
zamânî devre 30[284]
zarûri idrâk 30[47]
zamir isimleri 28[21]
zarûrî 1[18], 30[1], 30[41], 30[47]
zât 5[5], 28[13], 30[123], 30[152]
zât bilgisi (ilm el-zât) 1[8], 4[59]
zât (= Allâh) 4[43], 4[48]*, 4[55], 4[56], 4[57], 4[61], 4[63], 4[66], 28[26], 30[187]
zât isimleri (= Allah) 30[155], 30[157], 30[158]
zâta lâyık 30[83]
zâta zâid 30[79], 30[175], 30[176], 30[183], 30[187]
zâtın aynı 30[132]
zâtın idrâk edilmesi 30[24], 30[32]
zâtıyla vâcib 30[137]
zâtî 30[173]
zâtî gayb 30[131]
zâtî işâret 6[3]
zât'ül-Hakk 4[57]
zât'ullâh 4[48], 4[61], 30[17] (→ Allahın zâtı)
zât'ullâh konusunda tefekkür yasaktır 4[53], 4[54], 4[61]
zât'ullâh'ın mârifeti 4[63]
zengin 27[161]*
zevât (zâtlar) 30[301]
zevât el-eznâb (kuyruklu yıldız) 15[2]
zevcem (= İA) 6[7]
zevk (tatmak) 4[16]*, 5[12], 5[14], 9[6], 27[141]
zıddeyn lâ yectemiân (zıdlar bir araya gelmez) 30[277]
zıddeyn 24[69]
zındık 24[55]
zihin 30[106]
zihnî vucûd 30[106] → 30[109]
zikr 30[134], 30[135], 30[140]
zillet ve iftikâr 24[12], 24[13], 27[67]
zirâ (kol = uzunluk ölçüsü) 6[7], 6[12]
zuhûr 30[54], 30[268]
zulâmet 24[80]
zulmet 1[12], 4[12], 30[88], 30[89]
zulüm 27[191]
zühal feleği 30[367]
zühd 17[10], 24[10], 30[397]
zühre feleği 30[367]

SATINALMA
0 3 ARALIK 1992
Ender